

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 9

İÇİNDEKİLER

Bu Tarihin Beşinci Devresi İçin Başvurulan Şark Menbâ'larına Bir Bakış	7
KIRKALTINCI KİTAP	11
Sultan IV. Muradın Cülûsu	11
İki Bekir'ler	13
Bağdad Üzerine Sefer	16
İran'ın Bağdâd'ı İstilâsı	18
Vezir Mehlmed, Kemankeş Ali, Ve Mere Hüseyin Paşaların Katli	25
Avrupa Devletleri Elçileriyle Müzâkereler	28
Abaza Paşa'nın İsyanı	32
Kalavun Paşa'nın İdamı	34
Abaza'nın Mektubu	35
Abaza İle Ceng	36
Kırım Hanının Azli Sebepleri Ve Kırım'da Osmanlıların Hezimetini....	39
Boğaziçi'nde Kazaklar	44
Cezayir Ve Tunus Arasında İhtilâf	45
Sadrazamın Vefatı	46
İran'ın Gürcistan'da Mağlubiyeti	47
Cennetoğlunun İdamı	49
Kazakların Karadeniz'de Mağlubiyetleri	50
Veba	51
Hafız Paşa'nın Bağdadi Muhasarası	52
Şâh'ın Elçisi Ve Mektubu	56
İran Şahı'nın Yeni Elçisi	58
Orduda Karışıklıklar	60
Bağdad Muhasarasının Kaldırılması	61
Murad Paşa'nın İdamı	62
İstanbul'da İsyan	64
Gürcü Mehmed Paşa'nın İdamı	64
İntizam Usulündü Ta'lik Edilen Bir Tedbir	66
Haleb'de İsyan	67
Hafız Paşa'nın Azli	67
Özbek Elçisi	68
Kırım Elçisi Ve Özü Kalesinin Tekrar İnşâsı	68
Lehistan Ve Kırım Elçileri İstanbul'a Geliyor	69
Abaza'nın Paşaları Bozması	70

Halîl Paşa'nın Ric'ati	73
İran Elçisi.....	75
Bir Hindistan Timuroğlu Şehzadesi'nin Gelişi	75
Mekke Şerifi	76
Husrev Paşa'nın Abaza İle Cengi, Abaza'nın Teslim Oluşu	76
Husrev Paşa'nın İkbâli	79
Arabistan Ve Kırım.....	82
Hristiyan Elçileri.....	84
Betlen Gabor.....	87
Avusturya İle Sulhun Yenilenmesi	91
Sultan Murad'ın Tabiatı Hakkında.....	93
Üsküdarlı Azîz Mahmud Hudâyî Hz.'nin Ve Veysi'nin İrtihalleri	94
KIRKYEDİNCİ KİTAP	99
Husrev Paşa'nın Hemedan Seferi.....	99
Mihriban'ın Fethi; Hasan-Abad Ve Hemedan'ın Tahribi.....	105
Mihriban'ın Fethi; Hasan-Âbâd Ve Hemedân'ın Tahribi	107
Bağdâd'a Hareket.....	110
Bağdad Muhasarası.....	112
Bağdad Muhasarasının Kaldırılması.....	113
Osmanlıların Hille Ve Şehri Zordan Çıkarılması	114
İstanbul'da Fırtına - Mekke'de Seylâb	115
Şemsî Hânın Firarı.....	118
İdareciler Arasında Değişiklikler Ve Prevezeli Mustafa Paşa'nın Tedbiri.....	118
Transilvanya, Moldavya, Eflak İle Münasebetler.....	119
Kazaklar, Tatarlar Ve Lehler	120
Kapdan Hasan Paşa'nın Ve Azmîzâde Haleti Efendi'nin Vefatları ...	120
Husrev Ve Hafız Paşaların Azilleri	122
Yeni İsyânlar.....	124
Hafız Paşa'nın Hunharca Katli.....	126
Yeni İsyânlar.....	130
Askeri Fetret	133
« Tiz Şu Hâinin Başını Kesin! ».....	135
Sultan IV. Murad Han Dizginleri Ele Alıyor.....	136
IV. Murad Han'ın Ayak Divanı	137
Âsîlerin Elebaşlarının İdam Edilmesi.....	140
Dereli Halil Ve Deli (Yaycı) Hasan'ın Katli	142
Âsî İlyas Paşa'nın Sonu.....	143
İsyancılar Ve Zorbalar Teker Teker Temizleniyor	146

Arabistan'da Karışıklıklar	148
İstanbul'da Büyük Yangın	151
Kahvehanelerin Kapatılması	152
Tütün Yasağı	152
Kadı-Zade'nin Vaazı	153
Karaçelebizâde Mehmed Efendî'nin Vefatı	154
İran Üzerine Sefer	155
Müftî İle Asîlerin İdamı	158
Haleb'de Yeniçerilerin Kıyâmı	160
Lübnan Emiri Fahreddin'in İtaati	162
Abaza'nın Bosna Valiliği	164
Rus Tahririyle Lehistan Üzerine Sefer	165
Lehistan İle Anlaşma	167
Şâir Nefî'nin İdamı	177
Abaza Hasan Paşa'nın İdamı	178
KIRKSEKİZİNCİ KİTAP	183
Sultan Murad'ın Erzurum Üzerine Kanlı Yürüyüşü	183
Revan'ın Fethi	190
Padişah'ın Kardeşlerinin Katledilmesi	194
İstanbul'a Dönüş	197
Tercümanların İdamı	199
Kamame Kilisesi'nin Durumu	201
Sarı Kâtib İle Defterdarın İdamı	203
Kadı-Zâde'nin Vefatı	204
Revan'ın Sükutu	204
Yeniçeri Katibi İle Canpulad-Oğlunun İdamı	205
Küçük Ahmed Paşa'nın Kahramanca Ölümü	207
Belgrad Ve Budin'de Önemli Vak'alar	208
Rakoçi'nin Zuhuru	209
Sadrazam Mehmed Paşa'nın Azli, Bayram Paşa'nın Sadâreti	211
Kırım Hanı Canıbeg Ve İnayet Girayların Ardarda Azilleri	212
Azak'ın Ruslar Tarafından Ansızın Zabtı	214
İran Sefareti	216
Veba Ve Sultan Kaasım'ın İdamı	218
Sultan Murad'ın Bağdad Seferi	218
Sakarya Şeyhi Mes'elesi	222
Yeni İdamlar	222
Emir Çelebi'nin Ölümü	224
Tütün İçenlerin Takibi	225

Sadrızam Bayram Paşa'nın Vefatı, Tayyar Mehmed Paşa'nın Sadâreti	227
Hînd Elçisi	229
Yeniçerilerde İhsan Tevzii Ve Top Nakli.....	230
Tımar Kavgası	230
Bağdad'ın Muhasarası Ve Fethi	230
Sadrızam Tayyar Paşa'nın Şehadeti.....	234
Urmiye Şeyhinin İdamı.....	241
Sultan IV. Murad'ın İstanbul'a Girişi	243
Sultan Mustafa'nın İrtihali	244
Sefirlerin Kabulü	244
Kaymakam Mehmed Paşanın İdamı	245
Sadrızamın İran Hududundaki Harekâtı	246
İran İle Kasrı Şirin Anlaşması	248
Sadrızamın Dönüşü.....	249
Piyale Kethuda'nın Kazaklar'la Muharebesi	250
Meşhed Türbedarı İle Bir Kimyacının İdamı	251
Arnavudlar'ın İsyanı	252
Bosna Hududunda Karışıklık.....	256
Venedik'le Barışın Bozulup Tekrar Sağlanması	259
Sultan Murad Köşkü: «Revan Köşkü»	262
Sultan IV. Murad'ın İrtihali	263
Sultan Murad'ın Şahsiyeti	265
Göriceli Koçı Beğ'in Tesiri.....	269

Bu Tarihin Beşinci Devresi İçin Başvurulan Şark Menbâ'larına Bir Bakış**I- Coğrafya eserleri:**

1- Târih-i Seyyah, Evliya Efendi'nin eseri.¹ İstanbul kuyumcu esnafı kedhudâsının oğlu olan müellif 10 Muharrem 1020 (25 Mart 1611) târihinde doğmuştur; henüz genç iken sesinin güzelliğiyle dikkati çekerek, bu sebeple IV. Murad'ın sarayında hademe-i hâssa mesleğine alınmıştır. Tahsilini ikmâl ettikten ve hattat olarak şöhret kazandıktan sonra, İstanbul ve civarında ilk seyahatine başlamıştır ki, bunların târifâtı eserinin birinci cildini doldurur. On sene sonra (1050/1642) Bursa'ya bir seyahat yaparak, daha sonra İzmit'e gitmiştir. İki ay sonra (1 Cumâdelulâ - 19 Ağustos) Karadeniz sahillerinde Trabzon valisinin maiyyetinde bulunmuş ve Azof (Özü) muhasarasını görmüştür (Muharrem 1052 - Mart 1642). 1052 sene-sinde dönerken, içinde bulunduğu gemi Kâlagra (Kelağra)'da kazaya uğramıştır; ondan sonra donanma ile Girid adasına giderek, Hanya'nın zabtında bulunmuştur. 1057 (1647)'de, rüsumat kâtibi ve müezzin sıfatıyla, Erzurum valiliğine tâî'n olunan vezîr-i âzam Salih Paşa-zâde'ye refakat etmiştir. Bu hizmette iken civarda müte-/iddid cevelânlar yapmıştır; Vardar Paşa'nın İpşîr Paşa aleyhine muharebesinde hazır bulunarak, Sultân İbrahim'in hal'i zamanında İstanbul'a dönmüştür.

Eserinin ikinci cildi bu felâkette hitâm bulur. 1058 (1648)'de Şâm Valisi Murtezâ Paşa'ya refakat etti. Ancak adı geçen şehre varır varmaz, efendisi tarafından nâmeberlikle (mektupçuluk) İstanbul'a gönderildi. Ertesi sene Murtezâ Paşa'nın yanına döndüğünde, onun Dürziler aleyhine seferinde beraberinde bulunarak, muhtelif me'mûriyetlerle Suriye'nin tamâmını ve Kürdistan'ı dolaşmış, Abaza'nın ailesinden bulunan validesi Evliyâ'nın annesinin kardeşi olan Melek Ahmed Paşa'nın sadâretten azli zamanında İstanbul'a avdet

etmiştir. Rumeli valiliğine tâî'n olunan Melek Ahmed Paşa'nın husûsî hizmetinde bulunarak, onunla birlikte bu eyâletin muhtelif kazalarını görmüş, daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Muahheran kaymakamlığa nasb olunan Melek Ahmed Paşa; kendisini yeni sadrâzam îpşîr Paşa'nın istikbâli için Konya'ya gönderdi. İpşîr, Melek Ahmed Paşa'yı Van vâîliliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırdığı zaman, Evliya, hamisinin Bitlis Hânı aleyhine

¹ Evliya Çelebi Seyahat-nAmen'dir ki, «ski ve yeni harflerle muhtelif basımları yapılmıştır. Üçdal Neşriyat arasında çıkmıştır ve halen mevcudu vardır. (Hazırlayan)

K rdist n'a vuku bulan seferinde beraber bulunmuştur. 1065 (1654)'de görevli olarak Tebriz'e giderek, bütün Ir k-ı Arab'dan geçmiştir. Bu seyahat Evliyâ'mn eserinin dördüncü cildini ikmâl eder. Vefatı devamına mâni olmuştur. Müellif karada, denizde kırk senelik seyahatlerinin son on-beş senesine rastlayan yaşıdığı zam nm vak'alan hakkında bâzı tafsilât yazmıştır. Seyd  Ahmed Paşa maiyyeti  Transilvanya'da harb etmişt  ve dağ şehirlerine akınlarında Tatarlar'la birlikte bulunmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın sad retinde Neuhausel muh sarasm-cTa hazır bulunarak, Vasv r Ahidn mesi'nin imzasında, Osmanlı fevkalâde sefirinin kâtibi sıfatıyla Viy na'ya gitmiştir,

 mparator'un yol tezkiresiyle dört sene zarfında Prag, Dunkerk ile Holanda,  sve , Lehistan, Kırım ülkelerini görerek, Kırım'dan bir Rus elçisiyle Moskova'ya gitmiştir. Azofa döndüğünde Kırım H n *-nın birçok hediyelerine nail olup, Ak Mahmud Paşa ile İstanbul'a gelmişt  ve ikinci defa Girid'e gittiğinde Kandiye muhasarasında hazır bulunmuştur. Seyahatnamesi burada sona erer; bunu 60 ile 72 yaştan arasında yazmış olması lâzım gelir. Çünkü IV. Mehmed zamanına dâir yazdığı t arih  vak'alar Kara Mustafa Paşa'nın sad retinde kalıyor. Evliyâ'mn Sey liat-nâme'si, gerek Osmanlı Devletinin Asya ve Avrupa eyâletlerine ait topografyayla ilgili ma'l m t-tan, gerek kemâl-i basiretle müracaat olunarak, herşeyi süsleyen ve herşeyde mübalağa etmeye olan meyillerine karşı dikkatli bulunulmalıdır.

1- Umûmî T arihler:

Bu târihin yedinci cildinin menbâ'larında zikr ettiğimiz Naîmâ Târihi'nin 1051 (t641)'den 1070 (1659) senesine kadar vekaayini ihtiva eden ve 1147 (1734)'de İstanbul'da basılan ikinci cildinden başka, şu eserlere de müracaat ettik:

2- Bid y ' l-Vekaay , 1054 (1644)'de vefat eden re s Hoca Hüseyin Efendi'nin umûmî târihi. Bu eser hakîkaten bir Osmanlı Devleti târihi olmaktan uzaktır. Hoca'mn kendi jgam&nına dâir bâzı muh-

tasar ma'lûmât ve mülâhazalardan ibarettir. Büyük boyda 66 va-raklık bir cild,  mparatorluk ve Kraliyet K t ph nesi'ndedir.

3- Nişancı Abdurrahmân Paşa Târihi yâhud Vekaay -nâme-i Tevf k Abd  Paşa, 1058 (1648)'den 1093 (1682) senesine kadardır. Koleksiyonumda orta boyda bir cild. Diğ r bir nüshasında (büyük boyda 258 varaklık bir cild), 136'ncı varakda IV. Mehmed'in saltanatı ba lar; ondan evvelki varaklar II. Sel m ve haleflerinin saltanatlarından ve Peçevî ile Hasanbeğ-zâde'nin

hulâsasından ibarettir.

4- Zeyl-i Ravzat 'l-Ebrâr. müftî Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi. Büyük boyda 104 varaklık bir cild, benim koleksiyonumda ve Gra ta Yuvanum'da.

5- Târîh-i H sey n-i Vcc h , 1048 (1638)'den 1070 (1659)'e kadar; müverrih, kapdân Mustafa Paşa'nın m h rdar  idi. Benim koleksiyonumda orta boyda 188 varaklık bir cild.

6- Târîh-i Nasûh Pa a-zâde (vezîr-i  zam Nasûh Paşa'nın oğlu). Bu kıymetli eser Sultân İbrahim'in saltanatından 1081 (1670)'e kadar gider. Dresden Kraliyet Kütüphanesi (Nu: 13) nüshası, yalnız müellifin el yazısı değil (büyük kıt'ada 191 varaklı bir cild), mev-cud tek nüsha olarak görünür; z r  ne İstanbul kütüphaneleri, ne de İstanbul kitapçıları bu eseri bilmiyorlar.

III- Husûsî T r hler:

Sultân IV. Murâd Saltanatı:

7- Târîh-i Feth-i Revân ve Bağdâd, Müftî Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi; koleksiyonumda k  k boyda bir cild.

8 - Târîh-i Feth-i Bağdâd, Nuri. Orta boyda 230 varak; koleksiyonumda mevcuttur.

9- Târîh-i Mekke, S heyli (İstanbul'da basılan Mısr-ı Ced d ve Kadîm Târihi sahibi); Kabe'nin IV. Murâd zamanında, onbirin-ci defa inşasına dâir tafsilât verir. K  k boyda 99 varaklık bir cild;

koleksiyonumda.

10- Zafer-n nie, Bağdâd fethine dâir, Müftî Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi. Koleksiyonumda, orta boyda 54 varak.

Sultân İbrâhîm Zamfım:

11- Târîh-i Meh ned Halîfe, kahveci (saray-ı hümâyûn hademe inden). Bu eser 1058 (1648) senesinde saray hademesinin ihtil lini de hâvi olup müellif bu vak'ada bizzat  ahid bulunmuş ve eserini 1070 (1659) senesine kadar götürmüştür. Bunda İbrâhîm salta-natındaki devlet varidatı ve masraflarına dâir kıymetli istatistik! ma'l m t vardır. K  k boyda bir cild; koleksiyonumda mevcuttur.

IV. Murâd, İbrâhîm, IV. Mehmed devirlerinde istatistik ve siy -siyy ta dâir  u    eser inti ar etmiştir ki, bunlar pek kıymetlidir:

12- Risâle-i Göriceli Koç Be . III. Murâd zamanından IV. Murâd saltanatına kadar memleketi kana bo an ihtilâlleri de hikâye eder. Koleksiyonumda k  k boyda 38 varaklık bir cild; Berlin K t ph nesi'nde

Diyez Yazmaları'nda 17 numarada dahî nüshası vardır.

13- Nasihat-nâme. Osmanlı pâdişâhlarının âyine-i ihsâiyyâtı; Sultân îbrâhîm devrinin ilk senesi yazılmıştır. İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi'nde, Nu: 116.

14- Düstûru'l-Amel li-îslâhi'l-Halel. Küçük fakat .güzel bir istatistik kitabı olan bu eseri (orta boyda 4 varak) Hacı Kalfa yazmıştır; benim koleksiyonumda Veysî'nin mektupları mecmûâsında-dır.

Burada Devlet'in inhitatına ve idarenin kötülüğüne dâir IV. Murâd zamanında zuhur eden üç hic'îyyât-nâmeyi de ilâve etmek lâzımdır:

15- Nnsîliat-ı İsi,t m bol, Veysî'nin eseri, «Meâdin-i Şarkın birinci cildinde Diyez tarafından tercüme edilmiştir.

16- Vnk'a-nânîe-i Veysî. Bunda yirmisekiz peygamber ile büyük hükümdarlar görünerek, devletlerin yıkılış sebeplerine dâir karşılıklı konuşurlar.

17- NefTnin Sihâm-ı Kazâ'sı. Küçük boyda, 34 varaklık olan bu eser Gürcî Mehmed Paşa, Halîl Paşa, Alî Paşa, Ekmekçi Ahmed Paşa, Bakî Paşa, Receb Paşa ile Veysî, Fursatî, Ganî-zâde, Kaf-zâde, Hoca-zâde ve diğer meşhur kalem sahipleri hakkında hicviyyeleri ihtiva eder.²

IV- Tercüme-ı Hâller (Biyografiler):

18- Zeyl-i Atâyî, Uşşâkî-zâde'nin eseri. İbrâhîm, IV. Murâd, II. Süleyman, II. Ahmed zamanlarında yaşamış olan 527 fakîhin biyografilerini içine alır. Orta boyda 356 varaklık bir cildir; koleksiyonumdadır.

19- Terâcînî-i Kibârî'l-Ulemâ veî-Vüzorâ. Abdülkerîm Efen-di'nin eseri. Orta boyda 30 varak teşkil eden bu eser benim koleksiyonumda müellifin inşâsıyla birleştirilmiştir.

20- Hamîletü'l-Kübrâ, Resmî Efendi'nin eseri. XVI. asrın başlarından XVIII. asrın ortalarına kadar haremın en büyük mevkilerinde bulunmuş olan 37 kızlar-ağâsının tercüme-i hâllerini ihtiva eder. 1160 (1747) senesinde dârüssaâde ağası bulunan oldukça büyük nüfuz sahibi Hacı Beşîr Ağâ zamanında yazılmıştır. Küçük boyda 36 varaktır; benim koleksiyonumda yine Resmî Efendi'nin Terâcim-i Ahvâl-i Rüesâ'sıyla birleştirilmiştir.

V- Münşeât-ı Devlet Mecmuaları:

21- Abdülkaadir Efendi'nin tñşâ'sı. Benim koleksiyonumda küçük

² Sihâm-i Kazâ'nın mündericâtı unvanlarından : «Der hakk-ı Gürcî Mehmed Paşa. Der hakkı Kemankeş AH Paşa, Der hakk-ı Ekmekçeteâde Ahmed Paşa, Der hakkı Himme, Derhakk-ı Veysî. Der hakkı Kalenderân, Der hakk-ı Fursatî, Der hakkı Nev'izâde. Der hakk-ı BMtî Paşa. Der hakkı GizH Nt-gâr ve Bahsi, Der hakk-t İtrî, Der hakkı RiySrt.» (Mütercim).

boyda 80 varaktır. Şu eserle bir cilt teşkil eder:

22- Nâdirî'nin İnşa'sı. Müellif, «Sultân Osmân-ı Sânî Kahramanları» hakkında bir şiirin nâzımıdır. Gayet nâdir hükümet yazışmalarını toplamıştır, 36 varak.

23- Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi'ne konulmuş yazışmalar mecmuası, Nu: 52; büyük boyda 167 varak. «Belâ-gat-i Osmâniyye Târihî» eserinde îkorn'a müracaat, s. 1683-1687.

24- Düstûrî'l-İnşâ, Reîsülküttâb Sarı Abdullah Efendi'nin eseri. Bu kıymetli mecmua 141 resmî evrakı içine almakta ve orta boyda 271 varaktır; koleksiyonumda.

25- Reîs Mehmed Efendi'nin İnşâ'sı. Bu kıymetli mecmuada 175 kıt'a evrak-ı resmiye olup, bundan önceki iki eserin bakıyyesi sayılabilir. Orta boyda 194 varaktır.³

KIRKALTINCI KİTAP

Sultan IV. Muradın Cülûsu

Henüz 12 yaşında bulunan genç Sultân Murâd, yaşma nisbet-le uzunca boyluydu (15 Zi'1-ka'de 1032 - 10 Eylül 1623).⁴ Çehresi beyzî, rengi san, saçı kara, gözleri büyük ve tehâdîd-âmiz idi, Dûcâr. olduğu rivayet edilen sar'a darbeleri düşünce kudretinin şiddetine ve nüfuzuna hiç halel getirmemişti. Genç Pâdişâh -halk arasında «Kösem» adı verilen- validesi Mâh-peyker (Ay çehreli) Sultân'ın vesayeti altında tahta çıkmıştı; Mâh-peyker henüz genç denilecek bir yaşta, olup, kuvvetli bir seciyyeye mâlik idi.⁵ Sultân Murâd, cülusunun ertesi günü mu'tâd olduğu üzere kılıç kuşanmak için Peygamber'in mihmandarı Eyyûb Ensârî Türbesi'ne gitti. Tertibatta isticâl gösterilmesi, İstanbul'daki vezirlerin azlığı, hazînenin müzayakası merasimi her zamanki kadar parlaklıktan mahrum bıraktı. Diğer

³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/7-11

⁴ 14 Zilkâ'de 1032. pazar günü, kuşluk vaktinde cülus etmiştir. Târih: «Sultân Murâd-ı ftâbi* oldı pâdişâh., Naîmâ, c- 2, s. 263. Naîmâ'nın eldeki tab'in-da «Murâd'dan sonra bir «Hân» lâfa vardır; bu ilâve hem vezni, hem târih hesabım bozduğundan ir.üstensih yâhud musahhih çifte âferine hak kazanmıştır: (Mütercim)

⁵ Murad oniki yaşındadır; uzun boylu, dolgun yüzlü, beyaz tenli, siyah saçlı, gözleri büyük ve tehâdîd-âmizdir. Rivayet olunduğuna göre sar'aya znûbte-lâdır; oldukça faaliyet ve zekâya sahiptir; •Guse»den doğmuştur-Sultân Ah-ir.cd ile Guse'den iki hemşiresi vardır. Bunlardan biri Diyârbekîr vâlisi Ka fişe (Hafız Paşa'ya) diğeri kapdân Receb Paşa'ya verilmiştir. Bütün kuvvet ve iktidar vâlidesindedir. Bu kadın faaliyeti, zekâsı, fikrî vüs'atı, hükümet işlerine müdâhalesi cihetiyle. Sultân Mustafa'nın validesinden büsbütün başkadır.* 10 Eylül, Venedik Hulûsası, Naîmâ, Peçevî, Hasanbeğ-zâde.

şevket sebeplerinin yokluğuna mukabil -kan ve ihtilâl ile dolu bir saltanata delâlet etmek üzere- koyun kanı sel gibi aktı.⁶ Yeniçeri ve sipahiler, kendisini hissettiren sikke yoksulluğundan dolayı, evvelâ cülus bahşişinden vazgeçmişlerdi. Lâkin medyûn-ı himmetleri olan bir şehzade tahta çıkınca, cülus bahşişinin ancak geciktirilebileceğini iddia ederek, bunun mu'tâd olduğu üzere verilmesini gürültü ile talep ettiler. Sadrâzam ile yeniçeri ağası, hazîne de hiç para olmadığı ifâde ederek, âsîlere elli altın yerine yirmi beş altın teklif ettiler. Lâkin onlar, mütehakkimâne, mu'tâd miktarı istediler. Bu kesin zaruret üzerine husûsî (iç) hazîne açılarak, Sultân Murad'm cülusundan bir ay sonra tevzi edilen iki milyon altını çıkarabilecek kadar zengin olduğu görüldü⁷ Sırbistan ve Macaristan gibi ecnebî hükümetlerinin eski vergileri miktarına muâdil olmak üzere kendilerinden talep edilen 30.000 altınlık bir ödünç için ecnebî elçileri kaçamak cevaplar vermişlerdi.⁸

Cülûsdan beş gün sonra sünnet merasimi yapıldı. Çünkü yeni pâdişâh, kendinden öncekilerden Sultân Ahmed gibi, hükümet dizginlerini eline aldığı vakit daha sünnet edilmemişti. Son isyanda yeniçerileri sipahilerle aynı fikirde birleşmeye ikna etmiş olan eski ocak kedhudâsı Bayram Ağa'ya yeniçeri ağalığı tevcih olunarak, selefi Çeşteci'ye ağalığa bedel Mısır valiliği verildi.⁹ Bayram Ağa, Pâdişâh'm kızkardeşlerinden biriyle de evlenmişti; Pâdişâh'ın diğer iki hemşiresi Diyârbekir Vâlisi Hafız Paga ile kapdân Receb Pa-şa'ya verilmişti. Yeni vezîr-i âzam Kemankeş Ali Paşa'mn ilk icraatı müftî Yahya Efendinin uzaklaştırılması oldu. Yahya Efendi, Kemankeş ile bir görüşmesinde tama' ve irtikâbinden dolayı âkilâ-ne ihtarlarda bulunmuştu.¹⁰ Vezîr-i âzam, müftînin nüfuzundan korkarak, Yahya Efendi'yi ulemâ ve Mere Hüseyin ile ittifak edip de Sultân Murâd'in cülusuna

⁶ «Birçok hayvan kurban edildi- Ondan sonra Pâdişâh Edirnekapısı'ndan devlet erkânı ve milis askeri (yeniçeriler) refakatinde olduğu halde, saraya avdet etti. İcra edilen merasim, zamanın kısalığına ve paşaların azlığına binâen, Sultân Mustafâ'nın râsimesinden az tantanalı olmuştur. Pâdişâh'ın gerek elbisesinde, gerek atlarında büyük ziyet görülmemiştir. Halk dahi alkışlamamıştır- Bundan hazîne de para olmadığı sonucu çıkarıldı.* Venedik Hulasası.

⁷ Naîmfî, öyle demiyor : «Enderûn-ı hümayûn'da bulunan evânîl sikke haline getirilip, Zilhicce'de yeniçeriye verilmiş, diğerlerine de tedricen tevzi olunmuştur- (c. 2, s. 264) (Mütercim).

⁸ Milis nsfceri cülus bahşişini velvelelerle istediler. Sadrâzam ve yeniçeri ağası ytrmibc* a it m yerine o kadar Osmânî sikkesiyle iktifâ edilmesini teklif etü ler. Asker bunu reddederek, o miktarı altın olarak talep ettiler. Hazine muayene edildiğinde cülus bahşişi olan birbuçuk milyondan başka ulufe terakkisi olarak verilecek akçenin de mevcûd olduğu anlaşıldı.» Venedik Ho-lâsası.

⁹ Kara Mustafa Paşa, Çeşteci'nın İskenderiyye'ye girmesine mâni olduğundan, Çeşteci Kıbrıs üzerinden İstanbul'a geldi. Naîmâ, s. 264 (Mütercim).

¹⁰ Naîmâ, Fezleke, Hasanbeğ-zâde, Ravzatü'l-Ebrâr.

muhalefet etmek istemiş olmakla itham etti.¹¹ Kemankeş, münhal olan fetva mansıbını kayınpederi Bostan-zâde'ye vermek arzusunda idi; lâkin halkı gazaba getirmek korkusu tamahkârca tasavvurlarına mâni oldu. Binâenaleyh şeriatın en büyük makamı eski müftî Es'ad Efendi'ye verildi ve onun kardeşi Salih Efendi de o sırada İstanbul kadılığına terfi ettirildi.¹² Bu ilk iktidar tecrübesinden cesaret alan Kemankeş, en muktedir iki vezir olan Gürcî Hasan ve Halil Paşalardı da, âîs Abaza'yı da Yeni-çeriler'in mahvı için teşvik etmiş olmakla itham ederek, pâdişâhın gözünden düşürmeye çalıştı. İkisi de tevkif edildi.¹³ Lâkin sabık rfiüftînin isyanı tasviben gûyâ vermiş olduğu fetvayı ibraza muvaffak olamadığından, mahbûsları bırakmak lâzım geldi.¹⁴

İki Bekir'ler

IV. Murâd'ın saltanatı, istihfaf olunan bir hükümdarın tahtını devirerek, çocukluktan henüz çıkmış bir şehzadeyi tahta oturtan itaatsiz askerin tehditleri arasında, oldukça kötü alâmetlerle başlamıştı. Bu devrin ilk günlerinde hazînenin büsbütün boşalması, Abaza isyanının kanlı tahrîpleri, Devlet'in Şark tarafında en büyük kalesi ve Irak'ın idare merkezi olan «Dârü's-Selâm» vasfıyla nitelendirilen Bağdâd'ın kaybıyla" işaretlendi. Bu dehşetli İran seferinin ilk darbelerine yol açan durumlar, Sultân Mustafa devrine âit olup olayların geri kalanıyla irtibatı tarihçinin ve okuyucunun dikkat ve i'tinâsına şayandır. Roma İmparatorluğu târihinde Medi (Medler) ve Âsiir hududu karışıklıkları o devletin dahilî târihinin silsilesini defalarca sekteye uğrattığı, Neron'un felâketli deliliklerine Medi'H Pakros'un

¹¹ Naîmâ, Fezleke.

¹² Bostan-zâde'nin ta'limi üzerine bir gün Kemankeş, Sultân Murâd'a «Yahya Efendi'nin Pâdişâh'ı ielâsa rızâsı yoğidi. Daha Mere vak'asında ulemânın muradı siz idiniz. Yahya Efendi Mere ile birleşdi. ulemâyı kırdırdı, bu kadar hazîne telef etdirdi. Bu kulunuz sadrı â'zam bulunmasam, yine bir tarîk ile mâni' olurdu. Hâlâ tek durmuyor. Sultân Mustafa ile ortaya çıkarmağa çalışıyor. Ulemâyâ kılıç çekmek bu devlette olmuş bir şey değil ikpn, bu hâle sebep olduğundan dolayı ulemâ ona münkesirü'l-hftbrdır.» yolunda ükaâtta bulundu. Naîmâ'dan telhis, s. 264 ve 265. (Mütercim).

¹³ Rue (s. 173 ve 179), Halil ve Gürcî'yi Hüseyin'in öldürtmek İstemiş olduğunu yazar.

¹⁴ Kemankeş, Mehmed ve Halil Paşalar nâmına sahte mektuplar peyda etmişti. Müftî-i sabık Yahya Efendi'den de fctvâ vardır diye iftira eyledi. Paşalar «Dediğiniz mektupları görelim, mühürlerini tatbik idin (karşılaştırın); sahih ise müstehak-ı ukubet olalım» diye ısrar etdiler; Kemankeş mektupları çıkaramadığından, kati kasdıyla hanesinde habs etmiş olduğu iki vezir, merhameti şâhâne ile ıtlak olundu-Naîmâ'dan. s. 265- Kara Muzak'ın Eyüb'de yaptırmış olduğu altıgen şeklinde yüksek bir binanın ayakta kalamayıp, bu aralık yıkılmasıyla, halkın bunu Eyüb'ün ruhâniyyetine hamî ettiklerini Naimâ kaydediyor. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/13-16.

cengâverâne teşebbüslerinin karıştığı gibi,

IV. Murâd'ın dehşet saçan devrinde Şark payitahtını kanla lekeleyen vak'alar, Bağdâd'ın âsî vâlisî Bekir'in vahşiyâ-rie faaliyetleriyle karışırlar. Bununla beraber, adlarını, fiillerini birbirine kaçırtmadan târihlerini tâkîb etmek isteyen okuyucular için, Osmanlı Devleti'nin iki Bekir'i, Roma vekaayî nâmelerinin Pakros'-lanndan¹⁵ daha az dikkate muhtâc değildir.¹⁶

Bekirlerin birincisi Bağdâd'da su-başı, yâni zabıta memuruydu; servet ve münâsebetleri kendisini o kadar nüfuzlu, o kadar korkulur bir hâle getirmişti ki, beğlerbeğinin kuvveti onun kuvvetine nis-betle hükümsüz kalırdı. Son beğlerbeği Yûsuf Paşa zamanında, ma-ıyyetinde binikiyüz¹⁷ azab bulunurdu; Bağdâd'ın asıl kumandanı o idi.¹⁸ Bekir, zabitlerinden yine aynı isimde olan bir adamı Ur-ce ve Semâvât taraflarına göndermişti. Bunun vergiyi kendi hesabına toplamakta olduğunu haber alarak, oğlu bölük-başı Mehmed'i, avânesinden diğer bir Mehmed Ağa'ya emânet ederek bin azab ve dörtbin yeniçeri ile öteki Bekir'in üzerine yürüdü. Yine Mehmed adında olan azablar ağası, Bekir Subaşı'mn eski hasmı olduğu halde, zahiren, barışmak ve birbirine zarar vermemek üzere yemin etmiş idiler. Bu ağa, eski öcünü almak zamanı geldi zannıyla, subaşı -nın kedhudâsı Ömer'e düşüncesini açmak ihtiyatsızlığında bulundu; yapılacak iş, subaşımın her türlü kötü ahlâk ile muttasıf olan oğlunu yakalayıp, babasına da Bağdâd kapılarını kapamaktan ibaretti.

Efendisine sâdık olan kedhuda, bu müfsidâne harekete ancak bu işte kurbân edilecek olanı haber vermek üzere girişti. Azablar ağası, «Allah Allah!» sadâlarıyla bayrakları ele geçirmek üzere görüldüğü zaman, Ömer'in tâbi'leri onun üzerine hücum ederek Bağdâd kalesi kapılarına kadar tâkîb ettiler. Beğlerbeği Yûsuf Paşa -ki hâdiselerin cereyanına göre bu tertiblerden habersiz olması gerekir- azablar ağası aceleci tabiatından dolayı ceza vermek üzere hapsetti. Bekir Subaşı'mn oğlu müteakiben Bağdâd'ın büyük meydânında (îç-kale'nin karşısında) görünerek, ve toplarını

¹⁵ Re\ Pnrthorum Pacorus Judaea politus interfetusque a ventidio.» Tasit (Taritus) Târihi. 5, s. 9. Nam Medos Pacorus anteparat., TasH Târihi, S'ne İS, s. 2.

¹⁶ Fakat Fâtih-i Sâni-i Bagdâd' tinvânıyla ondan ayrılır. (Mütercim) (Sultân IV. MurArI gibi. bütün kusurlarına rağmen büyük bir devlet adamı ve pâdi-şnbi. Nöron* gibi manyak bir Romalıyla mukayese etmek âlim bir tarihçi mantığıyla dogil. yobaz bir Türk - İslâm düşmanı cenâletiyile bağdaştımlabi-lerek bir düşünce tarzıdır. Hazırlayan)

¹⁷ «Bağdâd'ın onikibin yerli kulına ve azablan üzerine ağa olan sù*-başı» (Eski yazı ile kelime oyunu yapmış : Kötü başı mânasına «Sù'-başı», aynı zamanda zabıta görevlisi olan sù-başı). Naîmâ, s. 266. (Mütercim).

¹⁸ «İfritur milites Rotrani quasi vologesen aut Pacorum avito Arsaclardum solio depulsuri.» Tasit Târihi, kjitap : 1, s. 40.

kaleye doğru çevirerek, mahbûs olan ağayı teslim etmekten imtina eden vâlîyi muhasara etmek azminde bulunduğunu ilân etti.

Semâvât'ta galebe etmiş olan Bekir Subaşı, Bağdâd'daki ahvâli haber alınca, içlerinde hasmı Mehmed'in de oğlu bulunan 500 azabı kılıçtan geçirdi ve Bağdâd'a döndüğünde, müdâfaada ısrar etmekte olan vâlîyi muhasaraya devam etti. Yûsuf Paşa birçok günler kahramanca mukaavemet göstererek, azablara gönderilen bir zahire kaafilesini ele geçirdi ve Arslan Paşa'mn¹⁹ bir oğlunu kendi eliyle îdâm etti. Nihayet topçularını ta'lîm etmekte olduğu bir sırada bir kurşun tesadûf etmesi üzerine, birkaç saat zarfında vefat etti.

Hamisinin vefâtıyla dayanağı kalmamış olan Mehmed Ağa, serbest çıkabilmek için müzâkereye girişti; buna izin verildi. Ancak hıyânetkâr Ağa'nın, iki oğlunu beraber alarak, boğazında mendil, ^nnlibin 113'ağına kapanması beyhude oldu. Merhametsiz Bekir, kadîm kinlerinden başka bir şey dinlemiyerek, üç merhamet dilencisini kükürt ve zift ile²⁰ dolu bir kayığa koydurup, cellâdlar ateş verdikten sonra, kayığı Dicle'nin dalgalarına terkettirdi. Her yanı tuturan knyık üç bedbahtın yeis dolu âvâzeleri arasında nehirden aşı do »tu indi; Vahşî Bekir ise, bunlar dalgalar içinde kayboluncaya kadar sahilde temâşâ ile meşgul oldu. Subaşı, bir koro kaleye, hazîneye, tersaneye malik ve valinin taraf darlarını başından defenmynflYık olunca. B^ğdâd valiliğinin kendisine verildiğini bildiren Hâb-ı Hünnnyın nâmına sahte bir yazı ibraz eyledi.

Bir Inraftnn da, şehri âsîlerin elinden nasıl kurtarmış ve Yûsuf Paşn'nın hilelerinden nasıl kurtulmuş olduğuna dâir Pâdişâh'n bir arıza yazarak, mükâfâten Bnğdâd valiliğini istedi. Vezîr-i âzam Mc-ip Hüseyin Paşa, bu mühim me'mûriyetî Diyârbekir'den azledilmiş olnn Süleyman Paşn'ya verdi. Süleyman Paşa, Alî nâmında bir adamını. Bnğdâd hükümetini eline almnk üzere mütesellim ünvânıyla ale'l-noelo gönderdi. Ali Ağa Bağdâd'a giremedi. Bekir Sıhnr.ıVm "Bize paşa.mn lüzumu yok» cevabıyla geri dönmeye mecbur oldu. Bu hnhnr mütpAkiben Süleyman Paşa'ya ulaşarak, o da Bâb-ı Hümayûn'a bildirdi. O anda. Diyârbekîr Vâlîsi Hafız Paşa, âsînin üzerine yürümek emriyle «serdâr» tâ'yîn olundu. Mar'ns. Sivns, Musul. Kerkük vâîleri askerleri ve Kürd ümerâsı ile birlikte Hafız Paşa'ya iltihak edeceklerdi. Kapıcı-bnşı tdrîs Ağa, Süleyman Pnşa'nın Bağdâd eyâletinde

¹⁹ Ol diyar scrvrrl erimlin Etvend ogh Arştan Paşa nUmmda bîrini Brkîr Smii-ışı moifid ile getirtip, kendisine muavin idinmişidi.» NaîmS'dan, 269. Mütercim.

²⁰ Naimada neft s. 270 Sonra Bekir Subaşı'nın da böyle yanacağı aşağıda görülecektir. (Mütercim)

vazifeline devam etmek üzere bırakıldığını belirten hatt-ı hümayûn ile serdâra kılıç, kaftan götürdü. O zaman Diyârbekir hazinesi defterdarı olan müverrih İbrahim (Peçevî). Hafız Paşa'ya, bu tcselihipün ne kndnr cür'etkârâne olduğunu, ekseriyeti şîi olan Bağ-dâd h.ılkımn şehir kapılarını mezhebndslnrı bulunn Acemice açı-voınolorınrlen no kndnr korkulmak lâzım geleceğini Hafız Paşa'ya ihtar etmeye cesaret etti. Lâkin Hafız Paşa, sâdık bendesinin düşüncelerine yalnız «Bu mümkün değildir» sözüyle cevâp verdi. Defterdar, Budin'in isyan eden muhafızları vâlî Ferhâd Paşa'yi idâm ettikleri zaman, III. Murad'ın, âsîlerin te'dîbini emrettikten sonra, vezir Sinan Paşa'mn akıllıca nasihatleri üzerine, hududun düşmana teslim oldundüğünü görmek korkusuyla emrini geri aldığını ihtar ettiyse de faydası olmadı ve Hafız Paşa bir daha «Bu mümkün değildir» diye cevap vermekle iktifa etti.²¹

Bağdad Üzerine Sefer

Hafız Paşa Diyârbekir'den Musul'a yönelerek, beğlerbeği Kör Hüseyin Paşa'mn emri altında toplanmış olan Kürdistan askeri Musul'da kendisine iltihak etti. Sivas Vâlîsi Tayyar Mehmed Paşa da eyâleti askeriyle birlikte katılmakta gecikmedi. îmâdiye Hâkimi Seyyid Hân sefer şerefinden hissedar olmak üzere davet edilmiş olduğundan, oğluyla beraber hareket ederek, Ninova harabeleri yakınında Yûnus Peygamber'in mezarı civarında çadır kurdu. Süleyman Paşa o zaman Kerkük'te bulunuyordu ve Kerkük Vâlîsi Bostan Paşa asker topluyordu. Serdâr Musul'da Mar'aş ve Urfa sancakları askerini beklerken, orduda çıkan hastalık telefâtı mûcib olmaktaydı. Bulaşıcı hastalığa tutulan Tayyar (Mehmed) Paşa, Abaza üzerine yürümekte olan serdâr Mahmûd Paşa'ya yardım etmekle vazifelendirildi. O sırada Hafız Paşa, İstanbul'da kendi hakkında fena rivayetler dolaştığını ve âsînin parasıyla kazanılarak Bağdâd üzerine yürümek için tereddüd gösterdiği

²¹ Naîmâ (c. 2, s. 271) Bağdâd halkının Şîi olmaları cihe-tiyle, Bekir Subaşı aleyhine hareket edilmesi halinde Bağdâd'ın elden çıkmasına sebep olacağı bazı erbâb-ı vukuf tarafından söylendiğini yazdıktan sonra, Hafız Paşa'nın bu sözü doğru bularak, şimdilik Bağdâd'ın Bekir'e tevcih olunmasını İstanbul'a iş'âr etmişse de, red cevâbı almış ve bunun üzerine hareket etmiş olduğunu bildirmektedir. Lâkin Hafız Paşa'nın yanında bulunan Peçevî, bundan bahsetmiyor. Onun ifâdesine göre, (Pe-çevî, c. 2, s. 392), Hafız Paşa'nın, Bağdâd'ın şimdilik Bekir Subaşı'ya tevcihi hakkında Peçevî, tarafından yapılan ihtarların cümlesine «Hiç kaabil değildir» sözlerinden başka cevap vermemiş olduğu halde, sonraları İstanbul'da, sadrâzam iken ve Peçevî'nin huzurunda «İş-te şu müslüman şahidimdir, Bağdâd'ı kızılbaş verdirmeye sebep oluruz diye feryâd ettim, sözüm dinlenilmedi» diyerek, Mere'den şikâyet etmiştir. (Peçevî şu sözleri ilâve eder: «Amma, hakikat, o sözü söyleyen fakır idim; muâraza iden kendisi idi.»)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/16-19.

yolundaki kanaatlerin umûmî surette yayıldığını haber aldı. Şerefının muhafazasında hırslı olan serdâr, bu haber üzerine, Sehrân beğleri Mustafa ve Abdal Beğler ve Bostan ve Süleyman Paşalarda birlikte ileriye hareket etmesi için Kör Hüseyin Paşa'ya emir göndererek: kendisi de Kerkük'e doğru yola çıktı.

Kör Hüseyin Paşa fırkası Behrûz'a ilerledi ve oradan birkaç gün içinde Bağdâd'a vardı. Bunlar tmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Türbesi cî-vânında çadır kurdular; Subaşı Bekir'i meydân muharebesine çekmek için vâkî* olan tahkir edici davetler cevapsız kaldı. Müteşebbis olduğu kadar da hîlekar olan Bekir, askerinin galeyan hâlindeki hiddetini teskin çâresini buldu; Paşalar da beklemekten usanıp, Dicle'nin batı sahillerinde çadır kurmaya gittiler.

Bekir, düşmanın ric'atinden fırsat bularak, bütün muhafızları alıp şehirden çıktı. Askerini nehrin doğu sahillerine yerleştirerek, toplarıyla Osmanlı ordugâhına bozgunluk verdi. Paşalar, Dicle'den geri çekilmeye mecbur olmaları üzerine, döndüğünde Bağdâd kapılarını kapalı bulur korkusuyla şehirden uzaklaşmaya cesaret edemi-yen Bekir Subaşı, gönüllüler ağası Mustafa Ağa'yı 3.000 kişi ile ayırıp tâkîblerine gönderdi. Ertesi günü vukua gelen bir conkte Süleyman Paşa'nın pişdarı mağlûb ve dağılmaya mecbur oldu, Kürdler'in kıymnndnnı Mustafa Beğ. barb meydânında maktul düştü. Bu bozgunluğu ve Sonran Beği'nin vefatını haber alması üzerine, bu âna kadar Kerkük'te kalmış bulunan Hafız Paşa sür'atli bir yürüyüşle imdada koştu. Hasta olmasından dolayı çadırından çıkamayan Sü-İnymân Paşa, kodhudâsım serdâra gönderdi. Bostan, Kör Hüseyin, Abdal Paşaların askeriyle Kürdistan'ın ırsî emirleri olan yedi beğ, yâni: Hnzo Bpği (Şeref Hân), Eğil Beği (Mii'min Hân), Tercil Beği (İbrâhîm Beğ), Palu Beği (Hasan Boğ), Ergani Beği (Başbüyük-zâdo Alî Beğ), Harput Beği (İbrahim Beğ), îmâdiye Beği (Seyyid Hân)²² Diyâle'nin öte tarafında çadır kurdular. Kadri Ağa ve Bostan Paşa, yedi topluk bir batarya ile şehrin karşısında nehrin muhafazasına me'mûr idiler.

Hafız Paşa, Kör Hüseyin ve Bostan Paşalarla îmâdiye beğine, başka bir geçide kadar nehirden yukarı çıkmalarını emrederek, kendisi de ordusuyla yakından onları tâkîb etti. Bağdâd askeri, öncülerle muharebeye girişmiş idiler. Lâkin serdâr, harb meydânında görünüp de, evvelce Abdal Paşa ile

²² Hu unvfnlnr (Ettîl, Palu... illi) kendi adr-dlerince küçük ırsî aileler gÖster-(Vu\` cihrMn çnvân-ı dîkkaftir-(Fl'azø), eldeki matbû Nâimâ nüshasında «Me-7Ö.f)ur. Mütercim)

kararlaştırıldığı gibi, bayraklarını açarak işaret verince Abdal Paşa'nın topları muzafferiyeti te'mîn etti. Dörtbin âsî harb meydanında kaldı; başları gaalibin ayakları altına atıldı. Kör yâhud «Yek-çeşm» (tek gözlü) Hüseyin Paşa, korkuya kapılan ahâlînin kapılan açacağından şüphe etmiyerek, ser-dârî firarilerin Bağdâd'a kadar takibine teşvik etti. Lâkin bu mü-dobbirâno nasihat, biraz evvel defterdar tarafından ileri sürülen mütalâa gibi, istihkar olunarak, muzaffer ordu istihkâmlara çekildi. Hâ-fiz Paşa, ordu beğlerine mükellef hil'atler giydirdi ve askere her baş için 3'ton 10 altına kadar bahşış dağıttı. Esirler, başları kesilmek için hemen siyâset (idam) mahalline gönderilmişti ve güneşin doğuşundan batışına kadar 1.700 baş. Hafız Paşa'nın önünde yığılmıştı.²³

İran'ın Bağdâd'ı İstilâsı

Ertesi sabah, ordu Bağdâd üzerine yürümek emrini aldığı sırada, ansızın, segbânlar, Bostan Paşa'nın tahrikiyle ayaklandılar ve adam başına 10 gurus bahşış almadıkça gitmiyeceklerini söylediler. Hafız Paşa, ordu Bağdâd'a dâhil olunca askere dirlik²⁴ tevzî etmek ve askere daha çok mükâfat vermek vaadiyle askeri ikna edeceğini ümîd ediyordu. Asîler, kendi bayrağı altına gelenlere onar gurus vaadini mutazammın Bekir'in bir beyannâmesini göstererek, evvelâ imtina ettiler; lâkin nihayet beşer gurusâ kanâat ettiler, Bağdâd Vâlîsi olarak tâ-yîn olunan Süleyman Paşa, ertesi gün vefat etti. Yine o gün Hafız Paşa bütün ordusuyla Dicle'yi geçti ve «Kuşlar Kalesi» tarafından şehri muhasara etti. İnadında ısrarla direnen Bekir, nâmûsuyle teslîm olmak için vuku bulan her türlü teklifi reddetti.

Dıştan kuşatanlar ve İçten kıtlık ile tazyik edilerek, nihayet Şâh Abbâs'a, kendisini Osmanlıları'n elinden kurtarırsa, Bağdâd'ı teslîm edeceğini vaad eden bir kâğıd yazdı. O kadar mühim bir eyâleti zabt etmek için fırsat gözeten ve Hanlar Hânı Karçgay'ı 30.000 kişi ile Şehrbân semtine göndermiş olan Şâh, Sofu Kulu-Hân ile Abbâs Ağa*-yı, Bekir için mektup ve Acem kavuğu²⁵ ile Bağdâd'a derhal gönderdi. Bununla beraber Bekir Subaşı,

²³ 1î; <m vt> tuK?lîrî (tr.ıkfiil ve eRîril olanlara üç altondan ona kadar virildi- «Dillerin cümle boyunları unıldı.» Bağdâdiyândan akşama kadar bin yedi yüz adam dahi kati olundu. Naîmâ'dan, s. 276 (Mütercim). Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/19-20.

²⁴ «Dirlik» kelimesi, İngilizler'in «Living» kelimesinin tam karşılığıdır. (Burada dirlik, iredâr-i maîşet, tahsisat demektir. Hafız Paşa, askere dirlik, zabıtlere sancaklar vaatetmişti. Mütercim)

²⁵ Tac ve rakam Raima, Rakam mektup, yazı, işaret demektir. (Mütercim).

hareketini açıktan açığa ortaya koymadan, Bağdâd'ı bir beğlerbeğiyle birlikte müşterek düşmana karşı müdâfaa teklifiyle Hafız Paşa'ya bir adam gönderdi. Hafız Paşa'nın divânında elçi hazır bulunduğu halde, Bostan Paşa «Bağdâd valiliğini bana verin!» diye bağırdı. Elçi merdçe «Seni kabul etmezler!» cevâbını verdi. Öfkelenen Bostan Paşa kılıcına el uzattığı halde, Hüseyin Paşa kan dökülmemesi için aralarına girdi.²⁶

Ertesi gün Bekir'in elçisi orduya dönerek, dîvânın tekliflerine efendisinin cevâbını getirdi. Bu cevap, artık bundan sonra beğlerbeği kabul olunamayacağından, Bağdâd'ın, caiz ise kendisine verilmesinden ibaretti.

Yine o zaman. Bağdâd içine bir Acem sefaretinin geldiği orduda şâyî' olarak, müteakiben Karçgay'ın²⁷ elçisinin Hafız Paşa'ya bir mektupla ordu Önüne geldiği görüldü. Bu mektupta, Bekir'in Şnh'a tâbi olduğu ifâde edilerek, Osmanlı ordusu sulhun inkitâasma sebep olmak istemediği takdirde, Bağdâd Önünden uzaklaşmaya davet ediliyordu. Serdâr cevaben dedi ki:

- «Biz İran ülkesinde değiliz; buraya ancak bir âsîyi te'dîb için geldik; me'mûriyetimiz iki hükümet arasındaki sulhu ihlâl edemez.»

Elçi:

- «Ağa giren kuş, avcıya âiddir.» diye cevâp verdi. Serdâr elini kılıcına götürerek:

- «Dediğiniz kuş, bizim kafesimizdedir; sizin ağınıza kaçarsa biz tâkîb etmeyiz.» dedi.

Elçi serbest bir tavırla:

- «Beyhude sözü bırakalım, Bağdâd Önünden uzaklasınız; yoksa Kırçgay Hân sizi tard etmenin yolunu bilir.» cevâbını verdi.

Hafız Paşa:

- «Eğer sulh bozulursa, bu bozulmanın cezası sizin başınıza düşer.» Dedi.²⁸

²⁶ Hüseyin Paşa, «Edebinle otur, dîvânda elçiye kılıç olmaz» demişti (Mütercim.)

²⁷ Kırçgay, Türkçe'dir, yırtıcı bir kuş olacaktır. (Mütercim)

²⁸ Bu m Oka1 İrmenin aslı şudur: Karçgay'ın mektubu «Bekir Hân, dahildedir: sulha imieflyîr yazı' olmamak için Bağdâd'dan ?öçlip gitmelisiniz, ve illâ sulh bozulur- mealinde idi- Hafız Paşa der ki: Biz onların ülkelerinde değiliz: pâdişâhın bir kulu âsî oldu, hakkından gelmeğe geldik; sulh neye bo'ılncak? İ'çi : .Bekir Subaşı Şnh'dan İstimHân ftdi; bir kuş bir çalıya sığınsa korunur; bu ise Şâh-ı Acem'dür.» El'ân. o kuş bizüm kafesimüV dedir: eger kurtulup sizün çalımıza varırsa, hıfz fdun. biz de tâlib olmayalım.» (Klini kılıcının götfirdiğini bilmiyoruz). Elçi buna cevap bulamayıp hrıftn 3Şik*re didi ki : .Vallahı, sözün doğrusu (yâni açıkçası) budur ki. ya kalkar gidersinüz, yâhud hânlar hflnı Karçgay otuz bin kişi ile üze-rinüze gelmelc mukarrerdiir: hâlâ Sehrbân'a gelmişdür, vaktinüze hâ^tr oh-nüz-» nhfız Pssa : .Onlar sulhu bozarlarsa. Âl-İ Osman mukabeleden fidz degiMtir cczAJarınt görürler.» Naîmâ'dan. tclhıs. s. 278. (MOTercim)

Serdâr, bunları söyledikten sonra elçiye ruhsat verdi; o da efendisine avdet etti.

O sırada üçyüz İranlı'nın gizlice Bağdâd'a girdiğini. Sofu-Kulî Hân'ın ilk emirde kendi üzerine yürümeye hazır bulunduğunu Hafız Ppşa istihbar etmişti. Korkulu haberlerden ıztırâba gark olan serdâr, Bağdâd'ı Acemler'den kurtarmak için, Bekir'i vâlî yapmak sûretiyle, isyanına kabul edilebilir bir şekil vermekten başka çâre kalmadığını harb şûrasına beyân etti. Bekir'in adamı Alî Ağa tekrar çağırıldı ve matlûb olan cevâp ile iade olundu. Lâkin Hafız Paşa âsîyi başka bir anlaşma şekline razı kılmak ümidiyle, iki ferman yazdırmıştı, ki bunlar Bekir'i Rakka valiliğine, oğlunu da Hille sancağına tâyin ediyordu. Bu haberle giden îmâdiye Beği Seyyîd Hân, evvelâ büyük bir ihtiramla kabul olundu; fakat me'mûriyetini ifâdeye başlayınca, Bekir, serdârın tasavvurunu anlayarak, hiddet ve şiddet gösterdi. Hân'ın hemen huzurunda tevkif olunarak, başının kesilmesini emretti. Defterdar Ömer Efendi, bunun kendi hanesinde göz altında bulundurulması için birçok istirhamlarda bulunarak, muvafakatini sağlayabildi.

Ertesi gün Hafız Paşa, hilesinin nasıl bir elem verici neticeye yol açtığını öğrenerek, muhasarayı yeni bir şiddet ile tekrar etmeye hazırlandı. O sırada orduya iki mühim haber geldi: Biri IV. Mu-râd'ın cülûsuyle²⁹ serdârın İran aleyhine gönderilen ordunun başkumandanlığında bırakıldığını ilân eden, diğeri Bağdâd'da Şâh hesabına vâlî ilân edilen Bekir'in sikkeyi yeni efendisi nâmına darbet-tirmekte olduğunu bildirmekte idi. Uzun uzadıya oyalanmalarından nadim olmaya başlamış olan Hafız Paşa, derhâl fevkalâde bir meclis toplayarak artık reddedemediği durumu kabule karar verdi. Bunun üzerine Harput Beği, Bekir'in IV. Murâd Hân nâmına şehrin valiliğine tâyin edildiğine ve «Dârû's-Selâm» nâmıyla yâd edilen bu eski beldenin muhafazasının kendisine tevdi olunduğuna dâir bir fermanla Bağdâd'a gönderildi.³⁰

Bekir Subaşı -bundan sonra Bekir Paşa diyeceğiz- Osmanlı memuruyla mülakatı üzerine, Acemler'i davet etmiş olmasından dolayı nadim oldu. Kat'ı cevap vermesi için sıkıştıran Sofu-Kuûî Hân elçilerine fevkalâde

²⁹ Şâir olan Hafız Paşa. o zaman zahiri mesrûrîyyet ile : «Taht-ı sftadetde safft Sultân Muradındır bugün»' gazelini söylemişti. Naîmâ'nın eldeki matbu nüshasında, s. 280, .bugün* kelimesinin düşürülmüş olduğu Fezleke'nin matbu-uyla (c. 2. s. 44. İstanbul basımı) karşılaştırılınca anlaşılır- Hâlbuki Fez-leke'nin yine o satıfesinde ve az yukuradi dahî birkaç satırın düşürüldüğB vak'alnrm- akışından anlatılır. FesubhSnallah: (Mütercim)

³⁰ Naîmâ. Fezleke. Peçevî, Hasanbeğ-zâde.

ikramdan sonra, kendilerine şu yolda sözlerle ruhsat verdi:

-«- «Şâh'm ve Hân'ın Ömürleri müzdâd olsun! Bizi Osmanlıların tazyikinden kurtardınız; aramızda komşuluk hakkı malûmdur. Komşuya yardım pâdişâhların mürüvvetleri gereğidir. Biz Şahın ednâ

bendesiyiz; fakirane hediyelerimizle hazînemizi Şâh'a ulaştırınız ve ubudiyetimizi arz ediniz.»

Sofu-Kuh Hân, âsînin bu edebsizee istihzasından öfkelenerek,³¹ Bekir'in Pâdişâh ile uyuştuğunu efendisine bildirmekte acele ettiği bir sırada, yeni paşa. Acem Şahı tarafından gönderilen onur verici tacı hâmil 300 kişiyi huzuruna çağırıp, Şâh'm bu teveccüh nişanesini ayakları altına alarak hakaretle horladı. Ondan sonra, hepsini bnş-nşagı burcun duvarlarına astırdı. Bir taraftan da valiliğini Bngdüd sokaklarında ilân ettiği gibi, halkın emniyetini artırmak için, Bngdrîd'dan uzaklaşmasını rica etmek üzere, Hafız Paşa'-ya istirham ile dolu bir nrîza gönderdi. İki kıymetli pantolon³² ile iki güzel atı da arızası ile birlikte yolladı.

Ertesi gün Hafız Paşa Musul'a müteveccihen hareket etti. Ancak înmn Mûsâ Türbesi civarındaki ordugâhı henüz terketmiş idi ki, Karçgay, Bağdâd önünde görünerek, yeni vâlîyi sözünü yerine getirmeye davet etti.³³ Bekir, ilk verdiği cevâbı tekrar etti. Acem-lerMn mecbur oldukları yol masrafı için on katar deve ve 10.000 gu-ruş teklif etmekle beraber. Bağdâd'ı on Acem şahı gelse bile yine vermeyeceğini ilâve etti. İstihkâmlar üzerinden atılan birkaç top, İranîılar'ı uzaklaşmak zorunda bıraktı.

Bekir Pîşa'nın, kendisini tehdîd eden taarruzu Hafız Paşa'ya bildirmesi üzerine, serdârın kapıcı-başı Osman kumandasında gönderdiği bir knafile erzak. İran ordusunun varmasından evvel şehre girebildi. Sür'atle gelmekte olan Şâh, hareketinin ondördüncü günü Bağdâd Önünde göründü. Bekir bunu hemen Hafız Paşa'ya, o da sadrâzam Kemankeş Alî Pnşa'ya bildirdi; fakat Alî Paşa hiç ehemmiyet vermedi.³⁴ Bekir'in iş'ânını tekrarlaması üzerine, Hafız Paşa Kör Hüseyin'i muhasara altına alınmış olan şehrin

³¹ Naîma .Safi-Ktîh. der. Mütercim.

³² Hammp'r'in «iki pantolon- dediği «iki donluk k-ıdlfe»dir. «Don» (ton) el biso drmrkh'r: nasıl ki »Attı, donlu efendi- denilir ve libâs-ı fâhîr giydirmek mflnSsma «donatmak» kullanılır. «Mil7eyyen», «Mücehhez» demek olan donanma dahî bu asıldandır. (Mütercim)

³³ Acemler .Rrkfr» İsminden hoşlanmadıkları için. Subaşı'nın adım değiştirmelerdi. NaîmA'ya pnre (s. 282), Karçsay. Bekir'e söyle bir kâStd göndermiş: «(Vnâb-ı emftret-mMb Atfl Hân, dflmetfl devtettîhû, mukaddema güzelce Sflh'a «damınız RPİOp BaffHfl'dı size virîrem. adam gönderiniz di-mefclp. bM ta'yfn eyledi; MJH fflddök. özinfize Âl-i Osmfln'dan grl^'n asker dah! bl7lhn gpl^cpffiiimiiri haheer alttp, havfımurdan kalkım firflr itmîşler: gelip. bizümte ma^erref olup RaEdfid*ı trslîm İdesi?!» (Mütercim)

³⁴ Naima, Fezleke.

imdadına gönderdi. Kendisi de Diyârbekir'in Abaza tarafından muhasara edildiğini öğrenerek, Mardin'e yöneldi. Kör Hüseyin, Karçgay birliklerinin ânî bir hücumuna uğrayarak, Kızıl-Hân'a kapandı, ki Dicle'den uzak olduğu gibi, ortasında kazılan kuyudan da acı bir su çıktı. Karçgay, Osmanlılar'ın beğlerbeği olmak sıfatıyla kendisiyle sulhu yenilemeye hazır olduğunu Hüseyin Paşa'ya bildirdi. Aşırı derecede i'timâd gösteren Hüseyin Paşa,³⁵ bu habere aldanarak, eşyasını Musul'a gönderdi ve başlanılan müzâkereden serdârı haberdâr etti. Hafız Paşa, mevkiinden çıkmamasını ve hiç olmazsa gece ter-ketmesini derhâl cevaben bildirdi; fakat bu ihtar geç geldiği için bir te'sîri olmadı. Zavallı Hüseyin Paşa, kemâl-i emniyet ile müzâkere mahalline gitmekte iken, adamlarının ekserisiyle beraber öldürüldü ve başları Acem Şâhı'nın ordusuna yollandı. Lâkin Şâh, hakîkten veyâhud rol icâbı hiddet göstererek, sağ bırakılan 15 esîri âzâd etti.

Bu üzücü haber, müteakiben Mardin'e ulaştığı gibi, Bekir Pa-Şa da mahsurların ellidört lâğım bulmuş olduklarını ve fakat şehirde yiyecek azaldığını yazdı.³⁶ Hafız Paşa buna dâir olan mektupları sadrâzama gönderdiyse de, evvelkiler gibi te'sîrsiz kaldı. Serdâr da, cevâbı beklemek üzere, Mardin'de kaldı. Muhasaranın üçüncü ayj başlamakta, şehir ehli hayvanların yenmesine mecburiyet görmekte idi. Ahâlîden bir takımı Acemler tarafına geçmişlerdi. Bunlardan vâlîye akrabılığı olan Derviş ve Rahman nâmında³⁷ iki kişi kalenin müdâfaasına memur bulunan Subaşı-zâde Mehmed ile Acemler arasında gizli bir münâsebetle aracılık ediyorlardı. Hâin Mehmed, gönderilen Bağdâd eyâleti menşuru üzerine, Bağdâd kapılarını ertesi gecenin başlarında Acemler'e açacağını vaad etti (5 Safer 1033 - 28 Kasım 1623). Ertesi sabah kale bedenleri üzerinde Acem kösleri çalınmakta, bir taraftan da dellâllar şöyle bağırırmaktaydılar:

- «Memleket Şâh'ındır; askerden, şehirliden, halkdan, kimse Serinden kımıldamasın. Gaalib umûmî af ihsan ediyor. Çarşılar açılacak, sünnî, şîî hiçbir kimse mezhebinden dolayı rencide edilmiye-

Hakîkten bu büyük beldenin içinde sükûnun hüküm ferma olması gecikmedi. Bekir Paşa ile kardeşi defterdar Ömer, gaalibin huzuruna

³⁵ Hüseyin Paşa 'şeci' ve namlı bir Çerkeş idi. SâdediHiğlî dhetiyle herkesi kendi gibi yalan söylemez sanırdı. Naîmâ'dan, s. 284. (Mütercim)

³⁶ Bâbil şehri 25000 İranlı tarafından kuşatılmıştır. Bâbil'in kuşatılmış olması rivayeti te'yîd ediyor. Kafis (Hafız Paşa) roağlûb olmuştur- İran'a harb ilân olunduğu Acem elçisine bildirilmiştir.- Şubat 1624, Venedik Hulâsası.

³⁷ Dervîş Subaşı, Rahman! bölümü bası- Naîmâ, s. 286 (Mütercim).

götürülerek, Mehmed'i Ŗ h'in yanında oturur buldular.³⁸ Evl dhk hissini kaybetmiş olan bu oğul babasını, alçakça hakaaret-Jere hrdef tutarak, verdiği sözde durmamasından dolayı payladı ve hayâtını kurtarmak isterse, hazînelerini teslim etmesini nasihat etti. Bekir bu mülakattan çıkınca zincirlere vuruldu (35).

Ertesi gün bütün ahal nin n f s sayımı (yazımı) yapıldı;  s -y s n sağlanması bahane edilerek bütün silâhlar toplandı. İki gün sonra sil hlan alınmış olan asker, gaalib Acemler'in muhafazası altına konularak, hanelerin kapıları mühürlendi, bütün malların defteri (listesi) tertîb edildi, sahipleri hapis haneye atıldı. Yedinci gün, şehrin knpları kapatılarak, Ŗ h'in bir beyann mesi, mallarını ortaya çıkarmaları için yedi gün işkenceye konulmalarını emretti. Esirlerin ekserisi işkence altında ruhlarını teslim ettiler. Hay tta kalanların da azasına noksan gelmişti. Gaalib, Bağdâd'ı ah lisinin ka-, nıyla boğmak istiyordu. Lâkin Bağdâd nakîbü'ř-ş ref sı ve Im mi* Hüseyin Türbesi'nin muhafızı Seyyîd D rr c'm merhamet isteyici sözleri bu vahşiy ne niyetin icrasına mâni oldu. Bu fazilet sahibi  ranh, ş il rin affetirmesi üzerine,³⁹ gaalib için bunların umûmî bir defteri tanzim edilerek, birçok s nn leri de Hz. Alî muhibbi olmak üzere listesine dâhil etti. Deftere girmeyenler ise son ferdine kadar katl-i idam edildi.

Bağdâd kadısı  mer N r  Efendi ve Câmi-i Keb r vaizi Mehmed Efendi, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a sebb etmeleri teklif olunduğu halde, bu iki büyük İslâm hal fesinin n mlarını tahkir yerine, Ŗ h'a lanet eylediklerinden, gaalib gazaba gelip bunları  ekelerinden ge irttiği bir ip ile hurma ağacına astırarak, bütün Hz. Ali muhiblerini de bu «dal let-reh nler»in üzerine kurşun atmaya davet etti. İki şehîd, müteakiben, v c dları tüfenk d neleriyle delik deşik edilmiş olarak ruhlarını teslîm ettiler. Bekir, bir demir kafese konularak altı gün altı gece fasılasız işkence edildi. Yedinci gün haz nelerinin saklı olduğu yeri söyletmek için büyük bir ateşin üzerine uzattılar. Alçak Mehmed, gaalibin yanında, elinde bir kadeh, babasının işkencesini seyrededi. Nihayet cellâdlar, kurbanlarım zift ile dolu bir sandalın içine bağlayarak, ateş içinde bulunan bu sandalı Dicle'nin akıntısına bıraktılar. Hıyaneti, Bağdâd'ı Osmanlılar'ın elinden çıkarmış olan

³⁸ Ŗ h. Bekir S başı'ya : «Ni i'm böyle yaman iş itdün?» didükde. S başı : «Ŗ -hum. yamfin işi ben itrr.ed m, bu veled-i zina itdi» cevâbım virmişdi.. Na -m 'rian. s. 2 7. (Mütercim)

³⁹ Seyyîd Di rr o CDrac?), Ŗ h'a r «Beş altı bin askerin mallarım aldınız, bu kadar b.tlk  (asker ve şehirli) ne yapacaksınız?, diyerek « ld re eğim» ce-vSb nt alması ttzerlne. «Bunların t fnde prkr  ş f vardır- ;*emir vt* onların terkino muvafakat ah n's Mi p ftfri Hr.frvH 'cvm' Mrrok nr mk'ı?

Bekir mel'ûnu, bütün Bağdâdlılar'ın karşısında, Meh-nıcd Ağa hakkında yaptığı işkencenin aynıyle hayâtını tamamladı.

Oğlu Mehmed'in tabu duygulara aykırı hareketi Şâh'i da kendisinden nefret ettirdiğinden, Horasan'a sürülerek, firar için yaptığı semeresiz bir teşebbüs üzerine Öldürülmesi gecikmedi. Gaalib, tmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve Şeyh Abdülkaadir Geylânî'nin -türbelerinin yıkılmasını emretti. Bunların gümüşten yapılmış kandillerini, müsmârlarını, kapıların, diğer tezyinatını hep aldı.⁴⁰ Bağdâd hükümetini San Hân'a verdi, civardaki Kürd ve Arablar'ı, teh-dîd edici nâmelerle itaate davet etti. Karçgay Hân da Mardin'e kadar keşif yapmaya memur oldu. Karçgay'ın süvarileri Nusaybin vadisine inerek, Şakakî aşiretinden ikibin koyun aldıkları sırada Tayy kabilesinin (ki, Arabistan'ın en semâhatli kahramanı olan Hâtem Tayy'ın mensûb olduğu aşirettir) Arablan, 100 kadar güssîde süvarileriyle Acem ordusundan ikiyüz kadar deve ve diğer yük hayvanları alıp Mardin'e getirdiler.⁴¹

Bu aralık Şâh, imâm Alî ve Hüseyin Türbelerini ziyarete gitmişti. Merkad-ı Hüseyin'in karşısında bir kâse şarâb ister, ancak tür-bedâr Seyyîd Dürrâc'm huzurunda islâm şerîatine aykırı harekete cür'et edemiyerek, kâseyi bir müddet elinde tuttuktan sonra iade eder.⁴²

- «Bu taraflarda sünnî var mıdır?» suâline, Seyyîd:

- «Yalnız Konya'dan gelme bir ihtiyar vardır.» cevâbını verdiğiinden, Şâh istihfaf ile:

- «Bir kişi ne yapabilir?» diyerek ona ilişmedi.

Hafız Paşa, Bağdâd'ın zabtı haberi üzerine, Mardin'den Diyâr-bekir'e doğru çekilmiş olduğundan, Şâh, Kaasım Hân'ı Kerkük ve Musul'a karşı gönderdi. Kerkük beğlerbeği Bostan Paşa, kalenin mu-knavemet edemiyeceğini bildiğinden, Diyârbekir'e ric'at etmiş, Musul da kısa bir mukaavemeti müteâkib Kör Hüseyin Paşa'nın kardeşi tarafından teslim edilmişti. Kaasım Hân, Diyârbekirliler'in sadâkatlerini sarsmaya çalışırken, Hafız Paşa kaleye top sokmakta ve Dağ Kapısı'ndan Rum Kapısı'na⁴³ kadar yeni bir istihkâm inşa ettirmektedir.

Bu vak'alar sırasındaydı ki, İstanbul'dan Mardin voyvodalığını almış olan Küçük Ahmed nâmında şecâatli bir Arnavud geldi. Hafız Paşa da vezîr-i

⁴⁰ Naîmâ, Fezleke.

⁴¹ Peçevi.

⁴² Sakisinden -Çakır, ister ki bu kelime şarâb kasesi.dir Naîraâ'dan. Galiba -Çalnr-keyf» tâbiri bir «çakır içmiş» demek olacaktır (Mütercîm)

⁴³ Hammer, Diyârbekir'in bir kapısının ismi olan bu kelimeyi Grek mânâsına olmak üzere tercüme etmişse de, «Rûm Kapısı» Anadolu tarafına açılan kapı demek olacaktır. (Mütercîm)

azamdan, Musul üzerine yürümek için emir aldı. Ahmed Ağa 500 segbân ile önden gitti. Acemler onu görünce kaçtıklarından, şehri sakince zabtetti. Sincâr Beği Hacı Beğ, mahsurların imdadına geç yetişmiş olduğundan, Ahmed Ağa Hacı Beğ'i kale bedenine asarak Sincar'ın yeğenine verilmesini arzetti. Serdânn İş'ârı üzerine teklifi kabul olundu⁴⁴ Müverrih îbrâhîm de, Hafız Pa-şa'dan beğlerbeği pâyesiyile⁴⁵ Rakka hükümetini aldı.⁴⁶

Vezir Mehlmed, Kemankeş Ali, Ve Mere Hüseyin Paşaların Katli

Bağdâd, imdâd yetiştirilmediği için düşman ellerine düştüğü sırada, sadrâzam tehlikeli bir rakibi olan Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Sultân Osman zamanında bostancı-başılıktaki, yâni saray muhafızlığında bulunarak, sonra Mısır valiliğine tâyin olunmuş olan Mehmed Paşa vak'a-i Osmâniye'yi (Genç Osman hâdisesi) müteâkib Mısır Valiliğinden azledilmesi üzerine, eşyasını Karahisar-ı Sâhib'de bırakıp gizlice İstanbul'a gelmiş ve Mere'nin sadrazamlığı müddetince saklanmıştı. Kemankeş vezîr-i âzam olunca, Biber Mehmed Şâm Valiliğine getirildi. Sipahiler, Biber'in eski hizmetlerinde (bostancı-başılığında) gösterdiği şiddeti hatırlayarak, bu tevcîhden telâş eder göründüklerinden, yeni vâlî hizmetkârlarından ikisini bunlara 20.000 altın dağıtmaya memur etti. Sedâkatsiz hizmetkârlar bu miktarın yarısını dağıtıp, diğer yarısını ceblerine indirdiler. Biber Mehmed'in gazabından kurtulmak için velî-i ni'metlerini hâince mahvetmekten başka çare bulamıya-rak, sipahilere, paşaların verdiği paraları geri istediğini söylediler. Bir şey iade etmemeye karar vermiş olan sipahiler vezîr-i azama şikâyet ederek, Biber'i, kendilerini fitneye tahrik etmiş ve tuğyanlarından faydalanarak sadârete çıkmak arzusunda bulunmuş olmakla itham ettiler. Kemankeş Alî Paşa, niyetlerini anlamak üzere, kayınpederi Rumeli kazaskeri Bostan-zâde'yi hemen Biberfe gönderdi. Bunlar konuşurlarken kazasker, imamesinden cifir işaretlerini

⁴⁴ Nalmft. Fezleke.

⁴⁵ Hafız Paşa, bu fakfre Karaman pâyesiyile Rakka beğlerbeğiliğın viröp, Bd-yüz seebân ile Mardin muhafazasına gönderdi.- Peçevî, c. 2, s. 394. «Karaman pâvesi» Karaman begterbeğilği derecesi demek gibi görünürse de, tb-râhtm Efendiye serdânn tevcîh ettiği bu pftye ile «paşa* tnvâm verflme-miş yfhtud rütbe-i mülkiye muahharan rutbe-i kalemiyeye tahvil edilmiş olacaktır ki. sonra efendi unvfimyle defterdarlıklarda İstihdam olunmuştur, (Mütercim)

⁴⁶ ppçovî (İstanbul basımı, s- «95) burada (Mardin'de bulunduğhı zamanın ffO-lîñç vak'aîanndan otnvk üzere) bir Kiird karısıyla bir Acem arasındaki ftâikaanp hîlpyi Jiikflye eder: kan Acem'le müttefik kan kocamın öldürmek İs-trdigi halde, sâdik bir kara köpek mflni' olmuştur.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/21-28.

taşıyan bir kâğıd çıkararak:

- «Çoktan beri muvaffakiyetle tahsil ettiğim ilm-i nücûm ve dfr sizin hıdmet-i vezâret-i uzmâda damadıma halef olacağınızı gösteriyor.» dedi.

Biber evvelâ inkâr etti; lâkin hâin ihtiyar tebriklerinde ısrar ettiği için Biber, sözü kesmek üzere:

- «Mukadder ise hayr ola!» dedi.⁴⁷

Vezîr-i âzam görüşmenin neticesinden haberdâr olarak, askere para dağıtmak suretiyle fitne çıkarmaya çalışan bir paşanın izâlesi gerektiğini Pâdişâh'a vakit geçirmeden arzetti. Bunun üzerine Mehmed Paşa, birlikte huzûr-ı şahaneye çıkmak üzere gelecek divân günü⁴⁸ sadrâzâmın konağında bulunmaya davet edildi. Geldiğinde,

Kemankeş'in saraya gittiğini öğrenerek kendisi de saraya gittiğinde, çemşirlikle tevkif olundu.

Sadrâzam, huzûr-ı şahaneye çıkmadan evvel bostancıları toplayarak:

- «Pâdişâh, bir mücrimin katlini emretti; bu emri içinizden kim yapar?» demişti.

Biber Mehmed'in en gayretli çıraklarından olan bostancı Kara Mahmûd, bu arada kendisinin hasımlarından Bâb-ı Hümayûn'da mahbûs bir şahsa müteallikdir zannıyla, bu hizmeti üzerine aldı. Diğer birkaç kişi ile birlikte Mehmed Paşa'nın nezd-i şahaneye dâhil olmak için çıkacağı merdivenin ayağında gizlendi. Biber merdivenden çıkınca, vezîr-i âzam yukarı kapıdan ortaya çıkarak tahkîrâta başladı ve nihayet Biber'in göğsüne şiddetli bir muşta vurarak yuvarladı. Kararlaştırılmış bir işaret olan bu hareket üzerine bostancılar saklandıkları yerden çıktılar. Kara Mahznud, efendisini görünce tereddüd etti; lâkin geri dönmeye zaman olmadığından, kanlı emir icra olundu (10 Zilhicce 1032 - 5 Ekim 1623).

Birkaç gün sonra yeniçeriler, -altı ay önce cülus bahşisi taleb ettikleri gibi- mütehakkimâne ağalarının azlini isteyerek, İsyan ettiler. Pâdişâh, muvafakat göstermeye mecbur oldu. Yeniçeri ağası Bayram Ağa -ki Sultân Murâd'ın eniştesidir- mansıbını kaybetmesinden dolayı kendisine zengin

⁴⁷ Rue, s- 181. 3 (13) Ekim. Venedik Hulâsasının 9u fıkrası kâfi surette açık olarak gösterir : «Küçük Bayram'da (5 Ekim) Budin valisi Mehmed Paşa'nın boynu vuruldu; çünkü, gitmesi hususunda aldığı emre rağmen, sadrâzam olmak niyetiyle, askeri İsyanı teşvik ediyordu. Pâdişâh tarafından davet edildiğinde, kurtulmak maksadıyla, 30.000 zekini alarak, huzûr-ı sflht-neye gitmişse de, hemen İdamı için pâdişâh irâdesi sâdır oldu. Yine o gün, baş-defterdâr azl ve habs olundu.* 14 Ekins 1623.

⁴⁸ Kurban Bayram olmak münâsebetiyle; nasıl ki aşağıda 1 Zilhicce târihinden anlaşılır; Hammer'in Fransızcasında 10 Zilhicce yerine 10 Zoka'de denilmesi -Almancasına mugayir olarak yapılmış- bir sehivdir. (Mütercim)

hasslar verilerek,⁴⁹ yerine mî-rahûr Husrev tâyin olundu (Rebûlevvel 1033 - Şubat 1624). Müftî, yeniçerilere bir nutuk verdi, bundan böyle umûmî asayîşi bozmayacaklarına dâir vaad aldı. Sipahileri isyana teşvik eden Kavala Beği -zât-ı şâhâne kafesden temaşa etmekte olduğu halde⁵⁰ dîvânın ortasında bñşı kesildi.⁵¹

Bir ay sonra, sadrâzam, müftî Es'ad Efendi ve Kemankeş'in Mısır'dan getirtmiş olduğu eski kızlarağası Mustafa Ağa kuvvetiyle yıkıldı. Müftî, makaamını Bostanzâde'ye vermek için Kemankeş Paşa'nın münâsib bir ân gözetmekte olduğunu pek iyi bildiğinden, hasmının şiddet ve irtikâbını Pâdişâh'a yetiştirmek için hiç fırsat öldürmezdi. Hattâ bir gün vezîr-i âzam aîeyhine bir îdâm fetvası yaz-dıysa da, kardeşi Salih Efendi bu fetvayı yırttı. Kemankeş, eski kız-larağasıml celb etmek istediği zaman telhîs-nûvîs bulunan Alî Ağa nâmında akıllı bir zât, bunu yapmamasını ihtar ederek, paşanın ısrarı üzerine, ihtiyatlı ihtiyar dedi ki:

- «Düşmanın Bakî Paşa'yı defterdar yapma dedim, yapdın; si-pâh zorbaları içinde bir fitne tahrikçisi olan Feridun'u mukaabeleci tâ'yîn etme dedim, etdin; şimdi de hâin tavâşîyi getiriyorsun; o ise seninle müttelik olamayacak, düşmanların seni mahv edecektir.»⁵²

Alî Ağa*nm felâketi gören keşfi tahakkuk etmekte geç kalmadı: Vezîr, müftî ile hoş geçinemediği gibi, kızlar ağasıyla da uyuşamadı; müftînin değiştirilmesi arzusunda bulunan AH Paşa, Es'âd Efendi'nin çekilmek istediğini Pâdişâha îmâ etti. Sultân Murad, durumu tahkîk etmek isteyerek, müftînin lisânından o sözün aksini işitti. Her taraftan gelen arz-ı muhızrılarda Devlet'in hâli hüznün verici renklerde tasvir ediliyordu. Abaza tam bir isyan hâlinde, Mısır'ın itaati sarsılmış, Acemler hudûd üzerinde, Anadolu isyan içinde, payitaht zahîresiz, asker intizamsız, para i'tibârsız, hazîne harâb, gösteriliyordu. Lâkin Kemankeş Paşa'nın son raddelerinde bulunan nüfuzu,

⁴⁹ Fırılrc'ye nazaran dîvânı hümâyûnda vezîr oldu. Bu Neff'nin katlinden dolayı Zivâ Paşa'nın şairane denilemeyecek bir surette tahkir ve Kemâl Brg'in müdâfaa ettiği Bayram Paşa'dır (Mütercim).

⁵⁰ Arslan alıştırılıyor- (Mütercim)

⁵¹ Yeniçeriler ayaklanarak, ağalarının azlını istediler. Pâdişâh çukadaruu (si-lâhflürini) tayin etti. Askerin teskini için müftî nutuk irâd etti; yeniçerilerin ve sipahilerin metalinim ve itaate hâzır olduklarını tcutazamın bir hüccet yazdı. Kavala Brgi. sipahrleri isyana teşvik etmiş olmasından dolayı, pencezenin arkasında bulunan zât-ı şahanenin gözü önünde başı kesildi.. i? Şubat. Venedik Hulâsası. Nn imâda bu ayaklanma Mu'narretc'de gösterilmiştir, ki üç ay evvel demektir. Venedik Hulâsası'mn târihine na zaran, bu açık bir sehivdir. Ancak Venedik Hulâsası da Bağdâd'ın zabtım, vuku târihinden sonra gösterir.

⁵² Naimâ (c. 2, s. 287), şöyle demiş olduğunu kaydediyor: «Üç nesneyi ben men* etdim; sözüm dinlemeyiip, ırusırır oldun- Biri bu ki Bakî Paşa düşmanın iken defterdar itme dedim, itdin; ve Feridun ki, zorba-i sipâh içinde bir fitne-engîzdür, mukaabeleci itene didim, itdin; hâlâ Mustafa Ağa'yı Mısır'dan getürtme didin?, musırır oldun, ben hayr ideyim sandım, eslemedin.» (Mütercim)

büyük bir ihtimamla gizlediği Bağdâd'ın düştüğü haberi Pâdişâh tarafından duyulunca, son darbe ile tamamen yıkıldı. Vezîr-i âzam o gece saraya davet edilerek, başı kesildi; hazîneleri müsadere edildi.⁵³ Mühr-i hümâyûn, Pâdişâh'ın eski emîr-i âhûru ve daha sonraları Şâm Vâlîsi olan ihtiyar Çerkeş Mehmed Paşa'ya verildi. Mehmed Paşa bu muhataralı hizmeti isteyerek kabul etti: kendisine, âsî Abaza üzerine serdârlik unvanı da sadâretle beraber tev-cîh olundu (14 Cumâdeluhrâ-1033 / 3 Nîsân 1624).⁵⁴ Yeniçerilere baş olmak arzusunda bulunan ve kaymakamlığa göz dikmekle itham edilmekte olan Mere Hüseyin boğularak öldürülmeye mahkûm oldu (Ağustos 1624); ikaametgâhmda 50.000 duka, kıymetli taşlarla müzeyyen bir kılıç bulundu.⁵⁵ Bu vak'alar üzerine, halkı memnun etmek için, para rayici yeni bir emirle tanzim edilerek, duka'nın kıymeti 120 akçe, gurusun 80 akçe olmak üzere tâyin edildi.⁵⁶ İki gün sonra, Pâdişâh -Boğaz'ın Kazaklar tarafından tahrîb olunan sağ sâ-hili ahâlîsinin me'yûs âvâreleri arasında-istanbul'dan çıktı.⁵⁷

Avrupa Devletleri Elçileriyle Müzâkereler

Bu zamana doğru, Avrupa büyük devletlerinin fevkalâde elçileri, yeni pâdişâhın cûlusunun tebliği üzerine metbûları tarafından yazılan cevâpnâmelerle İstanbul'a vâsıl oldular. Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan, Transilvanya ile akdedilmiş olan kapitûlasyonlar ve Avusturya

⁵³ «Alî Paşa sarayda abkonuldu; nakidlerinin ve mallarının listesi yapılarak 700.000 skodiye vardı. İdâm sebeplerinden birincisi İran ahvaline dâir P&-dişâh'a yanlış ma'lûn.ât vermesi; ikincisi' Rumeli kazaskerini müftî yapmak için, müftünün tstift etmek niyetinde bulunduğunu an edip, zât-ı &&• hâne müftiden bizzat sorduğu zaman, sadrâzâmın yalan söylediğinin tabak kuk etmesidir; Rumeli kazaskeri de azledilerek, yerine müftünün dâmâdı Ga-nîzâde getirilmiştir. Abaza'nın kıyâmı, Acem mes'elesi, Kâtların yüksekliği, para kıymetinin düşük olması, Anadolu isyanı, Mısır'da itaatsizlik ortaya çıkması, askerin disiplinsizliği, hazînenin boşalması, cebhânelerin boş kaldığı hakkında her taraftan ma'lûmât gelmesi de azil sebeplerindendir. Mühür, Çerkeş Mehmed Paşa'ya tevdi olundu. Mehmed Paşa, i'tizâr edecek olduysa da, kabule mecbur oldu.» 13 Nîsân 1624, Venedik Hulasası.

⁵⁴ Çerkeş Paşa, dîvânı hümâyûn vezirlerinden bulunuyordu, «Abaza Üzerine serdâr, Bağdâd fethine şîpehsâlâr» me'mûriyeti sadâret hizmetine ilâve edildi. Naîmâ. s. 298. (Mütercim)

⁵⁵ Hüseyin Mere, kaymakam olmak için, mücevherat ve para toplamakla İtham olunarak, pâdişâh iradesiyle İdâm edildi. Hüseyin, idaresi zamanında birçok şeyler yapacağını vaad etmişti. Hanesinde icra edilen araştırmada 50.000 zekini ile gaayet kıymetli bir murassa kılıç zuhur etmiştir.» Ağustos 1624, Venedik Hulfctası, Rue, s. 215.

⁵⁶ Meskukâtın kıymetine nîzâm verilerek, zekininun rayici 120 asperi, ta-Inronun 70 olmak üzere tâyin olundu- Asperilerin darbı için dört ay müddet verildi. Bu münâsebetle, zâtı şîlhâne ahâlîye ihsanlarda bulundu.» Ağustos, kezâlik.

⁵⁷ «ZAT-ı sabine, Ka?aklar tarafından tahrîb olunan Rumeli ahâlîsinin feryâd ve fificınları içinde azimet eyledi.» 27 Ağustos İfî24, Venedik Hülûsası, İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/28-32.

İmparatorluğu ile akdedilmiş musâlehanâme resmî surette yenilendi.⁵⁸ Üç büyük denizci devletin -ki, Fransa, İngiltere, Felemenk'tir- arzularının başlıca bir noktası üç korsan hükümeti olan Cezayir, Tunus, Trablus muamelâtına karşı Akdeniz ticâretinin te'mîni idi. Osmanlı Devleti'nin zaafı, ne deniz eşkıyalıklarına son vermeye, ne de müttefiklerin zayıflığının tazminine müsâid olmadığından, XVII. asrın Avrupa diplomasisi -onların metbûu olan Bâb-ı Hümayûn hakikî bir istiklâle delâlet eden bu durumdan endişe eder görünmeksizin- bu deniz eşkıyasıyla husûsî muahedeler akdinden utanmadı.

Fransa, Sultân Mustafa'nın ikinci saltanatında, Şark donanması büyük amirali Dük Dö Giz vâsıtasıyla Marsilya'da Kral XIII. Lui ve Cezayir Paşası arasında akdolunan bir ahidnâme ile buna misâl olmuştu.⁵⁹ Ertesi sene İngiltere, Amiral Monso'nun donanmasıyla Cezayir'e taarruz etmeye hazırlandı.⁶⁰ Lâkin onun tehditkârca tasavvurları elçi Sir Tomas Rue vâsıtasıyla Bâb-ı Hümayûn ile kararlaştırılan bir tazminata müncer olarak, müteakiben Büyük Britanya ve Tunus hükümetleri arasında husûsî bir ahidnâme imzaladı.⁶¹ Bu misâle, onüç ay zarfında, 300 tonlato altın kıymetinde tahmin olunan 143 sefine kaybetmiş olan Felemenk de, müteakiben "uydu Daha sonra Felemenk için az şerefli bir ahidnâme akdedilmiştir ki, Cezayir bununla İspanya aleyhine yardım⁶² vaad ediyordu.⁶³ Katolik kral aleyhine deniz eşkıyasıyla akd olunan bu yüz

karası anlaşmaya⁶⁴ ve Bâb-ı Hümayûn'un metbûiyyetine rağmen,

⁵⁸ İmparator'un murahhaslarıyla Budin Paşası arasında müzâkerelerin başlıca vasıtalarından biri tercüman Jan Pot Damyani idi. «Bir taraftan bizim komiserlerimiz ve bir taraftan Bâb-ı Hümayûn tarafından sulh müzâkerelerine murahhas Budin veziri aasında ne müzâkere ve takrir olunması lâzım geleceğine dâir hadimimiz Sir Jan Pol Damyani'ye ta'lâtnat» ve «9 Mart 1625 târihiyle Budin'de Yuvanni Paulo Damyan'a verilen talimat» unvanlı vesikalara bakınız. (Bunlardan birincisinin unvanı Fransızca. iM|J|^n*n U* tince olarak gösterilmiştir, (Mütercim)

⁵⁹ 21 Mart 1619- Flassan, Fransa Diplomasi Tarihi, 2, s- 249.

⁶⁰ Morgan, Cezayir Târihi (İng.); Cezayir Hükümetine Dâir Vesikalar ve Mülâhazalar (Alm-), 2, s. 746; Altona'da 1799'da basılmıştır.

⁶¹ Rue, s- 35, 60, 119, 129. Kapitülasyonu tasdik eden Pâdişâh ve sadrâzam tarafından İngiltere Kralı'na gönderilen mektuplara müracaat, kezâlik, s. 260-Naimâ'da, bir fıkra tamâiriyle İngiliz elcisi tarafından ileri sürülen şikâyetlere hasır olunmuş, fakat sefirin İsmi zikredilmiştir. (Naîmâ, c. 2, s. 401)

⁶² Striziye, -Eyâleti Müttehide (Felemenk) Umûmi Târîtt>, c. S, s. 489. 490.

⁶³ «Felemenk'in Cezayir ve Tunus korsanlarıyla son ahidnâmesi matbuat tarafından neşredilmiştir- Halbuki menfur bir hey'et ile mukaveleye girişi. hu memleketin itibariyle ve yaptığı mukavele memleketin menfaatleriyle pek do uyuşmaz. Rue, s. 172. (Cezayir, ve Tunuslular, İngiltere sahillerini bile vurduklarından, İngilizler onları menfur görürlerdi; mâahaza bir mu-kiivrye İngiltere sefirinin muvafakati metinde ve aşağıda görülüyor- Mütercim) «Tunus vo Cezayir hükümetleriyle akdedilen mukavele suretine, İngiltere sefiri de kendi milleti için muvafakat etti-» 20- Ağustos 1620. Venedik Hatâ'a*t.

⁶⁴ ITnniTKT yine taassup gösteriyor. Malta Şövalyeleri Cezayirliler'den geri kalıyorlar mıydı? (Mütercim)

Cezayir ve Tunus korsanları, Rodos, Kıbrıs, İskenderun limanlarında Felemenk sefinelerini ele geçirirler ve şehirleri tahrib ederek İngiliz Felemenk mağazalarını yağma ederlerdi.

İngiltere ve Felemenk elçileri, Yesû'îler'in entrikaları ile raa-kaammdan mahrum edilmiş olan Rum Patriki Kirilos'un yerinde bırakılması için Bâb-ı Hümâyûn nezdinde faâlâne teşebbüslerde bulundular. Bunların birleşik mesaîsi nihayet Yesû'îler'in i'tibârına galebe etti.⁶⁵ Bu mes'ele Felemenk elçisi ile Venedikliler'e husûmet için Yesû'îler'i himaye etmekte olan Fransız elçisi arasında büyük bir ihtilâf sebebi oldu.⁶⁶

Fransa, Venedik': yalnız Kudüs ve Beytüllahı harimleri, Galata ve Beyoğlu kiliseleri himayesinden uzak tutmak niyetiyle iktifa etmiyerek, Fransiken râhibleri yerine Yesû'îler'i ikaame etmek ve onlar için Beyoğlu'nda kolej açmak istiyorlardı.⁶⁷ Bu tasavvurlar, yoni Pâdişâh*! tebrik etmek,⁶⁸ kapitülâsyonları yenilemek ve Rum kilisesini muhafaza etmek için İstanbul'a gönderilmiş ve bu üç görevi de başarıyla ikmâl edebilmiş olan Venedik'in fevkalâde elçisi Simon Kontareni tarafından müdâfaa edildi.⁶⁹ Lehistan, Dük Dö Zbarav vâsıtasıyla akdettiği musâlehânın tasdiknâmesiyle Bâb-ı Hümâyûn'a bir enternons gönderdi.⁷⁰ Betlen Gabor'un maslahatgüzârları efendilerinin împarator'la muahedesinden beri İstanbul'da hüsn-i kabule nail olmahtaydılar.⁷¹ Bâb-ı Hümâyûn siyasetindeki hodbinliği gizlemek bile istemiyen Betlen'e aklanmıyordu.⁷² Bununla

⁶⁵ Rue, s. 243. (fi.1)

⁶⁶ Rm\ a. 184.

⁶⁷ «falyos, Beyoğlu mmtıkasmdaki çocukların ta'Hm ve terbiyesi için Cizvitler tarafından mekteb açılmasına mâni olmuştur-. 15 Eylül 1623, Venedik Ho-İnşası.

⁶⁸ Pnrişâh'm rûltsunu tebliğ için gönderilen me'mûr, geçen sene Sultân Mus-tîfâ'nın riilû-îu münasebetiyle gönderilen Mustafa Çavuştur-» 15 Eylül 1623, Vencrlık Hulâsası.

⁶⁹ «Knntarpnî ma'rifetiyle akdedilen muahedenin Doe Kamaro tarafından tas-dîkn;\mp<îî. Bu vesika, Venedik arşivindedir.

⁷⁰ Hiik Dfj Zbrnav vasıtasıyla akdpdilen TrupfilphnnSmenî'nin tasdiknamesini hâmil bir LHuistnn sefirinin gelmesi bekleniyor.. Haziran 1624; «Lehistan en ternonsu zâtı şahanenin elini öpmüş, ve musâlehanâmeyi takdim etmiştir» Temmuz. 1624, Venedik Hulâsası.

⁷¹ Rue, s. 242.

⁷² Naîmâ'da Betlen'in düşünceleri hakkında gayet garîb bir îzâh yazılıdır. Naîmâ'nın bu fıkrasını yazıyoruz: «Mez-bûrun (Betlen) sa'yi ehl-i İslama imdâd ve hizmet için değil idi; belki kendi nefi ve maslahatı için idi. Fezleke yazar, Peçûylı dimiş: Nice defa Betlen lisânından işitdim ki, «Benim ehl-i İslâm'a muavenetim, dînlerine meyi ve kendilerine muhabbetimden değil; ancak kendi maslahatım ve nefsimden zararı def içündür.» Cümle-i küffâr cân ve gönülden İslâm'a dost olur değildir; mahallinde adavetin izhâr eder. Fakir (Nâîmâ) dirim ki: Edyân-ı sâireden olan muhâlifin, umûm üzre ehl-i İslâm'a gelirler idi. Celb-i nefi' bi-def-i zarar için itaat iderler; fi-zamâninâ, cemî'i halkın meyi ve itaatleri hafv ve ricaya mebnî olduğu katı zâhirdür; lâkin bu sûrette küffârın li-maslahatin inkıyâd gösterüp, hizmetde bulunmaları dahî fâideden hâlî düğüdür. Hazret-i Ömer ra-dıyallahü anhın «Kâfirlerin bir kısmını bir kısmına mahvettiriniz» buyurdıkları minval üzere, müşrikinden bir fırkayı istimâlet ile, kula alıp, şâir küffâr üzerine taslît ile istihdam itmek re'y~i sâibdür, be-şart-ı ân ki zuhura gelen sa'y ve hıdmetlerine mağrur olup, i'timâd-ı küllî husûliyle, şerr

beraber defterdar son beş senelik vergilerinin ba-kıyyesini emredici bir üslûbda talep etti; serbestçe dedi ki:

- «Entrikalarınız Pâdişâh'ın hazînesini harâb etmiştir; bugün onu doldurmak size düşer.»⁷³

Buna rağmen, nihayet, 15.000 dükalık senelik verginin üçte birini affettirmeye muvaffak oldular.⁷⁴ Avusturya elçisi Senfte Nauli Kürç -ki Sultân Mustafa'nın ikinci defa cülusunu tebrike gelmişti- Sultân Murâd saltanatının ilk senesi nihayetine doğru, yine o me'mûriyetle İstanbul'a geldi ve sulhun yenilenmesini, Türk-ler'in ahidleri hilâfına zabtettikleri Vayçen (Vaç) mevkiinin iadesini müzâkereden sonra,⁷⁵ ertesi sene baharında döndü.⁷⁶ Pâdişâh ile ikinci mülakatında İspanya ile bir musâleha lâyihası ortaya koymuştu. Bu hükümet, kadırgalarda zincirli olan 20.000 Müslüman esirini bırakmayı taahhüd ediyordu.⁷⁷ Lâkin, Kaahire'ye gitmeden önce müzâkerenin ilk taraftan olan kızlarağası Mustafa'nın mesâisine rağmen, bu müzâkereler neticesiz kaldı. Yine o sırada -Papa kadırgalarının Berberiyeye (Tunus, Cezayir) hükümetlerinden sürekli olarak gemi gasbetmekte olmalarına ve Floransa Gran-dukasının Osmanlı Devleti'ne karşı dâima alenî isyan hâlinde bulunan Dürzî emîri Fahreddîn ile ahidnâme akdetmesine⁷⁸ rağmen- Dîvân-ı Hümâyûn Floransa ile anlaşmayı sağlamaya çalışırdı. Avus-

turya ile müzâkereler bin müşkilât içinde geçmekte olduğundan, ertesi sene için bir kongre kararlaştırıldı. Gyarmat'da iki devlet ile Transilvanya elçileri⁷⁹ yedi maddelik bir ahidnâme imza ettiler. Birinci madde Zitvatorok anlaşmasını bütün müdericâtiyle yeniliyordu; diğer altı madde Vayçen'in

ve fesâdlarından gaflet olunmaya. Her hâllerinde teyakkuz ve intibah ile muamele lâzımdır.» (Hammer'in tercümesinden tercüme yerine, Naîmâ'dan aynen alınmıştır, c. 2. s. 299).

⁷³ A.g-e.

⁷⁴ «Prens Gabor, vergiden beşbin duka indirilmesi suretiyle, âtîfet-i şahaneye mazhar oldu.* Mayıs 1625, Venedik Hulâsası.

⁷⁵ Rue, s. 181 -192- «üç mevkiin terkedilmesine dâir Avusturya imparatoruyla kaymakam arasında akdedilen anlaşmanın tasdiknamesi Vlyana'dan geldi.* Ağustos 1624, Venedik Hulâsası.

⁷⁶ Avusturya sefiri, maiyyetinde otu2 kişi bulunduğu halde, döndü.» 10 Mayıs 1624, Venedik Hulâsası. IV. Murad'ın ve sadrâzâmin Kürç Dö Senfte Nav'a cevâbnâmeleri. 1613. tnp. ve Kraliyet Arşivi'nde. Hüseyin Çavuş'un Viya-na'da takdim olunan it'imâdnâmesi, 15 Mart 1624, kezt.

⁷⁷ Rue, 197 ve 266.

⁷⁸ «Siroz sancağı. Bâb-ı Hümâyûn ile büyük-duka (Floransa gran-dukası) arasındaki münâsebetlerin te'yîdi için Fransa'ya terk olunacaktır.» (?) Ağustos 1624. Venedik Hulâsası.

⁷⁹ İmparator'un alî murahhası şunlar İdi : Kont Misel Altan, Kont Nikola Es-terhazy. Baron Jak D5 Kürç, Tnsaç Kontu Nikola, Baron Sigisnand Galer, Baron Moiz Dö Çiryaki. Osmanlılar'ın altı murahhası: Müfit İsâ, Budin keddudâsı defterdar Mustafa Efendi. Kanije Beğlerbeği Yahya Paşa. Eğri Beğ-İrrbeğt Ahmod Paşa, Novigrad sancak-beği Derviş Paşa. Budin Paşası nâ-mına alay beft Bayram. Transilvanya komiserleri de şunlardır: Kamot, Volf-eang. Toldalaki, Misel, Tomas Borsus. Türk vesikalarında Volfgang'm isnü «Farkne. ve Toldalaki'ninki «Teodalakiye dönüştürülmüştür. Lâtince vesikalar IH» Mnn ile Hue (s. 245)'dedir.

"iadesinden, Hırvatistan kalelerinin yıkılmasından, m n zaal  köyler hakkındaki ihtil flardan, son anlaşmanın karşılıklı olarak bozulmasından bahsederek, neticeye va-rılamayan noktaların kararlaştırılmasını elçinin maharetine ve bunlar için t y n edilen komiserlerin iyi niyetine bırakıyordu.⁸⁰

Abaza Paşa'nın İsyanı

Anadolu isyanının reisi Abaza, talihsiz Osman'ın intikamcısı olduğunu alenen söyleyip duruyordu. Sivas yeniçerileri, Sultân Osman'ın katline iştirak etmemiş oldukları ve masumiyetlerini şer'an isbât edebilecek kanaatinde bulundukları cihetle, Abaza'nın o taraflara geleceğini haber aldıkları halde telâş etmiyorlardı. Abaza'nın Ca'fer nâmında müdhiş bir kedhudâsı gelerek (fakat onun geri dönmeye mecbur olması üzerine 40.000 kişi ile kendisi  ıkagelip) yeniçeri zabitlerinden Kırkık Muslu, Hasan Çelebi, Mehmed n mlarında     n  işkencelerle öldürdü.     n  de omuzlarını deldirerek, bal mumları geçirip, develer üzerinde çarmıha gerdirdi; mumlar yan-makta olduğu halde şehir içinde gezdirdi. Bir taraftan da dell llar «P diş hlarına kıyan h inlerin hâli budur» diye bağırıyorlardı. Müteakiben, bütün yeniçeriler, topçular, cebeciler, acemi-oğlanları, hattâ asker oğullan merhametsizce katliâm olundu. Yalnız sipahilerle diğer süvari askerlerine ilişilmedi: Bu hâl süvarinin piyadeye, «Pre-toryon»'in «Lejyonlara, «vahş  askerlersin «düzenli taburlar»a olan eski kinydı.⁸¹

Hunhar Abaza, Sivas'ta Seyyîd H n nâmında birini vâlî olarak bırakıp, cenk için g nderilmişken âsîlere iltihak eden Mar'aş beğlerbeği Kalavun Paşa ile, birlikte Tokatla Erzurum arasında bulunan şebinkarahisar kalesine doğru yoluna devam etti. 10.000 kişi ile mevkii savunmaya me'mûr olan Murtezâ Paşa, Karahisar'a hâkim olan ve «Hacı Kayası» denilen (büyük yekpare) taş üzerine ikinci bir kale yaptırmak ihtiya ında bulunmuştu, iki tarafın da büyük kahramanlıklar gösterdiği bir muharebeden sonra m stahfızlar kaleye çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Gaalib, Karahisar kalesini muhasara etti. Bu kale dik bir kaya üzerine yapılmış olup, içinde tarla ve bağlar bulunduğundan, kuşatanların bütün gayretlerini hafife almış gibi görünüyordu.⁸² Hâlbuki kale kumandanı, kendisini savunacak

⁸⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/32-36.

⁸¹ Romnhlar'ın askerî sınıfları : «Protorianus. Legionarius, Gregarius mDes, Al» et nianipul .

⁸² Naîmâ.

verde, teslim m z keresi için Abaza ordugâhına gitti. Lâkin sipahilerden en cesur olanlar, onun alçakça hareketinden nefret ederek, kalede kapanıp, kuşatanların üzerine kanlı hücumlar yap-t ar. Hareketlerindeki s r'atten dolayı «Tayyar» adı verilmiş olan Mustafa Paşa-zâde Mehmed Beğ Sivas önlerine gelmiş, varlığıyla ah liye güven vermişti. Abaza, orduy-u hümâyûnun tertibini tak-l den, s v r lerini altı bölüğe (f rkaya) taks m etmiş olduğu ve ordusunun önünde sekiz tabl-hâne  alınmakta bulunduğu halde İstanbul'a yürümek niyetiyle, Karahisar'dan Tokat  zerine hareket etti.

Ordu, hay l günler Kazova sahrasında konup g  t ; müsterih bir şekilde cirid oyunları ile meşgul oldu.⁸³ Bu cengâverâne oyunlarda sipahiler segb nlara o kadar üstünlük gösterdiler ki, segbân-lar hasımlarının maharetini kendilerine hakaret sayarak, sil ha sarıldılar. Abaza, kuvvetinin ancak kumandasındaki askere dayandığını takdîr ederek, asker arasında niz mı sağlamak için elinden geleni yaptı ve anlaşma bir yemîn ile te'y d edildi. Bu yeminin icra edildiği merasim, ekmek ve tuz ile yapılan kadîm şark misafirperverliği rumuzunu hatırlattığından, müverrihin riazar-ı dikkatine ř -y ndır. iki askeri ayıran mesafenin ortasına bir ağ  dikildi, üzerine ekmek ve tuz, bunların ortasına bir kılıç ve bir Mushaf konuldu.⁸⁴ İki takımın reisleri sıralarıyla gelerek, dâimi ve ihlâl olunamaz bir ittifak üzerine yemin ettiler. Yeminin tâbiri muhafaza olunmuştur: «Hâin, kılıca uğraşım, ekmek tuz kendisine zehir olsun!»,⁸⁵ Bu merasimden sonra sipahiler hasımlarını memnun etmek için direğin altından geçtiler.⁸⁶ Sipahilerin kumandanı Ka-lavun Pařa⁸⁷ ve Bektnş, sekbanların sad katinden emin olmak için bu tevaz n misâl göstermişlerdi. Tokat'ta, Abaza, Sivas'ın Tay-yar M hmed Paşa eline geçtiğini haber alarak, hatt-ı hareketini değiştirdi. TT lek r Pnşa. zabitlerinden birini kıymetli hediyelerle Abaza'ya göndererek, Bâb-i Hümâyûn*un emrine itaat ediyorsa nefretle it nt ot ti  ine ve knlben  s lilerin d vasına bağlı bulunduğuna Abaza'yı inandırmıştı.

⁸³ «Kazova didükleri sahr y-ı vasi'a gel nd kde -ki b - n l ye k trft ve mezar! var bir o vadur- konup g cerek, yiy p İ erek celaltler ocağı ve azgınlar yatağı.  orum n m diyara gelüp (şimdi  orum en sakin yerlerdendir), anda n z l idüp, her gün (Abaza'nın) teskerinde o an fers n c rt  oyna-yup, at kovarları idi.» Naîmâ, s. 305- Hammer'in nüshasında ftazova'nın noktası düşmüş olmalıdır ki «Kar-ovası» diye tercüme etmiştir (Mütercim).

⁸⁴ Mushaf konulmamıştı, hattâ Naîmft. bu münâsebetle Farsça b r beyit irâd eder. (Mütercim) (B  Musbaf-ı şerîf ned rend nisbet /Rind n kasem bekab-7-ı i şimşir ve n n horend)

⁸⁵ N  m ". M. TVOh«ssnn ^Ormanlı Devleti T nl losn», 7. s. 361 ve 362 (.Birbirlerine pa r  lerlerse sol tuz ve etmek, ki bir arada yirler, canlarına tu-rup. snl kılıç ffordrnlcrine uğraFim!) N  m . s. 306. Mütercim)

⁸⁶ DiViion r  r gi Hamor dâire sanmıştır- Terc memizde doğrusu yazılmıştır. (Mütercim)

⁸⁷ Ah.17,7 Knraht^nr w Tok H'ı zabt etti. Ha eb v ll si K  avnn Pn a. S .(W) k   i i)o .Ahf z^'va ittf mk rl'i- Cie  T Kalvnun aleyhine sevk o  nrluysa da. prt!   yn H  n   -» Venedik T  n Asası.

Sivas'ın kapıları nçık, fakat iyi korunmuştu. Abaza'nın askeri alış voris için şehre serbestçe giriyorlardı. Lâkin maharetli Tayyar, gece gündüz âsînin kuvvetinin yokedilmesine çalışıyordu. Evvelâ Ka-lavun Paşa'ya. müttefikinin kudretinin kendisiyle kaaim olduğunu ve bu kadar cânîyâne işlerin müsâid bir netîceye varmasının mümkün olmadığını îmn etti. Hiyânetkâr ikinci reis, bu telkinlere kulak vermekte gecikmeyip, iki yeni müttefik arasında bir gece baskını kararlaştırıldı. Birkaç gün sonra Abaza ve Murtazâ Paşa -muavinleri olmaksızın- mutantan bir ziyafete davet olundu. Hâin Tayyar Paşa bunlara:

- «Kalnvın Pn.şa, son Hotin seferinde defterdar ve vezîr mansıbının bulunmasına mağrur olduğu ve sizi ittifaka şâyân görmediği rihetle, bir gece baskım ile sizi mahv etmek niyetindedir -o dedi.⁸⁸

Kalavun Paşa'nın İdamı

Müteakiben Tayyar, kendisiyle hücum tertibatını kurmak üzere Kalavun'u çağırdı ki, bu suretle ya Abaza'yı, yâhud ondan korkunç düşman olmayan Kaîavun'u ortadan kaldırmak hesabında idi. Kılıcı gibi cesur, fakat çocuk kadar saf olan Abaza, cazibeli vezîr-i âzamlık hayâlini göstererek kendisini teşvik eden Kayserili bir şeyhin nasihatlarını kendisini kaptırmıştı. Tayyâr'ın ihtarlarına alda-narak, Knlavun'a, i'timâd edilemeyecek gizli bir düşman gözüyle bakmaya başladı. Bu sırada segbânlar arasında baskın şayiaları yayılması üzerine, şehri ateşe ve kana boğmak suretiyle düşmanlarından evvel davranmaya karar verdiler. Bu rivayet üzerine Tayyar Paşa. yanına muhafız almaksızın Sivas'tan çıkıp, Abaza'nın kuvvetli ordusu içinden geçerek, kumandanın (Abaza'nın) çadırına kadar gitti. Sekbanların reîsi Gürz Beğ'in nasihatı üzerine, Abaza bunu hab-setti. Ancak mahbûs, hiç korkusuz ordugâhına gelmiş olan bir dost hakkında bu şekilde davranmak bir vezîr için değil, merd bir nefer için bile ne kadar yakışıksız olacağını ihtar etti. Bunun üzerine Abaza, çekilip gitmesine müsâade gösterdi. Tertibatının bozulması kendisini korkuya, emniyetsizliğe düşüren Kaîavun ise daha güzel bir yer aramak bahanesiyle çadırlarını Abaza'nın ordugâhından çekti. Ramazan'ın son gecesi, birlikte iftar etmek için Abaza tarafından yapılan davet üzerine, kendisini misafirperverlik prensibiyle mahfuz görerek, icabet etti. Abaza, iftarda kendisini ikrama garliet-ti, fakat gece çadırında îdâm

⁸⁸ rs?l- pîir>. (k ?W), Nii>Hr> ve Knvspri vfk'atnrri! nakleder; Kalavun Paça orada .Kolnl'n'n P;ı'ı> hmiyli? Gnrülür.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/36-39.

etti. Birkaç gün sonra, yeniçeri ked-hudâsı Mihalıçlı Sarı Mehmed Ağa'nın İstanbul'da birçok asker yazdığını, ve 3Teniçerileri âsîler üzerine yürümek için teşvik ettiğini haber alması üzerine, ona şu mektubu gönderdi ki, milliyet fikrinin tabîi alaycılığıyla karışık bir hakaareti ihtiva eder.⁸⁹

Abaza'nın Mektubu

«tzzptlû karındnşum yerine kedhudâsı Mehmed Ağa'ya, «Selâmdan sonra, evvel-bahârda Abaza üzerine seferimiz var-dur, sadr-ı âzam ile gideniz; bu sefer hemân yeniçeri seferidür; si-pâhî ve bejlerden bize imdâd yokdur; Abaza'nun derdi bizümledür. Göreyim ne kadar yeniçeri cıknr» diye oda-başılara muhkem tenbîh idermissin, berhırdâr ol. pâdişâhım ekmeği sana helâl olsun! Şimdi gayret çekmeden ise Pâdisâh-ı mnzîûm ocağınuza dahîl düşdük-de gayrot çöküp. Yedîkulc'ye göndürmeyüp sarayda habs olunsa, siz müttahim olmazdınız. Behey gayretsiz bî-ârlar! Kendi ağanızı Orta CâmFde kati ideler, siz bakup turasız! «Eğer sipâhî ile karındaşlarız» dirsenüz, sipâhî Kubbe altı manâsibmdan gayrı tevliyyet ve ribfiyete varınca bir şey komayup, hep aldılar; size ne değdi? Siz anlara yardım itmesenüz, yalımız anlar neye kaadir idi? Ehl-i ırzun ve â'yân-ı devletim hanelerini yağma itmeği fâide mi kıyâs itdinüz? Memâlik-i îslâmiyye'yi yıkmaya sebeb siz oîdmuz. Sultân Osman Hân srpâhî kapısına varsa, böyle olmazdı. Eğer «în'âm içün eyledük» dirsenüz, Pâdişâh-ı mazlum size «Ellişer altun vireyüm» didi. Gerçe Sultân Mustafâ'mın validesi Abaza olup bizümle karabeti olduğu hay-siyyetîen pâdişâhlığına biz mesrur olmak görünürdi; îâkin aynumda değüldür. Hakk alîmdür ki ancak Pâdişâh-ı mazlumun kanı içün gayrct-i Hakk galebe ve zuhur eyledi. Hemân ne kadar neferim varsa cem'inde var kuvveti bâzûya getür! Buhtu'n-Nasr, Hazret-i Yah-yfty-ı mazlumun kanı içün Benî îsrâil'den yitmiş bin Yahûdî kati it-diği tfibi, ben dahî dâmen dermeyân idüp, Pâdişâh-ı mazlumun kanı içün yeniçeri katlini yitmiş bine varınca irişdirmek üzereyem. Me-sâf cengi oldukda dahî verâ-ı perde-i gaybdan mukadder olan zuhur ider. Göreyüm, sipâhdan size yprdim olur mı? Anlar sizün imdadımız ile -bir ata kaadir değül iken- çifte yedek ve küçük sahibi oldılar; behey ahmaklar siz neye vâsıl oîdınız? Ancak kaatil-i sultân oldu»ımız kaldı. Benüm ruhum, Halil Paşa yeniçeri ağası iken ben silnhdârı idüm. bilürsiz; imdi ma'lûmumuzdur ki, ağılık şöyle tursun, ocakda

⁸⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/39.

söz yeniçeri kedhudâsınundur; bu bâbda bezl-i mak-dûr idüp, cümle neferimle gelesiz. Yâhûd «Kaatil Dâviid Paşa idi, bizüm moHhnlimüz yokdur» dirsenüz, ol maddede medhali olanlardan Mehmed Ağa, Ahmed Ağa, Hasan Ağa, neferden Altuncı-oğlu, Aşçı Hasan. Duacı Mehmed, Gürcî Alî, B..cu Murâd, Kuri-oğlu, Kayıkçı Mustafa, Çavuş-oğî, ve bunların emsali eşkiyayı kati idesin, cezalarını göröler. ve's-selâm.»⁹⁰

Melımrđ Kodhudâ, bu garîb mektubu toplanmış olan yeniçerilere okuduğu zaman, şu alaycı mülâhazayı ilnve etti:

- «Biz bütün yeniçerilerle yetmiş bin yoğuz; bu ne bülendper-vâz adamdır!»

Zariflerden hazır bulunan biri:

- «Sultân Osman merhum, Hotin seferinden avdet itdüğü za-mnn, nofer, mumct. mütekaaıd. korıcı hepsi yığirmibeş bin kişi iken, muhntnra günlerinde (akabe günleri) kırk bine irışdiren yitmiş bini He tekmlı ider. Hemân arada Öleceğı görölüm!» diye lâtife etti.⁹¹

Abaza İle Ceng

Vezîr-i âzam Hafız Paşa, Mayıs nihâyetinde (10 Şa'bân 1033 -26 Mayıs 1624) hareket etti. Gürcî Mehmed Paşa, kaymakam olarak, İstanbul'da kaldı. Kapdân Receb Paşa, donanma ile Karadeniz'e çıktı. Karaman ve Anadolu beğlerbeğı ordunun Bayram için bekleyeceği Akşehir'de iltihak ettiler.⁹² Bu aralık Abaza, Çopur Bekir nâmında bir adamını Niğde'nin zabtına göndermişti. Karaman beğlerbeğı Sefer Paşa'mn yanma topladığı segbânlan zulümleri halkı bî-zâr edince, sipahiler Konya'da Şerefeddîn Câmü'ne toplandılar ve zuhur eden gürültüde Paşa'nın kedhudâsı Mustafa öldürüldü. Sefer Paşa segbânlarıyla Konya'dan çıkarak Çopur Bekir'i def edip Niğde'yi kurtarmaya giderken, Çopur ılgarla yetişerek, Sefer Paşa'yı Niğde hisarına astı.⁹³

Vezîr-i âzam, âsîlerle bir anlaşma yolu bulmaya çalışarak, yir-mibir gün Konya ovasında kaldı. Lâkin Abaza, Kayserili Şeyh'in ifsadına mağlûb olarak,

⁹⁰ Ftv.lekt» ic. 2. s. 53) ve Nâimâ'dan (c 2. s. 314) aynen atındı (Mütercim).

⁹¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/39-40.

⁹² Fezleke- «Abaza üzerine cenk kararlaştırıldıktan sonra, Görcî ve Hafız ve-zârete (sadârate) terfı olunmuş olup, Abaza, berikinin yetiştirmesi ve ötekinin kardeşinin damadı olduğu halde, her ikisi de münasebeti kesmişlerdir. Bununla beraber sadâretten azillerinde, şerefleriyle yerlerine iade olunmuşlardır. Abaza, Pâdişh'a âsî olmayıp. Pâdişâh'ın biraderi Sultân Osman'ın kaatillerinden intikam almak istediğini, ve onları kamilen mahv edeceğini ilân etmiştir.» Venedik Hulasası, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi.

⁹³ Bu fıkra, Naîtr.S'ya nazaran biraz tzhâ edilerek tercüme olunmuştur. Mütercim.

cence karar vermişti. Sadrâzam Çerkeş Mehmed Paşa, Ereğli'den ve Çopur Bekir'in kapandığı Niğde'den geçerek, Kayseri sahrasına yürüdü. 1 Zilka'de 1033'de (15 Ağustos 1624) ovanın batısından geçen Karasu Köprüsü'ne vardı. Sadrâzamin, yeniçerileri kırdırmak için Abaza ile müttefik olduğuna dâir asker arasında yayılan bir rivayet üzerine, yeniçerilerde bir galeyan zuhura geldi. Lâkin zabitlerinin ihtar ve nasihati üzerine yatıştırıldı.

Abaza. Türkmen reislerini gizlice birçok vaadlerle kendi tarafına celbetmeye çalışıyordu. Bunlar imdada söz verdiklerinden, Abaza da serdâra karşı Kayseri sahrasına gitti, tki tarafın çarhacıları karşılaştıkları zaman akşam yakm olduğu cihetle, serdâr Çerkeş Mehmed Paşa, kendi askerinin düşman üzerine yürümesini önledi. Sipahiler mızraklarını şakırdatarak ve sadrâzam aleyhine tehditler savurarak, serdârın çadırına hücum ettiler. Vezîr-i âzam serdâr Mehmed Paşa, mızrak seslerini çadırından işitebilirdi.⁹⁴ Tolgası başında, kılıcı elinde, «Nedir affınlr?» diyerek dışarı çıktı. Onun huzuru ortalığı yatıştırdı, düşman da geri çekildi, ceng ertesi güne kaldı. Şafakla beraber çatışma başladı. Sadrâzamin ordusu mu'tâd üze-ro mevki almıştı: Yeniçeriler, toparla korunmuş olan merkezi işgal ediyorlardı. Sa# conâh dağa dayanıyor ve sol cenah sahraya yayılıyor. Âsîlerin ilk hücumu şiddetli oldu. Yeniçeriler ric'at etmek üzere iken, yeniçeri ağası Husrev Aga topuzunu sallayarak çıkıp atını diişmnn saflarına sürdüğünden, askere yeniden cesaret geldi.⁹⁵ Ru adan itibaren ceng her tarafa yayıldı. Abaza, kendi takımını cesaretlendirmeye çalışırken, bir de gördü ki, muharebeyi kazanmak için güvendiği Türkmenler, sahranın nihâyetinde dağ üzorindon çe-Hlip gitmektedirler. Felâkete yol açacak olan bu hareketlerinin neden Meri grldigini sormaya tfiden çavırç-bası, menfi bir cevâb ile efendisinin yanına dönmekte iken, Murtazâ ve Tayyar Paşalar, or-Uuy-i hümâyûnla karşı karşıya gelir gelmez, evvelce kararlaştırdıkları gibi, bütün mniyyetleriyle beri tarafa geçtiler. Abaza, henüz cesaretini kaybetmiyordu Ancak, güzel bir yedok atının acemi seyis elindnn kurtularak, asker safları arasında süvârîsiz koşmakta olduğu görülünce, harbin neticesi belli oldu. Abaza, talihin müsândn.siz-ligino emîn olunca, her ihtimâle karşı hazır bulundurduğu yüğrük atına binerek ve hazîne

⁹⁴ Anadolu muhasebesi şakirdlerinden olmak sıfatıyla o zaman babasıyla be r.âhrr sÜâhrtArlnr arasında vı* sarirâ7amm yakınında bulunan Kâlih Çolcâ, bi77.1t muharebeyi eonmıHÜir; .Mızrak ş.akrrhsı ol'Sn ltulfiîimdadır» diyor--(tsffinbnl hasımı c, 2. s. 55)

⁹⁵ Fnlckr. Nnîmâ.

sandıklarını önüne katarak, askerin İ.enüz uğraşmakta olan kısmını terkedip kaçtı. Atı kuvvetli olanlar da kaçtılar. Segbnnlar ise, yeniçerilerin amansız intikam pençelerine düştüler. Bütün esirlerin başları kesildi, sadrâzâmın etrafında kanlı baş tepeleri yük^Mi.

Serdâr. Kayseri sahrasını bütün gece aydınlatarak, zaferini teş-hîr elti. Daha harb akşamından Anadolu ve Rumeli beğlerbeği, No-gav Vns*. İranlı Dâvıd Hân, Abaza'nın harem ve hazinesini zabt etmek üzere, bin süvari ile Niğde'ye gönderilmişti. Bunlar Niğde'ye ynkbttıklnrındfl. büyük bir karaltı şeklinde rastlamış oldukları Türk-menlor'den. Cnptıp Bekir'in ılgarla Niğde'ye gelerek Abaza'nın haremeleri, conuklan, hazineleriye beraber, Sivas'a doğru gittiğini öğ-rendilor. Ru haber üzerine, İlyas Paşa, derhâl atlan seçme 300 sü-v-trî ile Sivas yolunu tuttu. Kırksekiz saatte kaçaklara yetişti. Colâ-lîler bizzat sadrâzâmın arkalarından yetişti zanmyle pek de müdâfaaya kalkışmadılar. İlyas Paşa'nın tüfekçisi ve baş-sâkîs,⁹⁶ dört yeniçeri yardımıyla cellâdiik işini gördüler. 300 baş ile birlikte mağlûbun çoluğu çocuğu sadrâzama gönderilerek, Sivas valiliğinde bırakılan Tayyar Paşa'nın muhafazasına verildi.

Abaza, Erzurum'a çekilmiş, serdâr da Tercan sahrasına kadar tâkîb etmişti. Lâkin mevsimin ilerlemiş olması Erzurum'un muhasarasına müsâid olmadığından, sadrâzâmla Abaza tarafından gelen Küçük Abaza arasında yapılan bir anlaşma gereğince, Abaza Paşa, -bir haseki, on bölük başı, kâfi miktarda yeniçeri Erzurum kalesine konulmak şartıyla -Erzurum valiliğinde bırakıldı. Yirmi gün ikaametden sonra serdâr Tokat'a yönelerek, kışı orada çıkardı.⁹⁷

Bu sene, Sultân Osman'ın kayınpederi olan Müftî Es'ad Efendi irtihâl etti. Es'ad Efendi, bu mühim mevkii işgal eden en faziletli kişilerden biridir.⁹⁸ Sabık Yahya Efendi, ikinci defa olarak Şeyhülislâmlık mevkiine getirildi.⁹⁹

⁹⁶ Mataracısı. (Mütercim)

⁹⁷ Fezleke- Naîmâ- Venedik Hulâsası, bu i'tilâf mukavelenamesini 17 Ağustos'ta gösterir, ve Fezleke'nin cengi Ağustos ortasına doğru göstermesinde hatâ var gibi görünür : «Abaza ile yeniçerilerin büyük reisleri olan Yûsuf ile akdedilen katî i'tilâf. Lâkin Hulâsa'mın bu ibaresinde bahis mevzuu olan mukavele bir i'tilâf teşebbüsünden ibaret olup. bir netice vermemiştir, çünkü Hulâsa şöyle devam eder : «Yeniçeriler, i'tilâfları şüphe hâsıl etmeleri üzerine. İttifak bozulup. Bağdâd üzerine hareket edilmiştir.

⁹⁸ Naîmâ. Feileke.

⁹⁹ Atâyî'de tercüme-i hâline müracaat. Müverrih Tayyîb Beğ-zâde, Es'ad Efen-di'nin vefatı münâsebetiyle, kendisine «Mahlasf* mahlasını vermiş olduğunu yazar.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/41-43.

Kırım Hanının Azli Sebepleri Ve Kırım'da Osmanlıların Hezimetİ

Yine bu sırada Kapdân Paşa, sabık Kırım Hânı Mehmed Giray aleyhine sevk olundu (1033-1624). Bir h n'm pâdişâh irâdesine, sil hla karşı koyması, ilk defa olarak vuku bulmuyordu. Kırını Han-ları'nın isyanları Osmanlı vekaayinâmelerinde mühim bir yer tuttuğu gibi, biz de bu eyâletin I. G z  Giray ve II. G z  Giray zamanlarındaki karıŐıklıklarını yazmıŐı idik. Ancak ilk defa olmak üzere görüyoruz ki. bir Kırım Hânı, kendi neslinin Osmanlı neslinden daha necîb olduğunu dâva ederek, as kir-i şahaneyi mahv etmiş ve hükümetini, Devlet'in zaafından istifâde ederek cebren tasdik ettirmiştir.

Bâb-ı Hümâyûn'un, Mere Hüseyin'in meydana çıkar mıŐ olduğu Mehmed Giray'dan ve oğlu Kalgay şahin Giray'dan hoŐn dsuzluĐu-nun sebepleri çok ve m himdi. Okuyucular unutmamıŐtır ki, bu Mehmed, vezîr Nasûh Paşa'nın bütün kudretiyle hanlık makaamına gelmiş olduğu halde, sonraları Sultân Ahmed zamanında Yedikule zindanına atılmıŐ. Sultân Mustafa'nın birinci c lusunu g n  kaçmış, Rodos'a s r lm Ő, nihayet Mustafa'nın ikinci defa cülusunda Can-beg Giray yerine Kırım Hantığı'na iade olunmuştu.¹⁰⁰

Mehmed Giray'ın biraderi şahin Giray -ki uzun müddet ő h Abbâs'm sarayında mülteci olarak bulunmuştu- kardeşiyle beraber Kırım'a giderek «kalgay», başka bir deyişle «velîahd» t y n olundu. Bir müddet sonra, iki biraderin mez limi baŐlamıŐtı¹⁰¹ Muhalif fırkalardan birçok mirzalar ve özellikle G z  Giray zamanında s r lm Ő olan ő h n Giray'ı tâkîb eden ve şark'm «El-Me'm r-ı ma'-z ir» darb-ı meŐeliyle nefsinin kurtuluŐunu baŐaramayan Hacı Ahmed,  dnm olundular. Hotin seferinden beri Canbeg Giray H n ile Silistre Vâlîsi ve Nogaylar'ın mirzası Kantemir Paşa arasında yekdiğerini çekememezlik vardı ve seferin sonunda şahin Giray, Kantemir'in Nogay   llerindeki yurdunu tahrîb etmekle görevlendirilmiŐti. Meczûb Sultân Mustafa'nın ikinci saltanatı, iki kardeŐin kibir ve amellerini ziy deleŐtirdi. Pek de şöhretli olmayan bir müneccim şahin Giray'a demişti ki, âlemin sultanlığı, kuş ismi taşıyan bir adama müyesser olacaktır. şahin Giray, isminden dolayı, bu keşfi kendisine yakıŐtırmıŐtı.

 ki kardeş Edirne  zerine bir teşebbüs plânı yaptılar ki, icrası

¹⁰⁰ Ri! târihin sekizinci cildine bakınız.

¹⁰¹ Naîmfî.

muvaffakiyet bulursa, kendilerine Osmanlı tahtına doğru bir yol te*-mîn edecek; muvaffak olunamaması hâlinde, İran toprağı son iltica mahalleri olacaktı. Bu niyetle bir Tatar ordusu toplandı. Mehmed ve Şahin Giray'ın hükümetlerinden nâhoşnud bulunan Selâmet Giray'ın çocukları¹⁰² ve Gâzî Giray'm çocukları.¹⁰³ ikinci velâhd-lîk demek olan «nûreddîn» mansıbının, Moldavyalı bir kadın esirden dogma bir piçe verildiğini görerek, dedikoduya başladılar. Bu «PİÇ» (fayn meşru çocuk) fıkrasını, târih. Koreki'nin zevcesi hikâyesinin tetimmesi addedebilir.¹⁰⁴ Gâzî Giray'ın kalgay'ı Feth Giray'a,¹⁰⁵ Tatarlann Lehistan'dan aldıkları bir genç kız hediye edilerek, Hân bunu, babası olan Boyar'a göndermek üzere sâdık dostu ihtiyar Hacı Ahmed'e tevdi etmişti.¹⁰⁶ Bir akşam Feth Giray uyumak üzere iken, mahremlerinden biri, mütebessimâne, Lehistanh esî-renin bir oğul dünyâya getirmiş olduğunu haber vererek, genç prensin mes'ud doğumundan müstehzîyâne temennilerini sıraladı: Efendisi buna kızarak pabuçlarını mahreminin yüzüne attı. Valideyi, bü-yük-babayı, çocuğu öldürmek üzere emniyetli adamlar gönderildi. Lâkin üçü de alelacele firar edip saklanarak, k a ati ilerin elinden kurtulmuş olan çocuk Mustafa ismiyle çobanlar arasında terbiye olundu. Çocuk büyüyünce Fetih Giray'ın oğlu olarak meydana çıkardılar; Mustafa ismini Ahmed Giray'a çevirerek nûreddîn yaptılar. Bu tâî'n - bundan böyle kadın esirlerin meşrûiyyeti tasdik edilmiş gay-nmeşrû çocuklarının kendilerine tekaddümüne rızâ göstermeye mecbur olan-Selâmet Giray ve Gâzî Giray oğullarım ziyâde infiale uğrattı. Bundan dolayı genç nûreddîn ile Hüsâm Giray arasında şiddetli bir görüşme vukua gelerek, Hüsâm Giray, hasmına alenen: «Boğdân Çobanı» diye hitâb etti. Ahmed Giray, meşru sülâleden tefrik olunmak için, o zamandan beri «Çoban Giray» adı verilen meşru olmayan Giraylar sülâlesinin aslı oldu.

İki kardeş aleyhine hâsıl olan hoşnudsuzluk sebeplerine ilâve olmak üzere, yeni pâdişâhın cülusunu tebrik için gönderilen iki Rus elçisi Kırım'dan

¹⁰² Bnhâirir Giray. Ahmed Giray. Safa Giray, İslâm Giray. Es-SeVö's-Seyyâr. varak : 90.

¹⁰³ İnayet Giray, Hıfcam Giray, SaSdet Giray, İvaz Giray.

¹⁰⁴ Bu târihin sekizinci cildine bakınız. İlk bakışta iki hikâye bir görünürse de, bu zanna vak'alann târihleri muhalif olmakla beraber, Koreki'nin zevcesi bir oğul değil, İkiz doğurmuştu. (İki fıkra arasında biz hiçbir münâsebet görmüyoruz. Mütercim)

¹⁰⁵ Es-SeVü^s-Seyyâr müellifi (varak: 90, satr: 1) Gâzî Giray'a -Bure Büre Gâzî» unvanını veriyor.

¹⁰⁶ Es-Seb'&'s-Seyyft'r'm üslûbundaki Türk - Tatar tezyinatından bir fikir vermek üzere (varak : 90), bir fıkranın aynen tercümesini yazacağız : «Fetih Giray semerât-ı dîn-î hidâyet iktiran ve letâfet-i hüsn ü ân ile resîde-i kemâl olan câriye-i mesfûreyi feras-ı sultanîye lâıık görmediği için, zer- meşkûk ile mübadelesini tensib iderek, rîş-i sefidî hınây-ı riya ile mesbûğ ve vücûd-ı irel'ümm setr iden libâs-i sebzi envâ'-ı hud'a ve htekkâr ile menkus olup mertebe-i vilâyete vâsıl zann olunan Hacı Ahmed Ağa nâmında birine tevdi* İtmış, idi.»

geçerlerken, beraberlerinde getirdikleri hediyeleri gasbetmek üzere, vah    ahin Giray tarafından  d m olunmu   idiler.¹⁰⁷

Açıkça görülen ahvâle binâen, Bâb-ı Hümâyûn Mehmed Giray'ı azl ve yerine Canbeg Giray'ı nasb etmişti (1624), Dört devlet kadırgası ile yeni h nı Kefe'ye götürmeye me'mûr olan vezir Hasan ve İbrahim Pa nlar mukavemetle kar ılanmaları  zerine, Canbeg Giray Knfe'de Al  Kadfnın hanesinde kalarak, iki biraderin dîvân-ı hümâyûn emirlerine karşı koydukları İstanbul'a bildirildi. Cezâir-i Bahr-i Sefîd'e gitmeye hazırlanan Kapdân Receb Pa a, Kefe'ye doğru yelken  makla görevlendirildi. Ve Kırım m ft si  eyh Bekir ile Mirzalar vft   r n Be lere yeni ta' m t  hâmil olarak az vakit zar-fmdn K nm'a muvasalat etti. Receb Pa a, vezir Hasan ve  br h m Pa alar, Kefe be lerbo   Mehmed Paşa ittifak ederek iki biradere mektup yazdılar, itaate ve Mora ve Hersek vil yetlerinden birini kabule davet ettiler.  ahin Giray ma r rne şöyle cevap verdi:

- «Mülk-i mevr semizle be  on gün  r m etmeden m fs dle-rin g ft   g s yle hanlık Canbeg Giray'a verildi; Canbeg bu tarafa geleli, nice bin fukara at ayağı altında kaldı. Bizden ne cürüm sudur etti ki, bu hakaarete müstehak olduk? Bizi isteyen dört be  m r-z  iki    binden ziyâde asker ile; Kantemir kardeşleri ve Akkirman'-dan be  bin asker ile; mukaddema Rusya'ya giden Yûsuf oğlu mirzalar bütün aileleriyle; Al  M r z  ve bütün Nogay Mirzaları ve Sul-t n-z deleri Taman'dnn geçerek bin kadar adam ile bugün buraya geleceklerdir. Bu taraftan da birçok top ve tüfek ihzar olunmuştur. Bütün vilâyet halkı arabalarını ko up gitmek  zederirler; bu diyarı ecdadımız k ff rdan alarak, kılıç ile tasarruf etmiş iken, evlerimizi, köylerimizi ateşe urup bizi eski yurdlarımızdan g   rmek insaf mıdır? Biz cümleten terk-i vatan edip de K nm küffâr eline d  erse. Kefeniz ve   ir kaleleriniz kalır mı? Bu ahv l hep vukua geleehtir, ümîd ederiz ki bu mem likdeki mescid ve medreselerin harabına sebep olmayıp, ahv limizi

¹⁰⁷ Gecen sene {1623} Bâb-ı Hümâyûn Moskova gran-dukasına bir elçi gönderdi. Bu elçiye, d nd  nde, gran-dukannn hediyelerini taşıyan iki sefir refakat ediyordu. Sefirler  ahin'in huzuruna götürüldü. Geliş sebepleri, ve şimdiye kadar mu'tâd olduğu üzere Tatarl n'a müracaat etmeyip de, Osmanlılar'a müracaat etmelerinin sebebi kendilerinden sorularak, ve Osmanlılarla Mos-koflar arasında Tatarlar aleyhinde müzâkereler cereyan ettiği isn rf edilerek, her ikisinin ba lan kesildi. Ahmed  av  , (Osmanlı sefiri olarak) bu muamelenin Pâdişâh'a karşı büyük bir hakaaret olacağını, ve binâenaleyh tarafı  ahaneden buna tahammül edilemeyece im beyân ederek,  nlenmesine  alı m   ise de,    lin onun da hasmı kestirdi ve Pâdişâh'a   d hediyelerle elçilerin kıymetli elbiselerini gasbetti ve bunların adamlarından birini  d m etti. Bununla beraber On'^iz H'^ned m'ndan olup kendilerini daha ne-c .b addeden iki kardeş tarafından fMehmed ve  ahin) vuku bulan  u tah-k r. htur rn pl7li tutulmaktadır., fi Kkim 1fi?j1. Venedik H l sası. cMoskof elci'e'tin irifımı habpri burada tn'k d edildi., Rue. 21 Eylül 1624.

İstanbul'a arz edersiniz.»¹⁰⁸

Kapdân Paşa, ta'lîmâtına göre, hareket mecburiyetinde olduğunu beyân ettiğinden, ceng kararlaştırıldı. Muharebe iki aydan beri devanı etmekte olduğu halde, Receb Paşa artık kat'î bir harekete mecburiyet gördü. Osmanlı askeri 100.000 Nogay ve 800 Kazak kar-şısında bulunarak, çokluğa mağlûb oldu. Gece metris kazılmaya başlandı. Lâkin askerde kazma ve kürek olmadığından, bundan vazgeçildi. Nihayet bir zabıt, son kurtuluş çâresi olmak üzere, Mehmed Hân'a hanlığının tasdiki iş'âr olunmasını teklif etti. Korku saikası ile zarurî olarak gösterilen bu müsâadenin utanç verici olmasına rağmen, bu teklif kabul edildi ve hâna yazılan mektup o zabite verildi.¹⁰⁹

Canbeg Giray Hân ile kardeşi Devlet Giray Hân Kefe'ye avdet etmişlerdi. Dönüş haberi Nogay ordusunda duyularak, hücum başlanılmıştı. Osmanlı ordusunun tamamen hezimete uğramasıyla neticelendi. Hamisine hoş görünmek için düşman saflarına ilk hücum etmiş olan Çoban Giray¹¹⁰ şecaatinin kurbanı olmuş ve onun vefatı Tatar ordusunu mukaavemet edilmez bir şiddetle işgal etmişti. Birçok Osmanlı askeri muharebe mevkiinde kalarak, ekserisi gaalib-leriı eline geçti. Bir Türk bir «çapçak boza» (çamçak?) ya satılır oldu. Arabalar, eşya, ordu hazîneleri Tatarlar'ın elinde kaldı. Hasan Paşa, zabıtlarının ekserîsiyle birlikte ceng meydânında maktul düştü, îbrâhîm Paşa yaralandı ve Kefe'de vefat etti. Bin gemici ve on-yedi ağır top düşman eline düştü.¹¹¹ Kurtulabilen donanmaya kaçtı. Ertesi gün Kefe Tatarlarla mâlâmâl olarak, Şahin Giray üç gün zarfında gemilere binmelerini Osmanlı ahâlîye ilân etti. Bunlar hep birden donanmaya doğru gittilerse de, kabul olunamadılar.

Nihayet Kapdân Paşa, hiç olmazsa Kefe'nin muhafazası için suba-şılarmdan¹¹² Mehmed'i gaalibe gönderdi. Mehmed Giray, Osmanlı Devleti'nin kendisine gösterdiği haksızlıklardan uzun uzadıya şikâyet

¹⁰⁸ Bu cevap, Hammer'den tercüme yerine Fezleke ve Naîmâ'dan (s. 333) tel-hîsen alınmıştır- (Mütercim)

¹⁰⁹ Naîtr.â. Fezleke.

¹¹⁰ Hasanbeg zâde'den naklen Naîniâ-Noîmâ, biraz yukarıda mechûl bir men-bâdan naklen, gaynmeşrû Çoban Giray'ı Mehmed Giray ve Şâhîn Giray'a kardeş yaparak, Sultân I. Ahmed saltanatında ve Nasûh Paşa zamanında vuku bulan, bir cengde maktul göstermiş olduğu halde, burada daha mevşuk görünüyor. «Es-Soh'û's-Seyyar-ın mufassal ifâdesi olmamış olsa, Naîmâ'-daki bu tenakuzun içinden çıkmak mümkün olamazdı. Lâkin Es-Sch'â's-Sey.vâr, Osmanlı'nın Canbeg Giray aleyhine talihisiz seferini derin bir sükûtle ge-Çer. (Naîmâ'nın ilk fıkrası, c 2. s- 327*dedir.)

¹¹¹ Ccm'fin yirmi yedi top ve besyüz havan. Rite'ye. nazaran Türkler'in ifâdesi, s- 2773.

¹¹² Çorbacı, yânj yeniçeri zabıtidir. Hammer'de «subaşı» denilmesi Naîmâ'mn bir ibaresinden gelen hatâdır. (Mütercim).

ederek, öfkeyle ilâve etti ki: gözden düşmesine asıl sebep, bu hainliği yapmak için Canbeg'den 200.000 gurus almış olan Mısır'dan avdet ettirilmiş kızlarağası Mustafa Ağa'dır. Gönderilen me'mûr, sükûnetle dedi ki:

- «Pâdişâhım, hiddetinizde haklısınız, benim bu bâbda bir şey söylemeye me'm riyetim yoktur. Lâkin şimdi iş Kefe'de kalmıştır, ki, iade olunmaması sizin için pek felâketli ahvâlden başka bir şeyle neticelenmez. Artık yeniden Kırım Hânı oldunuz; kudretli Osmanlı H ned nı'nın nazar-ı teveccühüne avdet ediniz; toparımızı, esirlerimizi iadeye muvafakat gösteriniz; Kefe kalesini de sel gibi hücum eden Tatarlardan Kazaklar'dan kurtarınız.»¹¹³

Mehmed Giray, kardeşi şahin Giray'a baktı; o da Tatar beğle-rinden, Nogay Mirzalarından bir umûmî meclis toplamak fikrini ileri sürdü. Birçok ac b 'ř-şek l adamlardan meydana getirilmiş olan bu meclis, Kapdân Paşa'nın teklifini kabul ettiğinden, elçi bu haberi donanmaya ulaştırmak üzere geri döndü ve müteakiben Mehmed Giray, şahin Giray ile başlıca r es  için hiVatlerle geldi. Bir sultân kumandasında 300 süvariden mürekkeb bir muhafız alayı berât-ı h m y nunun istikbâline me'mûr oldu. Mehmed Giray fermanı  pd , başına koydu, kaftanı giydi. İki taraftan karşılıklı olarak uğurlu olması ve mes'ûd bir gelecek için dualar edilerek, meclis dağıldı. 67 yeniçeri, 70 cebeci, 33 azab esiri, gaalibin ihl smı arzettiği bir mektupla Kapdân Paşa'ya gönderildi.

Sokiz gün sonra Mehmed Giray Kefe'den  ıktı, Kapdân Paşa İstanbul'a doğru yelken açtı.

İki kardeş, mukavemetlerinin iyi netice vermesinden cesaret alarak, zulümlerini iki kat artırarak hükümrân olmakta devam ettiler. Kırım'ın en gözükara adamlarından Mirza Beğ Kedhudâ nâmında biri, cebinde Canbeg Giray'm bir mektubu bulunmuş olduğu için, merhametsizce  d m edildi. Kantemir ailesinin hepsi katliâm olundu, hâmile zevcesi şişe sokularak ateşte keb b edildi.¹¹⁴ M te kiben, şahin, Tatarlar'ıyla Tuna,¹¹⁵ Akkirm n, Kili, İsmail, Yer-kökü (Yerk yi) sahillerini talan etti. Baba Dağı'na taarruz niyetinde iken, Kantemir 30.000 süvârî ile Dobruca Tataristanı'ndan yeti-şerek, öyle kanlı bir ceng yaptı ki, Tuna Tatar kanından kıpkırmızı kesildi. Mağl blardan az bir miktarı öte tarafa kaçabildi. şahin Giray da bir sandalla

¹¹³ Naîmâ, (s- 338)

¹¹⁴ Naîmft: Vrned k H nl s:ıı 20 TVn-muz târihiyle Kapdân Paşa'nın felâketli tp^ohb    hakkmd.ı şiiylp diyor : .Kaymakam, müftî ile diğer v kel n m -

¹¹⁵ Rue, s. 289 : «Yeni prens (Kırım Hânı) Boğdan'ı yağma etti. 362 s. ye de müracaat

kurtulabildi.¹¹⁶

Boğaziçi'nde Kazaklar

Osmanlı Devleti vekaayinâmelerinde defalarca dikkate değer bir devr-i senevi ibtidâsı olan 21 Temmuz'da Kazaklar, ilk defa olarak İstanbul önlerinde göründüler. Boğaziçi her birinde yirmi kürekçi ve silâhları mükemmel yirmi cenkçi bulunan elli uzun ve hafif sandalın akın sahası oldu* Bu sandalların baş ve kıçları olmayıp, çevirin eksizin ileri ve geri harekete müsâid olduklarından,¹¹⁷ İmparator Vitelius zamanında Trabzon sahillerini harâb eden Pont barbarlarının sür'atli gemilerini hatıra getirirlerdi.¹¹⁸ Beşyüz sene sonra, Bizans İmparatoru Anastazi saltanatında, Vitalianus Trakya ve Muzi'yi itaat altına aldıktan sonra, Hun ve Bulgarlar'dan mürekkeb önüne durulmaz bir ordu ile Sustenius (bugünkü Sedeyna) (Is-tinye) Körfezi'ne kadar gelerek orada sulh akdetmişti.¹¹⁹ Bu vakiadan, iki asır sonra da Bardanes Pilippikus zamanında Bulgarlar Sedenya'ya kadar gelerek, Kostantiniyye'nin Altınlı Kapısı'na kadar

zâkerelerinde. Pâdişâh hükümetinin haysiyyetini muhafaza hususunda daha önce Pâdişâh tarafından gönderilen yeni kralın (Kırım Hânı Canbeg) kabul ettirilmesine karar verilerek, bununla beraber, yolunda devam etmesi Bayram Paşa'ya emrolundu. Mehmed Giray,- ve kardeşi, maiyyetlerinde yfızbin Tatar ile. Pâdişâhın yeniçerilerinin harekâtına mâni olmayı kararlaştırdılar. Kefe, Çan'ın (Canbeğ) ileriye gitmesine muhalefete karar verdi. Kapdân Paşa, ve daha sonra Bayram Paşa, Kefe'ye kara yoluyla vâsıl oldular- Mehmed Giray ve kardeşi, kendilerinin hanedanının Osmanlı hanedanından daha eski ve necîb olması sebebiyle, saltanatın kendilerine âid olması muhikk olacağını dâva ediyorlar.» Venedik Hulâsası, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi her yere hasar vermişlerdi.¹²⁰ Bir asır sonra Ruslar, Dir ve As-kold kumandalarında 200 sandalla ilk defa olmak üzere Boğaziçi'nde görünerek, Kostantiniyye'nin ma'mûr ovalarını ateş ve kana gark ettiler (712).¹²¹ Sedenya, daha sonra İmparator Romanus zamanında

¹¹⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/43-49.

¹¹⁷ «Adpositis utrimque gubernaculis conrersa ut repente hine vel İlline adpelle-rent» Tasit (Tacitus), Kronik, c. 1, s. 2.

¹¹⁸ Quin et Barbari contemptim vagabantur fabricatis repente novibus Camaras vocant, pari utrimque prora et mutabili retniglo, quand ohinc vel İlline appelere indiseretum et et innoxium est» Tasit, Târih, 1, 3, 3- W.

¹¹⁹ Zedernos, 1, 448.

¹²⁰ Karamsin, 1, s- 96.

¹²¹ Teofanes, sene 23; Anastazi, s. 137, sene 712.

tekrar Bulgarlar tarafından yağma edilerek (921),¹²² 20 sene sonra da İgor kumandasındaki Ruslar tarafından talan olundu (942).¹²³

Bu defa da Kazaklar Sitler'in, Bulgarlar'ın, Ruslar'ın izinden gidip kendi nöbetleri olmak üzere Boğaziçi'ne yayılarak, Avrupa sahilini tahrîb etmekte ve Büyükdere'yi» Yeniköy' , Sedenya'yı ateşe vermekteydiler.¹²⁴ Bu m dhi  istil yı durdurmak için İstanbul'dan 500-600 sefine çıkmıştı. Fetihden beri muhafaza edilen meşhur zincir, kanalın ağızını kapatmak için Boğaziçi kalelerine götürüldü: Devletin payitahtından çıkarılan 10.000 cengâver, tehdit edilen sahile yayıldılar. Kanalın ortasında yanm dâire şeklinde dizilmiş ve yağmaladıkları şeylerle dolu olan Kazak donanması, Karfadeniz'e dönmek için gecenin girmesini bekledi. Birkaç gün sonra, bu korkunç m stevliler, daha fazla bir miktarda yine Boğaz'ın medh lin-de görünüp - yedi asır evvel İgor kayıklarının, önünde demir atmış bulundukları- Fener'i yaktıktan sonra, Osmanlı Devleti payitahtını titretmi  olmak iftih rıyla muzaffer bir edayla çekildiler.¹²⁵

Cezayir Ve Tunus Arasında İhtilâf

Bâb-ı Hümâyûn, Arko kalesinden dolayı çıkan bir anlaşmazlık için müracaatları  zerine, Tunus ve Cezayir emaretleri¹²⁶ arasında hakem olmak suretiyle, zaafına karşı bir teselli bulmuş oluyordu. İki beğlerbeğinin memurları¹²⁷ bu mühim mes'ele için İstanbul'a gelmiş olmalarıyla, m ft  ve kazaskerlerin de hazır bulunduğ  bir alenî mecliste, dâva halledildi. O zamana kadar Tunus emaretine vergi te'diye etmiş olan Arko kalesinin bundan sonra Bâb-ı Hümâyûn memuruna 2.000 guru  vermesine ve

¹²² Leo Gramatikos, 921.

¹²³ Simon Logoteta, Kayser Rmnanos 28. Saltanatı Senesi, 952 senesi.

¹²⁴ Karamsin, 1, s- 121. Rigo'nun Osmanlı Devleti Târihi (İngilizce) eserine Knolles'in zeyli, s. 4. izmir konsoloslughunda bulunmuş olan bu zâtın Seden-Asiam side Stenia». Fezleke. Naîmâ.

¹²⁵ Fezleke'nin ve yalnız bir iki kelimenin değıştirilmesiyle on yazılmak suretiyle Naîmâ'nın bu konudaki ifâdesi  undan ibarettir: -Donanma Kefe maslahatına meşgul iken Ten (Don) Kazağı Karadeniz'i h il bulup yüz elli kıt'a  ayka ile  evvalin (1033) dördüncü g n  Boğaz Hisan'na gelüp, Yeniköy'  g ret ve birkaç d kk n ihr kiyle has ret itdükleri ma'l m oldukda, İstanbul'dan Bostancılar ve segbân-ba ı nefer t yle gemilere bin p, hücum i'licok. Kazak   kij s  bir an tunmayup. gir  denize firar itdiler-Mel finin hu meritebe ikdam ile Boğaz'a hücumu bir târihte mesm * değıld r.» (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/49-50.

¹²⁶ İfanımr'in -Ergence» tâbirine mukabil emaret» denilmiştir. Lâkin o zama nm bizce i'tib nna göre emaret değıl, her ikisi de eyâlet idi. Bu tabiri, tasallut vesilesi olarak kullanmak için Avrupalılar çıkar mı lardır- (Mütercim)

¹²⁷ T nus'dan: M f   eyh Eb /1-Hasan, eski yeniçeri ağıs  Abdurrafam n Ağa, Süleyman Kapdân; Cezayir'den: Azledihni i iki yeniçeri ağıs , iki bölük ba ı, iki yayaba ı, iki odaba ı, birkaç nefer gönderilmişti. (Mütercim)

akçenin her sene Mekke ve Medine fukarasına tevzi' olunmak üzere saraya ilâveten gönderilmesine karar verildi.¹²⁸

Anadolu'da vezîr-i âzam ordusunu takviye için teçhizatlarına faaliyetlerine devam edilmekte idi. Muharremde (1034) Erzurum muhafazasına 2.000 yeniçeri konuldu, Diyârbekir valisinden 40.000 keçi derisi tulum, mühimmâtıyla 10 (bedluşka) top, 400 kelek, 120.000 kile arpa, 40.000 kile buğday ile yeniçeri için peksimet, Aziz, Kilis, Türkmân voyvodalarından 225 katar deve, 50.000 koyun istenildi.¹²⁹

Sadrâzâmın Vefatı

(Milâdi) senenin son günlerinde vezîr-i âzam Çerkeş Mehmed Paşa, uzun bir hastalıktan sonra vefat etti (18 Rebûlevvel 1034 - 29 Aralık 1624).¹³⁰ Yeniçeri ağası Husrev Ağa ve defterdar Bakî Paşa, serdârın irtihâlini Reis Turak Efendi vâsıtasıyla İstanbul'a bildirmekle beraber, İstanbul'dan yeni serdâr gönderilmesine kadar vakit geçeceğini, Diyârbekir Valisi Hafız Paşa'nın büyük bir askerî kuvvete mâlik, eski ve Bağdâd' ahvâline vâiuf bir vezir olduğunu ilâve ettiler. Sadâret mührü, serdârhk emriyle beraber kapıcılar ked-hudâsıyla Hafız Paşa'ya gönderildi. İstanbul'da «Husrev Afa sadâreti niçin kendisine istememiş?» yolunda sözler olduğundan, Husrev Ağa öyle yapmamış olmasından pişmanlık duymuştu. Ona da vezâ-ret verilerek, Murat Suyu'nda berâtı kendisine yetiştirdi.¹³¹ Seçkin ve ehliyetli kişilerden olup, mâliye hizmetinde ihtiyarlanmış olan Bakî Paşa da, müteakiben irtihâl etti.¹³² Onun makamı Tokat defterdarı

¹²⁸ Bu hüküm, Lâfonten'in «İstiridy ve Dâvâalar» hikâyesini hatırlatır. (Galiba istiridyeye hâkim efendi kendisine hütom etmiş olacaktır. Lâkin bu hüküm onun gibi değildir. Çünkü Şeyhülislâm ve kazaskerler ve yeniçeri ağası (zîra yeniçeri ağalığı kalelerin işlerine bakan mercî idi) huzurunda akd-i meclis olup, tarafeynin temessükâtı görüldükde, mezbûr kal'a arzî-i Cezayir hu-dûdına elli atmış merhale baîd ve Tunus eyâletine on merhale karlıb olup, şimdide kadar rûsumum Tunus hazînesine teslim idegelmekle bu-hesâbü's-şer* ve'l-kaanun Tunus eyâletine hüküm» olunduktan sonra, husûmet ve rızâ'nın ortadan kaldırılması için Tunus beglerbeği zabt edip, mahsûlü için her sene varan mübaşire ikibin riyal gurus vererek, bunun saraya ilâve olunmasına tarafeyn vükelâsı karar ve rızâ vermişlerdir. Naîmâ, s. 342. Es-Sulh-İ Sey-yidi'Lâhkâm. Mütercim) Sarı Abdullah Efendi'nin Münşeatinde (Nu : 4) Mekke Şerfi'ne 1032 (1622) tarihli bir pâdişâh mektubu. Nişancı Mehmed Efendi kalemiyle yazılmış 1033 (1623) tarihli diğer bir mektub-ı şâhâne vardır.

¹²⁹ Naîmâ (c 2, s. 343)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/50-51.

¹³⁰ Bu vefatın haberi İstanbul'a ancak üç haftada gelebilmiştir. Zîrâ Venedik balyosunun raporunda şöyle okunuyor: «Şubatın sekizinde Tokat'tan Divân-ı Hümayûn'a gelen haberden, sadrâzam Meîmed Paşa'nın taş illetinden vefat ettiği anlaşıldı- Mehmed Paşa en önde çalışırsa da, yeniçeriler kendisini sevmezdi- Onun yerine tâyin olunan Hafız Paşa altmış yaşındadır., tab'ında huşunet ve gurur vardır.»

¹³¹ Naîmâ- «Bu paşa ziyâde namus ve hamîyyet gösterdi >, Rue, s. 376

¹³² Ravzatü'l-Ebrâr, «Mudihika» unvânıyla nakledir ki: «Defterdar Bakî Paşa Kemankeş Alî Paşa'nın emvali

Osman Eîendi'ye,¹³³ Tokat defterdarlığı müverrih Begki-liseli (F nfkirhenli - Peçevî) İbr h n'r Efendi'ye verildi.¹³⁴

İran'ın Gürcistan'da Mağlubiyeti

Mayıs başlarında (27 Receb 1034 - 5 Mayıs 1625) yeni sadrâzam Hafız Pa a, Diyârbekir yakınında   lek sahrasına ordu kurdu: sefer davetiyle ilgili emirler ne retti. Husrev Pa a dahî yeniçeri askeri ve altı bölük a alarıyle Tokat kışlağından çıkarak, Ramazan başlarında sadr zamlar birle ttiler. Bu sırada Karamn be lerbe i  erke  Hasan -ki Hısn-ı Keyf (Hasankeyf) taraflarında kışlamaktaydı- Acem ordusunun Kürdistan'da Alt nk pr  ve Kerkük taraflarına gelen bir fırkası üzerine yürüyordu. 10.000 Acem 4.000 Osmanlı'ya ma l b oldu ve Kerkük'ten tardedilerek Kerkük Bostanpa a tarafından zabted di. Bu aralık Acem Hânı Kar  gay G rcistanda, Mar-grau H nın İranlılar'a hıy netiyle, kanlı bir hezimete u ruyordu. O vakitler Zak m (Zek m) Ham, eski Gürcistan hükümdarı ailesinden Tahamurs H n nâmında bir adamdı, ki bu mühim memuriyete   h Abbas tarafından t y n olunduğu halde, Van be lerbe i Türkçe-bilmez Hüseyin Pa a'dan yardım istemi  ve onun yardımı  zerine Osmanlı saflarına geçmişti. Bu hareketinden öfkelenen tran  ahı, G rc  Margrau H n'a, isyan eden eyâleti tahrîb etmesini emretmiş, Tahamurs da A ıkba 'a (Mingreli-Mekril Hâkimi) s  nmi ti.

Bu m dhi  intikamdan sonra,   h Abbâs, Zak m  ehrini yeniden İ'm r etmek ve    sene vergiden muaf tutmak emriyle, Peyker Sultân'ı Gürcistan V lilili i'ne t y n etti. Kısa bir müddet zarfında o taraf ah l s  o kadar  o aldı

kabza me'mûr olmasıyle, sarayını su be-su c st   cu ederek, b -teh  i hareme vaz'-ı kadem eyledi, Bost n-zâde ker mesi (maktul vezirin dul bıraktığı) tesettür murâd edince. Bak  Pa a b -ih-tiy r, «A canum biz mlle n -mahrem muamelesin itmek ne içündür? Bizden hod sizün hakkımızda henüz ne tatlik ve ne ta'lik v k  okni dur; bu muamele Alf Pa a ile gerek İdi» diye latife eylemi . (Bak  Paşa'nın -Burun Kasım fıkrasında olduğu gibi- nükteli sözleri varsa da, öldürülmüş, ve t  haremine girilerek emvali müsadere olunan bir sadrazamın zevcesine böyle sözler söylemesi k fe değil, en büyük kab hadır. Hammer fıkrayı tamâmiyle anlamamı  olduğundan, biz aslından naklettik- Bak  Pa a, Naîmâ'nın «E edd erbâb-i istif  idi» sözüne  u fıkra ile liyâkatini isbât eder. Galiba Naimâ daha söz söyleyecek idiyse de «Ezk r ...» emrini hatırlamı tır- Nefî, Bak  Paşa'nın bu sefere defterdar olu unda :

İ te oldun yine h l  sefere defterdar İstikaamet yoluna gitme e himmet eyle!

dem ti. Bak  Paşa'nın selefi İstikaamet Efendi seferde vefat etmişti. Naimâ, B k 'nin İsttkaar et Efendi'ye iktifa etmesi  zerine, Nef nin tevriye ettiği ölüm duasını  airane bir keh net sayar. Mütercim)

¹³³ Naîmâ'da Osman den mi se de, müteâkib fıkraya nazaran Abd lker m  okunması lazımdır.

¹³⁴ Peçevî. Sadr zamanın vefatından önce Tokat darbn nesisde bulunup,    mil yon hâlis akçe kesdirmi tir. Peçevî, ihtiya lı ı bahanesiyle ba defterdarh  ı kabul etmediğini söyler.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/51-52.

ki, vâî bunları nasıl zabtedeceğini bilemiyerek, endîşesini efendisine arz etti. Şâh Abbâs, korucu-başı-sı Karçgay Hân'ı ve Gürci Margrau'ı birkaç bin kişi ile birlikte -saraya genç kız almak bahanesiyle- gönderdi. Korucu-başısına verdiği zahirî emir, her işte Margrau (Magrav) ile istişare etmesini bildiriyordu. Bu emir mucibince 12.000 Gürcî'yi (in*âm tevzii için) tantanalı bir resm-i geçid icrasına davet edecekti. Fakat gizli ta'lîmât-tında, topladığı Gürcîler'i son neferine kadar, Margrav'ı bile istisna etmeksizin, kitfe hâlinde idâm etmesini emretmişti.

Bu mektubu götürene, kâğıdı Margrav'a göstermeyip, korucu-başı han'a vermesi tenbîh edilmişken, mektubu götüren yanlış anlıya-rak, Margrav'a tebliğ etmesi üzerine, o da Gürcî reislerine haber verdi. Şefler, Kertil (Kâtil, Kârdnel) Hâkimi Margrav, Zaküm Hâkimi Tahamurs ile Guriel (Guril), Dâdyân (Kolhis), Açıkbaş (Min-greli), Karakalkan beğleri idi.¹³⁵ Bunlar mektuba inanmak istemediler; Margrav, askerini -fakat büyük bir ihtiyatla- geçit resmine sevketmeye mecburiyet gördü, öncüler, sahrada dar boğazı geçmekte olduğu sırada, Acemler bunun üzerine hücum ettiler. 400 Gürcü parça parça edildi. Asıl ordu boğaza ric'at etti. Artık Karçgay'm Gürcîler'e hıyanet ettiğine şüphe kalmadı. Gürcî beğleri Karçgay'a: - «Hanım, ne durursun? Tahamurs geldi, bastı.» diyerek onunla muharebeye teşvik ettiler. Acemler kendilerine sıra geldiğinden boğaza girince, intikam hırsıyla tutuşan Gürcîler'le mâlâmâl oldu. İran ordusu mahv edildi. Bunun mürekkeb olduğu 30.000 cengâver-den ancak onda biri halâs oldu. Karçgay ve oğlu, Emirgûne, Kazgan Han oğlu, Şirvan Hânı Yûsuf, Mehmed ve Süleyman Hânlar ordunun başlıca sultânlarından (yâni zabitlerinden) on kişi ile birlikte muharebe meydânında kaldılar. Altı-yedi bin baş Diyârbekir yakınındaki ordugâha gönderilerek, Gürcî mızrakları üzerinde zafer alâmeti olarak dolaştırıldı.¹³⁶ Margrav Hân hemen vezîr-i azama yazdı ki, Gürcistan'da görünür görünmez, Gence, Karabağ, Şirvan, Erdebil düşecektir. Lâkin müverrih Peçevfnin şiddetli ihtarlarına rağmen, Hafız Paşa, Bağda d'a gitmeyi emreden ta'lîmât hâricine çıkmamakta ısrar

¹³⁵ İranlılar tarafından kendisine sahip çıkıldıktan sonra hıyanet ve hakaret görmüş olan Gürcî prensleri tarafından elçi gelmesi her gön beklenmektedir. Oç prens tarafından idare edilmekte olan batın millet... Rue, s. 429. Fedeke, Peçevî, Naîmâ.

¹³⁶ Bir Gürcîbeği, cengde maktul olan altı bin Acem başı üe gelerek, başlan divânda teşhir olundu. Göre! begî pâdişâhın elini öperek, hil'at aldı- 19 Eltiç 1625, Venedik Hulâsası, fenparatorluk ve Kraliyet kütüphanesi. .Gürcî ve Acemler arasında muharebe vuku bularak, İranlılar'dan yirmibirbin kişi, ve başlıca reislerinden öcü maktul düşmüştür.» Venedic Hulâsası. «Bir Kürd beği tarafından Övüz Acem'in kesik başı divana geldi.» 28 Aralık 1625- Ke-zâlık. (Naîmâ, öldürülen reislerin başlarının al yaftalara sarılıp, sancaklara, kerrenâyılan, kösleri Üe serdâra gönderildiğini yazar. s. 347)

eyledi;¹³⁷ yeniçeri ağası Husrev de, sadrâzâmın muhakkak görünen muzafferiyete nail olmasına hasedinden dolayı, Hafız Paşa'nın plânını destekledi.

Bununla beraber Margrav Hân kendisini müstakil hâkim îlân ederek «Şahin bendesi Magrav» (Margrav)¹³⁸ diye sikke darbetti.

Bu vak'alar üzerine Şâh Abbâs, korucu-başı îsmâk (?) Hân üe Emîrgûne Hân'ı âsî dediği Margrav üzerine yolladı. Acem cengâ-verlerinden pek azı Gürcîler'in kılıcından kurtulabildiler. Emîrgûne aldığı yaralardan öldü. Gaalib, bürda* (??) iklimini talan ve Gence*-3T ateşe verdikten sonra, kendi eyâletine döndü. Gürcistan ihtilâli haberi üzerine, dâima Kars eyâletinde serseri gezmekte olan Tahamurs Hân, ikaametgâht olan Zakûm'a dönmüştü. Gürcistan'ın hükümdarları sülâlesinden olmayan Margrav, Tahamurs'a kıymetli hediyeler gönderdi. Lâkin Tahamurs'un, kendisini tehlikeli bir rakîb görmekten başka bir şey yapamıyacağını bildiğinden, entrikalarına yenilerini ekleyerek yardıma davet etmek üzere, sadrâzam ordusuna çekilmeyi kararlaştırdı.¹³⁹

Cennetoğlunun İdamı

Sadrâzamı Bağdâd'a kadar tâkîb etmeden evvel, payitaht kapılarında cereyan eden ahvâle bir göz atacağız. Karesi sancağı, Truva sahralarını ve îda Dağı köylerim harâb eden Cennetoğlu¹⁴⁰ nâmında bir âsînin sığınağı olmuştu. Cığala (Cağala) kardeşlerin ked-hudâsı bunların üzerine gönderildiği halde, 2.000 zâyîât vererek geri geldiler.¹⁴¹ Bu haber üzerine, sadrâzamın kedhudâsı Kanlı Mehmed, Dişlinin oğlu Hüseyin Paşa üe birlikte

¹³⁷ Hasanbeg-z&de. Peeevî'nin kanaatine mtihatf olarak. Gürcistan'ın ele geçirilmesi Bağdâd'ın geri alınmasını bir saat bile ta'cil efenivecegi cihetle. Hafız Paşa'nın o mıntıkaya girmek İstememekte haklı olduğunu ihtar eder.»

¹³⁸ Magrav (Margrav), Natmfl'mn tâbirince «Müslüman olmazdan evvel râfır şiarım ittihaz ederek, ve şahlık iddiasına kalkışarak «Bende-i şâh-i vilâyet Magrav-şâh» diye sikke kazdırmıştı; Hammer, şâh-i vilâyet'den maksad Haydar cenahları olduğunu bilemeyip, Magrav'ı Acem Şâh'na bende yapmıştır. (Mütercim)

¹³⁹ Naîmâ.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Neşriyat: 5/53-55.

¹⁴⁰ Naîmâ'nın .Cennet Kan oğlu» demesine göre, bu Cennet'in bir kadın olduğu anlaşılır. (Mütercim)

¹⁴¹ Fezleke, Ravzatfil-Ebrâr, Naîmâ. «Bir sipâhî olan Cennetoğlu süvarilerle Bursa'ya doğru yürüyor.» Hazîrân 1625- «Cennetoğlu yeniden İzmir üzerine gitmiştir^ Kahya üçbin kişi Üe mukabelesine gelerek, bir sahrada kahramanca harb etmiş ise de, kâhyanın ve maiyyetinden ikibin kişinin telef olması üzerine, Cennetoğlu galebe etmiştir.» Rue, s. 431. «Cennetoğlu İzmir'e beş mil mesafede bir mahal olan Tire'de bulunmaktadır. Sancak mutasarrıfı Cığala kardeşlerin iki kâhyası, Cennetoğlu'nun üzerine yürüdüler. Cennetoğlu binaltıyüz piyade ve bin süvari toplayarak Triyan-dâde mukabeleye çıktı. Kâhyaların ikisi de, adamlarından ikibin kişi ile maktul oldular-» 0 Temmuz 1625. Venedik Hulâsası.

âsinin üzerine harekete memur oldu. Cennetoğlu Manisa sahralarında hezimete uğrayarak, işkence içinde can verdiği gibi, başlıca taraftarları kazığa vuruldu.

Bu sırada İstanbul'un asâyîşi sipahilerin bir isyânıyla bozularak, tama' ve hıristan dolayı «Yahni-kapan» lâkabı verilmiş olan defterdar Abdülkerim Efendi'nin işkence altına alınmasıyla karışıklığın önüne geçilebüdi. Selefleri Ekmekçi-zâde ve Bakî Paşa kadar talihin müsâadesine mazhar olamıyan Yahnikapan, büyük serveti kendisinin felâketine sebep olarak, işkence içinde can verdi.¹⁴²

Kazakların Karadeniz'de Mağlubiyetleri

Kazaklar'la muharebe etmek üzere Kapdân Paşa kumandasında gemilere bindirilmiş yeniçeri ve cebeciler, sipahilerin gösterdikleri cür'etten örnek alarak, Varna'yı aralarında çıkan kanlı bir anlaşmazlık ve çatışmanın gürültüsüyle dolduruy"orlardı. Cebeciler, kaleye çekilerek hasımları üzerine ateş açtılar; her iki taraftan birkaç kişi öldü (10 Zilhicce 1034 - 13 Eylül 1625). Mücrimlerin ileri gelenlerinden ikisi îdâm edilerek, Kapdân Paşa Kilgrad, Balçık, Mankalya. Kara-harmân, Soluna, Kili, Akkirman yoluyla Özü'de bulunan Kılburun'a müteveccihen yelken açtı. Kılburun'a varıldığında, sahil boyunca üç-yüz Kazak kayığının (şayka) Trabzon'a doğru gitmekte oldukları görüldüğü haber alınarak, Kapdân bunları tâkib etmek arzusunda bulundu. Lâkin Özü ahâlîsi, onlar behemehal bu tarafa gelecekle-rinden, pek uzaklaşılmasını ve geceleri kenara yakın yatılmamak-la beraber hazır durulmasını ihtar ettiler.

Altı hafta hareketsiz vakit geçirildikten sonra, Kazaklar yine istanbul'a hücum ederler korkusuyla, donanma Rumeli sahillerinde gezmeye başladı. Karada yedi sekiz mil alargada iken, Gürcüler düşmanın yaklaştığını habfer verdiler.¹⁴³ Donanmayı teşkil eden 43 kadırgadan -dokuzunun içinde yeniçeri bulunan- yalnız 21'i Kapdân Paşa ile birlikte idi. Diğerleri su

¹⁴² Kapdân Paşa gemisinin direk başında olan gözcü «Köseler göründi. diye haber verdi. Onların ıstılahında «Köseler, şeyka ve Kazak*dır. Cümle-i halk ayağa kalkdı, sefinelerin «çaştaklanm açdılar, levendier soyunup cenge ha-ar oldular.. Naîmâ, s. 3CT (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/55-56.

¹⁴³ Yahnikapan talebeden idi; Bâyezîd İmaretime mülâzemeti sırasmda, yemeğe hücumundan dolayı o lâkabı almıştı. Sonra hatlb ve nihayet Ekmekçi-zâde'e intisâb ile mal memuru oldu. Hakkında «Ekmekçi-zâde kıldı dünyâyı nâna muhtâc/Ahir sıraât-i devlet yahni kapanın oldu. demişlerdir- Defterdarlığında nezaret de almıştı. Malim işkence ile söyletip kamilen aldılar.. (Naîmâ'dan s. 355 ve 356) (Mütercim)

itmelerinden ve hasar görmelerinden dolayı geri kalmışlardı.¹⁴⁴ Kazaklar denizin sükûnetinden istifâde ederek, müteferrik gemilerin üzerine kürek kuvvetiyle hücum ettiler.¹⁴⁵ Herbir kadirga yirmi-otuz kayığa mukabele mecburiyetinde idi. Her kayıkta 50 Kazak bulunuyordu, gemilere yanaşmak için vahşiyâne bir şiddetle ilerliyorlardı. En şiddetli ceng, üç fenerinden tanınmış olan Kapdân Paşa kadirgası etrafında oldu. Birkaç yüz Kazak, dişlerinde kılıç¹⁴⁶ gemiye yanaşarak, büyük direğe kadar geldiler.¹⁴⁷ Hemen hemen tamâmiyle Kazaklar'dan ibaret olan kürekçiler kürekleri bırakarak, cenge iştirak etmiş idiler.¹⁴⁸ Düşman güçlkle def ediliyordu. Nihayet kıçtaki toplar, etraftaki kayıkları batırarak, gemiyi kurtardı. Tersane kedhudâsı Memi Beğ'in kadirgası az daha ele geçecekti. Piyâle'nin kadirgası da şiddetli bir hücumu uğradı. Muzafferiyet belki Kazaklarda kalacaktı, ancak ceng esnasında bir rüzgâr koparak, kadirgaları etrafındaki kayıkların dehşetli hücumundan kurtardı.¹⁴⁹

Kayıklar pek hafif şeyler olduklarından, bunları batırmak hemen hemen muhal denecek derecedeydi. Ceng bütün gün boyunca devam etmiş ve kayıkların ancak yetmiş batırılabilmişti. Ertesi gün yüzyetmişiki kayık tutulmuş, 781 Kazak esir edilmiş olduğu anlaşıldı. Bu galibiyet, şu korkunç düşmanlar üzerine Osmanlı bahriyesinin kazandığı en parlak muzafferiyet idi. Balçık yakınında donanmadan dört sefine bir fırtınada zayi olarak, bakiyyesi İstanbul'a girdi (Safer 1035 - Kasım 1625).¹⁵⁰

Veba

¹⁴⁴ «Kürekçüeri zebûn, rüzgâr yok, geri kalup, henüz ilişmediler.» Naîmâ, (Mütercim).

¹⁴⁵ Rüzgâr var iken bir kadirgaya yüz şayka çatamaz; limanlık havada bir şayka bir kadirgaya sarılmak mümkündür. Naîmâ, (Mütercim)

¹⁴⁶ «Canlarını dişlerine alup» tabirini Hammer böyle anlanuştur- NaîmS'da Ka-zaklar'ın kılıçları olduğuna dâir bir işaret yok. (Mütercim)

¹⁴⁷ Fezleke, Naîmâ, Hacı Kalfa'nın Esfârûl-Bihâr'ı, Tayyibbeğzâde.

¹⁴⁸ Bereket versün ki ayakları bağlı idi, onun için yalnız kürek çekmeği bırakarak, cenge kaşansamış idiler- (Mütercim)

¹⁴⁹ Tayyibbeğ-zâde ve Rue, s. 426. «Üçyüzelli firkate (kayık)'dan roürekkeb bir ince donanma cenge girişdi; bu kayıkların her birinde kırk elli tüfek-endâz var idi. Otuz kayak batdı ve yedi sekiz yüz kişi denizden toplanıldı. İki taraf-dan muharebe pek şiddetli oldu; yeniçeriler hemâh kamilen mahy oldular» («Bir rüzgâr zuhur idüp, kadirgaların yelkenleri doldu: güya ki her biri mürde iken zinde oldu.» Naîmâ. Naîmâ'nın bu deniz cengi ile ilgili olarak verdiği îzâhat ve tafsîlâtı hattâ Fezleke'nin ihtiva ettiği müddet boyunca târihinin mündericâtının ekserisini Kâtib Celebî'den aynen istinsah ettiği unutulmamalıdır. Fezleke, c-2, s. 73 ve 74).

¹⁵⁰ Naîraâ; Esfârûl-Bihâr.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Neşriyat: 5/56-58.

O yaz istanbul ve havâlisinde dehşetli bir tâûn zuhur etti.¹⁵¹ Ölüm miktarı bine vardığı zaman, mu'tâd olduğu üzere, Tersane arkasında duaya çıkıldı.¹⁵² Mısır vekaayinâmelerinde «Bayram Paşa tâûnu» diye yâd olunan bu âfetten dolayı Mısır, vergisinin ancak yarısını¹⁵³ gönderebildi.¹⁵⁴ Veba duasını müteakiben, vezîr-i âzam Hafız Paşa'ya tevdi olunan Bağdâd seferinin muvaffakiyetle neticelenmesini için duâ olundu.¹⁵⁵

Hafız Paşa'nın Bağdadi Muhasarası

Az önce işaret edildiği gibi, sadrâzam Mayıs'ta Diyârbekir'in Çö-lek sahrasına çadır kurmuştu. O zaman Diyârbekir vâlîsi, eski Ha-leb beğlerbeği olup, uhdesine vezâret tevcih edilerek, yerine Şâm Vâlîsi Mustafa Paşa tâyin olunan Murad Paşa idi. Bağdâd muhafızlarından bir kısmının Meşhed-i îmâm Alî'yi ziyarete gittikleri haber alınması üzerine, vezîr Murad Paşa serdâr tâyin olunarak, Anadolu beğlerbeği îlyas Paşa, Abdal Paşa, birkaç sancak beği 15.000 askerle Hille ve îmâm Mûsâ semtlerinden Bağdâd'ı muhasara etmek, ziyarete giden muhafızların dönmesine mâni olmak üzere, ileri gönderildi. Yeniçeri ağası da tuğlarını gönderdi. Toplanan bir askerî müşavere meclisinde, Hafız Paşa yalnız dört kıt'a hafif top (badaluşka topu) ile Bağdâd üzerine yürümeye karar verdi. Vezîr-i âzam, tecrübeli bir kumandan olmaktan ziyâde iyi bir şâirdi; yol esnâsında askerin şecaat ve heyecanını artırmak için beyitler inşâd ederek giderdi.¹⁵⁶

Ordu, Mardin'den sonra, eski Musul altından Dicle'yi geçerek, Büyük ve Küçük Zap (Zabatos ile Kapros) sularını da geçerek, Kerkük'e vâsıl oldu. Bir

¹⁵¹ «Temmuz'da üleU müstevliye o derece ziyâdeleşdi ki Türkler umûmî bir duaya çıktılar. Hayvanâtta bir hastalık olduğu, yâhud veba onlara da sirayet ettiği için, yine o gün şehirde hiç hayvan kesilmemesi emredildi.. Rue.

¹⁵² «Okmeydanı köşesinde, Beyoğlu semtinde ve suyun öte tarafında bir küçük cami., Rue, s. 420-

¹⁵³ Süheylî, s. 64, yalnız ildyüzbîn altın tenkîs olunduğunu yazarsa da, Venedik Hnâsası'nı şu ifâdesi buna muhaliftir: «Kaahire'den, her vakit gelen hazînenin yansı olmak üzere, ancak üçyüzbin duka gelerek. Pâdişâhın ziyâde teessüfünü mücib oldu.. Eylül 1C25, İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi.

¹⁵⁴ Muhammed bin Yûsuf, Mısır Târîhi.

¹⁵⁵ Bağdâd'ın istirdadı için birçok haBnn toplanmasıyla umûmî dualar edildi. 13 Eylül, Büyük fırtına, Venedik Hnâsası. İhtimâl ki Karadeniz'de dört gemi kaybettiren fırtına, şu nakledilmiş olan İbarede bahis konusu olan fırtınadır. Eylül 1625. Dfistûrfil-tnsâ'da, bu senenin Târîhiyle, Mevlevî şeyhlerinden birine verilmiş bir berât dercedülmüştür.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/58.

¹⁵⁶ Nâimâ, s. 354- Hafız Paşa'nın, kendi gürlерinden aşağıdaki İki beyit! okuduğunu yazar, fakat bunlar askerin anlayacağı şey olmamakla beraber, kendisinin «lâf fi güzâf. Oe uğraşmağa alışık olduğunu belirtir:

Bizimle Kerbelâ vadisine hem-derd olan gelsin

Sınansın arsa-i ferzânelerde ferd olan gelsin!

Adüvden intikam almak içön azm itdük, ey Hafız

Ko bu lâf ü güzâfı, iste meydân, merd olan gelsin! (Mütercim)

meclis daha toplanarak, Murad Paşa'nın mesâisine rağmen, Saru Hân ile Mir Fettâh'ın yedi sekiz bin îranlı ile içeri girmiş olduğuna göre, Bağdâd'a topsuz hücum edilmesi münâ-sib olup olmayacağı müzâkere olundu (Muharrem 1035 - Ekim 1625). En ciddî îtirâz -ki mevsimin ilerlemiş olmasıdır- yaz sıcaklığında harbetmenin imkânsızlığına nazaran, kuvvetsiz kalıverdi. Bu aralık bir Acem elçisi gelerek, mektup getirdi. Bunda müstehziyâne¹⁵⁷ «Bağdâd kendi memleketinizdir; harâb etmezden evvel Şâh'a mektup yazarak isteyiniz, belki verir.» deniliyordu. Şâh'ın nerede bulunduğu elçiden sorularak, «Yirmi güne kadar sizinle mülakat eder» cevâbı alındı. Musul Vâlîsi zahire toplamaya ve Bostan Paşa Kerkük muhafazasına memur edilerek, vezîr-i âzam Bağdâd hisarı altında îmâm-ı Azam Türbesi civarında kondu (10 Safer 1035 - 11 Kasım 1625).

Muhasara toplarının yokluğu hissedilmeye başlanıyordu. Diyâr-bekir*deki meşveret meclisinde, Hafız Paşa «Bağdâd'm anahtarı cebimdedir» demiş olduğundan, ordu halkı sadrâzam ile istihzadan geri kalmıyorlardı.¹⁵⁸ Mevcud olan dört top, etrafına sepet çevrilerek, batarya hâline konuldu. Safer*in 12*inde asker metris inşaatını tamamladı. Haleb Vâlîsi nehir kenarını, yeniçeri ağası Karanlık-kapı'dan Acem Burcuna kadar olan mahalli işgal ediyordu. Rumeli Vâlîsi Gürcî Mehmed Paşa, Anadolu Vâlîsi Hacı İlyâs Paşa, Mar*aş Vâlîsi Nogay Paşa, Sivas Vâlîsi Tayyar Mehmed Paşa, Karadan Vâlîsi Çerkeş Hasan Paşa dahî segbanlarıyla daha ötede metrîse girdi-

ler.¹⁵⁹ Hafız Paşa geceleri metrislerde kalarak, askeri sözleriyle, ihsânlanıye teşcî' ederdi. Altı bölük usûl-i kadîme mucibince gece metris beklerdi.

İki ay zarfında muhâsırlar elli iki lâğım kazmış idiler. Muhafızların ihtimâmı ile hepsi keşf olundu. Gece gündüz, kale, îran ordusunun güzide askeri olan Mâzenderânlılar tarafından muhafaza olunmakta, binlerce meş'ale bütün gece Ak-kapıya kadar nehir sahillerini aydınlatarak, karakollar mu'tâd olduğu üzere «Yekdir Allah!»¹⁶⁰ âvâzesiyle, duvar

¹⁵⁷ Maksud, istihzadan ziyâde bile He vakit kazanmak olduğu anlaşılır- beride dahi Şâh'ia buna benzer bir ağız kullandığı gömülecektir. (Mütercim)

¹⁵⁸ Serdâr alay ile giderken, kal'adan bî-hadd toplar atıldıkça, «Ala, Bağdâd'ın anahtarlarını!, diye serdara IsjtdirirlerdL Nalına, c. 2, s. 36! (Mütercim>

¹⁵⁹ «Paşa (Hafız Paşa) altmış bin azab, on bin yeniçeri, yirmi bin sipâhî üe, muhasara için Bağdâd altındadır. Kapıların birine Rum-ili beğlerbeği Meh-med, birine Anadolu beğlerbeği İlyâs, üçüncüsüne Sam Valisi Mustafa Paşa tâyin olunrouşdur. Lâîm kasnak vazifesi yeniçeri ağasına verflmişdir, sekiz bin sipâhîsiyle güç itaat etznekte olan Diyârbekir vâlîsi Murâd Paşa ile aralarfbozuktur.» 12 Ocak 1626, Venedik Hulâsası.

¹⁶⁰ Karakolların bu sadâsı, Müslfmanlar'la harb etmiş, yâhud -1800 senesinde Hodos'da bulunan müverrih

boyunca yavaş yavaş yürümekteydiler. Mu-hâsırânın toplarıyla açılan hafif gedikler derhâl çalı ile doldurulu-yordu. Osmanlı ordusunun, hendekleri doldurmak için kesmiş olduğu hurma ağaçlarını ahâlî alıp götürüyordu. İmâm-ı Âzam Türbe-si'yte Karanlık Kapı arasındaki mesafeden bir gece birkaç yüz Acem atlısı kaleye girmeye muvaffak oldu.¹⁶¹

Muhasaranın yetmiş ikinci günü lâğımdan birkaç zira gedik açılması üzerine, umûmî bir hücum emredildi. Osmanlılar «Allah!» sa-dâsını tekrar ederek, duvara doğru yürüdüler; lâkin Acemler istihkâm arkasında oldukları ve derin bir hendek ile mahfuz bulundukları cihetle, derhâl yapılan hücumun şiddetini kırmaya muvaffak oldular. Yeniçeri ağası elinde kılıç, firarilerin Önüne atıldı ise de, bir faydası olmadı. Ertesi gün gedik, hurma dallanyla doldurulmuş olarak bulundu. İran Şahı 30.000 kadar askerle bizzat Bağdâd üzerine yönelerek, Şehrbân'a geldiği gibi, Zeynel Hân kumandası altında 10.000 kişilik öncü kuvvetleri Diyâî'e'yi geçerek, Osmanlı ordusuna zahire getirenlerden 3.000 kişiyi Şehrbân taraflarında ele geçirdiler. Vezîr-i âzam Bağdâd ordugâhında bir meşveret meclisi kurdu. Ha-leb beğlerbeği, artık Bağdâd almamıyacağı cihetle, ya Şâh üzerine gidilmesi, yâhud geri dönülmesi lâzım geleceğini söyleyerek, kendisinin ikinci şıkkın seçilmesinden yana olduğunu söyledi ve fikrinin Pâdişâh huzurunda dahî müdâfaa edilebileceğini ileri sürdü. Lâkin yeniçeriler ric'at sözünü dinlemek istemediler:

- «Biz hep kınılsak, Bağdâd alınmayınca metrîsden çıkmak ihtimâlimiz yokdur» cevâbını verdiler.

Sipahiler dahî:

- «Siz metrisleri muhafaza ederseniz, biz dahî dışarıda durmak-dan geri kalmayız» dediler.

Bunun üzerine muhasarada devam edilmesi kararlaştırıldı. Ordugâhın arkası istihkâmlarla, hendek ve burçlarla çevrildiğinden, müstahkem bir şehir hâlini almıştı. İstanbul'dan top, mühimmat ve imdâd taleb olundu. Basra'dan 49 okka (110 livre ve bir çeyrek) taş atar büyük topla, oradan ve diğer yerlerden mühimmat getirmek için adamlar gönderildi. Tayyar Mehmed Paşa, iki intizamsız sipâhî bölüğüyle Zeynel Hân üzerine sevkolunduysa da, öncüleri olan Tatarlar öldürülerek, Paşa, dönmeye

gibi- bir Türk kalesinde gecelerini geçirmiş olanların hepsi tarafından bilinir.

¹⁶¹ Bunun üzerine «Bağdâd tamâmiyle muhasara olunmadıkça alınamaz» diye İmân-ı Azam semtinden Şatt kenârınca çadırlar kurularak, Bağdâd kusa-t&h. Ve karşı yakaya köprü kurularak Kuşlar Kalesine de biraz asker konuldu. Nâimâ'dan, s. 363. Mütercim.

mecbur kaldı. O esnada bir delinin sözleri bütün orduda karışıklıkları mûcib olarak, defterdar Ömer Paşa'nın hayâtına zarar gelmesine de ramak kaldı. Diyârbekir'den oniki kelek cebhâne, yirmidört kelek zahire gelerek, îmâm-ı Âzam kalesine konulmuştu. Ertesi gün orduda defterdar Ömer Paşa'nın Bağdâd'a barut vermiş olduğuna dâir bir şayia çıktı. Hâin zannedilen defterdar, evvelâ ordu kadısının, sonra sadrâzâmın huzuruna getirilerek, Bağdâd'a verildi denilen şeylerin Hafız Paşa'nın adamlarıyla nakledilen mühimmâtdan ibaret olduğu anlaşıldı. Yalan sözün sahibi îdâm edildi. Lâkin defterdarın haysiyeti zedelendiğinden, mâ-sûm olmasına rağmen, azledilip yerine Tokattı Osman Efendi tâyin edildi.¹⁶²

Şâh Abbâs'm Diyâle kenarına ordu kurulduğu haber alındığı gece (Receb'in ilk gecesi), bütün Bağdâd muhafızları, sayılarının çokluğu ve cesurca hareketleriyle kuşatanları korkuya düşürmek niyetiyle, duvarlar üzerinde göründüler. Bağdâd'm muhasaradan kurtulmakta olduğunu îlân için üç gün üç gece toplar, tüfekler atarak şenlik yaptılar.

Sadrâzam bir müşavere meclîsi toplayarak, burada yeniçeri ağasını kaymakam sıfatıyla orduda bırakıp, kendisi Diyâle'nin bu tarafında bulunan Zeynel Hân üzerine hücum etmeye karar vermiş olduğunu beyân etti. Bu tasavvur uygun görülmedi. Murâd Paşa ile îlyâs Paşa, yedi top ve birkaç bin azab ile ileri gönderildi. Lâkin bunlar intizamsız bir halde ric'at ederek, kendilerini tâkîb eden İranlılar istihkâmlara kadar geldiler. Hafız Paşa geceyi hendekte geçirdi. Tercil hâkimi Telli İbrahim ile Diyârbekir çavuşları kedhudâsı bu cengde telef olmuş idiler. O esnada bir gece Şâh'm en- iyi mühendislerinden¹⁶³ Berhurdâr, Küçük Ahmed Ağa tarafından esîr edildi. Berhurdâr, Bağdâd'a para ve zahire kaafilesi götürmeye memur olduğu halde, ordunun meş'alelerini şehrin meş'aleleri zannetmişti. Kendisinin ve maiyyetinin attan, çadır iplerine çarpıp çadırlar yıkıldıklarından Osmanlıların eline düştü. Adamları îdâm edildi ve kendisi Musul kalesine gönderildi. Orduda para azaldığından, îmâm-ı Âzam kalesine darbhâne kurularak, Bağdâd işaretiyle dinarlar (Bağ-dâd şâhîsi) kesilmeye başlandı.

Muhasara altı aydan beri devam ediyordu. İlk ceng şu suretle vukua geldi: Hafız Paşa, bir sabah (2 Şa'bân), îmâm-ı Âzam'da iken, Diyâle sahilinden bir toz kalktığı görülerek, jnüteâkiben Acem alayları zühûr etti.¹⁶⁴

¹⁶² Nalmfi (s. 365. Mütercim)

¹⁶³ Lâğımçı ve topçu. Naîmâ, s. 368 (Mütercim)

¹⁶⁴ Riko (Knolles'in zeyli) 1626 senesinde Bekir'i hâlâ Bağdâd'a sahip addetmekle büyük bir yanlış yapar; buna dâir ifâdesi : „Abaza'nın isyanı, Bekir hadisesiyle birleşti-, s. 5, Fezleke'ye de müracaat.

Osmanlılar atlandılar. Hafız Paşa, aldığı haber üzerine gelmekte iken, Şâh tarafından bir piyade gelerek, elindeki kâğıdı Paşa'ya verdi. Paşa, kâğıdı okuduktan sonra, yanındaki atlılara cirit oynamalarını emretti. Bu emrin homurtulara yol açması sebebiyle, Paşa öfkeli bir halde gelerek:

- «Bir beğlerbeği ona cevap verir, biz âlemimizden kalmayız, cevâbını verdi, ve aheste aheste cirit oynayarak geldi. Serasker çadırına geldiğinde, mektubu getirenin cevab istemesi üzerine:

- «Cengden sonra seninle gönderirim» dedi. Asker muzıkası (mehter-hâne) de askeri silâh başına davet etti. Paşa'nın maiyyeti halkı, Abdal Paşa ile çarhacılığa gönderildi. Karaman vâîsi Çerkeş Hasan Paşa, ve Murad Paşa sadrâzâmın sağ yanında, Sivas vâîsi Tayyar Paşa sol yanında idi. Sağ cenâhda silâhdarlarla Rumeli ve Ha-leb askeri, sol cenâhda Anadolu askeri dahî bulunmakta idi. Bu ter-tib, niu'tâd tertibe uygun değilse de, askerin mevkiine nazaran böyle düşmüştü.¹⁶⁵ O gün çarhada biraz ceng edilerek bir kaç kişi öldü, birkaç da esîr alındı. Bu aralık Basra'dan ceng salları¹⁶⁶ ve bir büyük top geldiği gibi, İstanbul'dan da ağır toplar gelmişti. Diyâle sahiline hâkim olan düşman, muhasara ordusundan mütemadiyen at ve adam almakta olduğundan, vezîr-i âzam Arnavud Ömer Paşa'yı Tekrit taraflarını muhafazaya gönderdi. Ömer Paşa'yı Acemler çevirdiler. Adamları kaybolarak, kendisi de ancak atının yürüklüğü sayesinde kurtulabildi. Vezîr-i âzâmin yirmidokuz katar devesi kendi çiftliğinden zahire almağa giderken İranlılar'ın eline düştü. Filû-ce iskelesindeki zahire mağazaları da tahrîb olundu.¹⁶⁷

Şâh'ın Elçisi Ve Mektubu

Müteakiben Şâh'dan elçi ve mektup geldi:

- «Ben Bağdâd'ı bir celâlî elinden aldım; Pâdişâh hazretlerine elçi ve mektup gönderip, oğluma rica ederim, eğer vermezse, yine size teslim ederiz; şimdilik siz ceng zahmetine katlanmayınız!» denilmişti.

Hafız Paşa:

- «Pâdişâh'ın vekîl-i mutlakıyız; onların cevâbı bizdedir, kendilerine

¹⁶⁵ Naîmâ, Fezleke.

¹⁶⁶ Bunlar üç «gırâb. idi. Gırâb'i Kâtib Çelebî şöyle tarif eder: «Kadırğa tarzında, nihayet kanadları yok; yukarı yüksek tahta kaldırıp, mazgal de likleri koymuşlar, kürekleri de deliklerden çekilir, direği, sereni kadirğa gibi» Şu hâlde, bunlara sal denilemez. Bu gemilerle hayli burma da getirilmişti. (Mütercim)

¹⁶⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/58-63.

nâme göndermeğe hacet yokdur. Böyle sözlerle Bağdâd'dan el çekmeyiz. Pâdişâhın fermanı budur ki, Şâh îmâm Alî ziyaretine gelmiş, biz de Erdebîl'de Şeyh Safî'yi ziyarete gidelim.» yolunda cevap verdi.¹⁶⁸

İkinci ceng, Acemler'in zahire koymak istedikleri «Kuş Kalesi» duvarları altında oldu. Yalnız Karaman ve Rumeli beğlerbeğlerinin dâhil oldukları birkaç çarpışmadan sonra, iki ordu akşama kadar karşı karşıya bulunarak, ancak gece vakti istihkâmlarına döndüler. Ertesi gün Bolu beği (sultân-zâde) Osman Beğ, Hafız Paşa ile birlikte îmâm-ı Âzam Türbesi'nden geri dönerken, top ile vurularak vefat etti. Bağdâd kapılarını nefit ile yakmak isteyen Murâd Paşa'nın delice teşebbüsü (gece ateşin aydınlatmasından dolayı içeri girmeğe hazır bulunan levendlerden yüz kadar segbânı Acemler'in vurup düşürmeleri üzerine) Paşa'nın deliliğini meydana çıkarmaktan başka bir netîce vermedi. Birkaç gün sonra, bir yeniçeri, Bağdâd valisine pek yakında zahire gönderileceğini haber veren bir mektupla bir posta güvercini ele geçirdi. Zahire iki tarafta da az idi; lâkin bir müddetten beri mahsurlar hurma yapraklarını yemeğe başlamış, Bağdâd'daki hurma ağaçları (Naîmâ'nin tâbiri veçhile) «seren direkleri gibi giryân» bir şekl-i hazîn arzetmekte bulunmuştur. Zahire ile dolu gemilerin birkaçı muhâsırlar tarafından tutularak, geri kalanları mahsurların imdadına yetiştî,*

Üçüncü ceng (12 Ramazan 1036 - 27 Mayıs 1627)¹⁶⁹ Osmanlı istihkâmları eteğinde vukua geldi.¹⁷⁰ Bu kavgada, 1.500 kişilik bir İran fırkasının şecaati görülmüştür. Bunlar, elinde kadeh,¹⁷¹ kendilerini teşcî eden Şâh'ın huzurunda yâ gaalib gelmek yâhud ölmek üzere yemîn etmiş idiler. Bu kanlı yemîne işaret olmak üzere, dirseklerine kadar kırmızıya boyanmış kollarını -düşman kanıyla boyanmak üzere- çıplak bulundukları halde¹⁷² ilerlemekte idiler. Acem ordusu, nehirle istihkâmlar arasında mevki tutmak üzere, üç taraftan birden hücum etti. Yeniçeriler, bir dizlerini yere koyarak, her taraftan tüfek kurşunlan yağdırmakta, sipahiler uzun nîze (mızrak, kargı) leriyle cesûrâne harbetmekteydiler.¹⁷³ Ansızın Şâh'ın çadırı

¹⁶⁸ Şâh'ın nâmesi ve sadrâzâmın cevâbı mealleri Naîmâ'dan alındı (s. 372)-Mütercim.

¹⁶⁹ Bunun doğrusu 12 Ramazan 1035-7 Haziran 1326 olacaktır. (Mütercim)

¹⁷⁰ Kâtib Çelebi bu cengde hazır bulunmuştur : «Sabah yeri ağarmazdan önce düşman askeri su kenarından Rumeli koluna yürüdü- Vezîr-î azama istim-dâd için adam vardığında, borular çalındı, bütün asker dışarı çıktı- Râkı-mü'l-hurûf (müellif) silâhdar kulu ardında bir yüksek kule üzerinde idim.> Fezleke'den telhis, c. 12, s. 83- (Mütercim)

¹⁷¹ Şâh .elinde kâse, hân-ı hânân ile tolu içerdî», Naimâ, s- 375. (Mütercim)

¹⁷² Nalmâ'ya nazaran bunlar sağ ellerine, kollarına kadar, hına (kına) yakmış idiler, ki eğer yeminleri hilâfına firar ederlerse, inkâra mecalleri olmasın.» (Mütercim)

¹⁷³ «Yeniçeri zanû üzere gelüp, bârân-ı bahâr-âsâ sufûf-i düşman üzerine merg-i bâr, ve süvârân nîze-güzâr, â'dâyı fevc fevc rehrû-ı dârtt-bevvâr eylediler.» Naimâ, c. 2, s- 376. (Mütercim)

toplandı. Şâh, kendilerine yemîn ettirmiş olduğu 1.500 cengâ-verle ric'at eder gibi göründü. Sadrâzam bunun Osmanlılar'ı tehlikeye atacak bir hîle olduğunu ihtar ettiyse de, te'sîr ettiremedi. Mu-rad Paşa, fırkasıyla düşman üzerine yürüdü. Lâkin yeminli alayın mukaavemet edilemez savunması üzerine ric'ate mecbur oldu. Acemler, askerlerinin ortasında bir nevi teskere bulundurarak, ölülerini -edilen yemîn uğrunda şehîd saymak üzere- bu teskerenin üzerine alırlardı.¹⁷⁴ Sipahiler bozuldular. Sarı bayraklı silâhdar bölüğü, kahramanca bir mukaavemetden sonra, istihkâmlarına kadar

ric'at ettirildiler. Daha önce yeniçerilere korkaklık isnâd etmiş olan Rum Mehmed, bunların saflarına sığınmaya mecbur oldu. Asker Mehmed'in tahkirini hatırlayarak, evvelâ kendisini öldürmeye kal-kıştılsa da, utanmadan kaçmasına vâsita olan ayaklarını kesmekle iktifa ettiler. Bu seçkin fırka dahî, sarsıntı geçirmeye başladığı halde, sadrâzâmın şahsî kahramanlığı ve elinde harbe:

- «Yoldaşlar! Merdûğınızı bu gün için değil de, hangi gün için saklıyorsunuz?» diye yüksek sesle hitâb eden yeniçeri ağası Husrev Paşa'nın sözleri, yeniçerilerin kırılmış olan cesaretlerini iade etti. Nihayet, Anadolu beğlerbeği İlyas Paşa askerini toplamaya muvaffak olarak, yeminli alayın üzerine hücum etti. Bunlar, hemen hemen son neferine kadar, hepsi canlarını feda ettiler. O zaman Osmanlı ordusu kurtularak, her iki taraf büyük zâyîât verdikten sonra, ric'at borusu çalındı.¹⁷⁵

İran Şahı'nın Yeni Elçisi

Beş gün geçmişti ki, îrân Şahı, müzâkerelere başlanılmasını ta-leb etmek üzere, sadrâzâma yine bir elçi ve mektup gönderdi. Selâm çavuşu Mustafa ile sipâhdan silâhdar mülâzim-başı İbrahim Çelebî, düşman ordusuna doğru yola çıktılar. Ertesi gün Mustafa Çavuş Tohta Hân nâmında

¹⁷⁴ «Acemler aralarından düşenleri yerde bırakmazlardı; çevgân şeklinde temür çengelli ağaç ile çeküp alarak, bir iki kişi ile arkada ordugâhlarına göndürürlerdi.» Naimâ. Bu, büyük bir intizam eseridir (Mütercim).

¹⁷⁵ «El-hâsıl serdâr yanında asker kalmayup, ancak bir kaç sancakdâr ve iç-oğlanı bir de yeniçeri ağası kalmış idi. Bunlar toz içinde nihân olmağla, düşman askerinin hakikat-i hâlden haberi olmayup, kendileri münhezim oldular i'tikadıyla, Şâh giriye rücû' itdi- Beri taraftan perişan asker, sancakları ve serdârı toz içinde turur görünce, herkes yerli yerine geldi. Toz açıldı. Bizim asker evvelki yerlerinde kalarak, leşker-i düşman çekildi- Hafız Paşa bu ma'rekede sebat göstermiş, ve elinde ok yay olduğu halde, bağırmanın sesi kısılmış idi- Toz imdada yetişerek, asker inhizâmını düşmana göstermedi ve illâ-hâl müşkl olurdu. İki taraftan zâyîât-ı kesîre vuku' bularak, ba'de'z-zuhr çadırlara dönülmüştür.» Kâtib Çelebî'den (Fezleke, c. 2, s- 84) telhis, (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/63-65.

bir diğer elçi ile döndü.

İran elçisi ihtiramla kabul olundu: Tekliflerini dinlemek için dört mutantan dîvân toplantısı yapıldı. Birinci dîvân, Şâh'ın mektubunun elçi tarafından sadrâzama verilmesiyle geçti. İki gün sonra toplanan ikinci dîvânda, elçi, efendisinin Bağdâd hakkındaki eski ta-leblerini tekrarladı. Tekrar toplanan dîvânda, elçi Bağdâd'ın Meş-hed-i Alî mukabilinde iade olunabileceğini beyân etti. Sadrâzam:

- «Onun her taşına bin baş fedadır; biz de Bağdâd'ı onun için isteriz» diye mukabele etti.

Elçi İmâm Alî, Hille, Cuvâzer, Filûce ile nehrin bütün sol sahilini talebde ısrar göstermesi üzerine, ^ezîr-i âzam, bu türlü tekliflere kendisi rızâ göstermiş olsa bile ordunun muvafakat etmiyeceğini ileri sürerek, toplantıyı dağıttı. Lâkin ertesi gün, dün reddettiğini kabul etmekle beraber, şu sözleri de ilâve etti:

- «Arazî sahihleri vermeye razı olmadıkları takdirde, bizim İmâm Alî toprağım vermemizden ne hâsıl olur?»¹⁷⁶

Tohta Hân'ın beraberinde bulunan dayısı:

- «Siz Şâh'a âid olanı Şâh'a veriniz, ötesini biz düzeltiriz.» cevâbım verdi.

İranlılar'ın arazî sahipleri ile uyuşmaları karar altına alınarak, elçi, efendisinin cevâbını beklemek üzere, orduda kaldı. O esnada bir gece sadrâzam elçiyi ziyafete davet etmişti. Ertesi gün sadrâzam otağının etrafında üç köşeli, akçe kadar karkılmış âbâdî kâğıdlar bulundu ki, her birine bir «şın» (ş) harfi yazılmış idi. Elçiyi sihirbazlıkla itham ettiler. «Şın» (ş) harfi Kur'ân'ın Fâtiha'sında bulunmayan bir harftir ki, İranlı Bahâeddîn Âmulî'nin kitabında şiddetli te'-sîri isbât olunmuştur.¹⁷⁷ Hile pek açık olduğundan, dîvân, işi derhâl anlayarak, büyücünün üçgen şeklindeki varakaları alenen yakıldı.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Nâimâ, Fezleke.

¹⁷⁷ İranlıların muktedâsı olan nân ve helva sahibi Bahâeddîn Âmulî havâss-i hurûfa müteallik bir risalesinde Fâtiha-i Şerîfe'de bulunmayan hurûfun -ki sevâkit-ı Fatiha derler- havâssını zikr edip, bu makûle kıaa-ı şerr ve fitneye müteallik nice â'mâl dere etmiştir.. Nâimâ'dan, s- 384. Nâimâ, Tohta Hân'ın Şâh tarafından ta'lim olunarak, Hafız Paşa ordusunu ifsâd için bu işi yapmış olacağı ihtimâlini ilâve eder. Kâtib Çelebi, her birine bir «şın» yazılmış üçgen şeklinde kâğıdlar bulunup, «Sihirdir- diye toplanıp yakıldığını zikretmekle iktifa eder- (Mütercim).

¹⁷⁸ Naîraâ- Bu şark sihri Pizon tarafından Yermatikus aleyhine yapılmış olan hileden daha garîb değildir, bu hileyi, Tasit şöyle yazar : -Semiusti cineres ac tabe obliiti aüaque mateficia, quibus creditur animas numinibus infernis sacrari.» Tasit (Tacitus), Kronik, 2, 60.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/66-69.

Orduda Karışıklıklar

Ertesi gün orduda bir isyan zuhura geldi. Asker «Yiyecek cinsinden bir şey yok; at ve eşek kalmadı. Daha ne kadar burada duracağız?»¹⁷⁹ diye bağmyorlardı. Sadrâzâmın otağı parça parça edile-

rek, kendisi, Acem elçisinin gözleri önünde, hapsedilmek üzere îmam-ı Âzam Kalesine gönderildi. Murad Paşa tarafdârları «Alem-i Şerîf»i onun otağı önüne götürüp de oraya dikmek istediler. Lâkin şecâatli bir adam olan Alemdar Osman Ağa:

- «Veziri pâdişâhdan başka, kim azl edebilir? Bu otağ pâdişâhındır; ben hayâtta oldukça Alem-i Şerif buradan kalkmaz. Vezir kim ise bu otağa gelir.»¹⁸⁰ dedi.

Mukaavemetine galebe etmek mümkün olmadığından, âsîler kılıç darbesiyle ellerini keserek, Alem'i muzaffer bir edayla götürdüler.¹⁸¹ Bununla beraber, birkaç ihtiyar nefer, galeyanda bulunan askerin önüne geçerek, ve:

- «Bu nasıl habs olunur? Düşman hücum ederse, baş yok; kim cevâb verir?» diyerek, sadrâzamı yoldan çevirdiler. Derhâl yeniden otağ kurularak, Hafız Paşa oraya getirildi. Vezîr-i âzam, kuvvetli bir sesle dedi M:

- «Yoldaşlar! Muradınız nedir? Bağdâd hisarı altında ya gale-bet etmek, yâhud ölmek isteyen şecâatli cengâverler nerededirler?»

Paşa'mn sözünü kestiler. Ordu, feryâd ederek ric'at talebinde bulundu. Yine Hafız Paşa dedi ki:

- «Askerler, iki gün daha sabr ediniz, elçi gönderdiğimiz Mus-. tafa'nın dönmesini bekleyiniz...»

Yeniçerilerin istihkâmlarda ekserisi telef olduğu gibi, kalanların da çoğu ayak sızma uğramışlardı. Hafız Paşa Tohta Hân'dan Mustafa Çavuş'u sorduğunda:

- «Artık kılıcınız var ise Bağdâd'ı alabilirsiniz; ve illâ Acem-ler*e yalvaranın, sizi incitmesinler de kalkıp gidiniz.» demeye başladı.

Sözün te'sîri kalmadığından, üçüncü gün dönülmek üzere karar verildi. Son bir ümîd kalmıştı ki, o da üçyüz torba barut konulmuş ve gece gündüz

¹⁷⁹ Naîmâ'dan (Mütercim).

¹⁸⁰ Kezalik. s. 385 (Mütercim).

¹⁸¹ Naîraâ ve Fezleke'nin burada ibareleri muztaribdir. Bizim anladığımıza göre Osman Aga'nın eü kesilmiş değildir; kavga arasında (seyirci (dan) Acem elçisinin atına kılıçla vurulup düşürülmüş, kendisi baygın halde çadırına götürülmüştür. Bu akramn başı ve başlangıcı da asli me'haza müracaatla, ona göre yazılmıştır. (Mütercim)

kazılmaya çalışılmış olan büyük lâğımda başarı gös-terilmesi idi. Yeniçeriler dönüş için istihkâmlardan çıkmakta ve seg-bânlar vezîr-i âzamin etrafında toplanmaktayken, lâğım, ameleden birinin ihtiyatsızlığından dolayı, geri tepmek suretiyle patladı ve lâğımcılar telef oldu. Bu vak'a umûmî bir karışıklığa sebep oldu. Yiyecekler yağma edildi, ağır eşya yakıldı, toplar îmâm-i Âzam Kalesine götürüldü. Sadrâzam da oraya gitti.¹⁸²

Bağdad Muhasarasının Kaldırılması

Bu isyan başladığı sırada, Şâh, Hafız Paşa'ya yazdığı mektubu vererek, Mustafa'ya ruhsat vermişti. Mustafa ordudan ayrıldığı esnada birkaç-süvari gelerek, kendisim" tekrar Şâh'ın huzuruna götürdüler. Şâh Abbâs istihfaf ile:

- «Geri çekilen bir orduya Bağdâd'ı teslim etmek şanımıza yakışmaz» diyerek, vermiş olduğu kâğıdı yırttı.

Çavuş efendisinin yanına döndüğünde, birkaç gün daha beklenilmemiş olduğu için teessüf etti. Hafız Paşa:

- «İş bana kalsa aylarca beklerdim; lâkin tuğyana, sihre karşı uğraşılabilir mi?» cevâbını verdi.

Çadırlar kaldırıldı. İntizamsız bir halde Musul üzerine ric'at edildi. Ordunun birlikte götüremediği eşya yakılmış yâhud Dicle'ye atılmıştı. Topları paraladılar. Sultân Süleyman'ın güzel bir topu -ki alelacele kuma gömülmüştü- düşman tarafından derhâl bulunarak, Acemler'in zafer armağanı olmak üzere, İsfahan'a gönderildi.¹⁸³

Ric'at evvelâ tehlikesizce yapıldı. Çektikleri uzun ıstıraptan cesaretlerini kaybetmiş olan gaalibler, eşyalarının bakıyyesini kaldırmak için kollanyle yardımcı olarak ve hırslarını celbeden eşyayı cebir göstermeksizin alarak, mağlûblarla kardeşçe karışırldı.¹⁸⁴ İkinci merhalede bir Acem müfrezesi geldi. Tohta Hân'ı istedi. Sadrâzam, düşmanın civânmerdliğini tahrik eder ümidiyle, Tohta Hân'ı ve Acem esirlerinin geri kalanlarını gönderdi. Lâkin

¹⁸² Ric'at Şevvâl'in sekizinci cum'a günü vuku bulmuş idi- Naîmâ'dan, s. 386 (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/66-68.

¹⁸³ «Bir musanna şeş-hâne Sultân Süleyman topu -ki otak ardında turur gaayet uzun ve münakkaş, ağırlığı kadar altun değer bir bî-nazîr top idi- asker içinde bulunan bir Şâh-seven defn olunduğu mahalli haber verdi.» Naîmâ; % s. 388 (Mütercim)

¹⁸⁴ Ordu İmâm-ı Azamda iken, İrânîler çıkup, hüsn-i muamele gösterdiler; hattâ İrânîler bizim orduda ve bizimkiler onların ordusunda gezerleridi. Ba'zı Acemler bizim çadırlara girüp gördükleri eşyaya yapışarak «Gaazî, hû! Şumı apanr mısın?» dinlendi. Eğer sahibi götürürüm derse, «Pes, apar, apar» diye ref ve tahmiline yardım iderleridi- Eğer sahibi «Bana gerekmez, senin olsun!» derse, «Pes. mum men apanram, ziyâdebâd!» diye götürürlerdi-Naîmâ'dan, s. 388. (Mütercim)

vak'alar ümîdini boşa çıkardı. Üçüncü geceden i'tibâren Acemler ordunun arkasında idiler. Murad Paşa, Şat kenarından hendek gibi bir yarın çöle doğru uzandığı bir menzilde, ordunun arkasını muhafazaya memur olduğu halde, sadrâzâmın emrini dinlemyerek, ileri gitmiş olduğundan, Hafız Paşa düşmanla muharebeye mecbur oldu. Orduda kalmış olan yedi top dizilerek, düşman saflarına karışıklık verdi.¹⁸⁵

Murad Paşa'nın İdamı

Bu çengin ertesi günü, ordunun Bağdâd'dan çekilmesinin başlıca müsebbiblerinden olan ve bu defa da gösterdiği itaatsizlikle askerin selâmetini tehlikede bırakmış bulunan Murad Paşa, Hafız Paşa'nın emriyle îdâm edildi.

Kızılhan'dan zahire ile dolu birkaç kelek Urban tarafından yağma edildi. İntizamsızlık ve kıtlık son derecede idi. Bir okka peksimet 10 guruşa alınamaz, bir şeng (şinik?) arpa 100 filoriye bulunmaz oldu. Kalmış olan beygirler kesilerek, açlık birkaç gün onunla hafifletildi. Askerin çoğu palamuta benzer yemişlerden başka yiyecek bulamadı.¹⁸⁶ Birçokları bir hafta yalnız birkaç damla su ile iktifaya mecbur oldu. Altunsu nehrinin öte tarafında Zap kenarında ordunun ıztırâbı biraz un ve et dağıtılmak suretiyle teskin edildi. MusuTa varıldığında, oraya gelmiş plan hazînedan askere maaşları verildi. Bu sırada sipâh mülâzim-başısı isyan eden asker tarafından parça parça edildi.

Musul Valiliği Basra'dan ordunun imdadına koşmuş olan Kara Bekir Ağa'ya verilerek, Çerkeş Hüseyin Paşa bu mühim mevkiin muhafazasına tâîn olundu. Diyârbekir'de, vezîr-i âzam Şâm Valiliğini Gürcî Mehmed Paşa'ya ve Rumeli Valiliğini Süleyman Paşa'ya tevcih ettikten sonra, orduya ruhsat verdi. Ric'atini Hadım Alî Ağa vâsıtasıyla Pâdişâh'a arzetti. Sultân Murâd, ordunun Bağ-dâd önündeki uzun ıztırlarını Alî Ağa'nın lisânından işittikten sonra, hadımı, Haleb'de kışlamasını emreden bir hatt-ı hümayûnla Hafız Paşa'ya iade etti. Seferin felâketle neticelenmesine rağmen, kahramanlığının mükâfatı olarak vezîr-i azama hil'at gönderildi. Bununla beraber ümîd olunmayan bu iltifat, Pâdişâh'm şahsî temayüllerinden ziyâde, vezîr-i âzamm kayın validesi olan Valide Sultân'ın te'sîrli

¹⁸⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/68-69.

¹⁸⁶ «Bir cins mazû ve kestane gibi hürde diken ucunda biten yemişleri me'kül degöl iken- nâçâr yirler idi.» Naîmâ, (Mütercim)

himayesinden kaynaklanmıştı.¹⁸⁷ Hafız Paşa'nın hasunlan, kendisini münhal olan timâr ve zeâmetîerUadamlarına tevzî etmekle itham ettiklerinden ve ordunun Bağdâd önlerinde uğradığı perişanlığın ilk müsebbibi olmak üzere gösterdiklerinden, onların telkinlerine galebe etmek için, Valide Sultân'ın müessir nüfuzunu kullanmak lâzım gelmişti.

Pâdişâh'm Hafız Paşa'ya infiali, muhasara esnasında yardım talebini bildiren gazele cevaben, gönderdiği gazel ile pek açık bir şekilde iletmışti. Macaristan seferinde Kırım Hanı Gazı Giray tarafından sadrâzama gönderilen manzum bir arızadan bahsetmiştik. Ancak bu defaki nazım, gazel şeklinde yazılmış askerî bir raporun ilk misâli olup, satranç oyunundan iktibas edilmiş temsili bir şekil verilmiş ve buna yine onun kaafiyesiyle cevap yazılmıştır. Vezîr, kendisine «Süvariler getirecek bir kraliçe (general) (ferz) yok mudur?» diye sormak hatâsında bulunmuştu. Buna cevaben, IV. Murad da, Hafız Paşa'nın Şâh'ı mat etmeye kudretinin yettiğini ilân edip dururken, şimdi at oynatmaya yer mi bulamadığını sormuştur.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Bu fıkra ya bizim târihlerde tesadüf edemedik- Mütercim.

¹⁸⁸ Avrupa satrançcılarının yanlış olarak «kraliçe» dedikleri taş Şarklılar indinde «ferz» yâni baş-geseral yâhud vezîr-i âzam ismini hâizdir. Bu «ferz» den Fransızlar «viyerj» yapmışlar ve «fil» kelimesini «fû» (Mecnûn)'a çevirmişlerdir. Harbi temsil etmesi lâzım gelen bir Sark oyununda başlıca vazifeyi bir kadına tahsis etmeğe, hangi fikri sapıklıkla varıldığını anlamak müşküldür. «Tor. (kaleler) hakikaten te'vû olunabilir- Çünkü, bu taş, aslında «Rût» denilen bir ceng arabasıdır, ki üzerinde bir kule bulunurdu. Acemler, Hîndçe «rut» lâfzını «ruh» kelimesine tebdil etmişlerdir ki, hem hayâli büyük bir kuş, hem de kahraman mânâsına gelir. Avrupa lisanlarında «roquer» (ruh fle şâfa'nın yerlerinin değiştirilmesi, atlatma) tâbirini icad etmiş olan bu kelime münâsebetiyle, Ş&lu&aie'de 12 ruh, yâhud kahraman hikâyesi bulunduğunu ve «Tablavend-în 12 şövalyesinin bundan geldiğini beyân ederiz. Rusya'dan gelen bân satranç oyunlarında ruhların yerine filler konulmuştur. Bu da başka bir hatâdır. Çünkü Hînd ve Acem satranç oyunlarında filler AvruDaldar'ın kılavuzlar, deliler adan verdikleri bayraktarlardır. Şark isimlendirmesinden batıda yalnız piyade (piyon) ve süvari kelimeleri kalmıştır. En garlb olan temsil, hiç şüphesiz ki, vezîr-î âzamin kraliçe ve fillerin tngflizler'de olduğu gibi piskopos (pishop) olmasıdır.

Hafız Paşa'nın gazeli (Hammer'in Almancasında bunların manzum tercümeleri yazılıdır; Fransızcasında kaldırılmıştır) :

Aldı etrafı adüvv, imdada asker yok mudur?

Dîn yolunda baş verir merdâne, server yok mudur?

Hasmı bir kişi oyunda ruh-be-ruh şehmât ider Cengde at oynadır ferzâne, bir er yok mudur?

Ne aceb girdaba düşdük, çaresiz kaldık, meded! Âşinâlar zümresinden bir şinâver yok mudur?

Cengde hempamız olup baş alup baş vermeğe Arsa-î âlemde bir merd-i hünerver yok mudur?

Def-i bîdâda tekâsülden garaz ne, bilmezüz

Derd-i mazlûmân suâl olmaz mı, mahşer yok mudur?

Âteş-i sûzân-ı â'dâya bizümle girmeğe

Dehr içinde imtihan olmuş semender yok mudur?

Der ki Sultân Murâd'a nâmemüz îsâline

Bâd-ı sarsar gibi bir câbük kebûter yok mudur?

Sultân IV. Murâd'ın cevâbı:

Hâfizâ, Bağdâd'a imdâd itmeğe er yok mudur? Bizden istimdâd idersin, sende asker yok mudur?

Düşmem mât itmede ferzâne yem ben dir idün, Hasma karşı şimdi at oynatmağa yir yok mudur?

Gerçi lâf urmakda yokdur sana hempa, bilürüz Lîk senden dâd alır bir dâd-güster yok mudur?

Merdiik da'vâ idersin, bu muhanneslik neden? Havf idersen, bari yanında dilâver yok mudur?

Râfizîler aldı Bağdâd'ı, tekâsül eyledin;

İstanbul'da İsyan

Bağdâd muhâsarasındaki elîm neticeden dolayı çıkan isyanı Kap-dân Paşa'nın tahrik etmekte olduğu sözünün İstanbul'da asker arasında yayılması gecikmedi. Sipâhî ve yeniçeriler, Gürcî Mehmed Pa-şa'yı akçe rayicini değiştirmiş¹⁸⁹ ve orduyu Bağdâd'da yardımsız bırakmakla itham edip başını istiyorlardı. Zorbalar Sultân Mehmed Câmîi'nde toplanarak, arzihâllerini, Pâdişâh'm o sırada bulunduğu İstavroz Sarayı'na gönderdiler. Gayrimemnûnların talebi Pâdişâh'ı ve Validesini büyük bir endişeye düşürdü. Gürcî Paşa ile kendi kuvvetlerinin en metin dayanağının kaybolacağı hissettiklerinden, hiç olmazsa hayâtını muhafaza etmek isterlerdi.¹⁹⁰

Gürcü Mehmed Paşa'nın İdamı

Derhal kaymakam tâyin edilen Receb Paşa, nâhoşnûdlan teskin etmek için camie gitmeye memur oldu. Zorbaların Gürcî Mehmed Paşa'nın azli ve mallarının müsaderesi ile memnun edilecekleri zannediliyordu. Lâkin Sultân Murâd'ı, Sultân Osman'ın hâline uğrayacağını söyleyerek tehdîd etmeye

Sana hasm olmaz mı Hazret, rûz-ı mahşer yok mudur?

Bu Hanîfe şehrin ihmâlîmle vîrân itdiler;

Sende ayâ gayret-i dîn ü peygamber yok mudur?

Bî-haberken saltanat ihsan iden perverdekâr Yine Bağdâd'ı ider ihsan, mukadder yok mudur?

Rûsvet ile cünd-i islâm'ı perişan eyledün! İşidilmez mi sanırsın, bu haberler yok mudur?

Avn-i Hakk'la intikaam almağa â'dâdan meğer Bende-i dîrîn, vezîr-i dîn-perver yok mudur?

Bir AH sîret veziri şimdi serdâr eyledüm

Hızır ü peygamber muîn olmaz mı, rehber yok mudur?

Şimdi hâlî mi kıyâs eylersin ayâ âlemî?

Ey Murâdî, pâdişâh-ı heft-kişver yok mudur?

Naîmâ, Hafız Paşa'nın gazelinin vusulünde «tehdîd-âmiz» cevâb-ı bâitâb irsal buyurulduğunu zikreder. Pâdişâh'm gazeli serdârın değiştirilmesini iş'âr etmekteyken, Hafız Paşa, bu müşâerenin zamanına rastlayan Bağdâd muhasarasından hayli zaman sonra azl olduğuna göre, bu şairane tehdidin o vakit icra edilmediği anlaşılır. Bu sıralarda Sultân Murad henüz onbeş yaşlarında olduğundan; bâzı beyitleri, ince bir fikir sahibinin tecrübeli kaleminden çıkmış görünen cevâba, başkalarının da yardımı olmadığına hükmedilemez.) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/69-70.

¹⁸⁹ Nalmâ'nın zütrettitti bu râyic değişikliği, atann 120 ve gurusun 80 akçeye İndirilmesinden ibaretti. Nasıl ki Venedik Hulâsası'nda şu sözler dercedfl. mistir.: «Kaymakamın arzu ve tasavvurlarına aykırı olarak, zekino (altın) 120 ve talero (guruş) 80 aspero (akçe)ya ve Osmanino (para) dahî, büsbütün lâğv olunmamak için. 3 aşere (?) düşürüldü.» 25 Kasım 1624. Daha aşağıda, 1626 târihinde dahî şunlar okunur : «Raguzablar, vergilerini, bir buçuğu bir zekino hesabıyla riyal (guruş) olarak te'diye ettikleri halde, kaymakam zekinsonun kıymetini 128 ve riyalin 80 olmak üzere muhâfazasıyla iktifa ettiğinden, şehrin bân Ermenîler'i, zekino-yu accio üe değiştirdiklerinden dolayı ceza görmüşlerdir.»

¹⁹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/70-71.

başlamış olan zorbalar Paşa'nın mutlaka îdâmını istiyorlardı. Gürültü o derecelere vardı ki, Pâdişâh'm ve Valide Sultâri'm hayatı bakımından da endişeler hâsıl oldu. Gürcî Mehmed, yetmiş seneden beri dokuz pâdişâhın¹⁹¹ saltanatı zamanında Devlet'e hizmet etmiş iken, bu ihtiyarın ak saçları kendisini kurtaramayıp, deliye dönmüş olan şekavet erbabı tarafından' îdâm olundu.¹⁹²

Kapdân-paşalık, kızlarağası Mustafa Ağa'nın saraçlığından başlayarak, matbah-emîni ve daha sonra çavuş-başı olan ve şimdi mî-rahor bulunan Hasan Ağa'ya verildi; Sultân Murâd'ı hemşiresi Ayşe Sultân da ona verildi.

Bu isyan, altı bin kadar yeniçeri ve sipahinin işi olup, Pâdişâh taleb ettiklerini kabule mecbur olmuştu.¹⁹³ Birkaç gün sonra, limana, yeniçeri ile dolu iki kadirga girdiği görüldü: Bunlar Gür-cî Mehmed Paşa'nın katlinden dolayı hiddetlenerek, segbânbaşı Mi-haliçli Sarı Mehmed'in başım istiyorlardı. Bir fermân-ı pâdişâhî, istediklerine muvafakat ettiğinden, segbânbaşı 16 zorba ile beraber cellâda teslim edildi. Fitnenin başlıca tertipçilerinden olan Lofçalı Ömer ile Camcı-zâde Ahmed gece ele geçirilerek, boğulup denize atıldılar. Segbânbaşığa Hüseyin Ağa getirildi.¹⁹⁴

¹⁹¹ Kaanûnî, n. Selim, IH. Murad, m. MehmedJ. Ahmed, L Mustafa, II Mustafa, IV- Murad olması gerekir. (Mütercim)

¹⁹² Natmâ. (Naîmâ'da Gürcî Mehmed Paşa'nın. zorbaların talebi üzerine çıkarılan ferman mucibince, sarayında «mahnukan âlem-i âhirete» götperüdiSi yazılıdır, s- 3M). Türkçe'nin Naîmâ'da dercedüen «âlem-î âhirete gönderildi» tâbiri İngilizce'nin «Launched into eternity. (ebediyete Htihak etti) tâbirine muâdildir-

¹⁹³ «Kaymakam yeniçerileri, mahv edip de, Devlet'i bunların elinden kurtarmak için (sadrâzamı) ikna etmişti. Yeniçeriler, onun mektuplarını görerek ve aralarında büyük nüfuz sahibi olan segbân-başı Mehmed Ağa'yı teşvik ederek Pâdişâh'la birlikte kendi aleyhlerine hareket eden kaymakamdan intikam almak için sipahilerle ittifak ettiler. Müftînin nezdine giderek, kendilerini mahvetmek için entrikalar çevirmeye çalışan Gürcî'nin azlını o aralık Üsküdar Sarayı'nda bulunan zât-ı şâhâne-ye söylemesini teklif ettiler ve cevabı beklemek üzere Sultân Mehmed Câmîi'ne gittiler. Bu teklif ve ısrar, Pâ-cKşâh'a ve validesine hoş geldiği gibi, hükümetin başlıca medâr-ı istinadı olan bir adamı kaybetmekte olduklarını bildikleri halde,, bostancı-başını Gürcî'nin habsi-ne ve sipahilerin yağma etmek istedikleri emvalinin müsaderesine me'mûr eylediler. Pâdişâh, eniştesi olan kap-dân Receb Paşa'ya hemen asker arasına giderek ve Gürcî'nin azlını bildirerek, onları teskin etmesini söyledi. Receb Paşa tersaneye gitti; Sultân Mehmed Câmîi'nde-ki âşilerin yanlarına uğramadı. Daha sonra hanesine döndü. Yeniçerilerin büyük bir kısmı Gürcî'nin mahbûs bulunduğu saraya doğru gittiler. Hece tehlikeyi gördü. Zât-ı Şâhâne yetmiş seneden heri altı (sekiz) pâdişâh zamanında mühim hizmetlerde bulunmuş ve doksan yaşına varmış olan Gürcî'nin katline ve emvalinin müsaderesine muvâfakat göstermeye mecbur oldu vp yeniçerilerden küçük bir azınlığın fanrak altihın) zorlamasıyle, ma'rûf bir adamın idamına mecburiyetinden dolayı, zamanın ahvâlini düşünerek ağladı. Pâdişâh, biraderi (Sultân Osman) hakkında vukua gelen ve yeniçeriler arasında övünme vesilesi sayılan hâlin elim te'sîrlerin-den dolayı, İstanbul sarayına gidemedi.» Venedik Hu-lâsası'ndan.

¹⁹⁴ «İstanbul'un Beşiktaş tarafında bulunan arkadaşlarının ekserisiyle uyuşmuş oldukları halde, 20 kadirgaya binerek gelmiş olan yeniçeriler, segbânbaşı Mehmed ile Gür-cî Paşa'nın îdâmına sebep olan isyanın diğer muharriklerinin başlarını Pâdişâh'dan ısrarla istediler. Zât-ı şâhâne buna muvafakatle, Üsküdar'dan İstanbul sarayına gitti ve dîvân akdettirerek segbân-başı Mehmed ile diğer onaltı kimsenin yeniçerilere teslim edilmesi için bir hatt-ı hümayûn gönderdi. 10 kadirga ile gelmiş olan yeniçeriler, îdâm cezası icra olunmadıkça gitmeye razı olmadıklarından ve birçok zulümlerde bulunduklarından, isyanda en

İntizam Usulündü Ta'lik Edilen Bir Tedbir

Bu sırada, sipâhî ve yeniçeri mülâzimlerine kolaylıkla tevcih olunmakta olan emvâl-i umûmiyye iltizamlarının bundan böyle verilmesi men' edildi. Hafız Paşa, bunlara «emânet», «mukata'ât», «tev-liyyet», «evkaafa müteallik nezâret kitabet ve cibâyet» tevcih eylediği vakit, adı geçen iltizamların üçer senelik olmak üzere kefil ile verilmesi hakkındaki kanun-ı kadîmeye riâyet etmemişti. Bu hizmetler kefilsiz verilir, müddet altı aya indirilirdi. Bu suretle Devlet'in hakîkî varidatı bilinemez olmuş, hazîneye dâir olan işlere büyük karışıklık gelmişti. Varidatı bu yeni mültezimlere ihale olunan birçok camiler, ibâdet edenlere kapalı kalmıştı. Pâdişâh, İstanbul sokaklarında atla yaptığı bir gezintide bu yakışıksız hâle vâkıf olarak¹⁹⁵ vezirleri davet etti ve teessürlerini beyân etti.¹⁹⁶ Sadrâzama şiddetli bir emir yazılarak, yeniden mülâzim tahrîri ve mâliye hizmetlerinin yeniçerilere verilmesi yasaklandı. Hizmette bulunan yeniçerilerin defteri dîvâna gönderilmek, münhal olan sipahilikler, evvelki gibi hîleye değil, istihkaka verilmek lâzım geliyordu. Bu fermanın askerî karışıklıklardan dolayı gecikmiş olan icrası, daha sükûnetli bir zamana talik olundu.¹⁹⁷

ziyâde medhali bulunan seksen kişinin hemen gösterilmesini emrederek, sipahiler ağasına hatt-ı hümayûn geldi.» Venedik Hulâsasından.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/71-72.

¹⁹⁵ «Zât-ı şâhâne bâzı câmfleri ziyaret için atla şehirde gezmeğe çıkarak, sipahilerin zulûmlerinden dolayı, bunlardan birçoğunun kapanmış ve muattal ol duğunu gördü.. 30 Kasım 1626, Venedik Hulâsası, tmp. ve Kraliyet Kütüphanesi.

¹⁹⁶ «Hafız, irâde-i seniyye (pâdişâh irâdesi) hilâfına olarak, camilerin idare. sini yeniçerilere tevdi ettiğinden, zât-ı şâhâne bütün vüzerâyı ansızın Arz Odası'na davetle ve adliye nazırının (çavuş-başı?) da hazır bulunmasını emrederek, onları, ve Özellikle zikredilen hizmetlerin sipâhilere verilmesine muvafakat etmekte olan kaymakamı azarladı.» Kasım 1626, Venedik Hu-Usasi,

¹⁹⁷ Bunun tafsili Naımâ'nın, bâzı ibareleri meâlen alınan aşağıdaki fıkrasından daha güzel anlaşılır:

«Serdâr Hafız Paşa'ya gelen emirde «Seferden avdet esnasında sipâh taifesinden bu canibe gelenlerin ellerine birer ikiye rûs ile hizmetler kadimden mülâzımına müteallik olmayup, kimi mansib ve emânet, kimi mukata'ât ve tevliyyet ve evkaafa müteallik nezâret ve kitabet ve cibâyettür. Mâl mukataaları kadimden üçer sene, birbirinin zararını beslemek üzere, men'am (muktedir) kefil ile ümenâ tarafından deruhde olunurken, mülâzımına her altı ayda bir hizmet olmak üzere mukata'âta vaz'-ı yed edilmekle, bir senenin mahsûlî ma'lûm olmayup, mâl-i mukata'ât bilküllüyye telef ve hazîneye külli noksan terettüb itmişdür. Evkaaf mukataaîhan dah! üçer sene bir tahvil ile verilirken, onlar ve mesrûtarlar bir elden bir ele fûruht edilmekle, mâl-i evkaaf zayı' ve cevâim" ve mesâcid muattal olmak mertebesine varup, bu hâl nâmûs-ı saltanata muhali olmağla, ba'de1-yevm kadimden ziyâde mülâzım yaz-mayasın; hizmetlerin bundan sonra mülâzımına verildiğine kat'â rızâm yokdur. Tевcih edenlere ve alanlara envâ-ı akaab olunmak mukarrerdür; bu hükm-i hümayûnu kendilerine okuyasın; sefere teveccüh esnasında bölük halkı ve yeniçeri ve şâir kul taifesini ve ba'dehû mürdelerini defter idüp, rikâb-ı hümayûnuma gönderesin; min ba'd bölük ve yeniçerilik ve şâir dirlik tevcih itmeyüp, muhkem zabt idesin» diye buyurulmasıyle, zabitleri davet ve hükm-i hümayûn ilâm olundu. Lâkin mülâzemet vech-i meşrûh üzere yazılmak ve zikr olunan hizmetler memnu* olmak sefer üzerinde mümkün olmayup, ba'dehû İstanbul'da icra olundu.» c. 2, s. 396.

Müftî, Sultân Mustafa'nın îdâmı hakkında taleb olunan fetvayı vermedi. Yeniçeriler hal'edilmiş sultânın üçüncü defa tahta çıkarılması teşebbüsünde bulunmalarıyla beraber, müftî, aklen zaaf içinde olan bir adamın idamına fetva verilmesinin şer'ân caiz olmadığı beyân ederek, reddinde ısrar ediyordu. Bu mukaavemeti, hakkındaki teveccüh-i pâdişâhînin zevaline yol açtı.¹⁹⁸

Haleb'de İsyan

Yeniçerilerin İstanbul'da isyanı, Haleb'de sadrâzam ordusunda da yeni bir kıyama Örnek ve işaret oldu. Asker, yeniçeri kâtibi Malkoç Efendi'yi parçalamak istediler. Malkoç, hemen kaçmak suretiyle ellerinden kurtulabildi. Kara Muzak -ki Sultân Mustafa nâmına birçok hatt-ı hümayûn yazmış olan fitnecidir- âsîler tarafından îdâm olundu; cesedi teşhiz ve tekfin edilmedi.¹⁹⁹

Hafız Paşa'nın Azli

Bu iki isyan ile Abaza'nın Erzurum'da yeniden harekete geçmesi, sadrâzâmın azline yol açtı. (12 Rebîülevvel 1036 - 1 Aralık 1626), Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin ve ulemâ ve vüzerânın hazır bulunması suretiyle kaymakam Receb Paşa'nın sarayında akdedilen bir dîvânda, eskiden kendisiyle münâsebeti bulunan²⁰⁰ Abaza'yı itaat ettirir ümidiyle, sadrazamlığın Halîl Paşa'ya verilmesi kararlaştırıldı. Yeniçeri ağalığı, mu'tâd hilâfına, çavuş-başı Alî Ağa'ya verildi, defterdarlık da Bekir Paşa'ya tevcih edildi.²⁰¹ Eski sadrâzam Hafız Paşa ve sabık yeniçeri ağası Husrev Paşa, kubbealü vezirleri olmak üzere, İstanbul'a çağıldılar. Hafız Paşa'nın geldiğinde, evvelce kararlaştırılmış olduğu üzere, Pâdişâh'm genç hemşiresiyle evlen-dirilmişti.²⁰²

¹⁹⁸ «Amcası Sultân Mustafa'nın katli için müftiden fetva istedi» müftî aklen zayıf olan şahısların îdâma mahkûm olmasını şeriatın tecviz etmeyeceği cevâbını verdi.* Kasım 1626, Venedik Hulâsası.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/72-73.

¹⁹⁹ «Yeniçeri bunu dahî kati murâd iderler, firar ider, ardından irişüp bıçak Ue kellesini hurd idüp, hendek mezbelesine laşesini atdılar. Sultân Osman ve câmi'-î Ebû'l-Feth vak'alarında ettiği fesâdâtın cezasını buldı» Naimâ s. 397 (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/73.

²⁰⁰ Halîl Paşa. Abaza'nın efendisi idi. (Mütercim)

²⁰¹ Bekir Paşa İstanbul'da defterdar bulunduğu halde, sefer yâni ordu defter, dân olmuştu. (Mütercim)

²⁰² Peçevî. «Hafız İstanbul'a vâsıl oldu; kendisine tezvîci kararlaştırılan pâdişâhın hemşiresinin sarayına gitti. Ve onunla izdivaç eyledi.» 13 Mart. Venedik Bnlâsası Sir Tomas "Rue, İspanya müzâkere memurunun

Özbek Elçisi

Yine o sene Buhârâ Hânı ve Özbekler Pâdişâhı Bahâdır îmâm Kulı Hân'ın kardeşi Alî Muhammed Hân,²⁰³ İstanbul'da huzûr-ı şahaneye kabul oklundu. Bu zât, sekiz senedir Acemler'in elinde esîr iken, Bağdâd muhasarası münâsebetiyle bir fırsat düşürerek, hürriyetine kavuşmuştu. Bir sene İstanbul'da kaldıktan sonra, Hacc'a ve oradan memleketine gitmek üzere, Özbek hükümdarına ve Hind Pâdişâhı Selim Hân'a nâme-i hümayûn alarak, payitahttan ayrıldı.²⁰⁴

Kırım Elçisi Ve Özü Kalesinin Tekrar İnşâsı

Bu sırada Kırım Hânı'nın emîr-i âhuru Zülfekaar, zât-ı şâhâne-ye efendisinden bir bağlılık arızasını hamilen, İstanbul'a geldi.²⁰⁵ Hân, Kazaklar'ın istilâsına mâni olmak için Sultân Süleyman tarafından Doğan Geçidi Boğazı'nda yaptırılarak sonraları harâb olan Oçakof (Özü) kalesinin Devlet tarafından tekrar inşâsını iş'âr ile, öteki sahilde dahî kendisi tarafından ikinci bir kale yapılmasını taah-hüd ediyordu. Bu münâsebetle, Bosna Vâlîsi Mehmed Paşa, Özü kumandanlığına tâyin olundu; Kefe beğlerbeğine Kırım tarafından gelerek Özü önünden akmakta olan nehrin yatağını kurutmak için, her köyden kazma ve kürekleriyle on kişi göndermesi emredildi.²⁰⁶ Şimdiye kadar mâlî idaresi Tuna defterdarlığına bağlı olan Özü şehrine dahî ayrı bir defterdar tâyin edildi. Mehmed ve Şahin Giraylar taraf-ı pâdişâhîden kılıç ve hil'at aldılar.

mın zevcesi olan pâdişâh hemşiresini, ve onun vâsıtasıyla diğer iki hemşirenin zevcesi bulunan Receb ve Kapdân Paşa'laria sabık yeniçeri ağası

entrikaları hakkında şöyle söylüyor: «Biderûn kapı-ağasını, Bağdâd'da bulunan sadrâza.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/73.

²⁰³ Bunun ismi Nalmâ'da «Ay Muhammed Hân» dır. Fezleke'ye nazaran, Buhârâ Hânı'nın amcasıdır. (Mütercim)

²⁰⁴ Naîmâ. San Abdullah Efendi'nin münşeatında Sân Selîm'in .Moğol pâdişâhı» Şâh Abbâs'a bir mektubu (Nu : 23) ve Şâh'ın cevâbnâmesi (Nu: 24) dere edilmiştir- Şâh bu mektubunda Ahmed-i Gîlânî'ye muzaffer olduğunu tebliğ ediyor.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/74.

²⁰⁵ Naîmâ. «Tataristan hükümdarının baş mîrâhoru, Pâdigâh'ın elini öpmek için. Hasan Kapıcı-başı ile birlikte İstanbul'a geldi.. Venedik Hulâsası.

²⁰⁶ «Evvelbahârda donanma fle o tarafa giderek, Hızır günü kalenin binasına başlaması için Kapdân Paşa'ya emir verilmiş, levazımın hazırlanması Eflâk ve Buğdan voyvodalarına, ve hizmette bulunmaları Tatarlar'a iş'âr kılınmış idi.» Naîmâ'dan telhis. (Mütercim)

Bayram Paşa'yı kendini taraftar yapmıştı.» s. 452. Şu halde. Sultân Murad'ın dört eniştesi Hafız, Receb, Bayram ve Kapdân Hasan Paşalar olduğu anlaşılr. (Hafız Paşa bu defa ikinci vezîr olmuştu)²⁰⁷

Lehistan Ve Kırım Elçileri İstanbul'a Geliyor

Uzun bir müddetten beri Kırım ve Lehistan'ın menfaatleri birbirine ziyâde temas eylediği için!, Kırım işleri Lehistan işlerinden ayrılamaz olmuştu. Geçen sene son Lehistan elçisine hüsn-i kabule rağmen,²⁰⁸ Kırım Hânı'na bir fermân-ı hümayûn yazılarak, Lehistan'ı istilâ etmesi emr olundu.²⁰⁹ İstilâcı kuvvetlerin ric'ate hazırlandığı sırada, müdhiş bir fırtına intizamsızlığa sebep olarak, Leh* ler'in şiddetli bir hücumları da hezimet ikmâl etti, 40.000'den fazla Tatar muharebe meydânında kaldı.²¹⁰ Bu felâketten sonra kaymakam Gürcî Mehmed Paşa, mağlûblann hareketlerini takbih ederek, müzâkerelere başlanılmasını talep etmek üzere, Lehistan'a bir çavuş göndermişti.²¹¹ Bunun üzerine, iki tarafın karşılıklı taarruzlarına nihayet verilmesi için, İstanbul'a bir Lehistan nonsu (elçisi) , bir de Kırım elçisi geldi.

Yine bu sırada, 60 Kazak kayığı yeniden özü havalisini ve evvelce takibe gönderilen Osmanlı donanmasından kurtulmuş olan kayıklar Karadeniz sahillerini tahrîb etmekteydiler.

Bununla beraber iki Kırım Hânı (Hân ve Kalgay), elçileri vâ-sitasiyle, eğer Lehistan senede 40.000 ekü (guruş) vergi vermeyi taahhüd etmezse, kendilerinin anlaşmaya dâhil edilmesine muvafakat etmiyeceklerini ileri sürüyorlardı.²¹² Nons (elçi), ilkönce açık surette, Lehistan'ın hiç değilse yazılı

²⁰⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/74.

²⁰⁸ «5 Ocak (1625) divânında Lehistan elçisi kabul olunarak, yemeğe dâvet edilmiş, ve bundan Lehistan ile bir anlaşmaya varmanın ziyâde arzu edilmekte olduğu neticesi çıkarılmıştır.* Venedik Hulâsası.

²⁰⁹ «Tataristan hükümdarı, Lehistan kralı nezdinde ma'zeretini isbât etmek zımnında, Lehistan'ı istilâ için Pâdişâh tarafından aldığı emrin asimi krala göndermiştir.* Ekim 1626, Venedik Hulâsası.

²¹⁰ «Tataristan hükümdarı, Mehmed'in 64-600 kişi ile hiçbir hasar vermeksizin Lehistana girdiği haberini te'yîd ediyor.* Şubat 1626, Venedik Hulâsası. «Tataristan hükümdarının kardeşi Şahin Giray, zannedildiğine göre, Bağdâd muhasarasının neticesini bekleyerek, diğer bir ordu ile Tataristan'da bulunmaktadır.» Venedik Hulâsası. «Tatarlar, Podolya'dan çıkıldıkça Lehler tarafından büyük mağlûbiyete uğratılmış, ve müdhis bir fırtınaya tutulmuş olmaları üzerine. 75.000'den ziyâdesi telef olmuştur. Mehreed Boğdan'a kaçmış, ve Eflâk prensi Pimohi'den 5.000, Radul'dan 20-000 taler almıştır.* 1626. keza-«Tatarlar'ın Lehler'den gördükleri büyük hezimet; Lehler, büyük ganimetler elde etmiş olan Tatarları ta'kib ettiler; Borıştoe Geçidi'nde 40.000 Tatar öldürülerek, pek azı kurtulabilmiştir.» Venedik Hulâsası.

²¹¹ «Son İstUanm taraf-ı şahaneden verilmiş bir emre dayanmamış olduğunu beyân etmek, ve Lehler tarafından gönderilecek bir elçi fle müzâkerelere başlanılmasını talep etmek üzere, Gürel Mehmed tarafından gönderilen çavuşun dönüşü- 1626, Venedik Hulâsası.

²¹² «Kazaklar'ın Lehistanlılar'a ve Kazaklar'ın Karadeniz'deki tecâvüzlerine son vermek üzere, Lehistan

olarak, bu türlü şartlara rızâ gös-termiyeceğini öne sürdü.²¹³ Ancak muahede, teklif edilen esâslar dâiresinde akdedilerek, Hân'a dahî müteakiben sureti tebliğ edildi. Kazakların teşebbüslerine karşı ihtiyat olmak üzere, Karadeniz'de Boğaz'ın giriş kısmında bulunan Büyükdere Kalesi istihkâmlarının tamamlanmasına emir verildi.²¹⁴

Abaza'nın Paşaları Bozması

Yeni sadrâzam Halil Paşa, İstanbul'da fevkalâde şiddetli bir kış hükümrân olmakla beraber, tâyin edilışinden üç gün sonra, Üsküdar'a geçti (15 Rebülevvel 1036 - 4 Aralık 1626).²¹⁵ Unsurların gösterdiği bu şiddet, Osmanlı ordusunun uğrayacağı felâkete işaret idi.

Halil Paşa, ilk azlinde nezdine iltica etmiş olduğu Üsküdârî Şeyh Mahmûd Efendi'nin muhlisânından olduğu cihetle, Üsküdar'a geçince, Şeyh'i ziyarette kusur etmedi. Şeyh ise Halîl Paşa'ya: «Bir defa daha serdâr olmuştun» sözlerinden başka bir şey söylemedi. Vezîr-i âzam me'yûs bir halde döndü. Maiyyeti, Şeyh'in bu kısa kelâmını pek de müsâid görünmeyen bir şekilde tefsir ettiler. Kapıcılar ked-hudâsının Haleb'de Hafız Paşa'dan alınmasına me'mûr olduğu mühr-i hümayûn, Konya'da Halîl Paşa'ya teslim edildi. Adana'da Vâlî Küçük Hüseyin Paşa, âsî Abaza ile gizlice münâsebette bulunduğu zan-nıyla îdâm olunarak, yerine Bostan Paşa tâyin olundu (20 Cumâdel-uhrâ 1036 - 8 Mart 1627). Sadrâzam, Adanadan hareketinin ondör-düncü günü Haleb'e dâhil oldu (7 Receb 1036 - 24 Mart 1627). Ha-leb'de silâhdârlar ağası Mustafa Ağa'yı îdâm ettirdi. Mustafa Ağa'nın yegâne cinayeti, Halîl Paşa'nın itimâdına mazhar olamamasıydı.²¹⁶

Haleb'de üç ay kalındıktan sonra, vezîr-i âzamin çadırları Haleb hâricine kurularak, orduya hareket emri verildi (20 Şevval 1036 -4 Temmuz 1627).

elçisinin ve bir gün sonra -hediye olarak gönderilen Çerkeş çocuklarını ihtiva eden iki kadırğa ile- bir Tatar elçisinin gelişi; eğer Lehler tecâvüzlerini ta'til etmek için 40.000 taler ödemeyi kabul etmezlerse. Tatarlar Osmanlı Devleti ve Lehistan arasındaki anlaşmaya dâhil olmak istemiyor.» 18 Ekim 1626. Venedik Hulâsası.

²¹³ «Nons (elci) alenen beyân etti ki, Tatarlar'ın haracgûzârı olmağa -hiç olmazsa- tahriren-- hiçbir vakit muvafakat etkiyeceklerdir.» 18 Ekim 1626, Venedik Hulâsası.

²¹⁴ Karadeniz medhalinde, ordunun bulunduğu mahalde inşâ olunan kale, Ka-zaklar'dan korkulmasından dolayı, bir kat daha tahkim edilmiştir.- Venedik Hulâsası, 1626; FavzatfiT-Ebrâr. Ravzatft*LEbrâr, yalnız Kazaklar'ın Avrupa sahilinde İstinye'yi ve Anadolu sahilinde Beykoz'a hasar verdiklerinden söz eder.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/75-76.

²¹⁵ Soğuk ve kışın şiddetinden her taraf karla kaplanmış, gûyft kara kış yere inmişti. Hattâ alaylar dizilüp vezir Halü Pasa Üsküdar'a geçtiğinde, yenicilerinin ve şâir üniformalı olan alay mensuplarının sakallan kar ile kan. şarak donup, gûyâ ki bir buz parçası olmuştu.* Naîmâ'dan, s. 402. (Mütercim)

²¹⁶ «Askeri ifsâd etmek töhmetiyle-, Naîmâ, s- 403 (Mütercim)

Yeniçeri aĝası Al  Aĝa hastalanarak vefat ettiĝinden, aĝalık, süvârî mukabeleciliĝinden usûle aykırı olarak bölük aĝalığına t y n olunmuş bulunan «Demirkazık» lâkabıyla anılan Halîl Aĝa'ya tevcih olundu. Halîl Aĝa'nın bu defaki memuriyeti usûle muhalifti. Sultân Osman'ın hal'ine kadar yeniçeri aĝası olmak için büyük mîrâhor, m r-i alem, yâhud kapıcı-ba ı olması lâzım gelirdi.²¹⁷

Uhdesine vezâret verilen sabık Anadolu beĝlerbeĝi Di lenk Hüseyin Pa a'n m getirdiĝi asker, Ha eb'de sadrâzam ordusuna iltihâk etti. Zi'lka'de başında (14 Temmuz) ordu hareket etti. Yedinci g n  Fırat sahiline ulaşılarak, yirmibe inci gün Diyârbekir önüne çadırlarını kurdu (25 Zi'lka'de 1036 - 7 Aĝustos 1627). Ahisha'nın İranlılar tarafından tehdîd olunduĝuna dâir alınan haber  zerine, Diyârbekir, Haleb, Mar'a , Rumeli valileri ve  alık Mehmed Aĝa maiy-yetinde dört-be bin asker, Di lenk Hüseyin Pa a serasker olmak üzere, derhâl Ahisha'ya gönderildi (5 Zi'l-1-hicce 1036 - 17 Aĝustos 1627). Yine o zaman, Bostan Paşa'ya da, müştereken hareket etmek üzere Abaza Pa a'n m yanına gitmesi için emir verildi. Abaza, Bostan Pa- a'yı ihtiramla kabul etmekle beraber, sadrâzam ve serdâr-ı ekrem Halîl Paşa'ya  u mealde bir mektup yazdı:

«Ben p di  h n bir kem ter bendesiyim; lâkin levendlerin askerden, özellikle yeniçerilerden korkmakta olduĝunu bilirsiniz. Siz l tf edip kapıkulu ile Mu  canibinden teveccüh ediniz ki, mutmain ol unlar. Ben de bu taraftan pa alarla Ahisha  zerine gideyim. Seraskerliĝi de bana ihsan ediniz.»

Sadrâzam, bu cevaptan pek memnun olmayarak, Abaza'ya şöyle yazdı:

«Asker senin ser-asger olmaklıĝına razı deĝildir. Sana emredilmi  olduĝu veçhile sefere çıkıp, bir hizmet göstermeye  alı ; t  ki nezd-i p di  h de makbul olabilesin.»²¹⁸

Abaza itaate mecbur olarak ve fakat ele ge irdiĝi mektuplardan kendisinin mahvına karar verilmiş olduĝunu anlayarak, ihtiyatlı bu-lunuyordu. Ahisha  zerine yürümek bahanesiyle, Erzurum yakınında (iki saat mesafede) vâki Ilıca'da ordusunu kurarak, Erzurum kadısını pa aların ordusuna gönderdi. Di lenk Pa a cesur bir muharip olmakla beraber, tab'an

²¹⁷ «Bu devre gelinceye kadar yeniçeri aĝalıĝı k h m r-i aleme, k h kapıcı basıların n md rlanna ve ekser mîrâhor-ı kebire ver egelmi ken, böyle ol-di. Sultân Osman vak'asından beri, ihtilâl-i ahvâl ve tasallut-ı ed n  ve er -zil sebebiyle, asla tarîk- istihkak g zedilmey p, kimi rüşvet ve kimi  eff'-i mücbir sebebiyle tekaddüm ider oldu.. Naîmâ. s. 404- (Mütercim)

²¹⁸ Abaza'nın ve sadr zamn n cevapları nce len Naîmâ'ya da m r aatle yazılmıştır. (Mütercim)

hadîd ve öfkeli olduğundan, kadiya şu yolda bir hitâbda bulundu:

- «Bu Abaza dedikleri kimdir ki bu kadar zamandır itaat etmiyor? Git efendine söyle, ki ben Cennetoğlu gibi mülûk sülâlesinden olduğunu iddia eden bir adamın hakkından geldim; efendimiz olan pâdişâh için kılıç çekmek iktizâ ederse, Abaza gibi meçhul bir âsînin hakkından gelmek bence pek kolaydır.».

Abaza zahirî bir itâatkârlık göstermeye karar verdi. Erzurum kapılan, şehir önünde çadır kurmuş olan yeniçerilere açıldı.²¹⁹ Dişlenk Paşa'nın ordugâhı da Ilıca havâlisinde idi. Abaza, casusları vâsıtasıyla, Ahisha üzerine yapılacakmış gibi tertîblenen bu seferin, hakikatte kendi aleyhine tertîb edilmiş olduğunu ve sadrâzâmın, hî-lekârca tasavvurlarını icra etmek için müsâid zamanın girmesini beklediğini anlamıştı. Daha evvel davranmak lüzumunu hissederek, karanlık bir gece içinde yeniçerilerin üzerine hücum ederek, büyük kısmını Öldürdü ve kalanlarını esir edip, Dişlenk Paşa ordusu üzerine yürüdü.

Dişlenk, Abaza'nın hareket tarzından şüphelendiğinden, ertesi günü Diyârbekir'e dönmeye karar vermişti. O gece bir Kürd cengâveri ordugâha gelerek, ser-askeri hemen görmek istedi. Dişlenk'in adamları sabah vakti gelmesini söyleyip reddetmeleri üzerine, Kürd olduğu zannedilen şahıs siyah sarığını çıkarıp yere vurarak:

- «Paşamza söyleyiniz ki, hâin Abaza'nın kılıcından kurtulmuş bir yeniçeri gelmiştir.» dedi.

Hemen ser-asker çadırına götürüldü. Ser-asker hareket emri verdi. Ertesi gün sabah zamanı, Ilıca'dan Diyârbekir'e giden yol üzerindeki boğazın girişine varıldı. Dişlenk Paşa dur emri verdi. Mar'aş mutasarrıfı Ziver Paşa, boğazın öte tarafında çadır kurmanın daha ihtiyatlı olacağını hatırlatması üzerine, Dişlenk:

- «Oğlum mahfede hastadır; istirahatı muhtacdır. Burada çadır kuralım.» diye ısrar etti.

Ziver Paşa:

- «Sizi Allah'a ısmarladık» diyerek, adamlarıyla beraber gitti.²²⁰

²¹⁹ Abaza ile ittifak vifâka mübeddel oldu diye İstanbul'dan sekiz yüz yeniçeri sabık ta'limhâneci-başı olan ağa maiyyetinde kadırga ile Trabzon'a gönderilmiş idi. Bunlar, birlikde Ahisha'ya gitmek üzere. Erzurum'un Gürcü kapı-smda Abaza ordusunun bir canibine alarga konmuşlardı. İstanbulun ve sadr. âzâmin muradı Abaza'yı hile çıkarup, öldürmek idi-» Naîmâ'dan. s- 406. Hammer'in bahsettiği yeniçeriler bunlardı. (Mütercim)

²²⁰ Naîmâ, Husrev Paşa'ya hizmet eden Süleyman Çelebi'nin -Târib-1 Naîmâ'ya me'haz olan- eser sahibine verdiği ifâdesinden nakleder- (Mütercim)

Bütün gece yağmur yağmıştı. Serasker bütün elbiselerini çıkarmış, bunları çadırdaki kurutmakta iken, Abaza'nın süvarileri büyük bir sür'aüe Dişlenk Paşa takımının üzerine hücum ettiler. Dişlenk zırhsız, yeşil bir ipek zıbın ile atına sıçradı; Abaza'nın hazinedarı silâhsız cengâverin üzerine hücum ederek, mızrağını boynunun bir tarafından Öte tarafına geçirdi.²²¹ Dişlenk ve Husrev Paşalar'ın oğulları birkaç paşa ile beraber ceng meydânında kaldılar. Çalık Mehmed, atının sür'ati sayesinde kurtuldu. Trabzon beğlerbeğiyle Bostan Paşa esîr oldular; düşmanın kılıcından kurtulabilenler Hısın-ı Keyfe iltica ettiler.

Abaza, ser-askeri kan içinde görünce atından indi; can çekişmekte olan ser-askerin başını dizinin üzerine alarak, şefkatli bir sesle:

- «Paşa kardaş, aç gözünü; işte oğlun sağdır.» dedi. ,Paşa'nın cevâbı derin bir ah çekmekten ibaret kaldı. Dişlenk

Abaza ile birlikte Erzurum'a gitmek üzere, ata bindirildiği halde, yolda ruhunu teslim etti.

Erzurum'da kıtal başladı. Yeniçeri zabıtları parça parça edilerek, vücûdlarının kanlı parçaları şehrin mazgallarına asıldı. Beğlerbeği Husrev Paşa ile esîr olan paşalar, beğler cellâda teslim edildi. Yalnız Bostan Paşa öldürülmedi. Yeniçeriler her ne kıyafete girerlerse girsinler, kurtulamadılar; bilinmek için üstlerinden elbiseleri çıkartılıyordu. Yeniçeriler, silâh atmak için diz çöktükleri zaman serbest hareket edebilmek maksadıyla, diz yerleri çıkarılmış çakşır giyerlerdi. Bu çıkarılmış diz yerleri kendileri için ölüm işareti oldu.²²² Birçok ma'sumlar da, îdâm mahkûmu olan asker gibi elbise kullandıkları için, onlara karıştırıldılar. Cellâdının merhameti sayesinde kurtulmuş olan bir yeniçeri, ordunun uğradığı fecî vaziyetin kederli haberini İstanbul'a ulaştırdı.²²³

Halîl Paşa'nın Ric'ati

²²¹ «MahalLi cengde Abaza'nın hazinedarı karşı cânıbdan irişüp, elinde olan mızrağı havale eyledi. Hüseyin Paşa silâbşorlukda ve süvârlilikde piyade olmağla, tedârik idemeyüp, mızrak boğazından girüp, ensesinden bir karış yelmân gösterdi. Hazinedar nizeyi çeküp aldıkdâ, Dişlenk Hüseyin Paşa yıkıldı.» Naîmâ, s. 408 (Mütercim)

²²² «Rast geldikleri adam, yeniçeriliğini İnkâr itdükde, yeminine i'titnâd itme-yüp, ayağından çakşır ve çentiyâtını çıkarup, dizlerine bakarlardı. Eğer dizge yeri müşâhid ise tahkik yeniçeridir diye âmân vermeyüp, kati iderler idi. Yeniçeri ekseriya diz çakşır giyroegel, bu alâmetle istidlal iderleridi-Şâir nâssdan yeniçeri olmayup, diz çakşırına i'tiyâd idenlerden katı çok kimse dizge yeri beüdüdür diye meccânen kati olundılar.» Naîmâ, s. 410 (Mütercim)

²²³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/76-80.

Utanç verici olan bu hezimet ve Ahışa'nın İranlılar tarafından zabtı, sadrâzâmın vaktiyle Erdebî'de uğramış olduğu mağlûbiyeti hatırlatarak, hakkında şiddetli istihzaları davet etti. Sadrâzâm, umûmî bir me'yûsiyyet arasında askerini Erzurum yakınındaki Ilıca'ya sevk ederek, Erzurum tepelerine ordu kurdu (1 Muharrem 1037 - 12 Eylül 1628). Lâkin eski silâhdârı (Abaza) Erzurum Kapıları'nı kapattı.

Halil Paşa'nın topu yoktu. Evvelâ Tortum'dan ağır çapta birkaç top getirtmek lâzım geldi. Şu sırada Gürcî prensi Magrav Han'ın gelişi, cesaretini kaybetmiş olan orduya, biraz güç verdi. Magrav'ın yanında büyük bir muhasara topu bulunduğu gibi, müteakiben Oltu'dan da iki top geldi. Yetmiş gün neticesiz muharebeden ve metris açmak için uğraşıldıktan sonra, muhasara ilk günden daha fazla îferliyememişti. Kesretle yağın bir kar; kuşatanları ric'ate mecbur etti (16 Rebûlevvel 1037 - 25 Kasım 1627) Osmanlılar kar ve buz ile örtülü yollardan Tokat üzerine yönelip, yirmi beş gün türlü zorluk ve musibetlerle merhaleleri kat ederek, nihayet bu şehre vâsıl oldular (11 Rebûlâhîr 1037 - 20 Aralık 1627).

Hiçbir Osmanlı ordusu kışın böylesine şiddetlisine uğramamıştı. Hattâ «Evbaş Yolu»²²⁴ denilen dağlık yerden geçilirken, takım takım asker soğuktan telef oldular. Yalnız soğukla açlığa mukaave-met edilecek değil, uçurumlar ve çığlar arasında meçhul bir yolun muhâtaralarıyla de uğraşılacaktı. Ordunun hareketinden dolayı yerinden oynayan buzlar, büyük kütleler hâlinde harekete gelerek, bütün taburlar, hiçbir selâmet ümîdi olmaksızın, etrafları bunlarla çevriliyordu.²²⁵

Tokat'a gelindikten sonra, ikisi de Abaza tarafdân olan Erzincan muhafızı Pîr Solak ve Bayburd muhafızı Atâullah gelerek, itaatlerini arzedip, hizmet talep ettiler. Sadrâzâm tarafından hüsn-i kabul gösterilerek, bir süvârî fırkasına kumandan tâyin edildiler. Bu atıfet misâli, iyi neticeler vererek, ordugâh, af talebine gelmiş âsîlerle "baştanbaşa doldu. Yine o sırada Abaza'nın İstanbul'da ele geçirilen iki adamı, işkence edilerek idâm olundular.

Erzurum seferinin elem verici neticesi Halil Paşa'nın azlini gerektirerek, dördüncü vezîr olmak üzere, İstanbul'a çağrıldı (1 Şa'-bân 1037 - 6 Nîsân

²²⁴ Bizim nüshada «Evbaş Beli.dir, ve doğrusu bu olacaktır (Mütercim).

²²⁵ Naîmâ. Trabzon'dan itibaren sahilden Gürcistan ve Kürdistan'a kadar uzanan dağ silsilelerinin çığları hakkında dikkate şâyân tafsîlât verir (Bu «çığ. kelimesi Meniskî'nin lûgatinde yoktur). Naîmâ, Tokat ve Sivas'a yaptığı bir seyahatinde çığlardan birinin altında kalmak tehlikesi atlatmıştır. (İstanbul basımı, c. 2, s-418-419).

1628).²²⁶ İhtiyar, bu düşkünlükten sonra çok zaman yaşamayıp, Üsküdar'da defn olundu. Halil Paşa, sadrâzam makaamma gelmiş zevat içinde en mu'tedili, en insaflısı olmakla mâruf bulunanlardandır.²²⁷

İran Elçisi

Halil Paşa'nın sadâretinin son günlerinde, İstanbul'a Tahmasb Kuli Sultân nâmında bir elçi gelmişti. Getirdiği mektupta Bağdâd valiliğinin, Şâh'ın velîahdi olan oğluna verilmesi ve Kaanûnî zamanında iki hükümet arasında akdedilen muahedenin yenilenmesi talep ediliyordu. Müzâkereler sadrâzama havale edildi.²²⁸

Bir Hindistan Timuroğlu Şehzadesi'nin Gelişi

Bu sıralardadır ki, Moğol hükümdarlarının birincisi ve en meşhuru olan Ekber Şâh'ın evlâdından Danyal'm oğlu Hind Pâdişâhı Baysunkur (Sungur Beğ) payitahtta görünmüştür. Hind Pâdişâhı Selim Cihangir, 20 sene saltanattan sonra, bu sene vefat ederek, yerine geçen oğlu Şehryâr'ın şîliğe meyyal olmasından şüphelenilerek, aradan beş ay geçtikten sonra îdâm edilmişti. Ekber'in torunu olup Şehryâr'a halef olmak üzere, hükümdarlık makaamma davet edilen Baysunkur, her türlü sû-i istimale mübtelâ bir şehzade idi. Sekiz ay saltanattan sonra, Cihangir'in oğlu Hurrem Sultân (Şâh-ı Cihan) eliyle, tahtından indirildiğinden, bir ilticâgâh aramak üzere İstanbul'a gelmişti.²²⁹ Saray-ı hümayûnda umduğu teveccüh ve ianeye nail olamadığından, Arabistan ve İran yoluyla Hindistan'a dönmekte gecikmemiş

²²⁶ Haa Kalfa, Takvimüt-Tevârîh. Defter-i vüzerâda (s- 178), Halil'in' azlini Receb'de yâni vukuundan birkaç gün evvel gösterir.

²²⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/80-81.

²²⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/81.

²²⁹ Hindistan'la ilgili bu malûmat ve Baysungur Mîrzâ'nın İstanbul'a gelişi haberine birçok kaynaktan yer verilmemiş olmakla beraber, Naîmâ bunu zikreder. Adı geçen Baysungur Mîrzâ, Ekber Şâh'ın torunu olup, Danyal'in oğludur. Cihangir Şâh (1605 - 1627) ile Şâh-ı Cihan (1627 -1658) arasında. Şâh Cihan henüz Hindistan Timuroğulları tahtına sağlam bir vaziyette oturmadan önce çıkan şehzadeler arası çatışmalar esnasında, Şehryâr ile birleşip Lahor'da ordunun îdaresini ele alan ve Şâh-ı Cihan'ın tahta geçmesi için çalışan ricalden Âsâf Hân'ı bozguna uğratan, fakat Şâh-ı Cihan karşısında diğer bütün şehzadeler gibi tutunamayan bir hanedan mensubudur. Şâh-ı Cihan, bu taht mücadelesinde, Şehryâr dâhil olmak üzere, bütün şehzadeleri îdâm etmiştir.

İkinci bir nokta da şudur: Ekber Şâh, Hindistan Timuroğulları devletinin birinci hükümdarı değil, üçüncü hükümdardır- Birincisi Bâbur Şâh. (1526.1530) ikincisi oğlu Hümayûn Şâh (1530-1540 + 1555-1556), üçüncüsü Ekber Şâh (1556 -1605) olmak üzere devam eder ve 4.12.1858'de İL Bahâdır Şâh'ın İngilizler tarafından Delhi'de tahtından indirilmesiyle bu Türk devleti sona erer. (Hazırlayan E-K.) (Ayrıca bk. Deguignes ve Naîmâ, İstanbul basımı, c. 2, s. 414)

ve Hindistan'a varışında kati edilmiştir.²³⁰

Mekke Şerifi

Zulümleriyle şöhret bulan Mekke Şerifi îdris, nakledeceğimiz sebeplerden dolayı bu sırada azledilmişti. Sadrazam Ferhâd Paşa kölelerinden olup, sonraları Tırnakçı Hasan Paşa'ya da kedhuda olan sabık Habeş beğlerbeği Gürcî Ahmed Paşa, Yemen beğlerbeğüğüne tâyin olunarak Mısır'a vardığında, valileri Bayram Paşa'dan hoşnûd olmayan ahâlî, onun Mısır'da kalmasını teklif ettiler. Tehlikeli bir rakîbden kurtulmak arzusunda bulunan Mısır Valisi, Ahmed Paşa'yı Süveyş'ten bir an evvel geçmesi için acele etmekle beraber, katli hakiunda Mekke Şerifi'ne kâğıd yazdı. Şerif de, yeni beğlerbeğini, hazineleriyle birlikte Yemen'e ulaştıracak olan geminin reisine emir verdi. Sahile yakın bir yerde reîs, gemiyi karaya oturttu, gemideki mallar tamâmiyle mahvoldu. Lâkin içindeki insanlar kurtuldu. Ahmed Paşa, gemi reisini öldürmek istedi; reis, Şerifin kendisine yazmış olduğu mektubu göstererek kendisini temize çıkardığından, Ahmed Paşa, keyfiyeti İstanbul'a yazdı. Bunun üzerine Mekke Şerifinin yerine Zeyd bin Muhsin nasb olundu. Ancak, yeni Şerif dahî, selefinin tahriki üzerine, Ahmed Paşa'yı mutantan bir ziyafette zehirledi. Bu cürüm, mesafeden uzaklığından dolayı cezasız kalmış ise de, dîvân-ı hümayûn, hükümet merkezine daha yakın olan yerlerdeki intizamsızlıklar hakkında icrâatta bulunmuştur. Eskiden yeniçeri ağası ve sonra Mısır valisi olup, dîvân vezirlerinden iken, asker toplamak üzere Anadolu'ya gönderilen Kara Mustafa Paşa, memuriyetini Hamîd sancağında GÖlhisan taraflarını yağmaya vesile ittiğinden, ahâlînin şikâyetleri üzerine, derhâl İstanbul'a çağrılarak îdâm edildi.²³¹

Husrev Paşa'nın Abaza İle Cengi, Abaza'nın Teslim Oluşu

Sadrâzam Halîl Paşa'nın yerine, önceleri silâhdâr ve sonra yeniçeri ağası ve vezîr olan Bosnalı Husrev Paşa geldi. Husrev Paşa, Diyârbekir valisi sıfatıyla Erzurum ordusu kumandanlığına tâyin edilmişti.²³² Mühr-i

²³⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/81-82.

²³¹ Naîmâ (412 ve 413) ve Fezleke.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/82-83.

²³² Abaza'nın Osmanlı müverrihleri tarafından yeni kötülükleri Venedik vekaa-yi-nâmesinde yazılıdır:

hümâyûn, Halîl Paşa'nın azli üzerine, vezirlerin en kıdemlisi olan Receb Paşa'ya tercihan, sadârete tâyin olunmazdan az önce İzmit üzerine giderken, kendisine gönderildi.²³³ Haziran başlarında, vezîr-i âzam Tokat'a girerek (27 Ramazan 1037 - 1 Hazîrân 1628), idare tarzının şiddeti oradaki kanlı icrâatıyla meydana çıktı. Hamîd muhassılı Emîr Defterdar, ordu nişancısı Tokatlı Osman Efendi, Manisa beği sultân-zâde Hacı Paşa Husrev'in ilk kurbanları oldular²³⁴ vezîr, emrettiği idamları, çadırı önün-

de kurdurduğu sandalye üzerinde oturarak seyrededi. Cellâd, sul-tân-zâde olmasından dolayı Hacı Paşa'nın idamında biraz tereddüt gösterdiği için, insafsız Husrev Paşa cellâdın ayağının altına beşyüz değnek vurdurdu.

Birkaç gün sonra mükâfat, mücâzâtı tâkîb etti. Karçgay'a galebe eden Gürcî Magrav (Margrav) Hân ihtida ederek, kendisine mâ-beyncilik (kapuçı-başılık) rütbesi verildi. İsyân etmiş olan sipahiler, yeniden bir miktar mülâzim yazılmak suretiyle yatıştırılarak, meşhur Malkoç ailesinden Mehmed Efendit ikinci defa olmak üzere, yeniçeri kâtibliğine tâyin olundu. Mehmed Efendi, gitmek için ruhsat almak üzere huzûr-ı şahaneye girdiği zaman, Pâdişâh:

- «Senin ayrılmandan beri yeniçerilerin esâmî defteri intizamsızlığa, karışıklığa uğradığını biliyorum, ölüleri defterden çıkar, ve benim irâdem olmadıkça yeniden isim yapma; emre mugayir hareket edecek olursan başın cevâb verecektir.» Dedi.

Malkoç kıdemli bir memur idi. Sadrâzam için bir milyon guruş alarak, derhâl Tokat'a gidip vazifesini ifâyâ başladı.

Bu aralık Samsun'a çıkarılan orta boyda oniki top Tokat ve Sivas'tan Erzurum yolunu tutuyordu.²³⁵ Rumeli, Anadolu, Mar'aş, Sivas, Karaman beğlerbeğüeri de Erzincan'a varmışlardı. Sadrâzam, Erzurum'da Bağdâd'm hâline uğrar korkusuyla azimetini ta'cîl eyledi (20 Zî'1-ka'de 1037 - 22 Temmuz 1628). Sivas'da askere yiyecek dağıtılarak, ordu, Türkmenler'in

«Abaza ile yeniçeriler arasında akdedilen l'tüâfın icrasında, Abaza'nın ordugâhına iyi niyetle gitmiş olan yeniçerilerin kötü muamele görmüş olmalarından dolayı, yeniçerilerin, cür'etkârca tavırlarıyla inkıtâ' vukua gelmiştir- Abaza, bu sırada intikam alamıyacagun görerek, başka bir l'tilaf teklifine kulak vermeksizin, ve zannolunduğuna göre İran. Ularla birleşmek üzere, adamlanyle birlikte, valisi bulunduğu Erzurum'a doğru yönelmiştir.» Venedik Hulâsası.

²³³ Şeyhul-islâm Yahya Efendi'nin teklifi üzerine Halil Paşanın azliyle Husrev Paşa'nın ta'yini takarrür idüp, lâkin yakın bir zamanda vezir olmuş bulunduğundan, kudemay-t vüzerâ, husûsiyle Receb Paşa gücendirilmemek için, evvelâ uhdesine Diyârbekir eyâleti tevcîhiyle tzmide gönderilmiş, rauahha-ran mühr-i hümâyûn lsal edilmiştir.. Naîmâ, c 2. s. 420 (Mütercim)

²³⁴ Naîmâ (s. 421); Fezleke; Târîh-i Abdurrahmân.

²³⁵ «Tophaneden on iki badaluşka, gemiler ile Samsun'a çıkup, andan her biri yigirmişer çift camus ile Tobad ve Sivas üzerinden Erzurum'a teveccüh it-di.» Naîmâ, s- 423 (Mütercim)

reisi olan müfsid Koçur Beğ'in îdâ-mıyle etrafa dehşet saçtı. Husrev Paşa, bayram merasimi için Koç-hisar'da bekledi (10 Zi'l-hicce 1037 - 11 Ağustos 1628).

Ordu Afşar sahrasına vardığında, Haleb Valisi Nogay Paşa, ateşli silâhlar ve Mısır'dan gönderilen bin kantar barutla iltihak etti. İki hafta sonra, sadrâzam, Abaza tarafından Hasankale'de şiddetle sıkıştırılmış olan Yûsuf Paşa'dan bir mektup, ki âsilerin askerin ancak yirmi gün sonra gelmesini beklediklerini, ve hemen Erzurum önüne gelinirse, kolaylıkla muvaffakiyet kazanılacağını bildiriyordu (26 Zilhicce - 27 Ağustos 1628). Bu haber üzerine, vezîr-i âzam, kendisi vardıkdan üç gün sonra toplar Erzurum'a yetişmediği takdirde başını cellâda vereceğini topçu kumandanına haber vererek, hafif askerle hemen yola çıktı.²³⁶ Osmanlı ordusu Çamurlu ile Mama Hâtun'u sür'atle geçerek, Mama Hâtun'dan Erzurum'a kadar olan dört günlük mesafeyi²³⁷ iki günde katedip, Erzurum önüne vardı. Abaza, bu sür'atli harekete karşı gaafil bulunarak, ne kaleye girmeye, ne de şehir için zahire tedârik etmeye vakit bulabilmişti. Bu defa âsilerin müşaviri olan Kayserili Şeyh de, kalenin mukaavemet edecek bir halde olmadığını açıkça beyân etmişti.²³⁸

Toplar gelince, sadrâzam ordugâhını Deveboyunu Tepeleri'ne kurdurdu; Erzurum muhasara edildi (6 Muharrem 1038 - 5 Eylül 1628). Varoş tarafından yedi topluk bir batarya kurularak, Ahmed Paşa Künbed tarafından, Magrav Mehmed Paşa Gürcî Kapısı tarafından gedik açtılar.

Bu sırada şehirle ordu arasında da Abaza'nın hemşehrilerinden biri vâsıtasıyla müzâkerelere girildi. Muhasaranın ondördüncü günüydü ki (19 Muharrem 1039 - 18 Eylül 1628) Kayserili Şeyh ile me-şâyîhden diğer altı kişi, kefenleri boyunlarında, vezirin huzuruna gelerek, atıfet talebinde bulundular. Abaza, ordunun başlıca zabitlerinden ve sadrâzâmın sâdik adamlarından Musliheddîn Ağa, âmân verileceğine delil olarak kaleye gönderilirse, şehri teslim hazırladığını beyân ediyordu. Bu talebi yerine getirildiğinden, Abaza, müteakiben gaalibin huzurunda arz-ı vücûd eyledi. Sadrâzam kendisini müteveccihâne kabul etti ve hil'at giydirdi. Ağalarına bölük ve maiyyetinin en mümtazı olan 600 kişiye cebecilik verdi.

²³⁶ Fezleke, Peçevî, Rarzâtü'l-Ebrar.

²³⁷ Ordunun ağırlığı ile gitmesi i'tibâriyle dört günlük olabilir; normal olarak iki günlüktür. Mütercim, diğer bir adı Tercan olan Mama Hâtun'dan Erzurum yakınına Nisân sonlarında bir günde gelmiştir.

²³⁸ «Abaza'nın kendisine inandığı Kayserili Şeyh Erzurum kalesinin bedenlerine çıkıp, Husrev Paşa ile gelen askeri seyrederek Abaza'ya : «Bu "gelen asker bu kaleyi alırlar; gayri çâre yokdur» diye sûretâ mükâşefede müşkiller hal eyledi. Naîmâ'dan telhis, c 2, s. 435 (Mütercim).

Bütün hazîneleriyle birlikte şehirden çıkmış olan Abaza, çadırını sadrâzamın çadırı yanına kurdu. Sadrâzam kaleyi tftslîm alarak Tayyar Mehmed Paşa'ya verdi. Mısır valiliğinin yeniçeri ağası Halil Ağa'ya verilmesini İstanbul'a yazdı. Lâkin her ikisine de müsâade edilmedi. Mısır Valiliği Kızlar-ağası Mustafa Ağa'nın yetiştirmesi olan Mehmed Paşa'ya verilerek, Erzurum Halîl Ağa'ya tevcih edildi, Bakî Paşa kedhudâsı Mehmed Ağa yeniçeri ağalığına tâyin edildi.

Bu vak'alar üzerine haber alındı ki, Erzurum'un -fakat pek geç olmak üzere- imdadına gelmekte olan Şemsî Hân, Kars Vâlîsi olupda arazîsine Şemsî Hân'ın taarruz etmiş olduğu Köse Sefer Paşa tarafından mağlûb ve esîr edilmiştir. Mükâfâten taleb ettiği Ardahan ile diğer sancaklar ona ve Kars İbrahim Paşa'ya verildi. Hasankale muhafızı kahraman Yûsuf Paşa, mühim in'amlara mazhar olarak, Ahışa şehrini zabtetti ve hududu muhafaza etmek üzere oraya bir de beğlerbeği gönderildi.²³⁹

Husrev Paşa'nın İkbâli

Ekim ayı ortalarına doğru (15 Safer 1038 - 14 Ekim 1628) sadrâzam, üç seneden beri payitahtı görmemiş olan orduyla birlikte İstanbul yolunu tuttu.²⁴⁰ Abaza ile İranlı Şemsî Hân beraber olduğu halde, Aralık ayı başlarında Üsküdar'a vâsıl olmuştur (13 Re-bûlâhir 1038- 9 Aralık 1628). Yolculuk esnasında Abaza dâima hürmet görmüş ve Husrev Paşa, bütün devlet erkânına bir sadrâzamın bir âsîye verdiği yemine «âdık kalması şeklindeki görülmemiş misâli göstermiştir».²⁴¹

. Husrey'in muzafferiyeti ne ganimetlerin zenginliğiyle şöhret buldu, ne de Şark gaaliblerinin mu'tâd debdebesiyle; zaferinin en güzel armağanı -bu kadar zamandır yeniçerilere dehşet vermiş, bu kadar zamanlardan beri kendisini Sultân Osman'ın intikamcısı olmak üzere îlân etmiş olan-mağlûbun şahsı idi.²⁴² Sadrâzam, sarayın bahçe kapısına vardığı zaman, onun önünde bulunan Abaza atından inip, önde girdi.²⁴³ Husrev Paşa huzûr-

²³⁹ Nairââ, Fezleke, Peçevî.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/83-86.

²⁴⁰ Naîmâ'nın burasında büyük bir basım hatâsı vardır: «Üç. yerine «otuz üç» denilmiştir (Bizdeki basımda bu hata aynen görülmektedir. Mütercim) (c. 2, s. 440).

²⁴¹ Riko, Abaza'nın bu son teslim oluşunu, âsinin Çerkeş Mehmed ile teslim mukavelesiyle karıştırmıştır. İzmir'de konsolos olarak bulunmuş olan Riko'nun hâtıralarına daha ziyâde intizam vermemiş olması teessüfe şayandır.

²⁴² Naîmâ. (s. 440).

²⁴³ Bahçe kapısından, Abaza önde olduğu halde, girilerek Köşk'ün altına va. nldıkda, sadrâzam üç kere

ı şahanede, Abaza'nın affını almış ve kıymetli hediyelere mazhar olmuş olduğu halde çıktı: Parlak muvaffakiyetine mükâfâten, cevahir ile müzeyyen muhteşem bir kılıç ve mücevher iğneli iki sorguç îhsân olunmuştu.²⁴⁴ Birkaç gün sonra, Abaza -Tamışvar'ı Küçük Asya âsîlerine vermiş olan eski politikanın îcâbı olarak- Bosna Valiliğine nasb edildi. Bununla beraber, yeni Vâlînin idare edeceği yerler hakkındaki kesin cehaletine nazaran, Bâb-ı Hümâyûn'un bu hareketi ve akıllıca güveni yerinde idi. Bu hususta kanâat hâsıl etmek için, Abaza'nın İmparator elçisi Baron Dö Kûfeştayn ile bir görüşmesini hatırlatmak yeterlidir. Abaza sefire, büyük bir ciddiyetle, «Lehistan ile Viyana Macaristan hududunun iki kalesi değil midir?» diye sormuştu.²⁴⁵ Müstakbel Bosna Valisinin coğrafya bilgisi işte bu mertebede idi.²⁴⁶ Âsînin tarafdârları da kendisinden aşağı hüsn-i muamele görmediler: Kayseri'deki doğum yerine gitmiş olan Kayserili Şeyh yevmi yüzelli akçe ile vazifeye nail oldu.²⁴⁷

Husrev Paşa, gelişinin dördüncü günü (16 Rebîülâhir 1038 - 13 Aralık 1628), vezirlerin sırasını tertîb etmekle meşgul oldu. Çünkü dîvânda o zamana kadar bu kadar çok vezîr görülmemişti.²⁴⁸ Kaa-liunî Süleyman zamanında, vezirlerin adedi evvelâ dört olduğu halde, sonraları altıya çıkarılmıştı. Onun halefleri sekize yükselttiler. Şimdi ise, nişancı ve defterdar dâhil edilmemek üzere, dokuz idi.²⁴⁹

selâmladıktan sonra huzûr-ı şahaneye gitti.. Naî. mâ'dan. (Mütercim).

²⁴⁴ İki toplu mücevher sorguç ki, mücevvesesinin biri sağ ve biri sol tarafına konulmuş olarak, elmaslarının parlayışı göz kairaştırmıdı. Natmftdan (Mütercim)

²⁴⁵ Baron Kûfeştayn'ın sefâret-nâmesi Viyana Şark Akademisi Mecmuası'ndadır. Bu sefâret-nâme, Akademi'nin ilk müdürü olan II. Jozef e mürebbîlik etmiş olan Cizvit Fran-suva'nın terekesinden alınmıştır. 1748 senesinde, Fran-suva, Viyana'da bir Osmanlı sefirinin bulunmasından istifâde ederek, öğrencisine o sefâret-nâmeden kıraat öğretmiştir. Bunun okuma kitabı olarak seçilmesi, II. Jozef in Şark'a dâir tasavvurlarının nereden kaynaklandığını kısmen îzâh eder.

²⁴⁶ Viyana Arşivi'nde 1630 târihiyle Abaza'nın bir mektubu vardır ki, «Strezia del Sangiaco di Lacisna» (Lâcin sancağı arazîsine) asker şevkinden şikâyetle bulunmaktadır.

²⁴⁷ Abaza, İstanbul'da ikaameti esnasında Atmeydanı'nda harb ta'lîmî yapar; Pâdişâh da Osman'ın kanının kahraman davacısı olan bu adamın cengâverlik oyunlarını îbrâhîm Paşa Sarayından seyrederek mahzûz olurdu. Gareze ve kin ile dolu olan kalemi ekâbirden ve vüzerâdan kimseyi esirgememiş olan Neft Husrev Paşa hakkında bir istisna yaparak, onun İstanbul'a dönüşünü bir kasidesinde dile getirmiştir. (Neft başkalarının da medh etmiştir: fakat hem zemm, hem de medh ederdi. Husrev Paşa'yı zemm etmeğe meşgûliyeti müsâid olmamış olmalıdır. Hammer'in bahsettiği kaside Aferîn ey alem-i efrâhte serdâr-» dîfir Safder-i kal'a-güşâ, saf-şiken-i kişver-gîr raatlâındadır, ki vakia en güzel kasîdelerindendir. Mütercim)

²⁴⁸ Naîmâ'da Rebîülâhir yerine rebîulevvel görülür, halbuki Husrev Paşa'nın 12 Rebîülâhir'de duhûlünü evvelce yazmıştı.

²⁴⁹ Vezirlerin tertibi şu idi : Vezîr-i âzam, Husrev Paşa; ikinci Vezîr Receb Pa'a (pâdişâhın eniştesi); üçüncü vezir Ahrced Pasa (eski sadrâzam ve pâdişâhın eniştesi); dördüncü; Halîl Pasa; besinci, Mahmûd Pasa; altıncı. Bavrâam Paşa (pâdişâhın eniştesi), yedinci. Ken'ân Pasa. sekizinci, Hüseyin Paşa; dokuzuncu, Kapdân Hasan Pasa f pâdişâhın eniştesi); tevkîî Yûsuf Paşa; defterdar Bekir Paşa. Naîmâ (c. 2, s. 441).

Bu sırada, evvelki bir fermana mugayir olarak, sipahilere m l -zimlik verilmesi usûlünü getiren bir ferman sâdır oldu; bundan yal-mz pâdişâh vakıfları istisna ediliyordu.

Bu kadar muvaffakiyet ve ikbâl, sadrâzamanın gururlanmasına sebep oldu. Artık h k mdarca yetkileri varmış gibi tavırlar takındı. Emrine en küçük bir muhalefetin cezası  d m idi. Sözleri fermân-ı hümâyûn kuvvetindeydi. Pâdişâh ir delerine, onun ir delerinden az itaat edilirdi. Vergi toplanmasına dâir emirlerinin bir çoğu müftî Yahya Efendi'nin talebi üzerine çıkarılan fermanlar Osmanlı Devleti kanunları arasında kalmıştır.²⁵⁰ Um mun itaatk rca davranışları arasında, târih, yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi'nin cesûrâne istikl lini unutmamalıdır. Mehmed Efendi, vel -i ni'meti olan Pâdişâhın emirlerine sadâkatle, ikbâl sahibi vezirin ir delerine şiddetli bir mukaavemet göstermeye cesaret etti. Bir gün ma rur vezîr:

- «Yaz, hizmetkâr; Pâdişâhın vekîl-i mutlakı, kendisinden sonra devletin en büyük adamı değil miyim? Yaz, diyorum sana, emretti im veçhile.» dedi.

 htiyar, sadrâzamanın ete ini h rmetkar bir ed  ile öperek,  u cevâbı verdi:

- «Devletli vezîr! Elin yazd  ından ba  mes'öldür; lütfen beni me'm riyetimden azl ediniz. Ben bunu ni'met telâkki ederim».²⁵¹

Pâdişâhın emri mucibince isimleri defterden çıkarılmış olan asker, ihtiyar kâtibin bu icr atını haber alarak, Mehmed Efendi'nin çadırını çevirdiler, ve onu çadır kapısında  d m etmek istediler:

- «Zâlim, efendimiz Pâdişâh'a yaranmak için ekme imizi kesmek ve aylıklarımızı kendi hesabına geçirmek»²⁵² istersin; lâkin biz intikamımızı alacağız.» dediler.

Sadrâzam'ın, yeniçerilerin k tiblerini istemediklerini Pâdişâh'a arz etmesi üzerine, dürüst bir adam olan Malkoç Mehmed Efendi'nin görevi, Husrev Paşa'nın adamlarından olup efendisinin sözünü P di  hsın sözünden muhterem tutan Osman Efendi'ye verildi.²⁵³

²⁵⁰ Bu emirler, Sultân Süleyman'ın büyük kaanon-nâmesinde (1034.1624) ve (1038-1628) yazılıdır.

²⁵¹ Naîmâ'ya nazaran (s- 442), (vezirin bâzı isimleri kaydetmesini emretmesi  zerine) Mehmed Efendi, «Devletli vezîr, ben kulunuza Pâdişâh hazretleri şöyle emir buyurdılar ki : Kendilerinin mal m  olmadıkça, deftere vaz*-ı kalem itmeyeyim.» dedi- Vezîr gazab ederek : «Bre har f! ben pâdişâhın mutlak vekili ve veziri de   n yem? Elbette yaz! dedikde, Mehmed Efendi hem n isti'f  eyledi.» (Mütercim)

²⁵² Naîmâ'da es mi ' almak' tâbiri yazılıdır. Hammer buna hırsızlık mânâsı vermiştir. Hâlbuki es mi  almak sirkat (hırsızlık) değil, defterden d  mektir.

²⁵³ Naîmâ, yeniçeri kâtibi Mehmed Efendi'nin istifa ve te-k  dl    se mi  olması hususunda  u m t l yı yazar: «H f olmaya ki her asırda b  yle istikaamet satup, cumhura muhalefet iden, husûsî v zer ya ve

Son Mısır Valisi Bayram Paşa ile son defterdar vekîli Prevezeli Mustafa Efendi Yedikule'ye hapsedildiler. İdareleri esnasında halk-dan gasbettikleri paralan fideye-i necat olarak vermedikçe kurtulamadılar.²⁵⁴

Arabistan Ve Kırım

Abaza'nın itaat etmesi, Osmanlı memleketlerinde sükûneti başlatmış iken, Bâb-ı Hümayûn, Kırım ve Arabistan işleriyle meşgul bulunuyordu. Hakkında birkaç söz söylediğimiz Zeydiyye tmâmı «Emîr'ül-Mü'minîn» unvanım almış, Kevkebân'da kendi nâmına sikke darb ettirmeye başlamıştı. Yemen Vâlîsi Haydar Paşa, San'â hisarında mahsur ve kıtlık felâketine mâruz kalarak, İstanbul'dan şiddetle yardım talebinde bulunuyordu. Sabık Habeş Valisi olup Yemen Valiliğine me'mûr olan Gürcî Ahmed Paşa (daha önce yazıldığı veçhile) Mekke Şerifi tarafından zehirlendiğinden, onun yerine Mısır'ın en şecî, beğlerinden Kansu Beğ tâ'yîn olunmuştu. Bir taraftan da İstanbul'da baldıncıplak takımından onbin kişi asker yazılarak, biri kırmızı bayrak, diğeri san bayrak altında iki fırka olmak üzere, gönderildiler. Bunlar, Muha'da Kansu'ya iltihak edecek idiler. Aydın Paşa, Haydar Paşa'ya yardım etmek üzere Yemen Vâlîli-' ğîne tâ'yîn olunduğu halde, bu da birçok tacirlerden ödünç para alarak, kendisiyle beraber gelen zengin tüccarı zehirmiş olmakla itham ediliyordu.²⁵⁵

Emîr Kansu, Rumeli askeriyle Muha'ya vâsıl olunca, beğlerbeği Aydın Paşa'yı boğdurarak işe başladı. Ondan sonra bir müddet Ye-men'de kalarak, San'â'yı yeniden Zeydiyye İmâmı'na terk edip Mısır yolunu tuttu. Cidde'ye geldiğinde, Mekke Şerifi Ahmede halef olan Şerif Mes'ûd'un yerine, az zaman sonra Şerif Zeyd geldi.²⁵⁶ Yine bu sırada, Felemenk korsanlarının Kızıldeniz'deki hasarlarının tazmini için, selefi Fazlı Paşa'nın almış olduğu yüzbin guruşu²⁵⁷ Haydar Paşa'dan talep etmek üzere, ingiliz gemilerinin himayesinden istifâde etmiş olan birkaç Felemenk gemisinin cür'eti, İngiliz

nâfizül'l-kavl vükelâya karşı koyanlar, mansıbından mahrum ve mahzun ve melûl olagelmışlerdir. Böyle umûr-ı müşki-lede hüsn-i tedbîr ile muamele, ve hiyel-i hekimâne ile çâre-sâzlık mümkün iken, izhâr-ı salâbet İdûp, istikametini izhâr ve azlını ihtikâr itmek de egerçi nîk-nâm tahsili mutasavverdir; lâkin nice mahzûrât ve mahzû-râtı (yasaklanmış şeyler ve sakınılacak şeyler) müstel-zim olduğu emr-i mukarrerdir.» (Hammer'in tercümesinden tercüme yerine aslından aynen alınmıştır,*c. -2, s. 443). (Naîmâ'mn ahlâk ölçüsü müsâadelicedir! -Mütercim)

²⁵⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/86-89.

²⁵⁵ Nalmâ- (s. 446).

²⁵⁶ Naîraâ.

²⁵⁷ Felemenkilerin bu husustaki muameleleri «Yavuz hırsız ev sahibini bastırır» meseline tamamen muvafık olduğu, Naîmâ'nın metnin bu sahifesinde özetlenen sözlerinden anlaşılır.

elçisi Sir Tomas Rue hakkında şiddetli şikâyetlere sebep oluyordu: Hattâ bu hususta Pâdişâh'sın İngiltere Kralı'na husûsî bir mektubu vardır.²⁵⁸

Kinm dahî bir inkilâba sahne oluyordu. 1037 Ramazanının sonunda (1628 Haziran ayı başlan), Kapdân Hasan Paşa kumandasında bulunan donanma ile vezir Ken'ân ve Banalukalı Hüseyin Paşalar kumandasında bir ordunun yardımıyla Mehmed Giray azledilip yerine Canbeg (Canıbeg) Giray nasb olundu. Silistre Valiliğinden azlinden sonra Gümölcine beğliğine tâyin edilen Kantemir Mîrzâ, hanedanının zevale uğrayan kudretini ihya için Nogaylar içine döndü. Bununla beraber Mehmed ve Şahin Giray Hânlar Kazaklar'a sığınarak, daha sonra Kırım için rakîbleriyle çekişmek üzere, 20.000 kişilik bir ordu ile ortaya çıktılar. Canbeg Giray, kardeşi Kalgay Devlet Giray, Kantemir, onun akrabasından Selmân Mîrzâ fevkalâde bir şecaatle muhâsamayı başlattılar. Tatar ve Moğol cinslerinin ta-bîi vahşeti bu kanlı cengde görüldü.²⁵⁹ Mehmed Giray, bir kurşun mermisiyle vurularak, can verdi. Şahin Giray kaçtı; Kazak Hat-manı'nın başı Kefe burçlarına asıldı. Bu mühim muzafferiyetin neticesi olmak üzere Kırım'da âsâyîş yerine geldi.²⁶⁰ Ken'an Paşa ondört sancak-beği ve Dobruca'nın bütün akıncısı ve askeriyle, Şahin Giray'ın firar eden taraftarlarını tutup İstanbul'a göndermek üzere, Oçakof (Özü) muhafazasına memur oldu. Ken'ân Paşa, Kazakları da te*dîb edecek olduğu gibi, Kapdân Paşa'nın donanması dahî bu maksatla Karadeniz'de gezmekteydi. Kılburun'a gelmiş olan Canbeg Giray, Özü Körfezi'nde Anadolu sahillerini tahrîb için hazırlanmış 14 gemi bulunduğunu Kapdân Paşa'ya haber verdi. Hasan Paşa, kedhudasını 30 kadar Tuna kayığıyla takibine görevlendirdi. Bunlar az bir müddet sonra 400 esirle muzafferâne İstanbul'a girdiler.

²⁵⁸ Naîmâ (c. 1, s. 449). Onun ifâdesi elçi Rue'nin Jnrnal'i (s. 602 ve 641) ve Pâdişâh'ın 15 Cumâdelulâ 1036 (1 Şubat 1627) tarihli mektubu ile tamamen muvafıktır. (Naimâ'nın bizdeki tab'ında c. 2, s- 412'deki ifâdesi telhisen şudur : «Yemen beğlerbeği Haydar Paşa'dan arz ve vilâyet ahâlisinden muhızır geldi. Mukaddema Yemen muhafazasında olup vefat eden vezir Fazlı Paşa zamanında Filandıra Kralı'na müteallik burunlar (sefâin) ahidnâmeye mugayir, Hind'den gelen tüccar gemileri üzerine düşüp, ceng ederek gemilerini alıp, altı kere yüzbin gurus zarar eylediklerini Fazlı Paşa'ya îlâm ettiklerinde, tazmin iktiza etmişti. Fazlı Paşa burtonlann sâhiblerinden ancak yüzbin gurus tahsil ve sahiplerine teslim edip, beşyüzbin gurus daha zimmetlerinde kaldığı halde, onlar bu defa dahi yedi burton donatarak, Hind'den Yemen iskelelerine gelen tüccar gemilerinin ondört tanesini basıp, sahiplerini esir ve mallarını yağma ettikleri, ve İngiliz tâifesiyle Muha İskelesinde demir bırakıp, müteveffa Fazlı Paşa'nın aldific yüzbin gurusu taleb ederiz diye behâne eyledikleri üâm olunmuştur. Devletten Filandıra (Felemenk) Kralına yazılıp irsal olundu (Mütercim).

²⁵⁹ «Kavm) MoBul ve Tatar, cibfletlerinde komlan hunrtzligl eblag vech üzere izhâr İdüp. Naîmâ (c. 2, s. 427).

²⁶⁰ İmparatorlık kötÜDhânesinin 184 numarasındaki el yazmasında Kırım'ın ahvâline dâir Wr cedvel vardır ki, adı şudur: «Gecen Sene TRi»mn7mida Mehmet Gırav Hân ile Sfhlı» Giray Snltan'm (Hân ve Kalgay) Jtfiklmetten nwlw rftmfyetl Üzerine, İcfode bnlmıdınıfınınz senede (1887) Caahef Giray Hân İTe Devlet Giray Saltan'in İdareleri altında bulunan Kmnm Ahvalı.

Müteşebbis bir vezir olan Hasan Paşa, zevcesinin ve kayın validesi olan Valide Sultân'm himayeleri sayesinde, donanmanın ıslâhı için her türlü gayreti gösteriyorlardı. Kıbrıs ve Mora eyâletlerinden on sancağı ayırarak Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletine ilhak ettirmek tasavvurunda idi. Bu tedbîrle donanma 38 kadirgadan 51'e çıkacaktı. Lâkin taifesinin tahsisatını Ödemekle mükellef bulunan sadrâzâmın ve kaymakamın mukaavemetleri yüzünden, bu tasavvur uygulanamadı.²⁶¹

Hıristiyan Elçileri

Kırım vak'aları ve Şahin Giray'm Lehistan'a kaçıışı, bir Leh el-çisiyle²⁶² bir Rus elçisinin gelmesine vesile oldu. Âsînin çıkarılması için Lehistan'a bir çavuş gönderilmişti. Çavuş Kral'ın huzuruna çıktığında, yalnız, Lehistan'ın Şahin Giray'a hiçbir şekilde yardım etmemiş olduğu cevabıyla iktifa olundu. Kral ve Kazak Hat-manı tarafından tngiliz elçisine tavsiye edilmiş olan nons (elçi), sefirin nezdinde seleflerinin mazhar olduğu müzaheretini göremedi. İn-giliz diplomasisi, Tatarlar'ın kudretten düşmelerinden dolayı, Lehistan'ın, Betlen Gabor'u veyâhud İsveç KraU'nı endişelendirecek bir hâle gelebilmesinden korkuyordu. Rus elçileri kışı ve ilkbaharı İstanbul'da geçirdiler.²⁶³ Fransız elçisine gelince, onun bütün politikası, Yesû'îleri, Devlet'in payitahtına sokmaktan, Rum ve Roma Kiliseleri'nin eskiden beri süregelen anlaşma teşebbüslerini ihya için, yedi madde üzerine yazılmış bir tâlîmât ile Kardinal Bandini tarafından İstanbul'a gönderilen propagandacı bir Rum'un mesâisini desteklemekten ibaret idi.²⁶⁴

Bu talimatın ikinci maddesinde şöyle deniliyordu: «Roma Kilisesi, bütün kiliselerle, ale'l-husûs mukaddema Katolik hemşiresi hakkında pek müsâid

²⁶¹ Kapdân Paşa, Kıbrıs'ta kara livalarından olan yedi sancağı deniz livalarından yapmak (yâni bunların askerini kara sınıfından deniz sınıfına naklet-inek) ve Mora'da ve şâir mahallerde onüç livayı bu hâle dönüştürmek tasavvurunda bulunuyor. Bu suretle, Bağdâd (??) korsanlarının tecâvüzlerine son vermek için. kadirgaların mikdân otuzsekizden eHibire çıkarılacaktır. Lâkin bu kolay olmayacaktır. Zîrâ sadrâzâm bu tasavvura muhaliftir. Kaymakam, askerın tahsisatlarını ödemekle görevlendirilmiştir. Halil, Kapdân Paşa'nın vftlide-sultândan gördüğü destekten dolayı, birçok hususları kendi idaresi altına aldığından şikâyet etmiştir. > Bu sözler, Naîmft'nın şehâdetine uymaktadır: .Hakkaa ki re'y ve kıyaset sâtöbi vezir idi.»

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/89-91.

²⁶² «Şahin Giray'ın İstanbul'a gönderilmesini talep etmek üzere Lehistan'a Çavuş, gönderilmiştir. Çavuş'a, Şahin Giray hakkında asla muavenet edlme-difti cevâbı verilmiştir.- Natmâ'mn bu sefâretten bahseden fıkrasında Lehistan nonsunun adı «Koriçki» olarak gösterilmiştir (s. 428).

²⁶³ «Moskof elçileri bütün kışı İstanbul'da geçirdiler. Eylül 1627 Venedik Ha-Usmst.

²⁶⁴ Rum kilisesiyle Papa'yi anlaştırmayı taahfaüd eden Kanakio Rossi isminde bir Buma verilen ta'lîmât» Sir Tomas Rue'nin Müzakereleri, İtalyanca nüshasından (aslî nüshada), s- 470.

bulunmuş olan Şark Kilisesiyle sulh ve ittifak hâlinde bulunmayı her vakit arzu etmiştir; Cenâb-ı Hak şâhiddir ki, yalnız geçmiş asırlarda değil, hattâ son olarak Patrik Yeremi (Peremi?) zamanında, Roma, arzu edilen bu neticeye ulaşmak için ne zahmetten, ne masraftan hiç çekinmemiştir. Dâima bu maksâdda bulunarak, genç Rumlar için kolejler te'sîs etti ve bunları günümüzde büyük bir i'tinâ ile idare etmektedir. Tâ id, bu necîb ve zekî millet, dîn ve ilimce, mazideki şerefli zamanında, olduğu kadar, feyiz verici olsun.»

Fransız diplomasisi tarafından desteklenen ve İngiltere ve Venedik sefirlerinin mesaîsine rağmen, İstanbul'da yerleşmek isteyen beş Yesûî, Rum Kilisesi'ne 12.000 ekü masrafı yükledikten sonra, nihayet kalevyer (kilise mütevellisi) Metaksa'nın hanesinde kuru-îan Rum matbaası aleyhinde bir gürültü çıkmasına ve matbaanın, içindeki kitablann cümlesiyle birlikte zabt edilmesine sebep oldular.²⁶⁵ Bununla beraber, îki elçinin müdâhalesi sayesinde Me-taksa, müteakiben bırakılarak, kitablar da sahihlerine iade edildi.²⁶⁶ Bütün bu karışıklıklara sebep olan Yesûîler ise, hemen İstanbul'u terk ederek gemiye binmek üzere ihtar aldılar. Kardeşi Asil Dö Harley'e halef olan Fransız elçisi Filip Dö Harley, eğer kendilerinin himaye ettiği bu kimseler uzaklaştırılırsa, pasaportlarını isteyeceği tehdidini ileri sürdüğünden, zât-ı şahanenin Fransa kralını sâdık ve kadîm bir dost olarak bildiğini, ve bu kadar eski bir dostluğun birkaç hâinin te'dîbinden dolayı yıkılacağına inanmadığını sadrâzam ve kaymakam cevaben sefire ifâde ettirdiler.²⁶⁷

Yesûîler'in tertibi, Akdeniz adalarına ayak atmak ve Kudüs Kilisesi yakınında yerleşmekti.²⁶⁸ Naksos'da Koca-başılan (?) kazanmış iseler de,

²⁶⁵ «İçinde matbaa kurulmuş olan Kalviyero Metaksa'nın evi basılarak matbaadaki kitaplar ve Metaksa'ya fiit eşya müsadere edilmiştir.» 22 Ocak, Ve. netfk Hülâsası*

cBurada yerleşmek isteyen Yesûîler çıkarılmıştır. Matbaadan dolayı çıkardıkları gürultu özerine, Rum Patrikhânesi 12.000 dolar te'diye ve istikrazına mecbur olduğu gibi, Patrik'in hayat ve namusu tehlikeye uğramıştı- Bundan böyle Patrikhanenin bunlardan âzâde kalması umulmaktadır.* Rue, s- 742.

²⁶⁶ «Metaksa bırakılmış, ve eşyası kendisine iade edilmiştir. Bütün bu kanşık-lıklara sebep, Cizvitler olmuştur» Şubat 1626, Venedik HnlfısaSı.

²⁶⁷ «Zât-i şahane, Fransa kralını hakikaten eski ve iyi bir dost bildiği ve birkaç hâinin te'dîbine mecburiyet hâsıl olmasından dolayı, hükümdarlık kaidelerine aykırı olarak, bu dostluğun ihlâl olunacağını zannetmediği cihetle-»

Rue.

²⁶⁸ «Cizvitler'in asıl maksadlan, bu şehre (Haleb) ve Kıbrıs'a girmek, ve İçinde pek çok altın bulunmasından dolayı, ve fakat gûyâ kendilerinin mukaddes mahallere muhtâc oldukları bahanesiyle, bu mukaddes mahallere girerek orada yerleşmektir. Mukaddes mahalleri işgal etmekle mâhirâne entrikaları sayesinde bütün Hristiyanlık âleminden menfaatler sağlamak emelindeydi-ler. Bundan dolayı adı geçen memleketlerden kendilerinin uzaklaştırılmasına her suretle çalışmak gerekir. 27 Şubat 1627, Venedik Hülâsası. «Cizvitler'in İstanbul Patriki Grillos aleyhine entrikaları ve uzaklaştırılmalarının sebepleri

Sakız'da hapse atıldılar.²⁶⁹ Tardlarından bir müddet sonra İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Baron Kûeşşayn'a müracaatla, Viyana Anlaşması'nın yedinci maddesinin mâhirâne bir tarzda yorumlanmasına istinaden, kendilerinin tekrar Osmanlı memleketlerine kabul ettirilmesini istediler. Bu madde, Hristiyanların kiliselerini tamir etmelerine ve papaslanmn mezhepleri mucibince İncil okumalarına müsâade edildiği hakkındadır.²⁷⁰ Yesûîler anlaşma metninde yazılı «İsevî» kelimesini alarak, bu maddenin ancak kendileri hakkında olduğunu iddia ediyorlardı. Lâkin bütün gayretlerine rağmen, İspanya casusu olarak, kat'î surette Osmanlı ülkelerinden çıkarıldılar. Osmanlı Devleti ile hiçbir hükümet İspanya kadar sıkı müzâkerelere girişmemiş ve fakat hiçbir hükümet de maksadına erişmek için, onun kadar karanlık bir yol tutmamıştı. Buna rağmen Yesûîler'in, Yahûdîler'in, kadınların elbirliği ile gösterdikleri gayretler, İspanya'nın ısrarlı siyâsetini, bu hükümete hasım olan hükümdarların siyâsetine galebe ettirememişti. Bahsimize mevzu olan zamanda, İspanya ile anlaşma müzâkeresinde bulunmak üzere, Napoli hıdivi, tarafından gönderilmiş²⁷¹ ve İmparator se-fîri ve mukîm elçisi Kurç ve Lostriye taraflarından desteklenmekte olan Bolonyah Civvoanni Batista Montalbano'nun²⁷² memuriyetini neticesiz bırakmak için, diğer bütün sefirlerin birleştiklerini görüyoruz.²⁷³

Montalbano, Pâdişâh'm hediye ve vaadlerle kazanılmış olan üç hemşiresinin nüfuzuna ve bunların kocaları olan sadrâzam Hafız, Kapdân Receb, sabık yeniçeri ağası Bayram Paşalar'ın kuvvetine istinâd ediyordu. İngiltere sefiri sadrâzama bir nota vererek, bunda İspanya muahedesinin beş maddesini gülünç ve yalan bir nok-ta-i nazardan göstermeye çalıştı: (Onun îzâhına göre) Evvelâ, İspanya'nın bütün İslâm esirlerini âzâd edebilmeyi taahhüd edebilmesi imkân dışı bir şeydi; zîrâ Malta ve Floransa tarikatleri, kendi esirlerini bırakmaya asla müsâade etmiyeceklerdi. İkinci

hakkında kronolojik hulâsa.» Rue, s. 758.

²⁶⁹ «Fransız sefiri, Sakız'da hapsedilen Cizvitler'in salıverilmeleri için kaymakam nezdinde müdâhele ediyor. Cizvitler, Naksos İleri gelenleri tarafından müsâade görerek, orada yerleşmişlerdir.. Haziran 1628, Venedik Hülâsası.

²⁷⁰ «Memâlik-i mahrûsede olan İsevüer ve papaslar, kiliselerin meremmet idüp, âdetleri üzere İndilerin okuyalar.» Naîmî.

²⁷¹ «Napoli hıdivi, her türlü fitneci tahriklerle alet olmak üzere, diğer iki asilzade ile bir Yahudi (Kormaro) gönderdi. Rue, s. 422.

²⁷² «Bu arahk, müzâkerelere girişmek üzere, İstanbul'a Napoli Kralı tarafından bir asilzade geldi. Bu asilzade Civvoani Batista Montalbani ismindedir. Maiy-yetinde, Cizvitler tarafından terbiye olunmuş Kanakî nâmında bir Rum genci vardır ki, buna Fratello Antonyo Paoli ismi verilmiştir- 20 Temmuz, 1625.

²⁷³ Venedik Hnlâsası'nda bu hususa dâir tafsilât vardır.

olarak, İspanya, Tarikat kadırgalarının teşebbüslerine karşı Akdeniz'in emniyetini te'mîn edebilecek halde değildi. Ağır idhâlât resmi vererek Osmanlı memleketlerine Kızıldeniz yoluyla bol mikdârda Hind mallarının girmesi bahsine gelince, İspanya'nın Surat'ta, Goa'da, Hürmüz'de mağlûb olarak, İngiltere ve Felemenk hükümetlerinin kendilerini Hindistan adaları sahillerinden attıkları bir sırada, bu da mânâsız idi. Türkiye'nin İspanyol fabrikaları mahsulleriyle ihtiyaçlarının karşılanması da daha az mânâsız değildi; çünkü bu mahsûller, İspanya'nın Hind ve Brezilya müstemlekelerinin ihtiyaçlarına bile ancak yetebiliyordu. Lâkin en garibi Katolik Kral'm (İspanya Kralı'nm), Osmanlı hududunu Kazakların tecâvüzlerine karşı te'mî-ni taahhüd etmesiydi.²⁷⁴

Müzâkereler kesildi ve Montalbano'nun gitmesinden bir ay sonra, onun ve Napoli hıdivinin (kralının), Kazaklar'ı Osmanlı memleketlerinde yeni bir akma teşvik için yazılmış mektupları ele geçirildi.²⁷⁵

Betlen Gabor

Bu esnada îsveç, Patrik Kiril'in zât-ı şahaneye bir mektubuyla İstanbul'a gelmiş olan Pol Strasburg vâsıtasıyla, Osmanlı Devleti nezdinde Betlen Gabor lehine çalışıyordu.²⁷⁶

Geçen son yedi sene zarfında, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı politikasının bağlica maksadı, bu Betlen Gabor'un doğmakta olan hükümeti idi. Üç sene önce akdedilen Gyarmat Musalehasına kadar, onun tarafından girilen teşebbüsleri tâkîb etmiştik. Osmanlı Pâdişâhı'nın metbûiyyeti altında, Transilvanya Prensi ve Macaristan'dan bir kısmının hâkimi olan Betlen Gabor, nihayet bu unvanını İmparator'a da tasdik ettirmişti. Kilise hürriyetinin gûyâ mü-dâffî ve işinin başlangıcında aleyhlerine hizmet arzettiği âsilerin en muktedir istinâdgâhı, harb ve ihtilâlin yorulmaz bir san'atkân, icâd fikri ve iktidar hırsıyla dolu olan Transilvanya Prensi, Avusturya eyâletlerini yutmakta olan bu felâketle fetretin ruhu idi. Macaristan tacını arzu ettiği halde, bunu giymeye cür'et edemiyerek, tamâ'-ını sahte bir dîn hürriyeti perdesi altında gizlemekte olan Betlen Gabor,

²⁷⁴ İspanya ile zât-i şâhâne arasında ittifak akidnâmesi hakkında, sadrâzamla 2 Ekim 1625 tarihli görüşmem.» Rue, s. 455.

²⁷⁵ «Fratello Bazüinin, geçiş sırasında, Silistre beği Dayak Mehmed Beg tarafından tutularak, Türkiye eyâletlerine gittikçe artan derecelerde tecâvüz et.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/91-94.

²⁷⁶ 11 Temmuz 1632 tarihini taşıyan bu mektubun sureti, İmparatorluk kançılıryası evrakı arasındadır.

Müslümanların teveccühüne nail olmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Askerî iktidarı ve bir dereceye kadar da siyâsî mahareti görünüyordu. Ancak ahdine vefası ve sebatı olmadığından, dâima imparator ile âsîler, itâatkârlıkla ihtilâl, sulh ile ceng arasında mütereddid, hem dostlarını, hem dostlarının şüpheleri altında düşmanlarını sürekli talepleri ve tasavvurlarıyla, düşmanlarını nihayetsiz faaliyetleriyle bitkin düşürmekteydi.

İstanbul'da en büyük gözeticisi İngiliz elçisi Sir Tomas Rue idi ki, bunun uzun memuriyeti Transilvanya Prensi'nin iddiaları hakkında daimî bir müdâf ilikten ibaret kalmıştır.²⁷⁷ Bu kadar dikkate şâyân hususiyetin şimdiye kadar Macaristan müverrihlerince görülmemesi hayret vericidir. Betlen Gabor, murahhası Toldolaki²⁷⁸ vâsıtasıyla, Zitvatorok Muâhede'sini yenileyip de, imparator

meleri için para vaadiyle Kazaklar'ı teşvik eden, üzerinde Montalbano'nun ve Napoli hıdivinin mektubları bulunmuş olduğu haberi tahakkuk ediyor. 14 Aralık 1625. Bir itilâf akdi için gönderilmiş olan Montalbano, kaymakamla görüşme bile nail olmaksızın, geri dönüyor.» 16 Kasım 1625, Venedik Hulâsası*

ile Gyarmat'da ikinci sulhu akdeder etmez,²⁷⁹ İstanbul'a bir sefir (Pol Kerestesi) göndermiş, ve Avusturya'ya hasım olan hükümetlerle ittifak etmek için müsâade istemiş, Brandenburg elektörü'nün hemşiresi K a terin a ile üçüncü izdivacının tensibini talep etmiştir. Kerestesi talep edilen müsâadeyi²⁸⁰ ve kaymakam paşanın hediyelerini hâmil olan Yûsuf Mutahhar ile birlikte geri döndü (25 Aralık 1626).²⁸¹

Bununla beraber, Betlen Gabor'un hareketlerinden aşın derecede şüphelenildiği için, müttefiki olan dört hükümet (İngiltere, Fransa, Felemenk, Venedik) elçileri, muahedelerle te'mîn edilen aylık 40.000 ekü

²⁷⁷ Sir Tomas Rue İstanbul'a 1622 Ocak ayında ve halefi 19 Mayıs 1628 tarihinde gelmiştir- Venedik Hulâsası: «Yeni İng. sefiri.

²⁷⁸ İngiliz ve Venedik elçileri dâimî Teodolaki derler.

²⁷⁹ Gevenholler, Ferdinand Vekaayl, kitap : 10, s. 509. Muahedenin kat'ı olarak akdi Viyana'da 8 Mayıs'ta olmuştur. «İmparator ile Betlen Gabor arasında akdolan musalehanın bu devlet (Osmanlı Devleti) için ne şâyân-i emniyet, ne de faydalı olmadığı kanâatini verecek sebepler-» Rue, s. 304, »Gabor isleri Buda Musalehası (Gyarmat Musâlehası mûkaddemâtı) hakkında kaymakam ve Dayakmat (Dayak Mehmed) (?) Paşa ile görüşme». Ocak 1624, Rue, s. 339 ve 342.

²⁸⁰ Gabor'un talep ettiği veçhile, Hristiyan hükümdarları aleyhinde ittifak etmesine müsâadeyi ihtiva ederek Venedik sefirinin tashihiyle kendisine nâ-me-i şahane yazıldı.. 17 (27) Ağustos 1625- Rue, s. 434.

²⁸¹ Gabor'un mukim elçisi, nihayet, efendisinin Hristiyan hükümdarları aleyhine ittifak etmesine müsâadeyi mutazammın bir nâme-i şahâne istihâl eyledi, ki bu nâme Yûsuf Mutnîhar Ağa vâsıtasıyla gönderilmiştir.» Eylül 1625, Venedik Hulâsası. İzdivaç düğününde bulunmak üzere hediyelerle gönderilen Yûsuf Ağa ile birlikte, Transilvanya elçisi efendisine döndü.» Aralık 1629.

ianenin ödenmesine pek güç muvafakat ettiler. İlk olarak Fransız elçisi kendi hissesini ödemeye hazır olduğunu söyledi ve fakat Transilvanya Prensi'ni hükümdarlar ittifakında dâhil görmekten imtina etti. Betlen, mukîm elçisi Bornemisa'nın entrikalany-le, sulh taraftarı olan Budin Vâlîsi Sofu Mehmed Paşa'yı azl ve onun yerine savaş taraftarı olan Bosnalı Murtazâ Paşa'yı tâyin ettirmeye muvaffak oldu. Transilvanya Prensi, yeni vâliden yardım görerek, 8.000 kişi ile Notra Palâtinliği (eyâleti) arazisine girdi; yirmi altı köyü yaktı ve ahâlîsini soydu. Lâkin Verbeli'ye vardığında, Azız Dimitrus Günü²⁸² bahanesiyle Murtazaâ'mn çadırına hücum eden, muhafızlarını öldüren Müslümanlar'ın bu isyanından dolayı, zaferin semerelerini kaybetti (15 Ekim 1626). Bununla beraber Betlen, o ânda, kılıcı elinde, âşîlerin arasına gelerek, bundan sonra Azîz Dimitrus Günü'nü kendisinin tâyîn edeceğini²⁸³ beyân etti. Murtazâ Paşa, Bûdin'e döndüğünde, müttefikinin telkinleri üzerine, Eğri beğlerbeği Ahmed Paşa ile Budin, Eğri, Alacahisar zeamet ve ti-mâr sahihlerinden bâzılarını fesad tahrikçisi olmak töhmetiyle, îdâ-ma karar verdi.²⁸⁴

Bu sırada Betlen Gabor, kaymakam Gürcî Mehmed Paşa'nın îdâ-miyle, İstanbul'daki en güçlü dayanağını kaybetmişti. İmparator da, Transilvanya Frensi'nin muhâberâtını dîvâna tebliğ ederek, Betlen'-in itibârını mahv etti.²⁸⁵ Lâkin Transilvanya elçisi Toldolaki tekrar İstanbul'da görünerek, Budin valisine taraf-ı şahaneden talimat gönderilmesini, İspanya ile muharebenin kesilmesini, Tatarlar'ın yine Lehistan eyâletlerine girmeleri hakkında emir verilmesini istedi (Temmuz 1626).²⁸⁶ Avusturya ile yakın bir zaman önce yenilenecek muâhede-nâmeye Betlen'in dâhil edilmesi hakkında Budin valisine kat'î emir verilmesini sağlayarak döndü (Kasım 1626). Betlen'in maslahatgüzarı Tomas Borsos, 10.000 altın vergiyi

²⁸² Kasım eünü ordunun kışlaya dönmesi mu'tâd olduğundan, gürültü. Aya Di_milrıs yâni Knsırn Giinü'nün tâyininden değil, o gün kışlağa dönülmek istenilmesinden kaynaklanmış olacaktır. (Mütercim)

²⁸³ Yâni kışlağa dönme zamanını. (Mütercim)

²⁸⁴ «Buda (Budin) vâlîsi. Eğri beğlerbeği Ahmed Paşa'nı hiyanetine ger't usûller dâiresinde kanâat peyda ederek, onu boğtine ger'î usûller dâiresinde kanâat peyda ederek, onu boğdurdu.» 19 Kasım 1626, Venedik Halâsası, Rue, s. 565, 572, 579-

²⁸⁵ «İmparator, Osmanlılar aleyhine ittifak için tahriki mutazammın olarak, Gabor'un kendisine yazdığı -ya gerçek, ya sahte- mektupları, kaymakamın ve diğer vezirlerin ellerine ulaştırarak, onu Bâb-ı Hümâyûn'un gözünden düşürmeğe çalışıyor.» Nisan 1626, Venedik Hulâsası*

²⁸⁶ 5 Temmuz'da Teodolaki buraya vâsıl olarak, su hususları taleb etti: 1) (Pomeranya'da) Harekâta mûsâade, 2) Budin muhafızına bir emr-i pâdişâht, 3) İspanya ile i'tilâfın kapanması, 4) İsveç kralı aleyhine hareketlerin men' için Lehliler'in hududu üzerinde hazır bulunmaları hususunda Tatarlar'a emir verilmesi.» 5 Temmuz 1626, Venedik Hulâsası, imparatorluk Arşivi-

getirmek için senenin sonunu beklemedi.²⁸⁷ Ta'lîmâtı, üçüncü defa olarak Prensburg'da İmparator ile Transilvanya Prensi arasında nakdedilen muahedeyi haklı göstermeye (yâni efendisini ma'zûr addettir-meye) çalışmasını mutazammın idi. Felemenk elçisi bu muahedeyi dikkate almayarak, aylık 30.000 ekü ianeyi te'diye etti. Lâkin İngiliz elçisinin iknâi o kadar kolay olmadı.²⁸⁸

Betlen, Prensburg anlaşmasını imza ettiği zaman bile mütteliklerinin elçilerini yeni harb plânlarıyla aldatmak istiyordu.²⁸⁹ Ancak, tecrübe, kendilerini çekimserliğe sevk etmişti. Bununla beraber onlar, Zitvatorok muahedesinin yenilenmesine Osmanlı Devleti'nin dostu olan hükümetleri dâhil etmek ve Almanya'nın dînî hürriyeti te'mîn olunmadıkça, muvafakat etmemeyi taahhüd etmiş olan Pâ-dişâh'ın vaadlerini yerine getirmesi talebiyle meşgul oldular. İngiliz elçisi bu muamele tarzına, Betlen Gabor'dan ziyâde i'timâd ettiği Brandenburg elektörünün²⁹⁰ yazışmalarıyla imâle olunmuştu. Bu esnada Betlen'in memuru Mikoferenç, İstanbul'da, efendisinden sonra, Transilvanya tahtının zevcesi Brandenburg prenseslerinden Ka-terina'ya intikalini talep ederek, bu hususta bir berât aldı (8 Receb 1036 - 25 Mart 1627).²⁹¹

Entrikacı Betlen, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki müzâkerelerden hissedar olmak üzere «Son»a elçisi Toldolaki'yi göndermiş ise de, İstanbul'daki entrikalarıyla bu müzâkereleri ihlâl etmeye çalıştı. Sulh akdedildiğinde, Toldolaki, Moldavya ve Eflâk beğli-ğinin «Daçya Kralı» nâmıyie efendisine verilmesini talep etmeye memur oldu.²⁹² Nihayet, Öldürücü bir istiska (karında su birikme şeklindeki hastalık) Transilvanya

²⁸⁷ «Gabor'un elçisi el Öptü ve 10.000 zekino vergiyi getirdi.» 30 Kasım 1626, Venedik Hulâsası.

²⁸⁸ «Gabor'un elçisi İmparator ile akdolan l'tilâfı ve sulhun akdini düşünmeksizin, memleket büyüklerinin göndermekte tereddüd etmedikleri otuz bin taleri aldı.» Ocak 1627, Venedik Halâsası.

²⁸⁹ Rue. s. 615, 616. 630, 631, 640: burada Toldolaki -Toldsaları. adıyla kaydedilmiştir- s- 655. 656. 665. Betlen'in Sir Tomas Kue'ye mektubu, s. 681.

²⁹⁰ Şimdiki Almanya tınparatorluğu'nun (Hammer çağındaki) menşei. (Mütercim)

²⁹¹ Macaristan vekayıUeri, Naîmâ'da târihi gayet açık olan bu berâtın ve Transilvanya prensinin istid'ftlanndan bahsetmezler. Sir Tomas Rue, Miko-ferenç'den az miisaid bir lisanla bahs ediyor : «Böyle bir sefâfet için iyi seçilmiş bir adamdır ki, ne İsa'ya inanır, ne de Yehvâ'ya (yâni ibranî \L sanında olduğu üzere, Allah'a), s. 724; daha aşağıda, s. 694: «Üç muhtelif mezhebe yâni biri Papa, biri Kalvin, biri Aryan mezhebine tâbi olmak üzere, benim zamanıma rastlayanların Öcücüsüdür. Fransisko Mikoferenç'in müzâkereleri 7 Kasım 1627, Sir Tomas Rue'de. s. 707 : «Transilvanyahlar benimle dahi İstihza ettiklerinden» Rue. s- 708. (Buna dâir Naîmâ'nın fıkrası şudur : «Betlen, vilâyetine vardıkdan sonra, kapu kedhudâsını mektûb ile Könderüp. oğlu olmamakla. Erdel hükûmeti, üç milletin ittîfâkıyla, kendüden sonra menkûhası olan Katarina Brandenburgî nâm avrata tevcth olunmasın murfid idinüp. mfacebince sene-i mezbûre (1036) Recebinan sekizinci Cüni ahid-nâme yazılıp gönderildi.» c 2, s. 415)

²⁹² TransHvnyya elçisi Teodotaki, 1628, Venedik fflasaaı.

prensini hırslı tasavvurlarına son verdi.²⁹³

Avusturya İle Sulhun Yenilenmesi

Murtaza Paşa'nın Macaristan'daki son akını, Gyarmat'ta kısa bir zaman önce akdedilen muahedeye rağmen ve alenen ihlâl edilen Zitvatorok muahedesinin bir daha yenilenmesinin ne kadar gerekli olduğunu kâfi surette gösteriyordu. İstanbul'da Avusturya mukim elçisi (zât-ı şahaneye Gyarmat Musalehası tasdiknamesini ulaştırmağa memur Sebastiyen Lostriye),²⁹⁴ o zamana kadar İspanya müzâkerelerini desteklemiş ve Transilvanya prensinin entrikalarını tesirsiz kılmaya çalışmıştı. Zâten, sulhun son yenilenmesinde ihtilaflı kalan noktalar kat'î bir şekilde halledilmediği gibi, Bosna Valisiyle Hırvatistan umûmî kumandanının insiyatifine bırakılmış olan Bosna hududunun tanzimi mes'elesi de düzenlenmemişti. Bu madde, tm-parator'un müşavere meclisi reisi Kont Altan ile Bosna'ya birbirini müteâkib vâli olan Sofu Mehmed ve Murtaza Paşalar arasında sıkı bir yazışmayı icâb ettirdi.²⁹⁵

Nihayet Kornom Palâtinliğinde bulunan Son'da²⁹⁶ toplanan murahhaslar.²⁹⁷ ihtilaflı noktaları, yâni iki tarafın sahip çıktığı köylerin hangi tarafa âid olduğu mes'elesini, Vaç'ın iadesini ve Bosna palankalarının yıkılmasını elçilerin görüşlerine ve hudud komisyonu nâmını alan özel bir komisyonun çalışmalarına bırakarak, Zitvatorok, Viyana, Kornom ahidnâmeleri esasları üzerine, yirmibeş sene için sulhu yenilediler (13 Eylül 1627). Akidlerden her biri tarafından tâyin olunan elçiler, muahedenin birer suretini almakla görevlendirildüler. Tasdiknameler husûsî memurlar vâsıtasıyla dört ay zarfında karşılıklı olarak alınıp verilecekti. Büyük sefaret

²⁹³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/95-98.

²⁹⁴ 16 Ağustos 1626, Sefirin sefâret-nâmesi.

²⁹⁵ Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin. sulhun bozulmasından şikâyet ettiği hakkında, Kont Altan'a mektubu, 29 Receb 1035 (26 Nisan 1620; Murad Paşa'nın Kont Altan'a mektubu; Receb Paşa'nın mektubu; 28 Receb (25 Nisan), Ah-med Kedhuda'nın Kont Altan'a mektubu; Budln valisi Mehmed Pasa'nın mektubu, 27 Receb (24 Nisan), Arşiv; Betlen'in Macaristan ve Transilvanya Kralı olmak üzere tanındığı sahil olup olmadığına dair Murtaza Paşa'nın Son ordugahından Doc'a mektubu, 1 Safer 1036 (26 Ekim 1626), Türkiye yazışmaları, kezâlik; Venedik'le iyi geçinmeyi emreden, Sultan IV. Murad'ın Bosna beglerbeğine fermam, 30 Zilka'de 1035 (25 Ağustos 1626), Arşiv.

²⁹⁶ Bizim târihlerde «Sonbur» yâni «son kasabası». (Mütercim).

²⁹⁷ Türk murahhasları şunlardır: Eğri beglerbeği Mehmed Pasa; Budln ıcttf-ttsi işft Efendi; Estergon sancak-beği Ahmed; Solnok beği Muharrem; Bu-din azablar-ağası Cihan Ağa ki, Lâtince evrakda «Gzrihan Fosab ağa bu-densis. denilmiştir. İmparator murahhaslar: Müşavirlerden Vaç piskoposu Etiyen Senyey DŞvegütey, Gerard D5 Günsternberg, Baron Dantel Ester-hazi. Baron Piyer Koharl; Betlen'in murahhası Misel Toldolaki. Natmtf, Arşiv'de Türkiye evrakı.

ve hediyeler, zikredilen bu muamelelerden sonra gönderilecekti.²⁹⁸ Alınan bu kararlara uygun olarak, İslâm elçisi Mehmed Beğ ve Macar Bolog Istvan, Son ahidnâmesinin asıllarını hemen İstanbul'a ulaştırmak için seçilerek, büyük sefaretler ertesi sene başında vuku buldu. Osmanlı Devleti, Bolog İstvan refakatinde olduğu halde Receb Paşa'yı gönderdi. Avusturya da, elçi olarak, Aşağı Avusturya Nâib-ler Meclisi reisi Baron Kûefştayn'ı²⁹⁹ seçti. İmparatorun hediyeleri 10.000 eküden ziyâde tahmin edilen gümüş üzerine altın yaldızlı bir sofra takımı idi. Yeni sefirin ta'lîmâtında Fransisken ve Cizvit papaslarına müteallik birkaç madde vardı: Birincilerin namlarına olarak, Avilak'da Rumlar'ın eline düşmüş olan Sen Jan Ka-pistra'nın na'sını, ikincilerin nâmına da, Viyana ahidnâmesinin yedinci maddesi mucibince Osmanlı memleketlerine kabullerini istiyordu. Elçi gerek bu iki hususta, gerek iki kilisenin birleştirilmesi teşebbüsüyle bir Rum matbaasının te'sisini men* etmek hakkında İstanbul Patrik'i nezdindeki mesâisinde başarısızlığa uğradı. Avusturya Lippa (Lepve) ve Vaç hakkındaki taleplerinden de bir netice çıkaramadı. Müslümanlar, bu şehirlerden birincisinin zabtının muahedeye aykırılığını inkâr ettiler ve ikincisi Bulundvâr'a karşılık tuttular. Anlaşmazlık konusu olan köylere dâir müzâkereler de neticesiz kaldı. Sefaretin İstanbul'a davul çalarak, bayrak açarak girmesi müsâadesi -ki şimdiye kadar yalnız Baron Çernin'e verilmişti- yeni Avusturya sefaretini için de reddedilerek, İmparator da, misilleme olmak üzere, Müslüman elçisi Receb Paşa hakkında aynı muameleyi yaptı. Bir Katolik Patrikliği'nin ihdası hakkında, İmparator'un i'ti-râf rahibi Lamorme'nin telkinleri üzerine, sefirin ta'lîmâtına yazılmış olan talebinde dahî, Avusturya muvaffakiyete nail olamadı.³⁰⁰ Viyana'daki Osmanlı ve İstanbul'daki İmparator elçileri günde yüzonar ekü tahsisat aldılar (Temmuz 1629).³⁰¹

Ertesi sene bunlar avdet ederek, Kudüs'e gönderilen Avusturya elçisinin yerine mukîm elçi olmak üzere, Rudolf Şmid gönderildi.³⁰²

²⁹⁸ Onbir maddeyi ihtiva «den ahidnâmenin aslı.

²⁹⁹ Aşağı Avusturya Saltanat Naibi.

³⁰⁰ Baron Kûefştayn'ın Seyahatnamesi, Encümen-i Dâniş-i Şarkî.

³⁰¹ Baron Kûefştayn, altı aylık sefaretini için ayda binaltıyüz ekü maaşından ve İkibin ekü zamime (ödenek)'den başka yirmi bin «riksdaler» almıştır. Yüzon ekü yevmiyesi 9000 akçeye muâdil idi. Çünkü 110 ekü 9.900 krayçer tutar (1 krayçer 3 liyar hesabıyla)- Şu halde 1 akçe, 1 krayçer ile 1 krayçerin onda birine muâdildir. (Bu fıkra Fransızca'da yanlış; Almanca'ya bakılarak doğrusu yazılmıştır- Mütercim)

³⁰² O zaman İstanbul'da İmparator'un tercümanı «Askiye» idi; birinci tercüman Damyanı, ikincisi Maryanı idi- Tercümanlık şâkirdleri arasında Yuames Diyeç bulunuyordu ki, İmparator'a 12 Nisân 1623 tarihli raporda «zât-ı haş-jret-neâblarının Şark lisanlarını incelemek için İstanbul'da bulundurdıkları gençlerden biri* diye tarif edilmiştir. İmparatorluk Kütüphanesinde el yazan, 585.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/99-101.

Sultan Murad'ın Tabiatı Hakkında

Sultan Murad'm bu birinci saltanat döneminde -ki Abaza'nın itaati ve Zitvatorok Anlaşması başlıca vekayii dendir- şimdi 17 yaşına gelen genç hükümdara bir nazar atfetmek faydasız değildir. Mu-rad uzun boylu idi. Çehresi, ırkına mahsûs zeytuni bir renk (esmer) almıştı. Gözleri kara, çehresi şiddetini gösteriyordu. Kabul zamanları muntazam, her şeyi Öğrenmeye meraklı olup, kendisi için yeni olan her şeye ehemmiyet verir ve etrafında cereyan eden her türlü ahvâli Öğrenmek isterdi.³⁰³ Kardeşi Osman gibi, tebdîl-i kıyafet ederek, payitaht sokaklarını dolaşmayı severdi.³⁰⁴ O vakte kadar en sürekli iştigâl mevzuu timâr ve zeamet tevziatında ıslâhattır ki, bu hususta ilân edilen emirler, Sadrâzam Husrev Paşa'nın veyâhud defterdarın himmetleri eseri olmakla beraber, «Murâd-ı Râbi Kaa-nunu» ismini almıştır.³⁰⁵

Artık genç hükümdar, o zamana kadar -himâyesi altındaki kız-larağası Mustafa ile birlikte- kendi nâmına saltanat eden validesinin vesayetinden bıkmaya başlamıştı. Bunların iltifat ettikleri yeni kişi. Sultân Murad'm hemşirelerinden biriyle evli bulunan Kapdân

Hasan Paşa idi. Bunların Hasan Paşa'yı alâkadar eden dedikoduları ve ona sahip çıkışları, Pâdişâh'ı kızdırıyordu.³⁰⁶ Hoşnudsuzluğu-nu izhâr etmiş olmak ve onun taraftarlarını korkutmak için, Sultân Murad, Kapdân Hasan Paşa'nın elinden genç zevcesini aldı. Bu vak'a, Pâdişâh'ın -Anadolu vîâyetlerindeki zulümlerinden dolayı îdâm olunan- ikinci eniştesi Kara Mustafa'nın Öldürülmesinden az evvel olmuştur.³⁰⁷ Harem, mukaddes bir

³⁰³ «Zât-ı şâhâne onyedî yaşındadır; uzun boylu, iri kemiklidir; gözleri siyah, rengi zeytunidir; çehresi, daha ziyâde, sert ve şiddetlidir. Kabul sırasında metanet göstermiş, ve balyosu mütecessisâne nazar-i dikkatten geçirmiştir-Kabul zamanına tamâmiyle riâyet eder. Denilebilir ki, kabul vaktinde bulunabilmek için, safâsını terk edip, müteakiben safa sürdüğü yere geri döner. Fikri dâima Devlet işlerinin idaresiyle meşguldür; herşeyi bilmek, her-şeyden haberdâr olmak ister- Bundan dolayı büyük muvaffakiyetlere nail olması kuvvetle ücfd olunur.» Venedik Hülâsası, Mayıs 1628, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi-

³⁰⁴ «Zât-ı şâhâne, birferdi gibi. tebdîli kıyafet ederek istanbul sokaklarını ge-zerdi» Eylül 1628, Venedik Hülâsası.

³⁰⁵ Bu emirler. Kanunlar mecmuasında Sultân Süleyman kanununa lahika teşkil eder.

³⁰⁶ «Valide Sultân, Pâdişâh için mutantan bir eğlence yapmış, bu uğurda 10.000 zeklnı sarfetmiştir. Bundan başka Pâdişâh ile barışabilmek için, murassa eğerler vurulmuş atlar hediye etmiştir- Pâdişâh, VftUde-Sultân'ın Kapdân Ha-Snn Paşa hakkında gösterdiği tesfihübden nefret etmektedir. Bundan dolayı, Kapdân Paşa'nın zevcesi olan suKanı onun elinden almıştır {tatille etmiştir, bosandırmıştır}.* 2 Eylül 1628, Venedik Hnlfstası-

³⁰⁷ .Pâdişâh'ın eniştesi Mustafa. Asya'da işlediği zulûm ve kötülüklerden dolayı tdâm olunmuştur.* Venedik Hülâsası, 1627 Aralık ayı.

siğınak sayılarak, müttehimin hayâtını muhafaza etmesi lâzım gelirken, bu defa Sultân Murad'm gazabı bu hürmete dahî riayet etmemiştir.

Bu müdhiş gazabı teskin için, Valide Sultân, oğluna bir şenlik yaptı ki, masrafı onbin altını buluyordu. Valide, mükellef surette donatılmış atlar da hediye etti. Yine bu sıralarda, genç pâdişâhın hayâtını şiddetli bir hastalık tehdîd etti.³⁰⁸ Sultân Murâd, kötü yaşayışıyla hastalığı davet etmiş olduğu halde, tıbbın tedavilerini de reddediyordu. Sıhhatine kavuştu.³⁰⁹

Üsküdarlı Azîz Mahmud Hudâyî Hz. 'Nin Ve Veysi'nin İrtihalleri

Fakat o sene zamanın en meşhur siyâsî adamlarından ikisi irti-hâl etti. Biri, hayât-ı mütehayyirâne tarîkatinin en büyük üstâdla-rından olan Üsküdârî Şeyh Azîz Mahmûd Efendi'dir,³¹⁰ ki, birbirini müteâkib müderris ve kadı olduktan sonra, rüyasında birçok kadıların cehennemde ateşler içinde kaldıklarını görerek, Üsküdar'da inzivaya çekilmişti. Şeyh'in kuds! şöhretinin nezdine iltica eden birkaç vezîr ve defterdarı nasıl kurtarmış olduğunu okuduk. İkincisi, Üveys, yâhud Veysi'dir ki, Alaşehir kadılarından birinin oğlu olduğu halde, kazaskerlik makaanuna yükselmiş, Münşeât'ı ve Si-yer-i Veysî nâmındaki eseri ile kazandığı şöhret, siyâsî hicivleri ve kendinden önce yaşamış büyükler arasında mükâleme tarzında kaleme alınmış siyâsî ihtîrâtı ve Devlet'in inhitat sebeplerine dâir derin mülâhazalarını içine alan Hôb-nâme'siyle kazandığı şöhrete muâdil bulunmuştur.³¹¹ Şiddetli ve hunîn

³⁰⁸ PARIŞAH'dan iki defa kan alınmıştır. Hayatından şüpheler hâsıl olmuştu, irt vîlcîdlurıır; maişeti İntizamsızdır. Kendi heves ve arzusuna göre ömör sürer. Gençliği sayesinde saftlığına kavuşmuş, ve artık İstanbul sarayında kntmknla İktifa etrnlstlr.» 30 Eylfl 1R28, Venedik Hulâsam.

³⁰⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/101-102

³¹⁰ 1038'de (Cenk İlf78) irtihal «rtmştılr. AtM'de ve Ferfeke'nin o sene vekaayin-defcl tercîme] hftlfn bakınız. Tasavvufla Hftfl eserleri Bnlonya (Bologna) Külliyesi Kütüphanesinde vardır.

³¹¹ Vâkıa-nâme, Veysi, İdarenin islâhı hakkındaki tasavvurlarını o zaman saltanat tahtında bulunan Pâdişâh'a (I. Ahmed'e) arz etmek arzusunda bulunduğu halde, bir gece rüyasında kadîm zamanların bâzı büyükleriyle müs-tebidlerinden mürekkeb bir meclis huzurunda bulunduğunu söyleyerek, aşağıdaki isimleri sayar: Âdem, Hâbil, Şit, Hüd, Salih, İbrâhîm, Mûsâ, Muhammed (Peygamberimiz Efendimiz), Kelîb bin Vâil, Ebû-Bekir, Ömer, Osman, Alî, Muâviye, Amr, Ömer bin Abdülazîz, Yezîd, Veîd, Haccâc, Me'mûn, Mansûr, Mu'tasim, Hâkim bi-Emrillah, Cengiz, Kaytbay. Vâkıanâme'siyle birlikte yazılmış olarak mâlûk olduğum İnşây-ı Veysi'de ancak on-dört mektup vardır. Hicviyyâtı «Şark Simaları» eserinde dere edilmiştir. (Hammer'in bu ifâdesi İzâha muhtaçtır: Kâtib Çe-leb'inde öyle yazılı olduğundan Vâkıa-nâme dediği «Hâb-nâme-t Veysi» dir. Hâb-nâme'nin özeti şudur: Veysi, Sultân Ahmed'e, bir tesadüf ettiğinde, âlemin perişanlığından, zamane eşkıyalarının zulûmlerinin son dereceye geldiğinden bahsederek, memleketin islâhına dâir bâzı tedbîrleri arz etmek tasavvurunda bulunurmuş. Bir gece âlem-i menâmda, İskender-i Zülkarneyn başta oturmak üzere, geçmişteki Osmanlı sultanlarından mürekkeb bir meclis huzuruna çıkarılmış. Sultân Ahmed gelerek, o da İskender'in karşısında bir tahta oturmuş. Sultân Ahmed ile İskender konuşmuşlar: Sultân Ahmed, III. Murad zamanından beri kırk senedir Şark ve Garb'a sefer yapılarak reâyâ ezilmiş, askerinin intizamı bozulmuş olduğunu, ve kendisinin müşkil durumlar içinde saltanat tahtına geldiğini söyleyerek, üzüntüsünü belirtmiş. İskender-i Zülkarneyn, cevaben «Dünyâ eğer benim bildiğim

(kanlı) olan hicivleri zamanın bozulmuş ahlâkını samimiyetle tasvir eden bir levhadır.

Her türlü cinayetlere, her türlü âfetlere sahne olan bu Onye-dinci Asrın ilk senelerindedir ki, Avrupa payitahtlarının ekserisini isyanlar tehdid etmiş, taassubun hançeri hükümdarları öldürmek için kınından çıkarılmış, İstanbul ile Fransa ve İngiltere'de³¹² binlerce adamı veba alıp götürmüş, «Union» ve «Liğ»³¹³ orduları Almanya'nın kalbini parçalamış, Fransa ve Türkiye pek mühim birer mevkillerini (Bağdâd ve Roşel) kaybetmiş, kanla lekelenen Osmanlı tahtı -saltanatı pek felâketli işaretlerle başlayan- bir intikamcının eliyle eski metanetini bulmaya başlamıştır.³¹⁴

dünyâ ise. ne bir pâdişâh zamanında âbâdân olmuştur, ne de âlem halkı onun şerrinden bir vakit Âmân bulmuştur.

Zamanımızda harâb dediğimiz dünyâ, ne vakit ma'mûr ve âbâdân idi?» mukaddimesini söyledikten sonra, Âdem, Şit, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Mûsâ, Şuayb, Yahya, Aş'iyâ, îsâ Peygamberler hazerâtıyla Hazret-i Hatemi'l Mürselîn Efendimizin zamanlarında ve Ebû-Bekir, Fâ-rûk, Osman, Alî hazerâtıyla Muâviye, Emevî melikleri, Abbasî ve Fatımî halifeleri, Hârezm Şahı Sultân Muhammed asırlarındaki fitne ve ihtilâlleri ve bâzı zâlimleri ve ezcümle Kaabil ve evlâdı, Al-i Semûd, Nemrûd, Mûsâ zamanının Firavunu, Buhtu'n-Nasr, Kelîb bin Vâil, Müseylemetü'l-Kezzâb ve emsali, Mugire bin Şi'be, Yezîd, Velîd, Haccâc, İbnü Alkamî Hâkim bi-Emrillâh, Cengiz taraflarından yapılan kötülükleri zikreder ve her vak'ayı yâd ettikçe «O zaman mı âlem ma'mûr ve âbâdân idi?» suâlini sorar. Zülkarneyn nihayet, «Musibetler ve belâlar, her asırda reayanın fesâdçı niyetlerinden zuhura gelmiştir; pâdişâhların bu hususta medhali yoktur; nitekim Cenâb-ı Rabbil-Âlemîn Kur'ân-ı Bâhirül-Bür-hânında buyurmuştur: «fnnellahe lâ-yugayrin mâbekav-mi hattâ yugayyirü binefsihim» dedikten ve bunun İşaret ettiği gerçeklik bakımından, pâdişâhların şer-i şerife sıkıca tutunmaları, mansıbları ehline vermeleri, kadıların ehlini seçmeleri lüzumunu söyledikten sonra, bu konuşmanın tafsilâtı olarak yazılmasına rüya sahibini memur eder.)

³¹² 1611'de İstanbul vebası, ki 200.000 kişiyi telef etmiştir; 1625'de İngiltere vebası; 1628'de 60.000 kişi götüren Lyon vebası.

³¹³ Sâml Beğ Kaamns'ı birinci kelimeyi tlttihad, İkinciye *l'tü&f kelimesiyle tercüme etmiştir. (Müterdm)

³¹⁴ (NOT: 8) Riko, «Osmanlı Târihi»nde «Üç ay zarfında üç imparator (hünkâr), yedi sadrâzam, iki kapudân paşa, dört yeniçeri ağası, üç defterdar, altı Mısır valisi» demekle hatâ eder. Lâkin Sir Tomas Rue —ki Riko ve ondan naklen diğer Avrupa tarihçileri bu ifâdesini iktibas etmişlerdir— şöyle yazar: «Sultân Osman'ın vefatından beri beş aydır bir inkılâb (ihtilâl) safhası görülmekteydi.— Şu zaman içinde ben üç imparator (hünkâr), yedi sadrazam gördüm.» Ve sonra yukarıdaki gibi devam eder. Bununla beraber onbeş ay zarfında, birbirini müteakiben; hepsi aynı zamanda değil. Lâkin Rue de bir yerde aldanır; çünkü o zaman Mısır'da ancak dört kişi vâllilik etmiştir ki şunlardır: Biber Mehmed, vâllîğe oturuşu 21 Rebîülevvel 1031 (3 Şubat 1622); İbrâhîm, Kara Mustafa, Çesteci Ali. Çesteci Ali Paşa, mansıbına gitmedi; Kara Mustafa 1035 (1625)'e kadar valiliği idarede devam etti. Hacı Kalfa'nın Takvîmü't-Tevârih'ine bk. s. 220.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/102-103.

KIRKYEDİNCİ KİTAP	
Husrev Paşa'nın Hemedan Seferi.....	
Mihriban1n Fethi; Hasan-Abad Ve Hemedan'ın Tahribi.....	

Mihriban'ın Fethi; Hasan-Âbâd Ve Hemedân'ın Tahribi.....	
Bağdâd'a Hareket	
Bağdad Muhasarası	
Bağdad Muhasarasının Kaldırılması.....	
Osmanlıların Hille Ve Şehri Zordan Çıkarılması	
İstanbul'da Fırtına - Mekke'de Seylâb	
Şemsî Hânın Firarı.....	
İdareciler Arasında Değişiklikler Ve Prevezeli Mustafa Paşa'nın Tedbiri.....	
Transilvanya, Moldavya, Eflak İle Münasebetler	
Kazaklar, Tatarlar Ve Lehler	
Kapdan Hasan Paşa'nın Ve Azmîzâde Haleti Efendi'nin Vefatları.....	
Husrev Ve Hafız Paşaların Azilleri	
Yeni İsyanlar	
Hafız Paşa'nın Hunharca Katli	
Yeni İsyanlar	
Askeri Fetret	
« Tiz Şu Hânin Başını Kesin! »	
Sultan IV. Murad Han Dizginleri Ele Alıyor	
IV. Murad Han'ın Ayak Divanı	
Âsîlerin Elebaşılarının İdam Edilmesi	
Dereli Halil Ve Deli (Yaycı) Hasanın Katli.....	
Âsî İlyas Paşa'nın Sonu	
İsyancılar Ve Zorbalar Teker Teker Temizleniyor	
Arabistan'da Karışıklıklar	
İstanbul'da Büyük Yangın.....	
Kahvehanelerin Kapatılması	
Tütün Yasağı.....	
Kadı-Zade'nin Vaazı.....	
Karaçelebizâde Mehmed Efendî'nin Vefatı	
İran Üzerine Sefer	
Müfti İle Âsîlerin İdamı	
Haleb'de Yeniçerilerin Kıyımı.....	
Lübnan Emiri Fahreddin'in İtaati	
Abaza'nın Bosna Valiliği	
Rus Tahririyle Lehistan Üzerine Sefer	
Lehistan İle Anlaşma	
Şâir Nef'î'nin İdamı.....	

Abaza Hasan Paşa'nın İdamı

KIRKYEDİNCİ KİTAP

Husrev Paşa'nın Hemedan Seferi

Baharın ilk günlerinden itibaren, sadrâzam Hemedan seferi hazırlıklarına başladı. Ordu çadırları Üsküdar'da kurulmakta (9 Ramazan 1038 - 2 Mayıs 1629), Receb Paşa İstanbul'da kaymakamlık makaamma geçerek. Kapdân Hasan Paşa'nın donanması Akdeniz'e çıkmakta idi. Müteakiben, askerin tahsisatlarının ödenmesi sipahiler arasında bir isyana sebep oldu: Bunlar akçe yerine £u-ruş istiyorlardı.³¹⁵ Sadrâzam, 6n-ayak olan Rum Mehmed, Dağlar

Delisi, Mütesellim Mehmed ile emsalini îdâm etmek istedi. Mukabele defterlerini huzuruna getirterek, bunların isimlerini bizzat ib-tâl etti. Lâkin zorbarlar birbirleriyle müttefik olduklarından, ele ge-çirilemedüer. Husrev Paşa, yeniçerilerin hoşnudluğunu kazanmak için, sipahileri mahvetmeyi hayli vakitten beri arzu ediyordu. An* cak, sefer açılmak üzere olduğu için, tasavvurunu te'hîr ederek, hat» tâ ibtâl ettiği isimleri bile yerinde bırakarak, sipahilerin telifine mecburiyet gördü. Kandökücü Husrev Paşa'nın böyle bir davranışta bulunması sâdece durumun öyle icâbettirmesinden dolayı olması sebebiyle, vahşîyâne tabîati hükmünü icra etmekte gecikmiyecekti. Yeni sadrâzam, sebat ve şecaat sahiplerinden ise de, şefkate bigâne olduğundan, herkes kendisinden korkar ve nefret ederdi. Hatırına bile getirmezdi ki, kibir ve hiddet saikasıyla açılan yaralar ancak merhamet ve atıfet merhemiyle hafifletilebilir ve tama' ve denâet, tatlılık ve tevazu perdesine muhtaçtır.³¹⁶ Bununla beraber bütün gönüller aleyhinde idi; Üsküdar seferinin ilk adımlarında da felâket nişaneleri görüldü. Şiddetli bir fırtınanın birkaç çadırı yıkması üzerine, umûmî i'tikad Halil Paşa'nın uğursuz seferini hatırlamak için bir vesile buldu. Halil Paşa zamanında kar yağması, orduyu ihata edecek çığlar sukuutuna delâlet sayıldığı gibi, bu defa da, znüdhiş Üsküdar fırtınası Osmanlı ordu için uğursuzluk sebebi sayılabilecek yağmur sellerine bir alâmet gibi görüldü.

³¹⁵ Başdefterdâr Bekir Paşa'nın askere verdiği mevâcib züyûf ve mağşuş akçe olduğundan sipâh zümresi kabulünden imtina edip «guruş ile hâlisül-ayâr ak-çe isteriz» diye cem'iyet etdiler. Naîmâ, c. 2, s. 447 (Mütercim).

³¹⁶ Bu mülâhaza Naîrcâ'nındır. (Naîmâ, Husrev Paşa'nın Ferhâd Paşa ve tb-râhim Paşa emsali serdârlar gibi semahat göstermediğini, ve kendinden önceki hikmet sahiplerinin kanaatler mucibince gazaba uğramışların ve kızgın bulunanların ihsan sahibi, ve âdî ve alçakların mütevazı ve yaltakçı olmaları lâzım geleceğini tafsil eder. c- 2, s. 449- Mütercim)

Bununla beraber, askerin sarsılmış olan cesareti İran'ın büyük hükümdarı Şâh Abbas'in vefatı haberiyle yerine geldi. Şâh Abbas, 44 sene hüküm sürdükten sonra, kendisinin torunu ve Safî Mîrzâ*-nm oğlu bulunan Sam Mîrzâ'ya tahtım terketmiş ve bu mîrzâ, «Şâh Safî» unvânıyla büyükbabasının yerine geçmiştir. Abbâs, parlak saltanatını lekeleyen katiller, cinayetler olmamış olsa, büyük bir hükümdardı.³¹⁷ Tahta cülusu sıralarında, o vakitte saltanat için seçme hakkım hâiz olup da, kendisine itaat etmeyen Kürd ve Türkmen reislerini katliâm etmekle yetinmiyerek, adının şerefini oğlunun îdâ-mıyla, kan dökücü taassubuyla mahv etti. O asrın ve gelecek asırların (ta'lîk yazıda) en büyük hattatı olan Îmâdü'l-Hüseynî, Ömer mezhebinden olduğu için³¹⁸ büyük şöhretine rağmen, Şâh Abbâs'm emriyle öldürülmüştür.³¹⁹

Üsküdar ordugâhı Temmuz başlarında kaldırıldı (18 Zilka'de 1038 - 9 Temmuz 1629). Ordunun güzergâhında uzun bir îdâm silsilesi görülmüştür M, Husrev Paşa, muamele tarzında efendisine öncü olmaktan başka bir şey değildi.³²⁰ Akşehir'de Kadı Avnî Osman Efendi hapsolunmuş, ve hapisten çıkarıldığı gün korkusundan vefat etmiştir. Konya'da altmış sene önce Kanunî Süleyman zamanında. hizmete girmiş ve sonradan Rumeli'nde Mehdî nâmına zuhur eden bir adamı, kendi eliyle Öldürmüş olan Arnavud Koca Durmuş Beğ hiTat aldı. Lâkin, müteakiben, Husrev Paşa'nın Abaza seferinde arkadaşı ve Durmuş Beğ'in hasmı bulunan Yûsuf Paşa'nın iftirası üzerine, servetinin hesabını vermek için vezirin huzuruna çağırıldı. Durmuş Beğ, cevaben:

- «Devletli! Ben bu kadar levend ve asker sahibiyim; bende para mı kalır? Bugün gelen yarına durmaz.» dedi.

Sadrâzam hiddetlenerek:

- «Malını ver, yoksa başın gider» demesi üzerine, ihtiyar beğ

³¹⁷ (Şâh Abbas) kırk üç sene şahlık sürdi; 1038 Cumâdelulâsında Mâzenderân'da istiska'dan helak olup, Erdebtî gûrhânesinde (makberesinde) Şeyh Safî Tûr-besi'ne defn olundu- Sini yetmişden mütecaviz idi. Kendi oğlum kati ifeniş idi. Oğlunun ogh Safî Mîrzâ, yerine geçdi.* Nalmâ, c. 2, s- 450- Naîmâ. Üçüncü Cûd'in başlarında Safî Mîrzâ'mn, Şâh Abbâs'm nebîresi olduğunu (kız torunu?) yazar. (Mütercim).

³¹⁸ «Sünnî, demek olacaktır. (Mütercim)

³¹⁹ «İkiyüzeüi sekiz ressam ve hattat tercüme-i ahvâH» eserinin müellifi Alî'den daha sonra olduğu cihetle, tmâd'ın tercüme-i hâli bu eserde bulunamazdı. Ancak bende ki nüshanın kitabı ikmâl eden fıkrası sonunda «Îmadü'l-Hüseynî» ismi okunmaktadır.

³²⁰ Naîmâ, Husrev Paşa'nın Haccâcâne bir tarzda gittiğini, suçlu suçsuz korkarak:

Gelir ol vezîr-i hûnl kılıcı elinde kanlı Savul ey gönül yolundan ki yaman gelmiştir bu!

mealindeki beyti tekrar ettiklerini, ve şerrinden kurtulanların sadakalar verip, kurbanlar kestiğini hikaye eder. c. 2, s- 36 Hammer'in Almanca'smda bu beytin manzum tercümesi yazılıdır. Fransızca'sından beyitten bahsetmez. (Mütercim)

(Naîmâ'nın tâbirince «pîr-i dilîr») sükûn ile şöyle cevap verdi:

- «Ecelim gelmedi ise, senin tehdidin beyhudedir; eğer nâ-hak olarak benim kanıma girersen, rûz-ı mahşerde iki elim yakandadır. Yaşım seksenden ziyâdedir, vücûdumda da dîn ve devlet yolunda açılmış o kadar yara vardır; senin gibi kana susamış bir zâlimin zamanında ölmek, yaşamaktan iyidir.»

Keskin kılıç, ihtiyarın vakarlı cevâbını kesti; çıplak vücûdu üzerinde sayılan yara izleri sözünün doğruluğunu isbât etti.

Sadrâzam Konya'dan geçmiş olduğu hâlde, Karçgay'ın gaalibi olup, Gürcîler'le birlikte Konya etrafında her türlü kötülüğü icra etmekte olan Magrav aleyhinde bir takım şikâyetler kendisine geldi. Husrev Paşa, Anadolu beğlerbeğini ve Niğde beğini Magrav'm mezâlimine nihayet vermekle görevlendirdikten sonra, Haleb üzerine yolunda devam etti. Müteakiben Magrav, oğlu ve 40 Gürcî ile beraber Haleb'de sadrâzaman cadın önüne getirildi.³²¹ Magrav, orta boylu fakat gayet kavî bünyeli bir ihtiyar olduğundan, kendisine «Boğa» derlerdi.³²² Geçmiş hizmetlerine bakılmıyarak, talihsiz ihtiyar cellâda teslim edildi. Oğlu ve 40 arkadaşı da aynı akıbete uğradılar.

HalebMe 17 gün kaldıktan sonra, ordu hareket etti. O zamanlar Urfa ve Birecik civarında bulunan «Bigdeli» (Beğdili), Türkmenleri aleyhine, sol cenah ulûfecilerle birlikte, sevk olunan Anadolu Vâ-lîsi Zor Paşa, 10.000 koyun ve 100 katar deve getirdi. Bu muazzam ganimet orduda bolluğu tel'mîn etti. Antikçağ târihinde Birte nâmıy-le meşhur ve Roma ve Bizans vekâayiinde birçok defa zikredilmiş olan ve Fırat'ın geçit yeri durumundaki Birecik'e varıldığında, sadrâzam toplan ve zahireleri «tsa» (Aysa) nehrinin, yâni eski Anaçep-rakta kanalının mansabı bulunan Filuce (kadîm Tilota) iskelesine kadar ulaştırmak için, 100 sefine inşâsını emretti. Diyârbekir*de orduya maaş ve zahire dağıtıldı (15 Rebîülevvel 1039 - 2 Ocak 1629).

Diyârbekir beğlerbeği Halıcı-zâde Mustafa Paşa, çarhacı fırka-sıyle

³²¹ Magrav'ı, oğlunu, beraberindekileri bağlayarak, 14 saferde Haleb'e getirdiklerinde, sadrâzam, otağı önünü açıp iskemle üzerine oturdu. Magrav ak sakallı, orta boyluydu. Elinde bilekcik, san kaftan giymişti. Bir beygire buu dinnişlenif. (Nafenî'dan telhis, c 3, s. 7) (Mütercim)

³²² Naîmâ, uhdesine Karaman eyâleti tevcih olunan Magrav'ın gaayet şecT, cfls-sede fSe benzer olduğunu, fakat hükümet islerinde râcil (bilgisiz, yaya) ve taaddlye (zulüm ve kötülüğe) mail bulunduğunu beyândan sonra, hakkında bazı zarif kişilerin lisânından şu kit'ayı nakleder:

Meykesem bade, meyhûram be-pilâv Hayfttum gedftzân sebeb cün gflv Men ne gebrem, ne raüslimem, ne cühûd Mtr-i mtrfin-1 Karaman Magrav

Magrav, münasib hizmette istihdam olunmamıştı. Fezleke ve Naîmâ, onun katlini Husrev Paşa'ya büyük hatâ savarlar. Ve Pasa'nın bu hareketiyle İran Şht'tnm Magrav'dan intikamını aldığını söylerler, Haromer'in Alman-ca'sında bu kit'a nazmen yazılıdır. (Mütercim)

ordunun önünden Mardin  zerine sevk edildi. Ruha (Edessa) ile Nusaybin arasında bulunan Koçhisar kalesinde ordunun en ihtiya r ve en muhterem vezirlerinden olan defterdar Bekir Pa a, kazasker huzuruna getirilerek, kısa bir soru turmadan sonra, Mardin kalesinde hapsedildi. Bekir Paşa'nın bu duruma d  mesinin sebebi şudur: Cebeli D r  z hâkimi M ano lu tarafından orduya gönderilmiş olan 80.000 guru tan defterdar 30.000 guru  alarak, sadrâzamanın kedhudâsı Hacı Ayvaz Süleyman A a'ya vermişti. Kedhudanın telkinleri üzerine, sadrâzam 30.000 guru u Bekir Pa a'dan isteyerek, o da kedhudaya verdiğini söyledi. Süleyman A a, kendini temize çıkarmak için defterdara iftira ederek³²³ sadrâzamanın gazabını tahrik etti. Mardin'den Musul'a gönderilen Eb bekir Pa a, yolda  d ra edilerek mallan m  adere olundu, makamı Rumeli be lerbe i Ni deli Mustafa Paşa'ya verildi. Musul'da, son olarak Payas'tan çıkarılan ve Koçhisar ve Nusaybin yoluyla nakli için birkaç bin  k  z kullanılan toplar orduya vâsıl oldu.³²⁴

 iddetle ya an yağmurlar Beyne'n-nehreyn (Mezopotamya) kınasını bir deniz hâline getiriyordu. Dicle ve Fırat, mecralarını birleştirerek, bu iki nehri birbirinden ayıran sahraya yayılmakta olduğundan, bütün bölge, baştan ba a su altında kalıyor, en yükseklerde kurulmuş köyler dahi su üstünde y  yordu. Dalgalar çekilince, o kadar kalın bir bal ık bıraktı ki, bir çadırdan bir çadıra gitmek muhal oldu. Bununla beraber, bu felâketli kış içinde, bu memleket için hiç i itilmemi  şiddetle ba laması gecikmeyen bir kışı geçirmek lâzım geliyordu. Musul'da kar ya dı; şehrin en ya lı adamları ömürlerinde böyle bir şey g rmemi lerdi. Diyârbekir'de dahi kar sokakları kapamı tı. Sahrada dokuz kaç kalınlığında kar vardı.

Askere mevâcib (maaş) tezzii, sipahiler arasında bir kere daha isyan çıkmasına vesile oldu: Sipahiler, silâhdâr mülâzim-ba sının zulümlerine tahammül edemiyerek, onu han erlerle pare pare ettikten sonra, sükûnetle çadırlarına çekilip gittiler. Musul'da, yetmiş gün yağmur ya masına devam etti. Ancak Ocak ayı nihayetine doğru hava açıldı ve (oradan hareket edildi) (13 Cumâdeluhrâ 1039 -28 Ocak 1630).

Osmanl ar'ın yakla tı ı haberi  zerine, Del k (Delik) ve Kerkük kalelerinin İranlı muhafızları Bağdâd'a çekildiler. O havalinin Kürd aşiret

³²³ «Eb bekir Pa a h dero t-ı müstakime sahibi ve  eyh T-vüzerâ mesabesinde olduğundan, Husrev Pa a kendisini istirkaab ederdi- Kedfaur , defterdarın orduyu tahrik eyledi ini söylemek suretiyle iftira etmi dir.» Naîmâ'dan (Mütercim)

³²⁴ Mukaddema istanbul'dan topçu-bası toplarla Payas'a g nderilmi di. Toplar Payas'dan Fırat'ı ge dikten sonra, Koçhisar ve Nusaybin yolundan Musul'a kadar  s li için birkaç bin camus telef oldu. c. 3, s- 10. Naîmâ'dan (Mütercim)

beğleri de, el öpmek üzere, ordugâhda görünmekte gecikmediler. Sultân Süleyman zamanında, beğliği hanedanına mîrâs olmak üzere nasb olunan İmâdiye hâkimi ihtiyar Seyyîd Hân ve Suh-rân Kürd aşireti reîsi Mîre Beğ ile Kürd Türk ve Arab karışımı³²⁵ olan Baclan aşiretinden 40.000 kişi Osmanlı ordusuna gelenler arasında idi.

Ordu, toparların nakli için gereken gemilerin îmâlâtıyla faal bir şekilde meşgul oluyordu. Sadrâzam, Zab Suyu sahiline geldiği zaman, bu nehir o kadar kabarmıştı ki, asker ancak yardımcı Kürd-ler'in alenacele yaptıkları keleklerle geçebildiler. Buna rağmen bu geçiş, birkaç insan ve yük hayvanının dışında, ordunun eşyasının bir kısmının zayi olmasına sebep oldu. Zab geçildikten sonra, üçüncü merhalede, Husrev Paşa ve Kürdistan beğleri büyük bir askerî şûra topladılar. Özellikle ordunun arkası Erdelân ve Suhrân Kürd aşiretleri reîsi Ahmed tarafından tehdîd edildiği bîr sırada, nehirlerin taşmasının Bağdâd muhasarasını imkânsız bıraktığına karar verildi. Binâenaleyh, askerî Şehr-i Zor üzerine yürütülmesi ihtiyata muvafık görüldü. Biri emniyetsizlik göstererek ordugâhdan ayrılmış ve diğeri açıktan açığa İran'a tarafgirliğini îlân etmiş olan Kürd aşiretleri reislerinden Mîre ve Bistam Beğlerin arazîsi merhametsizce talan edilerek, ordu bunların hayvanlarını ganimet olarak aldı. Et o kadar boldu ki, kimse bir koyunu 10 akçeye almak istemezdi. Lâkin buna mukabil, Zab ve Altun Suyu arasında zahîre kıtlığı o derecede idi M, arpanın okkası 10 guruştan fazla fiata satılırdı. Nihayet Ahmed Hân'ın emmizâdesi Murâd Hân altı-yedi hân-zâde ile birlikte ordugâha gelerek, bir zahire kafilesi de getirmiş olduğundan, kıtlık bertaraf edildi.

Ahâlîsi İranlılar'a meyyal olan Hoy sancağından³²⁶ alman 10.000 koyun³²⁷ ordu için kıymetli bir ganimet teşkil etti. Bunların derilerinden Altun Suyu'nu geçmek üzere tulumlar yaptılar. Bu ihtiyata rağmen, birçok yük ve binek hayvanları nehrin suları altında kaldı.³²⁸ Altun Suyu geçilirken ilk olarak geçirilen cebehâ-neyi karşı yakada yüksek bir yere yerleştirmesi sadrâzam tarafından kendisine tenbîh edilen cebecibaşı Hamza Ağa, bunları

³²⁵ «Baclân Kürdi didükleri tâifedür ki Kürd ve Arab beyninde mûtecânîsdür.» Naîmâ. s. 13, (Mütercim)

³²⁶ Hoy sancağı değil, Kûy sancak köyleri. Naîmâ, c- 3. s. 15 (Mütercim).

³²⁷ «Amma lağarugından ekle kaabil olmayup. her biri fânûsa benzedi, isühân ile derisinden gayrı nesne yogidU Naîraâ (Mütercim)

³²⁸ «Asker sâlifü'z-zikr tulumlar ve dağlardan kesdikleri ağaçlarla kelekler yaptılar. ol âb-ı deryâ-şitâbdan. onlarla geçtiler. Çârpâ kisanını yıldırmağla (yâni yüzdürerek) geçirdiler; lâkin bir çok hayvanât ve süvari olarak ubûr eden kimseler gark oldu. Bir yeniçeri delikanlısı keresteden bir kayık yaptı; zift bulunamadığından, üzerine birkaç sığır postu çekti, vezlr-i âzam ve ekâbir Altun Suyunu bununla mürur ederek, yeniçeri de hayil altun kazandı.» Nalma (Mütercim)

nehir kenarında bırakmıştı. Gece esnasında su ziyâdeleştii, bütün cebhâne sandıklarını su alıp götürdü. Cebeci-başı, bu ihmâlinin cezası olmak üzere başım kaybetti. O gün, o saatte İstanbul'da dahî hanesi alevlere lokma olmuştu.³²⁹

Altun Suyu geçildikten sonra, ordu, Logan ve Sebz-Çınar yolundan Erdelân ve Suhrân aşiretlerinin arazîsine teveccüh etti. Erde-lân hâkimi Ahmed Hân, kardeşi Mü'min Hân ile birlikte gelip de itaat arz etmekte gecikmedi. Mü'min Hân, Sünnî olduğu için, husûsî iltifata mazhar oldu. Yine o sırada Suruç hâkimi Timur Hân ile Hazo hâkimi İbrahim ve Mehmed Hânlar da el öpme şerefine nail oldular. Zab Suyu'ndan Şehr-i Zor'a kadar Erdelân'ın otuz dokuz sancağı mukaavemetsiz itaat ettikleri gibi, Kürdistan'm yirmiden fazla hânları istekli veya isteksiz itaat ettiler.

Bu fetihler üzerine, Osmanlı ordusu Şehr-i Zor'a (kadîm Zia-zoros) çadır kurdu. Şehr-i Zor, Kürdistan'ın en eski payitahtıdır. Azerbaycan (Tebriz) ile Medâyin'in ortasında olduğu için, vaktiyle «Nîm-râh» (Yan-yol) diye isimlendirilirdi. Kurucusu olan Sâsânî hanedanından Kubâd bin Fîrûz «Şehr-i Fîrûz» nâmını vererek, sonra bu isim «Şehr-i Zor» diye anılmıştır. Sonraları, Sultân Süleyman, şehrin kapılarında vâki münferit bir tepe üzerine bir kale yaptırmıştı; valilerin ikaamet merkezi olan bu kale «Gülenber» nâmını almıştır.³³⁰ Yirmi sene önce Şâh Abbâs'ın yıktırması olduğu bu kaleden henüz birkaç kule, ve mevkiin haricî istihkâmalarını çevreleyen nehir boyunca birkaç duvar parçası kalmıştı. İstihkâmların inşâsını müzâkere etmek üzere, bir dîvân toplanarak, müzâkere neticesinde, eğer burada kale inşâsı faydalı olmasa, Sultân Süleyman bunu yaptırmamış ve düşman için tehlikeli olmasa Şâh Abbâs yıkmamış olacağı cihetle, ihyâsı lâzım geleceğine karar verildi. Yedi hafta zarfında ikmâl olundu (23 Ramazan 1039 - 6 Mayıs 1630).

Giriş kısmında Şehr-i Zor'un bulunduğu boğazın nihâyetinde «Ezrak

³²⁹ Asker sâlifü'z-zikr tulumlar ve dağlardan kesdikleri ağaçlarla kelekler yaptılar, ol âb-ı deryâ-sitâbdan. onlarla geçtiler. Çârpâ kisanını yıldırmağla (yâni yüzdürerek) geçirdiler; lâkin bir çok hayvanât ve süvari olarak ubûr eden kimseler gark oldu. Bir yeniçeri delikanlısı keresteden bir kayık yaptı; zift bulunamadığından, üzerine birkaç sığır postu çekti, vezir-i âzam ve ekâbir Altun Suyunu bununla mürur ederek, yeniçeri de hayil altun kazandı.» Nalma (Mütercim)

³³⁰ Cihân-nümâ, s. 445. Naîmâ «Gülenber» yerine yanlışlıkla «Kelgırı* yazar (Naîmâ'da, c. 3, s. 17, «Kelgâr» matbu'-dur ki «Gülenber»in tertîb hatâsına uğradığı anlaşılır. Mütercim). Peçevî «Gül-ahmer» yâhud «Kel-Ahmer» adını verir. Fezleke bu münâsebetle, beğleri Husrev Pa-şa'ya itaat arzeden Türk (Kürd?) kalelerinin isimlerini derceder: Havar, Kesâne, Kelâş, Şehripazar, Demürka-pu, Çınar, Hosper, Hezârmürd, Lâhavrân, Merkade, Ha-rîr, Dûpîz, Yenel (Yenel veya Yinel), Tâvî, Zincir-kapu, MenziM Acem, Erivan, Pelengân, Bâseki (Baski?), Ve-dân, Kızılca Kale, Pavabrend (?), Kal'a-i Gâzî, Kulâb-Parıl, Çınar Gedüğü, Mihribân. (Fezleke, c. 2, s. 119. Bu isimlerde istanbul matbuu biraz farklıdır. Lâkin bu basım pek dikkatsiz olduğundan, itimâda şâyân değildir. Yalnız, ona nazaran, «Vedân»ın «Davan» ve «Nulât (!) PanHin «Lâ'l-i Leb-Parıl» olması muhtemeldir.)

Cadu Mağarası» nâmiyle meşhur bir mağara vardır. Mağaranın önünde dik bir kayanın üzerinde bulunan ve «Zâlim Kalesi» adı verilen kale, Sultân Süleyman zamanında büyük müşkilâtla fethedilmişti. Şimdi bu kalenin hâkimi olan Şeyh Abdullah, sadrâzama itaat arz ederek, oğlunu rehin bıraktı. Gülanber Kalesi'yle Zâlim Alî Kalesi arasında Çarh Kalesi'yle Şehr-i Zor ırmağının menbâi olan dağ üzerinde Yezdicürd'ün harâb kalesi bulunur. Şehr-i Zor yakınında diğer bir harab mağara vardır ki, adını taşıyan şehre nakl olunmazdan evvel Büyük İskender'in na'sının gömülmüş olduğu rivayet olunur. Husrev Paşa, bu vahşetler bölgesinde bir kaleler silsilesi kurmak istedi. Lâkin hiç mîmâr bulunmaması ve amelenin cehaleti, bu teşebbüsü akıl-dışı olduğu kadar, faydasız da bıraktı. Duvarlar toprak üzerine çıkar çıkmaz yağmurların meydana getirdiği sellerden yıkılırdı. Beğler, beğlerbeği dizlerine kadar çamur içinde ameleye nezâret ederlerdi. Sefer için kıymetli olan zamanlar, bu suretle Kürdistan'da beyhude inşâatlarla geçirildi.

Sadrâzam, Şehr-i Zor hatlarında kapanıp kalmakta iken, İran kumandanı Zeynel Hân, Hemedân bölgesine yerleşmekte, ve hududun müdâfaası için hazırlanmakta idi. Karmatîler*den (Fedâyîler) 42 kişi, tarikat reisi Ahmed Dezd kumandasında Şemîrân arkasında Nefsîd³³¹ kalesinde birleşmiş idiler. Bunlar gece vakti tebdîl-i kıyafet ederek, birer birer çıkıp Osmanlı ordusuna girip kati ve yağma ile meşgul olurlardı. Nihayet biri Hindu kıyafetinde tutularak, üzerinde hançer, bıçak, ipler sanatlarına mahsûs şâir âletler bulunduğundan, diğer arkadaşlarının yerini söyletmek güç olmadı. O anda ordunun en şecî zabitlerinden sipahi Rûmî Mehmed³³² 70 süvari ile Nefsîd boğazını temizlemeye memur edildi. Gece karanlığında yapılan ceng bir gece baskını karışıklığı verdi. Güneşin doğuşu sırasında Ahmed Dezd, beraberinde 36 kişi ile tutuldu. Rûmî Mehmed 30 süvari ile dönerek, bunlar zaferlerinin mükâfatı olmak üzere bölüklere kaydedildiler. Rûmî Mehmed'in askerî şöhreti, hatırlarda kalmış olan bu geceden başlar.³³³

Mihriban1n Fethi; Hasan-Abad Ve Hemedan'ın Tahribi

Bu sırada Trablus beğlerbeği Parmaksız Mustafa Beğ, maiyye-tindeki Haleb ve Diyârbekir yardımcı kuvvetleriyle Musul'a gelmiş ve sadrâzam ordusunun yolunu değiştirdiğini bilmediğinden, Dicle'nin sağ sahilinde

³³¹ Naîmâ'da «Tefsîd.. c. 3, s. 21. (Mütercim)

³³² „SipSh taifesin ün namdfir zorbalarından silfihdar bölüğünde Rûm Mehmed* Naîma (Mütercim).

³³³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/104-112.

ilerlemişti. İmâm Hüseyin'in şehâdeti vak'asıyla meşhur olan Kerbelâ karşısında ve İmâm'ın türbesi yakınında, kendisine mukabele için gönderilen 600 kişilik bir Acem fırkasını hezimete uğrattı. Diğer taraftan Arab emîri Mühennâ-oğlu (Mehnâ-oğ-lu?) Bağdâd sahrasında düşmanı taciz ederek büyük zayıat verdirdi. Bu galebelere dâir alman haber üzerine, Husrev Paşa Necefe doğru, eskiden Abaza'nın silâh arkadaşı olan Genç Osman nâmm-daki cengâveri gönderdi. Genç Osman Meşhed-i Alî'yi, Hille'yi, Ra-mâhiyye'yi aldıktan sonra. İmâm Hüseyin kasabasında mevkî aldı.³³⁴ Nihayet sadrâzam dahî o zaman Hasan-âbâd ile Ahmed Hân'ın ikaametgâhı olan Bağ-ı Cinân üzerine yürümeye karar verdi.

Akkoyunlu hanedanının büyük hükümdarı Uzun Hasan'ın yaptırdığı şehir olan Hasan-âbâd, Şehr-i Zor ile Hemedân'm ortasında ve her ikisinden sekizer merhale mesafededir, Şehr-i Zor'dan Hasan-âbâd'a giden yolda Mihribân kalesi vardır ki, sadrâzam Haleb beğ-lerbeği Nogay Paşa'yı 10.000 kişi ile kalenin üzerine gönderdi. Rumeli, Şâm, Sivas, Adana beğlerbeğleri Deli Yûsuf, Küçük Ahmed, Halil, Sûhte (Softa) Sevündük Paşalar'la ta'lîmhânegi-başı ve şimdi turnacı-başı olan Mustafa Ağa kumandasında bir yeniçeri fırkası Nogay Paşa maiyyetine me'mûir edildiler. Kale teslimiyet gösterdiğinden, turnacı-başı, muhafazasına memur oldu; beğlerbeğleri, sadrâzaman gelmesini beklemek üzere, civardaki sahrada çadır kurdular.

Zeynel Hân ise, 40.000 kişi ile Mihribân üzerine yürüyordu. Osmanlı ordusunu ansızın basmak üzere, doğru Şehr-i Zor'a koşmasını tavsiye eden Çopur Bekir'in akılcıca sözüne kulak vermedi. İki ordu karşılaştılar; ceng. Çaldıran muharebesi kadar kanlı oldu; beğlerbeğleri, kendi kuvvetlerinin dört misli olan düşmana karşı fevkalâde kahramanlıklar gösterdiler ve bu unutulmaz gün Halîl Paşa'ya «Demir-kazık» şerefli lâkabını vermiş ve Paşa bu unvanı bundan sonra da muhafaza edebilmiştir.

Husrev Paşa'nın Mihribân kalesi imdadına gönderdiği bir Paşa, muzafferiyeti Osmanlılar'* te'mîn etti. Her noktadan geri sürülen Zeynel Hân, 3.000 maktul ile, 2.000 esîr vererek, geri çekildi.³³⁵ Şah'ın Beşparmak'taki ordugâhına vardığında başı cellâda teslim edifdi ve uhdesindeki «hân-ı hânân» unvanı Rüstem'e verildi.³³⁶

³³⁴ Naîmâ. s. 20 ve 21.

³³⁵ Serdâr Paşa bu esirleri de öldürmüştür. Nalma der ki: «Kıyma mana, men bir ocak oğhyam, latifesi o zamandan kaldı.» Esirlerin ricalarına bakılmamak, târih nazarında latife mehazı değil, takbih edilecek bir iştir. (Mütercim)

³³⁶ Bozulan Acem ordusunu Tayyîb beğ-zâde ellibin tahmin eder.

Sadrâzam, kumandanlarının kahramanlıkları sayesinde zafer kazanmakta iken, Şehr-i Zor ordugâhı zahire ve iki kat ulufe isteyen sipahilerin yeni bir isyanına sahne oldu (14 Ramazan 1039 - 27 Nî-sân 1630). Bununla beraber, bir kat ulufe ve nefer başına iki akçe terakki verilerek fitne bastırıldı.

Sadrâzam, Şehr-i Zor'da 53 gün kaldıktan sonra, Nihayet Mihribân üzerine yürüdü (22 Ramazan 1039 - 5 Mayıs 1630). Altıncı gün Mihribân'a varıldı.³³⁷ Ertesi gün dîvân kurulup, hil'atler tevzi edilmişti. Halıcı-zâde, kibir ve gururu kendisini öfkeliendiren Hazo hâkimi Kürd Mîr Mehmed'den defalarca şikâyet ettiği gibi, verilen vazifeleri lâıkiyle yerine getirmediğini ileri sürerek, yeni sadrâzam nezdinde onu itham altında bırakmaya çalışıyordu. Husrev Paşa, Mîr Mehmed'i îdâm ile tehdîd ettiği ve beğ sadrâzamanın sözünü icra eder bir adam olduğunu bildiği cihetle, huzuruna çıktıkça, elbisesinin altında zırh bulundururdu.³³⁸ Husrev Paşa, yeniden aldığı şikâyetler üzerine, boğaza girildiğinde. Mir Mehmed'i huzuruna getirterek azarladı ve nihayet cellâdı çağırdı. Beğ, gizlediği silâhları çıkardı; otak sütunu altında bir kürsü üzerinde oturmakta olan sadrâzamanın üzerine hücum etti. Vezirin kedhudâsı Süleyman Ağa, Husrev Paşa'yı tehdîd eden darbenin önüne atılmak için, ancak vakit bulabildi. Kılıç, sâdik hizmetkârın üç parmağını düşürdükten sonra, sütunu ikiye böldü. İç-ağalan kaatilin üzerine yürüyerek, hançer darbeleriyle parça parça ettiler. Efendilerini müdâfaa için kılıçlarını sıyran yedi Kürd cengâver, Mîr Mehmed'in akıbetine uğrandılar. Otağın önüne atılan sekiz cesed, serdârın kanlı adaletinden orduyu haberdâr etti.

Ertesi gün, ordu boğazı geçti; Şeyh Ayyâr deresinde çadır kurdu. Husrev, en meşhur beğlerinin katlinden dolayı infial gösteren Kürdler'i yatıştırmak lüzumunu hissederek, Diyârbekir beğlerbeği-nin îdâmını emretti. Diyârbekir eyâletini Demirkazık Halîl Paşa'ya. onun mansıbı olan Sivas'ı, Sünbüllü (Naîmâ'da «Besnili») Alî Paşa'-ya verildi.³³⁹

Mihriban'ın Fethi; Hasan-Âbâd Ve Hemedân'ın Tahribi

Osmanlılar, müteakiben, Erdelân aşireti hâkiminin (Halo Hân oğlu

³³⁷ Zeynel Hân'ın bozgunluğu haberini sadrâzam İkinci merhalede almıştı. (Mütercim)

³³⁸ Kürlci ve abası altında hançer saklandı. Naîmâ, s. 29 (Mütercim).

³³⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/112-114

Ahmed Hân) ikaametgâhı olan Hasan-âbâd³⁴⁰ Önünde görün-düler. Hilekâr Ahmed Hân ordu yaklaşınca kaçmıştı. Muhteşem sarayı yağma edildi. O günün akşamı, Hân'ın ziynetler içindeki ikaa-metgâhından bir harabeden başka bir eser kalmadı. Ahmed Hân'ın biraderi Mü'min Hân -ki Osmanlılar'ın alenî taraftarı idi- Pelen-kân kalesini zabt etti ve on Acem esirini ordugâha gönderdi. Bunlar da Mihribân'dan alınan 2.000 esîrin hâllerine uğradılar. Acem-ler'in muhafız bulundukları «Naysir» kalesine ilişilmedi. Ma'mûr ve kalabalık köyler içinden geçen bir yol, orduyu Hemedân'a³⁴¹ ulaştırdı (28 Şevval 1039 - 10 Hazîrân 1630). İlkçağ târihinde «Akbatan» diye yâd olunan Hemedân -ki Herodot zamanında yedi kat duvarı olduğu halde Polip zamanında bize duvarsız ve kalesi?, olarak gösterilmiş ve İran împaratorüğü'nun en ma'mûriyetli zamanlarında uzunluğu 2 fersaha varmıştır- birbirini müteâkib üç istilâya ma'-rûz kalmıştı. Büdeyl bin Verka, Deylem hükümdarı Merdâvîc, nihayet müdhiş Cengiz Hân duvarlarını yıkarak, ahâlisini katliâm eylemişlerdir. Ondan sonra, o harabelerden tekrar vücûd bularak, meydana çıkmış ve gelen seyyahlar parlak duvarlı saraylarını ve -eski bir keşif iktizâsı ne a şehrin mukadderatı kendisine bağlı bulunan- binbir direkli camiini hayret dolu gözlerle seyretmiş idiler. Osmanlılar'ın varışından az önce, Camiin büyük sütunu kırılarak, Câ-mi'inde yıkılmasına yol açmıştı.³⁴² Binbirdirekli Câmi'inde sütu-

³⁴⁰ Natir.fî tHasan-âbâd»ı (s. 32) şöyle tavsif eder : "Tarafeyni hafif bayır. Kft-gıdhâne vadisi gibi bir latif ve vasi' vadi, ki vasatında zülâldsâl bir nehri sağır akar; Bağ-ı Cinân nâmında bir saray, ki kule şeklinde murabba'ü'Ler-kân mertefi* bir binâdur, önf azîm bahçe; kavak ve diğer sâyedâr eşcîr ile müzeyyen bir muazzam havz, ki su bir tarafından mansab olup, taraf-ı ahardan cereyan ider gider; kasnın İki tarafı küşâde, evvân-ı sukûfî âb-ı zer ve lâciverd ile mûnakkaş hurde-i hâllkârt; tahtânîsinun ortasında bir müseddes oda ve kuşelerinde birer murabba' kâşane; fevkaantsi müteadrld odalar, ki revzenleri etrafına ve bağçeye nazır, birbirinin fevkinde üç tabaka; oda-larun direv divan beyaz kâfur! mermer ve alçı ve yumurta sürilmiş bir cins berrak ve lâtif kagid sıvalı, ki âbadî kağıdı gibi şeffaf mirâta benzer: kiminün divftrları ser-levfia misâl hude-i envâ'-ı elvan ve nttkuuş ile mûnakkaş ve musavver, kiminde ceng ve harb tasvirleri ve kiminde env&'i raecftlis-i fl şıka a ne tasvir olunmış; her dtvan reşk-i erjeng-İ çln ve nigar-hane4 bukalemun idi.»

³⁴¹ «Azamî bilâd-ı İrân olan Hemedân» Nalmfl, s- 33.

³⁴² Nalmâ'dan telhis olunan şu fıkradadan çıkarılan bu rivayet daha çok efsâneye benzer: «Seyyah zümresinden bir Horasanlı natt eyledi: O sene ihtidasında o vilfyette idim; Hemedân'da eski bir mesdd var idi, ki ku. demây-ı Fars'dan bir haktm-i MmIHn binası imiş. Sakafı bin attan faerti» bünyâd olunmuş, o bin sütunun da ayakları bir üstüvane üzerine tasnif olunarak, sakatı bir sütün üzerine durdurulmuştu. Ve buna «Menctd.İ hezftr-yak sütün» derlerdi. Halk lisanında mütevatfcr idi İd, ne zaman bu mesdd yıku hrsa, bu şehir de harâb olur. Güyft mescidin banisi bir vakit İhtiyar ederek. muktezivyat-ı fenni hikmet (1) ve hendes! kaideler üzerine, fiyle Ur bin* kurmuş ki. onun yıkılmasına illet dan semavi deffl, şehrin de tamamen harabına delalet eyteye. O sene sütün kırıldı. Mesdd yıkıldı; müteakiben Husrev Paşa gelerek, Hemedân harâb oldu.» c. 3, s. 34- Burada sfirÜ edilen hikmet, felsefe veyahud hikmeti tabüyye deşdür; Neft'nin İu beytinde tarif etüğü şeydir:

Hikmet ger o Um İse kJ ahkam-ı fetekden Endiše-i akLı beşeri ba-baber eyler.

Eskilerin bir kısmı buna as çok vfcid verirlerdi İd, NalitA da bu zümredendir. (Mfiterdm)

nu, kadîm İran Devleti'nin üç büyük beldesi olan Sus, Akbatân, Babilon'da inşâ olunan üç meşhur Anaitos (Venüs, Zühre) mabedinin şöhretinden daha az değildi.³⁴³ Bu büyük camide, Yahudiler Ester ile Merdûşa'nın kabirlerini, Müslümanlar da büyük tasavvuf şâiri Ebû'l-Alâ Hâfız'ın türbelerini ziyaret ederlerdi. Şehrin raüte-bessim bahçeler ve ma'mûr köyler içine tesadüf eden mevkii gönül okşayıcı bir ikaametgâh teşkil ederdi. Ahâlîsi dâima her zaman oyunlarla, eğlencelerle vakit geçirirlerdi. Hemedân'ın yazın şiddetli sıcaklığında lâtif serinliği Arab ve Acem şâirlerine ebedî bir övgü sermâyesi olmakta iken, kışının şiddeti birçok şâire şikâyet konusu olmuştur.³⁴⁴

Arabistan'ın dâima şöhretli olan şâiri Harîri'den sonra, bilinci tasavvuf şâiri olan Bedî'ü'z-zamân-ı Hemedânî, Hemedân'da çocuklar, ihtiyarlar kadar bilgili ve ihtiyarlar ise çocuklar kadar yaramaz diyerek, hicivdeki kudretini hemşehrileri aleyhine sarfetmiştir. Her ne hâl ise, ahâlîsi kendilerini tehdîd eden felâkete karşı ihtiyatlı davranıp Osmanlılar yaklaştığında firar etmiş ve bu zengin ve ma'-mûr belde galibin pençesine düşmüş, bu ihtiras Türk Husrev Paşa'yı, târihte Tatar Cengiz Hân'ın yanma kaydetti rmiştir. Balta ağaçları kesti ve alevler evleri yuttu; ve o bölgenin üzerine haylî uzaktan bir toz ve kül bulutu çörekledi.³⁴⁵ Yangına mukaavemet eden duvarlar balta ve çekiçe yıkıldı; kendilerini muhafazaya yeter zannettikleri sığınaklarında ele geçirilen talihsiz ahâlî, sayılan binlere ulaştığı hâlde cellâda teslim edildi. Tahrîb, muttasıl dört gün devam ederek, «Husrev Hân-ı bî-âmân» ismini tran'ın en uzak hududuna kadar duyurdu.³⁴⁶ Yedinci gün, ordu Kazvîn'e gitmek üzere Dergüzîn'e yöneldi.

Üç gün sonra Dergüzîn'e³⁴⁷ varılarak, orası da Hemedân'a benzedi³⁴⁸ Kazvîn'e henüz on merhale vardı; yolda ise hiçbir su yoktu. Bundan dolayı bir askerî şûra toplandı. Kazvîn'in fethi, seferin asıl maksadı olan Bağdâd fethine doğrudan doğruya taallûk etmediği cihetle, Kazvîn'den vazgeçilmesi

³⁴³ Akbatân Mâbedi'nin altından sfitûnlan, gümüşten kiremitleri vardı.

³⁴⁴ İbni Halveyh Hemedân hakkmda «yazın cennet, bsm udınnm* der*»

³⁴⁵ Hacı Kalfa, Husrev Paşa ile birlikte bulunduğundan, bu tahribattan tarafsız bir müşâhid gözüyle bahseder. Cihânnümâ s. 300 ve Takvîmîfî't-Tevârih'in başlarındaki tercüme-i hâline bakınız.

³⁴⁶ «Serdarın şöhreti İrân ülkesini tutup en uzak gark memleketlerine kada* Acem ülkesinde «Husrev Hân-ı bî-âmân» diye ün saldı.» Naimâ'dan (Mütercim)

³⁴⁷ Ravzatül-EbrSr bu tahribatı Nihâvend'e atfeder. Fezleke ve Cmân-nömâ'ya (s. 301) müracaat. Hacı Kalfa şehrin Husrev Paşa tarafından tahrîb edilisinde hazır bulunmuş olduğunu söyler.

³⁴⁸ «Dergüzîn de Homedân gibi akar sulı, bağlı bağçeli düz yirde bir lâtif ka_ sabadur; ortasında bir cami var; halka ekseri sünnîdür; mânend-i Hemedân hâk ile yeksan itdiler» Bu iki şehirden nakli müirkin olmayan ganâim-i nakli mümkün olmayan ganâim-i bi-nazîr, Acem nihâllîleri. münakkaş ağır kepçe ve bisât-ı fâhire mnkulesi tefârik-i zî-kıymet ve emtia-i nefise peşte peşte yığılarak ateş ile yakarlardı.» Naîmâ- (Mütercim)

kararlaştırıldı. Bâzı kumandanlar İran Şâhları'nın mezarlarının bulunduğu Erdebîl'e gidilmesi fik-rindeydiler. Reîsülküttâb Muslu Efendi Bağdâd'ın muhasarasını emretmekte olan Pâdişâhın irâdesine uygun olarak hareket edilmesi lüzumunda ısrar ederek, bu fikre muhalefet gösterdi. Bunun 'üzere geri dönülerek, Beşparmak yoluyla Bağdâd'a hareket edilmesi kararlaştırıldı. Ordu bu karar mucibince yola çıktı (10 Zilka'de 1039 - 21 Haziran 1630).³⁴⁹

Bağdâd'a Hareket

Dergüzîn'den, serdâr konağıyla altmış merhale olarak tâ'yîn edildi. Ordu Elvend (Orvent) Dağları boyunca gittikten sonra, Serâbâd ve Gecova'ya, daha sonra Sicilyalı Diodor'ün «Bâğistân» dediği³⁵⁰ Bîsütûn Tepesi'ne, nihayet eski İran hükümdarlarının -şimdiki Acem şâirlerinin hikâye tarzındaki eserlerinde mahir heykeltıraş Ferhâd'a işnâd ettikleri hayret verici bir eser olan- kabirlerini ihtiva eden Tâk-ı Bustân³⁵¹ denilen meşhur mağaraya varmakta gecikmedi. An'aneye göre, Ferhâd, Şîrîn'e olan aşkına ebedîlik vasfı vermek isteyerek, dağı dikine olarak yarmış, büyük divanhaneler, garlar, kanallar yerleştirmiştir. I. Semiramis, Akbatân Dağı sularını getirmek için Orvent (Elvend) i delmiş, ve Bâğistân (Bîsütûn) Dağı arasından bir güzergâh açmak gibi gayet büyük bir fikri göz-önünde bulundurmuştu. Daha sonra, bu eski zamanlarda memleketin bereketi, pek meşhur idi. Yeni şiire göre, Semiramis'in kanalı, sevgili Şîrîn'in dudaklarına kadar süt ırmağı getirmek üzere, Fer-hâd'ın açtığı bir süt mecrasından başka bir şey değildir. Sahranın o güzel narları da ferhâdın kazmasının kırıklarıdır ki, kayanın üze-jinden fırlatılarak, henüz üstadın kaniyle karışmış olan toprağın içi-ne\ gömülmüş ve her dânesi bir kalb-i giryân (gözyaşı dökken bir kaîb) olan o lâtif meyveyi istihsâl eylemiştir.³⁵² Yine aynı an'aneye göre,

³⁴⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/114-116.

³⁵⁰ «Bayistani», Sicilyalı Diodor, kitap: 17.

³⁵¹ «Tâk-ı Bustân» «Bâğistân. kelimesinden mi bozmadır, ve hiç olmazsa değil midir, bunda ittifak edilmiş değildir: Bustân, ağaç bahçesi; bâğistân, üzüm kütüğü bahçesi. («Bostan Kasrı» demek olması lâzım gelen «Tâk-ı Bustân» başka, ve «Bâğistân»' başka olmalıdır. Bûstân da *bû> yâni «büy» (koku) lâfzına nazaran aslında çiçek bahçesi olacaktır. Türkçe'de büsbütün değış-irir. Mütercim)

«Bîsütûn» denilen âbideyi, kendisine medfen olmak üzere, Keyhusrev muazzam bir kayanın ortasında kazdırmış ve kapısının etrafını Zerdüş'tün ve kendisinin hayatlarıyla ilgili târifle süslettirmiş olduğundan, bunun heykelleri, sair temsilleri ve Keyhusrev'in hayâtı ile şekil ve vaziyeti itibarıyla ne kadar mühim olduğu ve «direksiz» mânâsına «bî-sütûn» kelimesinden ismini aldığı aşikârdır.

³⁵² Şîrîn, Şîr 1 Hayftl (Romantik Şiir), Leibzig, 1809.

Konkubâr (Kengâver) deki³⁵³ Diyan Mabedi, güzel Şîrîn'in kocası olan Husrev-i Pervîz'in sarayı olduğu gibi, Artemida ve Destacerd harabeleri bugün o melikenin ismini taşırlar ve «Kasr-ı Şîrîn» diye yâd olunur. Hemedân'ın Kirmânşâhı'na, Bîsütûn ve Tâk-ı Bustân'a, Orvent'den Zağros Dağı'na Kasrilsûs (Konkubâr)'dan Kasr-ı Şîrîn'e (Artemita) kadar bütün mıntika güzel bir bahçeden ibaret olup, eski îrân esatirinin ve yeni Acem şiirinin ananelerinin cilvegâhıdır. En vakarlı târihler bile, bu büyüleyici te'sîri zikretmekten kendini alamaz.³⁵⁴

Sadrâzam yolda iken. Baba Hân ile Lûristân hâkimi Hüseyin Hân Lûri'nin 8.000 süvari ve 4.000 Mâzenderân tüfekçileriyle Der-tenek ve Çemhal sahralarında çadır kurduklarını haber alarak, Rumeli, Anadolu, Adana, Şâm beglerbeğlerini bunların üzerine gitmek üzere ayırdı ve Karaman beglerbeğini de daha sonra 6.000 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Hüseyin Lûrî güç kurtuldu. Baba Hân esîr oldu. Lâkin güler yüzlü ve açık sözlü olması kurtuluşuna sebep olarak, Husrev Paşa'nın yanında hoş-sohbet bir refik olmak üzere kaldı.³⁵⁵

Sadrâzam, vaktiyle Sultân Süleyman'ın geçtiği «Şâh-köprü»sü-nü geçerek Bağdad'a otuz merhalede «Deşt-i Mâhî» sahrasında çadır kurdu. Ordu, bereketli ve ahâlîsi çok bir memlekettten geçtiği cihetle, pırnç, srpa, buğday oldukça bol ise de, diğer yiyecekler kat'-iyyen yoktu.³⁵⁶ Hârûn-âbnd'da, Husrev Paşa Trablus beglerbeği-n! 500 yeniçeri ile Dertenek muhafazasına ayırdı. Nihayet Osmanlılar Kasr-ı Şîrîn ve Hilvân'ı arkalarında bırakarak sahraya girdiler ve orada külliyetli imdâd buldular; topların da Musul'a geldiğini haber aldılar. Bundan sonra Nu'mâniyye Kb'prüsü'nü geçerek, îmâm-ı Âzam yakınlarında ve Şatt sahilinde Başdolap mevkiine ordu kurdular (28 Muharrem 1040 - 6 Eylül 1630). Asker iki mevâcib ve sipahilere onbirek gurusu gulamiyye verildi, toplar da geldi (12 Safer 1040 - 20 Eylül 1630) Vezîr-i âzam, topların tabiyesini beklerken, îmâm-ı Azam Türbesi'ni ziyaret etti, camiinde cuma namazı kılınarak, hutbesinde Dört

³⁵³ İzidor'un «Konkuvar-sı- Kîneir'in Hâtırlı'tı, s. 129. Döpre, Acemîstftn Seyâ- hatt, s. 254.

³⁵⁴ «Ut conquîreYe fabulosa et fictis oblectare legenb'um animos procul gravi... tate coeptt operis erediderim. ita vulgavis traditisque fides demere non misim.. Tasit (Tacitus) Tarffa, 2, s. 50.

³⁵⁵ Şîth ve Bağdâd'a müteallik nice esrar söyledi. Birçok şeyler taahhüd etti, amma hiç birinin aşlı çıkmadı. SerdSr'in iltifatını Şâh'a yazarak, oğlunu da getirtmiş İdi. Husrev Pasa bir defa bunu elçilikle Şâh'a da gönderdi. Nal. rnA'dan, s. 40 hülâsa, (Mütercim)

³⁵⁶ Bu yollarda her eün tarlalar, köyler geçilir, ekinler biçilirdi. Tarla-lar'ın içine konulurdu. Arpa. buğday, çok; herkes menzile vardı. zaman, çadırın önönlü harman edip. arpa ve buğday döger, el değlrmeniyle çekerd. Bngdad'a kadar rjtMre bakımından sıkıntı duyulmadı. Lâkin bir giyim (takım) nal dört gunisa. bir okka kahve bes gurusu, bir oMta et yanm guru-sa. peksimet iki gurusu idi. Kâtib Çelebî. Feriêke, s. 125. (Mütercim)

Büyük Halîfe ile Sultân Murâd'm isimleri zikr olundu. Saferin 20'sinde îâmâm-ı Azam'dan kale tarafına nakledildi. Metris, ayın ancak sonlarında³⁵⁷ (28 Safer 1040 - 6 Ekim 1630) açıldı. Neticenin iyi olmasını ay başlarında tahsis eden Şark'ın yıldızlarla ilgili ftikadlarına göre, musîbetli bir tesadüf.³⁵⁸

Bağdad Muhasarası

Osmanlılar'm yedi büyük topu,³⁵⁹ îâmâm-ı Âzam kalesinden Şatt kenâna kadar Sultân Süleyman Kulesx*ne ve saraya karşı yerleştirildi ve Kuşlar Kalesi tarafından ateş açıldı. Osmanlı topları şehre günde beş yüz top mermisi gönderir, içeriden İranlılar da müdâfaadan geri kalmazlardı. Mevkî, Bağdâd Vâlisi Safî Kulı ve eskiden tsfahân damgası bulunan Emîr Cemâl ve Emîr Fettâh taraflarından kahramanca muhafaza edilmekteydi. Sadrâzam, yaptığı hücumların hiçbir netice vermediğine öfkelenerek, ordugâhı - kanuna ve harb usûlüne aykırı olarak- metris kenâna nakl ettirdi. Toprak dolu tulumlarla yapılmış bir duvarın arkası mukaabele kalemi ittihaz olundu. Bu hafif istihkâmın arkasındadır İd, sonraları «Hacı Kalfa» nâmıyle şöhret kazanan ve o zaman mukabele kaleminde müstahdem bulunan meşhur tarihçi ve coğrafyacı Kâtib Çelebî, ordu defterlerini tutardı. Bu müverrihin, muhasaradaki işleri bizzat şâhid olarak nakl ettiğini görmekteyiz.³⁶⁰

Şehrin topları, artık istihkâmların ateşine mâruz kalan Osmanlı saflarında büyük karışıklıklara yol açıyordu. Geceleri, kuşatanlar (kuşatılanlar olmalı) o kadar çok meş'ale ve fanus yakarlardı ki, karanlıktan istifâde edip de metrîsde bir teşebbüste bulunmaya imkân kalmazdı. Bir ay zarfında onyedi lâğım, Acem mühendislerinin ma-hâretiyle ibtâl olundu. Bununla beraber, içeridekilerin toplan fenalaşmaya başlamış, Türklerin ateşi hemen her tarafta şehir istihkâmlarını hendek seviyesine indirmişti.

³⁵⁷ Naîma, sadr^amın îir.ftm-î Aznm'a varisim 28 Muharrem'de ve toplann ge-Hsinl 12 Sflfr'de gösterdikten sonra, burada ordu naklini 20 Muharremce gösterir ki. baskı hatası olacaktır. (Bu yanlışlık, elimizdeki basımda da vardır, s. 50 Mütercim.)

³⁵⁸ Halkın inancına göre, iyi netice ayın başında ise başlamağa bağlı degU isa de, o gön ayın son gönü olduğundan uğursuzluk delilleri var İmls. Nat-mâ (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/114-115.

³⁵⁹ .Kflşî-i münakkaş İle yapılmış Sultan Süleyman kulesine ve saraya karşı yedi «bedaluşka» topu kuruldu.- Natmâ, s- 50. (Mütercim)

³⁶⁰ «Herkes çadır önüne metris yapup, çukur kazdı. Kelek tulumlarını yığup, mukabele defterlerini ardında açar, otururduk; ve kabir gibi çukur kazup, gice içinde yatarduk. Topdan orduda çok at ve adara helak oldu. Rûz-named Mansûr Efendi, çerkesinde yatarken, gice urulup. vefat İtlî. Rebt*CLfthlr bu hâl özere geçüp, Rebt'u'l-âhrîr gurreşi ROZ-ı Kaasıra oJdı.» Kâtib Çelebi, Fezleke, c. 2, s. 129 (Mütercim)

Umûmî bir hücumla karar verilerek (3 Rebûlâhir 1040 - SKasım 1630>, Osmanlı ordusu ilk boruda (yâni ceng-i harbî çalındıkta) Bağdâd hisânna doğru «Allah! Allah!» sadâlarıyla hücum ettiler. Lâkin, hücum edenler için kolay bir yol olması gereken istihkâmların bakiyyeleri, ayaklar altında çökerek ve askeri takım takım birlikte çöküntünün içine düşürerek, bunları müdafaasız bir halde kaledekilerin darbelerine teslim etti. Bu sırada gemilerle hisara yaklaşmak üzere nehirden istifâde etmiş olanlar da, oraların sığılığından dolayı, istihkâmlara kadar gidemiye-rek, yüzlercesi Acemlerdin sıkı ateşi altında telef oluyorlardı. Hâsılı öyle bir tehlikeli durumdu ki, bunda şecaat bir fayda vermezdi. Ce-beci-başı Abaza (Küçük Abaza) bir top güllesiyle vuruldu. Genç Osman, bir kurşunla topuğundan yaralanarak, nehrin dalgalan arasında boğuldu. Zor Murtaza Paşa, istihkâmlara bayrak dikmek üzere, birbirini müteâkib gönderdiği iki alemdarının vurulup düştüklerini gördükten sonra, hançerini duvarın taşlarına saplayarak ve bunun üzerine basıp çıkarak, Osmanlı sancağını muzaffer elleriyle Bağdâd hisarına dikeceği sırada göğsüne bir kurşun isabet etti. Sadrâzâmın muhafızları (karakullukçular) ve meş'alecileri dâima ilk saf-ta bulunarak, bir teki kalmayınca kadar semeresiz bir şecaat şevkiyle telef oldular. Ahmed Paşa da ağır surette yaralandı.

Artık gece yaklaşmış, ric'at zarurî olmuştu. Husrev, kudurmuş gibi köpükler saçarak çadırına girdi. Hiddetinden başka bir şey dinlemiyerek, evvelâ mahbûs ve mahremi olan Baba Hân'ın'ba-şım kestirdi. Baba Hân, bu felâketli günde hayâtı terkeden Osmanlılar için kurbân edilmiş oldu. Arnavud İskenderiyye'si (İşkodra) be-ği ceng esnasında:

- «Eğer burada kalırsam, beni îmâm Mûsâ toprağına defn ediniz!» diye vasiyyet eylemiş olduğu için, sadrâzam:

- «Bu hân Şiî midir; başı Önümde yuvarlansın!» diyerek, onu da îdâm ettirdi.³⁶¹

Bağdad Muhasarasının Kaldırılması

Naklettığımız felâketli hücumdan beş gün sonra toplanan bir harb şûrasında (8 Rebûlâhir 1040 - 14 Kasım 1630) ric'ate karar verildi. Kendinden öncekilerin tecrübelerine rağmen, Husrev Paşa muharebenin başındaki hatâsını tekrar etti. O vakit, en kıymetli vakitleri Şehr-i

³⁶¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/119-120.

Zor\etrâfındaki faydasız inşâatle heder, etmiş olduğu gibi, bu defa da ordusunun büyük bir kısmını Haîl Paşa kumandasında ayırarak, Arapların telkinlerine aldanıp, Hille ve Cevâzer tayflarına sevkettiğini görmekteyiz.³⁶²

Osmanlıların Hille Ve Şehri Zordan Çıkarılması

Müteakiben vezîr-i âzam Dicle'yi geçti. Arkasında kalan köprüleri de yıktırdı. Toplarının büyük kısmını-bu memuriyetleri için altışar akçe ile sipahi bölüklerine yazılan- bin kişilik muhafız kuvvetiyle Musul üzerine gönderdi. Ordu bir ay yürüdükten sonra, Musul'a varılarak (7 Cumâdelulâ 1040 - 12 Aralık 1630), askere yol yorgunluğunu çıkarmaları için, istirahat etmek üzere ruhsat verildi.

Bu aralık Erdelân hâkimi Ahmed, 30.000 kişi ile Şehr-i Zor üzerine hücum etti ve zafer kazandı. Ömer Paşa, Abdal Paşa, Parmaksız Mustafa Paşa, Bekir Paşa, «Kör Hazinedar» unvâmyle mâruf 1b-râhîm Paşa bozgun hâlinde Musul'a gelerek, alelacele firar etmiş olduklarından dolayı, bâzı sebepler öne sürüp mazeret dilemeye kalkıştılar. Husrev, bunları güler yüzle kabul ve hilkatlerle taltif eyledi; bu merasimden sonra başka bir çadıra davet olundular. Müteakiben, sadrâzâmın delileri, ellerinde kılıç içeri girdiler. Mustafa Paşa, kendini atının sür'atine teslim ederek, kurtulduğunu sandı, lâkin derhâl yetişilip talihsiz arkadaşlarına iltihak ettirildi.³⁶³ Tarabulus-ı Şâm (Trablusşâm) eyâleti Çerkeş Dilâver Paşa'ya verildi. Dilâver Paşa, başı korkusuyla kabule mecbur oldu.

İranlılar muvaffakiyet cereyanlarını tâkîb ediyorlardı. Diyârbe-kir Vâlîsi Halil Paşa, Adana ve Karaman beğlerbeğleri birbirini mü-teâkib Hüle'den, Felûce'den, Cevâzer'den çıkarıldılar. Bu mağlûbiyetler, Husrev Paşa'yı, Osmanlılarca Acemler arasında dâima mü-tereddîd bulunan Arab emîri Ebû Rîş (oğlu) Müdlic³⁶⁴ üzerine bir fırka asker göndermekten men' etmedi. Bu emir, cengde atından düşerek ölünce, emîr Sa'd bin Feyyaz, Bâdiye Urbanı emirliğine tâyin olundu. Husrev Paşa Diyârbekir eyâletiyle Musul muhafazasını Tayyar Mehmed Paşa'ya vererek, Sincar, Hatuniye, Çakırpazan yoluyla "Mardin'e teveccüh etti. Ruha (Urfa) ve Diyârbekir

³⁶² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/120.

³⁶³ Sadrâzam kedhudâsı Macar AH Aga'mın cŞurada biraz teneffüs ediniz! > diye pašaları küçük bir çadıra aldığını, sonra sadrâzam delilerinin, berftt-ı necat saydıkları MTatleri arkalarında olan pašaları nasıl öldürdüklerini -Muhcbr Kara Alt Aga'dan naklen- Naîmâ, s. 59, 60'da tafsûâtıyla yazar. (MÖterchn)

³⁶⁴ Nalına, bunların «Abahu yünsuri'l-gaalib! dediklerini nakl eder. c S, s. Ot (Mütercim).

istihkâmları inşâatı için Musul'a birçok amele gönderdiler. Sadrâzam da Adana ve Mar'aş'dan hayli Öküz satm aldirdı. O sırada, gelecek bahar mevsiminde, yardımcı olmak üzere bir Tatar ordusu gönderilmesi talebiyle İstanbul'a bir mektupçu gönderildi. Osmanlılar Mardin'i kışlak yaptılar.³⁶⁵

İstanbul'da Fırtına - Mekke'de Seylâb

İran seferinin ilk iki senesi esnasında Husrev Paşa'yı tâkib ettikten sonra, meşhur Bağdâd seferi sırasında, İstanbul'da ve devletin diğer köşelerinde cereyan etmekte olan vak'alara bir göz atmamızın zamanıdır. Bu müddet zarfında iki büyük ve fevkalâde tabîî hâdise zuhur etmiştir ki, bunların târihî neticeleri müverrihin bütün dikkatini celbetmeye şayandır. Mekke'deki büyük sel felâketiyle, bütün İstanbul'u dehşete veren korkunç fırtınadan (14 Zilka'-de 1039 - 29 Haziran 1630) bahsetmek isteriz.

Sultân Murad, Beşiktaş yazlık sarayında Sultân Ahmed Köş-kü'nde Nefî'nin «Sîhâm-ı Kaza» unvanlı hicviyyâtını okumakta iken, birden bire, ayaklan dibine bir yıldırım düştü. Maiyyeti halkı taht-ı hümayûn önünde hareketsiz, yüz-üstü kaldılar. Murâd, dehşete kapılmış bir halde, o kitâb-ı kâfirâne'yi parça parça etti ve göklerin gazabını yatıştırmak için birçok sadakalar dağıttırdı.³⁶⁶ Bu defa-ki yıldırım,³⁶⁷ şâirin başım bir kazaya uğratmadan geçtiyse de, dahn sonraları başına isabet edecektir.³⁶⁸

Bir ay sonra, korkunç bir fırtına, Kabe'deki Beyt-i Mükerrremi su altında bıraktı (19 Şâbân 1039 - 3 Nîsân 1630).³⁶⁹ Nakîbü'l- eşraf Seyyîd Mehmed

³⁶⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/121-122.

³⁶⁶ Sultân Murad, 14 Zilka'de Sah günü, Beşiktaş'ta Sultân Ahmed Köşkô'nde idi. Elinde NeTnin mecmua-i hicviyyâtı var idi. Ser-tabîb Emîrl Çelebi huzurda idi. Meclis-i hümayûna sâifce nüzul idince, Enderun ağalan yüz üstüne döşerek meclise havli azîm geldi. Pâdişâh mecmuayı paralandı; NeTtyi tevblh ile, tevbe ve istiğfar iMi, sadakalar virdi. O asrın zürefftsından biri, NeTnIn tevbih olunduğunu îma için

Gökden nazfre İndi Slhftm-ı Kaz&sma

NefI diliyle uğradı Hakk'ın belâsına!

beytini söyledi. Naîmâ'dan hulâsa, s. 43 ve 44. SOı&ra-ı Kasâ'ya nazîre.î âsumânî nözûia Nen için ne büyük övünç vesilesidir! (Mütercim)

³⁶⁷ Beşiktaş köşkGne yıldırım İsabet etti.. Venedik Hulâsası, 30 Haziran 1630. «Pâdişâhın mahremlerinden olan dilsiz Rodos'a sürülmüştür. Müftî zât-ı şâ-hâne'ye. dilsizin kötülükleri ve yıldırımın isabeti hakkında bâzı beyanlarda bulunmuştur.» Venedik Hulâsası.

³⁶⁸ (Müverrihin Almanca nüshadaki bu notu, o zaman Nef î için zamanın zarif kişilerinden biri tarafından irâd olunan beytin tercümesidir. O beyit, metinde, bu notun bulunduğu paragrafa âit dipnotunda mütercim tarafından yazılmıştır.)

³⁶⁹ 19 Şaban 1039 çarşamba «ünü. Mekke civarındaki dağlarda Hicaz* mıntıkasında en»AH görülmemiş surette gök gürültüsü, şimşek ve sürekli yağmur zuhur ederek. Mesciddt'l-Harnm'a seyU arım gibi su hücum etti ve Kabe'nin kilidi hizasından iki arşın yukarı su çıktı.» Mirâtö'l-Harameyn'den hulâsa, c. 1, s-508, (Mütercim)

Efendi, Mukaddes mahallin duvarlarını tamirle vazifelendirildi.³⁷⁰ Mısır Kıbtî hazînesi lâzım gelen meblâğı ödeyecekti. Bu husûsî me'mûra verilen emirler mucibince, Kabe'nin esâsı olan Yeşil Taş³⁷¹ görününceye kadar toprak kazıldı, müteakiben yeni duvarlar Beyt-i Mübârek'i ihata etti. tslâm müverrihlerine göre, Kabe'nin bu inşâsı, onbirinci defadır.³⁷² An'-aneye nazaran, Beyt-i Mükerrerem, evvelâ, Beyt-i Âsumânî'ye misâl olarak. İydî-i Melâike ile inşâ edilmiştir.³⁷³ Âdem (Peygamber), meleklerin Cibâl-i Hamse'den (Beş dağdan) yâni, Lübnan, Cûdî, Sî-nâ, Zeytûn, Hıra dağlarından topladıkları taşlarla bina eyledi. Bina tamamlanınca, semâvt mi'mârlar, Arş-i Âzam-ı ilâhî gibi Kabe'yi de yedi defa tavaf eylediler.³⁷⁴ Birinci insan olan (hz.) Âdem'in Kabe'si, kendisiyle beraber gök yüzüne kaldırılınca,³⁷⁵ Şît (Peygamber), taş ve balçıktan bir yenisini yapmıştır ki, bu da bütün yeryüzü binâlarıyla birlikte Tûfân altında kalmıştır. Kabe'nin dördüncü mîmârı olan İbrâhîm (Peygamber) âsumânî bina etrafındaki tavafını tecdîd eyledi.³⁷⁶ Ondan sonra, Mekke etrafında sakın olan Amâlika ve Cerâhime inşâ ettiler. An'ane bu surette olup,³⁷⁷ târih de şöyle söyler: Kabe'nin ve Arab kabileleri arasında en necîb olan Kureyş'in yeni mimarı olan Kusayy İbni Kellâb, Beyt-i Mükerrerem'in muhâfazasıyla hacca âid³⁷⁸ iftihar edilecek vazifeyi Kureyş'e tevdi etti. Bu vazifeler, anahtarların muhafazası (Hicâbet), sulara nezâret

³⁷⁰ Sûfîci Emir demekle ma'rûf nakîbü'Leşrâf Ankaralı Seyyîd Mehmed Efendi. Medine mollalığıyla Beyt-İ Şerîfin müceddeden binasına me'mûr oldu. Nal-mâ, s. 44. Ankara'nın sûfları o zaman dahi meşhur olduğu anlaşılır. (Mütercim)

³⁷¹ «seng-i salb-i ahdar» Naimâ (MötercTm)

³⁷² Ravzatî'l-Ebrar. Fezleke ve Naîmâ, dokuzuncu defa derler; fakat bu bir hatâdır; Târîh-i Abdurrahmân (varak: 70) onuncu der. Târîh-i Mısır müellifi Süheylî Kabe'nin onbir defa inşâsını tafsîlâtıyla yazar. Onun eseri beş bâb'a taksim olunmuştur: 1) Kabe'nin onbir defa binası; 2) Kabe'nin selleri; 3) Kabe'nin ashâb-ı hayratı; 4) Kabe'nin civarındaki mebânî; 5) Kabe'nin puşideleri. (Kâbe-i Mükerremin kaç defa tâmîr olduğu muhtelif suretlerde rivayet olunmuştur. Metinde, bu nottan az sonraki kısımda, mütercimin dipnotuna bakınız.)

³⁷³ Yeryüzü halkı için, asumandaki Bevt-i Ma'mûr'un hizası altında melflike-nin bir buk'a bina etmeleri tarafı ilâhîden ferman buyurulmuştur-. Mirfit, c. 1, s. 137 (Mütercim)

³⁷⁴ Zikredilen dağların isimlerindeki ihtilâf ile Beyt-i Mükerrerem'in Adem aley-hisselâm tarafından binası ve melâike tarafından tavaf edilmesi hakkında Mh-fttlî'l-Haranwyî'e müracaat (Mütercim)

³⁷⁵ «Kendisiyle beraber» değil- Asumân'a çekilen haymenin yerine Şît aleyhis-sefâm tasdîftn bir bevt yapmıştı. Mirftt, s. 152. (Mütercim)

³⁷⁶ Bunun doğrusu : -Hazret! İbrâhîm Kabe'yi tecdîd eyledi.» (Mütercim)

³⁷⁷ Mh-ftHn-ir*nrmeynMe dahî tafsîlâtı yazıb olduğu veçhile. Beyti Muazzamın onbirinci defa inşâsı rivâfetine göre, su tertib üzere buift olunmuştur: 1) Melflike tarafından. 2) Ebû'l-beşer. 3) Stt ve evMdi. 4) İbrâhtn. 5) Amal lika. (t) Cerahîn, 7) Kusavv bin Kelâb. 8) KableTbaise Kureyş. (Fahr m.mOrspnn efendimiz bu defa Hacer-İ Esved'i mevkiine vaz' buym*dular), 9) Abdullah bin Zübeyr. 10) Haccâc. Tt) Suftfln TV. Murfd. Sekiz defa tecddt rivSyetme göre. siylefir: MelflOte. İbrâhîm. AmAKlcv. Cerfthlme. Knreys. İhtü Zöbeyr. Hnccflc. IV. Mitrfd. Mirftt, s- 135- İbrftMm Aieyhisse-lSm'm Bevt-i Munz*flm'tn kn'ftidelerini yı*selttiffi ve inşâ eylediği Kır'ân'da-ki nass-ı celîli ile sabittir. Hammisr'm ifâdesi, kendi zatıdır. (Mütercim)

³⁷⁸ Ö vazifeler Hac mevsimine münhasır değildir- (Mütercim)

(Sakayet), yiyeceğe nezâret (Rifâde), dâr-ı şûraya riyaset (Nedve), alemdârlik (Liva), kumandanlık (Ki-yâdet)'tir.³⁷⁹

îsâ'dan sonra VII. asırda, Kureyş, ateş ve sudan harâb olan Kabe'nin yeniden inşâsıyla meşgul iken, gökten nüzul etmiş olan meş-hûir Hacer-i Esved'in konulması şerefine kime âid olacağına aralarında ihtilâf çıktı. Safa Kapısı'ndan ilk girecek olan zât hakkında karar verildi. Bu zât, islâmiyet'in müessisi olacak olan genç Mu-hammed (Peygamberimiz salallahu aleyhi ve'sellem efendimiz hazretleri) oldu.³⁸⁰ Müteakiben, Abdullah bin Zübeyr, Yezîd bin Muâviye'nin esâsından harâb etmiş olduğu Kabe'nin tekrar inşâsını üzerine aldı. Bu takva sahibi mimarı, Emevî halîfeleri valilerinin en kan dökücüsü olan ve efendisi halîfe Abdülmelik'in emirlerine sadâkatle, Kabe'ye Kureyş zamanındaki çerçevesini vermek üzere, İbnü Zübeyr'in binasını ortadan kaldırmış bulunan Haccâc-ı Zâlim Mekke'den ihraç edildi. Beyt-i Mükerrrem'in son yapılışı, esâsından yenilenmeye muhtâc olmaksızın 937 sene³⁸¹ kalmıştı. Hakikatte , halîfeler ve sultanlardan bâzıları, kısmen tâmîriyle meşgul olmuş oldukları gibi, Osmanlı hanedanı tarafından dindârâne müesseseler te'sîs edilmiştir. I. Selim, Kanunî Süleyman, IIL Mehmed, I. Ah-med zamanlarında Beyt-i Mükerrrem muhteşem tezyinatlarla renklendirilmiştir. Ancak bu halîfe ve pâdişâhların hiçbiri, Kabe'nin ta-mâmiyle yenilenmesini düşünmemişler ve onbirinci Beyt-i Mükerrrem bânisi olmak şerefi IV. Murad'a kalmıştır.

Sultân Murad'ın Allah korkusundan kaynaklanan nedametine âtf olunacak bir vak'a olmak üzere, kaydedelim ki, Kayseri ahâlîsinin, mezâlimine tahammül edemedikleri sancak beğini öldürmüş olmalarından dolayı teftişe gönderilen (rikâb kapıcı-başılanndan) Nasûh Paşa-zâde'nin ahâlîden .cerime olarak alıp İstanbul'a gönderdiği 70.000 gurusun -vaiz Kadı-zâde Efendi'nin ihtarlarından dolayı- iadesi hakkında ferman sâdır olmuştur. Para gönderildi, lâkin bir kısmı sahiplerine verilerek bakıyyesi kadiya, mübaşire, şehrin ileri gelenlerine kaldı.³⁸²

³⁷⁹ Kusayy, hlcfibet, sakayet, livâ, nedve, nezâret.' sâhibü'l-kubbe, yâhud rek-zfi'Unıbbe, ezlâm, hâzinü'l-emvât. rifâde, kiyâde mansıbları kendisinde cem' etmişti. Mirftt. s- .VI2. TafsîMh için oralara müracaat, (Mütercim)

³⁸⁰ Vakt-İ muayyende Bâb-ı Safâ'dan, ve bir kavle göre Bâb-ı Benî Şeybe'den girecek «Atın, sûret-i vaz'-ı Hacer hakkında hökm-J intihabı kararlaşırdı-rak. Hozret-I Peygamber diihTII buyurmuşlardı. Peygamberimiz. Hacer-i Es-ved'l fâte gibi bir şeye koyarak, ve uçlarını dört kabile reisne vererek, zemînden rer He, bizzat mevkîfne vaz* buyurdular. Mîrât. s. 355 (Mütercim).

³⁸¹ Kaccâr'ın binası 74 ve Sultân IV. Murâd'ın İnşası IMO'da olduğundan, arada flifi knmprî rene vardır. Son yapı? .Ref'uilahı kavfidil-beyt» tflrih-i tamdır. (Mütercim)

³⁸² Kayseri mutasarrıfı olan bir muteseyyid, makaasid-İ ahlâkıyyesiyle vâcibül-katı olmuş idi. Meşhur Kadı-zâde o zaman Sultân Murâd nezdinde hâiz-İ İhtiram ve i'tibâr idi. Nalmâ'diun, s. 47 (Mütercim)

Şemsî Hânın Firarı

Bu sıralarda, Kars Vâlîsi Sefer Faşa'nın son muharebede esîr etmiş olduğu tranlı Şemsî Hân, diğer altı Acem esîriyle beraber, mahbûs bulundukları İstanbul Boğazı kalesinden (Rumeli hisarı, Boğazkesen Kalesi) - bir Ermenî'nin şarâb dolu bir varil içinde göndermiş olduğu ip vâsıtasıyla-firar etmişlerdi.³⁸³ Şemsî Hân, derhâl muhafızları tarafından yakalanarak, kaymakam paşanın huzuruna götürüldü. Firarının sebebi "sorulduğunda:

- «Biz tutsağız; bize düşen kaçmak, size düşen arayıp bulmaktır»,³⁸⁴ demekle iktifa etti.

Cesur firari, Yedikule'ye nakledildi ve şiddetli bir surette hapsedildi. Cinayet ortağı olan Ermeni, mahbûsların kaçmış oldukları pencere önünde asıldı.

İstanbul ahâlîsini meşgul eden diğer bir yenilik, kaymakam Re-ceb Paşa'nın halîlesi (Gevher) sultânın doğurduğu çocuk için yengesi olan Pâdişâh'ın halîlesi tarafından hediye edilen meşhur «Elmaslı Beşik»tir.³⁸⁵ Kaymakam paşa, bundan dolayı bütün devlet büyüklerinin tebriklerine mazhar olmuştur. Bir vezirin çocuğu için böyle bir şey hediye edilmesi ve bu suretle tehniyet (mübârekleme) yapılması Şark vekaayinâmelerinde şimdiye kadar görülmemiş bir-şeydi.³⁸⁶

İdareciler Arasında Değişiklikler Ve Prevezeli Mustafa Paşa'nın Tedbiri

O zamanlarda idare memurları ve kadılar seviyesinde büyük değişiklikler yapıldı. Saray hademesi seviyesinde yapılmış olan mühim terakkileri de zikr etmek lâzım gelir: Bunlardan 20 kadarı müteferrika, çaşnigîr, bölük sipahiliği ile çıkarıldı. Meşhur Haleb âsîsi Canpulad Hüseyin Beğ'in oğlu -ki saray hademesi arasında terbiye olunmuştu- büyük mirâhor tâî'n edildi. Bosna ve Budin valileri değiştirildiler. Acem Hasan Ağa, özü'ye gönderilen Murtazâ Paşa'mn yerine Budin'e tâî'n olunarak, Murad Paşa

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/122-125.

³⁸³ Şemsî Hân siyah kaba bıyıklı, sakalı kırkık, ak çehresi kini idi. Firar içün sakalını uzatmış olduğundan, tutulup da kaaım-makaam Receb Paşa huzuruna getirildiği zaman, aij sakalı kuşağına kadar inmiş idi. Natmft, s. 49 (Mütercim)

³⁸⁴ Naîmâ'dan aynen, s- 49- (Mütercim)

³⁸⁵ Naîmâ'da (s. 48), «kehvâre-i murassa'a*yı vâlîde-sultânın gönderdiği yazılıdır. (Mütercim)

³⁸⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/125.

dahi Bosna valiliğini bir Rum papasının oğlu olan Mehmed Paşa'ya terket-ti.³⁸⁷ Bu değişiklikler, umûmî bir hoşnudsuzluğa yol açtı. Mat-bah emînliğinden defterdarlığa terfî eden Prevezeli Mustafa Paşa'ya vezâret verildi. Bunun ilk icrââtından biri harâc kâğıdlarını il-zâm etmek oldu. Bu zayıf bir tedbîr ise de, ahâlînin fakirlerini (Hristiyanlar kastedilmiştir) - menfur kötülükleri için dâima yeni isimler bulmakta mahir olan-mültezimlerin tahakkümlerine tes-lîm etmek demektir.³⁸⁸

Transilvanya, Moldavya, Eflak ile Münasebetler

Bâb-ı Hümâyûn'un vergi verir emaretleri olan Transilvanya Moldavya, Ulahya (Erdel, Boğdân, Eflâk), Betlen Gabor'un ölümüyle hâkimlerini değiştirdiler. Prense, evvelâ kardeşi Etiyen Betlen³⁸⁹ halef oldu. Müteakiben, Transilvanya millî meclisi tarafından seçilmiş olan Rakoçi³⁹⁰ onun yerine geçmiş ve Rakoçi ailesi bir asırdan fazla Macaristan'da (Avusturya'ya karşı) her isyanın ruhu olmuştur. Transilvanya ahvâli Viyana ve Budin arasında hareketli bir yazışmayı gerektirdi.³⁹¹ Moldavya ve Ulahya Daçya tahtına göz diken Rum serserilerinin entrikalarına teslim edildi. Ulahya prensi Leon Etiyen ismindeki Rûm, İstanbul'dan getirdiği hemşeh-rilerine gösterdiği menfur müsâadelerle, memlekette şikâyetlere yoî-açtı. Ulahya prensliğine geçen Radul'un Moldavya'dan çekilmesi üzerine, boş kalan Moldavya tahtı, ikinci defa olarak Aleksandr tî-ıyas (Aleksis tlia) adındaki Rûm tarafından işgal edildi, ki bu adam İstanbul gümrüğü veznedarlarından iken, 20 sene Önce, Gratiani'-nin halefi olmak üzere, Moldavya'yı idare etmiş birkaç ay da Ulahya prensliğinde bulunmuştu.³⁹² Hîlekar Rum, tacı için 60.000 ekü (gu-ruş) vermiş olan genç Radul'u³⁹³ ve altın kuvvetiyle bu tacı oğlu için satın almak ümidinde bulunan Messinah

³⁸⁷ Papas-oglu dimekle ma'ruf Belindi Mehmed Paşa- Naimâ, c. 3, s. 48. (Mütercim)

³⁸⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/126.

³⁸⁹ «Transilvanya prensliğine seçlin-ış bulunan Stefan» Betlen Osmanlı Devle-U'ne itAat paad etti.. 17 Eylül, 1630, Vene^tk Hulasası.

³⁹⁰ Transilvanya prensliğine seçilmiş olan Rakoçi, Kapı'dan (Babı Hürâa-yûn'dan) tasdik olundu- 6 Ocak 1631. Katona'da tasdik berâtına müracaat, 1, b. 468.

³⁹¹ Şu evraklara bakınız : Budin paşan Murad'ın 25 Ocak 1629 ve halefi Hasan Paşa'nın 5 Kasım 1630 tarihli mektuptan, bir de Bosna vâlisî Asi Ab»-] zft'ran LAçfcne sancağında Strezya'ya yapılan taarruz hakkında mektubu. Vi* yana Arşivi.

³⁹² Engel'in Moldavya Târihi, s. 263: .HÜekâr bir Rum..

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/126.

³⁹³ Küefştayn'ın siyâsî muhabereleleri; bu elçi İmparator'un bu eyâletleri zab. tetmek için fırsattan istifâde etmesi lâzım geleceği fikrindeydi.

Çikala'yı³⁹⁴ mahrum bıraktı. Bu suretle, şimdiye kadar yerliler tarafından idare edilmiş olan bu iki emaret, vezirlerin tamâma ve Saksonyalı, Hırvat, Leh, Rum, İtalyan ve birkaç yabancı serserinin³⁹⁵ ihtiraslarına oyuncak olmak üzereydi.³⁹⁶

Kazaklar, Tatarlar Ve Lehler

Rusya ve Lehistan ile olan musâleha, Kazaklarla Tatarlar tarafından bozuldu. Kalgay'ın Kantemir ile yeğeni Selmân Şâh Mîr-zâ'mn kumandası altında ve Rus toprağında mağlûb olan Tatarlar, intikam almak için hazırlanmakta iken, sadrâzama imdâd için İran yolunu tutmak üzere emir aldılar. Özû'nün yeni valisi Murtazâ Paşa, Lehistan ile yedi maddelik bir ahidnâme akdetti. Lehistan hükûmeti, Adalar'ı talan eden Kazakların defini, Tatar esirlerinin iadesini, bunun için gönderilen mübaşir Alî Ağ'a yardım ve himaye göstermesini, ordusuna ruhsat vermesini, Kırım Hânına rau'-tâd verginin ödenmesini taahhüd ediyordu. Bâb-ı Hümâyûn da Tatarlar'ın zabtını ve Kantemir, Aytemir ve Ovak Mirzalarla Akkir-man ahalisine bu hususta emirler çıkarmayı vaad ediyordu (1 Safer 1040 - 9 Eylül 1630).³⁹⁷

Kapdan Hasan Paşa'nın Ve Azmîzâde Haleti Efendi'nin Vefatları

Kapdân Hasan Paşa, donanmasının bir kısmını Kefalonya ve Santa Mavra'da zâyî etmekte iken, vezîr Ken'ân Paşa, Kili, Meydi-ye (Midye), İsmail, Balçık, Varna, Suzeboli limanlarını ve bütün Karadeniz sahillerini vurmakta olan intizamsız Moskof askerini te'-dîb için 14 kadırğa ile dolaşıyordu. Herbirinde 50 kişi bulunan 300 düşman gemisi Manastır adası

³⁹⁴ «Don Karte Çifcala, sadrâzamin himâyesi ve para kuvveti ile Ulahya fe Moldavya prensliğini kaydı hayât üzere oğlu için istihsâl etmek ümidinde idi- 13 Ekim 1630, Venedik Hulâsası. İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi.

³⁹⁵ Moldavya'da Sakson Yankol (1585), Hırvat GraUani (1618), Leh Bernavsu

³⁹⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/126-127.

³⁹⁷ Muahedenin hulâsası Natmâ ve Fesfeke'de ve bütön tafsilâtı ile sureti bu cildin başında dercedilen menbâlar arasındaki msâ'da yazılıdır. (NaİncA, c ^ s. 69) «Tuna mansablanndaki Kazak ve Tatarlar hakkında Murtaza Paşa ile müzâkere etmek üzere. Lehistan Kralı tarafından bir şahıs (kendisin, de sefir sıfatı yoktur) İstanbul'a vâsıl oldu-» 14 Ağustos 1630, Venedik Hulâsası. İmparatorluk Arşivi'nde Vladislâs'ın Ferdinand'a bir mektubu vardır ki, tmparator'dan bir mektup alınması hususundan, yeni şâh'ın cülusundan dolayı tebriklerini arz etmek için İran'a bir Lehistan seftri gönderilmiş almasından bahsedilmektedir- 29 Ocak 1630. Şah Sûfi (Saffi) kendi el yazı-siyle yazılmış bir mektupla cülusunu II. Ferdinand'a tebliğ etmişti.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/127.

karşısında güründüler. Lâkin bunlar alelacele bataklığa doğru çekildiklerinden, Osmanlı donanması yalnız 8'i ile cenge tutuşarak, bunların yedisini muzafferâne şekilde İstanbul'a getirdi. Ertesi sene, Kapdân Paşa bizzat Özü'ye giderek, Vâlî Murtazâ Paşa'ya ve Kantemir Mîrzâ'ya hil'at giydirdi. Bu taraflarda Müslüman donanması Kazaklar'ı tamâmiyle dağıttı. 25 gemi ile 800 esir, galib tarafından payitahta getirildi. Kapdân Paşa*-nın bu seferi esnasında, Fatma Sultân'm kocası bulunan bacanağı Kaymakam Receb Paşa ile Özü muhafızı Murtazâ Paşa, onun mahvına çalışıyorlardı. Kuyucu Koca Murad Paşa zamanında boğulmuş olan Sarâc-zâde Ahmed Beğ'in kardeşi olup, Hasan Paşa'mn kapı kedhudâsı bulunan Konyalı Abdülfettâh Ağa, fesada dâhil oldu. Lâkin Abdülfettâh, kendi fesadına kurbân olduğu gibi, Murtazâ Paşa da hemen Akkirman'a kaçmakla yakasını kurtarabildi.³⁹⁸ (Haz-reti) Peygamber'in doğum günü (12 Rebûlevvel 1040 - 19 Ekim 1630) Hasan Paşa kapdânlıktan azledilerek, mansıbı, geniş malûmat sahibi ve özellikle hüsn-i hattıyla meşhur olan büyük-mîrâhor Canpulad-zâde'ye verildi.

Bu aralık bir şehzade doğuran Hasekî-Sultân³⁹⁹ nezdindeki itibârına rağmen, herkesin şaşkınlığı arasında, gözden düşmüş olan sabık kapdân, asker toplamak memûriyetiyle Rumeline gönderildi. Ancak Yenişehir'den Tırhala'ya giderken, «Doğan Köprüsü» merhalesinde ansızın vefat etti. Umûmî zanna göre, bacanağı Receb Paşa tarafından zehirlenmiştir (1 Ağustos 1631).

Yine bu şiarlarda büyük şâir Azmî-zâde Haleti Efendi ile hey'et-şinâs ve müneccim Mehmed Efendi vefat eylemişlerdir. Birincisinin münşeati ve dîvânı, ikincisinin «Eyyam» ve «Takvînui hâlâ makbul eserlerdendir. Azmî-zâde, kendi eserlerinden başka, hepsi kalemiyle tahsise edilmiş (tashih edilmiş) 4.000 cilt kitap bırakmış-tn.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Nafmâ (s. 42 ve 70). İmparator'un mukim elçisi Rudolf, İmparator'a 9 Temmuz 1632 târihiyle takdim eylediği takirde vezirde ve Receb Paşaları şöyle tasvîr eder : .1629 senesinden bugüne kadar Devlet hemen dâima iki kişi tarafından idare olunmuştur. İkisi de Boşnak oldukları halde, sarayda terbiye görmüş olan bu iki şahsın biri Osref (Husrev) Paşa ve diğeri Regeb (Receb) Paşa'dır. Birincisi müdhîş, raûtekebbir, gaddar, buna rağmen d-vânmerd, eliaçktır. İkincisi hırslı, İkiyüzlü, kötü kalbli, hasistir.» İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi ve İmparatorluk Kütüphanesi.

³⁹⁹ «Pâdişâhın oğlunun validesi olan sultân, bâzı devlet büyüklerini ve özellikle son. isyan kendisine isnâd olunan Kapdân Paşa'yı himaye etmektedir. Mart 1631. Hasan Paşa vâlîde-sultâmın nüfusuyla kaymakam olmağa çalışıyor; lâkin kurduğu dolap anlaşılmıştır. Mehmed Ağa, defterdar olmak isterken başını kaybetmiştir. > Nisan 1631, Venedik Hulâsası.

⁴⁰⁰ Fezleke bütün ulemânın vefatlarını büyük bir İtinâ ile zabt eder. Naîmft bunlardan hiç sözsetmeden geçerken, Azmî-zâde Haleti hakkında bir İstisna yapmıştır. Bu büyük sâhib-i kalemin gürlerinde hüznün verici olmasını, kadılık mesleğinde pek az muvaffakiyete nail olmasına atfeder. Aaml-zâde'nin başlıca eserleri şunlardır Divan* İnşâ, Rubâlyât, Dfaer'e ve Menâr'a haşiyesi, Mustdl-lebib'e şerh. ffd&ye ve

Husrev Ve Hafız Paşaların Azilleri

Geçen senenin kışım Mardin'de çıkarmış olan Husrev Paşa, yaz mevsiminde Mardin'den Koçhisar'a geldi (Zilka'de 1040 ortaları -

Hazîrân 1631 ortalı).⁴⁰¹ Bağdâd Çölü medhâlinde, Erzurum tarafına mı dönmek, yoksa Musul cihetine mi gitmek lâzım geleceğinde tereddüd ederek, bir müddet Tatar ordusunun gelmesini bekledi. Bu ahmaklık örneği beklemelerden kızan sipâhî ve yeniçeriler, alenen isyan ederek:

- «Geçen sene bu kadar sefer ettik; bu yıl da şu sahrada aylarca kaldık. Şimdi ,Musul ve Bağdâd'a gidilse yorgun asker ne işe yarar? Bu sene rahat etmeli, gelecek sene gitmeli» dediler (9 Safer 1041).⁴⁰² Sadrâzam mecburen muvafakat göstererek, askerini Di-yârbekir'e tevcih etti (12 Rebîülevvel 1041 - 8 Ekim 1631). Diyâr-bekir köylerinden Çanklı*da ordu haylî vakittir beklemekte olan Tatar yardımcı kuvvetini gördü. Osmanlı askeri, yarı çıplak, yarı giyimli ve elbiseleri kaba, tertîb ve intizâma da yabancı olan ve o bölgeye yıkıcı bir sel gibi yayılan bu adamlara şaşkınlıkla bakarlardı. Kasım ayı başlarına yakın, Husrev Paşa Diyârbekir kendisine kışlak ittihâz ederek, Tatarlar'a da, kışlak olmak üzere, Erzurum'a yakın Hasankale'yi gösterdi (13 Rebîülâhir 1041 - 8 Kasım 1631).⁴⁰³

Sadrâzam bu yeni tedbîrleri Bâb-ı Hümâyûn'a arzettiği sırada, sipahiler, silâh arkadaşları nâmına, eski sadrâzam Hafız Ahmed Paşa ile defterdar Mustafa Paşa'nın -ki ikisi de Husrev Paşa'nın ve o vakit hükümet dizginlerini elinde bulunduran Kaymakam Receb Paşa'nın hasımları idiler- orduya gönderilmesini dîvândan istirham ediyorlardı⁴⁰⁴ Hafız ve Mustafa Paşalar,

Miftâh'a ta'lîkler. (HâleÜ Efendi. Azmi Mehmed Efendi'nin oğlu olup, babası gibi kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Hem âlim, hem şâirdi. Robâiyft'ı kendisini Osmanlılar'ın Hay-yâm'ı yapmıştır. İfâdesinin akıcılığı* birçok sözlerini zamanımızda söylüyor gibi gösterir.

Bakma yâ Râb suvâd-ı defterime

Onu yak âteşe benim yerime!» beyti bunun delilidir.

Müneccim Mehmed Efendi'nin eserleri hakkında Nalmâ şöyle der: «Takvim ve Ahkâmı düstûr.ı zamane idi. Türkî Ahkâm kitabı vardır, bîrûc ve kevâkibün mensûbâtı ve ahvâlî tâlî* 1 yazmışdır.- Metinde -Eyyam» ve «Tak-vim. denilen kitfıblar, bunlar olacaktır. Sultân Ahmed'in ölüm yılında takvimine «Pâdişâhı İslânun kuvvetine» diye yazmış, fakat kafın bir noktasını kırmızı mürekkebi© koymuş; vukuundan sonra göstermiştir! Nalmâ, c. 3. 75 (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/128-129.

⁴⁰¹ Naîmâ (c. 3. s. 67

⁴⁰² Naîrââ (c 3, s. 75)

⁴⁰³ Naîrr.â'mn İstanbul matbuunda, s- 76, <3 Rebîülâhir» (Mütercim)

⁴⁰⁴ «Asker, tahsisatları kendilerine ödenmedikçe ve Husrev'in rakîb ve düşmanları def edilmedikçe, muharebede devam etmemeye yemin ettiler. Sipahiler İstanbul'a gitmek, evvelce istedikleri adamlar atılıp uzaklaştınlmadıkça İstanbul'dan çıkmamak, hattâ icâb ederse zâu şahaneyi hal1 etmek için

Husrev Paşa'nın gizliden gizliye yaptığı teşviklerden kaynaklanan bu talebin kendi başlarını uçurmak için kurulmuş bir tuzaktan başka bir şey olmadığını anladıklarından, onlar da müftînin ve pâdişâhın musahiplerinden Hasan Halîfe'nin yardımıyla sadrâzam aleyhinde tahriklere baş- ladılar. Pâdişâh'a, Husrev Paşa'nın kan dökücü bir zâlim olduğunu, askerî tedbîrlerinin delilikten ibaret olduğunu, askeri Şehr-i Zor'dan Hille'ye, Dertenek'ten Musul'a dağıtmak suretiyle, bu şe-câatli ordunun kısmen inhizâma ve Bağdâd muhasarasının kaldırılmasına sebebiyet verdiğini arz ettiler.⁴⁰⁵ Bu mâruzâtta endişeye kapılan Pâdişâh, sadrâzamı azlederek, Devlet'in bu en büyük makamına, ikinci defa olarak eniştesi Hafız Paşa'yı getirdi (29 Rebiül-evvel - 25 Ekim).⁴⁰⁶ (Musâhib-i şehryârî) Hasan Halîfe, yeniçeri ağası,⁴⁰⁷ Mustafa Paşa baş-defterdâr, başka bir deyişle mâliye nazırı oldu.

Bir çavuş, Husrev Paşa'nın azli emriyle ordugâha gitti. Diy&r-bekir'e vardığında dîvân toplayarak, emirlerin okunması kararlaştırılıp, kâğıdda azil yerine gelindiğinde, yeniçeriler:

- «Bu kadar belâ ve mihnet çekip de düşmandan intikam alacağımız zaman senin azline sebep olan kimdir? Biz senden başkasını istemeyiz!» diye gürültü çıkardılar ve:

- «Bu emri getiren kimdir?» diyerek, parçalamak üzere çavuşu aramaya başladılar,⁴⁰⁸ El altında ihtilâli teşvik etmekte olan Husrev Paşa, askere mutedil bir üslûpla hitâb etti:

- «Pâdişâha âsî olmaktan ihtiraz edelim; sizi gücendiren emir omin tarafından gelmiştir. Pâdişâh istediğim nasb ve azl eder. Vazifeniz çerçevesine avdet ediniz.»

isyancılar reisleri:

- «Öyle ise biz pâdişâha bir arz-ı hâl yazarız» dediler.

müzâkere ettiler. Arz, yâni umûm nâmına biristjdânârce tanzim edildi, ki bunda, kumanda etmek ve fikir vermek iktidarında olan bâzı zevat. Özellikle, İstanbul'da az hizmet görmekle itham ettikleri, baş-defterdâr ve isimleri zikredilmiş olan devletin büyük memurları taleb olunmaktaydı. Bu adamların bir an evvel orduya gönderilmesine Pâdişâh tarafından müsâade buyu-rulması. istirham tarzında ifâde ediliyordu.» Avusturya elçisi Şimid'in Ve_kai'.vinâmcsî. imparatorluk ve Kraliyet Arşivi ve Kütüphanesi.

⁴⁰⁵ Nalmî, Husrev Paşa'nın zulüm ve kötülükleri hakkında tafsilât vererek, kendisinden gikâyet eder-(Husrev Paşa'nın rcütekebbir ve mütehevvir. kandÖ-küçq olduğu malûm İse de, gaalibâ Natmâda patanın düşkünlüğünü fırsat saymıştır- Mütercim)

⁴⁰⁶ Hâliz Paşa'nın faa 2. sadâretine dört târîh tesadûf ettirilmiştir: .Batini. (1041), «Be-Hafız ftmide. «Be-zıU-ı Hakk* Mahfûz-bad* (1041). Ne çare ki, duâ karîn-i icabet olmamış. Hafız Paşa az vakit teinde asker elinde maktul düşmüştür. Husrev Paşa'mn azlinde ahvalın akışını beğenmeyen şâir, bilahare bir fitne kopacağını, hatta Pfdiş&h'a kadar erişmek İstidadını göstereceğini hissetmiş olman ki, öyle bir duaya İfizûm görmüştür. (Mütercim)

⁴⁰⁷ Natmâ- Şimld'in Vekaayln&me'sinde Hasan gah musahfb, gah muhartrn. gah muallim gösterilmiştir.

⁴⁰⁸ Naîma, (s- 80).

Husrev Paşa'nın istediği bu idi. Hazîneyi mühürledi, muhafaza altına aldı. Diyârbekir Valiliğini Tayyar Mehmed Paşaya, Musul Valiliğini Bekir Paşa'ya verdikten sonra, yeğeni Alî Ağa ve eski kedhudâsı Süleyman Ağa ipe birlikte ordudan çıktı. Malatya'da Fırat'tan geçmeye hazırlanırken, kapıcılar kedhudâsı Ahmed Ağa, fermân-ı hümayûnu hamilen,⁴⁰⁹ mühr-i pâdişâhîyi istirdada geldi. Husrev Paşa, birkaç dakika düşündükten sonra, elini göğsüne koydu, vezîr-i âzamlık kudretne alâmet olan mühr-i hümayûnu:

- «Pâdişâhımın emrine mutî'im!» diyerek, kapıcılar-kedhudâ-sına teslim etti. Memuriyetinden dolayı henüz titremekte olan ked-hudâ, bir samur kürk, bir kese altın (birkaç keselik altın), kıymetli eyer vurulmuş bir at aldı. Bir fermân-ı pâdişâhîyi hâmil olan memur, gerek ikbâl, gerek idbâr, gerek hayât, gerek memat getirsin, ikram ve ihtiram görmelidir. Zîrâ başını kurtarmak isteyen kul, yalnız kendisine vuran eli değil, bu elin vurmak için kullandığı değneği de öpmelidir.⁴¹⁰

Yeni İsyanlar

Husrev Paşa'mn azli Diyârbekir'de ve Küçük Asya'da bütün or-âunun umûmî bir isyanına işaret oldu. Diyârbekir'de asker, defterdar Ömer'den mevâcib isteyerek, kendilerini hoşnûd etmek iktidarında olmamasından dolayı onun firarı üzerine, taşkınlıklarını hanelere, çarşıya yönelterek, her tarafı yağmaya koyuldular. Beğşeh-ri, Seydişehir, Bozkır, Lârende sipahileri Orta Anadolu'nun eski zorbası olan «Dağlar Delisi Süleyman» nâmında ihtiyar bir sipahinin akrabasından «Deli îlâhî»nin emri altındaydılar. (Abaza'nın muhasarası zamanında) şehre kapanıp da teslim etmemiş olan Konya'nın güçlü müdafii Kâtib Mustafa Çelebî hayât macerasını tamamlamıştı. Onun zevcesi ile evlenen Rûm Mehmed, Çelebî'nin hazînelerini eline geçirip, saray gibi konağına kurulmuş, Konya'da âmir-i mutlak kesilmişti. Karahisar'da Baba Ömer, Aydm'da Kmalı-oğlu, Eskişehir ve İnönü'nde Kör Alî, İskilip'te Köse Şâbân isyancılar tarafına geçerek, Husrev Paşa'yı sadrazamlıkta bıraktırmadıkça, rahat durmamaya yemîn etmiş idiler.

Pâdişâh, her taraftan çıkıp gelmekte olan istida sahiplerinin rızâsını kazanmak için umûmî bir dîvân akdettirdi. Bu dîvânda Şehr-i Zor, Hemedân,

⁴⁰⁹ Şimid'in yazdığı gibi bîfiyik mîrfihor değil.

⁴¹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/129-132.

Bağdâd seferlerini icra ederek yorulmuş olan askerinin İstanbul'a getirilmesi kararlaştırıldı. Yeniçerilere dönüş emri gelmesi üzerine (23 Rebîulâhir 1041 - 18 Kasım 1631), ihtilâlciler bunu ve mevâcib verilmemiş olmasını bahane ederek, taraf taraf İstanbul yolunu tuttular.⁴¹¹ Darbhâne civarında Kurşunlu Hân'da ve diğer mahallerde yerleşerek, Han'ı toplanma merkezi yaptılar. Bir müddet gizli tahriklerde bulunduktan sonra, «Aş receban, ter acebân» darb-ı meselinin garîb vak'alara mazhar olacağım beyân ettiği Receb içinde fitne zuhura geldi (15 Receb 1041-6 Şubat 1632).

Sipahiler üç gün sürekli olarak Atmeydanı'nda toplaşarak, sadrâzam Hafız Paşa, müftî Yahya Efendi, Mustafa Paşa, yeniçeri ağalığına tâyin olunan Hasan Ağa, pâdişâhın nedimi Mûsâ Çelebî ile diğer yakınlarının başlarını istediler. Dükkânlar kapandı. Şehir, saray dehşet içinde kaldı. İkinci gün, isyancılar sarayın kapılarına kadar nüfuz ederek, taraf-ı şahaneden: «Bugün sabr eden, yarın ce-vâb verilir» denilmedikçe çekilmediler. Ertesi gün, sarayın birinci avlusu daha sabahtan âsîlerle dolup taştı. Vezîr Bayram Paşa, fitne basılınca kadar saklanması için sadrâzama haber göndermiş idi. Hafız bu haberi, dîvâna gitmek üzere yolda iken alarak;

- «Başıma geleceği ben bu gece rüyamda gördüm; ölmekten korkmam!» dedi, yoluna devam etti.⁴¹²

Hafız Paşa'nın atı saraya girince, halk, güya yol verecekmiş gibi açıldılar, fakat bu hareket, üzerine üşüşüp de öldürmek için plânlanmış bir hareketti. Yağmur gibi taş yağdırdılar, Paşa'yı attan düşürdüler. Satırlar hemen koltuğuna girerek hastalar odasından (?) sarayın içine kaçırdılar. Sipahiler iki sâdik hizmetkârının üzerine hücum ederek, birini öldürdüler ve diğerini yaraladılar. Hafız, karışıklık esnasında resmî kavuğuyla (mücevveze)

⁴¹¹ Nalmâ, s. 84. İstanbul'da toplanan isyancı elebaşlarını sayar: Saka Mehmed. Cin Ali, Mahmudağa-oğlu, Salih Efendi, Emir Halife, Cadı Osman, Bı-çakçı.oğlu, Kütahyalı Kalem Beğ, Nazlı Mushı, Rum Ahmed ve emsali. Bosna ve Arnavudluk âsîlerinin liderleri Salih Efendi ile Saka Mehmed idi. «Yakında İstanbul'a gelmiş olan sipahiler böyle söylüyorlardı; diğerleri, Husrev Paşa'nın vusulünde maüublarına nail olamazlar ise, korkuklan darbeyi icraya hazırlanıyorlardı.» Şimid'in Vekaayinâmesi.

⁴¹² Bayram Paşa'nın gönderdiği adam, Arslanhâne önünde sadrâzama tesadüf ederek, yanaşup, ihtarı tebliğ itdükdfe Hafız Paşa gülerek -Git, benden selâm söyle. Zuhur idecek kazâ-i mübremi rî'âyamda gördüm; ölmekten gam çekmem» didi- Nalmâ, s. 86, bunu yazdıktan sonra, bu türlü zorlu durumlarda çâresâzlık etmek lâzım gelen sadrâzamanın vezirlik debdebesiyle saray-ı hümayun yanına geldikten sonra, hâtem-i vekâleti teslim etmeden sarayına dönmemesinin ölümden beter olacağını söyler. Vaktiyle Bağdâd'ın anahtarlarını elinde bilmiş olmasından da anlaşılacağı üzere. Hafız Paşa biraz mağrur ve övünme ve kendini medhetme duygusuna meyyal ise de, encSm-i hâlî de is_ bāt eder ki, gözünü ateşten sakınmaz derecede cesurdu. Nasıl kî sür üslûbu da yüksek perdedendir. Eğer saklansa, ve bulunduğu yer bilinmemiş olsa, fitne alevinin saltanat tahtına kadar sarması ihtimâli vardı. Aşağıda görüleceği üzere. Hafız Pasa, Pâdişâh uğrunda çekinmeden canını feda etmiş. er_ bâb-ı fitne onun şehâdetiyle gayz duygularını yatıştırarak, IV. Murad mahfuz kalmıştır. (Mütercim)

kaftanını (üst kaftanı) kaybetmişti. Bostancıbaşı'dan yenilerini alarak, mühr-i hümayûnu vermek üzere, huzûr-ı şahaneye çıktı. Sultân Murâd, Hafız Paşa'nın çehresindeki tedhiş alâmetlerini görerek, kendisi de mahzun olduğu halde...

- «Haydi git, Allah muhafaza etsin!» diye gitmesine izin verdi. Bunun üzerine Hafız Paşa, Üsküdar'a çıkmak maksadıyla, (tebdîl-i kıyafet) bir kayığa bindi.

Bu sırada isyancılar, sarayın ikinci avlusuna girerek, dîvân odasının kapısına kadar ilerlemiş, Pâdişâh'ın görünmesini âmirâne bir tarzda istemeye başlamışlardı. Saray muhafızları, Sultân Osman'ın hal'indeki facialar tekerrür eder endişesiyle, silâhlanmış idiler. Nihayet Pâdişâh dışarı çıktı. Bir ayak dîvânı yaptı. İsyancılardan ne istediklerini sordu⁴¹³ isyancıların cevâbları pek edepsizce oldu. İki günden beri kendilerine verilmekten imtina olunan 17 başı isteyecek:

- «Bunları veriniz, paralayalım; çünkü devlete ve pâdişâhımıza dost değüllerdür. Eğer devlete hayırhah olsalar, Musul'da düşmen ağzında bulunduğumuz vakit, bizi dağıdıp da bu kadar mü-himmât-ı seferim telef olmasına sebep olmazlardı.»⁴¹⁴ dediler.

Pâdişâh mâkûl cevap vermek istedikçe bağırıyorlar; nihayet teh-ditkâr bir üslûpla:

-r «Elbette virürsünüz; yoksa iş başkalaşır» demeye kadar vardılar ve. Pâdişâhın üzerine doğru hücum ederek, el uzatmak derecesine çıktılar. Sultân Murâd:

- «Siz söz anlar adamlar değilsiniz; beni niçün dışarı çağırdı-nuz?» diyerek, enderûn ağaları etrafım çevirmiş oldukları halde, sarayın iç tarafına döndü. Zorbalar, azgın bir sel gibi Pâdişâh'ın arkasından yürüdüler. Lâkin harem-i hâss hademesi, Bâbü's-Saâde'yi bunların yüzüne kapamaya vakit buldular. Gürültü, sesler korkunç bir tehdîd hâlini almıştı. Her taraftan:

- «Ya hâinlerin başı! Yâhud biz işimizi biliriz!» diye bağırarak, Pâdişâh'ı tahttan indirmek niyetinde olduklarını gösterdiler.⁴¹⁵

Hafız Paşa'nın Hunharca Katli

Fitnenin gizli tahrikçisi olan Receb Faşa, ihtilâle son vermek için

⁴¹³ Natmâ, Pâdişâh'ın vakiirflne suâlini şSyfo yazar: «Nedür kullanım, murâtımız?. (Mütercim)

⁴¹⁴ Matmâ'dan alındı, s. 87. (Mütercim)

⁴¹⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/132-134.

zorbaların sözüne muvafakat etmenin zarurî olduğunu Pâdişâh'a nasihat ederek, kadîmden beri asker kumandanlarının isyana mecburiyet tahtında kurban olduklarını, zincirden boşanmış kullara Pâdişâh'ın başını vermektense, sadrâzâmın başını vermenin herhalde evlâ olacağını söyledi.⁴¹⁶ Sultân Murâd,⁴¹⁷ mecburen, Hâfız'ı geri getirmek üzere, Bostancıbaşı'yı Üsküdar'a gönderdi; bostancıbaşı yolda yetişti.

tç dâire kapıları ikinci defa olarak açıldı; Pâdişâh yavaş yavaş tahtına çıktı. Bir işaret yaptı; ikisi sipâhî, ikisi yeniçeri olmak üzere içlerinden dört kişi yaklaştılar.⁴¹⁸ Sultân Murâd kendilerine hitâb ederek, kanlı tasavvurlarında ısrar edip de nâmûs-ı hilâfete hâlel getirmemelerini rica etti.⁴¹⁹

Bu aralık Hafız Paşa iç kapının arkasında olup abdest alıyordu. Merd ihtiyar, Pâdişâh'ın sözlerinin dinlenilmediğini görerek, huzûr-ı şahaneye yaklaştı ve dedi ki:

- «Pâdişâhım; Hafız gibi bin kulun tahtının selâmeti için feda olsun. Yalnız istirham ederim ki, beni sen öldürme; bu azgınlara teslim et ki, şehîd olayım; ma'sûm kanımın günâhı onların üzerine olsun. Na'sım da Üsküdar'a defn edilsin.»

Ondan sonra yeri Öperek ilâve etti:

- «Bismillahirrahmânirrahîm, velâhavle velâ kuvvete illâ billâ-hi'l-aliyyi'-laZîm; innallâhe ve innâ ileyhi râci'ûn.»

Bu sözleri ikmâl eder etmez, o celfâdlara karşı metin adımlarla ilerledi.⁴²⁰ Pâdişâh ağlıyordu.⁴²¹ Hademe-i hâssa gözyaşları döküyorlardı, vezirler buğulu gözlerini yere doğru çevirmişlerdi. Yalnız sipahiler,

⁴¹⁶ Nafrnâ, Receb Paşa'nın riyakârca nasfhatları şöyle yazar : (s. 88) : «Sultân Murad'un ayağına düşüp, *Pâdişâthum bu müfsldleri teskin itmek lâzım-dur; ve illâ bir vech ile cevâbları mütnkin değüldür; eğer ben kulum da isterlerse vir; kul, efendisi yoluna kurban olagelmışdür; kul, İstedüklerini alırlar; eslâfmuzdan dahi alagehnişlerdür; birkaç bendenöz gitmeğÜe blrşey lâzım gelmez, amma, Hakk saklasın, bu huysuzlar teskin olunmazsa ahvâl müşkil olur, nîzâm-ı Devlet bozulur' diye hayli ntyflz eyledi.» (Mütercim)

⁴¹⁷ «Receb Paşa'mn sözlerinin cümlesinin yek-dil olduklarım ve şu hâlde haklarından gelineyeyeceğini anlayarak» Natmâ (Mütercim)

⁴¹⁸ Pâdişâh, parmağıyla işaret ve tâyin ederek, dört kişiyi mOcavebe için huzuruna istedi ki, İkisi sipahi, ikisi yeniçeri ocağından çorbacı idi. Nalmft'dan telhis. (Mütercim)

⁴¹⁹ Asker «Devietinüze bed-hfhtları virmelisinÜz; yoksa bu deryây-ı bt-pfiyânun çekilmesi mümkün değöldür. diyerek, ısrar itdiler. Nafmâ'dan telhis. Kadı-zâde kürsfe nakl eder ki, o esnada Receb Paşa huzûr-ı hümayûnda «Hafız Pasa'yı Pâdişâh nâmına, saka Mthmed Ağ'a'dan rica edelüm, belki makbul olur» diye şân-ı saltanata mugayir sözler söyledi. Fezleke'den telhis, s. 140. (Mütercim)

⁴²⁰ Hftfz Paşa, Pâdişâhın sözü geçmediğini görünce, hemftn Bâbüssafide'den çıkarak, huzûr-ı hümayûna geldi; Hezâr Hafız gibi kulun yoluna fedâdur, ancak bunu ricft iderem, ki beni sen öldörlme! Bu zâlimler hûn-ı nâ-Hak-kumî akıdarak şehîd itsinler. Beni Üsküdar'a defn itdir, yetimlerine inayet buyur!, diye yer öperek, ve (metinde yazılı olan âyeti kerîmeyi okuyarak, arsa-i Kerbalâ'ya mShend olan meydâna yürüdi. Kezâlik.

⁴²¹ Pâdişâh, makremesini (mendilini) yüzüne tutup ağladı», Nalmâ, s. 89. (Mütercim)

kurbânlarının üzerine yürümeye cür'et ettiler. Hafız Paşa, şehîd olarak hayâtına son vermeyi kararlaştırmış olduğundan, ilk önüne geleni başına vurduğu kuvvetli bir darbe ile ortaya serdi; o zaman diğerleri hançerleriye üzerine hücum ederek, 17 yerinden yaralı olduğu halde, Hâfız'ı yere düşürdüler. Bir yeniçeri, ölünün göğsüne diz-üstü oturarak, başını kesti (18 Receb 1041 - 9 Şubat 1632).⁴²²

Saray hademesi -daha sonra vasiyyeti üzerine Üsküdar'a defn olunmak üzere- na'sma bir ipek setre örttüler. Pâdişâh:

- «înşâ'llah, dehşetli bir intikama uğrayacaksınız, Allah'dan korkmaz, Peygamber'den utanmaz hâin kaatiller!» diyerek harem dâiresine gitti.

Zorbalar, Pâdişâh'ı bırakmazdan evvel, suistimâlleri, mansıbla-: rın satılmasını men' etmek, suçsuz olanları azl etmemek, timâr ve' zeametler boş bırakılmamak («sepete girmemek»), yâni müstehaklar-dnn başkasına verilmemek, satılmamak) halkı bîzâr eden vergiler kaldırılmak üzere, yemin ettirmişlerdi. Bu azgınlara, bütün kötülüklerin birinci sebebi kendileri olduğu halde, hepsini vaad etmek zorunda kalmıştı.⁴²³

İkinci bir kıyamda, zorbalar:

- «Müftî, îlyâs Paşa'nın havadarı ve kapı kedhudâsıdır (yâni onun tarafını tutar)» diyerek, onun da îdâmını istediler. Şeyhülislâm, azledilerek, yerine Ahî-zâde Hüseyin Efendi nasb edildi. Anadolu kazaskeri Çeşmî Efendi, Rumeli kazaskerliğine getirildi. Lâkin Anadolu ve Rumeli kadıları, irtikâblarından şikâyet etmeleri üzerine, müteakiben azl olundu. Defterdar Mustafa Paşa kaçmıştı; sipahiler yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın başım istedilerse de, ocak tarafından kendisi savunuldu ve bundan dolayı iki takım asker arasında çekişme vukua geldi.

Pâdişâh, bütün bu isyanların gizli tertîbcisinin eski sadrâzam Husrev olduğunu bildiğinden, onun yok edilmesine karar vermişti. Ancak itham altındaki kişinin uzakta bulunması, nüfuzu, bu teşebbüsü müşkil vaziyete sokuyordu. Özü Vâlîsi Murtazâ Paşa, Pâdişâh nezdine davet edildi; Pâdişâh Diyârbekir valiliğini ona verdi ve Husrev'in îdâmı emrini de teslim etti.⁴²⁴

⁴²² «HSftz Paşa, emfinettillatı olan rûhın, iktidarın son derece-i mOsaidesfne kadar muhafazası vecâibden olduğunu bildiği cihetle, ibtidâ gelen sipâhîyi öyle bir .mttst-ı kahrâmânî- ile urdu ki harif yere serilerek, destan yuvarlandı... (Onyediyerinden vurulduktan sonra) henüz ramak bakî idi. Bir yeniçeri göğsüne cı kup, bıçağıyla boğazını kesti.» Naîmfl'dan telhîs (Mütercim)

⁴²³ Sadâret Receb Paşaya verildi. (Mütercim)

⁴²⁴ «1632 senesinde Murtaza Paşa İstanbul'a gelmiş, pek tantanalı ve parlak bir alayla şehre girmiştir. 6 top getirtmiştir ki, bunların üzerinde Kont Mans-feld'in arması ve unvanı yazılı olup, Murtaza Paşa Buda valisi İken Kont tarafından ona hediye edilmiştir. Kont Mansfeld, geçen yıl Venedik'e geçerken Bosno'da vefat etmiştir- Rudolf Şırjd. ve Kraliyet Arşivi.' Murtaza Paşa, İstanbul'da bulunduğu az müddet zarfında, Husrev

Murtaza Paşa, Husrev'in muazzam serveti, îdâm emrini uygulayacak kimse hakkında yanlış zanların çıkmasına sebep olur korkusuyla, i'tizâr eyledi. Pâdişâh;

- «Ben onun yalnız başını isterim, serveti senin olsun!» dedi. Lâkin entrikalarıyla Devlet'in en büyük makamına geçmiş olan Receb Paşa, kendisini tehdîd eden muhataradan Husrev'i haberdâr etti. Tokat'ta nikrîsden hasta bulunan azledilmiş sadrâzam, daha önceleri kedhudâhğında ve yeniçeri ağalığında bulunmuş olan Süleyman Ağa ile şimdiki kedhudâsi Macar AH Ağa'yı, Murtaza Paşa'yı sûretâ karşılamak üzere gönderdi. Murtaza Paşa'mn gönüllü levend-leri, bunları sû-i niyetle geliyorlar sanarak, üzerlerine şiddetle hücum etmeleri üzerine, kanlı bir ceng vukua geldi. Murtaza Paşa'nın arkasından ikinci bir îdâm fermanı ile gönderilen bostancı Lâz Ah-med, bu emri Tokat kadısına verdi. Bostancı ile kadı Bedevî Çardağı denmekle mâruf Tokat kalesine çıkarak, Husrev Paşa'nın konduğu (misâfiren kaldığı) haneye top atmasını dizdara söylediler. Dizdar tereddüd ettiyse de, hatt-ı hümayûn gosterilince, emri icra edildi. İlk top seslerinde ahâlî silâhlarını teslim ettiler ve Murtaza Paşa'mn askeri Husrev'in hanesini kuşattılar. Adamları mukaaveme-te çalışmakta olduklarından, Murtaza Paşa:

- «Husrev Paşa'nın başı Pâdişâh'm; malı yağma edenin!» diye bağırttırdı; Süleyman Kedhudâ'nın hanesi hemen yağma edildi; Macar Alî Ağa, Murtaza Paşa'nın yanına geldiği sırada, hademedden biri onu öldürmek istediysen de, Paşa men* etti. Husrev Paşa, Pâdişâh'm emrini kabule hâzır olduğunu hücum edenler vâsıtasıyla Murtaza Paşa'ya tebliğ etti. Lâkin Murtaza Paşa'nın gelip de eve gireceği sırada kapı arkalarında adam sakladı. Murtaza Paşa, tesadüfen yâ-hud ihtiyaten, emri, kedhudâsı Zülfekar Ağa ile gönderdi. Husrev bunu okuduktan sonra, sükûnetle:

- «İnnallahe ve innâ İleyhi râci'ûn. Emir Pâdişâhın!» diyerek ve yavaşça:

- «Yolsuz nâdân, çünkü hakkında hat getirdin, niçin bana göstermedin? Ömrümün sonunda beni âsî göstermek için evimi topa tutmakta ne ma'nâ var? Maazallah, Pâdişâh'a isyan -mı edeceğim? Lâkin inşâ'allah sen de sağ kalmazsın; daha çok başlar kesilir.» diyerek, abdest aldı, namaz kıldı. Ondan sonra kemâl-i nedametle kıbleye dönerek, boynunu kemende teslim etti. O gün namazı kılınarak, büyük camie defn edildi. Murtaza Paşa, Husrev'in

Paşa'nın İdamı maksadıyla ilüflit-ı şahaneye mazhar olup ve Husrev'i Öldürmek Özere hattı şerif almıştır.» Kezflflk.

mallarını mühür altına aldı. 80.000 altın,⁴²⁵ 100.000 guruş, bütün malları, Fe-rîdûn Efendi ile İstanbul'a gönderildi. Şâbân ayının başında Husrev Paşa'nın başı gizlice huzûr-ı pâdişâhiye getirilmişti.

Hafız Paşa'dan dul kalan sultânın tezvîciyle mükâfatlandırılan Murtaza Paşa,⁴²⁶ eyâletinin merkezi olan Diyârbekir'e doğru yoluna devam etti. Erzurum'un muhafazası Halîî Paşa'ya verilmişti. Karaman Vâlîsi Çerkeş Ahmed Paşa'nın yerine Dilâver tâyîn edildi. Dilâver Paşa Konya'da adaletle icrâatta bulunarak, ahâlî üzerindeki vergileri hafifletmiştir.⁴²⁷

Yeni İsyanlar

Husrev Paşa'nın başının İstanbul'a geldiği Şâbân'ın 19'unda duyularak,⁴²⁸ ertesi gün (20 Şâbân 1041 - 12 Mart 1632) yeni bir isyan çıktı. Çarşılar üç gün kapalı kaldı. Sadrâzam Receb Paşa'nın gizlice tahrik etmekte olduğu asker, Husrev Paşa'nın haksız yere öldürülmesinin kefareti olmak üzere, defterdar Mustafa Paşa'nın, yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın, Pâdişâh'm has nedimlerinden genç Mû-sâ Çelebî'nin îdâmım istediler (22 Şâbân 1041 - 14 Mart 1632).⁴²⁹ Ertesi gün yağın kesîf kar, kalabalığı dağıttı. Daha ertesi gün ise, zorbaların azgınlığı âdî bir isyan hududunu aştı. Verilmesine muvafakat olunmayan üç kişinin başlarından başka, Pâdişâh'm kardeşlerinin, hayatta olduklarının anlaşılması için, kendilerine gösterilmesini talep ettiler. Pâdişâh yine görünmeye mecbur oldu ve bizzat hitâb ederek, Hasan Ağa'nın ve Mustafa Paşa'nın bilinmeyen bir yere gizlenmiş olduklarını söyledi. Halk:

- «Biz şehzadeleri isteriz!» cevâbını verdiler.

Karşı koyulmasının bir faydası olmadığından, dört şehzade dâ-rüssaâde

⁴²⁵ Murtaza, «ftt-i sfthâne tarafından sıkıştırılarak. Husrev'in terekesi olmak üzere 80.000 zekini göndermiştir- Lakin Pâdişâh bununla kanâat etmiyor. Venedik Hulasası.

⁴²⁶ Hfifz'dan dul kalan sultân, Murtaza Paşa'ya verildi; sadrâzam olacağı söyleniyor.. Mart 1632, Venedik Hulasası.

⁴²⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/135-138.

⁴²⁸ «Husrev Pasa'nın katli haberi gelince o gece aksamdan halk arasında "bir şûr ve gavgâ ve bir nuğallata ve fitne» hfiveydâ oldu. Güyft İstanbul bir kovan sepedi İdi, köse köse vızılta ve her cânibten bir türlü sızıntı kesilmedi. Yeniçeri odalarında (kışlalarda) ve sokak baslarında vestfir mecmâ'nftss olan yerlerde aşıkâr, hattâ yüksek ses ile: «Husev Paşa'nın dirisinden korkardınız; bakınız, size ölüsü ne yapacak?, derlerdi. Husrev Pasa bir cesur adam olduğundan, halkın gönlüne girmiş idi; katline kOçfik böyük herkes dilgtr oldu.. Peçevî'den telhis, c 2, s. 426. Fakat Peçevî, Husrev Pasa'mn katli haberinin gelişini Hafız Paşa'nın şehfidetinden önce gösterir, İd bu Fezleke, Natmâ ve Hammer'ln nakline aykırıdır. (Mütercim).

⁴²⁹ «Receb Pasa, Husrev Pasa'mn katlinden mesrur idi; lâkin temşiyet-i garazı İçOn «zorbalara dil sokup* onları tahrik eyledi.* Natm&'dan telhis, c. 2, s. 96. Nalmâ'mn bu vak'a için Fezleke'ye atfen «Mâh-j sılıftnm yiğir-mi ikinci gönü İdi ki» demiş olmasından dolayıdır ki Hammer, bu târihi gösteriyorsa da. Fezleke'de Şa'bftn*ın yirmisi tarihi yazın olduğunu ve vak'amn cuma günü olduğu Nalmâ'dan da anlaşıldığına ve cuma, 30 Şa'-bftn'a rastta&ğına göre, bunun doğrusu 20 Şa*b4n v» 12 Mart olacaktır. (Mütercim)

önünde göründüler ki, Sultân Bâyezîd,⁴³⁰ Sultân Süleyman, Sultân Kaasım, Sultân İbrâhîm idi. tki büyük şehzade ilerleyerek, halka şöyle hitâb ettiler:

- «Bizden ne istersiniz? Bizi kendi hâl-i inzivamızda bırakınız; adlarımızı lisânınıza almayınız, bu bizim hakkımızda şübhe cel-betmektedir. Siz ne Allah'dan korkuyorsunuz, ne de Pâdişâhınızdan utanıyorsunuz. Bize sizin cümleniz lâzım değildir.»

Zorbalar, şehzadelerin hayatlarına ilişilmemesi için, ısrarla kefil istediler. Müftî Ahî-zâde Hüseyin Efendi ile sadrâzam, büyük bir ihtiyatsızlık ederek, Pâdişâh'ın sözlerini te'mîn için kendileri de söz vermeleri üzerine, şehzadeler sarayın iç dâiresine döndüler.

Bu vaValar üzerine, mel'ûnca tasavvurları henüz tamamlanmamış olan Receb Paşa, tehdîd altında bulunan üç kişinin kurtarılabilmesi için, Mûsâ Çelebî'nin kendi hanesine gönderilmesini Pâdi-şâh'a ihtar etti. Onun düşüncesine göre, Musa'nın görülmesi askerin hiddetini teskin edecekti. Hattâ fesâdcılara defterdar ile yeniçeri ağasının da bunun gibi getirileceklerini söyleyerek, bunların da hakikatte hükümetin elinde bulunduğunu gösterip, böylelikle Mûsâ Çelebî'yi ötekilerin hayâtım kurtarmak için kullanabileceğini zannediyordu. Sultân Murâd, pek sevdiği bu delikanlıdan⁴³¹ ayrılmak için epey tereddüd gösterdi. Lâkin sadrâzam, kapdân Canpu-lad-zâde'yi de kendi fikrine imâleye muvaffak olduğundan, bunların -nedimin hayâtım kendi hayatlarıyla garantiye almak şartıy-le- vâki olan ricaları üzerine. Pâdişâh muvafakat göstererek:

- «Sizin muhafazanıza tevdî ediyorum; lâkin bir kılı zayı olursa, başınız cevâb verecektir» dedi.

⁴³⁰ «Cümlesinin büyüğü olan Sultan Bftyezld «Bir ten-aver-l mültehl civan İdi.. Nalroft. Kasfn (Hadn)İB eterinde manzum Bâyerid trajedisinin mevzftn olan tehstdartfe. (Mtercta)

⁴³¹ Mûsft Çelebî gaayet güzel idi. NefTnin buna dâir kıt'an Mütercim'in İlâvelerinde görülür. Her türlü merdlik vasıflarım hâiz olan Sultân Murâd-ı RSbi'nin Çelebî'ye muhabbetinde ahlâka aykırı bir duygu aramak lüzumsuz bir gayret olup, bunu Mûsâ Çelebî'nin yüz güzeliğiyle beraber ifâde güzelliğine de sahip edib bir nedîm olmasına atf etmelidir. (Mütercim)

Nef'î'den: «Kit'a-i der ta'rif-i Mûsâ Çelebi»

Yûsuf-ı İsî şiyem Mûsâ Ağa kim tal'ati Gün gibi bir şu'ledir gûyâ çerâğ-ı TÛr*dan
Tıynet-i pâkinde yok asla küdüretten eser Cisini halk eylemiş Bâr-i Teâlâ nurdan
Böyle zîbâ-sûret ve pâkize-sûret görmedim Bir melekdir gûyiyâ itmiş tevellüd hurdan
Cebhe-i berrak ile ol gerden kâfûr-ı kevn Zahir oldukça girîbân-i siyeh samurdan
Seyr iden kimse tulû' itdi kıyas eyler hemân Âfitâb-ı âlem-ârâyı şeb-i deycûrdan
Hemdem-i şâh-ı cihan olsa aceb mi rûz ü şeb Zâtı bir mecmûadur ahlâk-ı nâ-mahsurdan
Münderic zâtında envâ'-ı mekârim ol kadar Fark olunmaz tab'ı bir gencine-i mesturdan
Cebr-i hatır itmedür lûtfiyle dâim âdeti Budur aminçün duâ ana dil-i meksûrdan
Kurb-i sultân cihanda ola dâim kâmrân Hakk vücûdm hıfz ide asyeb-i devrâdevrden
Mûsâ Çelebî'nin güzel ahlâkı, Sultân Murad'a pek edî-bâne nedîmlik ettiği, Pâdişâh'ın Çelebi için, ölümünden sonra pek çok zamanlar ağlayıp gözyaşı döktüğü Evliya Çe-lebî'nin Seyâhat-nâme'sinden anlaşılmaktadır. Nefî, Çelebî'nin bir «Asyeb-i devrâdevre» uğrayacağını gâlibâ şâirâ-ne bir kehânetle anlamıştl.

Ertesi gün, fesadçılar, sadrâzâmın sarayı önünde toplanarak âmirâne bir tavırla nedimi taleb ettiler. Receb Paşa, Mûsâ Çelebî'ye:

- «Evlâdım, Pâdişâhın hayâtını kurtarmak için, senin ve benim gibi bin kişinin hayâtı bir şey değildir;"bununla beraber, ne yapılmak lâzım gelirse şimdi yaparız.» diyerek, -kendi adamlarına delikanlıyı arkasından itip, merdivenden düşürmelerini gizlice ten-bîh ettikten sonra- (merdiven başına) getirtti. Merdivenden düşü-rülür düşürülmez, bin hançer yarasıyla yaralandı. Receb Paşa ise, hâinâne bir me'yûsiyetîe:

- «Durunuz! Ben onun hayâtına tekeffül ettim.» diye bağırıyordu.⁴³²

Bebek'teki muhteşem sarayın iç taraflarına çekilmiş olan yeniçeri ağası, saklandığı mehterhaneden alınarak, bir beygire bindirildi. Zorbaları yumuşatmak için yaptığı bütün niyazlarına rağmen, At-meydam'nda îdâm olundu. Ayağından bir ağaca asılmış olan cesedi şunun bunun tahkirlerine mâruz kaldı. Vefa meydanı yakınında bir evde yakalanan defterdar Mustafa Paşa, Atmeydanı'nda sadrâzâmın sarayına getirildi. Receb Paşa, pâdişâh huzuruna giderek katline ferman aldı. Mustafa, elleri arkasına bağlı olarak, meydana götürüldü, cellâd marifetiyle başı kesildi. Sipahiler, Ölünün ayaklarını bağlayıp bir ağaca kadar götürdüler ve bîçâre Hasan gibi, bunu da astılar. Süleymânîye'deki hanesi oğluna bırakılarak, hazineleri müsadere edildi.⁴³³

⁴³² «Eclâfın Receb Paşa sarayında .Mûsâ Çelebî gelmiş; elbette İsteriz* diye hücumları üzerine Mûsâ Çelebî Receb Paşa'nın yanına glrüp, «Yâ sultânım, şefaât itmeği taahhitd İtmî? idiniz bana kıymak reva imdir?- dedikde Receb Paşa «Ofnl. ne isleyelim? Pâdişâhın vücûdunu muhafaza için senin ve benim gibi hezar huddâm feda olsun! Hele görelim, belki def mümkün olur» diye kendisi İçeriye girdi. Mûsâ Çetebî'yi nerdib&n başına çağırıldılar. Receb Paşa iç-ağalanna ta'lim eylemiş: Bîçâreye bir omuz urup, nerdibân-dan aşağı düşdükd, «Bre, elinizi çekin tarafı şahaneden benim kefaletim ile, gelmişdir; bu ne olmaz işdir?» diye ca'lf bir iki feryâd eyledi. Musa'nın zahm-ı hançerden sûrlflh sûrâh olan cesedî vezir sarayı divânndan At-meydam'na atıldı. Pâdişâh Mûsft Çelebî'nin katlini işidince, bir âh-ı âteşin çekerek, «Yârâb! Bu mazluma kıyanların hakkından gelmeğe sen iktidar ver!» diye zârî zârî ağladı- (Sultan Murâd, Mûsft Çelebî*yi Receb Paşa'ya teslim ettiği zaman da ağlamıştı. Mütercim).
tiklerinden, ihtilâle sarayla birlikte engel olmakta tereddüd göstermediler.

⁴³³ Yeniçeri ağası Hasan'ın ve bas,-defterdar Mustafa Pa-şa'nın mallarının müsaderesine me'miir olan Peçevî, bu münâsebetle alonî düşmanı olan Mustafa Paşa'nın îdâmından onbeşgün önce, kendisini pek ağır hakaretlerle rencide etmiş olduğunu hikâye eder: Mustafa Paşa, baş-defterdâr bulunmasından dolayı Peçevî birkaç zât ile birlikte bağlılıklarını arzetmeye gitmişti. Mustafa Paşa, herkese gülbeşeker tevzî ederek", hademesine bile verdiği halde, Peçevî'ye hiç iltifat etmemiş. Mustafa Paşa henüz saklanmaktayken, geride bıraktıklarının satışı için görevlendirilerek, otuz kırk kavanoz şekerleme defter etmiş ve iki kavanoz gülbeşekeri «Bu bizim inkisarımıza Allah indinde bir mükâfattır» diyerek, kendisine alıkoymuş. Peçevî şu mülâhazayı ilâve eder: «Hâlîyâ on seneden mütecâdür ki (târihini 1642/1052 senelerine doğru yazmış demektir) bu vak*a vâki olmuşdur, henüz bakıyyesini teberrük için hıfz itmişem; her tenâvül it-dükce (alıp yedikçe) ve hâtıra geldikçe Hazret-i Hakk Teâlâ'ya şükr ve hamd itmekdeyüm, ve bin yıl ömrüm olup da başımı secdeden kaldırmasam şükri ni ifâ ide-meyeceğime mu'terifem.» (Peçevî, c. 2, s. 424).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/138-141.

Askeri Fetret

Artık zorba askerin edebisizliğine nihayet yoktu. Sultân Osman'ın saltanatının son günleri tekrarlanacak zannedildi. Sultân Murad'-ın hal'i, sipahilerin belli başlı reisleri tarafından alenen ortaya atıldı. Duruma göre, yeniçeri ağası Köse Mehmed⁴³⁴ ile sipâhî Rum Mehmed'in şiddetli muhalefeti olmamış olsaydı, bu iş de o dereceye gelecekti. Zorbaların en te'sîrli reislerinden olan bu entrikacı Rum, kendi istikbâlini Sultân Murad'm biraderlerinden birinin tahta geçirilmesiyle tehlikeye atmaktansa, Pâdişâhın iktidarını kuvvetlendirmek suretiyle ikbâlini garantiye almayı ihtiyata daha muvafık buldu; Çünkü, Sultân Murad'ın tabîatındaki sebatı tecrübe etmiş ve bu sebata haklı olarak istinâd etmişti. Köse Mehmed ile Rum Mehmed, halkın ihtilâlcî tasavvurlarına mâni olmak hususunda birleştiklerinden ihtilale sarayla birlikte engel olmakta tereddüd göstermediler.

Şâbân ayı çıkıp Ramazan girmişti. Malûm olduğu üzere, gündüzün oruca karşılık, her türlü nefsânî nazlarla dolu olan Ramazan gecelerinde zorbaların yaptıkları hareketler, bütün hududları geçmişti. Her türlü hayvanları temsil eden kâğıd heykellerle uzun maskara alayları şeklinde ve uzun meş'alelerle müsellâh bulundukları halde, sokakları dolaşarak, ev ev gezip, bu garîb temâşâ için her haneden vergi isterlerdi. Azıcık muhalefet gösterilse meş'alelerle şah-nişinleri tutuştururlardı. Salıncaklar kurdular. Ve ekâbir eğlencelerinden hissedar olmaya davet etmek üzere, her tarafa nahıllar gönderdiler. Her nahılda bir tezkire bulunur, herkes tâyin olunan salıncağa, istenilen akçe ve eşyayı göndermeye mecbur olurdu.

Bayramdan sonra ulufe tevzîinde, Receb Paşa'nın el altından tahrik etmekte olduğu birkaç yüz fesadçı yerine, birkaç bin zuhur ettiği görüldü. Mülâzimlikler tevcih olunduğu gün de yeni namzed-ler ve baş-mülâzim olmak iddiasında bulunan adamlarla birlikte" birçok halk ortaya çıktı. Bu kalabalıkların ne kadar gürültülü şeyler oldukları şundan anlaşılır ki, komşu komşusunu tanımayarak, herkes «Menem dîger nîst» dâvasında bulunurdu.⁴³⁵

⁴³⁴ «Köse Mehmed Ağa akıbet endişâne hareketle, cülusa rızâ vermedi; harfî-yen Pâdişâha ilâm-ı keyfiyyet ile,, fitnenin asıl mürettibi Receb Paya olduğunu, Canpulad-oğlu Mustafa Paşa ile muvazaasını tafstlen bildirdi. Köse Mehmed ile Rum Mehmed ademi mûsftideleri sebebiyle bal'~ ve ielâs meşvereti bâtil oldu.. Nalma'dan hulâsa, s. 106. (Mütercim)

⁴³⁵ Natmfî'nin bu durumu tasvîr eden makaleside özetlenmiştir.

Ramazan gelince İstanbul'da sipâhî kılığında eşkıya ve reziller çoğalmıştı. Geceleri takım takım m üs eli âh gezerler, iş ü işretler ve her türlü şeniatler yaparlardı. Cemmâller (gâlibâ bu kelimenin doğrusu «nahıllar» olacaktır? Müt.) devler, garib heykeller, mahyalar tertîb etmiş oldukları halde, dalga dalga davul zuma

Bu durumlarla beraber, birkaç elebaşı da, Rum Mehmed gibi imâle edildi (Pâdişâh tarafına kazanıldı). Bu Rum Mehmed, Mevlevî tarikatine girerek, daha sonraları gizlice yaptığı hizmetlere mükâfat olmak üzere Mar'aş beğlerbeği olmuştur. Lâkin her gün yeni tahrikçilerin ortaya çıktığı görülmekte ve şimdiye kadar yeniçeri ve sipâhî saflarında kalan isyan, Devlet'in diğer askeri sınıflarına da sirayet edeceğinden korkulmaktaydı. Son fitnede kurbân olan iki şahsın na'şları henüz Atmeydam'nda asılı bulunduğu halde, cebeciler de yine o cesedlerin asıldığı ağaca, kendi başlarından katletmiş oldukları birini asmak istediler. Ancak sipahiler buna müstade etmeyerek, müstehzi bir ifâdeyle:

- «Cebeciler çorbacısı şâyân-ı hürmet bir adam ise de, bu zâtlara refakat edecek derecede değildir.»⁴³⁶ dediler.

Cebeciler bu istihzadan kızarak:

tr «Biz adam değil miyiz? Onlar gibi ehemmiyetli erbâb-ı fe-sâd olamayacak kadar âciz miyiz?» diye bağıştılar.

Sipahilerin cinayetlerine duyulan hasedi ifâde eden bu edebsiz-ce gıpta

çalarak ve «Allah Allah» diye bağırarak, meş'alelerle bütün İstanbul sokaklarını dolaşırlardı. Halktan «seyir parası» topladıkları gibi, vezirler, ulemâ, erkân, ekâbir ve zengin konaklarından her birinin Önünde, cemmâllerini davullarla, nekkarelerle oynatarak, çuka, kumaş, akçe surreleri (çıknları, keseleri) alırlardı. Yüz gu-ruşa kanaat etmiyerek bin'e kadar çıkarlardı. Az verilir, yâhud geciktirilirse, meş'aleleri şahnişinlere doğru kaldırarak, saçakları tutuşturulırdı. Bir guruh geçer, Öteki guruh gelirdi. Büyükle ve zenginler şöyle dursun, meçhul şahısları bile böyle hakladılar; bu suretle pekçok servet edindiler.

Bayramda dahî geniş sokaklarda salıncıklar kurup, sadrâzamdan itibaren bütün devlet büyüklerini balmumları-yle, düğüne çağırır gibi, salıncağa davet ederek, «saçı» nâ-mıyle birçok mal alırlardı. Her mumun üzerinde hangi salıncağa âid olduğu ve ne kadar şey gönderileceği yafta ile yazılmış olduğundan, her devletli taleb olunan yük yük kumaş ve çukalan, kese kese akçeleri gönderirdi. Gönderme-yenlerden cebren alınırdı.

Ramazan günleri alenen oruç yedikleri, zikrinden haya olunacak şeyler yaptıkları gibi, bayramdan sonra da ulufelerini alarak, ve nice mekruh işlere yeltenerek, vaktiyle pabuç almaya kudreti olmayan heriflerin her biri bir kaa-run oldu.

Vak'adan sonra sipâhî zorbaları otuzar kırkar kişi ile dîvâna ve devlet erkânına teklifsizce giderek, dediklerini yaptırırlar, iş sahiplerinden para alarak onların da işlerini gördürürlerdi. Bunların kıskırtıcısı olan Receb Paşa, İktidar ortağı üç-beş kişi iken bin olduğunu gördü. Hâzinede ne kadar kesilmiş ulufe var ise. nakden aldılar; bereket versin ki Mehmed Efendi nâmında bir mukaabeleci bu hususta tedkikât yapılması için sadrâzamdan me'zûniyet aldı da, defterden düşülenlerin yalnız altıyüz kadarının isimleri iade olundu. Bu adam olmasa üç-dört bin nefer (sanki defterde kaydı devam ediyormuşcasma) doğrulanmış olurdu.

Şu bir iki sene içinde eskilerden başka, birçok yeni zorbalara ve ağalar peyda olmuştu; her biri «Menem diğer nîst» dâvasında bulunarak, kendisini mülâzim-başı yazdırır, voyvoda mansıblanna göz dikerdi. (Naîmâ'dan telhis, c. 3, s. 106-109).

⁴³⁶ Cebeciler de faaliyetten kesilmiş bir çorbacılarını öldürerek, o ağaca asmak istediler. Sipahiler 'Cebeciler çorbacısı bir adam imdir ki, bunlar gibi kibar ile birlikte asılsın diye iren' ettiler. Zurefâdan biri nakl eder ki, o vaktt yeniçeri ve sipahilerin bu kadar â'yânı kati ederek, kesb-i İstiklâl ettiklerini gören cebecilerde bir takım erbâb-ı tuğyan «Bre canım biz adam değil miyiz? Biz de zabıtlarımızın hakkından gelip, kulluğumuzu isbfit etsek ne olur?» diye birbirini tahrik ile oraklarında Meşhur Sfthib nâmında bir âğanın hanesine hücum ile kati etmişler.» Nalmâ'dan telhis, c. 3. s. 104. Hammer, bazı farklarla nakletmiştir; aslı budur. (Mütercim).

üzerine, ağaları olan Salih Ağa'nın hanesine gürültü ile hücum ettiler; onu cansız vaziyette ayaklarının altına serdiler.

İki ay müddetle bu askerî ihtilâl payitahtta devam etti, ve yatıştırmaya teşebbüs edilemedi. Nihayet Sultân IV. Murâd, sadrâzam Receb Paşa'nın idam edilmesini emrederek, ihtilâl ağacının köküne baltayı indirdi. Pâdişâh, gerek payitahttaki, gerek Anadolu'daki karışıklıkların, özellikle Aydın'da İlyas Paşa isyanının tahrikçisinin Receb Paşa olduğunu bilmez değildi. Nedimi Mûsâ Çelebî'nin katlinde de Receb'in hâinâne iştiraki olduğunu Rum Mehmed'den, Köse Mehmed'den Öğrenmişti.. Receb Paşa, kapdân Canpulad-zâde ile birlikte Mûsâ Çelebî'nin ve müftî ile birlikte şehzadelerin hayâtı için kefalet etmişti. Her iki kefalet Pâdişâh'a karşı bir cinayet olduğundan, Sultân Murad'm intikam arayan düşüncesi, bunları unu-tamıyacaktı. IV. Murad, sevdiği adamların başlarını isteyen fesâd erbabı arasına götürmek üzere -eniştesi Receb Paşa'nın kendisini haremden çıkardığı sırada hâlis î mân sahiplerinin ölüme hazırlandıkları vakit aldıkları abdeste işaret olmak üzere:-

- «Pâdişâhım, abdest alın!»⁴³⁷

Demiş olmasını affedemezdi.⁴³⁸

« Tiz Şu Hâinin Başını Kesin! »

Bu intikam arzusu, Sultân Osman gibi taht ve hayâtını kaybetmek korkusu, Pâdişâhın gayretini son derecelerde tahrik etmişti. Bir dîvân günü, Receb Paşa hanesine döneceği sırada, bir mâbeynci gelerek, kendisini saraya davet etti (28 Şevval 1041 - 18 Mayıs 1632).⁴³⁹ İkinci havluya vardığında hadımlar orta kapının sol tarafında küçük bir kapıyı göstererek, Pâdişâh'm orada kendisini beklemekte olduğunu söylediler. Girdiğinde Cenzî hadımlardan başka kimse göremeyince, bunların korkunç çehreleri

⁴³⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/143-144.

⁴³⁸ «Pâdişâhım, abdest alın, dyle taşra çHcun» Nalmft (s. 111).

⁴³⁹ Mâbeynci, Receb Paşa'yı saraya davete geldiği zaman, Rudolf Şnrid bâzı İşler için sadrâzâmin sarayında idi. Buna rağmen 9 Temmuz tarihli İfâdesi İdamın tafsilâtı doğru vermez: Çünkü bunda Receb Paşa'yı Zend! hadımlara İdam ettirdiği halde. Nalraâ. beyaz hadımları (zülüflü baltacılar) sarîhen zikr eder. Rudolf Çmid'in Vekaaynâmesi'nden: «18 Mayıs'ta, sabahleyin erken orada bulunduğum halde, vezir (veziri âzam) göründü (Haremden çıktı demek olacaktı). Tercümanım vezirin odasında iken, bir ka pia basa (kapıcı başı) gelerek, pâdişâhın kendisini istediğini söylemesi üzerine, Receb hemen ata binip saraya gitti. Vezirin ikinci büyük kapıdan girmesi mu'tâd olduğundan, oradan girmek istediğinde, kapının muhafazasında bulunan birkaç hadım, diğer bir kapıdan girmesini, ve zâtı şâhâne ye mülâki olacağını söylediler. Pasa dönüp, gösterilen kapıdan girince, pâdişâh hizmetinde bulunan ağalardan, yâni Zencilerden bir çoğunun orada bulunduğunu gördü.- İmparatorluk Arşivi, ve İmparatorluk Kütü.

kendisine pek fena endîşeler verdi. Kendisine ıztırab veren nikrîsden dolayı, oraya bitişik olup Pâdişâh'ın bulunduğu salona kadar topallayarak gitti. IV. Murad, Receb Paşa'yı görünce:

- «Gel beri, topal zorba-başıU dedi.

Sadrâzam günahsız olduğuna dâir bir takım kelâm etmeye başladığı halde, Pâdişâh:

- «Bre kâfir, abdest al!» kelâm-ı müdhişiyle, Receb Paşa'mn sözünü kesti ve bu emre uymasına vakit vermeksizin:

- «Tîz şu hâinin başını kesin!» fermanını ilâve etti.⁴⁴⁰ Cellâd hazır bulunmadığından, onun vazifesini ak-ağaları⁴⁴¹

gördüler. Bü}ük bir kısmı Receb Paşa ile birlikte saraya gelmiş olan zorbalar, maktulün -saray-ı hümayûnun kapısı önüne atılan- cesedini görür görmez şaşırarak dağıldılar.⁴⁴²

Sultan IV. Murad Han Dizginleri Ele Alıyor

Receb Paşa'nın son nefesini vermesiyle, artık zorbaların boyunduruğundan kurtulmuş olan Sultân Murad'ın hakikî saltanat devri başlar. On senedir IV. Murad, validesinin ve sadrâzamlarının vesayeti ve zorbaların demir boyunduruğu altında iktidarın ancak bir gölgesine mâlik idi. Lâkin çocuk büyüdü, bizzat hükümet etmek istedi. Uzun müddetten beri tazyik altında kalmış olan gelişmekte olan bir ruhun pek derin ve yok edilmesi mümkün olamayacak derecede kökleşmiş intikam arzusu IV. Murad'ı, Osmanlı tahtını kana boğan müstebidlerin en korkuncu hâline getirmesi gerekirdi.⁴⁴³

Pâdişâh, -vaktiyle kızlar-ağa» Mustafa Ağa'nın himâyesi altında olup saraydan büyük-mirâhorlukla çıkmış ve sonraları vâlî bulunduğu Mısır'dan getirtilmiş olan- Arnavud Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı kendisine sâdik bir hizmetkâr buldu.

29 Mayıs, IV. Murad'ın kudret yıldızının isyan bulutlarından sıyrılarak, daha saf bir ufuk ortasında parladığı, hâtıralarda kalacak bir gündür (10

⁴⁴⁰ Bu naklolan sözler hep Nalmâ'dan aynen alınmıştır. (Mütercim)

⁴⁴¹ Nalmâ'da (s. 111). «zülüflü baltacılar.. (Mütercim)

⁴⁴² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/143-144.

⁴⁴³ IV. Murad'ın şiddeti malûmdur; lâkin üç hal* ile büsbütün gemi aziya almış olan yeniçeri ve sipâhleri yola yatırmak başka türlü mümkün değildi. Ondan evvelki pâdişâhlara gelince bunlardan lüzumsuz kan dökenler olmamış değilse de. meslekleri umumiyetle mülâhaza olundukta, Hammer*ın ifâdesi tamâmiyle haklı görülmez, (Mütercim)

Zilka'de 1041 - 29 Mayıs 1632).⁴⁴⁴ Sipahiler, zorbalıkla ele geçirmiş oldukları hizmetlerin tevcihâtını talep etmekteydiler. Bu taleplerin arzını isteyen, sadrâzâmın takdim etmiş ol-duğu telhis, pâdişâhın el yazısı ile yazılmış olan şu:

«Min ba'd ecdâd-ı izamım zamanında m d hale etmedikleri hizmetler verilmeye»

iradesiyle zuhur ettiğinden, bu hizmetlerden men' olunduklarından haberdâr olan sipahi takımı, Atmeydara'nda toplandılar. Pâdişâh, derhâl saray-ı hümâyûn sahilindeki Sinan Paşa Köşkü'nde ayak dîvânı akdini ferman eyledi.

IV. Murad Han'ın Ayak Divanı

Sadrâzam, müftî, iki kazasker -ki biri Karaçelebî-zâde Mehmed Efahds ve diğeri Hoca-zâde Abdullah Efendi'dir-, nakîbü*l-eşr f Al-l me şeyh  Efendi, Ayasofya vaizi Kad -zâde, diğ r ulemâ, yeniçeri ağası ve zabitleri, alt  hassa süvari bölüğünün ağaları, huzûr-ı ř -h nede toplandılar.

Sultân Murâd, kendisi için hazırlanmış olan tahta çıkarak, şu sözleri söyledi:

- «Sipahilerim bana mut  ve m nkaad iseler, aralarından birkaç ihtiyarı buraya göndersinler.f

Bu irâde-i şâhâne, Atmeydanı'ndaki sipahilere tebliğ edildi. Suç işlemiş olanlar gelmeye cesaret edemiyerek, nihayet birkaç nefer sipâhî intih b olundu. Bunlar tahtın karşısına geldiler. Sahildeki d -v nh ne halkla dolmuştu. Her taraf  kuşatan yeniçeriler sad katlerini taahhüd ediyorlardı. Pâdişâh yeniçeri ağasına, ihtiyarlara, ocak ağalarına hitaben:

- «Allah'a, Peygambere, içinizden uT l-emr olanlara itaat ediniz» mealindeki âyeti okuyup açıklayarak, Kur'ân-ı Kerîm mucibince, P diş hlarına itaat etmelerini nasihat etti. Yeniçeriler Pâdişâhın uzun ömrüne ve saltanatının mes' diyetine dualar ederek, sad katlerini te'm n ettiler. Sultân Murâd, daha sonra:

- «Emir, bir Habeş  k le de olsa, ona itaati emr eden ha-d s-i şerifi bilirsiniz,⁴⁴⁵ şu halde zorbaları himayeden vaz geçiniz, t  ki p diş hınız

⁴⁴⁴ Naîmâ'da (s. 112), sip h erin bu defa W gürültüleri için mükerreren 20 Z 1-ka'de târihi g sterildiğ  gibi, cereyan eden m n kaşa üzerine alınan hus metin kapanması hücceti dahi, Na ma (s. 119), aynı tarihle belirlenmiş olduğundan, doğrusu bu olacaktır. Zikredilen tartı & Haziran * 1632'ye rastlar* (Mütercim)

⁴⁴⁵ «Velev abeden habeşiyen..

Devlet'in uğradığı musibetlere nihayet verebilsin, ve siz de babalarınız gibi sadâkatinizle iftihar edebilesiniz.»

demesi üzerine, bütün yeniçeriler hep bir ağızdan:

- «Biz pâdişâhın kullarıyız; zorbaları himaye etmeyiz; onun düşmanları bizim de düşmanlarımızdır.»

diye bağırıştılar. Hemen bir Mushaf-ı Şerif getirildi; yeniçeriler bu Mukaddes Kitâb üzerine «Vallahi, Billahi, Tallahi!» diye yemîn ettiler.⁴⁴⁶ Yeminleri tescil olundu. O zaman Sultân Murâd, si-pâhîlerin -tanınmış fesad erbabından göndermiş olsalar hapis ve tevkîf olunurlar korkusuyla- en akli başında ve sükûn perver takımdan seçip dîvâna gönderdikleri⁴⁴⁷ temsilcilere dönerek, dedi ki:

- «Siz sipahiler, garîb bir askersiniz; size doğruyu anlatmak mümkün değildir; kırk bin kişisiniz; hâlbuki bütün hizmetleri istiyorsunuz ki, onun mikdân da bütün devlette beşyüzü bulmaz. Haddini tecâvüz eden istekleriniz Devlet'i alt üst etmiş, taaddiyâtınız her tarafı tah-rîf etmiştir. Bu hizmetlere geçmek arzusu aranızda nâ-hoşnûdlan artırmıştır. Bu adamlar, sizin gibi ihtiyarlan, âkilleri dinlemiyerek, halkı bîzâr ve evkaafî bel' etmekle (yutmakla), nefret edilecek bir zâlim ve âsî şöhreti kazanmakla vakit geçiriyorlar.»⁴⁴⁸

Sipahiler şöyle cevap verdiler:

- «Biz âsî nâmını kabul etmeyiz; biz senin dostların»» dost, düşmanlarına düşmanız. Pâdişâhın emirlerini hafife alan edepsizleri tahsîn etmeyiz; lâkin bunları zabt etmeğe iktidarımız yoktur.»

Pâdişâh, şöyle devam etti:

- «Hakkınız var; Yaramazların kesret-i mikdânna göre hükm edecek kuvvetiniz yoktur. Sözüünüzde sâdık iseniz, onları aranızdan çıkarınız; bundan böyle hizmet (mevki) istemeyiniz, yeniçeri kardeşleriniz gibi, siz de bunun için Kitâbullah üzerine yemîn ediniz.»

⁴⁴⁶ Pâdişâh bizzat «Vallahi mi? Billahi mi?» diye bütün yeniçeriyi tahlif etti. Nataâ. s- 114 (Mütercim)

⁴⁴⁷ Allame Şeyhi Efendi elinde kalem ve kŞîd tutardı; Pâdişâhın emri üzerine bu iRuhfltabfıtı, bu yeminleri kazaskerler ve erkân-ı dîvân huzurunda tes-cil eyledi. Naîmâ. s. 115. (Mütercim).

⁴⁴⁸ Pâdişâhın nutku Naîma'da biraz daha naıfassaldır. özetle şöyledir: «Siz ne acâlb taifesiniz. Size söz anladılmaz ki, inkıyâd edesiniz. Sizin muhâlefeti nizden, fitnecülüğünüzden dolayı Devlet'e zaaf geldi, teklif-î roalayukatınıza tahammül edilmez oldu. Hem kuluz dersiniz, hem de hizmet nâmıyla bütün v&ridât-ı devlete istila edersiniz. Aranızda hakka kaail olmayanları himaye ettiğiniz için serkeş, İnsafsız eşkiya çoğaldı; sizin gibi İhtiyar ve fitilleri dinlemez oldular- Raiyyeti (yâni bütün tebeayı) soyup dağıttınız; raiyyet olmayınca hazine nereden toplanır? Ulufe nasıl verilir? Şu denizden mi Ulufenizi vereyim? Bununla da kanâat etmediniz: Ecdadımın ve şâir ashab-ı hayratın evkaafî tevliyyetlerine istilâ ettiniz; bunlar da yetişmedi. Bütün ehl-i cihanın cihetlerini hizmet diye size vereyim, yine yetişmez. Dünyada âsi olmaktan, fthirette gazab-ı tîflhl'ye uğramaktan kortanuyormusunuz.» Naîma, c 3. s. 115 ve 116. (Mütercim)

Yeniçeriler kadrosu içerisinde bulunan sip  h  ihtiyarlar itaatten başka bir şey yapamazlardı. Kalabalık arasına karı mı  olan birkaç müfsid muhalefet zemininde söz söyleyecek oldularsa da, pek büyük ekseriyet, kendilerini meclisten dışarı çıkardı.⁴⁴⁹ Nakib l-e r f sipahileri tahlif etti (onlar nâmına yemîn etti). Ondan sonra kadılar Pâdişâh huzuruna davet edildi. Rumeli ve Anadolu kadılarının en eskilerinden birkaçı tahtın aya ına kadar ilerlediler. Pâdişâh onlara  u şekilde hitâb etti:

- «Siz r  vetle hüküm vermek ve tebea-i Devleti harâb etmekle itham olunuyorsunuz; buna ne cevap vereceksiniz?»

Onlar dediler ki:

- «Cenâb-ı Hakk   hiddir ki, hiçbirimiz adaleti satmaz, ve halka zulmetmez. Lâkin hükm-i adalete serbest ve m s-

takil bir cereyan vermek esbabına mâlik değiliz. Eğer tebeanızı, sipahilerin, tahsildarların mezâlimine karşı himaye azminde bulunsak, r  vetle halka tarafdarlık ettiğimiz iddia olunur; bil -tahkikat azl olunuruz. Fesâd er-b bma mukaavemet edemeyiz.»

Rumeli kadılarından biri,  u sözleri ilâve etti:

- «Sipahilerin taadd y tına mukaabele etmek istediğim için mahkemeyi bastılar, emvali ya ma ettiler.»

Pâdişâh:

- «Bundan ma'l m tını var.» cevâbını verdi.

O sırada Arab asıllı olan bir Anadolu kadısı kılıcını çekerek:

- «P di  him, bu s '-i istim l ta   re kılıçtan ibarettir.» dedi.

Bu şiddetli söz  zerine, Pâdişâh ve hazır bulunanlar kadiya öfkeyle baktılar; kadı, başka bir söz s y meksizin, kılıcı kınına koydu. Kadıların sözleri de, tahliften sonra, tescil olundu. Sipahilerin tevliyyet (vakıf m tevellili i), nezâret, cib yet, kitabet hizmetlerine mülâzim yazlamamalarını ve umûmun asayı ının muhafazası için sipahiler, yeniçeriler tarafından yemin edilmiş olduğundan, hilâfına hareket edenler Hakk Teâlâ'nın, Peygamberlerin, mel ikenin,  mmet-i Muhammedin lanetine mazhar olacağını mutazammın bir hüccet tanzim olunarak, Pâdişâh, vezîr-i  zam, müftî, vezîr Bayram ve Bahâdır Hüseyin Pa alar, nakîbü'l-e r f tarafından imzalandı.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Yeniçeriler, fitne olmak ihtimaliyle o m fsidler kapup havaya kaldırdılar; halkı yazmak ro m dn olmadığından, ba lan  terinden elma gibi elden ele vererek, med sden  aardılar.» Natma, s. 116 (Mütercim)

⁴⁵⁰ H cceti  er'iyyeye, -z t   ahaneden başka- zıkr olunan zevat   hid yazılmı lardır. Pâdişâh tarafından imza olunmuş değildir; orası Hammer'in yanlı ıdır.

Âsilerin Elebaşlarının İdam Edilmesi

Üç gün sonra, Pâdişâh silâhdâr ve sipahilerin kumandanı (bölük ağalarından) olan Ca'fer ve Ahmed Ağalar'ı dîvâna getirterek, âsilerin reislerinin teslimini talep etti.⁴⁵¹ Ahmed'in emre uymamaktaki ısrarından dolayı, cellâd eliyle cezasını görmesi üzerine, arkadaşı itaat gösterdi. Bir iki gün sonra, yine bir takım sipâhîler Atmeydanı'nda gürültü yaptılar. Ertesi gün vezirler, ulemâ, yeniçeri ihtiyarları sadrâzâmın sarayında toplanarak, müftî Hüseyin Efendi, sipahileri vazifeleri dâiresine sokmak için ne yapılmışsa faydasız kaldığından, bu fitneci asker sürüsünün kamilen mahvı lâzım geleceğini beyân etti. Yeniçeri ve sipâhî ihtiyarları, onların bu hâllerine kendilerinin rızaları olmadığından, Pâdişâh her ne ferman ederse muhalefet etmeyeceklerim söylediler. Bu söz üzerine bir tel-hîs yazılarak Saka Mehmed, Gürcî Rıdvan ile emsali zorbarların sa-ray-ı hümayûn kapısında başlarının kesilmesi için hatt-ı hümayûn çıktı. Derhâl sadrâzam huzuruna çağırılan Saka Mehmed, şiddetli bir muamele göreceğine ihtimâl vermiyerek, büyük bir gurur ve emniyetle geldi. Hemen yakalandı. Sadrâzama hitaben:

-- «Devletli paşa, kavi ü karârımız böyle mi idi?» diyecek olduysa da ,vezîr:

- «Tîz hınzırı boğun, söyletmen!»⁴⁵² diye emredince, Cin Alî ile birlikte hemen katledildi, tki cesed denize atıldı. Kadı Osman hanesinde şarâb içerken⁴⁵³ tutularak, o da boğuldu. Yemişçi Mustafa kayboldu. Salih Efendi Mısır'a kaçmış ve sonra (Sultân îbrâhîm devrinde) isyanının cezasını görmüştür. Mahmud-oğû, San Mustafa, Kel Abdî tâkîbâtan kurtularak, saklanmaya muvaffak oldular. Bıçakçıoğlu Mehmed, doğum yeri olan Ilbasan'a kaçtı. Kumn dedikleri şakî asıldı.

Bu zorlu tedbîrler üzerine Devlet en korkunç zorbalardan kurtulduğu gibi, mâruf ve meşhur olmayanları da reislerin mahkûmi-yetleriyle ortadan kalktı.⁴⁵⁴ Bu defalık ehemmiyetsizlerinden kırk-elli hizmet sağ ve sol cenah

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/145-148.

⁴⁵¹ 12 Hazîrftnda müteaddid karışıklıklar vukua geldi. Birçok sipâhîler büyük bir meydana toplanarak, kendilerine verilmesi mu'tad hizmetlerden başkalarını istediler. Saraya malîmât verildi. Başlıca vükelâ saraya davet edile-. rfk sipahilerin isteklerini i M de etme* üzere reislerinin huzûr-ı çâhâneye ça-ftunması kararlaştırıldı- l-âkln başlan, yâni ölüm korkusuyla kimse gchno-di.» Çmidin raporu. Arşiv.

⁴⁵² Saka Mehtned ve sadrâzâmın sözleri Naîmâ'dan, s. 123, alındı. (Mütercim)

⁴⁵³ Cadı Osman Gelibolu'dan İdi; Çardak kasabasındaki hanesinde tutulmuştur. (Mütercim)

⁴⁵⁴ Meşâhir-i erbâb-ı fesâd cümleten ta'rae-i şemşîr-i hunriz oldu; zorba iâmı unutuldu. Kaçaklar ileride

bölüklerine tevzî edildi. Lâkin cizye defterleri teslim edilmiyerek, ulufeden başka bir şey verilmez oldu.

işte IV. Murâd, on sene saltanattan sonra, bu suretle tahtını zorbalar elinden tekrar fethetmiş ve Osmanlı Pâdişâhlannın en heybetlisi unvanını almıştır. İktidânın ilk adımları güçlü fakat kanlı

olmuştur. O zaman, Hicret'in onbirinci asrının ortasında bulunulmaktaydı.⁴⁵⁵

Zorbaların en nüfuzlularından biri, Deli îlâhî idi ki, Bağdâd ordugâhında isyana Ön-ayak olarak, muhasaranın mahcubiyet verici bir surette kaldırılmasının başlıca sebeplerinden olan «Dağlar Delisi* nâmındaki eşkıya reisinin yeğenidir. Sipahiler hücumu hazırlandıkları sırada Dağlar Delisi bunların önüne çıkarak:

- «Nereye koşuyorsunuz? Osmanlılar Bağdâd'ı aldıktan sonra size ihtiyâçları kalmayacaktır; hepinizi mahvetmekte geç kalmıya-caklardır.» diye bağırmıştı.

Bu hainâne sözler sipahilerin gayretini kırmış, ordunun ric'atıy-le neticelenmişti. Deli îlâhî, amcası Dağlar Delisi'ne lâyük bir yeğen olduğunu gösteriyordu. İcraatının merkezi olmak üzere, Seydî-şehri ile Beğşehir'i'nde ikaamet ederek, bütün Karamandı zulmü altında titretiyordu. Kendisi hem hükmeder, hem de hükmünü bizzat icra ederdi. Kedhudâsı San Mustafa Seydîşehri'nin muteber ailelerinden Hoca Receb'i: «Sen bana ayağa kalkmadın!» diye döğdür-müştü. Delî îlâhî de ayrıca 1.000 akçe cürümiyyeye mahkûm etti. Bir yeniçeriyi, üsküfû başında, astırdı. Âsinin kuvveti o kadar müd-hiş bir dereceyi bulmuştu ki, Karaman beğlerbeği Çerkeş Ahmed P4Şa vergi tahşîli için onun lütfün a müracaata mecburiyet gördü. Deli îlâhî fırsattan istifâde ile, bütün vilâyeti devr ederek⁴⁵⁶ mu*-tâd

birer birer tutuldu; bundan sonra, defter ir.ûce-., bince eşkıya ve erftzil tedric ile İzale edildi.* Naîm&'dan, s. 124 (Mütercim)

⁴⁵⁵ «Şâhib-i mi'e-i ehaddî aşer», Onbirinci asrın sahibi (Sultân IV. Murad) Naîmâ (c. 3, s. 124). Naîmâ bu münâsebetle «Bâtıl ancak bir müddet savlet gösterebilir; sonra perişân olur» kavlini îrâd ile, isyanı müsebbiblerinin kanı içinde bastırmak lüzumunu belirten bâzı mülâhazalardan sonra, Buhtu'n-Nasr*'ın mühründe mahkûk idi derler ifadesiyle, şu mealdeki Arabça beyitleri îrâd eder: «Allah'ın âlemde birkaç hâtemi vardır ki, makdûrât onun nakşına göre cereyan eder. Şerri gömülü olduğu mezardan çıkarma, çıkaracak olursan, kendine ona tutulursun, isyân, bir savletiyle sultânı tahtından ayırır. Koç, böbreği yağlanınca azacak olursa, başı bağırsağının içine sokulur (başı bağırsakla bağlanır). Onu başıyla beraber pişirip yerler. (Yâni azgınlık, helake sebep olur.) Eğer biz bundan korkmayacak, yâhud çekinmeyecek olursak, tabuta konulmuş ölü hâline geliriz.»

⁴⁵⁶ Natma. eyâletin beldelerini sayar: Konya, Seydîşehrf, Beğşehir, Bozkır, Lâlende, Niğde, Aksaray, Heracfllye (Ereğli). Karapınar. Kski-if. Kayseri, tsaklı, Akşehir (ve şâir yakın ve uzRk) kasabalar), (istanbul basımı, c 3, s. 128).

olan verginin iki üç mislini istedi. Ancak bu kaba Türk⁴⁵⁷ eski arkadaşı Rum Mehmed'in akıllıca nasihatlerine kulak vermiye-rek, bir müddet sonra, kendi umudunra hizmetlerinin mükâfatına nail olmak üzere, İstanbul'a gitmeye karar verdi. Payitahta vâsıl olur olmaz, vilâyeti ahâlîsinden onun zulüm ve kötülüklerine mâruz kalmış olan birçok adamlar, hepsi birlikte etrafını çevirerek, haklarını aramak üzere dîvâna götürdüler. Kazaskerler huzurunda, usûlû mucibince muhakemesi görüldü. Lâkin alacaklıların paralarını ödemediği gibi, verilen hükümleri îfâ edemediğinden, îdâmına karar verildi.⁴⁵⁸ Sipahiler bu hükmün gündüz icra olunmamasını istediklerinden, subaşı, gece hapis haneye götürerek kanlı vazifeyi yerine getirdi.⁴⁵⁹

Dereli Halil Ve Deli (Yaycı) Hasanın Katli

Seydişehir'nden pek uzak olmayan ve Bozkır'a komşu bulunan «Dere Köyü» adlı mahalde, daha Sultân Osman⁴⁶⁰ zamanında alenen isyan bayrağı kaldırmış Dereli Halil nâmında bir zorba vardı ki, Deli îlâhî'nin barışmaz düşmanı olmuştu. Deli îlâhî'nin izâlesi üzerine, Türkçe'nin «Humarın mevdi kelbe düğündür»⁴⁶¹ darb-ı meseli tam bir tatbik yeri buldu. îdâm haberi Dere KÖYÜ'ne gelir gelmez, Dereli Halil, maktulün Hidâyet ismindeki oğlunu emvalinden mahrum etmek üzere, Deli îlâhî'nin ev ve arâzisini gasbetti. Hidâyet, babasının adamlarından Şâh Unsur, Çavuşpğlu Süleyman, Nûrullah ve emsali haşerât ile bir sığınak bulmak üzere -henüz dîvânın gözünden düşmemiş olup, Mar*aş valiliği emrine muntazır bulunan- Rum Mehmed'in ikaamet etmekte olduğu Konya'ya gitti. Rum Mehmed, delikanlının uğradığı bu felâketten müteessir olarak, babanın hatâsından oğul mes'ûl tutulmaması için, dîvâna bir arîza gönderdi. Hakîkaten, Bolvadin'de beklemekte olan Karaman Valisi Ahmed Paşa, Dereli Halil'in üzerine yürümek için emir aldı. Deli îlâhî'nin tarafdârı olan Şâh Unsur ve diğerleri, eski efendilerinin düşmanı ile cenge çıkmış bulunuyorlardı. Seydişehir

⁴⁵⁷ Bu tabir, Nîfmâ'nın kullandığı ve Hammer'in haşiyede aynen gösterdiği «Türk-î sultân» (iri Türk. büyük, Türk) tâbirinin metinden kaynaklanan tercümesidir. Nâimî'nin -o devrin bir gaflet eseri olan- bu tâbirini bû-tün Türklüğümüzle reddederiz. (Mütercim)

⁴⁵⁸ Katli için verilen şer'i hüküm «Bâzı kaba yihundan bir kaç dem. sabit olmasından dolayıdır. Yoksa alacak ve emsali şeyler îdâm cezasına çevrile-ezdi. Nâimî'ya müracaat, s. 130. (Mütercim)

⁴⁵⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/148-151.

⁴⁶⁰ Nâimî'ya nazaran Sultân Ahmed zamanı. (Mütercim)

⁴⁶¹ Nâimâ'dan menküldür. Gâlibâ bunun Türkçe'si «Eşegin ölümü ite düğün dür» olacaktır. Haleblî Nâimâ, kelimelerin Türkçesini beğenmiyerek, darbimeselin tadını bozmuştur. (Mütercim)

dell Uarı minarelerin üstünden şöyle bir nidadada bulundular: «Halîl A a Kavak'da   h Unsur  avu o lu'yla ceng etmeğe gidiyor. Bütün  ehir halkı silâhlarını alarak beraber gitmelidir. Kim gelmezse kendi kâfir, karısı bo tur.»

Bu vak'ayı nakleden Osmanlı müverrihi o zaman Seydi ehri'n-de amcalarından birinin evinde bulunarak, Halîl ile birlikte gitmeyen kimsenin küfür ve tal ka mübtelâ olması hususunun hangi ki-taptan çıkan fetvaya dayandığını sormu , ihtiya amca gülerek...

- «Haydi git, bu sözü kendisine söyle!» demiş.⁴⁶²

Ye en, Konya'ya gitmek suretiyle yakasını kurtarmış, amca Halil'in tehdidine u ramı , bu tehdidin gecesı Ahmed Pa a,  ehre gire-Jrek, asker,   nin hanesini  evirmı  ve kendisi dört parça edilerek, her parçası  ar ının, şehrin ortasına atılmıştır. Arkada larından Yayı Hasan dahî o anda tutularak, bir muhakemeye lüzum g r l-meksizin, ba ı kesilmiştir. Ahmed Pa a, zorbanın haz ne eriyle beraber zevcesini de almıştır.⁴⁶³

    İlyas Paşa'nın Sonu

Şimdiye kadar durumlan anlatılan zorbalar sipahilerden, seyislerden, yâhud hiç kadri olmayan kimselerden ibarettir. Ancak Osmanlı ülkesinde sipahilerden daha tehlikeli, korkulu bir    daha vardı ki, bundan sipahiler de titrerlerdi. Karesi V l   Vezîr İlyâs Pa a'dan bahsetmek istiyoruz. İlyas Pa a Balıkesir'de do mu , So-lako lu nâmiyle mâruf bulunmuş olduğu halde, gençliğinde Karesi zorbalarının tenkilinde askerlik etmiş, daha sonra Anadolu be ler-be ili iyle ilk Bağdâd seferinde bulunarak sadrâzam Hafız Paşa'ya parlak hizmetler göstermişti. Husrev Pa a'mn sadrazamlı ında gözden d  erek, maiyyetine çekmiş olduğu bir takım levend askeriyle; Pergam (Bergama) havâlisinde vâki Karesi ile İda Da ı'na  ekil-' misti. Daha sonra istanbul'da hüküm süren askerî fetret sırasında g   kazanarak,    tu lu vezîr unv n yla, bu rütbenin mu'tâd al metleri olan altın zincire nail olmuştu. Muvaffakiyetinden cesaret alan İlyas Pa a, Kara Mahmud ve San Osman isimlerinde iki adamını birçok levendle Midilli'ye göndererek, adayı

⁴⁶² Naîmâ, ekseriya Hacı Kalfa'yı, Hasanbe z de'y". Pecevl'yl aynen istinsah la beraber,   thid dknak üzere nakleden zâtın kim olduğunu tasrih etmediğinden, söylenen Nalma mıdır, yoksa bu    m verrihten biri icidjr, bunu anlamak için asıl me hazlarla tatbik etmek İktitA eder. Bu fıkra ihtimâl kj*   rHı81-Mei r-z&de'nindir. Zira Hasanbe z de'n n eseri bu târihe kadar gitmez; Pecevt    Fedeke'de de buna dâir b r bahis yoktur.

⁴⁶³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/141-152.

hükümü altına almak istemişti. Lakin ahâlî mukaavemet göstererek, İlyas Paşa'nın iki adamı bütün maiyyetleriyle öldürüldü. Bir emrine itaat etmemiş bulunan Manisa beği Bıçakçioğlu İbrâhîm aleyhine ise daha başarılı oldu. Vezirin askeri Manisa'yı muhasara ve zabt ederek üç gün yağma ettiler. Hatırlanmaya değer olan bu günden sonra, İlyas kendisini mağlûb olmaz sandı. Geceleri Şâhnâme ve Timur Târihi okudurdu, yâhud tercüme ettirirdi.

Müftî Yahya Efendi, İlyas Paşa'nın hayâtını tehdîd eden bir hastalığı esnasında, tedâvî etmek için İstanbul'un meşhur tabîble-rinden Ömer Efendi'yi göndermişti. İlyas Paşa hastalıktan kurtulduktan sonra. Ömer Efendi'nin dönüşünde Müftî'ye ve birçok devlet büyüklerine ağır hediyeler gönderdi.⁴⁶⁴ Bu durum, İstanbul'da askerin müftî aleyhine dedikodusunu davet etmiş ve azledilmesi mevzuu konuşulduğunda da kendisi için en büyük töhmet addedilmiştir. Sonra İlyas Paşa Şâm Valiliğine tâyin olundu. Lâkin bizzat Dımışk'a gidecek yerde, idareyi kendi nâmına eline alması için adamlarından Yûsuf nâmında birini mütesellim olarak gönderdi. Bu haber üzerine, Küçük Ahmed Paşa ile Karaman Vâlîsi Çerkeş Di-lâver Paşa âsî aleyhine yürümek için emir aldılar. İlyas Paşa, Lâ-çin isminde bir ağasına, hazînelerini saklamış olduğu Bergama'nın savunulmasını emânet etti; kendisi ve arkadaşları,⁴⁶⁵ Sanca ve Atlı Segbân adındaki tâbîlerinden başka, «cebeli» adıyla 10.000 kadar adam yazarak, Alaşehir sahrasında ceng etmeye gittiler. İlyas Paşa, Anadolu ve Karaman beğlerbeğlerinin hücumuna mâruz kalarak mağlûb oldu ve en sâdık taraftarları Bergama hisarına kendini atmaya mecburiyet gördü. Bu suretle Antik Çağ'da Skûlab'ın ilticâgâhı olarak mâruf bulunan Bergama şehri -ki Osmanlı an*-anesine göre Nemrûd'un ikaametgâhıdır- muhteşem harabelerini, kendilerine savunma şeddi yapan âsîlere sığmak olmuştur.

İki vezîr, kalenin zorla ele geçirilmesinin mümkün olmadığını görerek, haberleşme ve yazışma yolunu tercih edip, İlyas Paşa'ya kale içinde bulunmayan kiraz ve diğer meyveler, lezîz yiyecekler gönderdiler. İstanbul'a da bir ulak çıkarak, âsînin affedilmesini mutazamm bir ferman getirttiler. Üç paşa birleşerek, bir sözleşmeye imza ettiler ki, bununla Anadolu ve Karaman VâUleri, Pâdişâh nâmına olarak, İlyas Paşa'ya, mâzînin

⁴⁶⁴ Gfilîba Neft bu hediyelerden hissedar olmuştur ki, İlyas Paşa'yı bir kasî-deslye över, ve .Kerîm ve kflmver var ise ger İlyas Paşa'dur» der. Bu-nunla beraber Farsça'da «sağır» mânasına gelen «ger» kelimesinin kullanılması gizli bir maksada bağlayanlar vardır. (Möterdm)

⁴⁶⁵ Koca Hızır kedhudâ. Mâhl Hftun oğlu diye meshftr Hasan Ağa, KuteH Sefer Ağa, Mehmed Zaman Ağa, Şemsî Paja oğlu Murftd. Natraft, Fezleke, Kavzftftl-Ebr&r.

tamâmiyle unutulmasını garanti ediyorlardı. Bu anlaşma, Manisa, Karesi, 1da Dağı (Kaz Cağı) tarafları, Bergama, Balıkesir, Edremit (Adramitum), Alaşehir (Füâdelfi), Menemen (Maynomenus), Foça (Fuçea) beldelerinin âsâ-yîşini iade ediyordu. Firârî âsîlerden birçoğu,⁴⁶⁶ Bolvadin'de ikaamet eden Ahmed Paşa'nın eline düşerek, müstehak oldukları cezayı acilen görmüşlerdir.

Dilâver Paşa Karaman'a gitti. Küçük Ahmed Paşa da, İlyas Pa-şa'yı Pâdişâhın atıfetine arz etmek üzere, onunla birlikte İstanbul'a gitti. IV. Murad, Boğaz'ın Anadolu sahilinde İstavroz Sarayı'nda⁴⁶⁷ idi. Orada huzuruna kabul ederek, İlyas'a hitaben:

- «Bre kâfir, sana Şâm eyâletini verdim; niçin gitmedin?» dedi.

Âsî, özür olmak üzere, o zaman hasta bulunduğunu söylemesi üzerine, Pâdişâh:

- «Mel'ûn yalancı, ecdadımın ikaametgâhı olan Manisa'yı tah-rîb etmek için hasta değildin! Bu hâinin başı kesilsin!» diye bağırdı.

Bostancılar suçluyu yakaladılar; içlerinden «Tuluzcu» lâkabıyla anılan biri bıçakla boğazını kesti. Tutuklunun hayâtını te'mîn etmiş olan Küçük Ahmed, şimdi kendi hayâtı için korkarak, titremeye başlamıştı. Çünkü Germiân ahâlîsinin kendisinden yüksek seviyede şikâyet etmiş olduklarını biliyordu. Birkaç dakika sükûttan sonra, Pâdişâh ona şu yolda hitâb etti:

- «Kâfir, senden şikâyetçiler geldi; niçin tebeamıza zulm edi-yorsun?»

Küçük Ahmed de şu yolda cevâbını arzetti:

- «Kerametli, inâyetli hünkârım! Cenâb-ı Hakk vücûd-ı şahanenizi muhafaza buyursun! Vâkiâ, bâzı teklîfât (vergiler) tarh ettim, cürmümü Ttirâf ederim; lâkin aldığımı orduya hare ettim. Eğer bu para olmamış olsaydı, asker toplayamazdım, bu âsî de huzurunuzda cezasını görmezdi. Halktan aldığım paralardan başka hâlâ 60.000 gurus borcum vardır ki, bunu da orduya sarfettim. Beni ister öldür, ister affet; ikisi de elindedir. Ferman şevketli hunkân-mindir.»

Nutuk, başarılı oldu. Sultân Murâd, ilerisi için bâzı ihtarlardan sonra, hil'at giydirdi ve hizmetlerine mükâfâten Şâm eyâletini tev-cîh eyledi. Bu

⁴⁶⁶ Natmâ (İstanbul tab'ı. s. 141) nakleder ki: Bu firarilerden kır ata binmiş bir şah», tâfcfb ohmdutonu (Örerek, ata: .Üç gündür senün titandayım; göreyim seni, kır at, eğer kOheylân isen beni hasım eline virmel!» diye hitâb ile atın boyununa düşüp mahmuz urur. kaçır; koğalayanlar bu sözü İştdecek kadar ilerlemiş oldukları ve atlan daha kuvvetli bulunduğu halde, o kadar gayret gösterdikleri halde, yetişmeleri kaabil olmaz.

⁴⁶⁷ Naîmfî'da .İstavroz bağçesi» kî. bugün Beğlerbeği Saray-ı hümayûnunun bulunduğu yerdir. Bunun ismi Sultân II. Mahmud zamanında değiştirilmiştir, (Mütercim)

tevcih üzerine, eski sadrâzam Husrev Paşa'nın kedhudâsı Hacı îvad⁴⁶⁸ Süleyman Ağa Tamışvar Valiliğine, Dilâver Paşa Sivas Valiliğine tâyin olundu; Ahmed ve Nogay Paşalar Karaman ve Haleb Valiliklerinde bırakıldılar.

Yine bu sıralarda, Eflâk ve Moldavya voyvodalıklarında mühim değişiklikler oldu. Eflâk'da, isyanı daha önce anlatılmış olan Abaza -ki Bosna valiliğinden Özü valiliğine getirilmişti (25 Ekim 1633)- kendi himâyesi altında bulunan Eflâklı Matyas Besaraba'ya, dîvân-ı hümâyûndan prens tâyin olunan tliya oğlu Radul'a karşı alenen müzaheret göstermişti. İki taraf büyük bir cengde birbiriyle tutuşarak, bunun neticesinde Radul Moldavya'da sığınacak yer aramaya mecbur olmuş, galib düşmanına gönderilen beğlik âlâmetlerini eline geçirerek, kendisini Eflâk voyvodası îlân etmiştir.

Moldavya'da, aslen Leh olduğu halde, artık Moldavyalı halini almış olan Miron Bernavski -ki üç sene önce prenslik makamına geçmişti- Aîeksandır Iliya nâmındaki Rum'dan hükümeti koparmak için mesaî sarfetmişti. Miron, harîsâne tasavvurlarını tâkîb etmek üzere, İstanbul'a geldiği zaman Yedikule hapishanesine atılarak, fesadlıkla dolu olan başı cellâd tarafından kesildi.⁴⁶⁹

İsyancılar Ve Zorbalar Teker Teker Temizleniyor

Gerek payitahtta, gerek vilâyetlerde kılıç ve kemend, zorbaların yok edilmesi için sürekli olarak işlemekteydi. Sipâhî reislerinden Çerkeş Alî Ağa, Atmeydam'nda Arslanhâne karşısında asıldı.⁴⁷⁰ Yeni defterdar Niğdeli Mustafa Paşa, maiyyeti hakkında gösterdiği kötü muameleler yüzünden Pâdişâhın gözünden düşerek, bir gün Hâss-Furun önünde⁴⁷¹ maktul bulundu (12 Zilhicce 1042 -20 Hazîrân 1633). Sadrâzam Hafız Paşa'nın katlinde medhali bulunan Mahmud-oğlu boğularak cesedi denize atıldı. Yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nın herkes üzerine saldırdığı korku o derecedeydi ki, huzuruna davet edilenler abdest almadıkça gelmezlerdi.⁴⁷² Her sabah

⁴⁶⁸ Daha önceleri yazıldığı üzere, Hacîvâd Türkler'in pek hoşlandıkları Çin'den gelme gölge oyununun şahısları-ındır ki, ahlâkı düzgün, iyi, herşeyi tasdik eder, ma1-lûmât sahibi, fakat aldatılması kolay bir insandır.

⁴⁶⁹ Nalmâ'da bu Miron Bernavski .Boğdân banı Bertuska. diye geçer, doğrusu Hammer'in yazdığı gibi olacaktır. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/152-155.

⁴⁷⁰ Çerkeş AH Ağa samur kürküyle asılmıştı. Nalmâ'dan (Müter).

⁴⁷¹ Hâs-Funun Dfvânıolu'nda bulunduğundan, dîvânda görevli zevat sabahla beraber bu manzarayı görmüş idiler. (Mütercim)

⁴⁷² Ahtrete abdestsiz gitmemek için. (Mütercim)

deniz, geceleri dalgalarına bırakılan cesedleri atar ve bunların yeniçeri yâhud sipahi oldukları kolayca anlaşılırdı. Pâdişâhın şahsî cesareti ve şiddetli siyâseti, fesâd erbabına (mülk için) selâmet demek olan, bir dehşet vermekteydi. Her gün -mükemmeli silâhlarla mücehhez olduğu ve i'timâda şâyân bir takım süvari maiyyetinde bulunduğu halde- sokakları dolaşarak, atını, arbede çıkaracakmış tarzında toplanmış bulunan sipahilerin arasına cesurca sürer, bu toplulukları mevcudiyetiyle dağıttı. Ekseriya Atmeydanı'nda o  ve cirit t limi yaptığı görülürdü. Bizzat iyi bir kemankeş (okçu) olduğu gibi, iyi ok atanları ulufe terakk siyle m k f tiandırırdı.

 kisi de büyük fitnecilerden olan Köse Al  ile Feridun Efendi, mazideki su larının cezasını çekmekte gecikmediler. Feridun, Diyâr-bekir Vâlîsi Murtaza Paşa'ya şal hediyesi götürmeye memur oldu; şallardan biri, getirenin  d m n  emreden bir hatt-ı h m y nu ihtiva ediyordu; emir merhametsizce icra olundu.

Şâm Vâlîsi Küçük Ahmed Pa a, Cebel-i Lübnan D rz leri'nin isyanını bastırmakla görevlendirilerek, yolu  zerindeki Suriye geçitlerini isyancılardan temizledi.  alık Derviş, Ladik (Laodise)'de öldürüldü. Kayseri havâlisinde Türkmen  s ilerinden Boynu  nce  Beği Hacı Ahmed ve oğlu  mer, Erciş (Arg z) dağlarındaki s ğınağından h le ile çekilerek, Haleb'de develer üzerinde hakaretle gezdirildikten sonra, çarmıha gerildi. Karahisar-ı Sâhib'de zorbalık eden Baba  mer'in başı orada kesilerek, İstanbul'a gönderildi. Rum Meh-med'in izâlesi daha g   göründü. Sipahilerin isyanında en önde gördüğümüz bu e kıya reîsi, eski arkadaşlarına hıyanetinin mükâfatı olmak üzere, Mar'aş beğlerbeğiliğini almıştı. Eskişehir taraflarında Keskin Köyünden olan bu Rum Mehmed, vaktiyle bir defterdara hizmetk rlık ettikten sonra, muhassıl Karakaş-zâde maiyyetinde Alaşehir'e gitmişti; daha sonra, Husrev Pa a zamanında, başlıca fesâd erbabından biri oldu. Husrev Pa a, hizmetlerin bir takımını si-p h lere tevzî ettiği vakit, Rum Mehmed Zile voyvodalığını aldı. Oradan Kastamonu bakır m denleri idaresini eline geçirdi. Bu memuriyetle Kastamonu eyâletini tahrib etmiştir; Kastamonu tarafları, savunmasız, bunun taraftarlarının elinde kalmıştı ki, bunlardan Oruç Gaz! nâmında biri, 70-80 kişi  le uzun müddet bütün memleketi dolaşarak, heryerden vergi alırdı.

Sadrâzam Hafız  asa'nın katlinden sonra, Rum Mehmed, -eski arkadaşlarının Sultân IV. Murad'ı tahttan indirmek tasavvurlarına şiddetle karşı koyarak, sonunda umûmî tenkilden kurtulmuş bir takım  s ilerle Konya'da kapanmıştı. İstanbul'a yakın bulunan bu

tehlikeli adamı uzaklaştırmak için Mar'aş eyâleti verildi; Rum Mehmed, Ayntab'ı kendisine karargâh yaptı. Şâm valiliğine tâyin olunan diğer âsî Deli Yûsuf Paşa, Karaman hududuna yaklaşıncâ, Rum Mehmed, levendler arasında çarpışma çıkmaması için, gidiş yolunu değiştirmesi hususunda, ona bir görüşmeci gönderdi. Yûsuf Paşa, bu ihtiyatkârca ihtarı kolayca yuttu; daha sonra Suriye'ye gitmek üzere yolda bulunan Küçük Ahmed Paşa'ya da öyle bir ihtarda bulundu. Ahmed Paşa, bu ihtân vesîle ittihâz ederek, eğer Rum Mehmed'in izâlesi isteniyorsa, İran seferinde İmâm Hüseyin kasabası çenginde iyi bir şöhret kazanmış ve Baytaroğlu nâmıyle mâruf bulunmuş olan cesur muhârib Behîsnîli Alî Beğ'in bu vazifeye tâyininin pek münâsib olacağını İstanbul'a bildirdi. Alî Beğ, bu tehlikeli vazifeyi üzerine aldı. İki paşaya tebliğ edilen ihtarın aynını almış olan Alî Beğ, kendi adamlarından iki kişiyi, yatıştırıcı ve dostça sözlerle gönderdi. Mar'aş vâlîsine, kendisini hiçbir surette rahatsız etmeksizin Behîsnî'ya gitmekten başka bir niyeti olmadığını söylüyordu. Rum Mehmed haber getirenleri idam ederek işe başlayıp, sür*atje Ayıntab'da kendisini takviyeye girişti. Müteakiben Alî Beğ, o taraf ahâlîsinin yardımlarıyla, Rum Mehmed'i muhasaraya geldi. Şehir alındı; âsî ile bütün taraftarları öldürüldü. Gaalib, hizmetine mükâfâten, Rum Mehmed'den boşalan Mar'aş valiliğini aldı.

Şâm valiliğinde Küçük Ahmed Paşa'nın, yerine geçmiş olduğu Deli Yusuf Paşa, bu aralık İstanbul'a gelmişti. Yûsuf Paşa cesur bir cengâver idiyse de, zulümleri şikâyetlere yol açtığı gibi, Husrev Paşa'nın çıraklarından olması sebebiyle, Pâdişâh kendisinden nefret ederdi.⁴⁷³ Bir Ramazan gecesi saraya getirtilerek, cellâda verildi (7 Ramazan 1042 - 18 Mart 1633). Gasli ve kefenlenmesi için cesedi Ayasofya Câmii'nin harîmine götürenler, Şehr-i Zor'da Lûrî Hüseyin Hân ile cengde kolunda açılan tüfek yarasının hâlâ işlemekte olduğunu gördüler.⁴⁷⁴

Arabistan'da Karışıklıklar

İstanbul ve Küçük Asya'da âsîler imha edilmekte iken, Arabistan dahilî muharebelere mâruz kalarak, hem Yemen, hem Hicaz ateş içinde kalmıştı. Habeş valiliğinden Yemen valiliğine naklolunarak, Zeydiyye İmâmı Şerif Kaasım bin Şerîf Muhammed ile muharebe etmek üzere Muha'da kaleye

⁴⁷³ Natmft, s. 153. Dell Yûsuf Faşa için .paçalar içinde böyle conttÜ'1-vech. adam görülmediğini yazar. (Mütercim).

⁴⁷⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/155-157.

kapanmış olan Aydın Paşa, Arablar tarafından terkedilmişti. Ahmed Paşa'nın Şerîf Ahmed'i Mekke emaretine tâîin ettikten sonra, Mısır beğlerbeği Bayram Paşa'nın hıyâ-netiyle hayâtım kaybettiğini yukarıda anlatmıştık. Ahmed Paşa'nın, ortadan kalkmasıyla hâmiş kalmış olan Şerîf Ahmed, yeni Yemen Vâlîsi Kansu Paşa tarafından îdâm edilerek, onun yerine eski şerif geçti. Kansu, Aydın Paşa'yı da öldürdükten sonra, Zebîd'e doğru hareket etti. İmâmın askeriyle Kansu kumandasında bulunan Osmanlı ordusu Cinân vadisine yakın bir yerde karşılaştılar. Arablar 100.000'i buluyordu; sağ cenahlarına Zencî Sünbül, sol cenahlarına îmâm'ın Hasan ve Hüseyin adlarındaki iki biraderi kumanda ediyorlardı, îmâm merkezde yer almıştı. Kansu Paşa, sağ cenaha ked-hudâsi Yûsuf Ağa'yi, sol cenaha «sipâhî mülâzımı» nâmiyle İstanbul'da yazılan askerin reîsi İdrîs Ağa'yi koymuştu. Osmanlı generali de, merkezi bizzat idare ediyordu.

Harbin neticesi Osmanlı ordusu bakımından felâketli oldu. Yûsuf Kethüda, Zebîd'e kaçtı. Kansu, kedhudâsının kendi yerine geçmek istediğinden şüphelendiğinden dolayı, arkasından gönderdiği bir katil vâsitasıyla onu hançerle öldürttü. Yûsuf havadarları bu haber üzerine ayaklanarak, Paşa'yı Zebîd kalesinde hapsedip, katil olarak suçlanan del i basısı ile kâtibinin başlarını büyük bir şiddetle taleb ettiler. Paşa, bunları teslim etmek zorunda kalmış iken, İstanbul'dan gelen sipâhî mülâzimleri onları himayelerine alarak, hayâtlarını kurtardılar. Sipâhî mülâzimleri nin çıkardıkları gürültü de, Paşa'nın he-diyeleriyle bastırıldı,

İdrîs Ağa'nın vefâtıyla yerine kırmızı bayrak ağalığına geçen Kör Mahmud, piyade ve süvariden mürekkebe kalabalık bir birlikle -uzun harbeler ve balık derisinden siperlerle müsellâh olarak harbe giden- Zeranik aşireti Arabları üzerine yürüdü.⁴⁷⁵ Arablar hezimete uğradılar. Gaalib Zebîd ile Ta'iz'i zabtetti; lâkin Kansu, San'â'yı ele geçiremedi. Üç sene neticesiz harblerden ve emsali görülmemiş yorgunluklardan sonra, srpâhî mülâzimlerinden ancak 900 kişi kalmıştı. Kansu Paşa bunların aylıklarını vermekten âciz kalarak, kendilerini, vaad edilen hizmetleri istemek üzere İstanbul'a gönderdi.

Kör Mahmûd, bu 900 kişi ile karadan Hicaz'a gelerek, Cidde gümrükçüsü elindeki emvali yağma ettikten sonra, Hacc için Mekke'ye yöneldi. Osmanlı askeri yaklaştığında Şerîf Zeyd bunlardan korkarak, 20-30

⁴⁷⁵ Bu siperler <sahîfe> ve harbeler •Rantook> tesmiye olunur- Natmâ («Kurs-i nân kadar balık derisinden siper ki, sahîfe dirler; ve birer harbe İd ana rankok dirler» c 3, s. 156).

bin Arab ile bunları karşılamaya çıktı. Cidde'den Mekke*ye olan yol üzerindeki kuyuların hepsi Şerifin emriyle doldurulmuştu. Kör Mahmud Ağa ile yanındaki 900 asker bu kuyuları bulup da açincaya kadar helak olacaklarından, kuyuların doldurulması onlar için bir felâket ojmuştu. Nihayet umûmî bir cenge girişilecek iken, Arablar*ın tecrübesizliğinden dolayı, barut mühimmatları berhava oldu. Patlama, Şerif Zeyd'in sağ kolu mesabesinde bulunan Şerif Muhammed'in vefatına sebep olduğundan, Şerif Zeyd, çöle kaçmayı tercih etti. Mekke'ye gaalib bir şekilde giren Kör Mahmûd ve muhâribleri, şehri yağma ile işe başladılar. Bu cidal 1631 Martına rastlayan 1040 Şabanında vuku bulmuştu. Zilhicce'de bunlar dînlerinin ahkâmı mucibince Kabe'yi yedi kere tavaf ettiler.

Bu vak'alar üzerine Kör Mahmûd, şerifliğe, kendisiyle birlikte gelmiş olan Yemen Şerifi'ni nasbetti ki, onun şerifliği üçüncü defadır. Mahmud Ağa Mekke'nin yağma edilmesinin İstanbul'da kendisi için iyi kabul edilmeyeceğini bildiğinden, yalnız kafadarı olan üç dört yüz askerle Basra yolunu tuttu. 300 kişi de Mustafa Beğ ku-mandasıyla İstanbul'a gitmek üzere ağalarından ayrılmış idüer.

Arabistan karışıklıkları haberi üzerine Mısır Vâlîsi Halil Paşa, Şerîf Zeyd'i Mekke'ye iade etmek üzere, Mısır ümerâsından Koca (ihtiyar) Kaasım Beğ'i bir fırka askerle görevlendirdi. Tecrübeli bir cengâver olan Kaasım Beğ, Mustafa Beğ'in maiyyetindeki 300 azimkar kahraman ile harbetmek istemediğinden, Şâm emîrû'l-haccı İb-râhîm Beğ'i onlarla anlaşmaya gönderdi. Müzâkereden sonra Mustafa Beğ hil'at giyerek, Suriye yoluyla İstanbul'a doğru yoluna devam etti; Şerîf Zeyd de şeriflik makamına döndü.

Kör Mahmud Arablar tarafından tâkîb edilerek, Vadî'l-Abbâs'ın ortasındaki türbe kalesine can atmıştı. Maiyyetinden bir takımı daha Mustafa Beğ'e iltihak etmek üzere ayrıldılar. Emîrû'l-Hacc İb-râhîm Beğ, 600 kadar olan bu Mustafa Beğ takımına rehberlik ederek, bunlar selâmetle Şam'a vardılar. Eski kumandanları ise, Basra yolunda devam etmek istediği halde, Arablar tarafından çevrilmesi gecikmiyerek, esîr olarak Mekke'ye götürüldü. Taraftarları îdâm edildi; kendisi de işkence ile ayakları kırıldıktan sonra, maktele⁴⁷⁶ bırakıldı (Muharrem 1041 - Ağustos 1631). O sırada bir şerif, birâ-deriyle birlikte, Cidde Beğ'i Mustafa Beğ'in kaatili olmak üzere kısasa mahkûm oldu.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Naîmfî'da .Muallf.. s. 1» (Mütercim)

⁴⁷⁷ Nalmâ, bu şerifi *Nâm!> diye isimlendirir, s- 160. (Mütercim)

Mustafa Beğ kumandasındaki Osmanlı askeri Suriye'ye gelirken, hacı kaafilerine hücum eden çöl Arablanna karşı büyük yardım gösterdiler. Urban kuyuları doldurarak ve yolları mugaylân (devediken) ağaçlarıyla kapatarak, hacıları durdurmak istemişlerdi.⁴⁷⁸ Asker Urbân'ı perişan etti; ağaçları da yaktı. Bu güzel hizmetleri Yemen'de ve Mekke yağmasındaki eski cürümlerini unutturmaya sebep olarak, reisleri Mustafa Kastamonu sancak-beğliğine tâyin edildi.⁴⁷⁹ Bununla beraber askerin geri kalanı, Arabistan'a sevk olunmadan önce kendilerine vaad edilen sipahilikleri talep etmek üzere, İstanbul'da göründükleri zaman, sadrâzam Mehmed Paşa bu istekleri hiç kaale almıyarak, istek sahiplerini dîvândan kovdu (1043 -1633). Daha sonraları Kansu Paşa da İstanbul'a gelerek, Yemen müdâfaa edilmeksizin tamamen Zeydîler'in eline bırakıldı.⁴⁸⁰

İstanbul'da Büyük Yangın

Devletin muhtelif eyâletlerinde bu vak'alar cereyan ederken, İstanbul, bir şehzadenin doğumundan dolayı sevinçle coşuyordu.⁴⁸¹ Lâkin bu şenlikleri, o zamana kadar İstanbul'u tahrîb eden yangınların en müdhişlerinden biri tâkîb etmekte gecikmedi. Ateş, Ci-bâli kapısı hâricinde techîz edilmekte olan bir gemi kalafatçısının dikkatsizliğinden zuhura geldi (27 Safer 1043 - 2 Eylül 1633).⁴⁸² Yangın, oralardaki gemilere sür'atle sirayet etmiş ve Aya Kapısı'-na kadar sahili tâkîb ederek, Mustafa Paşa Çarşısını, Kara Mûsâ Efendi'nin ikaamet ettiği Hamza Paşa Sarayı'm, ona bitişik Yahya Paşa Sarayı'm, Âşık Paşa'da Çeşmî EfendPnin muhteşem sarayını yaktı.⁴⁸³ Oradan üç dehşetli kola ayrıldı; biri Sultân Selîm Câ-mii'ne doğru gitti; biri sahil boyunca yayılarak Haydar Paşa'ya (Fâtih civarındaki Haydar), Üsküblü Câmii'ne, Unkapanı'na, Zeyrek Câmii'ne yöneldi ve yol üzerinde Kurşuncu-başı-zâde Mustafa Paşa'nın değerli ikaametgâhını yuttu. Üçüncüsü Âşık

⁴⁷⁸ Urban, hacılar geceleyin içine düşsünler diye kuyular kazarak, mugaylân ağaçlarıyla üzerlerini örtmüşlerdi.» Naîmâ s. 161 (Mütercim)

⁴⁷⁹ Başlan Mustafa Beğ Kastarooniyye salâhasına gitdi.» Naîmâ (Mütercim)

⁴⁸⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Neşriyat: 5/157-160.

⁴⁸¹ «Safer 1633 evfilinde Kandilli bağçede bir şehzade vücûda gelmekle, deryada ve kenâr-t bahrde mum donanmaları ve fisenkler Ue azım senlikler iddi.- Naîmâ, s. 166 (Müterc.)

⁴⁸² Yangın, 27 Safer cum'a gönü sabah vakti zuhur ve o günö, söndürülmüşdür. «Oldt bin kırk üçde ahrek-i kebir» mısraı târih düşürülmüşdür. Naîmâ'dan, -s- 167. Şâyân-ı dikkattir ki mısraın sahibi, târihe uydurmak için, ihrâk'ın elifini de feda ederek imlâ kasidesini, mânft'yı, vezni bozmaktan çekinmemiştir.» (Mütercim)

⁴⁸³ Naîmâ. bu sarayların birbirinin dört beş tabaka kadimi binalar olduğunu, ve özellikle Çeşmî Efendi Sarayı'nın tavanları zer4 lâciverd ile pervîz bulunduğunu kaydeder. (Mütercim)

Paşa'dan Sultân Mehmed Camii yolunu tutarak, Câmi-i Şerifin sağında ve solundaki iki caddeyi, sarayları, Büyük ve Küçük Karaman'ı, Sarachâne*-yi yaktı, Sarıgürz'e (Sangüzel) yürüdü.

Pâdişâh, bostancılar ve vezirler maiyyetinde bulunduğu halde, Sultân Selîm Camii tarafında yangının söndürülmesine çalışırken, ateş onların arkasındaki yeniçerilerin yeni ve eski kışlalarını (odalarını) ve askerî ihtilâlin daimî merkezi olan Orta Camii istilâ ediyordu. Tahribat, oradan da uzunluğuna limandan Molla Gürânî'ye kadar -ki bütün İstanbul demektir- ve genişliğine Fener kapısından Balipaşa ve Lütî Paşa Camilerine, Şâh Hûban Sarayı'na, Un-kapanı yanından Atpazarına kadar uzandı. Yalnız iki mahalle iki hâne kurtuldu. Yanan ev sayısı 20.000 olarak tahmin olundu.⁴⁸⁴

Kahvehanelerin Kapatılması

Bu büyük felâket halk arasında hoşnûdsuzluğa yol açarak, kahvehanelerde alenen hissiyatını izhâra başladılar. Umûmî efkârın bu temayülü yeni bir fitneye bahane olur endişesiyle, hükümet bütün kahvehanelerin derhâl kapatılması hakkında bir emir çıkardı (Re-bî'ü'l-evvel 1043 - Eylül 1633). Emir şiddetle icra olundu. Daha önceleri Sultân III. Murad ve Sultân I. Ahmed zamanlarında dahî bu türlü emirler çıkarılmış, lâkin yalnızca birkaç gün şiddetle icra olunmuştu. Bu defa ise, bilakis, payitaht ve devletin şehirlerinin kahvehaneleri; Sultân Murad'm ve halefi Sultân İbrahim'in saltanatları boyunca kapalı kaldı. Nihayet Sultân IV. Mehmed devrinde açılmalarına müsâade alınabildi.⁴⁸⁵

Tütün Yasağı

Kahvehanelerin kapatılmasından sonra, tütünün -hilâfına hareket edenler îdâm cezasına uğramak üzere- kullanılmasının yasaklanması hakkında bir emir çıktı. Yeni bir yangın çıkar düşüncesi bahane ittihâz edilmişti. Lâkin hakikatte, işsizlerin toplanmalarını Önlemek, umûmu ilgilendiren işlerden bahs olunabilecek toplanma yerlerini kapatmak üzere

⁴⁸⁴ Bu tahmin Riko'nundur; ancak bu müellifin diğer ifâdeleri gibi bu da ihtiyatla karşılanmalıdır. Riko, yangını İKH'te, hakîki oluş târihinden biraz sonra gösterir. Riko. Knolles'de, s. 25. (Kâtib Çelebf, o zaman İstanbul'un beşte birinin yandığını söylüyor. Fezleke, ş. 154.)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/160-161.

⁴⁸⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/161.

yüksek zabıta ile alâkalı bir tedbîr idi.

Şiddetle korunan bu inzibatî tedbîr, sebebiyet verenler hakkında bedhâhâne sözlere, birçok hicviyelere yolaçtı. Halk lisânı, «Geceleri uykumuzu kaçıran zencî hadımları def ediniz; zencîyi (kahveyi) men etmezden evvel mazlumların kalblerinden yükselen kanlı dumanı dağıtınız» diyordu.⁴⁸⁶

Bu türlü sözler dolaşadursun, kılıç, yeni emre itaat göstermeyenler hakkında şiddetli çalışmasına devamdan geri kalmıyordu. Pâdişâh bizzat kola çıkıyordu. Sokakta fenersiz tutulan, bir çubuk ve-yâhud bir fincan kahve ile yakalanan kimse cellâda teslim ediliyordu. Her sabah, sokak üzerlerine bırakılan mazlum cesedleriyle, gecenin merhametsiz siyâsetine (idamlarına) şehâdet ediyordu. Edirne'de, emir hilâfına hâlâ kahvehane bulunduğu dâir alman haber üzerine, bunları kapatmak ve sahihlerini astırmak için, bostancıba-şı derhâl Edirne'ye gitti. Her gün yasaklanmış olan bu şeylere müb-telâ olanlardan birkaçı, bu felâket getiren tiryakilikler uğrunda başlarını verirlerdi. Sultân Murad, gece gündüz tebdîl-i kıyafet şehri ve köylerini dolaşırdı. Bir yerde toplanmış adam bulunsa, Pâdişâh'ı görünce dağılırlardı. Bir gün şeyhü's-şüyûh, şöhretli mutasavvıf Si-vâsî-zâde, Kâğıdhâne'de Mîrâhor Köşkü'nde bâzı muhibbânıyla tasavvufa dâir sohbet etmekteyken. Sultân Murad ansızın sandalla gelmiş ve hazır bulunanların kitâblarını, toplantıdaki eşyalarını istemişti. Ki tablan, ortada bulunan teşbihleri götürdüler. Pâdişâh bir cildi açıp Yahya Efendi'nin Dîvân'ı olduğunu görünce:

- «Bu bizim efendinin (yâni şeyhülislâmın) dîvânıdır.» demiş ve öteki kitâbları ve şeyleri gördükten sonra:

- «Kitâblarıyla seyre giden ulemâya, tesbîh ve seccade ve ridâsıyla giden dervîşâna, divât ve kalem ve levâzım-ı kitabet ile giden küttâba bizüm sözümüz ve bir veçhile taarruzunuz yokdur, âlemlerinde olsunlar!»,⁴⁸⁷ sözlerini ilâve etmiştir.⁴⁸⁸

Kadı-Zade'nin Vaazı

⁴⁸⁶ Nnîmfî'da yalnız bir beyit yazılıdır ki, şudur:

«Zararsız bir dühân hakkında neyler bunca dikkatler Dühân-ı âh-ı maziûmâtı men* eylen, hüner oldur» Naîmfî'nin «bir tünbâkü ki Türkçe tütün didüklerî yaprağı mekruh» demesine bakılırsa, o zamanın lisânında tütüne 'tonbeki' de denildiği anlaşılır-s. 1R9. Mütercim.

⁴⁸⁷ Nalmfl. s. 172. (Mütercim)

⁴⁸⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/162-163.

Şeyh Sivâsî-zâde Efendi, Şeyh-i Ekber Üsküdâri Mahmûd Efendi'nin vefatından beri İstanbul'daki tasavvuf erbabının reîsi olduğu gibi, Kadî-zâde mütekellimîn (ilm-i kelâm âlimlerinin) reîsi idi. Kadî-zâde, sırf ahkâm-ı şariat naşiri, diğeri şerh hükümlerin daha az şiddetle tefsirine tarafdâr olan tasavvuf erbabının savunucusu idi.⁴⁸⁹ Mevlûd-ı (Hazret-i) Peygamberi münâsebetiyle (12 Rebîül-evvel 1042 - 27 Eylül 1632)⁴⁹⁰ birbirine muhalif olan iki fırkanın reisleri, biri diğeri tâtîben, Atmeydanı'ndaki Sultân Ahmed Câ-mii'nde vaaz ettiler. Evvelâ Sivâsî-zâde kürsüye çıktı. Ondan sonra -Fâdisfth'ın husûsî iltifatına mazhar olan- Kadî-zâde kürsüye gelerek, bu iltifattan istifâde ile, serbestâne bâzı sözler söyledi, özellikle devlet büyükleri aleyhine konuşmak suretiyle canlı bir konuşma yaptı. Kürsünün üzerinden (Müslümanların Ezop'u olan) Nas-reddîn Hoca'nın bir latifesini nakletti: .

Hoca bir gün bir büyük ve bir de küçük öküz ile tarla sürerken, arkadaşının sabanı iyi sürmemesinden dolayı, büyük öküzü düğmeye başlar. Bu garîb hareketinin sebebi sorulduğunda:

- «Böyle yaptığım şunun içindir ki» büyük öküz hareket etmedikçe, küçük öküz hareket edemez!» cevâbını verir.

Ekâbirden ve ulemâdan bâzılan vaazın sözlerinden alınarak, kürsüden indirmek istediler. Lâkin Kadî-zâde'nin hasmı⁴⁹¹ olan şeyhülislâm, huzûr-ı şahanede böyle bir şey yapılmasının münâsib ola-mıyacağını söyleyerek, duruma mâni oldu.⁴⁹²

Karaçelebizâde Mehmed Efendî'nin Vefatı

Üç ay önce⁴⁹³ (6 Zilhicce 1042 - 14 Hazîrân 1633), III. Mu-rad zamanında Rumeli kazaskeri Karaçelebî-zâde Hüsâm Efendî'nin oğlu olup yine Rumeli kazaskeri bulunan Mehmed Efendî'nin vefâtıyla, ilmiyye tariki en mümtaz erkânından birini kaybetmişti. Hüsâm Efendî'nin pederi, kadî

⁴⁸⁹ Tasavvuf erbabına dair sözler Hammer'in kanaatidir. Sivfist-zfide ve Kadî-zâde, Natmâ'nın tâbiri veçhile «mütebağız. (yekdiğerine buğz besleyen) idiler. (Mütercim)

⁴⁹⁰ Bu tarihin doğrusu 12 Reblülevvel 1043 - 18 Ağustos 1633 olacaktır. (Mü-terdm).

⁴⁹¹ .Düşman, demek olan bu kelime Hamncer'lı sagrtarak, «hasım kelimesini •hısım» zannettirmiştir. (Mütercim)

⁴⁹² Fıkranın nettcesindeki latifeyi Hanvner anlayamam^ olacaktır ki, geçmiştir. Kfltib Çelebi'nin ve ondan naklen Natmâ'nı İlavesine göre, bu men'et-me meselesini Kadızfde'ye naklettikleri zaman vaiz efendi .fesübüti'l-müd-det (dftvâ sftbit oldu) demiştir. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/163.

⁴⁹³ Metinde, az yukarıdaki 12 Rebîülevvel 1042 - 27 Eylül 1632 târihine nazaran, «üç ay Önce» değil, «sekiz buçuk ay sonra» olacaktır. Hammer burada, 1042 Zilhiccesini, 1041 Zil-hicce'si sanarak, hatâ etmiştir.

Karaçelebî idi, büyük pederi Mev-lânâ Hüsâmeddîn Efendi, Fâtih Sultân Mehmed zamanında sadrâzam olan Rum Mehmed Paşa'nın biraderi olduğu gibi, Karaman'ın en muteber ailelerinden biriyle de akraablık kurmuştu. Hüsâmed-din Efendi'nin iki oğlu vardı ki, birincisi Rumeli kazaskeri olan zikrettiğimiz Mehmed Efendi, ve ikincisi müftîlik makamına kadar yükselen ve bu târihin daha aşağıdaki sayfalarında defalarca kendisinden bahsedilecek olan Abdülazîz Efendi'dir. Mehmed Efendi, «Zu-hûrî» mahlasıyla bir dîvân bırakmıştır. Hanesine bitişik bir camii ve Bursa ve Edirne'de birçok hayratı vardır.⁴⁹⁴

İran Üzerine Sefer

Saltanat merkezinde bu hâdiselerin cereyan ettiği sıralarda Di-yârbekir Vâlîsi Murtaza Paşa, segbân-başı Mûsâ Ağa'nın yardımını* le, Musul kalesini ikmâl ediyordu. Mûsâ Ağa'ya Van eyâleti verilerek mükâfatlandırıldı.⁴⁹⁵ Muazzam bir eser olan bu Musul kalesi ikmâl edilince, Murtaza Paşa Mardin civarında kâin Sultân Yay-lâsı'nda asker toplamakla meşgul oldu. İranlılar ise kendilerine mu-kaavemete muktedir olmayan Tahamurs Hân'ı Gürcistan'dan ihrâc ediyorlardı.⁴⁹⁶ O zaman İran, dahilî ihtilâflarla çalkalanıyordu.

Şîrâz Vâlîsi îmam Kulı Hân, yirmi sene önce büyük Şah Ab-bâs'dan hediye olmak üzere bir câriye alarak, müteakiben bu cariyeden doğan ve Abbâs adı verilen çocuk saltanatın tabîi vârisi (yâni Şâh Abbâs'ın oğlu) olarak şöhret bulmuş olduğundan, bu defa îmam Kulı ve Abbâs, îmam Kulı'nın yirmidört evlâdiyle beraber hep birlikte katledilmiştir.⁴⁹⁷ Devletin

⁴⁹⁴ Nâimâ. Fezleke. Şakaalîm Nn'mânlye'de mevlânâ Karaçelebî'nin ve Atâî'de oğlunun tercüme-i hâllerine müracaat Son zikrolunan zâtı, Atâî'de Kadı Hüsâmeddîn Hasan Efendi ile kanşîtnmamahdır. Bundan sonra da Atâî'de Ka-raçelebîz&de Mehmed Efendi'nin (Karaçelebî'nü torunu) tercüme-i hâline müracaat. Karaçelebî-zâde Mehmet Efendi'nin biraderi müftî Abdülazîz Efendi, 1006 (1597) senesinde ceddi Kara Çelebî'nin ve 1042 (1632) senesinde kardeşinin vefatından haylî tafsilât ile bahseder. (Bendeki nüshalarda, s. 328 ve 399). Bu şöhretli ilim hanedanının silsilesi şudur: 1) Büyük ceddi Hüsâmeddîn, n. Mehmed ve I. Selîm zamanı. 61. 920 (1514); 2) Kara Çelebi, Kaanunî Süleyman zamanı: 3) Karaçelebî-zâde Hiisfîmeddîn Efendi, m. Murad zamanında kazasker, doğ. 940 (1533): öl. 1006 (1597); 4) Karaçelebî-zâde Mehrced Efendi. IV. Murad zamanında kazasker ve biraderi jnüftî Abdülazîz Efendi.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/164.

⁴⁹⁵ 1032 vekaaylinden. Nâimâ, s- 144 (Mütercim)

⁴⁹⁶ Nâimâ. 146 (Mütercim)

⁴⁹⁷ Hamtner, bu fikrayı pek sıkı hulâsa ettiğinden, biraz açıklamak gerekir : Şâh Afabâs'ın vefatında, kız tarafından torunu olup Şâh Safî nâmıyla İran tahtına geçen Sâni Mîrza, meirjeketinde kendisine âsi olanların fizesiyle meşguldü. Dedesi Abbâs Mîrza'nın Şîrâz hâkimi İnam Kulı Hân'a hediye ettiği bir cariyesi hâmile imiş. İmam Kuh'nun hanesinde bir erkek çocuk doğar, adını Ab-bâs korlar. Çocuk simaca Şâh Abbâs'a benzediğinden, onun oğlu olduğundan şüphe edilmez, neseb ıddiasıyla ayaklandığından, bu defa

kuzey hududundaki Gîlân, vaktiyle müstakil ve tîrendâzlanyle şöhretli bir eyâlet iken, Kanunî Sultân Süleyman'ın ilk Acem seferinden beri (iranlılar tarafından) Osmanlılarla münâsebette bulunmakla suçlanıyordu. Bu eyâletin son Hân'ı Sultân III. Mehmed zamanında zincir altında vefat ederek hükümetin idaresine birbirini müteâkib iki birader geçmiştir ki, birincisi Garîb Şâh, ikinci Adil Şâh'dır. Bir gün Şâh Safî, Gîlân'm en mahir tirendazlarından 400 kişinin orta parmaklarını kestirmişti. Buna sebep olarak:

- «Bir ağacın arkasında on tanesi 10.000 îranh'ya karşı muvaffakiyetle savunma yapabilen bu tirendazları (okçuları) bu düşmanları niye saklamalı?» diyordu.

Şâh'ın Gîlân (Geylân) vâlîsi bulunan Arslan Beğ, bir dervîşi îdâm ettirerek, Âdil Şâh'ı ortadan kaldırmış olduğunu yaymıştı.⁴⁹⁸

îranlılar'ın Van'a doğru yürümekte oldukları haberi üzerine, ve-zîr-i âzam Mehmed Paşa, hemen hududa doğru hareket etmek için emir aldı. Kapdân Canpulad-zâde, Rumeli eyâletine tâyin olunarak, Sofya'da askeri toplamakla vazifelendirildi. Bayram Paşa rikâb-ı hümâyûn kaymakamı, eski kaymakam Ca'fer Paşa kapdân, Ömer Efendi defterdar tâyin edildi.

Ekim ortasına doğru, vezîr-i âzam Üsküdar'a geçti (11 Rebîül-âhir 1043 - 15 Ekim 1633). Kavak'da, İran Şahı tarafından firar ederek bu tarafa gelmiş olan Şirvan Hânı 200 süvârî ile görünerek, evvelâ Kengiri, daha sonra Alâiye sancağı verilerek kendisine ikram edildi. Maltepe'de Pâdişâh, son defa olmak üzere resm-i geçi d icra ettirerek, orduya kâfi miktarda ve istenilen teçhizatta asker getirmemiş olmalarından dolayı, dört vezir⁴⁹⁹ gazab-ı pâdişâhiye uğradılar. Bostancıbaşı, malları müsadere olunan bu dört veziri bir kadırgaya bindirerek, sürüldükleri yerlere bıraktı. Bunlardan Mahmûd Paşa, azl edilip, Hacc'a gidip gelerek, mütekaaaid oldu. Mehmed Paşa Rodos'a sürülerek, daha sonraları affolunmuştur. Mustafa Paşa'-ya Silifke sancağı, Yûsuf Paşa'ya (Bosna hududu müntehâsmda) Kilis sancağı tevcih

Şâh Safî, fedailer göndererek, İmam Kuh ve onun yirmüç evlâdı ile birlikte, 6töürrcöştür. Na-İroâ, s. 162 (Mütercim)

⁴⁹⁸ İranlılar, Osmanlılarla müttehid bulunmalarından dolayı, Gîlân pâdişâhlarını mahvettikten sonra, GÜânblar *-tl Acemler tarafından «Geyli. adı verilir- ittifakla Gllftn meliklerinin neslinden Garîb nâmında bir çobanı pâdişâh tanıdılar- İranlılaç'- tarafından bunun dahf öldürülmesi Özerine kardeşi Âdil Şâh zuhur etti. O«6a mağlûb olup dervîş hırkası giyip saklanması özerine, Arslan beg, Jjfrçofc dervîşi îdâm ettiği sırada, birini de «İşte hu Âdil Şâh'dır» diyerek kazığa vurmıştır* Bu vak'alar, 1042 târihlerinde İdi. Nalmâ'dan, s. 164. (Müterclni)

⁴⁹⁹ ÇağalazAde Mahmud Paşa. nişancı Yûsuf Pasa, Mostarlı Mustafa Paşa. Civan Kapıcı-bap diye maruf Stmln Mehroed Paça. Nsîmâ'dan, s. 175. <Mütercim.

edilmiştir. O sırada bdlük-ağası Ca'fer Ağa'ya Kıbrıs eyâleti ve yeniçeri ağalığından çıkan hattat Hasan Ağa'ya Bosna eyâleti verildi. Yol esnasında, Acemler'in Van'dan çekilmekte oldukları haberi gelerek, ordu, şevk ve meserretle coştı. Zât-ı şâhâne, izmit'ten ötede Kazıklı'ya kadar orduya refakat ederek, askerin disiplininin muhafazası hakkında şiddetli emirler verdikten sonra, İstanbul'a döndü (25 Rebûlâhir 1043 - 29 Ekini-1633).

Yenişehir'de haylî yeniçeri ile beş sancak askeri kışlağa gönderildi. Daha sonra Konya'da, Rum Mehmed'in eski arkadaşlarından Yırtık Hasan ve zorba Gürcî Alî Ağa îdâm olduğu gibi, Karapi-narh tslâm Beğ korkusundan Ölmüştür.

Vezîr-i âzam, İstanbul'dan ayrıldıktan iki ay sonra, Haleb'e girdi (15 Cumâdeluhrâ 1043 - 17 Aralık 1633). Haleb beğlerbeği No-gay Paşa, Bakras'a kadar karşılamaya gelmişti. Mehmed Paşa'nın Haleb'e varışının yedinci günü Haleb'de, İstanbul'daki gibi mutantan bir dîvân toplandı. Üç gün sonra, Nogay Paşa'nın katli hakkında çıkarılmış olan hatt-ı hümayûnun hükmü icra edildi, Nogay Paşa, âsîlerin takibinde ve mallarının müsaderesinde ihmâl göstermekle suçlanıyordu (25 Cumâdeluhrâ 1043 - 27 Aralık 1633). Devlet hizmetinde saçları ağarmış olan başı İstanbul'a gönderildi. Haleb vâ-îliği, vezâret rütbesi ile, bu defa saraydan çıkarılan Silâhdâr Ah-med Paşa'ya verilerek, Anadolu beğlerbeği Tayyar Mehmed Paşa,

Diyârbekir beğlerbeğiliğine tâyin olundu; eski Diyârbekir Valisi Murtaza Paşa İstanbul'a çağırıldı.

Sultân IV. Murad, Aralık ayı başlarında kapdân Ca'fer Paşa'yı, vezîr Gürcî Mehmed Paşa'yı, büyük mîrâhor Yenişehirli Hüseyin Ağa'yı, kapıcılar kedhudâsı vezîr-i âzam Nasûh Paşa-zâde Hüseyin Ağa'yı maiyyetine alarak, İzmit'e ve oradan Bursa'ya gitmişti. İzmit'ten geçerken, şehrin kalesiyle oradaki sarayın tâmîrâtındaki ihtimamından dolayı hoşnûdluğunu göstermek için, İzmit kadısı Gü-müşî-zâde'ye ömrü boyunca bu memuriyetten azlolanmamak üzere bir hatt-ı hümayûn verdi.⁵⁰⁰

Ancak İznik taraflarında yolları fena bulduğu için, Gürcü Paşa ile Nasûhpaşa-zâde'yi gönderecek, İznik kadısının asılmasını ferman eyledi. Bu husustaki ihtarların faydası olmadı; hattâ zât-ı şahanelerini muhafaza

⁵⁰⁰ Hammer, bu frkrayı yanlış nakletmiştir: Zât-ı şahane, İzmit'in mevkiini güzel bulmuş olduğundan, sur, kale, bir de kasır yapılmasını emretti ve az vakit içinde bunlar yapıldı- Gümüşî-zâde'nin hizmetinden memnun olarak, ömür boyunca memuriyetinde kalması için hatt-ı hümayûn yazdı. Nâiknâ'-dan, s. 188... (Mütercim)

etmeleri hakkındaki ma'rûzât da Sultân Murad'ı men' edemedi.⁵⁰¹
Fermanın icrasından evvel, mağdur

olan kadı, yüzünü toplanmış olan halka çevirerek, alenen şu sözleri söylemiştir:

- «Müslümanlar, ma'sûmen terk-i hayât ettiğime sizi işhâd eylerim (şahit gösteririm).»⁵⁰²

Zavallı kadı, üç gün, kavuğu ve me'mûriyet alâmetleriyle şehrin kapısı önünde asılı vaziyette kaldı. Dördüncü gün indirerek yıkayıp kefenleyip defn ettiler. Mazlumun kanı, hayret ve ızdırap dolu halkın bakışları altında, ma'sûniyetinin kat'5 alâmeti olmak üzere, mezara kadar dinmemiştir.

Sultân-Murad'ın İnegöl'den geçerek Bursa'ya varışında, halk parlak bir surette kabul gösterdi. Evvelâ ecdadının ve ondan sonra Emîr Sultân'ın türbelerini ziyaret ettiği gibi, kaplıcaları da gördü. Bursa'da bulunduğu sırada, Mehmed-i Hısmkeyfî (Hasankeyfli Mehmed) nâmında servet ve tamâiyle uzun zamandan beri halkın kıskançlığına ma'rûz bir tacir, düşmanları tarafından murabahacılıkla itham edilerek, îdâm cezasına lâayık görüldü. Bunun Osman ismindeki kardeşi, dost edinmek ve kapıcılar kedhudâsı Nasûh-zâde'-nin iltifatını kazanmak için para sarf etmiş olduğundan, hayatına dokunulmadı.⁵⁰³

Müftî ile Asîlerin İdamı

Bu sırada İznik kadısının îdâm haberi İstanbul'a gelerek, ulemânın heyecanına ve ileri geri birçok söylentilere sebep olmuştu. Müftî Ahî-zâde, özellikle son hâdiseden beri umûmî efkârın bulunduğu hâl içinde, ulemânın nefretim çekmenin ne kadar tehlikeli olacağını Pâdişâh'a hissettirmek üzere, ihtarlarda bulunması için, Vâ-ilde-Sultân'a hemen bir tezkire yazdı. Müftî için bir felâket sebebi olmak üzere, nakîbüleşrâf Allâme Efendinin vermiş olduğu ve anlaşma maksadı güdülen bir ziyafette, sez bu fecî kadı vak'asına intikal etmiş olduğundan, Ahî-zâde'nin iHidâlsiz bir surette kelâm ederek, hattâ «hail» sözünü vehmettirdiği bedhâhlar tarafından Valideye duyuruldu. Vâlîde-Sultân, Müftî Efendi'nin mektubunu:

- «Arslanım, çabuk avdet et; hail' sözleri oluyor» mealinde bir muhtasar

⁵⁰¹ Nalma'ya nazaran, kimse şefaate cür'et edememiştir- (Mütercim)

⁵⁰² Hammer, asılmış olan tznik kadısını, yanlış, olarak, İzmit kadısı olup iltifata mazhar edan Gümûğt-zâde zanneder. Tercümemizde doğrusu yazıldı. (Mütercim)

⁵⁰³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/164-168.

kâğıdla Pâdişâh'a gönderdi.⁵⁰⁴

IV. Murad, validesinin kâğıdını aldığı zaman, avdaydı. Zihni karmakarışık oldu. Kimseye bir şey söylemeksizin, şehre de dönmek-siziri, birkaç bostancı ile,⁵⁰⁵ hiçbir yerde durmayarak, Samanlı yakınında bir köye kadar geldi. Orada birkaç saat istirahat etti. Ertesi gün Katırî'ya gelerek, kadirga bulamadığı için, bir kayığa bindi; şiddetli bir fırtınaya rağmen Gegbüze'ye geçti. Üçüncü (cumartesi) günü akşam üzeri Üsküdar'a gelip de bir gemi ile saray-ı hümayûn bahçesine (Hasbahçe'ye) geçtiği saat, bostancıbaşıyı da müftî ile İstanbul kadısı bulunan oğlunu derdest edip Kıbrıs'a sürmekle görevlendirdi. Emir gece icra olundu. Bu şiddetli tedbîr üzerine, Yahya Efendi, üçüncü defa olarak şeyhülislâmlık makamına ve Kara-çelebî-zâde Abdülazîz Efendi İstanbul kadılığına getirildi. Ertesi sabah bostancı-başı, eğer boğazdan çıkmış iseler, tâkîbden vazgeçerek geri dönmek; daha evvel yetiştigi takdirde îdâm etmek emriyle, sürülenlerin arkasından gönderildi. Bir karar ki, Şerîat'in en büyük memuru hakkında icrası bu zamana kadar devletin vekaayinâ-melerinde görülmemiştir ve genç pâdişâhın gadr ve intikam hırsından başka bir yolla tefsiri mümkün değildir! Sultân Murad, tahtını tehdîd eden son isyanda müftînin, Receb Paşa ile birlikte şeh-zadelerin hayâtı için kefalet arzetmesini affetmemiştir.

Müftînin oğlu Emîr Çelebî tâliön müsâadesine mazhar olarak, bu emrin yerine getirilmesinden önce açılmış bulundu. Lâkin babasının kayığı rüzgârın muhalefeti ile Ayastefanos civarında çalkalanıp kaldığından, bostancı-başı ona yetiştii. Pâdişâh Yedikule kapısından çıkarak, sahili tâkîb etmek suretiyle geminin durduğu yere gelmişti.⁵⁰⁶ Eliyle bostancıbaşıya gelmesi için işaret ederek, geldiğinde emri te'kîd ve tacil etti. Zavallı müftî, bir saman arabasıyla Ayastefanos'tan Kalabraya (Kalatarya?) köyüne götürülerek, bir yeniçerinin hanesinde hüküm yerine getirildi. Na's, sahil kumlan içine defn olunarak, Ahî-zâde'nin İstanbul'da (medresesi civarında) yaptırmış olduğu kabir, ahvâl-i âlemin kararsızlığına ve insanların nereye gömüleceklerini bilemediklerine yeni bir delîl olmak üzere, boş kalmıştır.

⁵⁰⁴ MÖtfî efendinin tezkîresi su mazmunda İdi: .Ülemâ ve kuzât, vâcibü'r-riâye ve lânmü'r-riâye dâîleridür; cenâb-ı celâdet-meâb-ı pâdişâhî, anlar hakkında mflcâmele ile muamele buyurup, izhfik-ı rûh jnisillô hâlât zuhur itmek ve ecdfid-t kirâmları itmediği kârdan ictinâb buyurmatnak nâ-münâ-sibdür. Kendilerini bedduadan sakınınız; me'mûldür W, siz nasihat buyurup ulemanın hayır duasını alınız! Zîrf henüz âlemün hereflî merci indifa'a yfız tutmuş. İken, klü kaale mOeddl olacak ahvâlden cenâb-ı hilâfet-penâ-hyîl sıyftnet ideriz* Valide Suttftn çByte yazmıştı: «Benfrnı Arslanum, acele Kelesiniz. Cûlus tedbîri için sözler ve cem'iyetler ohnakdadır.. Pâdişâhın tezkîreyi aldıftı gön persenbe İdi. Naîmâ. s. 192 ve 193. (Mütercim)

⁵⁰⁵ «Bostancı-başı Duçe'yî kılguız İderek» Natmâ (Mütercim)

⁵⁰⁶ O sırada karaya çıkmış İdi. Natmâ. s. 195 (Mütercim)

Bununla beraber Ah -zâde, bir pâdişâh emriyle  d m olunmuş yegâne m    dir. En büyük  eriat memurunun bu suretle vefat , Sultân Osman'ın katlinden sonra, Osmanlı devleti vekaayi-n melerini lekeleyen ahv lin en kanlılarından biri olarak görülebilir (1 Receb 1043 - 1 Ocak 1634).⁵⁰⁷

Haleb'de Yeniçerilerin K yam 

Bahar ba larında Suriye tarafları yeni bir askerî ihtilâle sahne oldu. Haleb yeniçerileri, mev cibleri için akçe yerine guru  almak⁵⁰⁸ bahanesiyle ayaklandılar ve yeniçeri a asının, kedhudâ-sının, kâtibinin azlını istediler. Fes dc ar a anın evini ku atarak:

- «Biz seni istemeyiz!» diye ba ır  tılar. Haneden de:
- «Biz de sizi istemeyiz!» diye cevap vererek, birkaç ok attılar.

Bunun  zerine hiddetlenmi  olan asker, sadrâzama gittiler. Sadrâzam resmî kavuk ile («sel m » ile) dîvâna giderek, bunları uygun sözlerle yat  tırmaya  alı tırsa da, faydası olmadı. Her taraftan «Bu h inleri istemeyiz» diye ba ır  ldı ından, sadrâzam sipâhî ocağı a asını yeniçeri a alı ına, za arc -ba ıyı kedhud lı a t   n etmeye mecbur oldu. As ler bununla iktifa etmiyerek, «Dört adamımızı öldürdüler» iddi  siyle azledilmi  olan a a ve kedhud nın ba larını istediler. Sadrâzam:

- «Onlar ka m  lar; lâkin arataca ız.» diye cevap verince, onun üzerine bir ta  ya muru ya dırdılar.

Ertesi gün yeniçeriler tekrar toplan , firarileri istediler. Bu defa sadrâzamanın adamlanyle âsîler arasında kanlı bir gürültü koptu,  ki taraftan elliden ziyâde adam öldü. Bununla beraber kavga, fesad erbabının bozulmasıyla basıldı. Bütün ocak halk  sadrâzama müracaatla, kendilerinin bu işlerde medhalleri bulunmadığını yemîn ile te m n eylediler (1 Ramaz n 1043 - 1 Mart 1634). Sadrâzam, bir taraftan    firarinin malını müsadere etmekle beraber, bunların kaçtıkları vak'anın tafs l tıyle arzetti.

⁵⁰⁷ «Menk ld r ki. pâdişâh hazre eri bir gice (nak b l-e rfif)  eyh  Efendi'nin hanesine ugrayup, d  an çıkararak ve piyade önüne katarak «O gice me -veretde ne s yle din z?» diye. elinde h  t (m zrak), suâl itdl, ve dunnayup y r rdt. Şeyh! ETendi, r k bına d   p, « evkett  p di  hura, bizüm o ka-a yyeden haberim z yokdur, da'vetim z  stanbul kadısı De s f olmak i  n ' idi.» diye hik yeyi tafsil  d p. hezftr yemîn ile g    nandırabildi. Hem s yle irler, hem giderleric .  eyhi Efendi rik bda mes fe-i ba' de gidüp, b -t b kaldı. Pâdişâh  stanbul sokaklarını bi  re pire dola dırup nefes alma a takati kahnad kda v  fir tehdîd  d p, «Kocaman ( htiyar adam), yurt var git. sana özin vird ns.. diye geri döndürdü. Seyh  Efendi nak   derdi W: «O gice. Sultân Murad. elinde h  t, ben rik bında giderd m; havfumdan zeh-rem  ak olayazdı (Korkumdan az daha  d m kopacakt ); yapım s atde al-dı ım mesafeyi g   ile  ki buçuk sflatde kat  idüp, haneme geldüm, ve o hafvun te'sirl nden bir kaç gün mahm m oh p yatd m.» Natmf , s. 196 (M t.).⁵⁰⁷

⁵⁰⁸ Ayan bozulmuş olan akçe ve daha k  k paralar yerine, daha hâlis olan sikkesi abnak için. (Mütercim)

Firarilerden yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa, gerçekten zorbaları korkutmuş ise de, birçok .kimselerin ve özellikle orta çavuşunun günahsız yere idamına sebep olmuştu. Pâdişâh, Köse Mehmed Ağa'nın izâlesini münâsib görerek, kapıcıîar-kedhudâsı Nasûh-paşa-zâ-de*yi, her nerede rast gelirse öldürmek emriyle Anadolu'ya gönderdi.⁵⁰⁹ Bununla beraber mahkûm, yaptığı hizmetlere mükâfâ-ten Pâdişâh'in kendisini îdâm ettireceğine bir türlü inanamıyarak, kapıcılar kedhudâsım kendisini İstanbul'a sağ salim ulaştırmak için ikna etti. Ramazanın 21'inci gecesi -ki ertesi gün jievruz (21 Mart) idi- İstanbul'a vâsıl olarak, hemen huzûr-ı şahaneye çıkarıldı. Ağa, hizmetlerini sayarak, gözlerinden yaşlar dökerek, * kendisinin îdâm edilmesinin adaletine uygun olmadığı gibi, böyle bir mükâfattan sonra hiç kimsenin pâdişâh hizmetine vücûdunu vakfetmeyeceğinden bahisle, bu muamelenin maslahatın gereğine de muvafık olmayacağını arzetti. Lâkin IV. Murad, büyük bir öfkeyle:

- «Bre mel'ûn! Hem fitneyi çıkarırsın, hem de şimdi zeytûn yağı gibi üzerine çıkarsın! Tîz kâfirim başını kesinüz, söyletmeyinüz!» demesi üzerine, cellâd, vazifesini ifâ etti. Kedhudâsı Mustafa, Sa-manlı'da tutularak, ağanın hâline uğradı. Baş, İstanbul'a gönderildi. Kâtib, başı üzerinde asılı duran kılıçtan bu defalık kurtuldu.

Husrev Paşa kedhudâsı Hacı Ayvad (Hacivad) Süleyman, efendisinin sadâretindeki kıyamın tahrikçisi sayıldığından, Haleb'de serdâr tarafından idam olundu. İstanbul'da, Hafız Paşa'nın kaatillerin-den San Mustafa -ki Pâdişâh bizzat hatırında tutmuştu- cellâda teslim edildi. Hafız Paşa vak'asında Pâdişâh'in huzurunda «Biz ağayı istemeyiz!» diye bağırarak ve küçük mîrâhoru, koltuğuna girerek, ağa olmak üzere yeniçerilere arzetmiş olan sipâhî Ekşi Uzun Hasan'ın boynu vurulduğu gibi, ağayı istememek feryadında arkadaşı olan Kel Abdî, saç bırakarak Üsküdârî Mahmûd Efendi tekkesinde inzivaya çekilmiş olduğu halde, Bayram Paşa tarafından tutturularak, îdâm edildi (Ramazan 1043 - Mart 1634). Osmanlı edebiyatında Şeyhî nâmıyla mâruf olan nakîbüleşrâf Allâme Efendi, müftî Ahî-zâde'ye vermiş olduğu felâkete sebep olan i'tilâf yemeğinden dolayı Mekke'ye uzaklaştırılarak, Yenbu'da vefat etti. Pâdişâhın arzusuna muvafık hizmet etmek maksadıyla tütünün haram olduğuna dâir verdiği fetva, payitahtta ikaamet edebilmesini sağlayamadığı gibi, yasak olan içki (kahve) yerine

⁵⁰⁹ Naîmâ, (c. 3, s. 185) bu münâsebetle «Fenalık etmiş isen mutlaka bir belâya uğrarsın; zîrâ tabiatıta herşeyin bir karşılığı vardır» mealindeki farsça beyti ve «Zâlim yeryüzünde Allah'ın düşmanıdır; Cenâb-ı Hakk onu intikamına vâsita eder, sonra ondan da intikam alır» kavlini îrâd eder.

kaşr-ı menkû'a (haşlanmış kabuk)⁵¹⁰ yi îcâd etmiş olması da hayâtım muhafazaya yetmemişti. Bu sırada bir müddetten beri gözden düşmüş bulunan Galatalı tabîb Seyyîd Mehmed -ki oniki fenne dâir küçük bir muhîtül-ulûm (ilimler ansiklopedisi) sahibidir-⁵¹¹ yine Pâdişâh'ın yakınlarından biri oldu. İstanbul, Üsküdar, Galata, bir şehzadenin doğumundan dolayı, üç gün aydınlatıldı. Lâkin bebeğin müteakiben ölmesi umûmî sevinci sona erdirdi.⁵¹²

Lübnan Emiri Fahreddin'in İtaati

Ocak ayı ortalarından sonra (19 Receb 1043 - 19 Ocak 1634), Şâm Vâlîsi Küçük Ahmed Paşa Haleb ordugâhına gelerek, Dürziler ve Lübnan Beği olup otuz seneden beri alenî isyan hâlinde bulunan Maanoğlu Fahreddîn aleyhine yapacağı sefer hakkında son emirleri aldı. Fahreddîn, Canpulad'ın isyanından ve kendisinin Toskana Büyük-dukası'yla ittifakından sonra, Lübnan ve Floransa hükümetleri arasındaki bağları kuvvetlendirmek için bizzat Floransa'ya gitmiş ve Avrupa hayât ve âdabını kabule çalışmıştı. O zamandan beri Baalbek sahrasında ve Anti-Lübnan Dağları'nda⁵¹³ hükümetini takviye için, İran muharebelerinden ve İstanbul'daki askerî isyanlardan istifâde etmişti. Oğlu Alî'yi yerine tâyin etmiş ve kendisi de Lübnan'daki Deyrül-Kamerî (Mondkloster) ikaametgâhı ittihâz etmişti.

Fahreddîn'in, sadrâzam Husrev Paşa tarafından Suriye'de kışlamak üzere gönderilen sipahileri düşmanca kabul ederek hepsini katletmesi, Pâdişâh'm gazabına sebep olmuştu. Binâenaleyh Şâm vâlîsi ve kırk gemiden mürekkep bir donanma ile kapdân paşa bu yeni İsyanı bastırmaya gitmek için emir aldılar. Küçük Ahmed, ked-hudâsı İbrâhîm ile bir miktar asker ayırarak, Fahreddîn'in aleyhine gönderdi. Bunlar Müzeyreb'de mağlûb ve kumandanları esîr oldular. Bu mağlûbiyet üzerine, askerî fırkaların kumandanlığı emîrû'l-hacc Ferahoğlu'na verilerek, bunlar müteakiben Fahreddîn'in oğlu Emîr Alî kumandasında onbin⁵¹⁴ kişilik bir kuvvet karşısında bulundular (15 Ekim 1634) Arablar mağlûb olarak, reisleri ağır surette

⁵¹⁰ Allîl-mizâc olmağla. müdâvîfa istigâli ziyâde ve roeTriÜât ve meşrubata l'tlnflsı fevkalade İdi- -Kahve, yerine .kagve» peyda idüp. tabhu terkiğine dâir mahsûs risale yazdı. Fedefce, s- 162 (Mütercim)

⁵¹¹ Hektm-başî tdl; -Eomfaec- Ohlbi olup, mahlası -Veffct- İdi. Fedeke'den, s. 162 (Mütercim)

⁵¹² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/170-171.

⁵¹³ .Kırk yıldan beri emareti Arab'ı tasarruf idüp, nâhiye-i Zeydânî maverasında Baalbek Dağları'ndan akaasl-t Şâm'a kadar Cibâlu'1-Yetm ve Nedm ve bir çok nevaht ve kıl&'a tegallüb eylemlşidi.* Nalmfi'dan, s. 176. (Mötr.)

⁵¹⁴ Nalma'da «Oniki Hn.. s. 177 (Mütercim)

yaralandığı halde, harb meydanında başı kesildi. Bunun başını kesen Şamlı yeniçeri Deli Hüseyin 100 altın, 100 baş hayvan ile Tarabulus-ı Şâm (Trabîussâm) hükümetini almıştır.⁵¹⁵ Ked-hudâsının muharebede öldürülmesinden kederlenen Küçük Ahmed Paşa, bizzat Safed'de Fahreddîn üzerine yürüyerek, Maanoğlu'nu bozdu; Dürzîler'den bir çoğuyla Şihâboğullan telef oldu.

Mağlûb, ele geçirilmesi çok güç olan Şûf Mağaralarına iltica etti. Ahmed Paşa da geldi; muhasara etti. Müslüman generali kayalar arasından yol açmak için Annibal'in usûlünü-kullandı: Taşların kesilmesini kolaylaştırmak için ateşle kızdırdıktan sonra, üzerlerine sirke döktürdü.⁵¹⁶ Nihayet kayalar açıldı; dağlardan kesilen çalılar yakılarak, mağaralar duman içinde kaldığından, âsî itaate mecburiyet gördü. Ahmed Paşa, Maanoğlu'nun hazînelerini müsadere etti; kendisiyle Hüseyin ve Mes'ûd nâmında iki oğlunun hayâtına ilişmiyerek, bunları muzafferiyet haberiyle İstanbul'a gönderdi. Fahreddîn Pâdişâhın huzuruna getirtildiğinde, husûsî bir nezârete alınarak, iki oğlu Galata Sarayı hademesi arasına («gilmân-ı hâssa»ya) kaydedildi. Hüseyin Beğ daha sonra Hasoda'ya girmiş, hazîne kedhudâsı olmuş, IV. Mehmed zamanında (Köprülü Mehmed Paşa zamanında) elçilikle Hindistan'a gitmiştir. Muhâdarâtta (Faydalı bilgilerle dolu hikâyeler serisi) «Temyîz» nâmında bir eseri vardır.⁵¹⁷ İhtiyarlığında müverrih Naîmâ'nın dostu olmuş ve Naîmâ, Sultân İbrâhîm ve Sultân IV. Mehmed zamanları vakıalarının büyük bir kısmını onun lisanından dinlemiş ve zabt etmiştir. Târihin vekaayiini zabtetmekten haylî zaman önce ismi Hamilton'un «Dört Fahreddînler» unvanlı hikayeleriyle Avrupa'da tanınmış olan Fahreddîn'in son oğlunun sonu, işte bundan ibarettir.⁵¹⁸

⁵¹⁵ «Emir Ali'nön hayli tutanına nail olmuş bulunan bu Dell Hüseyin, Ali'yi mecruh görünce. «Ya Emtrel-Arab! Senön başun mfîb&rek bir başdur; onun sebebiyle bir adam nâil-î devlet olur. Bu kadar ihsanımı gördüm, başımdan gelecek ihsana,da ben nfil olayım!> diyerek Dürzi beğnin basura mişdür.> Nalma'dan. s. 177 (Mütercim)

⁵¹⁶ Naîmâ'nın rivayetine nazaran, mağarayı çevreleyen yekpare taş üzerine bir çok odun yığıp, yaktılar. Kaya epeyce kızdıktan sonra, pek çok cerfir ile (Hairmer'in tercümede harf ettiği bu kelimenin .fırar. (?) yâni ctve-(ava) olması hâtıra gelir) sirke döktüler; sirkeden rehabet kesbeden taşın zirvesini balta ve külünk ile kırdılar; evvelki ameliyâtda devam ile, nihayet mağaraya delik açdılar. s. 178. (Mütercim)

⁵¹⁷ Naîmft, bu kitabın, cevâhir-i hikmet ile memlû bir hazîne-i bl-nazir olduğunu, müellifimn dakaayık-ı ulûma vâkıf ve Bermekt-haslet bulundugunu yazar, s. 180. (Mütercim)

⁵¹⁸ «Şövalye Darvionnn Hatıratı» (Paris, 1735, c. 1, s. 357 ve 359), bu hususta —Maritti'nin «Diirziler'in Büyük Emiri Fahreddîn'in Târihi» adlı eserine me'haz olan— Toskana Konsolosu Veraîço'dan daha çok olarak, mümkün ve doğru tafsîlât verir. Gota Salnamesi, 1791. Ma-ritti, özel isimlerdeki pekçok bozuklarından başka, İstanbul'da şerefli bir şekilde yaşamakta olan Fahreddîn-zâde Hüseyin'in başını Şam'da teşhir ve Emir Mansûr'u îdâm ettirmekle, biyyük yanlışlar yapmıştır. Maritti'nin, Hüseyin'in küçük kardeşleri olup da boğdurulmuş olduğunu söylediği «Hasan ve Dadara dâir.(galiba Dadar*-dan maksad «Dâder» yâni birâder'dir. Müt.) Osmanlı târihlerinde hiçbir işaret yoktur. Arovio da Fahreddîn'in, oğlunu

Abaza'nın Bosna Valiliği

Bu zamanda Fahreddin ismi Avrupa ve Asya'yı -uzun süren isyanına mükâfâten Bosna valiliğini almış olan Abaza adının daha evvelce yayıldığı derecede- tutmuştu. Yeni Bosna vâîsi ise vaktiyle Erzurum yeniçerilerine gösterdiği şiddeti devam ettirmekle beraber, kanlarını dökmekten çekiniyordu. Bununla beraber Taşlıca, Hersek, Prepol sancaklarından bir takım yeniçeriler haksız vergiler tarh etmek ve başka zulümlerde bulunmak gibi muamelelerle Abaza'nın idaresini müşkilâta bırakmaya çalışıyorlardı. Lob-oğlu Süleyman Ağa nâmında yerliden biri de zorbaca hareket etmekte idi. Bir gün Abaza Gaçka taraflarında avlanmakta iken, Lob-ogul-ları'ndan Mustafa Beğ ile Osman nâmında cür'etli bir yeniçeri ansızın Abaza'nın üzerine atıldılar. İyi kemankeş olan vâlî ve maiy-yeti, hücum edenleri bir ok dolusuna tutarak, ric'at ettirdiler. Yeniçeri Osman, Abaza'nın okuyla öldü. Lob-oğlu kaçtı; bütün malları müsadereye uğradı. Prepol yeniçerileri son derecede şiddetli muamele gördüler. Abaza, uyuşup kaynaşmak hakkında evvelce taraflarca verilmiş olan ahdin bu suretle bozulmasından memnun olarak, intikam hırsına revâc vermek üzere fırsat buldu.

Bu esnada Mustafa Beğ'in kardeşi Lob-oğlu Hacı Süleyman No-vi kalesinde kapanmıştı. Abaza, hâince entrikaları ve Bosna'nın en nüfuzlu ailelerinden Şâbânîlîlar'ın yardımıyla Hacı Süleyman'ı az zaman içinde oradan çıkardı. Şâbânîlîlar, düşmanları olan Lob-oğul-ları'nı mahvetmek şartıyla, Novi askerinin mevâcibi olan 500.000 akçeyi Abaza Paşa'ya vermişlerdi. Süleyman'ın oğlu Ömer'i ele geçirmiş bulunan Abaza, onu ve babasını kendilerine ilişmiyeceğine ve bil'akis dost sayılacaklarına dâir vaadlerle o kadar iknâa muvaffak oldu ki, Ömer, babası Süleyman, amcası Mustafa, üçü de Abaza'nın huzuruna geldiler. Bunlar saklandıkları yerlerden çıkınca, kendilerinin zulüm ve zorbalık yaptıklarına dâir iki yalancı şâhid tedârik edilerek, Abaza tarafından idâma mahkûm edilmeleri hususunda müşkilât görülmedi. Süleyman Ağa, oğlu Ömer Çelebî'nin gözü önünde idâm edilmek üzere bulunmasından müteessir olunca, Ömer pederine:

- «Ne ağlıyorsun, baba? Bu gün Muharrem'in on'u (Hüseyn'in şehâdetinin yıldönümü) değil midir? Düşün ki biz de Yezîd gibi bir zâlimin

«Hüseyn» yerine «Hasan» şeklinde isimlendirerek, bu suretle âsînin oğlunu torunuyla karıştırmıştır. Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/172-173.

darbeleri altında terk-i hayât ediyoruz» sözleriyle teselliye çalıştı (İÖ Muharrem 1040 - 19 Ağustos 1630).⁵¹⁹

üç mağdurun idamından ve mallarının müsaderesinden sonra, Novi muhafızları Şâbânî Hacı Hasan'dan birikmiş maaşlarını istediler. Bu parayı valinin aldığını söyler söylemez, kendisini taş altında boğdular.

Bir müddet sonra, Abaza, Zara yakınında -eskiden İnehan'ın muhasara ettiği- Klis⁵²⁰ önüne giderek, Venedikli kumandan kaleye ziyarette bulunmak üzere müsâade istedi. Bu tehlikeli ziyaretten korkmakta olan kumandan, muhalefet gösterdi. Abaza, bunun üzerine Zara'yı⁵²¹ muhasara etmiş olduğu halde, İstanbul'daki Venedik balyosunun şikâyetleri üzerine harîsâne tasavvurlarını terke mecbur oldu.

Bu şikâyetleri müteâkib memuriyetinden azlolunan Abaza Paşa, Belgrad'a giderek bir müddet orada ikaamet eyledi. O sıradadır ki, Belgrad'ın güneyinde «Hünkâr Tepesi» denilen yerde *Abaza Köşkü» nâmındaki kasrı yaptırmıştır. Budin valiliğini almak için hayli çalıştıysa da, muvaffak olamadı. Nihayet Silistre ve Oçakof (Özü) hududunda toplanmış bulunan askerin kumandanlığıyla beraber Vidin valisi sıfatıyla Tuna sahillerine gitti.⁵²²

Rus Tahririyle Lehistan Üzerine Sefer

Memuriyetinin ilk gününde, Lehistan üzerine büyük harb hazırlıkları yapıldı. Rusya elçisi, Almanya İmparatoru'nun yardımına muktedir olamadığı bu sırada, Osmanlı Devletimin Lehistan'a taarruz etmesini teklif ederek, onun talebi üzerine düşmanlığa başladı (1633).⁵²³ Pâdişâh, Rusya hükümdarı Mihail Romanofa yazdığı cevâbnâmede, îsveç ile dostça muharebelerde devam etmesini ve kendisi yardım edecek bir halde bulununcaya kadar Lehistan ile zahiren sulh çerçevesinde hareket etmesini tavsiye ediyordu.

Osmanlı Devleti, işte bu sıralarda, îsveç ile ilk diplomatik mü-

⁵¹⁹ NalmA'nın İstanbul basımında dahi, c. 3, s. 200, 1040 Muharremi gösterilmişse de, vafe'alann gelişine göre, 40'dan sonra «1», *2>, «3» rakamlarından biri unutulmuş olması muhtemeldir. (Mütercim)

⁵²⁰ Natmfl'nın kaydına göre, Klfs serhaddinde daha eskiden İnehân Beğ'in muhasara ettiği .Zadre. kalesidir; Klis zaten bizim tarafta idi. (Mütercim)

⁵²¹ Nafm&'da yine .Zadre» (Mütercim)

⁵²² Nalmft, s. 201.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Neşriyat: 5/175-177.

⁵²³ Smid'in vekaayinâmesi: «Osmanlı Devleti'nin Lehistan aleyhine yardımını» talep etmek üzere kaymetli hediyeyle bir Rus elçisinin gelişi. 14 Haziran 1632.

nâsebetlere girişmiştir. Geçen sene İstanbul'a gelmiş olan İsveç enternonsu Pol Strasburg⁵²⁴ eğer İsveç Kralı Macaristan tacını alacak olursa, Osmanlı Devleti ile Macaristan arasındaki kapitülasyonları muhafaza etmeyi taahhüd ile beraber, İstanbul'a bir sefaret gönderilmesine müsbade verilmesini, efendisi nâmına taleb etti. Enter-nonsun müzâkereleri İmparatorun mukîm elçisi tarafından sekteye uğratılmış, Kırım Hânı nezdine gönderilen diğer bir şahsın memuriyeti de, yine onun mesâisiyle faydasız kalmıştır.

Bu vak'alar sırasında Abaza Paşa, memleketinin timâr ve zeâmet sahibi süvarileri ve sair askeri Dobruca Tatarları, Moldavya ve Eflâk yardımcı kuvvetleri Mîrza Orak ve Hüseyin ve KantermVin nogayları ile Lehistan'a girerek, Sultân Osman'ın Kamyenyak (Ka-mieniak) muhasarasında çadırlarını bulundurmuş olduğu yere ordu kurdu (15 Rebîülâhir 1043 - 19 Ekim 1633).⁵²⁵ Üç gün sonra, fCamyeniak tepelerinden birinde bulunan Konyekpolski müstahkem ordugâhına taarruz etmek üzere eşyâsız ve topsuz Dinyestr nehrim geçti.⁵²⁶ Hücum edenler evvelâ 5.000 zayıatla Mokşa vâ-dîsine kadar ric'at ettirilmiş oldukları halde, yeni bir şiddetle hücum için döndüler (18 Rebîülâhir (Naîmâ'da Rebîülevvel) 1043 - 22 Ekim 1633). Sağ cenah Tatarlardan, sol cenah Moldavya ve Eflâk-lılar'dan mürekkebtî. Abaza, zaîmleri ye timârlılarla merkezde bulunmaktaydı. Tatarlar beş saatlik bir hücumdan zayıf düşerek, Prens Viyesnovyeki tarafından ric'at ettirilmiş ve Osmanlılar Konyekpolski Önünden çekilmiştir.

Abaza, çalışmalarının sonuçsuz kaldığını görerek, muhafız kuvvetleri Osmanlı ordusuna telefât verdiren Studzienyek palangasına doğru Dinyestr nehrinin sağ tarafına yöneldi. Bu nehrin bir adası içinde bulunan palanganın sekiz kulesi derhâl göründü.⁵²⁷ Kazaklar ilk yedi kuleyi terketmek zorunda kalarak, sekizincisinde şiddetle müdâfaaya devam ettiler. Bunları oradan

⁵²⁴ İmparatorluk Arşivi'nde. elçi Pol Strasburg'un getirmiş olduğu yazışmalara cevaben Patrik KirÜ'In İsveç Kralına 11 Haziran 1632 tarihli bir mektubu vardır.

⁵²⁵ Tuna kenarında Hotin kalesinin sağ tarafında Kamançe kalesi mukabelesinde Sultân Osman'ın ceng ettffci Eski Tabur denilen mevzie ordu kurulmuştu. Nattna'da târih 15 Rebîüfevverdir. s. 202 (Mütercim) Osmanlı menbâlarının ve özellikle Naîmâ'nın Lehistan kaynaklarıyla ve bilhassa «Dzeje narodu Polskiego zapa-novvania Wladislavva 17 Krôto Pol.» unvânıyla 1823 senesinde Varşova'da basılmış olan eseriyle karşılaştırılmasından anlaşılır ki, Naîmâ (c. 3, s. 202), 15 Rebîülâhir yerine 15 Rebîülevvel demekle yanılır. Naîmâ'nın zikredilen sahifesinde «Mâh-ı mezbûrun on sekizinde, ki yevmü's-sebt (cumartesi) dir» denilmiş olup, hâlbuki 22 Eylül'e rastlayan 18 Rebîülevvel, cumartesi değil perşem-be'dir. Lâkin 22 Ekim 1633'e rastlayan 18 Rebîülâhir cumartesi idi.

⁵²⁶ Natmâ'da Turla Suyu. (Mütercim)

⁵²⁷ Nalma sekiz kuleli palangayı Istoriç diye adlandırır ki, «Studzienyek. den bozulmuş olsa gerektir. (Mütercim)

 ıkarmak için (Abaza'nın sabık kedhudâsı) Süleyman A a ve (hem  re-z desi) Ips ir Mustafa Be  çok miktarda saman toplamakla görevlendirilerek, toplanan samanlar palanga kenarına yığılıp ate lendi.  eriye kadar girmiş bulunan Osmanlılar, mevkii müdâfaa edenlerin kahramanlık-lanyle     nc  defa ric'at ettirildi. Edirne yeniçerileri kedhud yeri Pa a Be  maktuller içinde kaldı. Dördüncü gün Abaza birçok ganimetler almış bulunduğu ve Tatarlar'ı ya ma ve çevreyi yakmak için her tarafa göndermiş olduğu halde, çekildi. Dinyestr'in öte tarafında bulunan Yeni Palanga ile Ra kova palangasına taarruz için hazırlanmakta iken, Lehler barış teklifiyle İstanbul'a bir sefaret hey'eti göndereceklerini Moldavya ve Eflâk voyvodaları⁵²⁸ vâsitasıyla vaad etmiş .olduklarından, m z kerelerin neticesini beklemek üzere bir mütâreke akdedildi. O sırada Abaza, İstanbul'a 100 esîr gönderdi ki, bunlara gurur verici elbiseler giydirilmiş ve Abaza tarafından Leh asilzadeleri olarak gösterilmişti.   lerinde bulunan bir genç kızı Abaza, Hatman'ın kızı olarak bildiriyordu; lâkin Hatman'ın hiç evl d  olmamıştı. 100 esîr Pâdişâhın huzurunda  d m olunarak, ba ları, d  manlı ın başlangıcında ordudan gönderilen kesik bağlarla birleştirildi.⁵²⁹

Lehistan ile Anlaşma

Lehistan elçisi Aleksandr Terzebinski, Moldavya voyvodası Moiz Mogliye tarafından iyi kabul edildiyse de, Abaza Pa a, zât-ı   h ne için hediyesi olmadıkça yoluna devam edemiyece ini ve Sultân Süleyman zamanında akdedilen muahede es sına göre değil, Sultân Osman zamanında vergi te'diyesini mutazamm akdolunan mu he-den meye göre, anla ma yapılmak lâzım geleceğini beyân ile, elçiyi alıkoydu. Buna rağmen Terzebinski, seyahate devam etmek üzere, ferman almaya muvaffak oldu. Abaza dahî İstanbul'a  a ırılmış ve Sultân Murâd müftî Ah -zâde'nin  d m  emrini vermek üzere Ye-diku e kapısından çıktığı zaman, pâdişâhın yanında bulunmuştur (1 Receb - 1 Ocak 1634).

Terzebinski nihayet huzûr-ı p di  h ye kabul olundu. Pâdişâh niçin gelmiş olduğunu sordu. Sef r, Sultân Süleyman zamanında akdedilmiş olan

⁵²⁸ «Eflâk ve Moldavya prensleri Lehistan ve Türkiye arasında afcd-i sulh i  n tavassut ettiler.» Kasım 1633, Venedik Hulâsası.

⁵²⁹ «Abaza tarafından gönderilen 81 esirin de pâdişâhın emriyle ba ları kesildi» 11 Aralık 1633, Venedik Hulâsası.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/175-177.

ahidnâme esaslarına uygun olarak, eski ittifakı yenilemek maksadında bulunduğunu beyân etmesi üzerine, Pâdişâh öfkeyle sözünü kesti:

- «Sulhden, ittifakdan değil, sefer ve harbden bahsetmelisiniz. Lehistan Kralı vergi vermeye muvafakat ve Dinyestr istihkâmlarını tahrîb ve Kazaklar'ı imha etmedikçe, onunla bizim aramızda dostluk olamaz.» dedi.⁵³⁰

Elçi bu kadar aşağılayıcı şartlara razı olmaktansa, harbetmeyi tercih ettiğini söylemesi üzerine, Pâdişâh elini kılıcına götürerek:

- «Kılıcının önünde milletlerin titrediği bir pâdişâh olduğumu bilmiyor musun?» dedi.

Sefir şöyle cevâp verdi:

- «Senin büyük bir hükümdar olduğunu biliyorum; fakat beni gönderen efendim de senin gibi bir hükümdardır»⁵³¹ (Ramazan 1043 - Mart 1634).

Bunun üzerine Sultân Murad:

- «O halde sayısız askerlerim Lehistan'ı istilâ ile kan ve ateşe gark edecektir!» dedi.

Terzebinski:

- «Ordularının hâkimi sensin; lâkin zaferin hâkimi Allah'dır. Kral Vladislav da muzaffer kılıcını çekecektir; Hotin'de kendisini bırakmamış olan talihe i'timâdı tamdır.» sözlerini söyledi.

Sefirin necîb vakarına hayran olan Pâdişâh, hazır bulunanlara dönerek:

- «Ben de böyle hizmetkâr isterim!» demiştir.

Pâdişâh, Lehistan aleyhine harb hazırlıklarını hızlandırmak için Edirne'ye gitmeye karar verdi. Daha önceleri Budin ve Özü valiliğinde bulunmuş olan Diyârbekir Vâlîsi Murtaza Paşa, Lehistan hududu hakkında geniş bilgisi olduğu için, İstanbul'a getirtildi. Mühimmat ve köprüler tedârîki için Belgrad'a kapıcılar gönderildi. Üsküdar sarayı bahçesinde inşâ olunan köşkün tamamlanmasından sonra (20 Ramazan 1034 - 20 Mart 1634) üç tuğlu sancak cebehâne önüne dikildi: Üç hafta sonra da Pâdişâh Terzebinski'ye, harb ilânını bildirip gitmesine ruhsat verdikten sonra, Edime-Kapısı'ndan çıkarak payitahtı terketti (9 Şevval 1043 - 8 Nîsân 1634). Kenan Paşa kaymakam sıfatıyla, Karaçelebî-zâtfе Abdülâzîz Efendi kadı

⁵³⁰ Lehistan müverrihlerinin ifâdesine göre. Sultân Murad, ük şart olmak üzere Kral'tn ve bütün tebeasının İslâm'ı kabul etmesini teklif etmiştir. Hâlbuki cizye ancak gayrimüslimlerden alınabileceği cihetle, ikinci şart bu rivayete aykırı düşer. Sultân Murad'ın, bu birbirine zıt iki şartı birden teklif etmesi uydurmadır. Riko'nun ifâdesi daha doğrudur: «Bütün Hristiyan Kralları ya Osmanlı kaanunlarını kabul etmek, yahud vergi vermek lâzım gelir.» s. 24. Şmid'in Vekaayinâmesi'nde, 15 Mayıs 1634, okunduğuna göre. Sultân Murad elçiye şu cevâbı vermiştir: .Kanunumuz mucibince, senin kralından vergi isterim.*

⁵³¹ Tlammer'in Almanca'sında bu konuşmanın me'hazı Naicnâ görünüyorsa da, ki NnîmâMa bu sözU-r yoktur. (Mütercim)

sıfatıy-le istanbul'un asayışı için görevlendirildiler. Maiyyet-i şâhâne, Bayram, Murtaza, Halîl, Ca'for adlı dört vezirden, müftî ile kazaskerlerden, defterdar Ömer Efendi ile segbân-başı Mustafa Ağa'dan, bir de Abaza Paşa'dan mürekkeb idi. Abaza, Pâdişâhın husûsî emniyetini sağlamakla şereflendirilmişti. Zât-ı şâhâne 1634 Nisanının 15'inde (16 Şevval 1043) Dâvud Paşa'dan harekeletti ve ayın sonuna doğru Edirne'ye ulaştı.⁵³²

Sultân Murad'ın Edirne'ye girişinden az evvel, Lehistan'a elçilikle gönderilmiş ve Terzebinski'nin geldiği sıralarda vasıl olmuş bulunan eski mîrâhor Şâbân Ağa dönerek, düşmanın Ruslar tarafından şiddetle taarruza uğramaları sebebiyle, hemen anlaşmadan başka bir arzulan olmadığını ifâde etti.⁵³³ Temmuz nihâyetinde Murtaza Paşa,⁵³⁴ 20.000 kişi ve Süleyman Paşa kumandasındaki Boşnak askeri ile Lehistan'a doğru yürüdü. Canpulad-oğlu vezir Mustafa Paşa da Rumeli askeri ve 25 top ile onları tâkib etti (1 Safer 1044 - 27 Temmuz 1634). Rusçuk'ta Murtaza Paşa Tuna üzerine köprü attı; Curcuh (Yerkökü; Yerköyi)*da Eflâk voyvodası İltihak etti. Ancak Lehistan tarafından görevli olarak gelen Etiyen, hükümetinin yine sulh akdine hazır bulunduğunu ifâde etmesi üzerine, Murtaza Paşa orada durdu.

Devletin eyâletlerinde birçok ve sür'atli değişiklikler oldu. Kap-dân Ca'fer Paşa Selanik taraflarında Ksendire'de hezimete uğramasını müteâkib⁵³⁵ azledildi ve yerine büyük mîrâhor Yenişehirli Hüseyin Ağa getirildi. Nasûhpaşa-zâde Hüseyin Ağa büyük mîrâhor, baltacılar kedhudâsı Hasan Ağa, onun yerine kapıcılar kedhudâsı oldu. Silâhdâr Hüseyin Budin Valiliğine gönderilerek, silâhdârîik Pâ-dişâh'ın husûsî emniyetini kazanmış bulunanlardan Bâzîrgân-zâde Mustafa'ya verildi. Bir müddet sonra yeni Budin valisi Bosna'ya gönderilerek, Budin valiliği vezîr-i âzam Bayram Paşa'ya tevcih kılındı. Hüseyin Paşa Bosna mansıbından memnun olmadığı ve Budin valiliğine de dönmeye muktedir olamadığı için, arpalık nâmıyla Kastamonu sancağını aldı. Bu sırada İstanbul'a dönen Ca'fer Paşa Bu-din valiliğine tâyin olunarak, Bayram Paşa dîvân-i hümâyûn vezirleri arasına

⁵³² Orduda mükemmel altmış tane top olduğunu Nalmft kaydeder. (Mütercfer)

⁵³³ Nalmâ. mîrâhor Şahin Ağa'mn «Leh tâifesinin Moskov ile cengi ve niza' olup beri canibe itaat ve inkiyadı olduğu haberini getirdiğini» yazar- (İstanbul basımı. 3- 3, s. 206).

⁵³⁴ Hammer'de «Murtaza. yerine yanbç olarak «Mustafa* yazılmıştır. (Mûtr.)

⁵³⁵ Nalmâ: Esfirtt'1-Bihar, s. 51- Nalmâ, 200 ölü ve 200 yaralı olduğunu ve amiral gemisinin battığını söyler- Nalmâ'nın o taraflarda fesâd De meşgul olduklarını zikrettiği iki pare gemi «Vilyam. ve -Hektar- ismindeki Od İngiliz gemisi idi. Knolles'de Riko: s. 21. Riko'da bu vak'anın hikâyesi, İfâdelerinin i'timada şayan olmadığının yeni bir delilidir. «Kaptân Paşa'yı, bizzat öldürdü, diyerek, bu çatışmada Kaptân Paşa'nın zayi olduğunu yazar. Riko. Osmanlıların zayıyatını 1.200'e çıkarır.

geçti.⁵³⁶

Sultân Murad İstanbul'a doğru yola çıkmakta gecikmedi. Vezirleri ile Abaza refakatinde olduğu halde, Edirne-Kapısı'ndan mutantan bir surette İstanbul'a girdi (5 Ağustos 1634).⁵³⁷ Resmî kavuğu (mücevveze) mücevherlerle parlamaktaydı. Elinde bulunan kırbaç altın yaldızlı ve kabzası inci ile müzeyyendi.⁵³⁸ Büyük küçük bütün ahâlî, Silivri'ye kadar Pâdişâh'ı istikbâle çıktılar. Dönüşünden sonra, şarab içilmemesi hakkında bir irâde çıktı. Meyhaneler kapandı, tahrîb olundu. Kahve gibi şarâb da îdâm cezâsıyla men1 edildi.⁵³⁹ Sultân Murâd, şorâb içenleri gece gündüz tâ-kîb eder, sarhoşları kendi eliyle öldürürdü (Cumâdelulâ 1044 - Kasım 1634).⁵⁴⁰

Lehistan elçisi Terzebinski'nin Murtaza Paşa nezdinde bulunmasına mukabil, Paşa tarafından da Lehistan'a gönderilmiş olan elçi Şahin Ağa, yedi madde üzerine Lehistan ile akdolunan anlaşmanın tasdiknamesini almak üzere Ekim ayında İstanbul'a geldi. Bu ahid-nâmeye göre Osmanlı Devleti, Kantemir'in emri altında Bolgorod çöllerinde yerleşmiş olan Tatarlar'ı oralardan kaldırmayı, Lehistan Kralı da Zaparog Kazakları'm zabtettmeyi taahhüd ediyordu. Din-yestr üzerindeki kalelerin yıkılması talebinden vazgeçilmişti; şimdiki Moldavya ve Eflâk voyvodaları yerinde bırakılıyorlardı. Her iki taraftan esirler karşılıklı olarak mübadele ediliyor ve eski ticarî mü-nâsebetler tekrar sağlanıyordu. Mu'tad olan verginin de Tatarlar'a ödenmesine devam edilecekti.⁵⁴¹ Şahin Ağa, Lehistan'da yedi sene esaretten sonra, Murtaza Paşa'nın tavassutu üzerine hürriyeti geri verilen Tatar Prensi îslâm Giray'ı beraberinde getirdi. İslâm Giray Yanbolu'ya gönderildi.⁵⁴² Daha önceleri Kırım'da karışıklığa sebep olan ve nihayet af

⁵³⁶ Naîmâ : Bu suretle birkaç hafta zarfında Budin'e dört vali tâyin olunduğu görülüyor: Mûsâ Paşa, Hüseyin Paşa, Bayram Paşa, Ca'fer Paşa.

⁵³⁷ Pâdişâh Safer ayının birinci günü Edirne'den hareket etmişti. Naimâ İstanbul'a giriş târihini göstermez. Hammer'in gösterdiği 5 Ağustos 1634 târihi 10 Safer 1044'e rastlamak gerekir. (Mütercim)

⁵³⁸ «Pâdişâh kemâl-i azamet ve ihtişam ile mülebbes idi; mücevvezinde ca-galı (ca'lıf?) soğuc var idi; sağ elinde «kabzası incüden safi işlenmiş talâ-baf bir tâziyâne tutarlardı. Naîmâ, s. 224 (Mütercim)

⁵³⁹ M. D'Ohsson, 4, s. 68, doğru olarak «1043 senesinde şarabın yasaklanmasına dâir olan kanunları yemledi» der; Kantemir ise «Meyhanecilerin alenen şarâb satmalarına izin verdi» demekle aldanır.

⁵⁴⁰ Bizzat kendileri gice gündüz girüp, buldukları serhoş kati iderlerdi. Hattâ birini bizzat ok ile urup, deryaya düşüldü, helak oldı diye geçdiler. Ba'-dehu o bîçâre çıkup, halâs buldı-» Naîmâ. s. 234. Fakat son fıkraya nazaran evvelki fıkraya «bizzat öldürdü» mânâsı verilmemelidir. (Mütercim).

⁵⁴¹ IV. Vlariisias Zamanına Dâir Târih (Lehçe), bâb. 87. Fezleke. Naîmâ'ya nazaran bu anlaşmanın yedi maddesi Murtaza Paşa'nın 1630'da akdettiği muahedenin yedi maddesinin aynıdır. Bu yedi ır-adde Nalmâ'a yazılıdır; Reis Mehmed Efendi'nin tıñşâ'sında dahî, t627*de akdedilmiş muahedenin başlıca maddeleri olmak üzere mevcuttur. Bahsedilen maddeler bu defaki muahedelerde dahî mezkûr ve şu kadar ki, vergiye dâir olan yedinci madde 7.eh vesikalarında yoktur. Riko, Knolles'de, 2- s. 27.

⁵⁴² Ravzatıl'l-Ebrâr. Naîmâ'da (İst. b-, i. 3, s. 233) görülüyor ki, Lehistan'a gönderilen Şahin Ağa, hudud üzerinde kalarak, bilvasıta elçilik edip. Kral ile karşılıklı görüşmemiştir. Murtaza Paşa bunu Pâdişâh'a duyurmamış. yedi seneden beri Lehistan'da esîr iken. Şahin Ağa ile birlikte gelen İslâm Giny Hânı da,

taleb etmeye karar vermiş olan şahin Giray da, Rodos'a gitmek için emir aldı. Murtaza Paşa İstanbul'a davet edilerek, sadrâzam Nasûh Paşa'dan dul kalan sultan kendisiyle evlendirildi. Lâkin sultân, bu yeni nik ha nefretle muvafakat etmiştir.⁵⁴³

Pâdişâh'ın Edirne'ye gitmesi ve Lehistan ile anlaşmanın yapılması vak'alarına sahne olan bu sene, Osmanlı Devleti ve Ey l t-ı Müttehide (Felemenk) arasında dahî kapit lasyonlar yenilenmiştir.⁵⁴⁴ Son defa yapılan «Son» anlaşması tasdiknamesinin  mpa-rator'a ulaştırılması için Kanije Paşası görevlendirilmişti. Ancak müftî o kadar mühim bir z t n seçilmesine i'tirâz ettiğinden, Vi a-na'ya eski sadrâzam Receb Paşa'nın kedhudâsı Rıdvan Ağ ⁵⁴⁵ gönderilmiştir ki, eski sadrâzamanın adamlarından hayâtım kurtarabilmiş olan yalnız budur.

Macaristan halk meclisi müşaviri Kont Jan Rudolf Poşemb, Osmanlı Devleti nezdine sefir nasb olundu.⁵⁴⁶ Onun ta'lim t  - s-ve  Kralı Kristin ile yaptığı yazışmalar mukîm elçi şmid tarafından dîvâna tebliğ olunmuş olan-Budin valisinin azlini talep etmesini; Zitvatorok anlaşmasının onbeşinci maddesi mucibince, F -lek, Somakov, Seçen, Gyarmat kalelerinin ele geçirilmesinden beri Osmanlı Devleti'ne vergi vermeleri lâzım gelmeyen köylerin terki için ısrar göstermesini; hududu huzursuz eden yağmaya ve esîr alınmasına bir nihayet verdirilmesini  mir idi. Tam sel hiyetli murahhas olarak Vi ana'dan 1634 senesinin ikinci p n  hareket eden Avusturya elçisi Osmanlı elçisiyle Son'da -tasdiknamelerini mübadeleye me'mur oldukları ahidn menin akdedildiğ  yerde- karşı karşıya geldi. Budin'de, hudud üzerinde karşılıklı olarak vukua gelen akınlar ve arada çekişme konusu olan köylerin terki hakkında, mu'-tad olduğ  üzere faydasız uzun sözler söylendi. Maamafih Avusturya elçisi şehir ve palangaları, bayrağı açılmış ve bandosu  nde, geçerek yoluna devam etti. Ancak mihmandarın ve tercümanı Raablı Arnst Hazi'nin talebi üzerine payitaht kapılarında bayrağını toplayıp, bandosunu susturmaya mecbur oldu (26 Mart 1634). Venedik, Fransa, Hollanda, Lehistan elçileri kendisine husûsî memurlar gönderdiler. İngiltere elçisi, adamlarının biraz evvel silâhları alınmış olduğ  cihetle, gerekli şekilde

ağzından bir söz kaçırır diye, Pâdişâh ile g r şt rmeyerek, Yan-bolu'ya göndermiştir. «Lehistan elçisi pek memnun olmayarak avdet eyledi», Kasım 1634, Venedik Hulâsası. «Rusya'nın Lehistan ile Sulh akdetmesinden dolayı, Rus elçilerine serzenişte bulunuldu» Venedik Hulâsası.

⁵⁴³ Böyle al l bir koca verilmesinden dolayı, hemşiresi olan sult na şikâyet etmiştir.» Venedik Hulâsası, Mart 1635.

⁵⁴⁴ 20 şubat 1634, Martens, «Diplomasi Rehberi», şark Akamisi Vesikalar Mecmuası.

⁵⁴⁵ «Kapit lasyonun tasdiki için sefir Rıdvan Ağ » Venedik Hulâsası-

⁵⁴⁶ Riko, İkinci Kısım, s. 25, bunu «Kont Busen» diye adlandırır.

hazır bulunamıyacaklarından bahisle, özür beyân etti. Kont Dö Poşemb, dîvân-ı hümâyûndan kendinden öncekiler gibi, kendi yiyeceği için günlük 9.000 ve ondan fazla olarak hayvanları için 1.000, ki cem'an 10.000 akçe aldı.

Gelişinden sekiz gün sonra (4 Nîsân 1634) huzûr-ı hümâyûna ka-bûl olunarak, Almanca bir nutuk îrâd etti. Josef Barbatti tarafından da tercüme olundu. Getirdiği hediyeler altın yaldızlı araba ile mutantan bir surette dîvânın avlusuna nakl edildi (8 Nîsân 1634). İki gün sonra Pâdişâh Edirne'ye müteveccihen yola çıktı. Sefirler gidişinde hazır bulundular. Bu münâsebetle, Osmanlı vükelâsından biri Fransız elçisi Marşvil'i. başım açarak kendisini selâmlaması lâzım geleceğini beyân ederek, şapkasını çıkarmaya mecbur etmiştir. Fransız, diplomatlara has bir tarzda gülererek, kendisini îkâz etmiş olmasından dolayı teşekkür etmiştir. Yine bu Fransız elçisi, urbasına nazaran, împarator'un elçisi değil. Macaristan Krallığının âdî bir memuru gibi telâkki olunabileceği bahanesiyle, kilisede Kont Poşemb'e tekaddürn etmek istemiştir. Poşemb tarafından reddedilen bu yeni İddia. Marşvil hakkında kaymakam paşanın tevbihini celbederek, Fransız elçisi İy-d-j Fesah pazarı Avusturya elçisinin te-kaddüm etmesi lâzım geleceğine dâir bir çavuş ve altı yeniçeri marifetiyle tebliğ olunan kat'î emre itaat etmemiş olmamak için, hastalığını bahane etmeye mecbur kalmıştır.

Kont Poşemb. vezîrleri ve beraberindeki elçileri ziyaretten sonra. Edirne'de bulunan Pâdişâhın nezdine giderek, onüç madde üzerine yazılmış bir lâyiha ile şikâyetlerini arzetmiştir.⁵⁴⁷ Az bir zaman sonra vuku bulan veda mülakatım müteâkib zât-ı şahanenin Edirne'de bulunmasından dolayı mızıkasız ve bayraklarını açmaksızın Edirne'den çıktı (16 Mayıs 1634). Gayet barışçı te'mînatla, fakat hakikatte, kat'î bir şeye nail olmaksızın döndü.⁵⁴⁸

Sultân Murad'm Edirne'de bulunduğu sırada bir takım eşkıya İzmit, İznik, Zemlik Kırk-geçit yollarını tutarak, Koca ili sancağını istilâ etmiş idiler. En sonra da Karamürsel yakınında bir fırka yeniçeri kumandanını (serdârını) mağîûb etmişlerdi. Bostancı-başı Duçe kumandasıyla gönderilen bir bostancı müfrezesi, bunların şerrinden mintıkayı temizledi. O esnada İstanbul'da sade yağın az bulunması halkın hoşnudsuzluğunu ve Pâdişâhsın İstanbul kadısı olup, memuriyeti icâbından olarak narh işi de uhdesine

⁵⁴⁷ Tafsilâtı ve cevâbı için «Ferdinand Vekayii» ne müracaat, 12, 1634.

⁵⁴⁸ İmparatorun mektubuna cevaben Poşemb'in Edirne'den getirdiği 15 Mayıs 1634 tarihli mektubun İtalyanca tercümesi İmparatorluk Arşivi'ndedir. - Bu-din vâlisi Ca'fer Paşa'mn 18 Temmuz 1633 ve Hüseyin Paşa'nın 1634 tarihli mektupları için de oraya bakınız.

bırakılmış olan Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi hakkında infialine sebep oldu. Ka-dı'yı bir gemiye bindirerek, adalardan birine götürüp denize atması hakkında bostancı-başı Duçe'ye hatt-ı hümayûn çıkarıldı. Gemi Kızıl Adalar'dan birine yaklaşmakta iken, Abdülazîz Efendi'nin hâ-mîsi vezir Bayram Paşa'mn çıkarmaya muvaffak olduğu ikinci bir hatt-ı hümayûn, kadının mes'ûd talihinin eseri olmak üzere, vaktinde yetişti. İdam cezası, Kıbrıs adasına sürgün şekline çevrildi.⁵⁴⁹ Kısa bir müddet sonra, Bosna Valisi bulunan sabık Kapdân Hattat Hasan Paşa, Pâdişâh'ın gazabına uğradı. Bosna tacirlerinden birinin oğlu olup, vaktiyle pâdişâh nedimlerinden bulunan Mûsâ Çe-lebî gibi makam tevzîinde nüfuzu te'sîrli ve şunun bunun îdâmına veyâhud îdâm cezasından affına muktedir olan silâhdâr Mustafa, Hattat Hasan Paşa aleyhinde telkinlerde bulunmuş idi.⁵⁵⁰ Mustafa bîr zamanlar Hattat Hasan'a hizmet etmiş ve her nedense efendisinin mahvına yemîn etmişti. Hattat Hasan Paşa'mn îdâmı ve Bosna valiliğinin Süleyman Paşa'ya verilmesiyle. îdâmın da icrası hususunda görevlendirilmesi için bir irâde aldı.⁵⁵¹ Hasan Paşa'nın Şâbân adında bir hizmetkârı, Süleyman Paşa'mn gidişinden sonra, Efendisinin ne türlü tehlike içinde bulunduğunu anlayarak, onu haberdâr etmek üzere, Süleyman Paşa'nın arkasından koştu. Lâkin hangi mahalle varırsa, Süleyman Paşa'mn oradan kalkıp gitmiş olduğunu öğrenerek, daha ileri geçip de ondan evvel yetişmemekten me'yûs olmuşken, Bosna sarayından evvel son merhale olan Glasiçe Köyü'nde yakalamaya muvaffak oldu. Ramazan olması cihetiyle, Süleyman Paşa, bir sipahinin ısrarı üzerine, orada kalmıştı.

Sâdik hizmetkâr, Bosnasaray'ında efendisini camide teravîh namazında bularak kulağına doğru eğilip, idamına irâde çıkmış ve icrasına me'mtır olan şahsın neredeyse gelmek üzere olduğunu söyledi. Hasan Paşa, bir dakika kaybetmeksizin, hemşiresinin hanesine kaçarak saklandı. Bir saat sonra Süleyman Paşa geldi. Vâlî sarayını boş bularak, hazîneyi, zabtettiyse de, Hasan Paşa'yi ele geçiremedi. Hemşiresinin hanesini araştırdı. Lâkin Hasan Paşa kadın kılığına girerek kurtuldu. Bununla beraber kendisini orada emniyette göremediği cihetle, kadılardan Reîs-zâde Alî Efendi'nin hanesine gizlendi. Süleyman Paşa'nın adamları oraya da gelince, kadı kapıyı açarak:

⁵⁴⁹ Abdülazîz Efendi o zaman Şu beyti söylemiştir: Hattı mensOh gelmedi amele Hatt-ı nftsih anı giderdi hele (Mütercim).

⁵⁵⁰ «Süleyman Paşa. Bosna Paşasını îdâm etmek üzere kırk kişi ile gönderildi.» 24 Şubat 1634, Venedik Hulâsası.

⁵⁵¹ Naîmâ'nın «derler ki» diye yazdığına göre, bu Hattat Hasan Paşa haremî

- «Aradığınız kimse burada değildir. İsterseniz içeri giriniz; lâkin dîvân-ı hümayûnda vezirler, kazaskerler huzurunda şikâyet hakkını muhafaza ediyorum; elbette onlar bir kadının hanesine cebren girildiğini lâkaydâne tecvîz etmezler. Bakalım, zâlimler, o zaman Sultân Murad'ın gazabından yakanızı nasıl kurtarırsınız?» dedi.

Kadı'mn cür'eti ve hazırcevaplığı himaye eden ve edilenin hayâtını kurtardı. Askerler haneyi aramaksızın çekildiler. Bir müddet sonra Hasan Paşa Arıgan Dağı'nda bir mağarada saklanırken, tesadüf eseri oradan gecen bir Eflâklı tarafından haber verildi. Eflâklı kendisini tâkîb edenlere kılavuzluk etmek üzere geri dönmüştü. Dâima gözetlemede bekleyen Haşan Paşa bir okla Eflâklı'yı öldürerek, ormanın en sık yerine kaçtı. Kışın üç ayında daimî tehlikeler içinde serseri dolaştıktan sonra İstanbul'a gelerek, bütün araştırmalara rağmen saklanmaya muvaffak oldu. Avını elinden kaçırın vâ-lînin ihmâlîne ceza olmak üzere. Pâdişâh şu mealde bir hatt-ı hümayûn çıkardı:

hftssda iken SultSn Mustafa devrinde Toraman Hasan nâmında bir dârûs-saâde ağasının şehzadeleri îdâm etmek kasmında bulunduğunu haber alarak, birkaç arkadaşıyla birlikte Toraman Hasan'ı öldürmüş, fakat bu hizmetiyle fazlaca gururlanılmış. Bundan dolayı. Sultân Murâd'a fitlemişler. (Mütr.)

«Sen ki Süleyman Paşa'sın, yigirmi binden az adam ile gelersen başını keserem; yedi yaşından yukarı Bosna askeriyle gelüp Edirne sahrasında ma'asker-i hümayûna mülhak olasin».⁵⁵²

Hakîkaten Süleyman Paşa, daha fazla asker getirerek, övülmeye yolaçan bir alay gösterdi.

Hattat Hasan Paşa'mn ortalıktan kaybolması Danyal'ın⁵⁵³ oğlu ve Ekber Şâh'm torunu Hindistan şehzadesi Mîrzâ Baysungur'-un gıybette bulunduğu zamana rastlar. Danyal'ın vefatından sonra Moğol tahtına «Cihangir» lâkabıyla anılan Selîm Şâh cûlus etmişti ki, kendisinin ve veziri Hoca İ'timâdü'd-Devle'nin faziletleri şâir Örfî-i Şîrâzî ve Tâlib-i Amulî ve diğer şâirler tarafından manzumelere konu olmuştur. Seîm Şâh, Lâhor'u ikaametgâh ittihaz etmişti. Oğulları Husrev Mîrzâ ve Hurrem Mîrzâ Agra ve Behrâmpûr*-da vâlî idiler. Husrev'i, büyük babası Ekber Şâh ziyâde sevdiğinden, velîahd olmasını vasiyyet etmişti. Hurrem b* tercîhden

⁵⁵² Nalmâ'dan aynen, s. 222. (Mütercim)

⁵⁵³ Moğollar «Danşâh. adını verirler.

hoşnûd olmayarak, (Selîm Şâh zamanında) askeriyle biraderinin üzerine hücum edip, onu hezimete uğrattı. Husrev, «Nehr-i Mehrân» denilmekle" meşhur olan Sind suyu kenarında ele geçerek, babasına gönderildi. Hurrem, esîri istedi. Selîm evvelâ buna muvafakat etmedi; lâkin bir zarar gelmiyeceğine dâir verilen vaad üzerine nihayet tes-lîm etti. Fakat bu sözde durulmadı. Hurrem, biraderini öldürmek cinayetine, babasına isyan suçunu da ilâve etti. Pederinin Keşmir ve Kabil dolaylarında bulunmasından istifâde ederek, Behrâmpur'un zabtına teşebbüs etti. İki sâdık emîrin mukaavemetiyle şehir kurtuldu; âsî, Sind suyunun öte tarafına geçmek mecburiyetinde kaldı. Baba, oğlu tâtîb ederek hezimete uğrattı. Bununla beraber, Selîm Şâh oğluyla barışarak, 30 seneye varan saltanatı âsâyîş içinde geçti.

Yukarıda söylediğimiz veçhile, onun yerine Şehriyâr tahta oturdu. Fakat ordunun bir kısmı Danyal'ın beş oğlundan birini tahta geçirmek istediklerinden, bu cür'etkârca teşebbüs, dördünün hayâtını kaybetmesine sebep oldu. Beşincileri olan Baysungur Mîrzâ, birkaç aylık bir saltanattan sonra, kaçmaya mecbur olarak, tekrar pederinin tahtına geçebilmesi hususunda asker ve para yardımı istemek üzere Sultan Murad nezdine gelmişti. Lâkin garîb istekleri ve Timur'un hanedanından olması dolayısıyla ahmakça gururu,⁵⁵⁴ Pâdişâh/m teveccühsüzlüğüne sebep oldu. Resmî mülakatında Pâdişâhın verdiği ihsanı, giderken, Enderun ağalarına, baltacılar, kapıcılara dağıttı. Pâdişâh'm huzuruna çıktıkça, bir hizmetkârına getirttiği ceylân postunun üzerine otururdu. Bu hâller üzerine Sultân Murad, kendisini ayakta karşılamaz oldu. Nihayet Pâdişâh, Hurrem Şâh'ın iki devlet arasındaki iyi münâsebetlerin korunması için bir iki defa kıymetli hediyelerle sefirler göndermiş olduğunu ve bu derece şüpheli bir muvaffakiyet umûdiyle o kadar uzak bir hududa Osmanlı ordusu gönderemiyeceğini kendisine anlattı. Şunu da ilâve etti:

- «Elbise verilmiş olsa, onu giyecek vücûd nerededir?»⁵⁵⁵

Şehzade bu ifâdeden hatırı kırılarak, huzurdan çıkıp, bir daha görünmemiştir.⁵⁵⁶ Bâzılarının rivayetine göre, derviş olduğu halde vefat

⁵⁵⁴ Huzûr-ı şahanede ceddi Timur'u anıp •Sâhib-kırân-ı zaman» diye yâd eder-

⁵⁵⁵ Naîmâ'dan anlaşıldığına göre. Pâdişâh bu sözleri bizzat Mîrzâ'ya söylemiş deftitdir; metinde belirtildiği gib. Hurrem Şâh'ın iyi niyetini arzetmesi ve-o kadar uzak bir yere asker gönderilmesi münâsib olmayacağını, «tenhâlarında» yâni bâzı mahremlerine söylemiş ve «Farz edeyim ki, Allah libîs vermiş; endam nerede?» mazmununu söylemiştir. Naîmâ, s- 225 (Mütercim)

⁵⁵⁶ Şeh7fte, Pâdişâh'm -kendisine söylemiş olmadığı- o sözden değil, sözlerinin yerine getirilmemesinden gücenerek gitmiştir. Naîmâ, s. 216 (Mütr.)

etmiş, bâzılarının rivayetine göre de yolda giderken, gönderilen adamlar marifetiyle îdâm edilmiştir.

Gerek harb ve sulh zamanında, gerek İstanbul ve Edirne'de IV. Murad'ın şiddeti devam ediyordu. Yeknesak bir kati ve işkence görölüyordu ki, vâsıtalara muhtelif olsa da, hepsinde netice bir idi. Tem-kîn ve hiffet, akıllıca ve ihtiyatsızca hareket, cinayet ve ma'sûmi-yet, iktidar ve zaaf hep kılıç ve kemend ile mükâfatlandırılıyordu. Ölüm bâzan bir kişinin îdâmıyle, bâzan katliâm suretiyle dâima yıldırım gibi seri, dâima veba kadar şiddetli olarak hükmünü icra etmekten geri kalmıyordu. Pâdişâh Edirne'ye seyahatinde bir köprüden geçiyordu; otuz Hindli derviş, zât-ı şahaneyi görmek arzusunda bulunarak, hâssa askerleri ve dilencilerle Serseriler tarafından ızzaklaştırılmamak için, köprü'nün kemerleri altında gizlenmişlerdi. Sultân Murad yaklaşıncaya, bu zavallılar gizlendikleri yerden birdenbire çıktıklarından, Pâdişâh'm atı ürküp, süvarisini düşürdü. Birkaç

di. Naîrr.a. Osmanlı memleketinde ve Osmanlı Pâdişâhı huzurunda Topal Timur'dan bahs ve Öyle bir mel'ûn-ı gaddar ile iftihar etmek büyük münasebetsizliktir. (Mütercim).

dakika sonra otuz dervişin başı yol üzerine konulmuştu (Haziran 1634).⁵⁵⁷ Gümölcine naibinin zulümlerine dâir bir şikâyet geldiğinden, Edirne bostancıbaşı suçlunun başını getirmek üzere gitti. O sırada nâib değiştirilmiş olduğu halde, haksız yere ve başka biri tahkikat yapılmaksızın îdâm edildi.

Pâdişâh, İstanbul'a döndüğünde bostancı-başının araştırmalarını, bizzat beraber bulunduğu gece gündüz kol dolaşmasını, kahve, tütün, afyon, şarâb hakkındaki emirlere aykırı hareket ederken yakalananların idamını mevkî-i icraya koydu. Sarayda bir elmas kaybolduğu için, bir çavuş bunu çalmış olmak zannından dolayı kazığa vuruldu.⁵⁵⁸ Hassa hizmetkârlarından biri cirid oyununda Pâdi-şâh'ın bir darbesini savuşturmuş, ondan sonra da gazabından kurtulmak üzere gizlenmiş olduğu için, İstanbul kapıları, firarı bulunup da îdâm edilinceye kadar kapalı kaldı.⁵⁵⁹ Galata sarayında yangın çıkması üzerine, ağa (saray muhafızı) darağacına götürüldü; Galata voyvodası, yangından doğan zararı tazmin etmek üzere ölümden

⁵⁵⁷ «Zâtı şâhâne, Edirne'de şiddete dayanan metoduna devam etti.-Birkaç Hind hacısının ortaya çıktırması üzerine Pâdişâh attan düştü.. 24 Haziran 1634, Venedik Hulâsası; Riko, s. 38.

⁵⁵⁸ «Bir çavuş, bir elmas kaybolmasından dolayı sarayda boğulmuştur.» Venedik Hulâsası.

⁵⁵⁹ «Pâdişâh'm bir cirid darbesini savuşturmuş olan "bir delikanlıyı ele geçirmek için İstanbul kapıları kapandı.. 8 Mart 1635, Venedik Hulâsan.

kurtulabildi.⁵⁶⁰

   ir Nefî'nin İdamı

Haziran'da Üsküdar'da yeni bir yangın çıktı; bir de zelzele oldu (14 Haziran 1632). Eğer bu defa  u iki tabiat hadisesi yeni i kencelere sebep olmamı sa, Murad'ın saltanatını kanla lekeleyen ve en çok dikkati çeken iki  d m n mukaddimesi sayılabilir müverrihin nazar-ı dikkati, yalnız başlıca katli amlar, yâhud mağdurun isminin   hretinden dolayı nazar-ı dikkatleri celbetmi  olan katiller üzerinde durabilir.    ir Nefî ile vezîr Abaza'nın idamları bu son

kategoriye girdiğinden şüphe yoktur. Hasankale'de do mu  olan Nefî -ki Osmanlılar'ın en büyük hicviye  airlerindendir- Pâdişâh'ın hus   mahremiyetine nail olmuştu; t  o zamana kadar ki, bir gün Sultân Murad,   irin Sihâm-ı Kazâ'sım okurken, ayaklarının dibine d  en yıldırmı semavî bir ihtar sayarak, sarayından uzaklaştırdı. Bununla beraber Nefî çok geçmeksizin dîvân-ı defter 'de (mâliye nez retinde) bir memuriyete geçerek,⁵⁶¹ yine Pâdişâh'ın hus   meclisine dâhil olmuştu.

Sultân Murad'ın Edirne'ye gidi inde sürülen diğer    vezîr ile beraber, bu defa Rodos'daki menfasından dönen Bayram Pa a hakkındaki şiddetli bir hlcviyyesi, zamanın en büyük Türk   irinin hayâtını kaybetmesine sebep oldu. Saldırıya uğrayan z t, tarziye istemesi üzerine, suçlunun ba ı kendisine ihsan edildi.⁵⁶² Hicivlerinin oklarına ekseriya kendileri hedef olmuş bulunan ulemâ, Nefî'nin katline sevinçle fetva verdiler.⁵⁶³ Onlara göre, evvelce  te -i asum n  (yıldırım) tarafından tehdîd edilmiş olan bu hicivcinin -ki son derece tesirli bir kılıç olan kalemi istisnasız bütün vezirlere

⁵⁶⁰ Ravzatttl-Ebrftr. Acemt-o lam sarayında yangın; muhafız a a Pâdişâhın iadesiyle asıldı. Galata voyvodası Al   eleb ,  d m  cezasından kurtulmak için yangından doğan hasarın tazminine mecbur oldu. » 14 Ocak 1635.  sk dar'da başka bir yangın, zelzele. » Venedik H l sası.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/177-187.

⁵⁶¹ Cizye, başka bir t birle harâc defterdarlı ı ki. gayrimüslim kavimlerden alınan nakit vergiyle il li muhasebe  ubesi demektir. (Mütercim)

⁵⁶² Taht-ı h mSy n yanına yıldırım d  t  nde. Pâdişâh Nefî'yi me'm riyetin-den azlederek, hidve tövbe ettirmiş idi. Sonra yine m lttefit olup, pâdişâh yakınlarından oldu. Bir gün Bayram Pa a'yı uzun bir kas de ile hicvetmi ti. Pâdişâh, hus   meclisinde «Nefî, t re bir hicvin yok mu?» diye ağzını arayıp. Bayram Pa a hicviyesini vermesi üzerine, bunu pa aya göstererek Nefî'yi katlettirmi tir. Nefî, Bayram Pa a'yı Sultân Murad'ın emriyle hicvetti i halde. Bayram Pa a'mn ısrarı üzerine katline izin verdiği hakkında halk arasında dolaşan rivayetin aslı yoktur. » Naîmâ'dan telhîs, c. 3, s. 235 ve 239. (Mütercim)

⁵⁶³ «An   ir-i he   u ki nftm-ı ost Nefî / Katle  bec r mezheb v cis    katli efil» (Bir hiciv şairi ki adı Nefî'dir / Dört mezhebe göre onnn yılan gibi katli v cibdir) mefhûmu üzere ulem y-ı vaktin ib ha-ı demini tecviz itdikleri -Nefî...» Nafm , s- 236 (Mütercim)

isabet ediyordu- katlini emretmek için bir hakkaniyetti.⁵⁶⁴ Bedbaht şâir saray odunluğunda⁵⁶⁵ hapsedilip, orada îdâm olunarak cesedi dalgalara bırakıldı. Çavuş-başı kendisini siyâset mahalline (îdâm edileceği yere) götürürken:

- «Nefî, beni tâkîb et, oklannı kesebileceğin (Sihâm-ı kaza; yâni kaza okları tedârik edilebilecek) bir ormana gideceğiz.» demişti.

Nefî:

- «Mel'ûn! Sen de mi hicve karışyorsun?» diye cevâp vererek,⁵⁶⁶ vezîr hakkında bir küfür seli döktürmeye başladığı,⁵⁶⁷ ancak son nefesini verdiği sona erdi.⁵⁶⁸

Abaza Hasan Paşa'nın İdamı

Abaza'nın îdâmı, Osmanlı memleketlerinde daha ziyâde yankı yapmıştır. İlim ve irfandan behresiz, fakat tavırları bahadırâne olan sabık Bosna Vâlîsi, Tuna'dan dönüşünden beri Pâdişâh'ın oldukça itimâdına mazhar olmuştu. Sultân Murad, Abaza yanında olmadıkça, ne piyade, ne süvari olarak dışarıya çıkmazdı.⁵⁶⁹ Zât-ı şâhâ-ne ve ondan sonra bütün saray halkı elbise biçiminde, kılıç bağlamakta, kavuk sarmakta Abaza'yı örnek tutarlardı. Kaftanlar, kavuk* lar, at takımları hep «Abaza-vâri» idi.⁵⁷⁰ Abaza,

⁵⁶⁴ Fakîhler, Nefî'nin katli hükmünü «Nefî nâmında olan o şâir-i heccâvın katli, yılanın katli gibi, dört mezhebe caizdir» demek olan:

Ân şâir-i heycâgû ki nâm-ı nâm-ı ost Nefî Katleş beçâr mezheb vâcib çü katli-i efi

Farsça beytiyle te'yîd eylediler.

(Naîmâ (c. 3, s. 236), beyt-i mezkûr «mefhûmu üzere ulema-i vakt, ibâhet-i demini tecviz itdikleri Nefî» demiş olduğundan, Hammer, fakîhlerin, o beyitle şâirin katline ceVap verdiklerini zannetmiştir. Hâlbuki, şerh! hükmün Farsça beyitle te'yîdi mümkün olmadığı gibi, Nefî hakkında îdâm kararı şerhi dahî çıkarılmış değildir. Naîmâ'nın maksadı «Bu beyit mefhumunca, Nefî'nin katlini mübâh addedenler bulunmuş ki, bunların içinde ulemâ dahî vardır» demekti, tslâm şerîati, hiciv için adam öldürmekten münezzehtir. Mütercim)

⁵⁶⁵ Bayram Paşa sarayının odunluğunda. (Mütercim)

⁵⁶⁶ Bu konuşmanın Hammer'in yazdığı gibi zarîfâne olmaması teessüfe şayandır. Çavuş-başı boynu eğri bir kaba adam olduğundan, Nefî'nin önüne düşüp, götürürken «Gel, odunlukta hicv edecek biri var» demiş; o da «Yörü, bildiğinden kalma, mel'ûn!. cevâbım vermişti. (Mütercim)

⁵⁶⁷ Zîr ve bâlâya vâfir şûtûm-ı galîza itmiş» Nalmâ, s. 236 (Mütercim)

⁵⁶⁸ Ah kim kıydı felek Nefî gibi üstada!. 1044 (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/187-189.

⁵⁶⁹ «Abaza, Pâdişâh'a bir derecede takarrüb hâsıl etmiş İdi ki Pâdişâh her ne vakit seyr tarikiyle bir tarafa gitse Abaza elbette haber alarak, yoluna çıkardı; beraber giderlerdi.» Naîmâ'dan, s. 229 (Mütercim)

⁵⁷⁰ «Fetva emânî Şeyh-zâde efendi rivayet eder ki, Abaza Eflâk tarafında serdar iken, mezâliminden şikâyet edildiğinde. Pâdişâh katline yemin etmiş olduğundan, muahharan aman verilerek, getirilmesi üzerine, yemin yerini bulsun diye, kılıçla ensesine vurmuştu- Yarası kapandıktan sonra, aralarında bir yakınlaşma husule geldi. Abaza bahâdır, şekil ve şemâili güzel bir adamdı. Libas ve destarda (elbise ve sarık hususunda) latif ihtirâlan olup kendisini ve atlarını tezyîn ederdi. Elbisesinin tenasübü, yiğitçe tavırları Pâdişâh'a hoş geldiğinden, Abaza nasıl giyerse Pâdişâh da öyle giyerdi. Hattâ bir gün İkiisi birlikte giderlerken, ikisinin de

moda hüküm* darıydı. İran aleyhine düşünülen muharebe hakkındaki plânı Pâdi-şâh'ı tamâmiyle cezbetmişti. IV. Murad'a diyordu ki:

- «Pâdişâhım, Acem ikliminin bütün yollarını bilirim; güç kolay bütün hududuna vukufum vardır. Zât-ı şahanenizi üçbin süvâ-rî ile Ejderhân ve Demirkapı semtlerinden Şirvan'a çıkarayım; mu-tâd olduğu üzere ordu dahî Erzurum'dan gelsin; az müddet zarfında Şirvan'ı ve bütün İran'ı zabt ederiz.»

Bu düşünceler Pâdişâh'ın tabiatına muvafık görüldüğü kadar, kaymakam Bayram Paşa'ya, müftî Yahya Efendi'ye, Pâdişâh'ın nedimi olan silâhdar Mustafa Ağa'ya, uygunsuz görünüyordu. Özellikle Silâhdâr, Abaza aleyhine ancak ölümüyle sükûn bulacak derecede kin bağlamıştı. Çünkü Abaza, Bosna Valisi iken, büyük servetinden dolayı Mustafa Ağa'nın babası hakkında her türlü baskıyı reva görmüştü. IV. Murad'ın dâima kanlı olan kılıcı gölgesinde hükmünü yürüten «üçlü koalisyon», mîzâcî itibariyle sû-i zanna mail bulunan Pâdişâh'ı, o koalisyona hasım görünen Abaza hakkında tahrikte hiçbir suretle kusur etmediler. Zât-ı şahanenin şüpheleri, ma'-tûf olduğu şahsa emniyet verici olmayacak bir tarzda aleniyet kazandı. Pâdişâh bir gün Topkapı civarında mutadî veçhile dolaşırken. Abaza Eğrikapı'da tesadüf ederek, eteğini öpmek üzere atından inmek istedi. Pâdişâh at üzerinde kalmasını emrettiyse de, bir müddet sonra az bir mesafeden kendisini tâkib etmekte olan bostancı zabitanı:

- «Tiz buraya gel!» diye çağırarak, «Abaza'yı hemân atından indir, kılıcını al!» emrini verdi.

Abaza derhâl attan inerek, kılıcını kendisi teslim etti. Bostancı:

- «Pâdişâh'ın yanında kılıç ile gitmek usûle mugayir olduğunu bilmez misin?» dedi.⁵⁷¹

Abaza bu sözlerden endişeye düşerek, Anadolu'ya firarını çabuklaştırmak üzere, Üsküdar'a gizlice 50 at gönderdi. Mühim bir tasavvurla meşgul olduğu vakit mutadî olduğu üzere, geceleri tenhâ bir yerde enine

aba cepken giymiş olduklarını gördük. Abaza'dan sonra da Abaza kesimi kaftan, Abaza-vârl kavuk. Abaza tarzı rant ve kılıç halk arasında birçok seneler sürdü.» Natmâ'dan telhis, s. 231 (Mütercim)

⁵⁷¹ Bostancı oria-başısı, sonra bölük ağası, daha sonra çavuşbaşı olan Acem İbrîhîm Ağa nakleder ki: Bir gün Pâdişâh yalnızca ata bindi: ben beraber gitmeğe me'mûr idim; başka kimse yoğidi. Topkapısı'ndan çıktı. Topçular tarafına teveccüh eyledi. Meğer Abaza Paşa, âdeti veçhile haber almış; Eğ-rikapı'dan çıkarak, selâma durmuş. Pâdişâh irişince Abaza atından indi; ri-kftbı öpmek istedi. Pâdişâh inmemesi için and virdi. Dizgin beraber gidiyorlardı. Biraz gidildikten sonra, Pâdişâh Abaza'ya bakarak «Bre bostancı. ttz gel!» diye beni çağırđı. «Buyur, hunkârıfro» diye vardım, «Tiz Abaza'yı atından indir, kılıcını al, sen kuşan!» dedi. Abaza fit'hâl atından inüp, kılıcı belinden çözerek, bana verdi. «Devletlü Paşa! Pâdişâhlarla kılıcı belinde - hem-inân olmak olmaz, bu kaaîdeyi bilmez misiniz?» diyerek kılıcı aldım; PâHîşflh «Sakın virme!. dimius olduğu içim. tuhfe-î rüzgâr olan o kılıcı temellük eyledim.» Naîmâ'dan telhis, s. 229230 (Mütercim)

boyuna gezer, elindeki sedef teşbihi çekerdi. Pâ-dişâh'a naklolunan bu tafsilât, tabîî olan emniyetsizliğini ve hakkındaki şübhelerini artırdı. Ermenîler'le Rumlar'ın Kudüs-i* Şerif de Kamâme Kilisesi'nin temellükü mes'elesî⁵⁷² Abaza'ya son darbeyi vurdu. Ermeniler, Abaza'yı kazanmak için 20.000 gurus göndermişlerdi. Sultân Murad bundan haberdâr olarak, Abaza'yı çağırıp da, onlara yardım için ne kadar para almış olduğunu sorunca, Abaza kekeliyerek, 12.000 gurus aldığını söyledi. Bu yalan, Pâdişâh'ın gazabını son dereceye çıkardı. Mukaddes mahal hakkında Dîvân-ı hümayûnda kaymakam Bayram Paşa ve kazaskerler tarafından karar verileceği gün, güneş doğmadan evvel, Sultân Murâd -bostan-cıbaşı Duçe'nin ikaametgâhında geceyi geçirmiş olduğu- Anadolu Köşkü'nden, Duçe ile beraber ikisi yalnızca Rumeli Köşkü'ne müteveccihen kayığa binmiş idiler. Sahilden İstanbul'a gitmek üzere ata bindi. Beşiktaş'ta bir köylüye rastladılar ki, öküz koşulu araba-sıyle yolu kapatmıştı. Sultân Murad derhâl bir ok attı; köylünün düştüğünü görerek, bostancıbaşıya başım kesmesini emretti. Bostan-cıbaşı:

- «Pâdişâhıma uzun ömürler! Terbiyesizin canı daha ok değdiği zaman bedeninden ayrılmıştır» cevâbım verdi. Bu işbitirici söz, yalnız yaralanmış olan köylünün hayâtını kurtardı.

Sultân Murad güneş doğmadan önce, Ayasofya Camii kapısında idi. Dîvâna gelecek Ermenüer'in hepsini îdâm ettirmesini kaymakam paşaya tebliğ etmek üzere, tebdil-i kıyafet ederek Dîvân'a girmesini Duçe'ye emretti. Duçe tesadüf ettiği bir Rumeli neferiyle elbisesini değiştirerek ve nefer sıkı bir muhafaza altına alarak, derhâl bir arzihâl yazdırdı. İstidanamesi elinde, Rumeli neferi urbasıy-le Dîvân'a girdi. Bostancıbaşıyı pek güzel tanımış olan Bayram Paşa, ehemmiyetsiz bir tavırla arzihâli alarak tezkireciye verdi. Tez-kireci istidanameyi okumakta iken, Duçe'den saray dilsizleri lisa-nıyle göz ucundan sür'atli bir bakış atfederek, «Ne var?» diye sordu. Diçe dişlerini sıkarak; yine o lisânla cevap verdi ki: «Pâdişâh pek hiddetli» demekti. Bunun üzerine Bayram Paşa, nefer kıyâfe-tindeki Duçe'ye yanma gelmesini işaret ederek, o da aldığı kanlı emîri ona söyledi. Bayram Paşa, bunu hemen kazaskerlere tebliğ etti. Onlar da dehşetle dinlediler. Daha sonra cellâd ve subaşıya dîvânda hazır bulunan birçok Ermenîler'den birkaçının başını kesmelerini emretti; emir derhâl icra

⁵⁷² Naîmâ'ya nazaran Ermenîler'le Rumlar'ın münazaası Kızıl Yumurta Günü'-ne müteallik idi. O günü tftıyn için Kudüs-i Şerifte Kamâme Kilisesi'ne adam gönderilip, onun dönüğüne kadar beklemeye karar verilmiş iken, Ermeniler daha önce Abaza kuvvetiyle işi bitirmek istemişlerdi. (Mütercim)

olundu.

Bu sırada Pâdişâh saraya vâsıl olmuştu. Abaza'yı çağırıp, Güvercinlik yakınında bir bahçede hepsine emir verdi. Duçe, dîvândan döndüğünde, Pâdişâhtan Abaza'nın îdâmı fermanım alarak, bir bostancı ile kendisine gönderdi. Sultân Osman'ın necib intikamcısı tam bir teslimiyetle:

- «Pâdişâhımın emridür»⁵⁷³ cevâbını verdi.

Bu söz üzerine, namaz kılarak, ruhunu Cenâb-ı Hakk'a, cismini cellâda teslim etti (29 Safer 1044 - 24 Ağustos 1634). Ertesi gün na'sı kaldırılarak, vezirlere mahsus resmî kavuk ile (mücevveze) tabuta konuldu: Müftî, vezirler, bütün devlet büyükleri cenazeyi teşyî ettiler. Sultân Bâyezîd Camii avlusunda namazı kılınarak, tâbut, Kuyucu Murad Paşa'nın türbesine götürüldü.

Âsî Canpulad'ın askerleri arasındayken, Halil Paşa'nın şefaatiyle⁵⁷⁴ kuyu içinde can vermekten kurtulmuş ve nihayet ebedî ikaa-metgâhında Kuyucu Murad Paşa'ya komşu olması mukadder bulunmuş olan meşhur Abaza, sonunda bu suretle ortadan kaldırıldı. Sultân Murad dahî, biraderinin intikamını alan, yeniçerileri öldüren, İran ve Lehistan'a karşı Devlet'in yerinden oynatılmaz müdafii olan bir adama ancak bu kadar mükâfat verebildi. Müstebid hükümdar, isyana karşı isyan ile zafer bulmak şeklindeki iktidar prensibini, bu suretle kılıçla parça parça ediyordu.⁵⁷⁵

KIRKSEKİZİNCİ KİTAP

Sultan Murad'ın Erzurum Üzerine Kanlı Yürüyüşü

Revan'ın Fethi

Padişah'ın Kardeşlerinin Katledilmesi.....

İstanbul'a Dönüş

Tercümanların İdamı.....

Kamame Kilisesi'nin Durumu

Sarı Kâtib İle Defterdarın İdamı

Kadı-Zâde'nin Vefatı.....

Revan'ın Sükutu

Yeniçeri Katibi İle Canpulad-Oğlunun İdamı

⁵⁷³ Abaza, hattı okuyunca. Allaha hamd ederek, ve «Dünyâda bir muradım kalmadı; emir pâdişâhın, hiç gam değildir» diyerek, itbâmn muhafazasını Pâ-dişâh'a sipariş etti, namaz kıldı, sonra bostancılar kemend attılar. Naîmâ, s. 229. (Mütercim).

⁵⁷⁴ Halil Paşa, o vakit yeniçeri ağası, ve Abaza genç bir yiğit idi. (Mütercim)

⁵⁷⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/189-192.

Küçük Ahmed Paşa'nın Kahramanca Ölümü	
Belgrad Ve Budin'de Önemli Vak'alar.....	
Rakoçi'nin Zuhuru	
Sadrazam Mehmed Paşa'nın Azli, Bayram Paşa'nın Sadâreti.....	
Kırım Hanı Canibeg Ve İnayet Girayların Ardarda Azilleri.....	
Azak'ın Ruslar Tarafından Ansızın Zabtı	
İran Sefareti	
Veba Ve Sultan Kaasım'ın İdamı	
Sultan Murad'ın Bağdad Seferi	
Sakarya Şeyhi Mes'elesi	
Yeni İdamlar	
Emir Çelebi'nin Ölümü	
Tütün İçenlerin Takibi	
Sadrazam Bayram Paşa'nın Vefatı, Tayyar Mehmed Paşa'nın Sadâreti	
Hînd Elçisi.....	
Yeniçerilerde İhsan Tevzii Ve Top Nakli	
Tımar Kavgası	
Bağdad'ın Muhasarası Ve Fethi	
Sadrazam Tayyar Paşa'nın Şehadeti	
Urmiye Şeyhinin İdamı.....	
Sultan IV. Murad'ın İstanbul'a Girişi	
Sultan Mustafa'nın İrtihali	
Sefirlerin Kabulü	
Kaymakam Mehmed Paşanın İdamı	
Sadrazamın İran Hududundaki Harekâtı.....	
İran İle Kasrı Şirin Anlaşması.....	
Sadrazamın Dönüşü	
Piyale Kedhuda'nın Kazaklar'la Muharebesi.....	
Meşhed Türbedarı İle Bir Kimyacının İdamı	
Arnavudlar'ın İsyanı	
Bosna Hududunda Karışıklık	
Venedik'le Barışın Bozulup Tekrar Sağlanması	
Sultan Murad Köşkü: «Revan Köşkü»	
Sultan IV. Murad'ın İrtihali	
Sultan Murad'ın Şahsiyeti	
Göriceli Koçı Beğ'in Tesiri.....	

KIRKSEKİZİNCİ KİTAP

Sultan Murad'ın Erzurum  zerine Kanlı Y r y    

Sultân Murad, saltanatının ilk oniki senesindeki y r y    lerinden Bursa ve Edirne'den öte tarafa ge memi ti. Lehistan muharebesi hazırlıklarını - kendisi ordunun başına geçmeksizin- s ratlendirmekle iktifa etmişti. Şimdi ise, Devlet'in hudud kalelerini İranlılardan kurtarmak için açılan büyük seferi bizzat idare ettiğini göreceğiz.  ubat ayında (4 Ramazan 1044 - 21 Şubat 1635) Pâdişâh'ın ota ı     dar'a kuruldu. 48 cemaata ve 600 esnafa ayrılmış olan istanbul ah lisi Pâdişâh'ı ve orduyu te   e  ıktılar. Bu savaş manzarası yüksek bir siy  s  maksadı gösteriyordu. Bu suretle ahâlînin hakîkî kuvveti ve vaziyet m  kil t kazanıp da mecburiyet g r ld  u takdirde, payitaht cem at ve esnafından ne kadar yardım görülebileceği anla ılmak isteniyordu. «Esnaf»⁵⁷⁶ us l n n te's si Osmanlı Devleti'nden daha eski olup, H l fet'in bahtiyar senelerine, yâni -an'anelerin Peygamber zamanına ve onun ashabından ilk Dört Halîfe zam nlanna kadar  ıkard  - uhuvvet-i d niyyenin (d n karde li inin), şehirlerin esnaf kısmında tar katlere  id emirler derecesinde müessir olduğu bir devreye tesad f eder. Her cem at, bir peygamberi, yâhud bir vel yi   t d bilmi  ve Mi'r c gecesinde Cibril tarafından Peygamber'e takdîm olunan beyaz ipekten dokunmuş  nl  e - fakat kabaca- bir işaret olmak üzere, esnafın deriden yapılmış önlükleri d n  cemiyet ve tar katlerin kemer ve seccadeleri kadar mukaddes bir i tima  alâmet sayılmıştır.⁵⁷⁷

Sultân Murad, esnaf, asker, hassa askerleri, vezirler, ulemâ, En-, der n ve B r n a aları refakatinde, İstanbul'dan ayrıldı.

Ota -ı h m y nunun     dar'a kuruldu unun onyedinci g n , Pâdişâh, kararlaştırılan hedefe doğru hareket etti. O zaman Mart ba ları idi (22 Ramazan 1044 - 11 Mart 1635).⁵⁷⁸ Bayram Pa a kaymakam sıfatıyla

⁵⁷⁶ Almanca'ran «Zunft» ketitnesi Arabça'nın «Sınıf» kelimesinden bozmadır ve «Esnaf» demektir.

⁵⁷⁷ 48 cem at ile 600 esnafın ne sıra ile tertîb edildikleri hakkında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne ve müverrihin (Hammer'in) İstanbul ve Boğaziçi eserine bakınız, c. 2. s. 394-425. Dikkate şayandır ki, Evliya'da zikredilen 48 takımdan 15'i cem at ve diğer 33'  esnaf diye isimlendirilmiştir. İhtimâl ki bu bir sehivdir.

Evliya Çelebi Scy hatn mesi'n n basılmış olan birinci cildinin 511. sa ifesinde «istanbul ve tev biinde bulunan as kir ve esnaf» hakkında tafsilât ba lar. Ulemâ, me  y h, askerin her sınıfı, h sılı her türlü meslek erbabı dâhil olmak üzere 57 fasılda 1100 sınıf yazılıdır. Bu tafsilât incelenmeye şayandır.

⁵⁷⁸ Naîmâ (c. 3, s. 237), «Ramazanın yigirmi ikinci sebt güni» diyor; lâkin 1635 Mart'ının onbiri cumartesi değil, pazar'dı. (Ramazan ba ının  er'at s b tu, takvim hesabından bir p n sonraya teehh r etmiş demektir) (Mütercim).

İstanbul'da kaldı. Yeniçeri ağalığı -birbirini müte-âkib dört defa Abaza nezdine gönderilerek, Abaza'nın bundan böyle yeniçeri Öldürmiyeceğine dâir onunla anlaşma yapmış olan- Mus-liheddîn Ağa'ya verildi. Yol esnasında, bundan sonra zât-i şahanenin malûmatı olmaksızın, hiçbir yeniçerinin mütekaaîd (oturak) ve me'zûn (korucu) nâmıyla ordudan geri kalamıyacağını bildirir şiddetli bir irâde çıkarıldı. İzmit ve İznik arasında kâin Kazıklı Der-bendi'nde, bu emre muhalif ilk hareket, ordunun en iyi ve en eski neferlerinden Galatah Çelebi'nin îdârmyle merhametsizce cezalandırıldı.⁵⁷⁹

Asîlerden Karayılan-oğlu nâmında Tiki kardeş îdâm edildi. Bu iki kardeşten Sefer Beğ orduya gelmek üzere emir alarak, Pâdişâhı uzaktan görür görmez bahadırılığını gösterip de merhamet-i şahaneyi tahrik etmek için soyunmaya başlamıştı. Lâkin Pâdişâh iki parmağıyla katlini işaret etti. Diğeri olan Hamza da öldürüldü.⁵⁸⁰ Bardakh'da, eskiden Karaman beğlerbeği ve şimdi Manisa sancak-beği olan Tûtîci (Duducu) Hasan Paşa, mükemmel şekilde teçhiz edilmiş ve muntazam hareket eder 2.000 asker ile orduya iltihak etti. Ancak Tûtîci, son Manisa karışıklıklarında istenilen şekilde ha* reket etmemiş olduğundan, Sultân Murad kendisim görünce:

- «Bre mel'ûn! Birkaç düşmanın hakkından gelemedin, şimdi bana alay gösterirsin! Kesilsin başı!» dedi ve emir yerine getirildi.

Ordu, Eskişehir'den öte Ilgın'a vâsıl olduğu zaman, Karaman beğlerbeği Celeboğlu Alî Paşa karşıladı. Daha önceleri isyancılar takımından bulunduğu için, o da Argıdhâm'nda îdâm edildi. Bolvadin'de Gürcî Mehmed Paşa'nın oğlu Hamîd Beğ ile Aydın Beği No-gay Paşa'nın oğlu aynı akıbete uğrayacaklarken, Pâdişâhın yakınlarından bâzılarının te'sîrli şefâatleriyle kurtuldular (1 Zilka'de 1044 - 18 Nîsân 1635). Lâkin Karaağaç kadısı, yalnızca ilgisizliğinden şüphe edilmesi yüzünden, tshaklı'da cellâda verildi.

Konya'ya bir merhale kala, Sultân Murad ileri geçti. Şehre vardığında, kalede mahbûs olan Araboğlu Mustafa ile hapishane arkadaşı katledildi. Maktullerin cesedleri, «hoş geldin» dercesine Pâdi-şâh'm atlarının ayakları önüne konuldu.

Sultân Murad Konya'ya girer girmez, «Ahmedek» (Ahmedin) adı verilen kaleyi ziyaret etti, ki Selçuklu Keyhusrev'in oğlu İzzed-dîn Keykâvus

⁵⁷⁹ Galatalı Çelebi solak-başılardan idi; bir ihtiyar yeniçeriyi İstanbul'da bi-raktırmıştı. Naîmâ'dan (Mütercim)

⁵⁸⁰ Naîmâ (c. 3, s. 238, İst- basura).

tarafından yaptırılmıştır.⁵⁸¹ Ondan sonra, büyük tasavvuf şâiri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Türbesinin yanında bulunan ve Osmanlı memleketlerinde ilk defa olmak üzere te'sîs edilmiş bulunan Mevlevihane'yi ziyaret etti. Şeyh'in hazırlamış olduğu sofraya müteşekkiren, Sultan Murâd, hankaaha yeni varidat ve özellikle

Suğla voyvodası tarafından te'diye olunmak üzere 1.000 gurus ilâve etti.

Nogay Paşa'nın oğluna kedhudâlık eden Koca Arslan Ağa'nın başını getirmek üzere, îsmâil Ağa mübaşir unvâmyle Beğşehir'i gönderildi. Sipâhî Gürcî Osman, Sultân Osman'ın katlinde medhal-dâr olmak üzere, îdâma mahkûm oldu. Bor yakınında Nekkaarezen Çayın'nda zeâmetli çavuşlardan Cevherî-zâde, bir çubuk tütün içmiş olduğu için, merhametsizce katledildi. Kayseri'de, Kadı Gökde-reli-zâde, zahire tedarikindeki kusurundan dolayı, şiddetle azarlandı; lâkin hakkında gösterilen şiddetten alenî şikâyetle bulunduğu ve ağzına geleni söylediği için kılıçla susturuldu. Beğşehir sancak-beği Keskinli Alî Paşa kötülük ve zulûmlerinin cezasını gördü.

Sultân Murad, Develihisar'dan araba ile giderken, bir yaban keçisinin atların önünden olanca sür'atiyle kaçmakta olduğunu gördü. Derhâl at istedi, göz açıp kapayıncaya kadar atma bindi, keçinin arkasından koştu ve bir okta vurdu. Hayrete düşen ordu hep bir ağızdan «Aleyke avnullah!» diye bağıriştılar,⁵⁸² Sultân Murad'ın bedenî gücü fevkalâde ve en zorlu pehlivanlarla güreşebilecek derecede idi. Bir gün, ordunun en iri cüsseli ve en kuvvetli adamlarından biri olan vezîr Mûsâ Paşa'yı kemerinden tutarak birkaç dakika havada bulundurmuşur.⁵⁸³

IV. Murad, asker arasına şiddetiyle ne kadar korku ve dehşet verirse,

⁵⁸¹ Sultân Murad, .Ahmedek» (veya Ahmedin) diye meşhur olan bu iç kaleye yalnız başına giderek, hendek üzerindeki ağaç köprüye at sürmesi Özerine. Hrtiyâr bir Arnavud olan kale muhafızı: -Bre Ağa! Attan fın, pty&de yürüt Bu pâdişâh kal'asıdır; at ile çıkılmaz!» diye bağırmiş İdi. Pâdişâh muhafızın bu hareketinden pek mahzûz oldu. Nafmâ'dan, s. 239 ve 240 (Mütercim),

⁵⁸² Peçevt, bizzat gören ve bu sırada silâhdar, daha sonraları Budin vâlîsi olan Mûsâ Paga ile bu seferde otağ-ı hümâyûn hizmetine me'mûr olarak, sonradan bir anlaşma için Budin'e gelmiş bulunan Osman Ağa'dan rivayet eder ki : Pâdişâh Kayseri'den Develihisar sahrasını gidişi esnasında arabada İdi. Bir gebeş-i deştî çıktı. Hemati «Bre at!» buyurdu. Ata o kadar sür'at-le siivâr oldu ki, sanki evvelden at üzerinde idi. Eline bir mızrak aldı. Berk-ı hâtîf gibi irişdi, mızrağı gebeşe o kadar şiddetli urdu ki. bir taraftan bir tarafa geçüp yire saplandı. Bî-pâyân olan asker-i îslâm «Aleyke avnullah. diye bağınşdılar. Telhîsen, c 2, s. 431-432 (Mütercim).

⁵⁸³ Mûsâ Paşa nakl eder ki: «Ben harem-i hümâyûnda silâhdar iken. Pâdişâh nice defalar .Gel silâhdar!» diyerek, ve sağ eliyle kuşağundan tutarak, bir eliyle başının üzerine kaldırır, sarayda ise hâsodayı, ve bağçelerden birinde ise bulunduğu safâyı bu hâl ile devr ederdi. Yüksekden mermer merine bırakverir, diye korkardım. Kaldırdığı gibi bırakırdı. «Mûsâ Paşa Rumeli tâbirince «kemikli» bir adam idi. Peçevî'den telhis, s. 432 (Mut.)

seferin bütün zorluklarına iştirak etmekle de o kadar emniyet telkin ederdi. Birkaç ay atının eyerinden başka yastık, atının gâşiyesinden başka örtü görmemiştir.⁵⁸⁴

Zilhicce'nin 6'smda (23 Mayıs 1635) Sivas sahrasına inildi. Kurban Bayramı'nda silâhdar Mustafa Ağa, ikinci vezirliğe yükselmesinden dolayı, ordu halkının tebriklerine nail oldu. Şimdiye kadar hiçbir silâhdânın vezâreti ilâve mansıb olarak aldığı görülmemiştir. Yine Sivas'ta bir bostancı, hatt-ı hümayûnu taklîd ederek beğler-den, beğlerbeğilerden para çarpmış olduğu için derisi yüzüldü. Na-sûh Paşa-zâde Hüseyin Ağa Budin valiliğine tâyin olunarak, me'-mûriyet ve vezâret berâtıyla beraber, selefi Ca'fer Paşa'nın katli için hatt verildi. Sabık vâlînîn başı kısa bir müddet sonra rikâb-ı hümayûna geldi. Konya kadısı Şehlâ Mehmed Efendi, husûsî bir memur gönderilerek, Konya pazarında asıldı.⁵⁸⁵

Sivas'ta ondört gün kalındıktan sonra, ordu Erzurum'a yöneldi. Pasin sahrasında geçit resmi ve büyük bir askerî tatbikat icra olunarak, Pâdişâh da iştirak etti. Bayram Paşa'nın İstanbul'da kaymakam olduğu gibi, rikâb-ı hümayûnda dahî sadrâzâmın bulunmaması sebebiyle kaymakamlık görevini îfâ eden Murtaza Paşa, İzmir kadısı Tevkîl-zâde'nin o aralık katline emir aldı.⁵⁸⁶

Pâdişâh otağı Üsküdar'a kurulduğu gün, Dürzî emîri, iki oğlu Mes'ûd ve Hüseyin ile beraber, esir olarak İstanbul'a gelmişti. Yukarıda yazıldığı veçhile, kendisi muhafaza altına, oğulları Galata Sarayı hademesi arasına alındı. Pâdişâh'm gidişinden iki ay sonra (13 Nîsân 1635), kaymakam paşa, emîri ve iki oğlunu ortadan kaldırmak üzere bir kapıcı-başı⁵⁸⁷ vâsıtasıyla emir aldı. Orduda haber alınmıştı ki, Fahreddîn'in torunu Mülâhha, Şâm Valisi Ahmed Pa-şa'yı⁵⁸⁸ hezimete uğratarak, Sayda, Beyrut, Akkâ, "Ur (Sûr) şehirlerini yağmalamıştır. Fahreddîn'in başı, bir mızrağın ucuna saplanılarak «Âsî Fahreddîn'in başıdır» kitâbesiyle saray kapısında teş-

hîr olundu. Büyük oğlu Mes'ûd boğuldu, denize atıldı; diğer oğlu

⁵⁸⁴ «Ayluca atının eğerinden başka yastığı, gâşiyesinden başka örtüsü yok idi.» Riko. s. 30.

⁵⁸⁵ Şehlâ Mehmed Efendi'den şikâyetçiler, gelmişti. Bu idâtn ve katiler ekseriya şikâyetlere istinâdendir. Vakıa tahkiksiz, bilhassa cürüm ile nisbeti olmayan cezalar hoş karşılanamaz; fakat bu cildin sonunda müverrihin muhakemesinde dahî görüleceği üzere, Sultân Murad bu şiddetiyle Devlet'te intizâmı geriye getirmiştir. (Mütercim)

⁵⁸⁶ İznâr kadısının Murtaza Paşa ile eski düşmanlığı olduğundan, bu defa onun da şikâyetçileri geldiği zaman, Paşa fırsatı ganimet bilerek eski düşmanını tdtm ettirmiştir. Nafmâ'dan s. 243. (Mütercim)

⁵⁸⁷ Maritti, s. 283, .kapıcı-başı »yi «kapudan paşa» yapar.

⁵⁸⁸ Mağlûb, fakat Maritti'nin (s. 263) yazdığı gibi maktul değil çünkü bir ay sonra, bu Ahmed Paşa'mn Erzurum valisi olduğunu Nafmâ'da görüyoruz. Onun Şam'da halefi de Silâhdar Paşa'dır. Maritti'niri dediği «Alifi. paşa değil, zâten .Alin» Türk İsmi değildir.

Hüseyin, sonraları Galata Sarayı'ndan İstanbul sarayında Enderun hademesi arasına geçmiştir.

Kışı Haleb'de geçirmiş olan vezîr-i  zam Mehmed Paşa, P di-şâh'ın Üsküdar'dan hareketi esnasında oradan  kmış ve taşkın hâlinde bulunan Murad  ayı'ndan geçmek için köprüler yaptırmaya mecbur olmuştu. Mayıs nihâyetinde -en son olarak Lehistan'a elçi giden- şahin A a, Erzurum be  erbe i Halil Paşa'mn idamını emreden bir irâde-i şahane ile sadrâzam nezdine geldi. Rikâb kaymakamı Murtaza Paşa, geçen sene kendisiyle Erzurum'un kahraman be  erbe i arasında ortaya çıkan ihtil ftan dolayı intikam almak için, bu irâdeyi istihsâl etmişti. Geçen sene Halil Paşa, Erzurum Vâlîsi sıfatıyla İranlılar  zerine serdâr t y n olunarak, Murtaza Pa-şa'nın da Diyârbekîr'de ikaameti emr olunmuştu. Murtaza Paşa, zevcesi olan sultânın himayesine ve İstanbul'daki hamilerinin nüfuzuna güvenerek, kendisine yazılan emri saklayıp, orduya, başkumandanlı ın uhdesine verildiğine dâir sahte bir ferman okudu. Askeri bu tevcihin do rulu una inandı. Mustafa Paşa da, hiylesine meşru bir şekil vermek üzere, serd rlık emrini almak için İstanbul'a hemen özel bir arıza gönderdi.

. Ordu düşman karşısında bulununca, muharebe g n , iki rakîb - gerçekte Halîl Paşa'ya  it olması lâzım gelen- serd rlık unvanından dolayı birbiriyle  ekiştiler. Ceng esnasında idi, ki Murtaza Pa-şa'nın, gasbetmiş olduğu serd rlı m tasdikini bildiren emir geldi. Halîl Paşa bu defa, ir denin muhatabını savaşın sonuna kadar tevkif etmekle beraber, Dîvân-ı hümâyûna zafer müjdesini ve Murtaza Paşa'mn serd rlık dâvasında bulunmasından gizli entrikalarından şik yeti h v  ar za yazdı. Sultân Murad, o kadar gaz b etti ki, sevdiği kimselerin müessir m d haleleri olmamış olsa, Murtaza Pa-şa'nın başı kesilmiş gitmişti. Pâdişâhın hiddeti geçiştirildi. Daha sonraları Murtaza Paşa kaymakam olunca, rakibini mahvetmek için hiç fırsat kaybetmedi. Halîl Paşa'mn idamına me'mûr olan sadrâzam, müteakiben Erzurum'a v s l oldu. Be  erbe i Halîl Paşa, hiçbir şüphesi olmadığı için. sadrâzama karşılamaya  ıktı. Sadrâzam, ertesı gün sabahla beraber, b z  işleri gizlice söyleşmek üzere. Halîl Paşa'yı bir çadıra çağırdı: girer girmez, sadrâzamanın adamları hücum ederek u ursuz kemendi boynuna geçirdiler. Kاپıcılar kedhu-d s  maktulün mallarını müsadere etti ve başını P Hiş h'a takdîm eyledi. Erzurum v       Fnhpdd n'in gnnlib  Küçük Ahmed Paşa'-ya. şnm valilimi Silâhdâr (Rezir  n) Mustafa Paşa*ya verildi.

Bu emrin icrasından sonra, sadrâzam kendi kedhud sıyla yeniçeri

kedhudâsını orduda bırakarak, zahire tevzii için, generallerle (bölük ağaları ve ocak ağaları) birlikte hafifçe Bayburd'a gitti (28 Zilhicce 1044 - 14 Haziran 1635). Arpanın kilesi 20 akçe, unun kilesi 30 akçe olmak üzere tâyin olunarak, her nefere beş kile arpa, iki kile un verildi. Üç gün sonra (2 Muharrem 1045 - 18 Haziran 1635), sadrâzam, Pâdişâh'ı karşılamak için Sinür ovasına kadar gitti. Mu-harrem'in üçünde «Sadak» menzilinde, Canpulad-zâde Hüseyin Paşa, kapıcılar kedhudâsı Şahin Ağa tarafından Silâhdâr Paşa'nın çadırına götürüldü. Huzûr-ı hümâyûna çıkarak, Bayburd'a dönmek emrini aldı ve oradan Erzurum'a geldi.

Pâdişâhın Erzurum önünde Ilıca'ya vardığı esnada (16 Muharrem 1045 - 2 Temmuz 1635), otağ-ı hümâyûn karşısına bir taht kuruldu. Dîvân erkânı, asker generalleri, beğlerbeğileri, beğler rütbelerine göre takım takım taht önünden geçerek, selâm alıp selâm verdiler. Sadrâzam, sancak-ı şerîf alemdarının önünde olduğu halde gelince, zât-ı şâhâne dört beş adım ilerliyerek, sancağı birkaç dakika kendi elinde tuttuktan sonra, Enderun ağalarına tevdi ederek, yine tahtına oturdu. Sadrâzam, Pâdişâhsın ayağını öperek, birkaç dakika yüzüstü kaldı; daha sonra Pâdişâhın memnuniyetinin ifâdesi olarak hil'at ve kürk alıp, kendi otağına gitti. Müftî, kazaskerler, müteferrikalar, çavuşlar, Pâdişâh'm fermanı mucibince, resmî kavuk-lanyle sadrâzamı karşılamak için bir saatlik mahalle kadar çıkmış idiler. Pâdişâh'la buluştuktan sonra yine sadrâzâmın önüne düşerek otağına götürdüler.

Ertesi gün (17 Muharrem 1045 - 3 Temmuz 1635), Pâdişâh mutantan bir surette Erzurum'a dâhil oldu. Ilıca'dan şehre kadar iki saatlik mesafede yeniçeri ve sipahiler Pâdişâh'm iki tarafında birer saf teşkil etmiş idiler. Beğlerbeğileri ve beğler, eyâletleri askeriyle onların arkasında idiler.⁵⁸⁹ Ertesi gün, bizzat Pâdişâh askere kumanda ettiğinde verilmesi mu'tâd olan sefer bahşîşi tevzi edildi. Adam basma 1.000 akçe verilmesi lâzım gelirdi; ancak gerçekte yansı verildi; çünkü i'tibârî kıymeti hakîkî kıymetinin yansı derece-

sinde olan bir para ile Ödeme yapıldı (18 Muharrem 1045 - 4 Temmuz 1635).⁵⁹⁰

Muharrem'in 19'unda hediye-i kudûmiyesini takdim etmeye me'zûn

⁵⁸⁹ Bu seferde bulunmuş olan Hacı Kalfa «On sene âli Osman askeriyle seferlerde ge2dim, bu mertebe kesret ve cetn'iyetl bir daha gütmek nâ-sîb olmadı. Lâkin bu menzilden sonra böyle gösteriş irâesine pek çok çalıışıldı İse de. olmadı. Zira ondan sonra asker dağılmış ve Pâdişâhsın adem-i iltifatından Ürküp kimi gitmiş, kimi alaya gelmez olmuş idi-, diyor. (Aslından telhis, c. 2, s. 170)

⁵⁹⁰ Natmfl. Binâenaleyh bu zamanın râytine göre en asandan 5 altın; M. D'Ohs-son'un (7, s. 412) dediği gibi 1 aîtm değil.

oldu. Bu hediye (50 kese ak hak altın), dört murassa rahth (eyerli) at, otuz dört diğer at, otuz be  bohça  uka kumaş, iki murassa hançer ve sâireden mürekkeb idi. Ertesi gün (20 Muharrem 1045 - 6 Temmuz 1635), yeni Erzurum Vâlîsi Ahmed Pa a merasimle Pâdişâh'm elini öpmeye kabul edildi ve mahbus bulunan Sivas be lerbe i Bosnal  Al  Pa a da cellâda teslim olundu.⁵⁹¹ Sivas eyâleti k r hazinedar  br h m Paşa'ya verildi. Sipâhî zorbalarından T ık Yahya -ki zorbaların salıncak vergileriyle fstanbul ah -l sini bunalttıkları sırada fitneye karı mı tır- o gün alay göstermişti. M k fat beklerken «Büyük  hret yolculuğu icrasına me'mûr»⁵⁹² oldu. Yeniçeri ocağından sakaba ı  avuş-zâde yine o gün  ld r ld   gibi, birçok mazlumun kanına girmiş olan Behisnili Al  Pa a da  d m cezasına çarptırıldı.

Yeni Erzurum vâlîsi -ki Silâhdâr Paşa'ya 20.000 altın verdiği halde, eski eyâleti olan  am'ın uhdesine geri verilece ine dâir (Pâdişâh tarafından)  m da bulunulmu tu- bu parayı verip de orduy-i h m y n n felâketli çerçevesinden h ri  bulunmayı canına minnet bildi. Pâdişâh'm Erzurum'dan hareketle (24 Muharrem 1045 - 10 Temmuz 1635) Revan'a yöneldiği gün, Ahmed Pa a, esîr almak üzere  nc  (pi dar) t y n edildi. Yedi gün sonra, orduy-ı hümâyûn Kars önlerine inerek, iki gün orada kalındı. Burada her be lerbe i dörtbin sepet çubuk, yirmi kazık hazır bulundurmaya me'mûr oldu (1 Sa-fer 1045 - 17 Temmuz 1635). Ertesi gün, ırmaktan geçildi, fakat daha ertesini gün bir defa daha geçilerek öte tarafa dönmek lâzım geldi ve bu yanlış hareket, otak ba ı'n m idamına sebep olacaktı. Mes -hiyye⁵⁹³ geçidinde, Pâdişâh otak kuruluncaya kadar hafif bir s -yeb n altında kalmaya mecbur oldu. Sadrâzam, vezirler, kazaskerler, m teferrikalar,  a nig rler,  avuşlar at üzerinde bulundukları halde, zât-ı  ahanenin etrafını çevreleyerek, bunların arkasında da altı bölük a aları, sancak-ı  erif muhafızları kendi askerleriyle yerlerini almış idiler. Ordunun geri kalanı Pâdişâh'm ota ının kurul-

ması ikmâl edilinceye kadar askeri mızıkla ile tepelerde manevra yaptı (5 Safer 1045 - 21 Temmuz 1635). Ertesi gün Guriel (Guril) Prensi'nin hediyeleri geldi.

  -Kilise'de, asker birçok çubuk kesmek üzere emir aldı (10 Safer 1045 - 26 Temmuz 1635) ve Revan yakınına konuldu. Ertesi gün Gök-Künbed'e

⁵⁹¹ Alt Pa a.  şledi i   cürümlere karşılık olarak  d m olunmu tu; bu suretle Ahmed Paşa da korkutulmuş oldu- Naîmâ, s. 252 (Mütercim)

⁵⁹² Bu tabir  njriHzce'n n «Lauched into eternity.tâbirine muâdildir.

⁵⁹³ Naîmâ'da «Mes hiyye» ise de, Ferteke'de «Meshme.d r. (Mütercim)

varılarak, Revan kalesi topları altına gelindi. Şiddetli bir rüzgârın kaldırdığı kalın bir toz şehir ile orduyu setrediyor-du. Osmanlılar istihkâmın eteğine vardıklarında, Pâdişâh'm önünden gitmekte olan kılavuz:

- «Şevketli Pâdişâhım, Revan kalesi bu vadidedir; pek yakın geldik; dumandan görünmüyor. Tevakkuf buyurunuz (durunuz) ki asker gelsin» diyerek, durdu.

Sultân Murad:

- «Bre korkak, ne durursun, insan ecelsiz ölür mü?» cevabıyla karşılık verdi (11 Safer 1045 - 27 Temmuz 1635).

O sırada idi ki, şiddetli bir rüzgâr dumanı kaldırdı; istihkâmın topları, hepsi birden atıldı. Top mermileri solakların ve Pâdi-şâh'a ait atların başının üzerinden geçiyordu. Sultân Murad geri dönmeye mecbur olarak, orduya ıftihak etti. Zengî Suyu ayaktan geçilerek, hisardan biraz uzak konulmuş İken, Pâdişâh daha yakın varılmasını emrettiğinden, ertesi gün (12 Safer) «Hünkâr Tepesi» denilen mahalle konuldu. Burada Pâdişâh bütün askere kazma, kürek, barut, fitil dağıttırdı. Safer'in onikinci gecesi mehtâbda metris açılmaya başlandı; ertesi sabaha kadar iş bitirildi. Metris açılırken yaralanan birkaç yüz yeniçeriye Pâdişâh tarafından otuzar guruş ihsan verildi.⁵⁹⁴

Revan'ın Fethi

Revan Hisarı İstanbul'daki Eski Saray'dan (Şimdiki İstanbul Üniversitesi Merkez Binası) daha geniş olmadığından, kuşatanların attığı güller ekseriya şehrin Öte tarafına düşerdi. Kalenin kumandanı «Emîr Güne» idi ki, Acemler'in «Vilâyet-i Ârân» adım verdikleri bu eyâleti babasının vefatında irsen almıştı. Şâh, Bağdâd'ı Os-manîlâr'a karşı kahramanca savunan Mîr Fettâh kumandasında 12.000 Mâzenderân tüfekçisini yardımcı kuvvet olarak göndermişti. Kapdân Hasan Paşa ve Şâm Vâlîsi Ahmed Paşa Gözcütepe denilen

yüksek mevkiden kaleye yıldırım gibi gülle yağdırdılar. Revan'ın kuzeyinde nehir sahilinin muhafazası Erzurum ve Çıldır beğlerbeği-Jerine tevdi olundu. Köprünün muhafazası Rumeli askerine verildi. Sadrâzam'la yeniçeri ağasının kuvvetleri sahil boyunca uzanıyorlardı. Öteki sahili zağarci-başı

⁵⁹⁴ Pftdisâh, bazılarının yaralarını cerrahlara huzûr-ı hümâyûnlarında bağlattılar. Nalma'dan (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/193-201.

işgal ediyordu. Anadolu askeri ardçı (dümdâr) idi. Murtaza Paşa Sivas, Mar'aş, Adana askeriyle «Toprak Kalesi» denilen kaleye gedik açmakla görevli idiler.

Muhasaranın yedinci günü (19 Safer 1045 - 4 Ağustos 1635), serdâr suyu geçti. Gözcü Tepesi'nin öte tarafındaki boğazda bulunan köprüyü znbtederek, o tarafta kaleden suya doğru kaya arasında bulunan yarığı kapamak için, bir sed inşâ edildi. Pâdişâh bir dîvân toplayarak, kumandanlarından her birine ayn ayrı hitâb etti.⁵⁹⁵ Evvelâ Küçük Ahmed Paşa'ya hitâb ederek:

- «Baka,⁵⁹⁶ Küçük Ahmed! İlyas'i tuttuğun ve taşları delerek Maan-oğlu'nı çıkardığın bir şey değildir; erlik zamanı bu gündür. Göreyim seni! Dîn-i mübîn hizmetine uğur-ı hümayûnumda nasıl merdârS çalışacaksın.» dedi.

Ahmed Paşa yer öperek:

- «Baş üzerine, Pâdişâhım! Ahmed kulun cümle askeriyle uğurunda canını, başını feda etmekden kaçmaz.» cevâbını arzetti.

Pâdişâh ondan sonra Canpulad-zâde'ye dönerek:

- «Baka Kürdistan beğzâdesi! Canpulad-oğulluğu vakti şimdidir; erlik hükmünü verip de nâmus-ı vezâreti ikmâl edecek gün bu gündür. Çan'ın pulad (çelik) gibi olmalıdır.» dedi.

Ondan sonra Murtaza Paşa'ya dönerek:

- «Murtaza! Zahire ve ulaf için giden gençlerin burunları bile kanamasın! Eyi dikkat et! Göreyim seni, hizmet vaktidir.» diye teşvik etti.

Nihayet yeniçeri ağasına hitâb ederek:

- «Baka, ağa! İstanbul'da kol gezip de şehirli, serhoş döğmek hüner değildir. Erlik bunda belli olur. Bütün yeniçeri kullarımla metrisde nasıl ceng edeceksin, Revan'ı almakda ne kadar hizmet edeceksin, göreyim seni!» dedi.

Sultân Murâd. askere karşı başka türlü bir belagat kullanıyordu, iki tarafında altın ve gümüş keseler açtırdı. Asker, getirdiği her düşman başı için otuz-kırk guruş alırdı. Altılarında atlan telef oânlar ellişer altın, yaralılar yirmibeş guruş (yaralıları huzûr-ı hümayûna getirenler onar guruş), düşman toplannın attığı gülleleri toplayanlar birer altın alırlardı. Pâdişâh:

«Koman (Durmayın) kurdarım! Gayret vaktidir, şahbazlarım!» diye

⁵⁹⁵ Sultân Murad'ın bu hitahlarını hemen hemen aynen Natmâ'dan alıyoruz. (Mütercim)

⁵⁹⁶ «Bak. sözü yerine kullanılmıştır. (Mütercim)

şevk verir ve cömertliği sözlerine yeni bir kuvvet ilâve ederdi. Hademe-i hassa, baş getirenlere, hararetlerini yatıştırmak için vermek üzere, şeker şerbetleriyle pâdişâhın etrafında idiler. Cerrahlar, yaralıları mesleklerinin gerektirdiği yardımları bol bol yapmak üzere, takım takım ayakta bulunuyorlardı.

Bir hafta, kuşatanların toplan şehir ve istihkâmlar üzerine gülle dolusu yağdırdılar. Büyük kule yıkılmış, her taraftan geniş gedikle açılmıştı ki, ordugâha Tahmasb Kulı Hân'ın bir adamı gelerek, sekiz günlük bir mütâreke akdini teklif edip, bu müddetin sonuna kadar imdâd gelmezse, kalenin teslim olunacağını bildirdi. Bu haberden Pâdişâh Öfkelenerek, gelen adamın katlini emretti, lâkin sadrâzâmın şefaatiyle kurtuldu (21 Safer 1045 - 6 Ağustos 1635). İranlılar gedikleri doldurmaya hararetle çalışmakta iken, hücum edenler de aynı derecede gayretle hücumla hazırlanmaktaydılar. Ertesi gün, Emîr Güne'nin kedhudâsı Murad Ağa, Ahmed Paşa*ya gelerek, onun tarafından sadrâzama, oradan da huzûr-ı pâdişâhiye çıkarıldı. Derhâl umûmî bir dîvân (büyük, kalabalık dîvân) toplandı. Pâdişâh elçiye:

- «Niçin kaleyi teslim etmediniz?» diye hitâb etti.

Hilekâr bir Acem ve kalben sünnî olan Murad Ağa şu yatıştırıcı sözlerle cevap verdi:

- «Biz âciz kanncalann zamanın Süleyman'ına mukaavemeti-miz, Pâdişâh'ın âvâze-i celâdeti Şâh'm kulağına varmak, velvele-i kahramânîsi İran'ın en uzak köşelerine kadar ulaşmak içindir.»

Pâdişâh, hakimane bir seda ile:

- «Affmızı isterseniz kaleyi hemen teslîm ediniz!» dedi. Ertesi gün sadrâzam, kale muhafızlarına bahş olunması münâ-

sib olacak teslîm şartlarını bir daha müzâkere etmek üzere huzûr-ı şahaneye geldi (23 Safer 1045 - 8 Ağustos 1635). Nihayet, Revan kapıları açıldı, Emir Güne Hân'ın kaleden çıkarak -derinliğine yedişer kişi olmak üzere, iki saf dizilen askerin arasından- otağ-ı hümayûna kadar geldiği görüldü. Tahmasb Kulı Hân, Mâzenderân tüfekçileri reîsi Mîr Fettâh, kışkıranı boyunlarına asmış olarak, Emîr Güne Hân'ı tâkîb ediyorlardı. Sultân Murad, Emîr Güne Hân'a mül-tefitâne:

- «Müteallıkâtım (adamîannı) sana bağışladım» dedi.

Emîr Güne'nin mahcubiyetini arzetmek yollu söz söylemesi üzerine, Pâdişâh tarafından birbiri üzerine üç hil'at, vezâret payesi ile murassa bir sorguç, kılıç ve hançer ihsan edildi ve «Yûsuf Paşa» unvanı verildi.

Pâdişâh görüşme esnasında:

- «Ben dört aydan beri seferde bulunduğum halde, Şâh'ınızın kadın gibi saklanıp kalması neden lâzım geliyor?» dedi.

Yeni Paşa:

- «Pâdişâhım, çünkü sizin kılıcınız keskin, atınız yüğrüttür; Şâh, sâhib-kırâna nasıl mukaavemet edecek?» cevâbını verdi.

Mîr Fettâh'ın özel muhafızlarını teşkil eden 1.500 tüfekçi, reislerinin eşyası ve dört haremi ile birlikte çekilip gitmek müsâadesini aldılar. Oğluna da bu izin verilerek, silâh ve eşyâsıyla 2.000 kişi alıp götürdü.⁵⁹⁷ Emîr Güne, otuz seneden beri şehirde toplanmış olan mühimmat ve hâzinelerin defterini gaalibe takdim etti. O gün yeniçeriler kaleyi idareleri altına aldılar. Vezîr Güne Yûsuf Paşa, Ha-leb eyâletine, kedhudâsı Murad Tarablus-ı Şam beğliğine tâyin olundu. Her ikisi mansıplarını idare için mütesellim gönderdiler, kendileri de aheste aheste gittiler.

Herkesçe aşikâr idî ki, Revan Emîr Güne'nin hıyânetiyle tes-lîm olunmuştu. Bununla beraber, birçok adamlar İranlılar'ın silâhlarıyla ve eşyâsiye çekilip gitmelerine müsâade edilmesini münâsib görmiyerek, Pâdişâh'a mağlûbların katliâm edilmesini tavsiyeye cesaret gösterdiler.⁵⁹⁸ Sultân Murâd, bu merdliğe yakışmıyan telkinleri evvelâ reddetti. Lâkin daha sonra, İranlılar'm çekildikleri esnada, memleket halkını katlettiklerini ve atlarını gasbettiklerini haber alması üzerine, Şâm ve Karaman valilerini tâkîblerine gönderdi. Bunlar düşmana bir boğazda taarruz ettiler; ancak tam bir hezimete uğrayarak, büyük zâyîât ile⁵⁹⁹ ordugâha döndüler.

Revan'ın fethini tâkîb eden Cuma günü, kapıcılar kedhudâsı Salih Ağa ve musâhib Beşîr Ağa, orduy-i hümayûnun muzafferiyeti

şerefine şehrin yedi gün aydınlatılması emriyle İstanbul'a gittiler (25 Safer 1045 - 10 Ağustos 1635). Bu iki haber götürücü, alenî resmî görevlerinden başka, kaymakam Bayram Paşa ile bostancıbaşı Duçe'ye, şehrâyinden istifâde ederek Şehzade Bâyezîd ve Süleyman'ın îdâm edilmesi hakkında gizli talimatı da hâmil idiler.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Naîmâ'da tüfenk-endâzlar oniki bin denilmiş ise de, biraz sonra «iki bin» gösterilmiştir- Doğrusu bu olsa gerek. Mîr Fettâh'ın kendi askeri ve adamları da Nafmâ'da 500 kişidir.

⁵⁹⁸ Kale fetihlerinde tfârî olan kanun, çıkan askerin hepsinin silâhlarını almak iken, bu defa öyle yapılmaması itiraza yol açmıştı, (Mütercim)

⁵⁹⁹ Bu hezimet. Küçük Ahmed Paşa ile Beğşehir begü Rıdvan Beg'in yaralanmasından ve zâyîât da 15 kişinin yaralanmış olmasından ibarettir. Fakat Acemler, mevkilerinin elverişli vaziyetinden istifâde ederek çekilip gitmiş idiler. (Mütercim)

⁶⁰⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/201-205

Padişah'ın Kardeşlerinin Katledilmesi

Kardeşlerinin ihtilâl hâlinde bulunan asker tarafından istenilmiş ve sadrâzam ile müftînin onların emniyetine kefalet etmiş olduğunu unutmamıştı. Yalnız mağdurların feryadı muzafferi-yet sevincinin çığlıkları içinde kaybolacak zannıyla, başarılı olduğu ve dolayısıyla arzusunun sağlanmasını daha emîn ve daha tehlikesiz yapacak bir zamanın girmesine kadar intikamım geciktirmişti. Ancak aldanmıştı: Şehzadelerin îdâm haberi umûmî şevke üstün gelerek, herkes keder ve üzüntüye gömüldü, Yüzlerinden istikbâle dâir ümîd ışıqlan parlayan iki genç şehzadenin felâketli sonları, cel-lâdlanna bile gözyaşı dökdürerek, şehrâyîn, mateme dönüştü.⁶⁰¹

Bu kanlı tedbiri emreden ferman hâmilllerinin gidişlerinden sonra, Sultân Murad otağı önüne kurulan yüksek sâye-bânı çıkararak, müftînin, sadrâzamanın, Rumeli ve Anadolu beğlerbeğüerinin, kapdân paşanın, nişancı paşanın, kazaskerlerle ordu kadısının, baş-defterdâr-la Anadolu defterdarının, altı bölük ağasının, azledilmiş olan beğ-lerin tebriklerini kabul etti. Bunlar teşrifat usûlü mucibince sıra-sıyla Pâdişâh'ın elini öptüler. Bütün asker, de el öperek, kösler çalındı; Acem memleketinin geri kalan kısımlarının fethi için duâ ve Fatiha okundu. Bundan sonra Murtaza Paşa otağ-ı hümayûna çağırılarak, Revan muhafızlığına memur oldu. Pâdişâh bu merasimden sonra, Cuma namazının edası için Camie gitti ve hutbe Sultân IV. Murad nâmına okundu. İmâm-ı Şehryârî Evliya Efendi birkaç gün önce vefat etmiş bulunduğundan, imamet vazifesi Müftî (Yahya) Efendi tarafından îfâ olundu.⁶⁰²

Revana varıcak Sultân Murâd Hân-ı Ömer heybet
Müyesser eyledi ana Hudây-i Müsteân fethin

⁶⁰¹ Ravzalü'l-Ebrâr; Naîmâ. Sezi'nin raporunda Rasin tarafından «Bajazet» (Bâyezîd) faciası mukaddimesinde efsâne hâline konulmuş olan iki şehzadenin idamının tarihî gerçekliği budur. Şöhretli şâir, vak'alan ve şahısları bilmediğinden, güzel fakat târihî kıymetten âri bir nazım yazmıştır. O zaman (Rasin'in dediği gibi) «Akomat (Ahmed)» nâmında bir sadrâzam yoktu. Sadrâzam Ta-b a m yassı Mehmed Paşa ordugâhda idi; İstanbul'daki sadrâzam kaymakamı da Bayram ismindeydi. Sadrâzama söyledirilen şu mısra':

«Viens, suis-moi, la sultane en ce ilen doit serendre.»

(Gel, beni tâkib et, sultan (kadın) buraya gelecektir.)

Harem'in ve Saray'ın her türlü protokolüne aykırıdır. Bundan başka, iki şehzadenin îdâmı ilk İran seferinden, yâni Revan fethinden sonra vuku bulmuş olup, (Rasin'in zannettiği gibi) Bağdâd fethiyle neticelenen ikinci İran seferinden sonra değildir. Bundan dolayı Sultan Murad'-ın:

«Je laisse sous mes lois Bobylone asservie» (Bağdad'ı, emrime mahkûm olarak, terk ediyorum)

sözlerini ihtiva eden mektubu pek garîb düşmüştür. Yalnız Venedik raporu şöyle yazıyor: «Zât-ı şahenenin büyük kardeşlerinin îdâmı için kapıcıbaşı ile kaymakama gelmiş olan mektup, 7 Eylül 1635.»

⁶⁰² Yahya Efendi Revan fethine şu târihi söylemiş idi:

Cemt'-i ehli sünnet, asker-î İslâm şâd oldu

Didî Yahyft amin târihini: «Gördük Revân fethin» (1045).

İstanbul'da Müslüman ve Hristiyanlar tarafından edilen umûmun dualarını nasıl yerine getirilebilir olarak kabul edebilirdi!⁶⁰³

Sultân Murad camiden çıktığında, yaya olarak, Emîr Gûne'nin sarayına gidip, günün geri kalanını orada geçirdi. Otağına ancak akşam döndü. Ertesi gün metrisler doldurularak, gediklerin tamirine başlandı. Hisarın çevresi ondokuzbinyediyüzaltmış zira' uzunluğunda idi. Dokuzbin ikiyüz seksen zirâ'i Rumeli ve Haleb üzerine, silâhdâr ve sipahilere; sekizbinbeşyüz altmış Anadolu askerine ve yeniçerilere; bindokuz yüz yirmi zirâ'ı Erzurum, Kars, Karaman askerine verildi.⁶⁰⁴ Sekiz günün sonunda iş de tamamlanarak, Pâdişâh kaleye zahire, toplar, mühimmat ile birlikte 12.000 muhafız bıraktıktan sonra, Revan'dan hareket etti (6 Rebûlevvel 1045 - 20 Ağustos 1635).

Erzincan'a bîr merhale mesafede bulunan Keşiş Hanı menzili fecî bir vak'a'ya mâruz oldu. Sarhoş ve ahlâksız bir Acem iken Pâdişâhın iltifatına mazhar olmuş bulunan Emîr Güne, Murad Paşa nâmıyla Tarablus beğliğine tâ'yîn olunan eski kedhudâsına hakaretler etti. Hattâ «Revan'ın teslîmine sen sebep oldun!» diyerek, Murad Paşa'yı öldürdü. Sultân Murad, aceleci olmakla beraber, cânîyi hemen cezalandırmadı; fakat af da etmedi. Tarablus sancağı, çukadarlıktan çıkma, Kastamonu sancak-beği Mustafa Paşa'ya; Hateb eyâleti eski vâlh Ahmed Paşa'ya verildi. Ahmed Paşa, diğer irâdeyi beklemek üzere, Emîr Güne ile oğlunu İzmit'e ulaştırmaya da me'mûr oldu.

Pâdişâh, Tebriz havalisini yağmalamak üzere, Araş nehrini geçti. Su, atların göğsüne kadar çıkıyordu. Su akıntısının alıp götürmekte olduğu bir solak, bizzat Pâdişâh'm yardımıyla hayâtını kurtarabildi. Sultân Murad, dalgalara mukaavernet edebilmesine yardımcı olabilmek için elini solağa uzatmıştı.⁶⁰⁵ Nehrin karşı sâhillerinde Zeynelli aşiretinden 1.000 aile

⁶⁰³ Pâdişâh'ın m«i'ûdiyeti temennisini rruzazammın olarnk Türkçe, Rumca, Fransızca Beyoğlu tarafları halkının Usanınca dualar tertîb olundu. Venedik Hûlasası, 21 Temmuz 1635.

⁶⁰⁴ Naîmfî'ya nazaran birinci rakam 8-800, ikincisi 8.560, üçüncüsü 1920'dir ki. yekûnu 19.280 olur. Nalmâ. c. 3. s. 264 (Mütercim)

⁶⁰⁵ Peçevî, bu vak'a'yı Revan'ın muhasarasından evvel göstererek, şu tafsîlatı verir: Kale (Revan kalesi) yakınında bulunan Zengî nehri -ki büyük nehirlerdendir- o zaman, ziyâde tuğyan üzere idi. Köprü kurmak mümkün olmadığından, bütün asker-i İslâm ayakdan ubûra lkdâm etdijler- Saâdetlû pâdişâh, bindikleri at ile geçmeğe çalıştıktan esnada ir.evkeb-i hümâyûnlarında giden solaklardan biri nehrin bir sa*b yerine tesadûf eder- Su alup götürür ve gark olması muhakkak bilinirken. Pâdişâh bu hâli görünce, atını mahrrcuzlayarak, suyun ortasında erişir; sağ eliyle solağın yakasına yapışır, bir elma imiş gibi sudan çıkarır ve bir daha bırakmaz. Solagm ayağı karaya basınca. Pâdişâh kendisine bir avuç da altın verdi. Asker

kaldırılarak, mesk n olmayan Erzincan, Tercan, Pasin taraflarına yerleştirildi. Ordu, Baku'ya vardığında, bir şehzadenin doğduğu haberi alınarak, buna «Alâeddîn» adı verildi.

Araş geçildikten sonra, Pâdişâh yoluna devam ederek C rs şehrine kadar m ntıka tahrîb olundu. Bu şehrin hisarı Osmanlılardan darbesiyle yıkıldı. Kalenin kapısı o kadar sert bir ağaçtan idi ki, balta ancak oduna nişane bırakabilirdi.⁶⁰⁶ Beden  t limlerle gücü ve kuvveti günden güne artmakta olan Sultân Murad, birkaç kişinin g c le getirebildiği bir ağacı alarak, kapının üzerine o kadar şiddetle vurdu ki, kapı parça parça olup düştü.

C rs'den Kumla ve Merend  zerine hareket edildi. Ordu burada herşeyi bol buldu. Çünkü meyve mevsiminde bulunuluyordu. O tarafların bütün ağaçları kırıldı, yakıldı. Pâdişâh haf f surette rahatsız olduğundan, bir tahirev n ile Hoy'a götürüldü (7 Reb ulevvel 1045 - 21 Ağustos 1635).

Rüstem H n Murtaza Paşa'ya sulha rağbetini bildirmek üzere Hızır Beğ v satisiyle bir k ğit gönderdiği gibi, Sofy n'm öte tarafında Hacıhar m  mevkiinde Rüstem H n'dan Ahmed Paşa'ya bir mektup geldi ki, sulh m z keresi için adam gönderileceğini işaret ediyordu. Ordu yoluna devam ederek, Tebriz  nlerinde Sa'd b d sahrasına indi. Pişdar hattının müdâfaası Küçük Ahmed Paşa'ya tevdi kılındı. Yeniçeriler müteakiben haber getirdiler ki, ş h, orduya ancak beş merhale ötededir ve Rüstem Hân'ın sulh teklifine dâir olan sözleri hileden ibarettir (28 Reb ulevvel 1045 - 11 Eylül 1635).

Ertesi gün Sultan Murad Tebriz'e girdi. Uzun Hasan Camiini ziyaretten sonra, şâh'ın sarayıyla bütün şehrin yıkılmasını emretti. Evlerin lâciverd ile, altın suyuyla nakışlı ahş b süslemelerini asker, çadırının deliklerini kapamakta kullanır yâhud bunlardan ateş yakardı. Tatar ( lhanlı) hükümdarı G z n Hân'ın mezarının bulunduğu şenb-i G z n -ki Sultân Süleyman zamanında sadrâzam tb-r h m Paşa orada bir kale yaptırmıştı- baştan başa yıkıldı. Sultân Murad, Uzun Hasan'm güzel camiini de yakmak isterdi; lâkin şeyhülislâm Yahya Efendi, bu camiin bir sünnî tarafından yaptırılmış olduğuna dâir ihtarlarda bulunması üzerine, vazgeçildi. Eşyası yağma edilen binalar, alevlere yem oldu. Yangın bütün sarayları, haneleri yuttu. Sanki bütün Tebriz etrafı bir ateş ve duman deryası içinde kalmıştı. Bununla beraber asker, o kadar şiddetli davrandığı halde, Tebr z civarındaki

başlarını açarak ve bir kısmı gözlerinden sevinç yaşlan dökerek, Pâdişâhın  ğrunda canlarını, başlarını feda etmeğe peym n ettiler.. Telhtsen, c. 2. s. 436. (M t.

⁶⁰⁶ Natm , bu ağacın «taban-ger n» nev'inden olduğunu yazar (c. 3, s- 266). (Mütercim)

bahçelerin ancak onda birini tahrîb edebildiler.

Sulh teklifi  zerine Riistem H n'a gönderilmiş olan Osman A a, Acem kumandanının refakatine verdiği Kâmrân A a ile birlikte orduya döndü. Fakat bunun bildirdiği şartlar kabul edilemez görüldüğünden, reddedildi. K ş yaklaşmakta olduğu gibi, Osmanlı ordusu, tahr b tiyle bütün zahire menb larım mahvetmi  olduğundan, Sultân Murad dönmeye karar verdi (2 Rebîülâhir 1045 - 15 Eylül 1635). Ordu,  eb ster denilen büyük köyü geçerken, ahâlîsi  mid-sizce ceng ettiler. Ondan sonra «G zek n n» ve «Benuy» karyelerinden geçildi. Pek dağlık olmasından dolayı güçlüklerle dolu bulunan Selmas yolunda (9 Rebîülâhir 1045 - 22 Eylül 1635) haylî adam ve hayvan kaldı. Bu zamanda  ran sınırını teşkil eden tepe ge il-di ten sonra, «Albak» ve «Koyun Kalesi»  zerinden Kotur'a gelindi. Lâkin kar ya maya başlamasından dolayı, muhasarasından vazgeçilerek, Van'a inildi (17 Rebîülâhir 1045 - 30 Eylül 1635).⁶⁰⁷

 stanbul'a Dönüş

Van Vâlîsi Dilâver Pa a Pâdişâh'ı istikbâle çıkararak, Pâdişâh tarafından iltifat ile kabul edilip birkaç y k akçe ihsan buyuruldu. Rumeli valiliği Canpulad-zâde'den alınarak, «arpalık» nâmiyle sadrâzam Mehmed Paşa'nın mansıbına ilâve edildi. Sadâret makamı ile Rumeli valili inin birleştirilmesi daha önce de, özellikle Sultân Süleyman zamanında vuku bulmuştu. Pâdişâh, yeniçerilerle dört bölük halkının ve tımarlıların yoklama edilmesini sadrâzama emretti. Van'da birkaç gün kalındıktan sonra, zât-ı   h ne Diyârbekir'e hareket etti. (21 Rebîülâhir 1045 - 4 Ekim 1635). Onsekiz günde Diyârbekir'e varıldı (9, Cum dehil  1045- 21 Ekim 1635). Sultân Murad bu şehirde iken Mısır v l li i Kapdân Hüseyin Paşa'ya verildi. Sil nd r Pa a tarafından   m mütesellimi bulunan Osman A a ile hoş ge inmedi i için hakkında  ik yet edilerek, Pâdişâhın gözünden d  m   olan   m eski kadısı Mantık 'nin îdâmı hakkında Hüseyin Paşa'ya hatt-ı hümâyûn verilmiş olduğundan, Hüseyin Pa a   m tar raflarından geçerken adam göndererek, Mantık 'yi  d m ettirdi.⁶⁰⁸

Şiddetli bir n kris darbesi Pâdişâh'ı ondört gün Diyârbekir'de alıkoydu

⁶⁰⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/205-208.

⁶⁰⁸ Nefî, medhiye tarzında bir kasidesinde  a da    irlerden bâzılarını hicve girmi i sırada -Mantık  hakkında: «Bu g na k firin katli ni  n muhtacı fetv dur?» demiş idi. Nefî'nin arzusu -fakat kendisi de onun gibi  d m oldunduktan sonra- yerine gelmişti. Mantık , asrının en  ekkin   irlerinden idi. (Mütercim)

(13 Cumâdelüa 1045 - 4 Ekimi 1635). Şâh'm elçisi Kâmrân Beğ'e dönmesi için ruhsat verildi ve 4.000 gurus ihсан edildi; Duka-kin alay-beği de mektupla onun refakatine verildi. «Vastân» menzilinde Pâçişâh, Zeynel Beğ'e ocaklık suretiyle, Hakkârî hükümetini vererek, Revân'ın muhafazasına me'mûr etti. Sadrâzam Malatya'nın iki merhale altında bulunan Hısn-i Patrik'e⁶⁰⁹ kadar Pâ-dişâh'a refakat ettikten sonra, Diyârbekir*e müteveccihen dönerek, Kasım ayı nihayetlerinde oraya vard) (14 Cumâdeluhrâ 1045 - 25 Kasım 1635).

Sultân Murad Malatya'da iken, meşhur zorbalardan Nûh Halîfe yakalanarak îdâm olundu. İzmit'te Emir Güne oğlu rikâb-ı hümâyûna yüz sürerek, bu suretle hakkında Pâdişâh'ın hüsn-i nazarı avdet etti. Revan'm fethinden sonra Ahışa'nın zabtına me'mûr olarak, orasını ve civardaki küçük kaleleri ele geçirmiş olan Ken'an Paşa, Pâdişâh İzmit'te iken mevkeb-i hümâyûna iltihak etti. Birkaç ay önce Kıbrıs'a sürülmüş olan Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi, o sırada affa uğradı.

1045 Recebinin onbeşinci gecesı -ki Aralık 1635 Noel gecesine tesadüf eder- Sultân Murad İzmit'ten İstanbul'a müteveccihen gemiye bindi. Ertesi gün Üsküdar'a geldi. Tebrik merasiminin icrasından sonra, daha ertesi gün muzafferâne İstanbul'a dâhil oldu.⁶¹⁰ Pâdişâhın etrafında bulunanlardan yalnız kaymakam paşa mahrûti şekilli resmî kavuğu giydi. Diğer vüzerâ ve vükela Pâdişâh'ın husûsî emri mucibince ipekten ve keşmîr şalından âdî kavuk giymişlerdi. Yeniçeri ağası, arkasında zırh, miğferinde sarı ipekten bir kavuk bulunduruyordu. IV. Murad, baştan ayağa silâhlı vaziyette, tam bir şevketle geliyordu. Altın miğferinin etrafında tâc şeklinde hafif bir kavuk vardı; kavuğun üzerinde parlak siyah renkte, altın iğne ile tutturulmuş'bir sorguç görünüyordu.⁶¹¹ Şâhnâme kahramanlarından iktibas olunmuş ve o zamana kadar Osmanoğlu sülalesince nâ-mâruf bulunmuş olan bu cengâverâne heybet, ondan sonra da tekrarlanmamıştır.⁶¹²

⁶⁰⁹ Naîmâ'da .Hasen Badrîk>. Hamtner'in imlâsı doğrudur; nasıl ki Fezlekc'de dahî Kâüb Çelebî böyle yazmıştır.

⁶¹⁰ «Saâdetlü pâdişâh Şühûd Kapısı dimekle ma'rûf olan dervâzeden alay-ı ce-lâdet-nümâ ile İstanbul'a dâhil oldılar.. Naîmâ. s. 271 ve 272 (Mütercim)

⁶¹¹ «Zâtı şahane, geniş bir üst libas giymiş baştan ayağa demire müstağrafe bir halde, şehre zırh içinde girdi- Başında altın miğfer, onun etrafında İran biçiminde küçük sarık, sangın üzerinde sorguç vardı. Atı da demir içindeydi.* Şmid.

⁶¹² .Etaîr Güne oğlu kaymakam Bayram Paşa üe hem-inân idi. Yalnız Bayram Paşa (Kaymakam) mücevveze giyüp, şâir vükela ve vüzerâya tenbîh-i hümâyûn olmağla, cümlesi tağyîrzî ederek hartavi destârlar, ekserisi rengâ-miz gâl ve harîrden serbendler sannirjglardı. Yeniçeri ağası Mustafa Ağa, zırh ve zer külah giyinmiş olarak, demirden tolga üzerine bir san harîr-i mukaddem sarınmış İdi. Cümle iç ağalan kezâlik harîr-i mukaddem sarınmış İdiler. Pâdişâh hazretleri ise, bizzat zırh ve âhenîne müstağrak olarak,

Pâdişâh'ın kahraman ve civanmerd silâhdârı Mustafa unutulmamıştı. Sultân Murad, dönüşünden Önce, has nedimi için iki İbrahim'in (birincisi Süleyman zamanında, Bağdâd Fâtihî; ikincisi III. Mehmed zamanında Kaniye Fâtihî) sarayının hazırlanılmasını emretmişti. Pâdişâh irâdesinin tam mânâsıyla infazı için altın ve kıymetli Şark halıları bol bol kullanıldı. Kaymakamla vezirler Pâdi-şâh'ı saray kapısına kadar götürdükten sonra, bahtiyar nedime refakat ederek, yeni muhteşem menziline dolaylı tebrik ettiler. Son derecede vakarlı paşa, Roma fâtipleri gibi kırmızı manto ile örtülü bir zırh giymişti. Altın miğferinin üzerinde kırmızı bir kavuk olduğu gibi, savaş kıyafeti çelik, altın, erguvanı renk içinde parlamaktaydı.⁶¹³ Pâdişâh'ın dönüşünden dolayı yapılan şenlik ve donanma, yedi gün yedi gece sürdü.⁶¹⁴

Payitahtın, Fâtih Hükümdân'ını bayram kıyafetleri ile karşılaması için, Sultân Murad, şehrin duvarlarına beyaz boya vurdurarak, tamir etmesini kaymakam Bayram Paşa'ya Revan'dan emretmiş, Bayram Paşa bu emrin icrası için, duvara yakın emlâk sahipleri ile bütün vakıfları bir vergi altına almıştı.

Memleketlerinin dâhili ihtilâllerden canlarını kurtarmak için otuz kırk seneden beri İstanbul'a yerleşmiş bulunan Kayseri ve diğer Anadolu eyâletleri ahâlîsinin eski yurdlarına dönmesi hususundaki meşhur emri Sultân Murad, işte bu İran seferi esnasında neş-retmişti. Emrin yerine getirilmesi Bayram Paşa'ya bırakılarak birkaç ay oldukça tahammül edilemez ve faydasız zulümler ve teftişler vuku buldu. Çünkü neticesi, şehrin sakinlerini azaltmadığı gibi, bu işe memur olanların keselerini doldurmaya yol açıyordu.⁶¹⁵

Tercümanların İdamı

Sultân Murad Hristiyanlar'a, Frenkler'e, Beyoğlu ahâ-lîsiyle ecnebi

toğulga (tolga) üzerine beyaz dülbend sarınmış, başına bir siyah sorguç mücevher sokmuş, ziy-i Keyhusrevî ile (Keyhusrev kıyafetiyle) arzı didâr etmiş idi- Ol günedek ecdâd-ı kirâirjanndan hiç birinin ol ziyde (kıyafette) alaya binmesi mesmu1 değil idi-» Naîmâ, s. 272. Fezleke, IV- Mu-rad'ın İstanbul'a girişini 9 Receb'de gösterir. (Mütercim)

⁶¹³ Silâhdâr Paşa dahî çıgal (?) giyüp çıgal üzerine kabay-ı âl başına zer-en-riûd miğfer koymuş ve üzerine ibrişimden bir al şal sarınup kemâl-i übbe-het ve iclâl göstermiş idi. Kendisinin bin kadar mahsûs segbâm varidi, ki cümlesi tüfenk-endâz bir muhtera' (yeni îcâd) gürûh-i nâ-sâz idiler. Naîmâ (Mütercim)

⁶¹⁴ Peçevî. Peçevî'nin bendeki nüshası burada sona erer- Ulmoç (Uknoltz) hü yfik piskoposhanesi kütüphanesindeki nüshanın daha birkaç sahlfesl bulunmaktadır.

⁶¹⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/208-211.

elçilerine bulaşmaksızın duramazdı. Bunlar Pâdişâh'ın ' ömrünün uzun olması için umûmî mâhiyette dualar etmekte oldukları sırada, hayâtları, sürekli olarak, Allah'ın koruyuculuğunu temenni ettikleri kimse tarafından tehdîd edilmekte idi. Fransız elçisi Marşvil'in bir tercümanı, bir Fransız gemisinin haksız yere hacz edilmesinden ve sefirin oğlunun hapsedilmesinden dolayı, muahedelerle te'mînât altına alman hakları ve muafiyetlerini şiddetle müdâfaa etmiş olduğu için kazığa vuruldu.⁶¹⁶ Sultân Murad Üsküdar'daki sarayına gideceği zaman emrin icra olunduğunu haber almadıkça kayığa girmek istemedi (1632). Bir Venedikli tacir, ikaa-metgâhının balkonundan saraya, yakın gösterir bir gözlük (dürbün olmalı) tevcih etmiş olduğu için, Sultân Murad tarafından, haremın güzel kadınlarına cür'etkârca bakmış olmakla suçlanarak, asılarak îdâm cezasına çarptırıldı.⁶¹⁷ Bedbaht, gömleğiyle balkona asıldı; arkadaşları olan bazı İngiliz ve Fransız tacirlerinin mağazasında, onun nâmına birkaç balya bulunduğundan, bunlar da tutuklanarak, hangi millete mensup olurlarsa olsunlar, hazîneye 40.000 gurusı ödemedikçe kurtulamadılar.

Ralf ve Hektor isimlerindeki İngiliz gemilerinin Vula Körfezi'n-de Osmanlı gemilerine verdikleri hasardan dolayı da aynı miktar-

da para alındı.⁶¹⁸ Bu defa da Fransız ve Venedik tacirleri para vermekten müstesna tutulmadılar. Sultan Murad'ın adalet anlayışına göre, istisnasız bütün Frenkler, içlerinden kendisinin gazabını celbedenlere karşı, mal ve şahısları itibariyle zincirleme olarak mes'-ül idiler. Alınacak 40.000

⁶¹⁶ Biko (Knolles'de, s. 20), İstanbul'da bulunan tercümanlar hakkında, o zamanki gibi şimdi de doğru olan şu sözleri yazar:

«Hakikat şudur ki, İstanbul'daki ecnebî sefaretleri tercümanlarının terbiye görmüş, cesaretli olmaları, Türkçe'ye, Rumca'ya, Arabça'ya vâkıf, Farsça'ya, da oldukça âşinâ bulunmaları, bu lisanları seri ve fasîh söyleyebilmeleri gerekir. Hristiyan hükümetleri elçilerini kabul ettikleri vakit, tıpkı bizim hizmetkârlarımıza, kölelerimize karşı kullandığımız hâl ve tavn andıracak surette, pek mağrûrâne ve soğuk bir vaziyet almayı alışkanlık hâline getirmiş olan hükümet mensupları ve devlet erkânı ile görüşmelerinde, tercümanlarımız dâima metanetli, akıllan baslarında olması elzemdir. Tercümanlarımız ise. bu vasıfları hâiz olmadıklarından, şimdiye kadar sefirlerimizi, konsoloslarımızı temsilen, bu vükela ve ricalin huzurlarına çıktıkları zaman, telâş ve cebânet göstermekten başka bir meziyyetleri görülüş değildir. Herhalde bunlar vâki olan beyanât ve ifâdelerinde o kadar şaşırarak, sözlerini o kadar değiştirmek hatâsına düşmüşlerdir ki, metanet ve cesareten mahrum olan bu türlü konuşmalar ve haller ile, mantık ve hakkaniyet dâiresine sokulması istenilen bir Türk'ün üzerinde hiçbir faydalı neticeye ulaşmak ihtimâli olamayacağı aşîkârdır, tşte bu sebeplerden dolayı, kendisinden beklenen vazifeyi hakkıyla yerine getirebilmesi için her sefirin bizzat Türkçe okuyup anlayabilmesi, yahud hiç ol- , mazsa maiyyetinde İngiliz tâbiyyetine mensup ve Osmanlı resmî muhîtleriyle ülfet peyda etmiş bir genç bulundurarak, Osmanlı tebasından olanlar vâsıtasıyla tebliğ edilmesi kendileri için mahzuru davet edecek bâzı mes'eleleri, o genç vâsıtasıyla izâh edip neticelendirmesi kat'î şart olduğu kanaatindeyiz.»

⁶¹⁷ Anlaşıldığına göre. Venedikli tacir -belki merak sftikasryla- sarayın İcini görmek üzere dOrbn İle bakıyordu. (Mütercim)

⁶¹⁸ Bu gemilerden birisinin Kesendire taraflarındaki haydutluğu daha önce görülmüştü. (Mütercim)

guruşun tahsiline silâhlı olarak mukaa-vemet ederler bahanesiyle, yalnız tacirlerin hanelerinde değil, elçilerin ikaametgâhlarına kadar araştırma yapılarak, kanunlar ve ahidler hilâfına, bütün silâhlar zabtedildi. İngiliz elçisi Sir Peterviş'-den, İngiltere Kralı'nın şövalyelik alâmeti olmak üzere verdiği kılıç alındı. Selefî Mösyö Dö Sezin'in, borçlarından dolayı henüz bırakılmamış olduğu bir sırada İstanbul'a gelmiş olan Marşvil, Sakız'da sancağının kapdan paşa tarafından tahkir olunduğunu görmüş, ve amiralin hareket tarzı şikâyetlere sebep olmuştu.⁶¹⁹ Karadeniz'de birkaç Kazak şalopası alarak döndüğünden beri fevkalâde teveccühe nail olan Kapdan Paşa,⁶²⁰ elçiden intikam almak için bu yeni teveccühden istifâde etmekten geri kalmadı. Sultân Murad, kendisini memnun etmek üzere Fransız tercümanının başını vaad etti. Birkaç saat sonra bedbaht tercüman, samur kalpağı başında, darağacına asılmıştı. Elçinin isteği, Pâdişâh'ın -Fransa Krah'nın yahut elçisinin evvelce me'zûniyetini talep etmeksizin- kendi memleketlerinde adaletin hükmünün icrasına serbest bir mecra vermek hakkına mâlik bulunduğu ifâdesinden başka bir cevâba nail olmadı. Fransız elçisi, o saatte saraydan çıkarken, evine dönmeksizin, beraberine hiç kimseyi ve eşyasını alamadan yalnızca üzerindeki elbise ile gemiye bindirildi. Muhالیf rüzgârlardan dolayı hareketsiz kalan gemi, iki kadirga ile açık denize kadar çıkarıldı.⁶²¹

Kamame Kilisesi'nin Durumu

Marşvil, Şark'taki bütün Katolik kiliselerinin himayesinin kendisine münhasır olduğu hakkındaki iddialarıyla, İmparatorun mukîm elçisi Rudolf Şmid'in de husûmetini celbetmişti. Bütün elçilerin ilki olmak üzere, kiliselerde efendisi olan kral için dua ettirmek misâlini göstermişti.⁶²² İmparatorun elçisi de onu taklîd etmek istediğinden, Fransız elçisi, kendi efendisinin Şark kiliselerinin yegâne hâmisî olduğunu iddia ederek, protesto etti. Daha sonraları Şmid'in Eflâk üzerinden İstanbul'a Fransisken papasları

⁶¹⁹ Hâlbuki ecnebler buna benzer muamelelere karşı Şark ile münâsebetlerini kesecek veyahut en az bir seviyeye indirecek yerde, peyderpey genişlettiler- Maamaflı Hammer'in bu mâlûmâtta istediklerine göre kalem oynatan Frenkler'i irehaz edinmiş olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. (Mütercim)

⁶²⁰ Naîmfî, 1(M4 (1634) senesinde Kazak donanmasının Giresun üzerine neticesiz bir teşebbüsünü kaydeder. 1045 (1635) senesinde dahî Özü'den çıkıp Kefe taraflarını tahrîb eden oniki gemiden birkaçını tersane keddudâsı Piyâle tarafından zabt olunduğunu yazar, (c 3. s. 245 ve 276).

⁶²¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/211-212.

⁶²² Yine bu Marşvil, IV. Hanri'nin vefatında, ilk defa olarak, Beyoğlu'nda bir katafalk yaptırmıştır: 1637*'de ikinci Fenfinand'ın vefatında dahî Şirid bu misâle uymuştur.

gönderdiği sırada, Marşvil, Fransiskanlar'ın yerine Fransız Kapuçin râhiblerinin ikaamesi lâzım geleceğini iddia ederek, Fransiskanlar'ın gönderilmesine karşı koymak için bütün mesaîsini sarfetti. Hristiyan devletleri memurları arasındaki bu ihtilâf, Hristiyanlar'm ve özellikle Katolikler'in hakkında felâkete sebep olmaktan geri kalamazdı. Daha önce kaymakam Receb Paşa bu hâlden istifâde ederek, İstanbul'daki «Azra» ve «Aziz Yahya» (Sen Jan) Kiliselerini kapatmış ve bunları camie çevirmek niyetini alenen beyân etmişti (1634). Kudüs'de, Rumlar Kamame Kilisesi'ni, İsa'nın doğum yeri olan Beytül-Lahm'ı, Nâsırıyye zaviyesini, Jetsmana Bahçesi'ni ellerinden almak suretiyle Fransiskanları Mukaddes Mahaller'in tasarrufundan tard etmişlerdi (Nisân 1636).

Hakîkaten iki sene sonra, bir berât-ı hümayûn⁶²³ mutantan bir ferman, Fransiskanlar'e gasbedilen haklarını iade etti. Ancak ertesi sene de Rumlar bir ferman almaya ve Mukaddes Mahaller'in muhafazasını münhasıran kendilerine iade eden kat'î bir imtiyaza nail oldular. Şurası garîbdir ki, gerek bu ferman, gerek hasımlarının nail olmuş bulundukları evvelki ferman, Halîfe Ömer (Hazretleri) tarafından verildiği iddia olunan bir muafiyet mektubuna istinâd ediyordu. Pâdişâh'ın irâdesi de, kendi eliyle yazılmış olarak, «Emr-i şerifim mucibince amel idesin, hilafı hareket idersen başını keserem, şöyle bilesin» şeklindeki kat'î tâbiri ihtiva ediyordu.⁶²⁴

⁶²³ Bu ferman. Sultân T. Süleyman (Kaanûnî)' tarafından 972 ve 973 (1563 ve 1564) senelerinde verilen muafiyetnâmelere ve 1041 ve 1042 (1631 ve 1633) senelerinde yazılmış şer'î vesikalara müstenid olup, sözü edilen evraklar dahî Mısır sultanlarının Mukaddes Frenkler'in sahip olmalarını te'mîn eden fermanları mübeyyindir. Berât, zikredilen Makamlar'ı şu şekilde sayar:

«Rumlar tarafından bâzı düzenbazlık ve tahrifat ir-tikâb edildiği malûmumuz bulunduğu halde, buna benzer sakat muamelelerin dışında bulunan Frenk ruhbanının «Prezepiyo» nâmı verilen ve Hazret-i İsa'nın doğum yeri olan Beytül-Lahm mağarasıyla bu mağaranın anahtarlarına, yâni batı cihetindeki iki kapının anahtar-lanna ve mağaranın sair müstemilâtına tekrar sahip olmalarını irâde ve o Frenk râhiblerinin Kamâme denilen Büyük Kilise'de mevcûd olup, üzerinde Hazret-i İsa'mn Zeyt-i Mukaddes ile yağlanmış olduğu taş ile asılmış olduğu tepede bulunan kemerler ve Meryemü'l-Azrâ Kifi-sesi'nin kemerlerini ve merkad-i mübârekini örten büyük ve küçük kubbelerle öteden beri sahip oldukları cihetle, şimdiye kadar hiçbir taraftan i'tirâz ve engelleme yapılmaksızın yine idarelerinde kalmış olan Kudüs-i Şerif de kâin «Müncî-i Mukaddes» Manastırı'yle müstemilâtına ve Nâsırıyye beldesindeki kilise ve manastırlara tamâmiyle adı geçen ruhbanın sahip olmalarını ve Rumlarca Ermeniler ve sair Hristiyanlar tarafından zinhar müdâhele edilmemesini ferman ederim.» (Hammer*in aynen naklettiği İtalyanca tercümeden tercüme ettirilmiştir. Bu vesikaya, Feridun Beğ Münşeâtı'nda rastla-nılamadı. Mütercim).

Fransiskanlar, başarılı zamanlarında mukaddes tasvirlerle süslenmiş, ve «Zât-ı akdesin çocukluk devresinde geçen hayatını» gösterir matbu ve büyük ebadı bir varakayı her tarafa dağıtmışlardır. Bununla ilgili mektuplar, Kudüs'ten 12 Ağustos 1636 ve Galata'dan 9 Nisân 1636 tarihleriyle târihlenmişlerdir.

⁶²⁴ Bu emrin CumftdelulA 1047 tarihli Türkçe sureti İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi «Vesâik-i Devlet» (Ostnanlı-Türkiyesi Vesikaları) arasındadır.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/212-213.

Sarı Kâtib İle Defterdarın İdamı

Bir Fransız tercümanının kazığa vurulduğunu, bir arkadaşının da asıldığını gördükten sonra, Eflâk Beği'nin kedhudâsı Kurd nâmında bir şahsın, Naîmâ'nın deyişiyle «Kurd nâmında bir kelb-i zeminin», irâde-i şahane üzerine⁶²⁵ darağacına çekilmesini acâib karşılamayız. Yine, gümrük emîni Mehmed Çelebî'nin de, sipâM ulufelerini nakit yerine eşya ile ödemek istemiş olmasından dolayı⁶²⁶ boynu vurulması şaşırtıcı değildir. Yine o zamanlarda ağnam resmi tahsildarı (koyun kâtibi) Sarı Kâtib -ki daha önce de iki milyon akçe tahmin olunan bütün mallarının müsâderesiyle Rodos'a sürgün edilmişti- eğer defterdarlık mansıbı Pâdişâh tarafından kendisine ihsan olunursa bakaayada olan 50 milyon akçeyi nakid mevcudundan tesviye edeceğini arza cür'et etmiş olduğu için idam olundu.⁶²⁷

Buna benzer bir tama* da defterdar İbrâhîm Efendi (Paşa) yi mahv etti. İbrâhîm Efendi, sadrâzâmın ordugâhında bulunduğu halde, sipahiler ağası Mataracı Mehmed ile ittifak ederek, vezîr-i âzam-lığı almak için külliyetli para arzetmişti. Sultân Murad, iki mücrimin arızalarını sadrâzama gönderdi. Vezîr-i âzam Mehmed Paşa bu kâğıdları alır almaz, ikisini de davet ederek, huzurunda îdâm ettirdi, idamdan sonra Mehmed Paşa, defterdarın mahremi ve muhibbi olan muhasebeci Alî Efendi'yi çağırarak, dostunun arızasını, gösterdi. Alî Efendi, uğursuz varakayı iade ederek:

- «istemiş, bulmuş» cevâbım verdi.

^Fikir ve şöhret sahiplerinden olan defterdar babasının, kardeşinin ecel-i kazaya uğramış, validesinin de kendisini doğururken vefat etmiş olduğunu bir gün söylemiş ve sözün oracığında sükût etmesi kendisinin de ece-i kazaya uğrayacağına delâlet eder gibi görünmüştü. Naîmâ der ki: «Herkes, kendiyeye tefe'ül eylediği ma'nâ-ya elbette mazhar olmalıdır.»⁶²⁸

⁶²⁵ «Maslahat-ı mülke blñfen.... Nalıma, c. 3. s. 276.

⁶²⁶ Seferden gelen sipahilerin bâzılarına gümrük mahsûlünden eşya verilmesi emr olunmuştu. Mehmed Çavuş eşyayı vermekten taallül etti; iki katına vermek istedi. Sipahiler rikâb-ı hümayûna nk'a (yazı) sundular; Mehmed ÇavûVun Bâb-ı Hftmâyûn'da boynu vuruldu. Naîmâ'dan (Mütercim)

⁶²⁷ tbrftm MesîM-zâde unvanıyla ma'rûf olan Sarı Kâtib defeft ile koyun kitabında bulunarak, yigirmi yök akçeden ziyâde bel' etmişidi. Celeb esnafından biri ma'rifetiyle iş anlaşıldı; Bayram Paşa on iki yök akçeye bedel emvalini müsadere ile Rodos'a nefy eyledi. Muahharan diğer bir defa daha Rodos'a nefy edildi. Bayram Paşa hakkında Pâdişâh'a bir şikâyetname vererek, mâl memurları «immetlerinde beç yflz yük akçe vardır, beni defterdar ederseniz cümlesini tahstt ederim ve daha nice menafi' gösteririm» diye yazmış olması üzerine, kâğıdı Bayram Paşa'ya verildi: o da Mesöit-zarie'yl huzûr-ı hümayûnda astırdı.» Naîmâ'dan. s. 278 (Mütercim)

⁶²⁸ Natmâ. (c. '3, s- 290).

Kadı-Zâde'nin Vefatı

Edirne kadısının naibi Yahya Çelebi, İstanbul'a kürekçi götürürken, vazifesinde ihmâl göstermiş olmak, töhmetiyle îdâma mahkûm olarak, bostancılar tarafından tutuklandığı halde, Bulgar çobanı kıyafetiyle kaçmaya ve İstanbul'da gizlenmeye muvaffak oldu.⁶²⁹ Koyun Dede nâmında bir dervîştî İstanbul kadısı Karaçe-lebî-zâde Mahmûd Efendi'ye gelerek:

- «Rü'yâda gördüm ki, Ayasofya vaizi Kadızâde münkir-i evliya olduğu içün (Hazret-i) Peygamberin emriyle boyunum urdı-lar. Bum mutlaka sicile kayd et!» deyip ısrar ederek tescil ettirmişti. Altı gün sonra (26 Rebûlâhir gecesi, 1045), Kadızâde Şeyh Mehmed Efendi vefat ederek, halka tavsiye eylediği usûl veçhile, cenazesini tekbr ve tehîlsiz götürüp defn ettiler.

Bir müddet sonra Abdülaziz Efendi'nin yeğeni olan Mahmûd Efendi Anadolu kazaskerliğine tâ'yîn olundu. Bu Anadolu kazaskerliği Rumeli kazaskerliği ile birleştirilerek, Ahmed-zâde Nûh Efendi'ye verilmişti. Mahroud Efendi'den münhal olan İstanbul kadılığı, vezîr-i âzamin nüfûzuyla, onun iltifatına mazhar olan Muîd Ah-med Efendi'ye tevcih edildi.⁶³⁰

Revan'ın Sükutu

Sultân Murad'ın zafer alayıyla. İstanbul'a girdiği günlerde Acem ordusu Revan önlerinde göründü (14 Receb 1045 - 21 Aralık 1635). Evvelce Dilâver Paşa tarafından, Şâh'ın Tebriz'e geldiğine ve Revan üzerine geleceğine dâir alman ma'lûmât üzerine, İstanbul'dan dört vezîr, asker toplamak için eyâletlere gönderilmişti. Son haber üzerine de sadrâzam, Anadolu, Karaman, Sivas, Mar'aş, Haleb, Şâm, Tarablus, Erzurum, Trabzon, Çıldır, Kars eyâletlerine, askeri kışlalarından çıkararak Erzurum'a gelmek için emirler çıkardı. Kendisi de Diyârbekir'den Erzurum'a gitti (22 Şâbân). Yol esnasında, Revan'ın muhasarasına başlanıldığını bildiren mektup aldı. Ancak yirmi-otuz süvari ile Harput, Portuk (Pertek), Çemişkezek, Kemah, Erzurum yolundan Hasankale'ye gitti (9 Ramazan - 16 Şubat 1636). Lâkin

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/213-214.

⁶²⁹ «Yanuk, Çoban fîsâsiyle kaçmışdı. Naîmâ, s. Z79. Efendi olan Edirne kadısı da nefy olunmuştu- (Mütercim)

⁶³⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/215-216.

Sivas ve Trabzon taraflarından gelen bir miktar askerden başka kimse bulamadı. Mart başında Karaman ve Anadolu paşaları yalnız yirmişer adamla gelebilmişlerdi. Erzurum yeniçerilerinden imdâd için gönderilenlerden dokuzu soğuktan dondu kaldı; bir takımının da elleri, ayakları donmuşta

Bu sırada birkaç Acem hân ve sultânı Selmas'tan 6.000 kişi toplamışlardı. Birkaç bin İranlı Bâyezîd'de kaleye kapanarak, Rüstem Hân'ın kardeşi de 4.000 muhâribe Hoy'u işgal etmişti. İstanbul'da yeniçeri ağalığına tâîyn olunan Şahin Ağa, askeri toplamak için her türlü mesaîyi sarfetti. Hattâ Parmakkapı'da çengeller yaptırılarak, birkaç yeniçeri, ağanın emrine itaat gösteremedikleri için asıldılar.

Mart'ın sonundan bir gün evvel (22 Şevval 1045 - 30 Mart 1636), sadrâzam. Sivas ve Anadolu beğlerbeğleriyle bir müşaveresi neticesinde, derhâl Kars üzerine yürümeye karar verdi. Ertesi gün öğleden sonra haber geldi ki, Revan'ın beş-on günden ziyâde dayanmaya tahammülü olmadığı gibi, Murtaza Paşa, aldığı yaraların te'-sîriyle irtihâl ederek, kumandayı kedhudâsı Zülfekaar Ağa'ya bırakmıştır. Anadolu ve Karaman paşaları derhâl yola çıktılar. Lâkin bu aralık, Revan şehri her taraftan gördüğü tazyik üzerine teslim olmuştu (24 Şevval 1045 - 1 Nîsân 1636). Murtaza Paşa'mn na'sı reîsü'l-küttâb Bekir Efendi ve kedhudâsı Mehmed ile İstanbul'a gönderildi. Muhafız askerleri bütün kış, mevsimin görülmemiş şiddetine rağmen, kahramanca müdâfaa etmişti. Gaalib olan Şâh, Zülfekaarı, Sevindik Paşa'yı, Memiş Paşa'yı ve daha birkaç yeni, birkaç nam-dâr şahısları alıkoyarak, geri kalanını serbest bırakmıştı.

Sadrâzam Erzurum üzerine ric'at etti. Haîeb Vâlîsi Hasanka-le'de kaldı. Sultân Murad, Revan'ın teslimi hakkındaki felâketli ha-bpri zahiren sükûnet göstererek ve hiç ehemmiyet vermiyor gibi görünerek karşıladı. Hattâ sadrâzama iltifat dolu bir mektup yazarak, hiçbir surette kendisini azarlanmaya lâîk görmediğini ve vâki* olan mağlûbiyetin me'mûriyetinden çekilmek gibi bir düşüncüyü aklına getirmemesi lâîm geleceğini bildirdi.⁶³¹

Yeniçeri Katibi İle Canpulad-Oğlunun İdamı

Revan'ın sukuutundan az önce (Ramazan başı 1045) yeniçeri kâtibi^ Osman Efendi îdâm olundu. Yeniçeri ağası tarafından husûsî tezkire

⁶³¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/216-217.

gelmedikçe ölenlerin yerine kimsenin yazılmaması Pâdişâh tarafından defalarca tenbîh edilmişken, çocuklara kadar bir takım kişiler yeniçeri yazılmaktaydılar. Pâdişâh, kâtibin doğruluğunu sınamak için, bir adam gönderdi. Bu adam, eğer kendisini yeniçeri yazarsa yü* gurusu vereceğini söyledi. Kâtib biraz mukaavemet gösterdi; Pâdişâh bu defa o adam ile yüz altın gönderdi. Altınlar reci*

dedilemedi. Pâdişâh derhâl yeniçeri ağasını saraya çağırarak, defteri istedi ve yeni yazılan şahsın kim olduğunu sordu. Ağa bu hususta malûmatı olmadığına yemîn etti. Yeniçeri kâtibi derhâl getirtilerek, bir Osmanlı müverrihinin ifâde ettiği gibi, nâmı dest-i cellâd ile sahîfe-i hestîden silindi. Yeniçeri kâtibliği, evvelce de üç defa bu hizmette bulunmuş olan ihtiyar bir kâtibe verildi.

Mısır'dan azledilmiş olan Kara Ahmed Paşa, Mısır askerini geç göndermiş ve neferlere terakki vermemiş olmasından dolayı Pâdişâh'ın gazabım üzerine çekmiş olduğundan, İstanbul'a geldiğinde bostancı-başınm muhafazasına verildi. Malları müsadere,olundu, hazîneleri hakkında sorulan sorulara da mağrûrâne cevâp verdiğinden, cellâd eliyle ağzı kapatıldı. Ancak buna mukabil, Pâdişâh'm geçen sene tütüne müteallik bir cürümde bulunmuş oldukları zanmyle biri Gümölcine'ye, diğeri Kıbrıs'a sürölmüş olan, Haleb ve Edirne kadıları⁶³² affa mazhar oldular.

Sadrâzam onyedi mahalde yetmişer, yüzer deve almak üzere deve ahırları inşâsına emir aldı. Binaların üst katı devecilerin ikaa-metgâhı olacak ve bunların her tarafına arpa ve saman anbarları inşâ olunacaktı (10 Muharrem 1046 - 16 Haziran 1636).

Payitahtta bu vak'alar olurken, Erzurum'a varmış olan Canpu-lad-zâde Mustafa Paşa, yeniçeri ağası tarafından «Sultân Sekisi» denilen yerde mutantan bir ziyafete davet edildi. Bu, bir ölüm ziyafeti idi; îdâmı hakkında çıkmış olan Pâdişâh irâdesi derhâl icra edildi. Pâdişâh'ın hassa nedimlerinden Mûsâ Çelebi'nin zorbaların şekavetti pençelerine verilmesi için Mustafa Paşa'mn Receb Paşa ile birlikte kefalet etmek suretiyle, Pâdişâh'a karşı işledikleri affedilemez hakareti, askerî hizmetleriyle ve son olarak* Hasan PaşaMan dul kalan Ayşe Sultan ile izdivacına rağmen, Sultân Murad bir türlü unutamamıştı. Canpulad-zâde'nin Karaman'da birçok masumu yok etmiş olduğuna dâir vuku bulan suçlama, Pâdişâh'ın uzun

⁶³² Haleb kadısı Bahayî Efendi, idi. Valî paşa. .Elinden tütün çubuğu düşmez» diye sürgüne göndermişti. Nalma'dan (Mütercim)

müddettir geciken intikamının alınmasına bahane olmuştu (28 Muharrem 1046 - 2 Temmuz 1636).⁶³³

Küçük Ahmed Paşa'nın Kahramanca  l m 

Kürdistan'da Acem h nı Rüstem 20.000 kişi ile şehr-i Zor ve Kerkük  zerine yürümüştü, tran şahı ise, Revan hükümetini Kelb AH Han'a tevdi ettikten ve şirvan ve Gence hanlarına 4.000 kişi ve 10.000 tuman (tümen) para vererek, bunları Revan istihk mlarının tekrar inşâsına memur eyledikten sonra,  sfahan yolunu tutmuş idi. Hotin önünde yeniçeri kumandanı sıfatıyla defalarca şanlı bir  l me arz-ı vücûd etmiş,⁶³⁴ ondan sonra da Mardin voyvodası ve Türkmen reşi sıfatlanyle tehlikeli bir  s  olan Ilyas Paşa'yı ve Kay-seri'de Hacı Ahmed oğlu  mer Beğ'i mahvetmiş, ş m Vâlisi iken Suriye'de Dürzi Emîri'ni itaate mecbur eylemiş ve bu    parlak hizmetine mükâfâten    tuğlu paşalık almış olan kahraman Arnavud Küçük Ahmed Paşa, Musul'dan Eyy b  Kürdleri'nden Erdelân Kürd-leri Beği Hallo Han-zâde Ahmed H n ile dostça yazışmaya devam etmişti.⁶³⁵ ş h Abbâs, hemşire-z des yle evlendirmek suretiyle Ahmed H n ile akrabalık kurdu. Lâkin ş h Safi, büyük babası tarafından ikaame olunan beğlerin yokedilmesiyle sürekli olarak uğraştığı gibi, Ahmed H n hakkında da o kadar entrikalar çevirdi ki, nihayet bu zât Osmanlıların kucağına atılmaya mecbur oldu. Zeynel Hân'ın Hindistan'dan şah'a getirmekte olduğu bir filin ele geçirilmesinden dolayı, Ahmed Paşa aleyhine beş Acem h nı gönderilmişti. Ahmed Han, bunu vaktinde öğrenerek, Ahmed Paşa'ya bildirdi. Ahmed Paşa'nın işareti  zerine, Ahmed H n'a, Osmanlı Devleti tarafından beğlerboğı p yesiyle iki hil'at, iki tuğ, murassa bir kılıç verildi. Ahmed H n Ahmed Paşa ile birleşerek, Rüstem Hânı karşılamak üzere  ktılar ve kuvvetleri düşman kuvvetinden az olmakla beraber, Mihribân Sahr sı'nda cenge giriştiler.  ki gün iki gece süren kanlı bir muharebenin neticesinde Osmanlı ve Kürd ordusu bozuldu. Hastalığından dolayı at üzerinde duramayan Ahmed Paşa, bir pralık yere inerek, kum üzerine oturmaya mecbur oldu. Abdest aldıktan sonra, tekrar atına binerek, ceng arkadaşlarına:

⁶³³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/

⁶³⁴ Natmft'nın tftbirince .hiy z-i mevte gavs» etmişti ( l m havuzlarına dalmıştı).

⁶³⁵ Küçük Ahmrd Paşa. en sonra yine ş m valisi bulunduğu halde Musul muhafazasına gönderilmişti. (Mütercim)

- «Ben şehâdete muntazıram; cihanda şehâdetden başka bir arzum kalmamıştır. Siz başınızın tedârikini görünüz!» dedi.

Adamlarının ekserisi dağılmıştı. Ahmed Paşa, at üzerinde olduğu halde, alemdarın yanına gelerek sancağın direğine dayandı, durdu. Bir Acem neferi, bir kılıç darbesiyle alem ve alemdarı düşürdü. Bayrak, mecalsiz vaziyetteki Ahmed Paşa'yı da atından düşürdü. Acemler derhâl Paşa'yı öldürdüler. Başî Hân'a götürülerek, o da bir ipekli kumaş içinde Şâh'a gönderdi. Şâh, bu kadar kahraman bir cengâverin kesik başına hürmet göstererek, elçilikle o tarafa giden Sarıca îbrâhîm Ağâ'ya verdi; onun ma'rifetiyle Şam'da türbesine defn olundu. Ahmed Hân, Mihribân'daki uğursuz günden sonra Musul'a döndüyse de, çok zaman yaşayamadı. Salâhaddîn Eyyûbî ahfadından olmaya liyâkatini isbât eden bu gayretli yiğit, kederinden vefat etti. Kışı şiddetli olan Ermeniyeye mıntıkasında sonbahar ilerlemiş olduğundan, sadrâzam Ekim ayı başlarında (6 Cumâdelulâ 1046 - 6 Ekim 1636), Erzurum'dan Diyârbekir kışlağına müteveccihen hareket etti ve Kasım ayı başında oraya vardı.⁶³⁶

Belgrad Ve Budin'de Önemli Vak'alar

Şayet nazarımızı bir dakîka tran cengi safhasından ve İstanbul'dan ayırarak Macaristan eyâletlerine çevirsek, yeni matem ve taz-yık safhalarına tesadûf ederiz. Bosna ve Macaristan'da, Kazak kayıklarına karşı askerî hizmet bedeli olmak üzere yeni bir vergi konulmuştu.⁶³⁷ Bosna'da ahâlî şiddetli bir mukaavemet meyli göstererek, defterdarın hiddet sâikasıyla halka karşı kılıç çekmek ihtiyatsızlığında bulunması üzerine, bir ihtilâl zuhur etti. Bu memurla kadı azledilerek, defterdarlık, İstanbul'da ikinci defterdar bulunan müverrih Peçevî îbrâhîm Efendi'ye ve kadılık ŞârihiTl-Menâr-zâde unvâmyle mâruf müverrihin babası Şârihü'l-Menâr Efendi'ye tevcih olundu. Niş taraflarında da çıkarılan bu yeni vergi şiddetli muhalefetle karşılanarak, Raşna (Rajne) palangası yakılmıştı. Bel-grad'da «Kan Çeşmesi» denilen⁶³⁸ hapishanedeki Macar esirleri zincirlerini keserek, ve muhafızlarını öldürerek, istihkâmın topraklarını şehre çevirmeye başladılar. Belgrad mütesellimi Ömer Ağâ, Macarca'ya vâkıf olan Budinli

⁶³⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/

⁶³⁷ Natmâ'da verginin ismi «Şayka (gemi) akçesi, dir. (Mütercim)

⁶³⁸ Naîinâ'da «Kanlu ve harami habs İtdikleri çâh (kuyu)» diye yazılıdır; «Kan Çenesi» unvanı Hamrner'In yanlış tercümesi olsa gerektir. (Mütercim)

kadı Mustafa Efendi'yi bu mahbus-larla görüşmeye gönderdi. Bunlardan ikisi g r  şmenin nereye varacağım düşünerek, ve teslîm sözünü i itmek istemiyerek, nehre atıldılar. Biri yüzerek Sava nehrini geçti: Sirmi'ye ula abildi; oradan bir ata binerek kaçtı. Diğeri Tuna'da yakalanarak, kazığa vuruldu. Kaleyi teslîm eden sekiz mahbusdan da ikisi kazığa vurulmuş, altısının ba ları kesilmiştir.

Nasûh Pa a'n m oğlu Hüseyin Pa a, Budin valiliğine gitmek üzere yoldaydı. Bu Belgrad vak'asım haber alınca, kıyafet değiştirerek yolundan döndü; kale kumandanı -ki eskiden babasının hizmetkârı idi- kendisini kabul ettikten sonra, merhametsizce, dizdar (kale muhafızı) ve m tesellimin idamını emrederek, kendisi Budin'e gitti. Nasuhpa a-zâde, eyâlet merkezine vardığında adamlarından birini Budin yeniçeri ağalığına tâyin etti. Hâlbuki o mansıb  stanbul'dan Bosna-saraylı Homo oğlu Osman'a verilmişti. Val , bir sancak vaadiyle, Hono-oğlu'nu susturmak istedi; Hono-oğlu, kendisine verilen hizmeti istemekte ısrar gösterdi ve hakkını aramak d v -sıyla  stanbul yolunu tuttu. Lâkin takibine gönderilen bir m ba ır vâsitasıyla, ikinci merhalede durdurularak, tutuklu olarak Belgrad'a gönderildi; Nas hpa a-zâde'nin emriyle orada  d m edildi.⁶³⁹

Rakoçi'nin Zuhuru

Yine o sene, Macaristan ve Transilvanya, Rakoçi'nin entrika ve ihtir siyle mühim karışıklıklara uğradı.  smi Türkçe'de «Rakoçi»⁶⁴⁰ yazılıp okunan bu  ahıs Osmanlı Devleti ve Avusturya târihinde kanlı bir yer tutmaktadır. Macaristan ve Transilvanya eyâletlerine dahilî harb tohumlan ekmi tir. Betlen Gabor'un vefatından sonra. Pâdişâh tarafından Viyana'ya müteferrika Ahmed Ağa derhâl gönderilerek, onunla gönderilen mektupta Transilvanya Kralı ve Macaristan hâkimi Betlen'in vefatından dolayı⁶⁴¹ bu mıntikalara yeni bir hâkim tâyini hususunun Dîvân-ı Hümâyûn'a  it olduğu

⁶³⁹ Natmft (c. 3, s. 300), bu hususta  u mülâhazayı yazar: «Her halde v zer y-ı  zama, belki   ir hufck ma kar u komak hat y-ı az md r.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/219-220.

⁶⁴⁰ .Ra» yahud .Ray. h lkiid r demek olan Hind e «R c » kelimesinden gelir. «Koç» erkek koyun demek olan Türkçe kelimesidir. (Kelimenin Erdel lisânına nazaran Türkçe tel ffuzundaki fark « . harfine aittir ki, asbnda « » ile «s. arasında bir tel ffuzu olacaktır (Rakoczi). (Mütercim)

⁶⁴¹ Erdel Krnlı ve Macar Hakimi. Arşiv'de 15 Reb il hir 1389 (2 Aralık 1629) tarihli mektuba müracaat-Müteferrika Ahmedv bu mektupta mektubun h mili olarak gösterilmiştir. Ancak tercümenin aslının 7-arf   zerine Alm.m harfleriyle yazılan bir kayıt, mektubun Mustafa Bey vâsitasıyla verildiğini beyân eder.

împarator'a ihtar olunmuş ve:

- «Bir zaman gelir ki gülünç bir haset büyük fenalıklara sebep olabilir; bil'akis zahirî bir fedâkârlık kıymetli faydalara menbâ' olur» sözleri ilâve edilmişti.

O vakit -üçü de ecnebî nüfûzuyla himaye edilmekte olan- üç Transilvanyalı rakîb, memleketlerinin hükümetini ele geçirmek için birbirleriyle uğraşıyorlardı. Etiyen Betlen Osmanlı hükümetine, Se-

gel Mozes 'İsveç'e istinâd ediyordu; Rakoçi, Viyana sarayında başlarında Anibal Konzaga bulunan nüfuzlu bir fırka tarafından desteklenmekteydi.⁶⁴² Rakoçi'nin elçileri kıymetli hediyelerle Bâb-ı Hümâyûn'a gelmişlerse de, diğer sefirler hakkında mu'tâd olduğu veçhile, Pâdişâh'ın eteğini öpmek şerefine nail olamadılar. Yeni teşrifat kanunu gereğince, tahttan üç adım Ötede yer öpmekle yetinmek zorunda kaldılar. Rakoçi, Osmanlı hükümeti tarafından kâfi derecede desteklenmediğini hissettiği gibi, İmparator tarafından da kuvvet bulamadığından, Etiyen Gabor ile bir dostluk anlaşması akdetmişti. Ancak memleketi rakibine terk etmesi gerektiği sırada, onu yakalamaya teşebbüs etti. Etiyen evvelâ Eğri'ye, sonra Budin'e iltica ederek, Budin Vâlisî Nasûhpaşa-zâde'yi kendisine hâmî buldu. Nasûhpaşa-zâde, Bâb-ı Hümâyûn'a durumu bildirerek, Etiyen Bet-len'i silâh kuvvetiyle Transilvanya'ya yerleştirmek için aldı. Ta-mışvar Vâlisî Bekir ve Bosna Vâlisî Salih Paşaları davet ettikten sonra, onlarla Gyula sahrasında bulunan Solnok üzerine yürüdü.

Oradan Tamışvar ve Bosna beğlerbeğini 12.000 süvari, 12.000 yeniçeri, birkaç sahra topu ile Transilvanya hududuna gönderdi. Osmanlı öncüleri yer yer göller ve bataklıklar içinde bulunan bir memlekette zahmetli bir yürüyüşten sonra, Rakoçi'nin Gyula ve Tamışvar arasında Salâtina mevkiinde topladığı askerle karşılaştı. Macar askeri, mu'tâd usûle göre, saflarını yarım ay şeklinde tertîb ederek, ya galebe etmek yâhud ölmek kararıyla hücum ettiler.⁶⁴³ Betlen 600 Macar'ın düşman saflarında harb eden vatandaşlarından ayır-dedilebilmek için, sağ kollarına bir mendil bağlamalarını tenbîh etmişti. Rakoçi bu ihtiyattan haberdâr olarak, kendi Macarlar'ından o miktarına öyle bir işaret takdirmişti (3 Cumâdelulâ 1046 - 3 Ekim 1636). Bu harb hilesi, Betlen'in askerine tehlikesizce yaklaşıp da

⁶⁴² Riko'da (s. 29), Konzaga'nın bu hususta împarator'a arzettiği düşüncelerine müracaat.

⁶⁴³ Naîmâ, bu hususta, Türk tarihçilerine has bir zerâfet ile «Üngürüs resmi üzere öküz boynuzu alay tertîb idüp hınzır sürisi gibi oğradılar» diyor.

onları dağıtmasına sebep oldu: Gece de intizamsızlığı, karışıklığı artırdı.⁶⁴⁴

Hakikaten Nasûhpaşa-zâde, mâhirâne bir hareket sayesinde Ra-koçi'nin ordugâhını zabtetti ve yağmaladı; lâkin yine Budin üzerine ric'ate mecbur olduğu gibi, Bekir Paşa Tamişvar'a ve Salih Paşa Banaluka'ya döndüler. Nasûhpaşa-zâde İstanbul'a gönderdiği arızada ilk bozgunluğun hatâsını Bekir Paşa'ya yüklemişti; Bekir Paşa bir kapıcı-başı ile payitahta çağırıldı. Dîvâna girdiği sırada başı yere yuvarlandı. Buna rağmen aleyhinde suçlamalarda bulunan Nasûhpaşa-zâde de azledilerek, Budin valiliğine ikinci defa olarak Mû-sâ Paşa tâyin edildi. Zeamet sahiplerinden Belgradî Âteşî Mehmed, TransilvanyalılarMn Rakoçi'yi istediklerine dâir Transilvanya meclisleri tarafından yazılmış bir istidâ-nâme ile birlikte son olarak Na-sûhpaşa-zâde'nin bir arızasını getirmişti. Dîvân tercümanı Zülfe-kaar'ın -yalan, gerçek- bu istidâ-nâmenin sahte olduğunu beyân etmesi üzerine, Âteşî Mehmed muahharan Pâdişâh'm gazabına uğramıştır.

Bu vak'alar üzerine Rakoçi, Osmanlı Devleti tarafından Transilvanya hükûmeti makamında tasdik edildi. Bosna Vâlîsi Salih Paşa, kısmen yeni kayık resminin tahsilinden dolayı çıkan karışıklığın ve Salâtina'daki son bozgunluğun kendisine yüklenmesi ve kısmen, Pâdişâh'ın izni olmaksızın ahâliden «tüfekçi akçesi» adı altında bir vergi tahsil etmesi sebebiyle, azledildi. Onun yerine, -Sultân Murad'ın o zaman kanlı emirlerinin infazı için görevlendirdiği zekî ve sessiz bir icracı olan- Bostancı-başı Duçe getirildi. Salih Paşa İstanbul'a döndüğünde hayâtını güç kurtarabildi. Malları müsadere olunmakla beraber kendisinden 40.000 gurusu istenildi; muktedir olduğu kadarım verdi; üstüne de senet yazdı. Daha sonraları, bir merhamet olmak üzere, Şebinkarahisar! sancağı verilerek, umûmî zanna göre zehirlenerek, orada vefat etti.⁶⁴⁵

Sadrazam Mehmed Paşa'nın Azli, Bayram Paşa'nın Sadâreti

Roma imparatoru Tiber gibi, Sultân Murad da, daha sonra mahsûlünü toplamak üzere, intikam tohumunu evvelden ekmek i'tiyâ-dında idi. Zahiren pek iltifâtkârâne affolunmuş olan sadrâzam da, Revan'm kaybı

⁶⁴⁴ Nafcnâ'ya nazaran, (c. 3, s. 313), gündüzün galebe Osmanlılar tarafında kalmış iken, geceleyin •düşman baskın edecek» diye yayılan bir söz üzerine, Paşa'nın ric'ate kalkışmasıyle, ordu, yok yere dağılvermiştir. Fakat Nasûhpaşa-zâde'nin gelişinden sonra, düşman ordusu da yine öyle bir şayia ile bozulmuştur. Galiba o şayiayı Nasûhpaşa-zâde neşr ettirmiştir. Hammer' İn iki satır sonra yazacağı •mâhirâne hareket» den maksad bu olacaktır. (Mütercim)

⁶⁴⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/

hatâsının cezasını çekmekte gecikmedi. Büyük emîr-i âhur Halil Ağa, mühür-i hümayûnu almak ve hazîne sandıklarını⁶⁴⁶ mühürlemek memuriyetiyle Diyârbekir'e müteveccihen yola çıktı; kaymakam Bayram Paşa, sadrazamlığa getirildi (7 Ramazan 1046 -2 Şubat 1637).⁶⁴⁷

Azledilen sadrâzam Mehmed Paşa, İstanbul'a vardığında⁶⁴⁸ Naîmâ'mn tâbiri veçhile «müsâfirhâne-i vüzerâ» olan Sırça Saray'da⁶⁴⁹ muhafaza altına alındı. 10 Şevval 1046 (7 Mart 1637)'da yeni sadrâzam Bayram Paşa, tuğlarıyla Üsküdar'a geçti. Onüç gün orada kaldıktan sonra, Haleb'e yöneldi.

Altı ay Cezâir-i Bahr-i Sefîd'te dolaştıktan sonra, Girit adası açıklarında ele geçirdiği iki gemi ile İstanbul'a dönen kapdân (Mustafa Paşa) huzûr-ı şahaneye çıktığında, kapdânlığa ilâveten kaymakam nasb edildi.⁶⁵⁰

Kırım Hanı Canıbeg Ve İneyet Girayların Ardarda Azilleri

Eski sadrâzam üç ay muhafaza altında kaldıktan, Diyârbekir'-den gelen eşya ve parası müsadere edilerek hazîne-i hümayûna alındıktan sonra, affa uğradı (17 Muharrem 1047 - 11 Haziran 1637). Birkaç gün sonra da Kırım'daki son karışıklığın, faal bir adamın varlığına ihtiyaç gösterdiği Özü valiliğine tâîin edildi, iki sene önce, o zaman kapıcılar kedhudâsı bulunan Şâhîn Ağa, mu'tâd üzere 40.000 altın «çizme» parasıyla, İranlılar aleyhine cenge davet etmek üzere, Kırım Hânı Canıbeg (Canıbeg) Giray'a gönderilmişti.⁶⁵¹ Kadın tabîatlı ve harbdan çekinen Canıbeg, emre itaat etmiyerek, parayı reddetmişti. Muhalefetine ceza olarak azledilip Rodos'a sürgüne mahkûm edilerek, yerine Gâzî Giray'ın büyük oğlu İneyet Giray tâîin edildi.⁶⁵² İneyet Giray'ın küçük kardeşi Hüsam Giray kalgay, daha küçük kardeşi Saadet Giray nüreddîn, yâni ikinci ve-lâhd oldu. Gençliğini îslimye'de geçirmiş bulunan yeni Hân, ümîd edildiği gibi çıkmadı. Acemler

⁶⁴⁶ DeflorhAnryi. Naîmâ. s. 300 (Mfiterdm)

⁶⁴⁷ Mehmed Paşa bu târihte sadâretten azl olunarak, Halil Ağa 21 Ramazan'-da Diyârbekir'e varmış, sabık vezîr-İ âzam otuzkırk atlı ile hemen o gece İstanbul'a ilgar eylemiş. Bayram Paşa'nın gelişine kadar muhafaza işi Di-yâr.bekir valisi Tayyar Paşa'ya tevdi olunmuştur. (Mütercim)

⁶⁴⁸ 12 Sevvâl 1046 (Mütercim)

⁶⁴⁹ Sırça Saray, Saray-i Hümayûn dahilindeki «Camlı Köşk» demek olduğu halde, Hairmer bunu «Sırça Kuşlar Kuşhanesi» anlamıştır. Biz tercümemizde doğrusunu yazdık. (Mütercim)

⁶⁵⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/

⁶⁵¹ Reis Sarı Abdullah Efendi'nin Münşeatinde, nu: 87, Budin valisinin Canıbeg Giray Hân'a teşvikte bulunduğu bir mektubu ve nu: 88'de cevâbı der-cedilmiştr.

⁶⁵² Naîmâ'da (c. 3, s- 234) -Selâmet Gıray'ın oğlu İneyet Giray, yazıyor. Halbuki Selâmet Giray'ın oğlu değil, yeğenidir. Naîmâ (c. 3, s- 301) İneyet Giray için -Gazi Giray oğlu» der, ki bu doğrudur. Es-Seb'Ss-Seyyifr ve Tay-yibbeğ-zâde.

 zerine yürüyecek yerde Nogay Beği Kantemir ile m nazaalar çıkararak, hudud ahvâlini bozdu.

Nogaylar    f rkaya ayrıldılar: Biri Büyük Tataristan'da bulunan «Ulu Nogaylar»dır ki, hiçbir Pâdişâh'a tab  değillerdir. Diğeri olan «Küçük Nogaylar» zahiren Kırım Hânı'na tâbi iseler de, onların h k metine barı maz d  manlardır.    nc  fırka «Mans r ler» dir ki, bütün Tatarlar'm en  ec idirler. Bunların beği olan ve son Hotin muharebelerinde ceng verliğiyle şöhret kazanan Kantemir, Kırım Hânları ile daimî düşmanlık hâlinde bulunuyordu. Kırım'da Mansur-oğulları'na muhalif olanlara «  r n Beğleri» denilmiştir ki, bunlar Giray h ned niyle akrabalık kurarlar, h n sefere gittiği zaman 30.000 süvariye kadar çıkarırlardı. Hânlar bunların yardımıyla Mans r ler'i zaafa uğratırlardı.  ed d,  abuk   kelenen ve mağrur, bir genç olan yeni kalgay Hüsâm Giray, H n'ı Kantemir f rkası aleyhine o kadar tahrik etti ki, Kırım ordusu Acemler  zerine yürüyecek yerde, Akk rman'a giderek, oradan düşman olan Nogaylar'ı mahvetmek üzere Dinyester nehrini (Turla Suyu'nu) geçtiler.

Kantemir, kuvveti kuvvetle ric'at ettirmek için, İstanbul'dan ruhsat istedi. Ancak Lehistanlılar, tam bu sırada, Nogaylar'm muahedeleri ağır surette bozduklarından  ik yet etmeleri  zerine, Kan-temir'in istediği ruhsat verilmeyerek, İstanbul'a gelmesi emredildi. Haz neleri, ailesini Kili'de bırakarak, hemen emre itaat gösterdi. Müteakiben kardeşleri Selmân  ah ile Orak Mîrzâ ve ailesinin diğer mirzaları⁶⁵³ Kırım Hânı'na tebaiyyet etmeğe mecbur olmaları  zerine, H n, Akk rman havalisini merhametsizce tahrib ederek, Kili'den Kantemir'in hazînelerini ve ailelerini aldığı gibi, Kefe'yi hücumla zabtederek, beğlerbeği bulunan Bıçakçı İbrâhîm Pa a'yı ve kadı H mid Efendi'yi id m etti ve  ehri yağmaladı. Gaalib, bu muvaffakiyetlerle iktifa etmiyerek, Bucak (Besarabya) Tatarları'm Kırım'a naklederek, Kırım Hânları'ndan başkasına itaat etmiyecek-lerine dâir kendilerinden yemîn istedi. İnayet Giray, kolayca nail olduğu muzafferiyet gururuyla, müftî Yahya Efendi'ye yazdığı mektupta, Kantemir'in kendisine teslimini, Osmanlı askerinin çekilmesini, sulhu te*m n için bâzı Osmanlı ulem sının rehin olmak üzere gönderilmesini i ara c yet etti.⁶⁵⁴ Bu edesizce istekler derhâl azline yol açtı. Kırım Hanlığı Selâmet Giray'ın oğlu Bahadır Giray'a verildi. O da kalgaylık ile n redd nliğe kardeşleri İslâm Giray ile Safa Giray'ı

⁶⁵³ Naîmâ bunları şöyle sayar: Selmân   h Mirza, Orak Mîrzâ, Velt   h Mîrzâ, Nebr d (?) (Nrtierk?) Mîrzâ, Kutlug   lh Mîrzâ, tn yet   h, Ali Beğ, Aytim r, Kalem Beğ.

⁶⁵⁴ Mektup, Naîmâ'da tafs l b yle yazılıdır, (s. 304).

nasbederek, «Küçük Sultan» denilen üçüncü kardeşi Kerîm Giray'ı yanında alıkoydu..

Bahâdır Giray Kırım Hânlığı'na tâyini haberinin gelmesi üzerine, İnayet Giray sahile indiği gibi, eğer yeni hân Kırım'a karadan gelecek olursa engel olmak için, kardeşleri kalgay Hüsâm Giray ve nûreddîn Saadet Giray, Özü yakınında ordu kurdular.

-3u vak'alar sırasında -itaatleri ancak zahirî olan- Kantemir'in kardeşi Selmân ve Orak Mirzalar yedi-sekiz bin Nogay ile Tatar-lar'a hücum ederek, kalgay ile nûreddîni öldürdüler ve maiyyetle-rindeki askeri katliâm ettiler. Bu haber, 5 Zilhicce 1046 (30 Nîsân 1637)'da İstanbul'a ulaştı.

înâyet Giray kuvvetsiz kalarak, yegâne kurtuluş çâresi olmak üzere, Kantemir'den şikâyetle bulunmak için İstanbul yolunu tuttu. İki hasım, Pâdişâh'm huzuruna çıkarıldı: IV. Murad, Hân'ı, küfrân-ı ni'met ve hıyanetinden dolayı, payladı. Yaktığı kötülükleri saydıktan sonra, bostancı-başıya bir işaretle bulundu. Hân'ın cevâbı dudaklarında kaldı. İnâyet Giray'ın na'sı gömüldüğü yere kadar vezirler ve kazaskerler tarafından götürüldü.

Kantemir'e Karahisar sancağı verildi. Oğullarından Tortemir Mîrzâ ile Celâl Mîrzâ, Nogaylar arasında kalmış, üçüncü oğlu ba-basıyle İstanbul'a gelmişti. Bu delikanlı sarhoşlukla bir müslümanı öldürmüş olduğundan, Sultân, kısâsen îdâmım emrederek, na'sı babasının hanesine atıldı. Müteakiben Pâdişâh, Kantemir gibi bir cen-gâverin, oğlunun îdâmını uzun müddet intikamsız bırakmıyacağını düşünerek, onun da öldürülmesini emretti (11 Safer 1047 - 5 Temmuz 1637). Kantemir'in îdâmı Nogaylar için keder ve Kırım Hânları ailesi için sevinç vesilesi oldu. Mansûroğulları, kudretli ve sebatlı reislerinin idamından dolayı, Hân'a itaat ettiler ve sâdik duracaklarına and içtiler.⁶⁵⁵

Azak'ın Ruslar Tarafından Ansızın Zabtı

Kırım karışıklıkları Azof (Azak) kalesinin kaybiyle neticelendi. Hüsâm Giray'm Tatar ordusuyla hududda bulunduğu sırada Kazaklar⁶⁵⁶ bu şehri ansızın zabt ettiler ve muhafızlarını öldürdüler.

Yeni Hân, kendinden önceki Canıbeg Giray ve İnayet Giray Hânlan

⁶⁵⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/223-225.

⁶⁵⁶ Miokioiv kralı imHSHıylf K^nlc eşkıyası. Naîmâ, r- 3, s. 322 (Mütercim)

takl den, c lusunu ilân için II. Ferdinand'a, Lehistan Krah'-na, Rusya  arı'na elçiler gönderdi, l'timâd-n meler H n ile kardeşleri kalgay ve n reddin ve     n n bir olan valideleri n m na yazılmıştı.⁶⁵⁷

Pâdişâh'm vehim es sına dayanan siyâsetine kurbân olduğunu g rd  m z iki büyük Tatar be inin idamını takiben başka idamlar da vukua gelerek,  er at me'murlanyle diğer me'm rlar arasında üzüntü ve mateme yolaçtı. Haseki Sultan'ın pa maklı ı olan Menemen kazası naibi, voyvoda ile ge inemedi inden, voyvoda, sultân kedhudâsı Kara Abdi'ye  ik yet etmişti. Naîmâ der ki: « ik yet-n -me gönderüp ba'zı iftira itme le gazab-ı p di  h  alev ir olup hükm-i hümâyûn mucibince nâib-i fakir Menemen'de selb olundu».⁶⁵⁸

Aslen Mısırlı ve tefsire dâir miteber bir eser sahibi olan G -m lcine kadısı Arab  ah b, hâmisi Kara Mustafa Paşa vâsitasıyla, te'l fini zât-ı  ahaneye arz ederek, Se  nik kadılı ına me'mûr olmuştu. O zaman Selanik vergi tahsildarı, önceleri zorba  lyas Paşa'nın taraf darlarından olan ve daha sonra sadrâzam Bayram Paşa'ya in-tis b eden «Kuleli Sefer» adh  ahıstı. Yeni kadı  ah b Efendi, tahsildar tarafından şiddetle hakarete u radı ından, onun hakkında P -di  h'a bir arıza takdim etti. Kuleli Sefer'i yakalamak ve  stanbul'a göndermek emriyle Selânik'e m ba irler gönderildi. Mahbûs, payitaht kapısına vardığında,  ehre ba lı girmemek için zincirlerinin açılmasını niyaz etti; serbest bırakılır bırakılmaz eline bir topuz alarak m ba irlerin önüne d  t ; topuzunu sallayarak bindi i atı sürdü. Bu vaziyette Hasbahçe önüne gelince Pâdişâh haberdâr olarak. Kuleli Sefer'i huzuruna getirtti ve Bayram Paşa'nın gelip de  efaatine meydan kalmaksızın:

- «Kesin  u k firin ba ını!» diye emretti.

M crimin, h sn h line dâir Selanik ahâlisinden aldığı muhtıra koynunda kalarak, ba ını uçurdular.

Kayseri  eyhi bir müddetten beri  stanbul'a gelmiş ve daha önce

⁶⁵⁷ Viyana Arşivi'nda (C z: 46), 1633 senesinden 1680 senesine kadar  mparatorluk sarayında görülen birçok Tatar elçilerinin i'tim dn meleri ve i'tim dn me cevâbları vardır.

Bu evrakın birinci takımı 1633 senesinde Cambeg (Canbek) Giray'ın murahhası Karagöz'e aittir. Karagöz,  u i'tim dn meleri hâmil idi: 1) H n tarafından; 2) Hân'ın kardeşi N reddin G z  Giray tarafından; 3) Nazır Kayta a tarafından; 4) Ba hazined r Mirza tarafından, tkinci sefaret, 1636'de  nayet Giray;    nc  Bah d r Giray tarafından gönderilmiştir. (Diğer) Elçi Karagöz, H n ile, kardeşi kalgay islâm G ray'ın, diğer bir kardeşi Sefer Giray'ın, Vâlide-Sultân'm mektuplarını hâmil idi. Bunların hepsi 15 Safer 1047 (9 Temmuz 1637) tarihliydi. H n bu mektuplarda «Kırım Tatarıstam saltanatı ve De t-i Kıpçak ve muharrib ve felâket- ver Nogay ordusu hükümdarı, y z nbin  er e  ve Kafkas Da lıları t -fek-end z   mparatom» unvanlarını kullanıyordu.

⁶⁵⁸ N. n n c. 3, s. 317. (Mütercim)

taassup sâikasıyle bedbaht Abaza'yı fitneye tahrîk ettiği gibi, şimdi de Pâdişâh*! korkutucu rüyalarla tâcîz ediyordu. Yeniçerilerdi mahvetmenin mümkün olamayacağına kanâat getirmiş olduğu için, bu askerin serpuşlarını değiştirerek, yeni bir şekle koymak istiyordu. Fitneci pir, kanlı tohumlarını ancak iki asır sonra açılacak tasavvurlarına kurbân oldu.⁶⁵⁹

İran Sefareti

Az kaldı ki, IV. Murad'm dehşeti, beynelmilel hukukun en mukaddes prensibini ihlâl ederek, İran sefiri Maksûd Hân'ı da îdam edecekti. Elçi sulh teklifi ve kıymetli hediyelerle payitahta gelmişti. Pâdişâh'a takdimine me'mûr olduğu hediyeler şunlardı: Gayet ağır kıymetli sekiz Hind atı, kırk hecin devesi, keseleri Şâh'ın müh-rüyle mühürlenmiş halde hâlis nevinden yfzlilli miskal misk ve o kadar da hâlis anber, otuz yük zerdâve kürk, altın ve gümüş işlenmiş sekiz kalıçe, birçok ipek kaîçeler, dülbendler, muslinler, Keşmir şalları, diğer kıymetli kumaşlar, gayet musanna işlenmiş sekiz ok. Dâvud Paşa Sarayı elçinin ikaametine tahsis edildi ve birkaç gön sonra huzûr-ı şahaneye kabul olundu. Lâkin elçinin Üskûdar'a varışında (17 Rebîulevvel 1047 - 9 Ağustos 1637) teklifleri kabul edilebilir gibi görünmediğinden, bulunduğu dâirede hapsedildi ve esaret altına alındı. Kapılar, pencereler, ocaklar büyük bir dikkatle kapatıldı. O suretle ki devletin sarayı elçi için hakikî bir «dârü'z-za-lâm»⁶⁶⁰ Buna rağmen, yeni Hâleb Vâlisi Mehmed Paşa, me'mu-riyeti merkezine gittiği zaman, elçi, kendisinin adamlarından ikisini levend kılığında paşanın hademesi arasına sokuşturmaya muvaffak olmuştu. Mehmed Paşa bunları meydana çıkararak, elçinin Şâh'a yazdığı mektuplarla birlikte kuvvetli bir muhafaza altında İstanbul'a gönderdi. Sultân Murad, elçiye kızdı; lâkin milletler hukukunun mukaddes hükümlerini elçinin şahsında nakzeta cesaret edemediğinden, intikamını mektup hâmillerinden aldı. Bu bedbahtlar, burunları ve kulakları kesildikten sonra, elçinin ikaametgâhı karşısına asıldılar. Felâketli mektuplar kısmen kesilmiş yüzlerine dikilerek, bu cezaya uğramalarının sebeplerini îlân eyledi.

Milletler hukukunu cesurca ayaklar altına alan bu müstebid

Rum kilisesinin ruhanî reisine nasıl riâyet edecekti? Ciz-vitler'in büyük

⁶⁵⁹ Naîmâ, s. 323. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/226-227.

⁶⁶⁰ Teofan, sene 17. Harakliî, İranın Kadim Adeti.

düşmanı olan Patrik Kiril cebren makamından alınarak, Yedikule'de boğuldu. Perhiz Bayramı'nın pazar günü, gündüzün, ruhanî al metleri hâiz bir mahkûm görmek isteyen halk karşısında vuk   gelmedi. Bu aşın istibdâd ve tahkir, başka bir zamana ve başka mağdurlara kalmıştı.⁶⁶¹ Cizvitler'in alenî hâmisi olan Yeni Patrik Karfila, me'm riyetiyle ilgili berât için hazîne-i hümâyûna 50.000 altın vermeye mecbur oldu.⁶⁶²

Sultân Murad, İran sefirini huzuruna kabulünde, Bağdad muhasarasının kararlaştırılmış olduğunu beyân etmişti. Bizzat bulunmak istediği bu seferin haz rklarıyla yakından meşgul oluyordu. Sadrâzam Bayram Paşa, ileri gitmeye emir alarak,  zmit,  znik, Akşehir yoluyla Tokat  zerine hareket etti. Bolu sancak-beği bulunan -Abaza tarafdarları artıkları ve yeniçerilerin uzlaşmaz düşmanlarından- Sarhoş Mehmed, sadrâzamanın yanına gelmesi üzerine, hemen boynu vuruldu. Ordu Amasya'da durdu. Bayram Paşa, bir su yolu inş s  için kendi kesesinden 15.000 guruş verdiği gibi, daha, sonra 5.000 guruş daha ilâve etmiştir. O zaman bir guruş 9 dirhem gümüş tutardı. Bundan başka bir Mevlevihane te's s ve şeyhine yev-m  70 akçe tahsis eyledi. Dervişlerin yemek masraflarını da cömertçe tâyin etti. Niğde'de civ nmerd sadrâzam, harâb olan bir h n  kendi masrafiyle t m r etti ve bir pazar ihdas eyledi.

Ordu, 1047 hicr  senesi Muharremi (Mayıs, Haziran 1637) Sivas'ta geçirdi. Orada ulufe verildi. Sonra Ayınt b  zerine hareket olundu (1 Saf er 1047 - 25 Haziran 1637). Sadrâzam ordudan evvel s Vatle Birecik'e (kadîm Pirta) giderek, iki büyük topu muayene etti ki, bunların orada dökülmesi için cebeci-başıya 18.000 altın verilmişti. Bayram Paşa, Kars ve Erzurum hududunu te'm n eyledikten sonra, Reb l ahir'de (Eylül) Amasya'da kışlamaya döndü.

Budin ve özü beğlerbeğiliklerinden azledilmiş olan Nas hp a-zâde Hüseyin Paşa ile Ken'an Paşa, Dîvân-ı Hümâyûn veziri t y n olundular. Eflâk voyvodası Matyas Besaraba Eflâk voyvodalığı için kendisinden ziyâde akçe tekl f etmiş olan rakibi Radul Stridya'nın burnuyla kulaklarının kesilmesi için  stanbul'dan emir almaya muvaffak olmuştu.⁶⁶³ Ancak  z  Valisi Mehmed

⁶⁶¹ Hammer'in başka zamana kalmış dediği rr.u    . Yunan i til linin başlıca m rettiblerinden olan Rum Patriki'nin  d m  meselesidir. Bir hükümet, te-beasını fiilen ifsad edenler hakkında ne yapar? Ruh niyet kisvesi, ne masumiyet ber t  ne de her cürmü cezasız yapabilmeğe mezuniyetin al metidir. (Mütercim)

⁶⁶² Riko, s. 38. Sagredo'ya nazaran, s. 634: -Rum patriki tarafından 40.000 ek  verildi.  (Berât-ı me'm riyetti için 40 000 duka takdîm eden Patrik efendinin nih n  idaresinde bulunan halktan ne kadar para aldığı d şunmeyi ge-rH t rmez. (Mütercim)

⁶⁶³ Naîmâ'da bir tertîb hat s  olarak yanlış yazılmıştır (s. 326).

Paşa, Besaraba'yı îdâm etmek için emir aldı, Paşa, Besaraba'yı ele geçirmek için kendisini Tolçı'ya davet etti. Lâkin anlaşıldığına göre, Besaraba yol esnasında, hakkında kararlaştırılan muameleden haberdâr olarak, geri dönmek ihtiyâdında bulundu. Bunun üzerine Mehmed Paşa, Be-saraba'ya me'mûriyetinde bıraktığını bildiren bir berât göndererek, kendisi de kısı çıkarmak üzere Silistre'ye gitti.⁶⁶⁴ Kıbrıs Vâlîsi Yûsuf Paşa, yaptığı zulümlerden dolayı, adanın kadısı Acem-zâde Mustafa Efendi ile birlikte İstanbul'a getirtildi. Koz bekçisi keyfiyetin araştırılması için Kıbrıs'a gönderildi. Silâhdâr Ağa Eski Yûsuf Paşa'nın hâmisi olduğundan, onun tarafından Koz bekçisine yapılan tenbîh üzerine, kabahat Acem-zâde'ye yüklendi; Yûsuf Paşa serbest bırakıldıktan başka, Kefe Valiliğine de nail oldu.

Bu aralık askerî idarede büyük bir canlılık görülüyordu. İstanbul'da yeniçerilerin miktarı beşbin nefer artırıldığı gibi, Hristiyan delikanlılardan devşirme toplamak için memurlar gönderildi. İki seneden beri birçok yerlerde dâne (mermi) dökmekle meşgul olunuyordu. Bosna Vâlîsi yirmibeşer okkalık, yâni ellışer livrelilik 5.000 gülle döktürmek ve Bağdâd muhasarası için hazır bulundurmak üzere emir aldı.⁶⁶⁵

Veba Ve Sultan Kaasım'ın İdamı

Sonbaharda veba zuhur ederek, ilkbaharda dahî, genci ihtiyarı, zengini fakîri ayırdetmeksizin isabet etmekteydi. Sultân Murad ise, mağdurlarım seçerken emsali görülmemiş bir hava estirmiştir ki, Bu defa da muttasıf olduğu zekâdan dolayı⁶⁶⁶ korkmakta olduğu Sultân Kaasım nâmındaki biraderini îdâm ettirdi (2 Şevval 1047 -17 Şubat 1638).⁶⁶⁷

Sultan Murad'ın Bağdad Seferi

Sultân Murad'ın, kardeşinin îdâmıyla endîşelerini def ettiğinin yedinci

⁶⁶⁴ Engel'de buna dâir hiçbir şey görülmüyor.

⁶⁶⁵ Peçevî, HM5 (1635)'de, enirin çıktığı sırada Bosna defterdarlığında bulunduğu cihetle, bunu bizzat şahid olarak rivayet eder. Daha sonra Musa Paşa Budin vâltisi bulunduğu zaman Peçevî'ye otuz altı okkalığa kadar yâni 80 Üvrelikten 90 livrelige kadar güller göstermiştir ki, bunlar Budin'in son muhasarasında Almanlar tarafından atılmıştı.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/227-229.

⁶⁶⁶ Bizzat şfihid olmak Özere rivayet eden Tayyibbeğ-zâde'ye müracaat- Tayyib-befc-zftde o zaman saray hademesindendi.

⁶⁶⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/229-230.

günü (8 Şevval 1047 - 23 Şubat 1638) tuğ-ı hümayûn Cebe-hâne ve Tersane önüne dikildi. Ondan sonra da sefere me'mur paşa ve ağaların kapılan önüne dikildi. Birkaç gün sonra Kâğıdhâne yakınındaki baruthanede 20 kantar barut ateş alarak, baruthanenin damı uçtu; altı kişi telef oldu, on kişi de, kimi hafif kimi ağır, yaralandı. Budin Vâlîsi Mûsâ Paşa kaymakamlıkla istanbul'a davet olunarak, onun yerine özü muhafazasında bulunan Mehmed Paşa tâîin olundu. Nasûhpaşa-zâde. onun yerine Silistre Vâlîsi oldu. Pâdişâh'ın tuğu, istanbul'da dikildikten bir hafta sonra, Üsküdar'a geçti (15 Şevval 1047 - 2 Mart 1638). Zilka'denin 23'ünde, zât-ı şâhâne, bütün saray memurları ile birlikte Üsküdar'a geçti.⁶⁶⁸ Sultân Mu-rad demire bürünmüş bir ata binmişti. Başında bulunan demir tolga üzerindeki sangın iki ucu Arab usûlü üzere arkasına doğru sarkmıştı.⁶⁶⁹

Ordu yirmidokuz gün Üsküdar'da kaldı; kapdân paşa ile geçen seferde kudümü uğurlu sayılan müftî efendi de askere refakat emrini aldılar. Rumeli askeri, Rumeli eyâletine tâîin olunan Arslan Paşa-oglu Alî Paşa ve Anadolu askeri. Anadolu beğlerbeği Vardar Alî Paşa kumandasında idiler. Tersane kedhudâsı Piyâle, donanma ile Karadeniz'e çıkmaya memur oldu.

23 Zilhicce 1047 - 8 Mayıs 1638 Cumartesi günü ordu Üsküdar'dan Bağdad'a teveccüh etti. Aradaki mesafe 110 merhaleye taksim olunmuştu. îzmit beşinci merhale idi. Pâdişâhı buraya kadar uğurlamaya gelmiş olan azledilmiş mevlevîler ile müderrisler ruhsat alarak, istanbul'a döndüler. Bunların gitmelerinden önce, kadırlara sorular sorarak ilmî derecelerini ve liyakatlerini tahkik etmek itiyadında bulunan Pâdişâh'ın huzurunda kadılığa namzed birkaç zâtın imtihanları yapıldı. Bursa'dan azledilmiş iki kadı ile Mısır ve Yenişehir'den ma'zûl diğer iki kadı, münhal olan Edirne kazası için korkunç imtihancımn huzurunda boy ölçüştüler. Sultân Murad bunlara şu iki suâli sordu: «îmân cevher midir, araz mıdır? Ve Makû-lât-ı aşere (on kategorinin) 'nin hangisindendir?- Ekl-i lahm terkine yemin eden balık yemekle hânîs olur mu?»⁶⁷⁰

Namzedlerden üçü kitaba müracaat etmek üzere ruhsat istediler;

⁶⁶⁸ Natmfl bu 23 Zilka'de'nin persenbeye rastladığım yazıyor. Fakat yukarıda 8 Şevvel'in 4 Şubat ve Carsanba gününe tesadüf ettiğini bildiriyor ki, bu yanlıktır. 8 Şevval, 23 Şubat'a tesadüf eder ki çarşanba değil, salıdır. Bu 23 Şubat yeni tarzdır, eski tarz hesabınca da 4 değil, 13'tür.

⁶⁶⁹ «Kendileri bir esb-i ejder peykere gücim ve bir ldstvân (?) givdirmişlerdi. Başlarına migfer-î âhentn koyarak, özerine bir kırmızı şali imame sarmış. ve taydanım menkib-i şeriflerine İrsal etmişlerdi. Bu hey'etde resmi Arab özere fersân-ı sahâhe-i kirama teşbîh kasd evlenişlerdi. Migferi âheninle-rine sotruç-i hasrevflnî ve ntaka-ı sShib-kırant takup kemâli mehabetle pâ-der-l ritiâb olmuşlardı.* Naîmâ'dam s. 327. (Mütercim)

⁶⁷⁰ Suâl ve cevap Naîrrâ'dan alınmıştır. (Mütercim)

dördüncüleri olan Edhem-zâde, ikinci suâle şu cevâbı verdi:

- «Eymânda (Yeminlerde) örf mu'teberdir; örf-i nâssda lahm denilse balık murâd olunmaz ve zihin ona münsâk olmaz (onu kastederek yemîn etmiş olmaz); ekl-i lahme yemîn eden balık yemekle hânis olmaz (yeminini bozmuş olmaz)»

Birinci suâl için de bir risale yazarak münâsib cevâbı verdi. Namzedin müdekikane cevâbı Pâdişâh'ın tebessümüne yol açarak, münhal olan mansıb ona tevcih olundu. Edhem-zâde'nin bu yolda idâre-i kelâm etmesi Anadolu kazaskeri Ahmed Muîd Efendi'nin katı ve dosdoğru oluşuna delâlet eden sözlerinden ziyâde, Pâdişâh'ın tab'ına muvafık idi. Ahmed Muîd Efendi müftînin himaye ettiklerinden ve medrese mülâzimlerinden birini haklı olarak tekdîr ettiği sırada, devlet büyüklerini asla gözetmeksizin, adam kayırma ve rüşvet aleyhinde ağır sözler söylemişti. Silâhdâr Mustafa Paşa ve Pâdişâh musahibi Hüseyin Paşa, bu sözleri değiştirerek, Pâdişâh'a arz ettiklerinden, kazaskerin Belgrad'a sürgünü hakkında irâde çıkarıldı. Ondan sonra da IV. Murad otağından çıkarken, mahkûmun çadırına gözü ilişerek öfkesi bir kat daha arttı. Hüseyin Paşa'ya hitaben:

- «Şunun çadırını başına yık da bir an evvel çıkıp gitsin!» dedi. Derhâl ipler kesildi, çadır yıkıldı. Kazasker çadır altından çıkar çıkmaz, sürüldüğü yere gönderildi.⁶⁷¹

Pâdişâh İzmit'ten gittikten sonra, oraya kadir beraber gelmiş olan bir sultânın o şehirde bir şehzade doğurduğunu bildiren bir mektup aldı. Lâkin doğanın oğlan olmasında aldanılmıştı. Bedbaht haberci, haberin tahakkukuna kadar muhafaza altına "alınarak, hakikat anlaşılnca, cezâen kazığa vuruldu.⁶⁷² Üsküdar'dan itibaren ondördüncü merhale olan İnönü'nde, Konya'dan Pâdişâhın istikbâline koşup gelmiş olan vezîr-i âzam mevkeb-i hümayûna ulaşarak, Sidâhdâr Paşa'nın çadırına indi. Altın zencir, mükerrer samur hiPat, murassa eyerli at, murassa hançer ihsanına mazhar oldu. Maiyye-tinden yirmidört ağaya hiPat giydirildi. Eskişehir'de -ki Haçlı târihinde pek meşhur olan Dorîfom'dur- Sultan Murad, kızı güzel Mal Hâtûnu devletin kurucusu Osman Gâzî'ye vererek, Osmanlı hanedanının ana tarafından ceddî olan Şeyh Edebalı'nın kabrini ziyaret etti.

⁶⁷¹ İstanbul kadısı tsâ Efendî. Anadolu kazaskeri ve onun yerine Körd Kaasım Efendi tâyin olundu. Nafmâ, Fezleke, Tayyibbeğ-zâde, Ravzatül-Ebrâr.

⁶⁷² «Sagredo, bu muameleyi vahşet alâmeti görerek tenfîd eder. Sagredo. s. 706. Rlko (s. 41). (Riko'daki) «mustalufe- kelimesi «rnfijdelik- olacaktır. (Naîmâ'da. s. 329, bir şehzadenin doğum haberi geldiği kayıtlıysa da, do-ftan çocuğun oğlan olmadığı anlaşıldığına ve bu haberi getirenin öldürüldüğüne dâfir bir rivayet yoktur- Mütercim).

Seyyîdgâzî'de dahî, Küçük Asya ve İstanbul'da Rumlar'a karşı mücâhedeleriyle meşhur olan korkusuz kahraman Seyyîd Battal Gâzî'nin türbesini ziyaret etti.⁶⁷³ «Kızıl Kilise» denilen mahalde Husrev Paşa'nın yaptırdığı handa Silâhdâr Paşa'nın kedhu-dâsı Çiftelerli Osman Ağa Pâdişâhla ziyafet çekerek, kıymetli hediyeler takdîm etti.

Bir müddetten beri arkası kesilen îdâm cezası Bolvadin'de tekrar başladı. Bolvadin -kırmızı benekli mermeri, eski rivayete inanılacak olursa rengim Atis'in kanından almış⁶⁷⁴ olan Sinada mmttkasmdadır. Mihaîlîç naibi hakkında şikâyetler olduğundan, hu-zûr-î şahaneye getirilip, müdâfaası dinlenerek, îdâma mahkûm oldu. Osmanlıların Kzop'u olan Nasreddîn Hoca'mn medfûn bulunduğu Akşehir'de ordu iki gün kaldı. Pâdişâh, şehrin civarında kâin ve san'ath bir çağlayanı ihtiva eden tekyeyi ziyaret etti. Sultân Murad. mevkiin letafetinden ve suyun safvetinden mülhem olarak, bir pencerenin üzerine dört mtsrâ yazdı ve müftî efendiye tanzîrini emretti. Efendisinin hoşnudluğunu kazanmaya ihtimam gösteren müftî, gurûb-ı şpmsden evvel. Sultân Murad'ın medhini işleyen birkaç beyit yazarak, emri yerine getirdi.⁶⁷⁵

Ondan sonra durulan Akıd Çayırı mevkiinde hademe-i hassadan ikisi bir miktar para alarak firar etmiş olduklarından, ikisi de tutulup ordugâha getirilerek îdâm olundular. Ertesi gün ordu Ilgın (İlgün)'da çadır kurdu. Selçuklular zamanında, Ilgın, Eskişehir gibi «Abgerm» yâni «Sıcak Su» nâmiyle anılırdı. Sultân Alâeddîn'in babası Sultân Gıyâseddîn, suyun üzerine müzeyyen kubbeler yaptırmıştı. Bunlardan henüz ayakta duranları Pâdişâh musâhibleriyle birlikte ziyaret etti.⁶⁷⁶

⁶⁷³ 122 (759) senesinde harb meydâranda kalmıştır. Hacı Kalfa. TakvîmS't-Tevarih.

⁶⁷⁴ Yunan mitolojisine göre, Atis, kadîm Frigya'nın genç ve güzel bir çobanı olduğu halde, Yer tanrısı Kübel buna âşık olmuş; sonra vefasızlığından dolayı öldürmüş ise de tekrar hayât vermiş; o tarafların mermerlerindeki kırmızılık bunun kanından gelmiş oluyor.

⁶⁷⁵ [a"t] Sultân Murad'm beyitleri:

pihiştiden kıfadir bakkaa M bi İşretgeh-I sibâ Buna dâhil olan tnürde olubdur zevk İle İhya Murâdt feth-i İran'dan kaçan kim gitdi Bagdâd'a Tene'üm eyledi, içdi bu kevserden şarfib-ftisâ.

Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin naziresi:

Zehî cây-ı ferahbâhş-İ safa göster, hayât-efzâ Nebatından yise bir murg, olur tOtF gibi gûyfi. Biniştin kıt'ası dirdirc velt reşfc-i bihişt olmuş Kudûm-i pâdişâh ile bu nüzhetgâh-ı bf-hemtâ Suyın kevser diyü nazmında ögmûj ol seh-İ âdil Hoşa pâkize nazro-ı rûh-bahg, fib-ı hayât efzâ ilâhî Hazret-i Sultân Murad'a fîmr-i sermed ver Mûsahhar ola ana tâ ebedi dünyâ ve mâ fihft Diye İhlîfis ile yerde beşer gökde melek âmin Duft etdikçe ol şâh-ı cihâna sıdk ile Yahya.

Natmâ (c 3, s. 334); Fezleke, c 2, s- 195. Nalma 9u fıkrayı ilâve eder: Mahall-i mezbûr bir nice taşdan yapılmış sedler üzere bir niştmen, her bir şeddin.kenârmda nice İztb gibi firivftn âb-i zülâl revân olur-ferttC me-<İre idi.» Bu mahal, «Bftktekyt» nâmiye mâruf imiş. (Mütercim)

⁶⁷⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/230-232.

Sakarya Şeyhi Mes'elesi

İlgin'da, Eskişehir kadısı orduy-ı hümayûna gelerek, Mehdîlik iddiasında bulunan Sakarya Şeyhi denilen mutaassıb bir dervişin hezeyanlarından hâsıl olan karışıklığı Pâdişâhla arzetti. Silâhdâr'ın kedhudâsı ile dört beğlerbeği Şeyh'in üzerine gönderildi. Şeyh Sakarya, Mudurnu, Kocaili taraflarından derviş nâmıyla yedi-sekiz bin kişi toplamış, evvelce Anadolu beğlerbeğiyle cenge girişerek, Tırha-la ve Karahisar sancakbeğleri muharebe meydanında kalmıştı. Bunun üzerine Silâhdâr'm kedhudâsı, Silâhdâr Paşa'nın kapısı halkı ve üç dört bin sanca, segbân ve şâire ile beraber muharebe ederek, âsîyi mağlûb etti; ve oniki adamıyla birlikte tutuklayarak orduy-ı hümayûna getirdi. «Şeyh'e silâh işlemez» diye mürîdleri arasında yayılmış olan î'tikâdı ortadan kaldırmak için, cellâdlar vücûdundan deri parçaları çıkardılar, ondan sonra birer birer parmaklarını kestiler. Şeyh asla şikâyet etmiyerek, cellâda:

- «Cclâd ağa, ivme (acele etme)!» demekle iktifa etti⁶⁷⁷ Sultân Murad:
- «Sen Hazret-i îsâ'yım, der imişsin; gerçek midir?» diye sorduğunda

Sakarya Şeyhi:

- «Hâşâ, ben Ümmet-i Muhammed'denim ve îsâ aleyhi's-selâmı bekleyenlerdenim.» cevâbını verdi.⁶⁷⁸

Yeni İdamlar

Pâdişâh'ın Konya'ya vâsıl olduğu gün (4 Safer 1048 - 17 Haziran 1638), Bolu beği Abdî Paşa ile Yenişehir beği Şemsîpaşa-zâde, haklarındaki şikâyetlerden dolayı, îdâm edildiler. Konya Mevlevîhânesi postnişînî Bekir Çelebi -ki Sultân Murad'ın Konya'dan ilk geçişinde iltifata nail olarak, matbah masarifi olmak üzere Suğla varidatından da 100.000 akçe tahsisat almıştı- Suğla ahâlîsine yaptığı zulümlerden, vakfiye gelirlerini vakfedenin şartı mucibince sarf etmi-yerek kendi sandığına koymuş olmasından dolayı, haklı olarak efendisinin gözünden düştü. Sultân Murad Bekir Çelebî'nin îdâmını emredeceği sırada, müftî ile diğer devlet büyüklerinin şefaati üzerine, îdâm cezası sürgüne çevrildi. Bekir Çelebî'nin yerine Karahisar'-da bulunan Arif Çelebi postnişîn oldu. Bekir Çelebî'nin düşmanları ve onu

⁶⁷⁷ Naîmîl'ilan aynen alındı, c. 3. s. 337. (Mütercim)

⁶⁷⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/233-234.

çekemiyenler. evinde birçok hazîneler saklamış olduğu suçlamasında bulundular. Sultân Murad, gerçeği anlamak için, Şeyh'in irfan sahibi olan zevcesi Şirzâd Hâtun'u huzuruna getirterek, kendisinden sorması üzerine, karim, hemen güzel bir cevâb bularak:

- «Her nesi var ise Pâdişâhımın manzûru oldu; Revân seferine azimet buyumldngıı vakit, sandetli hünkârımın verdiği kürkler vardır, ferman bu vurulur ise onları da verelim.» dedi.

Pâdişâh sükût ederek, affetti. Şeyh istanbul'da sadrâzam Bayram Paşa'nın konağında sükûn içinde hatm-i hayât, eylemiştir.

Ordunun Konya'da bulunduğu bir gün, Fahreddîn-zâde (Naîmâ onun lisânından rivayet eder), yeniçeri çorbacılarından Husrev Subaşı ile ordugâha yakın bir mevkide idi. Bu sırada Pâdişâh, kıyafet değiştirip oradan geçerek, bunlara doğru gazabla baktı. Husrev Subaşı bir çavuş ile yeniçeri kecîhudâsı Bektaş Ağa'nın çadırına çağırıldı. Vakitsiz davet edilmesi, o gün Pâdişâh'ın korkunç bir sûrette bakmış olması Husrev'in şübhesini celb etti ki, daha sonra vak'a dahî zannındaki isabeti göstermiştir. Hakîkaten bir hatt-ı hümâyûn Husrev'in îdâmını emretmiş ve yeniçeri kedhudâsı bu işi uhdesine almıştı. Husrev Subaşı, akıllıca bir ihtiyat olmak üzere, urbasının altına demiri kısa bir kılıç (koltuk gördesi) alarak, ked-hudânın dâvetine icabet etti. Çadıra girdiği zaman çavuşları toplanmış bularak, selâm verdi. Ancak bir ikisi selâm alarak, diğerleri, kötüye alâmet olmak üzere sükût ettiler. Çünkü bir Müslüman mu'-tâd olan «Es-selâmü aleyküm» sözüne cevaben «Ve aleykümü's-se-lâm» demezse, kardeşi hakkında bir felâket temennisinde bulunduğunu, yâhud onun hayâtından ümîd kesmiş olduğunu gösterir. Husrev, bir dakika bile kaybetmeksizin, kılıcını çıkardı; başçavuşun felâketli emri vereceği sırada ona bir darbe yetiştirdi. Çadırın perdesi arasından kendisine bir yol açarak -şaşırmış olan çavuşların kendilerini toplamasına vakit bırakmadan- dışarı çıktı. Gecenin karanlığı ve birkaç sâdık dostunun yardımı kaçmasını kolaylaştırdı. Bu Husrev, vaktiyle Receb Paşa'nın mataracısı idi. Büyük ve kanlı fitne sahnelerinden beri kendisini görmemiş olan Pâdişâh, bu defa yanından geçerken görmüş, tanımış ve geçmişî hatırlayarak îdâmını emretmişti.⁶⁷⁹

Çakıt Ham menzilinde, -Dürzî beğine galebe eden Küçük Ah-med Paşa'nın yetiştirmesi- sabık Tarablus beği Bulgar Ahmed Paşa orduya iltihâk

⁶⁷⁹ «Prorupere concepta pridem odia et sununum supplicium decernebatur» Tacitus (Tasit), Vekaayin&me, 6, 3. (Roma târihinden bir fıkradır).

etmek üzere gelmişti. Pâdişâh'ın ayağını öpeceği sırada idi ki, dehşetle gözleri açılan arkadaşlarının karşısında başı yere yuvarlandı. Beğliği zamanında zulümlerde bulunmakla itham edilmişti.

Sadrâzam Bayram Paşa, Çakıt Hâm'nda yaptırmış olduğu handa Pâdişâh'a ziyafet çekerek, hanı da efendisine takdim etti. IV. Murad Adana'ya vardığında sekiz kişi, Ada'ya beği Ca'fer Paşa'mn mezâliminden bîzâr olduklarını göstermek için, kale duvarından nehre atladılar. Ca'fer Paşa huzûr-ı şahaneye çağırılarak, me'mûriyeti-ni kaybetmekle -kurtuldu. Payas limanında Mısır valisinin sefer için gönderdiği hediyelerle dolu iki gemi Pâdişâh'ın gelmesini bekliyordu. Antakya'da Auront (Âsî) nehri köprüsü üzerinde Pâdişâh'ı beklemekte olan kalabalık bir halk bulunduğundan, Sultân Murad -ihtimâl ki Adana vak'asının tekerrüründen çekinerek- nehrin başka bir tarafından at ile geçti. Zât-ı şahaneden ayrılmamaları lâzım gelen alemdarlar, rikâb ağaları, solaklar, hayatlarını tehlikeye koyarak geçtiler. Pâdişâh'm güzergâhında kimsenin bulunmamasına dikkat etmekle görevli olan çavuş-başıya o akşam değnek vuruldu.

Üsküdar'dan ellibeşinci menzil ve yolun ortası olan Haleb'e 11 Rebîülevvel (23 Temmuz)'de varıldı ve onaltı gün burada kalındı. Burada bulunduğu sırada, Karamsar mütesellimi Saraçoğlu, or-düy-ı hümayûndan dönerken, Silâhdâr Paşa'nın hanesinden kaçmış gayet güzel bir delikanlıyı beraber götürmüş olduğu için, huzûr-ı şahaneye çağırılarak, mübtelâ olduğu bu cürmünden dolayı îdâm edildi. Yine Haleb'de bâzı kadılıkların tevcihâtı icra kılındı. I. Se-lîm'in Sultân Gûrî (Gavri) ile olan meşhur muharebesinin vuku bulduğu Merc-i Dâbık'ın alt tarafında ve Dâvûd Peygamber'in kabri olduğu rivayet edilen yerde Ohri sancak-beği Deli Pîrî Paşa cezalandırıldı. Pîrî Paşa. orduy-ı hümayûna geç kalmış olmasından başka, birçok zulümlerle de suçlanıyordu; özellikle Atlı Beğ-zâde Zülfekaar Paşa'yı haksız yere öldürmüştü.⁶⁸⁰

Emir Çelebi'nin Ölümü

Nizib'de Sultân Murad, hekimbaşı Emîr Çelebî'yi fazla miktarda afyon yemeğe mecbur ederek, öldürdü. Silâhdâr Paşa, bu mansıbı kendi adamlarından birine tevcih ettirmek isterken muvaffak olamadığı için, Emîr

⁶⁸⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/234-236.

Çelebi'nin can düşmanı kesilmişti. Hekimba-şî'y* Pâdişâh nezdinde, afyon tiryakisi olmakla suçladı. Hakîkten, hekimbaşının Pâdişâh ile satranç oynadığı sırada, abdest almak bahanesiyle huzûr-ı şahaneden her çıkışında afyon yediğini bir hizmetkârından haber almıştı. Sultân Murad, evvelâ Silâhdâr Paşa'ya inanmak istemedi; lâkin Nizib menzilinde hekimbaşı yine abdest almak üzere kalkınca, Silâhdâr Paşa, afyon yemeye gittiğini söyledi. Emîr Çelebi döndüğünde Pâdişâh -göğsünde saklı olduğu hizmetkârdan tahkik edilmiş olan -afyon hokkasını çıkarmasını emrederek, hokka meydana çıkınca:

- «Bu nedir?» diye sordu. Tabîb:
- «Zararsız bir afyon tertibidir» diye cevâp verdi. Sultân Murad:
- «Öyle ise ye!» emriyle karşılık verdi.

Hekimbaşı birkaç tane yedikten sonra durarak, bu kadarı kâfi olduğunu ve daha fazlası, panzehir de olsa zehir te'sîri yapacağım söyledi. Ancak geri kalanını da yemeye zorladığı gibi.

bir mahzûziyetle seyretmek üzere, kendisiyle satranç oynamasını teklif etti. Üç oyundan sonra, ruhunu teslim etmek üzere olan tabîb, hanesine nakledildi. Şâkirdleri kendisine ilâçlar hazırlamış idiler.

«Bana ilâç lâzım değil, Silâhdâr gibi güçlü bir hasım zamanında ölüm sağlıktan iyidir.» diyerek ve çok miktarda alınan afyondan sonra zehir tesiri yapan bir kâse buzlu şerbet içerek, büyük bir sükûnet içinde ruhunu teslim etti. Silâhdâr*'ın himaye ettiği Zeynel-âbidîn tabîb-i şehriyârî oldu.

Birecik'te ordu nehri kırk parça gemiden oluşturulmuş bir köprüden geçti. Zât-ı şâhâne ayrıca bir kayıkla geçti. Husûsî bir hürmet olmak üzere müftî Yahya Efendi'yi beraberine almıştı. Birecik'te cebeci-başı, ikisi 50 ve üçü 40 librelîk* (20 ve 18 okkalık) gülle atan beş büyük top döktürmüştü. Felûce iskelesinde dahî zahire nakli için 800 parça gemi yaptırılmıştı.⁶⁸¹

Tütün İçenlerin Takibi

Tütün içenler hakkındaki kanlı takibatın arkası kesilmemişti. Üçpınar'da ondört, Ruha'da on, Haleb'de yirmi, HaccagüVde altı tütün tiryakisi îdâma mahkûm oldu. Birtakımının başları kesildi, birtakımı asıldı, birçoğu parça parça edildi, birtakımı da elleri ve ayakları çekiçle kırılarak otağ-ı hümayûn

⁶⁸¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/236-237.

medhaline asıldı.⁶⁸²

Ruha'da Tarablus-ı Şâm Valisi Şahin Paşa tarafından tütün içer ve sihir yapar diye itham olunduğu cihetle, getirilmesi için mübaşir gönderilen Tarablus kadısı Ünsî Efendi, mübaşir ile birlikte orduya geldi. Pâdişâhın seferde bulunduğu esnada ve me'mûriyetinin ilk günlerinde, Şahin Paşa, vaktiyle o taraflarda büyük nüfuza sahip bulunan meşhur Seyf-oğlu'nun iki oğlundan Mır Âsâf ı nezdine getirterek, maiyyetiyle birlikte katletmiş ve maktule sâdik bulunan Arablar*ı dağıtarak, bu suretle Devlet'e mühim bir hizmet görmüştü. Kadı Ünsî Efendi, yeni vâlînin bâzı şiddetli tedbîrlerini takbîh eylediğinden, o da kadıyı tütün tiryakisi ve büyücü olarak gösteripde, Pâdişâh'ın gözünden düşürmek istemişti. Sultân Murâd tarafından gönderilen mübaşirle birlikte (Paşa), kadının hanesine ansızın girdiğinde tütüne dâir bir eser bulamadıysa da, piş tahtası içinde, bir hanesi açık⁶⁸³ bırakılmış bir vefk-ı murabba (dört köşe, duâ yazılı bir muska) ele geçirildi. Bunu, kadının kitâbları huzûr-ı hümayûnda açılınca nazar-ı dikkati çekmek maksadıyla hâince, kitab sandığının en üstüne koydurdu. Ünsî, öyle bir zamanda geldi ki, on-•sekiz tütün tiryakisinin cesedleri otağ-ı hümayûn Önüne konulmuştu. Sultân Murad, elinde bir kamçı, otağının içinde enine boyuna geziniyordu. Mübaşir ile kadının geldiği haber verilince, bir tebessümle Silâhdâr'a:

- «Herif korkmuştur, hâ!» dedi. Silâhdâr:

- «Pâdişâhım, korktuğunda şübhe yoktur; belki canı ağzına gelmiştir; onsekiz na'ş dehşet içinde bırakmaya kifayet derecesinden ziyâdedir» dedi.⁶⁸⁴

Pâdişâh:

- «Yarın gelsin!» dedi.

Ertesi sabah kadının sandıkları getirilerek, kitab sandığı açıldığında, Pâdişâh'ın nazar-ı dikkati vefka (muskaya) takıldı. Pâdişâh:

- «Acaba bu vefk kimin içindir?» dedi.

Silâhdâr Paşa derhâl:

- «Pâdişâhım vefk sultanlara mahsustur; siz sefere gidiyorsunuz, sizin

⁶⁸² Naîmâ burada su fıkrayı ilâve eder: .Defterdar beğ merhum naH etmiş, bir gün bir ağır raht ve zî-kıymet busat ile zîbinde bir yedek boşalup, ta orduya pâdişâhın otağı yanma geldi. Tuttular, ve «Sahibi gelsin- diye nida ettiler. «Benimdir, der kimse zuhur etmedi; meğer yedeğin üzerinde bir du-hân lülesi ile bir kese tütün var İmiş, sahibi başından korkup yedeğe sahip çıkmadı, c. 3, s. 348-349. (Mütercim)

⁶⁸³ Kutub hanesi. Naîmfl (Mütercim)

⁶⁸⁴ Pâdişâh bu stiz üzerine kakhaha ile gülmüştü. Bayram Paşa, bunu haber alınca •Etendi, alflmet-i hayırdır- diyerek, kendisine çadır tâyin etmişti. N.îmAVlan (MÎHrrciml)

için tertîb ederek, bir armağan olmak üzere göndermek istemiştir. Bir hanesini (kutub hanesini) açık koşmuş ki, altın hull ile nâm-ı pâdişâhîyi yazacaktır» sözlerini sarfetti.

Sultan Murad vefk'ı Silâhdâr'a vererek:

- «Yazsın, göndersin!» dedi.

 ns , Pâdişâh'ın ismini yazdı ve Bağdâd seferine beraber gitti. Bağdâd'ın fethi müyesser olması  zerine, Pâdişâh'ın o kadar teveccühünü kazandı ki, Sultân Murad İstanbul'a döndüğünde taun (veba) zuhur etmiş olduğundan:

- « ns  Efendi, kızlarıma vefk yazsın!» diye emretmiş, geçtiği farzedilen hizmetlerine mükâfâten 200 altın vermiştir. Bu suretle Tarablus kadısına suçlama sebebi sayılan bahane, ikb line vesile olmuştur.⁶⁸⁵

Sadrâzam Bayram Paşa'nın Vefatı, Tayyar Mehmed Paşa'nın Sadâreti

Vezi r-i  zam Bayram Paşa, C l b'da eceliyle vefat etti (6 Re-b  l hir 1048 - 17 Ağustos 1638). şâyân-ı dikkattir ki Bayram Paşa tedb rlere alenî düşman ve şiddetli  d m cezalarının hafifletilmesi-ne her zaman hazır idi.⁶⁸⁶ Zeydiyye tarikatinden idi.⁶⁸⁷ Bu tarikat için bir tekke ile bir de medrese yaptırmış ve onların yakınında defnedilmiştir. Sultân Murad, vefatından sonra sadrâzamanın ota ına giderek, konaklanacak yerlerin isimleri yazılı hayli sandık buldu ki, bu mevkilerin her birine ulaşıldıkça, Pâdişâh'a takdim olunacak kürkleri, silâhları, elbiseyi ihtiva ediyordu. Bunun  zerine teess r nden gözyaşı dökerek:

- «Emsali nâdir bulunur bir sadrâzam kaybettim!» diye teessüf etmiş ve ona rahmet okumuştur.

Bayram Paşa'mn vefâtıyla boşalan sadâret makamı, Kapdân Mustafa Paşa'ya tevcih edilmek lâzım gelirdi; ancak o zaman Pâdişâh nezdinde pek ziyâde makbul olan r zn m eci  br h m Efendi ile Silâhdâr'ın entrikaları, onun hakkım ibtâl ederek, mühr-i hümâyûn, kapıcılar kedhudâsı vâsitasıyla

⁶⁸⁵  ns , büyük ş irlerdendir. Nef'i hakkında bir kasidesi vardır ki, bununla NefTye en çok yaklaşmış bir ş irdir denilme e hak kazanmıştır. (M tr.)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/237-239.

⁶⁸⁶ Bayram Paşa'mn Nef'i'yi  d m ettirmiş olasından dolayı. Ziya Paşa: «Bayram gibi har-ı zamane kıydı o yegâne-i cih ne» demiştir. Hammer, bu konuda Kemâl Be 'in m d faasını te'yid eder.  cizane kanaatimce. Bayram Paşa eşek değil ise de, Hammer'in dediği kadar da insaniyetli değildi; Pâdişâh'ın mizacına uygun hizmet etmeyi bilir bir sadrâzam idi. (Mütercim)

⁶⁸⁷ .S tiyye-i NORiyye-i Zeyniyye'den şeyh Ahlali'ye mu'tekid idi.» Naîmâ, s. 349. (Mütercim)

Musul Vâlîsi Tayyar Mehmed Paşa'ya gönderildi.⁶⁸⁸

O sırada eski Erzurum Vâlîsi Gürcî Mehmed Paşa'mn Curd⁶⁸⁹ taraflarında icra ettiği bir akında almış olduğu beş esîr ve yüzon baş orduya geldi. Esirler sorguya çekildikten sonra îdâm edildiler.

Karacadağ'da iki tütün tiryakisinin karınları deşildi. Diyârbekir'de on gün konaklanıldı. Yeni sadrâzam büyük bir debdebe ile orduya iltihâk etti. Pâdişâh tarafından kendisine «hayme ve hargâh, otağ ve bargâh» ihsan olundu.⁶⁹⁰ O gün bâzı eyâlet valileri arasında değişiklikler yapıldı. Çöl hâkimi olan Arab emîrî Ebû-Rîş oğlu ile Ha-leb ve Tarablus-ı Şâm paşaları askerî harekâta öncü tâîn edilerek, Diyârbekir Valisi Derviş Paşa kumandasında Musul'a doğru sevk olundular. Pâdişâh yeniçerilerin ihtiyarlarını bizzat gözden geçirerek, günde dörder akçe ile tekaüd etti. Cerrâhlî mevkiinde -ki Nusaybin'den sonra ilk merhaledir- Ruznâmçeci İbrahim Efendi vefat etti. İbrâhîm Efendi, gerek kendisinin, gerek Silâhdâr ile Pâdişâh musahibi olan Deli Hüseyin Paşa'nın nüfuzu sayesinde onbeş seneden beri Pâdişâh nezdinde i'tibâra hâiz olup, dîvân hâceliği payesinde iken, bütün mühim müzâkerelerde kafi söz hakkına sahipti. - «Gösteriş yapmaktansa mevcut bulunmak ve büyük bir mevkide halkın nazar-ı istirkaabını (çekememezliğini) celbetmektense, mechûliyet içinde yavaşça iş görmek daha tercihe şayandır» diyerek, hocalık unvâmyle kanaat edip, ilerisini arzu etmemişti. Sultân Murad'ın müşaviri olması sebebiyle, onun faaliyetlerini bütün zorbaların imhası için yönlendirir, ve herkesçe Pâdişâh'ın mahremi ve tahtının istinâdgâhı⁶⁹¹ olarak telâkki edilirdi.

Keferzamân menzilinde Dicle, koprüsüz geçildi. Burada Mar'aş beğlerbeği Bıyıklı Mustafa Paşa vefat etti. Beğşehir beği Abazalı Küçük Beğ de zulümle suçlanmasından ve belki Abaza'ya olan eski yakınlığından dolayı îdâma mahkûm oldu.

Asker Musul'a vardığı gün (29 Cumâdeluhrâ 1038 - 7 Kasım 1638), yeniçerilerin ikinci derecede kumandanlarından turnacı-başı Derviş Ağa, meşru olmayan yollardan para toplamasından dolayı katledildi. Derviş Ağa, Hristiyan gençlerinden devşirme toplamak için yaya-başı Kazgancı-zâde ile beraber Rumeli hududuna gönderilmişti. Derviş Ağa sağ kolda, yâni Tuna

⁶⁸⁸ Naîma. Târlh-î Nuri'de nasbına dâir olan hattı hümâyûn vardır. Tayyîbbeg-zâde

⁶⁸⁹ Naîmâ'da «Çurs kaVası- (Mütercim)

⁶⁹⁰ Hayme. âdi bedevî cadın, hargâh. ahırlı çadır, otağ. büyük çadır, bargâh resmî çadır.

⁶⁹¹ «Mu'temedü'd-devle*, -Rökniî's-saltana». Naîmê (352). Ravzatâ'l-Ebrîr sâ- hibi, İbrahim Efendi'nin aleyhinde bulunur. Hacı Kalfa da öyle. Naîmâ onların suçlamalarına kargı savunmada bulunur.

sahilinde; Mustafa Aĝa ortada, Bosna ve Arnavudluk'ta; Deveci Mustafa Paşa sol kolda, Yunanistan'da devşirme topluyorlardı. Turnacı-başı görevinden dönerek Pâdişâh huzuruna  ıktıĝında, Pâdişâh:

- «Bre mel' n! Nedir bu senin zulmünden gelen şikâyetler!»

diyerek «Ala, bre kâhya!» emrini vermişti.

Yeniçeri kedhudâsı Bektaş Aĝa, bu emrin kendisine verildiĝini anlamayıp hareketsiz kalmışsa da, ocak erkânından birine kedhu-d dan başkası el uzatamıyacaĝı cihetle, muhatabın kendisi olduĝu etraftan işaret edilmesi  zerine, Bektaş, turnacı-başıyı tuttu ve Pâdişâh'in emri gereĝince cellâda teslim etti. İkinci memur Kazgancı-zâde'nin îdâmı için İstanbul'a emir gönderildi.    nc  memur, ancak sadr zamn şefaatiyle hayâtını kurtarabildi. Hristiyan gençlerinin bu toplanışı, Osmanlı târihinin son kaydettiĝidir.⁶⁹² Bu çocukları babalarının i'tikadından ayırıp da -d n ayrılıĝı ailelerini unutturduĝundan dolayı- sâdik k le yapmak řeklindeki⁶⁹³  detin terkedilmesi, vukua gelmiştir.⁶⁹⁴

H nd Elçisi

Musul'da, efendisinin Kandeh r  zerine y r d ĝ n  belirten bir mektup ile⁶⁹⁵ bir Hind elçisi geldi. Getirdiĝi kıymetli hediyeler arasında 150.000 guruş deĝerinde murassa bir kemer ile fil kulaĝından yapılmış ve üzerine gergedan postu ge irilmış, tüfek ve kılıç k r etmez diye i'tikad olunur bir siper (kalkan) vardı. Sultân Murad bu siperi önüne koydurarak, haşt (mızrak) ile öyle kuvvetli bir darbe vurdu ki, haşt siperin bir tarafından öbür tarafına geçti. Siper, içine 500 altın konularak, elçiye gönderildi. Hind sefiri, Mekke fukarası için epeyce sadaka da getirmişti.⁶⁹⁶

⁶⁹² Bu vahşiyfine  det ile onu uygulanış tarzının nasıl sona erdiĝini Tutto Mog-lıo şu şekilde anlatır: -Bugün (1669) bu hizmete (yeni eriliĝe), delikanlılar tedârik etmeĝe mecburdur- Biri Bosna'ya, ikincisi Yunanistan'a,    nc s  Anadolu'ya   aĝa gönderilmiştir. Bu usûl Sutlan Murad zamanından bu vakte kadar tekerrür etmemiştir.»

⁶⁹³ Zamanımızda en meden  olarak kabul edilen memleketlerin, Müslümanları birçok yalanlarla muharebeye göndermeleri ve en hâinâne muamele olmak üzere bunları ilk saflara koymaları, devşirme us l nden geri kalır bir durum deĝildir. Bununla be ber, vaktiyle yeniçerilik pek raĝbet edilen ve üstün bir hizmet olduĝu için, Hristiyan çocuklarının yeniçeri olmaktan pek de nefret etmediklerini de düşünmek lazım gelir. (Mütercim)

⁶⁹⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/239-241.

⁶⁹⁵ Hind p diş h , mektubunda demiş ki: «P diş h  G zfnin Bagdâd tarafına teveccüh ve azimetini işitdikde biz dahi Kandeh r'ı ey d i-rafazadan almak i  n asker göndermek üzereyiz;  m ddir ki. Cenab  Haf k iki memleketin dahi teshfirini ihsan eyleye.» Filhakika,  kisinin dahi fethi kuvveden fiile gelmişdir.. Naîmâ, s. 357 ve 358. (Mütercim)

⁶⁹⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/241-242.

Yeniçerilerde İhsan Tevzii Ve Top Nakli

Musul'dan çıkılmadan önce yeniçeri ve sipahilere biner akçe ihsan olundu. Topların ne şekilde nakledileceği hakkında toplanan bir askerî müşavere meclisinde, ordunun yirmi topu beraberine almasına ve bakiyyesinin de Dicle'den gönderilmesine karar verildi. Gülleler zeamet ve timâr sahiplerine dağıtıldı. Mar'aş beğlerbeği düm-dâr (artçı) kumandanlığına tâyin edildi. Pişdârhk (öncülük) Diyâr-bekir valisinde bırakılarak, Nogaypaşa-zâde toplara nezâret etmekle görevlendirildi.⁶⁹⁷

Tımar Kavgası

Musul'dan bir menzil beride, boş bulunan bir zeametın tasarrufundan dolayı iki ihtiyar arasında şiddetli bir kavga çıktı: Kavga o kadar büyüdü ki, sadrâzam huzurunda dahî bir neticeye bağlanamıyarak, Pâdişâh'ın huzuruna çıkıldı. İki ihtiyar «İkimizden biri bu dünyâdan gitmedikçe, aramızda anlaşma mümkün değildir» dedikleri için, Pâdişâh ikisini de îdâm ederek, bunları kabir asayışı içinde birleştirdi,

Ali Hamamı karşısında bir şahsın üzerinde iki zeamet bulunduğu tahkikat neticesi anlaşarak, bu şahıs îdâm cezasına çarptırıldı.

Çubuk-Köprü mevkiinde ordu çubuk toplamaya me'mûr oldu. Bu duraklama esnasında bir muvaffakiyet haberi geldi: Ahışa hâkimi Sefer Paşa, Revân üzerine yürüyüşünde, Osmanlı askerine hücum etmek üzere kaleden çıkan Kelb Alî Han askerini bozmuş ve Hân yaralanmıştı. 400 baş ve bir miktar esîr muzafferiyet hediyesi olarak orduy-ı hümayûna gönderildiği gibi, Acemler'in kerrenây ve kösleri de harb meydânında kalmıştı. Birkaç saat sonra da Şehr-i Zor havalisine gönderilen fırkanın biraz esîr ve büyük bir mühimmat kaafilesi ele geçirdiği haberi geldi.⁶⁹⁸

Bağdad'ın Muhasarası Ve Fethi

Kerkük'te bulunulduğu sırada, tuğlar, an'ane gereğince, ancak düşman hududuna kadar orduy-ı hümayûnun önünden, ondan sonra arkasından

⁶⁹⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/242.

⁶⁹⁸ Nnîmâ (s. 361 ve 362), hüis<W bir b/iMa Kınınım valisi Ken'an Pasa'nın da Tatar askerîyle bu kavgada brârâher bulunduğunu yazar. (Bu haberler Çubuk Köprüde değil, Bağdâd Önünde gelmiştir. Mütercim).⁶⁹⁸

gelmesi iktizâ ettiğinden, ordunun ilerisinden göde-rilmekte tereddüd edildi. Lâkin Kapdân Paşa, Husrev Pasa'nın Bağ-dâd seferinde düşman görülünceye kadar tuğlan geri bıraktırmamış olduğunu ve şimdi eski âdete uygun hareket edilmesinin korkaklık ve çekingenlik olarak yorumlanacağını zât-ı şahaneye arz etmesi üzerine, alemdarlara ona göre emir verildi. İstanbul'dan hareketin yüzdoksanyedinci günü, 110 konaktan ve 86 gün de konak yerlerinde kalındıktan sonra, ordu-yı hümayûn Bağdâd altına çadır kurdu (8 Receb 1048 - 15 Kasım 1638).⁶⁹⁹

Bağdâd'ın Büyük Sultân Süleyman'ın saltanatı zamanında İbrahim Paşa tarafından ilk fethinde, bu mühim beldenin kurucusu ve fâtihtlerinden, saraylarından, orijinalliklerinden haylî tafsîlâtla bahsetmiştik. Şimdi şehrin mevkii, duvarlarının muhiti, kuşatanlara göre kapılarının nerelerde bulunduğu hakkında malûmat vermekten başka bir şeye lüzum yoktur. Dicle'nin doğu sahilinde kurulmuş olan Bağdâd, nehre bakan tarafından dahî, duvar ve kulelerle çevrilidir. İstihkâmların bu kısmı o vakit 97 kule bulunduruyordu, diğer üç kısmında da 114 kule bulunduğu, hepsi 211'i buluyordu. Bağdâd muhasarası müverrihi Ziyâeddîn-oğlu Nuri'nin ifâdesine göre, bir kuleden diğerine altı mazgal ve her mazgal arasında bir adım mesafe farz edilerek, duvarlarının çevresi 10.000 kadem tahmin olunabilir.⁷⁰⁰ Dicle'nin batı yanında ve şehrin karşısında «Kuşlar Kalesi» mahallesi vardır. Daha uzakta sağ sahile doğru bakılırsa İmâm Kâzım Türbesi görülür.⁷⁰¹ Bu binanın karşısında, nehrin sol sahilinde ve bundan dolayı Bağdâd tarafında Sultân Süleyman'ın inşâ ettirdiği tmâm-ı Âzam Kalesi⁷⁰² bulunur ki, İmâm Ebû Hanîfe'nin kabrini içine alır. Bu taraftan şehrin ilk kapısı «Âzamiye» ismiyle yâd olunur; bunun yanında, kalenin

⁶⁹⁹ Nalmâ (s. 362). Bu fıkra da bir matbaa yanlışlığı ağır bir hesap yanlışlığına sebep olmuştur. Naimâ, 110'u yürüyüş, ve 86 yerine 66'sı konaklama olmak üzere 197 gün der- (Naimâ'nın ibaresi şudur: c'Üskûdâr'dan hareket olunduğu günden yüzdoksanyedinci günde varıldı ki altmış altısı oturak İdi.» Burada yürüyüş günleri gösterilmemiştir. Fakat Naimâ (s. 328) Üskûdâr'dan Bağdâd'a kadar yüzonbes konak yazıldığını, yân! tertîb olduğunu gösterir. Yüzdoksan yedi günden yüzonbes gün yürüyüş günleri çıkarılınca, seksen İki gün konaklanılmış olur. Lâkin Hammer'ın zannettiği gibi, konaklama günleri miktarı olan 66'da hatâ edilmiş olabileceği gibi, 115 merhalenin tertibi de yol esnasında artırılmış olabilir. Fezleke'de 66 yerine 76 yazılmıştır. Kbnafe ve tevakkuf (durma) günleri toplamı, Nalmâ'ya mutabık olarak, Feifeke'de de 197-dir. (Mütercim)

⁷⁰⁰ Târih-i Nûrî, varak: 140. Müellif 211 kule, 52 mazgal, sayar, t ki mazgal arasındaki mesafeyi bir adım hesâb ederek, tamâmını 10.972 yerine 28.309 adım olarak bulur. Niebuhr'un plânına göre, şehir yalnız hatve-i hendesi'dir.

⁷⁰¹ Niebor'da «İmam Kadem.- Kineir'in Coğrafya Muhtırası'na nazaran (s. 252), Bağdâd muhiti bugün beş saattir. Nehrin her tarafında üçerden altı kapısı, onyedî büyük ve yüzonüç küçük kulesi vardır. Sultan Murad'm girdiği Ak-Kapı kapatılmış olup «Tılsım Kapısı» diye yâd olunur; bu taraftan açılan kapı .Vastânî» ismiyle mâruftur.

⁷⁰² Niebor'da yine «Maadem».

kuzeybatı zaviyesinde Vâlî Konağı vardır. Kapının hizasında, Bağdâd'm güneybatı zaviyesinde Karanlık Kapı görülür.⁷⁰³ Nihayet Dicle'ye müvâ-zî olan üçüncü tarafta Ak-Kapı, dördüncü tarafta nehre nazır Köprü Kapısı vardır.

Burada şehri Kuşlar Kalesi'ne bağlayan bir köprü bulunduğu için, o kapıya «Köprü Kapısı» denilmiştir. Hafız ve Husrev Paşa-lar'ın her ikî muhasaralarında Bağdâd, kuzeybatı muntehâsında Âzamiye Kapısı'na doğru ve sonra güneybatı muntehâsında Karanlık Kapı'ya doğru taarruz görmüştü. Osmanlı askerleri tarafından açılmış olan gedikler, o zamandan beri kapatılmış ve duvarların bu iki kısmı, hiç hasar görmemiş gibi, tamir edilmişti. Sahraya açılan Ak-Kapı tarafı ise, bil'akis ihmâl edilmişti. Sultân Murad, iki kardeşiyle birlikte tutulmuş ve onlar gibi îdâmı kararlaştırılmışken Silâhdâr Paşa'nın ricası üzerine hayât ve hürriyetini kurtarmış olan tranh Mîr Mehmed'den bu tafsîlâtın tamâmını almıştı.⁷⁰⁴

Pâdişâh'm otağı Dicle'ye yakın bir tepenin üzerinde, îmâm-ı Âzam Kalesi karşısına dikildi. Sultân Murad, Bağdâd'ı fethetmeden evvel îmâm-ı Muhterem'in türbesi eşliğinden atlamaya kendisini lâıyk görmüyordu. O gün (otak kurulduğu gün), otağa girecek yerde, her fırkaya işgal edeceği mevkî göstermek üzere, asker arasına karıştı. Akşam, hemen o gece gedik açılmak üzere, orduya kazma, kürek vesâir muhasara levazımı dağıtıldı.⁷⁰⁵

Sadrâzam, yeniçeri ağası, Rumeli beğlerbeği Ak-Kapı Önünde yerleşmiş idiler. Ak-Kapı'dan Karanlık Kapı'ya⁷⁰⁶ kadar Kapdân Paşa, Sivas beğlerbeği, kırk zabıt (yeniçeri çorbacısı) ile samsoncu-başı (yeniçerilerin yeniçeri ağasından sonra gelen ikinci derecedeki ümerâsından dördüncüsü), Köstendil ve Avlonya beğleri, Mısır askeriyle beraber Anadolu beğlerbeği, diğer kırk zabıt ile zağarcı-başı (ümerânın üçüncüsü) dizilmişlerdi.

Pışdar mevkilerinin muhafazası Gürcî Paşa ile Nogaypaşa-zâ-de'ye verilmişti. Bağdâd'ın muhafazası Vâlî Bektaş Han'a havale olunmuştu; 12.000 güzide süvari ile tüfekçi kumandanı Halef Hân ve Revan fethinde

⁷⁰³ Niebor'da «Karaulug kapı».

⁷⁰⁴ Bağdâd'ın ekser ahvâlini ve Ak Kapı semtinin tedârikden hâli olduğunu Mir Mehmed haber vermişti; vezîr-i âzam bunu hu2ûr-ı hümâyûna arz edip Ak Kapı semtinden muhasara olunmak babında fermân-ı pâdişâh! sudur etti.-Naîmâ'dan, s. 362 ve 363. (Mütercim)

⁷⁰⁵ Otağı pâdişâhî. İmâmı Âzam ziyâretgâhı Önüne kuruldu, İd Dicle suyu otağının cânib-i yemininden cereyan İderdi- Bir yüksek tepe üzerine temâşây-ı cengi hisar içün kasr-ı seferi fcurdılar, ve ol vakit kırk kurbân zebh olunup fukaraya tasadduk itdiler. Pâdişâh hazretleri «Ser-i mezhebimiz ziyaretine blfethu zafer duhûl itmekden hayft İderem. diyüp tmâm-ı Âzam hazretle rinin merkad-i mübareklerine girmeyerek, ve otağı hümâyuna dahî inmiye-rek, doğn kasr-ı seferiye gtdiler.» Naîmâ, s. 363. (Mütercim)

⁷⁰⁶ «Döluvar.ın Paris'te 1654'de basılmış Fransızca seyahatnamesinde Osmanlı târihlerine mutabık tafsîlât vardır.

Sultân Murad'ın serbestçe çekilip gitmesini te'-mîn ettiği Mîr Fettâh, Bektaş Hân'ın emri altındaydılar.⁷⁰⁷

tik gece gedik açıldığından, ertesi gün gelen toplar şu şekilde tevzî edildi: Sadrâzama 10, kapdân paşaya 6, Hüseyin Paşa'ya 4 top verildi. Üç taraftan derhâl ateşe başlandı. Dördüncü gün Silâhdâr Paşa ile Tarablus-ı Şâm beğlerbeği Şahin Paşa 12.000 kişiyle Dicle'yi geçerek, narlarının büyükleri meşhur olan Şehribân toprağını vurmaya gittiler. Bu narlardan 400 dirhem çeker bir adedi Pâdişâh'a getirildi. Silâhdâr Paşa, Şehribân akınından sonra, şehri o cihetten topa tutmak üzere, Dicle'nin doğu sahilinde bulunan Kuşlar Kale-si'ni zabtetti. Hücum tertibatını kedhudâsının himmetine bırakmış, Pâdişâh'm yanından ayrılamaz olduğundan, ilk günlerde, vekilinin tertibatım teftişle iktifa etmişti.⁷⁰⁸

Muhasaranın sekizinci günü (16 Receb 1048 - 23 Kasım 1638), metrisler hendek kenarına kadar vardı, kuleler Osmanlı toplarından sarsıldı; kuşatılanlar gedikleri hurma dallanyla, toprakla doldurdular. Acemler üzerine kazanılan galebenin armağanı olarak Ken'an Paşa'nın orduya gönderdiği 12 esirden sekizinin başı kesildi. Bunların hepsi mızıkacı takımından idiler. Maktuller, Pâdişâh'm huzuruna «kerrenây»larıyla getirildiği gibi, henüz Öldürülmeyen dördü de gece kerrenâyıların çalarak, arkadaşlarının mağlûbiyetlerini haber verip mahsurları dehşete düşürmek için metrise gönderildiler. Ondan sonra bunlar da îdâm olunarak, 12 baş metris önünde teş-hîr edildi. Mahsurların şiddetli ateşinden muhafaza etmek için askerlere koyun postu giydirilerek, gah civardan hurma dalları

⁷⁰⁷ Nûrî, târihinde, İran ordugâhında cereyan eden hallere, Osmanlı ordusu vekaayiinden ziyâde vâkıf görünür. Lâkin İran'dan gelmiş denilen mektupların ekserisi Türkçe yazılmış olduğundan, pek de itimâda şâyân değildir. Bununla beraber, Sultân Murad'ın Bağdâd üzerine hareketini Şâh'ın haber aldığını bildiren birinci mektup, sancak altına çağırılan onaltı Türk aşireti hakkında ihtiva ettiği malûmattan dolayı, bir dereceye kadar dikkate şayandır: Tekeli ve Ustaclîlar, Çekerli ve Kapanlı-lar, Karçarlı ve Rustaîler, Şam, Bayatı, (Suriye'de Pa-yas Türkmenleri) ve Zulkadiriyyeliler, Soğanlı ve Al-paklılar, Kozaklılar (Türk aşireti olmak üzere Kazaklar) ve Akkoyunlular (Türkmen), Çinizler ve Kumlular, Bed-reddînliler (Sivas'ın eski hâkimleri) ve Paydarlılar; Revan, Gence, Şirvan, Nahcuvân, Çaldıran, Derbend, Şi-mahî askerleri, Tatarlar üzerine yürümek için emir alıyorlar; ondan sonra, Azerbaycan, Kazvîn, Erdebil, Horâ-sân, Gilân, Şîrâz, İsfahan, Kande-hâr muntıkalarında asker toplanmasına emir veriliyor. Nûrî (varak: 75), emri altında tüfele müsellâh yirmibeşbin (Naîmâ, bu mik-dîrm yarısını söyler) ile üç hân ve onyedî sultân bulunan Bektaş Hân'a, Şâh tarafından yazılan bir mektubu derceder ve aşağıda gösterilecek olan beş mektubun okunduğu bir İran müşavere meclisinden bahseder: 1) Bağdâd'dan Mîr Fettâh-zâde'nin bir mektubu; (varak: 98); 2) Revan'dan yazılmış diğer bir mektup (varak: 101); 3) Azerbaycan'dan gelmiş bir mektup; 4) Kande-hâr'dan Korucibaşı ile gönderilmiş bir mektup; 5) Ga-rîk'dan gelmiş bir mektup (s. 106). «Stuschvech l'Otto-man» (Osmanlı Pâdişâhlarının Muhtasar Terceme-i Hâlleri) (Amsterdam, 1655, s. III'de). Vezirin şehit 19 Ekim târihinde muhasara etmiş, fakat Pâdişâh'ın ancak Ka-sım'da varmış olduğunu yazar. Birinci fıkra doğru olabilir; ikincisi, eski tarza göre yanlış bir hesaba dayanır.

⁷⁰⁸ .Silâhdâr Paşa günde İki defa Kuşlar Kal'asına geçüp, askerinin ahvâlini yoklardı.» Nalmâ. s. 365. (Mütercim)

naklinde, gah metrislerde isti9hdam olundular. Bütün ordu, daire şeklinde hatlar yapmakta ve bunlar toz bulutları içinde, asumani bulutlar içinde dağlar gibi yükselmekte idiler.⁷⁰⁹

Sadrazam Tayyar Paşa'nın Şehadeti

Sadrazam Ak-Kapı kulesinin ve Kapdan Paşa Cağala'nın hükümeti zamanında yapılan kuleyi yıkmış idiler. Diğer iki büyük kulede Hüseyin Paşa'nın toplarıyla yıkılmış, sekiz yüz arşın mesafede duvar yerle bir olmuştu. Bunun üzerine umumi bir hücum emredildi; lakin bu tasavvurdan vazgeçildi; çünkü dahilde hanelerle istihkamlar arasının metrisler ve hendeklerle dolu olduğu haber alındı. Bundan dolayı yeni bir gayretle metrislerin daha ileri sürülmesine karar verildi. Sonunda Dicle'den gelen 9 top muhtelif bataryalara tevzi olundu. İranlılar ise Şah'ın 12.000 kişi ile Diyale'ye geldiği sevindirici haberinden dolayı şenlikler yapıyorlardı.

Çöl emiri Ebu Riş, erzak yüklü 10.000 deve ve mühim bir esir ile, yani Ali Han ile Osmanlı ordusunua döndü. Arab adetlerininie göre, cengaverlerin mızrakları ortasında bir tahtirevana binmiş olduğu halde, vasıl oldu (2 Şaban 1048 – 9 aralık 1638). Sultan Murad birkaç adım ilerliyerek, hususi bir ihtiramla kabul etti ve maiyetinden 47 kişiye hil'at giydirdi.

Dört gün sonra orduya 260 torba tevzi olundu. Bunlara kum doldurularak, toprak ve dallarla dolu olan hendeklere konuldu (6 Şaban Murad Haleb ve Tarablus valilerini, Çöl hükümdarı ile birlikte, İranlılar'la ceng için Diyale'ye gönderdi. Bunlar yaklaşınca, düşman çekildi. Ertesi gün kanlı bir müsademe oldu; serdengeçti ağgasıyla Çirmen alay-beği harb meydanında kaldılar. Padişah bu mağlubiyetlerden öfkelenerek, hendekler doldurulmuşken umumi hücum işinde yavaş davranmasından dolayı, sadrazamı şiddetle azarladı (16 Şaban 1048 – 23 Aralık 1638).

Vezir-i azam:

- Tayar kulun lömekle bir şey olmaz; heman Ceanab-ı Hakkal'ayı ihsan buyursun! Diyerek, ertesi gün umumi hücum kararlaştırıldı. Bütün gece Osmanlı kahramanlarının gözüne uyku girmedi; güneş doğar doğmaz. Allah Allah! Sadalarıyla yürüdüler. Vezirler, yeniçeri ümerası beğlerbeğileri hendeklerden çıkarak, en önde kuleler tarafına gittiler. Sadrazam daima ilk

⁷⁰⁹ Sen dağları durgun görürsün, fakat o bulutlar gibi yürür hükmünü doğrulayarak Naima'dan s. 366. Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/243-246.

safta olmak üzere, kılıcıyla Acemler'in başlarını uçurmakta iken, alnına bir kurşun isabet ederek, ensesinden çıktı. Ağaları hendek kenarında gönüllü çadırına göturdüler (17 Şaban 1048 – 245 Aralık 1638). Naima bu zat hakkında: Mürg-ı rûhî kafes-i bedenden gülzâr-ı bihişt cânibine tayyâr oldu ve Saîd olarak yaşadı, şehîd olarak öldü cümlelerini kullanır. Tayyâr, İmâm-ı Âzam Türbesi'nde, eskiden Bağdâd Vâlisî olan pederinin ayak ucuna defn olundu. Elinde silah, harb meydanında can vermiş olan ikinci Osmanlı sadrazamıdır.⁷¹⁰

Sultan Murad:

- Ah Tyyâr! Bağdad gibi bin kaleey değerdin! Diye teessür göstererek, rahmet okumuştur.

Bu sözlerden sonra mühr-i hümayunu Kapdan Mustafa Paşa'ya tevdi ederdek:

Göreyim seni! Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle Bağdad fethini senden beklerim. Bu hizmet için can ile çalışmalısın! Allah muinin olsun! Dedi.

Mustafa Paşa yer öperek:

- Padişahın teveccüh-i kalbilerini ve hayır dualarını isterim, dedei: ağlayarak çıktı.

Tayyar Paşa'nını düşmesiyle hücum edenhlerin bir an için kesilen kahramanlıklarını yeniden alevlendirmek için hendek ürzerine yürüdü. Mustafa Paşa'nın, levendlerinin ve ağalarının önünde bu şekilde ölüme doğru koşmakta olduğunu görünce, bütün ordu: milli bir haykırışla:

- Ölmek ne gün içündür? Diyerek, bir sel gibi arkasından akıp gitti. Sadrazam dahiliye nazırı demek olan kedhudasının ve Enderun ve Birun ağalarından birçoğunun kendi etrafında düşüp, ruhunu teslim etmekte olduklarının görürken, bütün kuleler alınincaya kadar duraklama eseri göstermedi.

Ertesi gün (18 Şabana 1048 – 25 Aralık 1638) – ki muhasaranın kırkinci günü ve 116 sene önce Kanuni Sultan Süleyman'ın Hristiyanlığa ve Arab şövalyeliğine sığınak olan Rodos'u fethetmesinin yıldönümü günüydü- Sultan Murad, İran hududuna ve Hilafet'e sedd-i sedid olan Bağdad'ın muzafer silahlarına teslimiyet arzettiğini görmüştür.⁷¹¹ Bu mühim belde,

⁷¹⁰ Birincisi Yûsuf Sinan Paşa iidi ki, Mısır'da Reydâniye (Ridaniye) muhârebesinde şehîd olmuş ve Yavuz Sultân Selîm onu esefle takdîr etmişti. Bu târihte bundan sonra da emsâli görülecektir. (Mütercim)

⁷¹¹ Bağdad'ın bu fethine Sultân Murad «Gazam» (1048) lâfzım târih düşürmüştür- Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin târihi:

Hazret-İ Sultân G&rt Hân-ı Murâd-ı İcâmâyâb Eyledi çön ferh-i Bafcdâd'a saâdetlü hücum Halele Tefllâ Hazretî anı müyesser eyledi.

onbeş sene tran tahakkümüne zebûn olduktan sonra, Osmanlı Devleti'nce geri alınmış ve zamanımıza kadar (Devlet'in son zamanlarına kadar) memleketin parçalarından biri olmakta devam etmiştir.⁷¹²

Bağdâd Hânı, muhafızlardan bir Acem vasıtasıyla Sultân Mu-rad'a teslîm olmayı teklif etmesi üzerine, çavuş-başı (Torak Ağa) ve Niğde mutasarrıfı Hasan Ağa, Hân'ı orduya getirmeye gittiler. Hân geldiğinde sadrâzâmın çadırından -iki sâf sjlâhdâr ve sipahilerin arasından geçerek- otağ-ı hümâyûna alındı. Sultân Murad bir altın taht üzerinde oturuyordu. Başında levendvârî bir Keşmir şalı bulunmakta, onun üzerinde murassa iğne ile tutturulmuş bir sorguç görülmekteydi. Dizlerinin üstünde murassa bir kılıç vardı. Sağında ve solunda kıymetli taşlarla müzeyyen altın kemerli genç hademe el bağlamış idiler.⁷¹³ Şeyhülislâm, vezirler, şâir erkân muayyen mevkilerinde durdular. Dîvân'ın muhteşem manzarası, «înnâ feteh-nâ» sûresinin (adetâ) tefsîri idi.⁷¹⁴

Vezîr-i âzam, Bektaş Hân'ı huzûr-ı şahaneye getirdi. Hân, uzun süren mukaavemetinden dolayı i'tizarda bulunarak, Pâdişâhın ayağım öptü.⁷¹⁵ Sultân Murad büyük bir şevketle:

- «Bugün kuleyi boşaltmak şartıyla âmân verdim; daha evvel gelmiş

Didi târihin lisân-î feth -Gül Hflkan-ı Rûm» (1048) (Mütercim)

⁷¹² Muhasara 15 Ekim'de başlamıştı. Kırkinci gün 25 Aralık, yâni 18 Şaban idi. Natma'da (s. 371) görüldüğü veçhile 8 değil. (Naîmâ'nın eldeki baskısına da intikal eden bu hata, hesap edilmek suretiyle açıkça görülür.) Müteakiben yine ağır bir hata görülüyor ki, fetih gününün «Curra ertesi, yerine «Cuma» gösterilmesidir. Muhasaranın kırkinci günü (dan 25 Aralık 1638, cumartesiydi, cuma değil. Nuri'de Bağdâd'ın 17 Şaban'da teslim olunup 18'de zaot olunduğu yazılıdır. Nûrt, Bağdâd fethi hakkında dokuz şâirin dokuz târihini yazar. Sagredo: «Velâdet-î mukaddese günö» diyor, s. 714. (Gâlibâ Berât gecesi dercek İstivecek; fakat o da doğru değil-) Mezere, yanlış olarak, 6 Ekim'den 22 Aralık'a kadar diyor.

⁷¹³ Otağ-ı hümâyûnda rûz-ı hasrden nişan bir dîvân akd olunmuştu- Pâdişâhı Gfîrf dâroe-î lâlln ile taht-ı zerrin üzerinde karâr edip, levendâne destâr Üzerine cevahir ile müzeyyen otogalar sokmuş, ve dizleri Üzerine bir sera-ştr-i âbdâr konulmuş İdi- Mehâbet-i Röstemâne gösteriyorlardı. (Nâitnâ'dan telhfs, s. 372, Mütercim)

⁷¹⁴ NMmft. (Naîmâ'mn İbaresi şudur : «(Erkân-ı devlet) bâlby-ı serlerinde cr-vâh-l ricâllullah Innâ feteahnâ hân idi.. (Devlet erkânının başları üzerinde Allah'ın sevgili kullan tnnâ feteahnâ okuyorlardı.) (s. 373). Naîmâ «Lisani halk bu ebyfti ile müterennim ve ratbü'l lisân olduğunu» da yazar ki, beyitler şunlardır: (Müverrihin tercümesi yerine aslından):

Şâh ı hümâ-sâye ki simurg-ı feth Beyzfi-i tlgînân olur aşıkâr

Arsa-l âlemde dahi çeşm-i çarh Görmedi bir böyle kılıcı şehryftr

Secde-geh-t gâzt-i şemşlridür Kelle-i şâhân-ı husûmet-şlâr

Bu beyitler, Sultân IV. Murad'ın nedimlerinden, şiiri NefTnin takdirlerine roazhar olan Sabrî'nin bir kastdesindendir. (Mütercim)

Tâ cev-r-1 dehr ide bin yıl seni Pâdişâha âlem-i bejden hezfır Olsun o şemşlr per ez der neyâm Geçdi kılıçdan flten-İ rûzgıftr

(Bu beyiOer de o kasidedendir- Kasideyi Receb Paşa ve emsalinin İdamı sıralarında tanztrn ettiğı zannedilen şâirin. vell-İ ni'metine kan dökmekte biraz imsak edilmesini zartftne İhtar ettiğı görünüyor. Müterdto)

⁷¹⁵ Natmâ, su beyitleri de Baktaş Hân'a şöylettirir:

olsan bu kadar zahmet çekmez idin. Amma vel -i ni'metinin u runda bu kadar çalışmakta ma'z rsun.» dedi.

 ranh h n, bir murassa sorguç, ser sere kaplı bir samur hil'at, bir mücevher hançer ihsan aldı.

Sultan Murad yine s ze başlayarak:

- «Hanlar, sultanlar hem n bu gün kaleden çıksınlar; isteyen ş h'a gitsin, isteyen bize tâbi* olsun, kimseye cebrimiz yoktur.» dedi.

Bu söz  zerine, Bektaş H n sadrâzaman çadırına giderek, M r Fettâh'a, Y r Al  ve Halef ve Nakid Hanlar'a, kumandan ve zabıtlere kâğıd yazdı, kalenin öğleden evvel teslimi lâzım geleceğini bildirdi. Sadrâzama da, d hilden altlarına l  ım konulup da, gaalib-lerin ayağı altında berhava olur korkusuyla, kulelere dikkat edilmek lâzım geleceğini haber verdi.

Hâlbuki muhafızları metrisleri bırakmak istemediler.⁷¹⁶ Kuleler ve duvarlar üzerinde muharebe başladı. O gece M r Fettâh ile Y r Al  ve Halef Hanlar «Narin Kule»ye iltica ettiler. Osmanlılar her taraftan şehre giriyorlardı. Karanlık Kapı'dan çıkacak olan  ran-lılar⁷¹⁷ bu dar yerlerde birbiri üzerine y  ılmakta, gaalibler ise saraya ve bezazistana y r mekteydiler. Ma   blarin can ve malını te'mîn eden teslim şartına rağmen, mukatele ve ya ma um m leşti. Sadrâzam, asayişin iadesi için bizzat geldiyse de, gayretleri neticesiz kaldı. Mahsurlar daha birkaç kulede, elde silâh savunmada bulundular. Re s lkiitt b  sm  l Efendi bir ok is betiyle sadrâzamanın ayaklan önüne düştü. Bir  ranlı Silâhdâr Paşa'nın üzerine kılıç sıyırmış olduğu halde, Paşa bir delikanlının gayretiyle hayâtını kurtardı.

Bağdâd bu kanlı vak'alara sahne olmaktadır, Rumeli askerinden bir genç, Sultân Murad'ın huzuruna çıkararak:

- «Pâdişâhım, siz  m n verdiniz; lâkin biz  m n vermeyiz» dedi.

Pâdişâh bunun c r*et ne hayret ederek:

- «Ne demek istiyorsun?» deyince, delikanlı sözüne şu şekilde devam etti:

- «Pâdişâhım, kaç yıldır Bağdâd'a sefer ediyoruz.⁷¹⁸ Akçe,, pul şöyle

⁷¹⁶ «Bektaş Han'ın mektubu içeriye vâsıl oldukta. Mir Fettâh, Y r Alt H n, Halef H n havflanndan «Bu gün hamama girmek isteriz; yarın seher vakti  i-kup gelelim» diye taallül ederek, gece kabnışlardı.> N imft'dan, s. 3*0. jgt« bu taallül (bahane) d r ki, sonraki roukateleye ilk sebep olmuştur, (fcj

⁷¹⁷ Osmanlı tarafına geçecek olanlar  mSm-1  zan\ Kapısı'ndan, tran'a, gidecekler Karanlık KapıMan  ıkacaklardı. (Mütercim)

⁷¹⁸ «Sefere eşmek», «muharebeye gitmek» demektir. Nitekim eskiden bir sınıf askere «eşkinci» denilirdi. At hakkında «eşkini yok» ve «eşkini açık» t birleri h l  kullanılır.

dursun, ne babam kaldı, ne amucam, ne de kardeşle-

^îm; "hepsi bu uğurda gittiler. Şimdi fırsat bulmuş iken, niçin intikamımızı almayıp da âmân verelim? Doğrusu budur kî vermeyiz.» Delikanlı bu sözleri söyledikten sonra çıkıp gitti. Pâdişâh kahkaha ile gülüyordu. Bağdâd meşâyihinden birinin zincire vurulmuş iki tranlı getirmesi üzerine, Pâdişâh hiddetle:

- «Ben onj,ara âmân verdim; sen niçin bağladın?» dedi. Şeyh:

- «Bunlar testimden sonra, kendilerine verilen âmânı reddederek, tekrar silâhlandılar» cevâbını verdi,

Sultân Murad bu c&vâbı işitince, şehir içindeki ahvâli görüp de haber getirmek üzere, küçlfck bir tatar çocuğunu ata bindirerek gönderdi. Çocuk döndüğünde, fcqranlık Kapı'daki cengi, reîs efendinin Öldürüldüğünü, Silâhdâr Paşa'hjn tehlikeye düştüğünü anlattı. Sultân Murad. İranlılar'ı durdurmak- ve mukaavemet ederlerse son nefere kadar hepsini katliâm eylemek ^üzere, Anadolu beğlerbeği Hüseyin Paşa'yı gönderdi. Hüseyin Paşa ile Silâhdâr Narin Kule'de

kapanan hanları teslim olmağa davet ettiler. Mir Fettâh ile Halef ve Yâr Ali Hanlar'ın mukaavemetsiz teslim olmaları üzerine, hu-zûr-ı şahaneye götürülerek, Silâhdâr'm muhafazası altına verildiler. Mir Fettâh'm iki oğlu müdâfaaya devam ettiklerinden, Osmanlı topçuları İranlılardan birçoğunu müdhîş surette katlettiler. Diri tutulanların, son nefere kadar, Pâdişâh'ın otağı önünde başları kesildi. Sultân Murad, Mîr Fettâh'ın iki oğluna âmân-nâme gönderdi.⁷¹⁹ Bu defa da âmân-nâmeyi kabul etmemeleri üzerine, Anadolu beğlerbeği Narin Kule'ye girerek, İranlılar'ı topuz darbeleriyle oradan çıkardı önlerine gelenleri Öldürdüler. Birkaç yüz İranlı Karanlık Kapı'dan firar ederek, Diyâle kenarına kadar kaçtılar. Mısır askeri bunları tâkîb ederek ekserisini parça parça etti. Bir takımı Şehribân'da geniş bir mağaraya sığındılar. Mağara ansızın yıkılıp, onlar da altında kaldılar. Bağdâd muhafızlarını teşkil eden 30.000⁷²⁰ cengâverden ancak 300'ü Şâh*ın ordusuna varabildi. 10.000*i muhasarada telef olmuştu; bakiyyesi kapitülasyon (teslim) günü katliâm olundu.⁷²¹

⁷¹⁹ Mîr Fettâh'ın oğulları âmân istemişlerdi. (Mütercim)

⁷²⁰ Sagredo, (s. 712), seksen bin diyor. (Bu söz mübalağadan ibarettir. Mütr.)

⁷²¹ «Kapitülasyon* sözünün umûmî olarak «testim» mânâsına da geldiği lügatlerde yanlı ise de, ekseriya mukaavele ile vuku bulmuş teslimler hakkında kullandır. Bağdâd tesliminde mukaavelenâme yapılmış değildir- Kale o gün teslim olunmak şartıyla, Sultân Murad Bektaş Hân'a âmân vermişti. Hâlbuki İran kumandanları, kaleyi teslim etmiyerek, Narin Kule'ye kapandılar, ve İranlılar savunmalarına devam ettiler. Bunun özerine, Sultân Murad'ın arzusu hilâfına, mukatele vuku buldu. Bu tranlılar'ın kılıçtan geçirilmesinde asıl sebebin kendileri olduğunu görmek için. vak'anm cereyanına yukarıdan aşağı tarafsız bir gözle bakmak

Sadrâzam, şehir Osmanlılar'ın eline geçince, Bağdâd beldesini ahâliden hâlî bırakmamak için, kendi hâlindeki ahâlînin can ve malının korunmasına dâir bir emir ilân etti. Sultân Murad, zaferin sağlanmasından sonra tmâm-i Âzam'ın Türbesini ziyaret ederek,⁷²² orada bir zafer dîvânı topladı. Fethin müjdesi için İstanbul'a gönderilen büyük-mirahor Halil Ağa'nın arkasından, Özü muhafızlığı me'mûriyetiyle vezirlik rütbesi gönderildi. Handânağa-zâde, fetihname ile Viyana'ya gitti.⁷²³

Aslen Ermeni olan Bektaş Hân, kocası ile birlikte İstanbul'a gitmek istemiyen kansi tarafından zehirlenerek, ansızın vefat etti.⁷²⁴ Suçluya bütün hazîneleriyle birlikte, Diyâle'nin öte tarafında Men-deli toprağı hâkimi olan babası Lûr (Lûrî) Hüseyin Hân'a teslim olundu. Teslim günü, Bektaş Hân, Kürd Karçıgay vâsitasıyla Sultân Murad'a, altın hamâiliyle birlikte güzel bir Acem kılıcı göndermişti. Karçıgay, hamailin kıymetine kapılarak, ustaca değiştirmişti. Silâhdâr Paşa, bu kılıca münâsib bir hamail olup olmadığını sordurması üzerine, hîle meydana çıkarak, hırsız cellâda teslim edildi.⁷²⁵

Bağdâd Valiliği yeniçeri ağası Küçük Hüseyin Ağa'ya verilerek, yeniçeri kedhudâsı Bektaş Ağa 8.000 kişi ile⁷²⁶ Bağdâd muhafazasına me'mûr oldu. Silâhdâr Paşa*ya kapdânlık verildi. Melek Ahmed Paşa silâhdâr mansıbına getirildi; kendisiyle evlendirilen Kaya Sultân, Osmanlı târihinde yegâne sayılabilecek bir cihaz, Mısır varidatının iki misli olarak 80.000 altın⁷²⁷ getirdi. Kırk gün sonra (20 Şâbân 1048 - 27 Aralık 1638), Melek Ahmed Ağa -ki sonraları sadâret makamına yükselmiştir- Diyârbekir Valiliği ve üç tuğlu vezâret ile Harem-i Hümayûn'dan çıkmış ve onun yerine, Sultân IV. Mehmed devrinde iki defa sadrâzam olan Siyâvuş silâhdâr olmuştur.

kâfidir. (Mütercim)

⁷²² «Pâdişâhı enâm hazretleri «işte şimdi ser-î mezhebimiz İmân-ı Âzam Hazretlerini ziyaret borcumuz oldu» diyerek, varup ziyaret etti.» Naîmfî. s. 378-(Mütercim)

⁷²³ Rets San Abdullah ETendi'nin MBnşeft'tmda mî: «6, fetihnamenin aslı vardır.

⁷²⁴ Hacı Kalfa bu zehirlenme hakkında bir şey yazmıyorsa da, Nûrt, husûsî bir tafsilatla bahsediyor, s. 96 ve 97. (Neimâ .Bektaş Hân kendü sarayında ba'-de'l-i-ışâ fâcceteti vefat, eylediğini yazıyor. Zehirleme, doğru olsa gerektir. Mütercim)

⁷²⁵ Hammer bu fıkrayı çok kısa geçmiştir. Bektaş. Hân'ın fetih gününde ~-gÜ-zel söz söylemesi yüzünden affolunarak. Pâdişâhın rousâhibleri arasına dâhil edilen- Kürd Karçıgay vâsitasıyla gönderdiği kılıcın hamaili Karçıgay tarafından değiştirilmişti- Pâdişâh Silâhdâr Paşa'ya: «Güzel kılıç! Keski hâ-mfiilt de kılıcına uygun olsa idi! Bektaş Hâna haber gönder, münâsib hamaili varsa göndersin.* demiş; işte bunun üzerine Silâhdâr Paşa haber göndermiş; Bektaş Hân: «Kılıcın kendisine münâsib hamaili var idi, var ise tebdil olunmuş!* cevâbını vermesiyle, Karçıgay fdâi» cezasına uğramıştır. Ceza, cürüm ile mütênâsib değil ise de, Pâdişâh'ın estetik dikkati göze çarpmıyorj (Mütercim)

⁷²⁶ Nuri'de onikibin kişi.

⁷²⁷ Bu 40.000 altın cihto değil, mihr-i muaccel ve müecceldir. Saltanat hanedanında mihirler alınıp verilir birgey değil. isn>l bî-müseromâ kabilinden-dir. Bununla beraber Mısır vergisi 40,000 altından çok daha fazla idi. (MBt.)

Bağdâd'ın fethini tâkîb eden günlerde -rivayete göre bir dervişin evvelce haber verdiği- ânî bir tuğyan vuku bularak, bütün muhasara sedlerini alıp götürmüş, Osmanlıların dönüşünü ta'cîl etmiştir. Müftî Yahya Efendi, îmâm-i Âzam ve Abdülkaadir Geylânî (Hazretleri) türbelerinin tâmîr edilmesiyle görevlendirildi. Türbeler altın ve gümüş kandillerle süslendi; sandukalar üzerine yeşil çukalar, kıymetli imameler konuldu.

Sultân Murad'ın arzusu Bağdâd muhafızlarının katliâmı ve birincisi Rafizî ve ikincisi adî bir irtikâb şübhesi altında bulunan sabık Bağdâd kadı ve defterdarı gibi birkaç kişinin îdâmı ile sükûn bulmuş gibi görünmüyordu,⁷²⁸ Ancak bu zahirî sükûnet, kaplanın uykusundan başka bir şey değildi. Sultan Murad, müteakiben Bağdâd baruthanesinin yanmasıyla uyandı. 800 Öküz ile o kadar adam telef olmuş veya yaralanmış, birçok evler yıkılmış yâhud tahribata uğramıştı. Kızgın müstebid, îranlıların hepsinin idamını emretti. Deliâllar ordugâhda her kimin çadırında Acem var ise öldürsün; öldürmeyen onun yerine öldürülür, diye nida ettiler. Bu bedbahtların birçoğu, tam bir emniyet bulmak ümidiyle, ordugâha sığınmışlardı. Birçok esîr ile fetihten sonra îmâm Musa'ya gitmek yâhud îmâm Alî'den gelmek üzere bulunan 300 kadar da İranlı ziyaretçi vardı.

Sultân Murad, bunlardan 1.000 kişi getirtti. Ölümüne mahkûm olan bu adamların* otağ önüne dizilmesinden sonra Pâdişâh çıktı; cellâdlar hepsinin birden başlarını kestiler. Osmanlı müverrihleri, irâde-i sultanî ile şehirde ve ordugâhda îdâm edilen îranlıların 30.000'e çıkarılır.⁷²⁹ Bağdâd'da bu defa vukua gelen dehşetli manzaranın emsali, ancak Timur ile Cengiz Hân'ın katliâmlarında görülür. Lâkin müverrih, kapitülasyon ile teslim olunmuş şehrin fethinden sonra, 30.000 kişinin idamını ve söndürülmek bilmeyen kati ve yağma arzularıyla yâhud millî nefret ve dinî kinden kaynaklanan cinnetler sâikasıyla yayılan kan sellerini, kendi varlığında bir titreme hissetmeksizin tasavvur edemediği halde, iki sene sonra İrlanda'da 40.000 İngiliz'in Katoliklik taassubuyla öldürüldüklerini tel'în için ne söz bulacaktır⁷³⁰ Otuz Sene Muhârebese'nin vuku bulduğu asır yalnız Avrupa

⁷²⁸ «Şah tarafından Bağdâd kadısı olan Rafizî ete girüp kati olundu. Musul defterdarı olan Bağdâdh Abbâs'ın irsâl-i mühimmâtı İlmâlî ve rafza müteallik ahvâlî katline bâis oldu.» Naîmâ, s. 381 (Mütercim)

⁷²⁹ Târihi Abdnrrahmftn, son cild, varak: 78: «Yevm-i mezkûrda otuz bin kızıl-başı bed-mafîşin kelle-i bî-devleti dendân-ı tîğ-i sertfs ile terrâg olundu.» (Bağdâd'da İranlıların bütün zayıatının 30.000 kişi olduğu diğer müverrihlerin ifâdelerinden anlaşılmaktadır. Mübalağalı görünen nakledilmiş olan ifâde diğer rivayetleri tezkibe kâfi değüldür. Mütercim)

⁷³⁰ «En mu'tedil ve belki hakikate en yakın bir tahmine göre, kırkbin raddelerine çıkarılmaktadır, eğer buna da her zaman görüldüğü veçhile mübalâğa karışmamış ise» (İn-giliz târihlerinden alınan bir fıkranın İngilizce'den tercümesi). Hume, târihinde, (bâb: 55, 1641 Vekaayii), diyor ki: «Henüz herhangi bir tehlikeye

için değil, Asya için de kanlı bir devre olmuştur-

tur: isyan, zulüm, dahilî muharebeler, dînî muharebeler öldürücü seli Şark ve Garb'in havasını zehirleyerek, bir kan deryası gibi Dicle kenarlarından Şanon sahillerine kadar gelmekte idi.

Ocak ayı ortalarına doğru Sultân Murad, Bağdâd'dan Diyârbe-kir'e müteveccihen hareket etti ve 22 Ramazan 1048 - 27 Ocak 1639'-da Musul'a vâsıl oldu. Muhasaradan evvel gelmiş, zafer-nâmeyi birlikte alıp göndermek üzere orada beklemiş bulunan Hindistan sefiri, Tekrit'te huzûr-ı şahaneye kabul olunarak, elçi sıfatıyla yanına katılan kapıcı-başı Arslan Ağa ile beraber Hindistan'a gitti. Evvelâ Üsküdar'da hapis ve sonra Payas'da tevkif olunmuş olan Acem elçisi Minksud dahî Musul'da huzura kabul edildi. Sultân Murad, elçinin çekilmesine ruhsat verdiği sırada, hil'at ihsan etmekle beraber, efendisine ulaştırmak üzere «Şah Safî Bahâdır ersedühul-lahi'l-kaadir» hitâbiyla başlayan bir nâme de verdi. Bu mektubunda henüz İranlılar elinde bulunan mahaller .Osmanlı beğlerbeğilerine teslîm olunmadığı takdirde baharda yine muharebeye başlanılmak için orduy-ı hümâyûnun hudîd üzerinde kışlayacağını bildiriyordu. Hakaretle biten son kısmı, baş kısmına uygun olarak:

- «Er isen meydâne gel, serverlik dâvasında olanlara perde-nişînlik nâ-sezâdır; attan korkan, ata binip kılıç kuşanmak hatâdır. Ezel-i âzâldc mukarrer olan zuhura gelir, elem çekmeyip, karşı gelesin. Ve's-selâm alâ mine't-tebe'l-Hudâ.» sözleriyle son bulmaktaydı. «Ramazan {geTrie*i semâne ve erbain ve elf (1048-1639)» târihiyle târihlenmişti.⁷³¹

Urmiye Şeyhinin İdamı

Ordu bayram merasimi için Diyârbekir'e yakın Müderris köyünde durdu. (1 Şevval 1048 - 5 Şubat 1639). Yine o gün Diyârbekir'e girildi. Diyârbekir kuyumcularının mahareti meşhur olduğundan, tmâm-ı Âzam Türbesi için gümüşten kapılar, pencereler, kandillerle diğer tezyinat ısmarlanıldı. Büyük-emîr-i âhur Mustafa Ağa'ya Budin vâlîliği, kapıcılar kedhudâsı Hüseyin Ağa'ya büyük-mirâhor-luk verildi. Diyârbekir'de

mâruz bulunduklarının farkına varmaksızın, yâhud nefislerini müdâfaa için bir şehre yâhud bâzı mahfuz binalara sığınmaya fir-^ sat bulmaksızın, kati olundular» (İrlanda'da ingiliz mez-J hebinin mutaassıblannoa îdâm edilen Katolikler hakkında).

⁷³¹ Naîma'dan alındı, c. 3, s- 384. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/2546-254

bulunulduğu sırada «Mahmûd-ı Urmev» nâmında adî (yâni, kendisini başkalarından ayıran bir sıfatı olmayan) bir şeyhin îdâmı,⁷³² otuz-kırk bini bulan tarafdarlarının -ki o miktarda İranlı'nın katliâmına karşı te'sirsiz kalmış idiler- ayaklanmasına yol açtı.⁷³³ Şeyh Mahmud, Tebriz, Revân, Erzurum, Musul, Ruha, Van mıntikalarında kutsal vasıflı bir zât olarak meşhurdu. Kendisinden hiçbir itaatsizlik emaresi görülmediği için, vefatı onu şehîd addettirdi. Lâkin en iyi malûmatı olan iki muasır tarihçi, Hacı Kalfa ile Fahreddîn-oğlu iki gizli hatâ isnâd etmektedirler.⁷³⁴ Fahreddîn'in ailesi Suriye'de îdâm olunduğu sırada, bir kızı kurtularak Urmiyeli Şeyh'e iltica etmişti. Revan seferi esnasında Şeyh, bu kızı -ister hayâtını kurtarmak için olsun, ister hakîkaten kıza aldanmış bulunsun- altın yapmak san'atında pek mahir olmak üzere Sultân Murad'a tavsiye etti. Pâdişâh bu genç simyacıya, imalâtına sermâye olmak üzere 1.000 altın ve kendisine harçlık olmak üzere 1.000 guruş verdirdi, imâlatına nezâret için bir de mübaşir tâyin etti. Lâkin kız, vadeddiği altın yapacak yerde, Diyârbekîr'in yeni yetme mûsikîşinâslarıyla sefasına baktı. Mübaşir, simya âletlerini mühür altına alarak, vaziyetten Pâdişâh'a malûmat verdi. Kız, Sultân Murad'm emri mucibince suya atıldı. Hiddetinin eserleri, Pâdişâh'ı kasden yâhud kasıdsız olarak aldanmış olan Şeyh'e sirayet etmekte gecikmedi. Bununla beraber asıl îdâm sebebi, avam üzerinde nüfuzunun te'siri ve Osmanlı saltanatının ilk zamanlarındaki Börklüce Mustafa ile daha yakın zamanlarda Küçük Asya'yı isyan ateşi içinde bırakan Sakarya Şeyhi'nin izinden gitmesi endîşesi olmak gerekir. Zâten Şeyh Tûmert, eskiden Mağrib diyarında bir hükümdar ailesi ve bir asır önce Şeyh tsmâîl İran'da Safevî hanedanını te'sis etmemiş miydi? İşte Şeyh'in başı, bu türlü harîsâne tasavvurlar doğurması muhtemel olduğu için düşürüldü (kesildi).⁷³⁵

Sadrâzam, İranlılarla sulh akdetmek için hududda kalmıştı. Sultân Murad İstanbul'a doğru yolunda devam etti. Malatya'da, giderken

⁷³² Natrcâ İranlılar'ın katliâmını birkaç satırda ya7rnış iken, Urmiye Seyhi'nin katli için birçok sahifcler (384 392) tahsis eder.

⁷³³ Şeyh Mahmud-u Urmevî'nin o taraflarda büyük bir şöhreti, kendisi bir taraftan da ticâretle meşgul olduğundan misafirlerinin ve sadakalarının çokluğu sebebiyle, îdâmı pefçok kimselerin canı gönülden kırımlarına yol açmış İse de, taraflarının ayaklanması vâki olmaıştır. Bu ayaklanma, gönül kalmasından ibaret olacaktır. Şeyh'in pederi -Koç Baba. unvânıyla mâruftu. (Mütercim)

⁷³⁴ Yânt İdamı için iki sebep bulmaktadırlar. Yoksa Şeyh'e kötü bir davranış isnâd etmezler. (Mütercim)

⁷³⁵ Peçevi, Ulmoç (Ulmoltz) imparatorluk Kütüphanesindeki nüshada (İstanbul raatbuunda da vardır), Harezm Hân'ın felâketine, fevkalâde güzellik sahibesi olan validesini (Hanefi mezhebi üzere, yâni kendisinin velayet hasebiyle, ms'zûniyetini almaksızın) nikâhı altına alan Ürgenç vaizinin (Mecded-dln) katlinin sebep olduğu gibi. Sultân Murad'ın da çok geçmeksizin vefatına Unriye Şeyhi'nin katlini sebep gösterir (Peçevî, c. 2, s. 464).

Pâdişâh'm gördüğü ve b n si Silâhdâr Pa a tarafından ikmâl olunan büyük h n Sultân Murad'm takdirini celbetti inden,   kran ve m nnetd rl k ni anesi olmak üzere, Silâhdâr, h n , lutufları sayesinde in   ettirmiş olduğu  ehriy ra armağan etti.

Sivas yakınındaki Ilıca'da, o zaman A miazin⁷³⁶ taraflarını vurmakla meşgul olan Ken'an Pa a'mn gönderdiği 15 ba  ile 3 esir Pâdişâh'ın e i ine v s l oldu (3 Muharrem 1049 - 6 Mayıs 1639). Büyük-mîrâhor     r Mustafa Paşa'mn Budin Valili ine t yininde selefi Tabamyass  Mehmed Paşa'mn acilen gelmesi emr olunmu tu. Ankara'da rikâb-ı  ahaneye vard ında kaymakam t y n olundu (17 Muharrem 1049 - 20 Mayıs 1639).⁷³⁷ Ankaralı olan  eyh l  m Yahya Efendi, Pâdişâh'a mutantan bir ziyafet çekti. Ankara'nın l -t f orman kebab ⁷³⁸ bu ziyafetin başlıca yemeklerindendi. Lala  aym'nda Nas hpa a-zâde H sey n Pa a Erzurum valiliğine, Kastamonu'dan ma'z   defterdâr-zâde  brahim Pa a defterdarlı a nasb olundu.⁷³⁹

Sultan IV. Murad'ın  stanbul'a Girişi

 zmit'te ulemâ ve  stanbul'un ileri gelenleri Pâdişâh'ı istikbâle gelmiş idiler (6 Safer 1049 - 8 Haz r n 1639). Pâdişâh'a refakat etmiş olan hal le-i sult n  (pâdişâh zevcesi), kad rga ile zât-ı  ahaneden evvel Sinan Pa a K  k 'ne geldi. Bağdâd muhasara olunurken bu sultan Diyârbekir'de kalm  ve Osmanlı sil hlarının muzaffe-riyeti üzerine şehrin fakirlerine otuz kese altın da ıtm  tı. Ertesi gün, oğlunu istikbâle  ıkm  bulunan Vâlide-Sultân, saraya girdi. Maiyyetinin binmi  olduğu on iki arabanın önünde, muhteşem atlarla vezirler ve ulemâ gidiyorlardı. V  ide-Sultân'ın arabası sırmalı kuma larla kaplanmış, tekerlekleri g m  le s slenmi ti (7 Safer 1049 - 9 Haz r n 1639). Yine o gün Sultân IV. Murad, 48 kad rga ile  zmit'ten  stanbul'a gelerek, ertesi gün alayla saraya girdi (8 Safer 1049 - 10 Haz r n 1639).⁷⁴⁰ Yüz kadar  ranlı, Acem m sik  aletleriyle (kerranay) millî havalar  alıyorlard ; 22 han, zincire vurulmuş olarak, rikâb-ı hümâyûnda y r yorlard . Zât-ı   h ne  ran silâhlarıyla müsellâh idi ve bir pars derisi

⁷³⁶ Nalm 'da «Kars'dan öte   -Kilise*. (Mütercim)

⁷³⁷ San Abdullah Efendi'nin M n   mda Mekke'ye hediyeyle gönderilen mu'-tâd mektuplar arasında Kaymakam Mehmed ve Mûsâ. Pa alar'ın mektupları da dercedilmi tir. Türkçe m n   ta, nu: 10, ve Arabça m n   ta Nu: 5.     r Pa a'mn me'mûriyet fermam Çin yine o m n   ta 90 numaraya m -r   at.

⁷³⁸ Orman k    f  stanbul'u ziyaret eden seyyahların hepsi tarafından bilinen bir y snektir.

⁷³⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/254-256.

⁷⁴⁰ Riko. s- 44, D  luvar, Venedik H l sas  bu t arih te müttefiktirler.  u halde Naîmâ'daki 10 Safer t rih ni 8 okumak l z m gelir. (Fezleke'de de 10'dur. Mütercim).

giymişti. Hazîneler alayda değildi, 10 kadirga ile saraya gönderilmişti.⁷⁴¹

Sultan Mustafa'nın İrtihali

Sultan Murad'ın İstanbul'a girişinden önce, meczûb Sultân Mustafa, gerek bir hastalıktan dolayı olsun, gerek -hükümdarların ir-tihâli bahsinde dâima en fena rivayetlere rağbet etmeye hazır bulunan halk arasındaki dedikoduların belirttiği gibi- zehirlenerek olsun, irtihâl etmişti (Ramazan ortalan 1048).⁷⁴²

Sefirlerin Kabulü

Pâdişâh'm İstanbul'a gelişinden 12 gün sonra, İran ile sulh akdolduğu haber alındı. Sultân Murad, iltifatlarını bildiren bir hat ve murassa bir kılıç göndermek suretiyle, sadrâzama hoşnudluğunu teb-lîğ etti. İran elçisi Mehmed Kuh Hân Eylül'de İstanbul'a geldi (21 Cumâdelulâ 1049 - 19 Eylül 1639); Bağdâd üzerinde hiçbir hak iddia edilmemek kaydıyla Revan'ın Şâh'a terkini mutazammın anlaşmanın tasdi knâmesiyle geri döndü. Elçinin huzûr-ı şahaneye kabulü günü bir zafer dîvânı kuruldu. Pâdişâh, Mısır⁷⁴³ askerinin me-vâcibini tevzî ettirdi. Dîvânda hazır olan yabancı devletler elçileri arasında, İmparator'un enternonsu Baron Kinski'ye⁷⁴⁴ tekaddümünü 15 kese altına⁷⁴⁵ satmış olan İngiliz sefiri⁷⁴⁶ nazar-ı dikkati çekiyordu. Enternons ile yeni Venedik sefiri, Bağdâd ordugâ-

hmdan İmparator'a, Venedik Doc'una fetihname göndermiş olan Pâdişâh'a, muzafferiyetini tebrik için gelmişlerdi. Sultân Murad için altın levhalar ve dört gümüş sütün ile müzeyyen bir taht kurulmuş, bu tahtın üzerine şâir Cevrî'nin Bağdâd fethine dâir kasidesi, hattat Mahmûd Çelebi'nin gönül okşayıcı nefis hattı ile yazılmıştı. Pâdişâh, gayet kıymetdar bir surette inciyle süslenmiş bir yastığa yaslanıyordu, îmâmesinin etrafında

⁷⁴¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/256-257.

⁷⁴² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/257-258

⁷⁴³ Naîmâ'da «Mısır mevâcibi» denilmiş olup, bundan mak-sad, Muharrem, Safer. Rebîülevvel aylan maaşları demek iken, müverrih «Mısır askeri» mânâsına hamletmiştir ki. aynı imlâ ile yazılmış kelimeler olduğundan, bir ecnebi için ma'zûr görülecek hatâlardandır.

⁷⁴⁴ Huzura kabulünde, lâıyk olmayan tarzda yapılan icbar dolayısıyla. yere kapanmıştır. Enternons tsdansi'ye verilen ta'limâtda Kinski hakkında şöyle yazılıyor: -İnsaniyet ve nezâkete muhalif bir surette kabul olunarak, el kuvvetiyle, yere kapanmağa mecbur edilmiştir.* Kinski, 25 Kasım'da vedft etti. Sen-Fransuva Kitisesi'nin inşaaşı için 600 ekü getirmişti.

⁷⁴⁵ Riko (s. 47), bu pazarlığı inkâra çalışırsa da, Sagredo tarafından te'yîd. olunmuştur, s- 724.

⁷⁴⁶ «İran elçisinin kabulü günü halk karşısında hüsn-i muamele gördü», Şmid'in Hulâsası, 1 Aralık 1639.

bir altın zincir vardı. Elçinin i'ti-mâdnâmesini muhteşemâne bir tarzda ehemmiyetsizce alarak -gû-yâ îran sefiri af ve merhamet talebine gelmiş gibi- küçümseyici bir bakış atfetmekle iktifa etti.⁷⁴⁷

Kaymakam Mehmed Paşanın İdamı

Bir müddet sonra Silâhdâr Paşa ile Şeyhülslâm ve Hüseyin Pa-şa'dan mürekkeb olan üçlü gücün devam etmekte olan iktidarı, Sultân Murad'dan kaymakam Mehmed Paşa'mn îdâm hükmünü çekti, aldı. Pâdisâh'ın gözdesi durumunda olan bu üç zât, İstanbul'a dönüşünü kendi iktidarları bakımından tehlikeli olarak gördükleri sadrâzam Kara Mustafa Paşa'mn azlini planlamışlardı. Bundan dolayı Mustafa Paşa'yı -îran ile yapılan anlaşmayı Devlet için şansız, ve faydasız göstererek- Pâdişâh'ın gözünden düşürmeye çalıştılar. Yaradılış i'tibâriyle vesveseli olan Sultan Murad, kaymakama bu yolda söz açarak, sadrâzâmı döndüğünde öldürmek mi, yoksa Yemen'e göndermekle iktifa etmek mi lâzım geleceğini sordu. Dürüst ve aynı zamanda sadrâzâmın dostu olan kaymakam paşa, akdedilmiş olan anlaşmanın maslahata muvafık olduğunu isbâta ve zât-ı şahanenin kanlı tasavvurunu değiştirmeye çalıştı. Üçlü hey'et, Sultân Murad'ın niyetini değiştirdiği emarelerini görür görmez, zavallı Mehmed Paşa'yı:

- «Kara Arnavud'un İstanbul'a dönüşünde sen bizi, ellerimiz, ayaklarımız bağlı olarak, ona teslim etmek istiyorsun!» yolunda tak-rîata boğdular.

Diğer taraftan sadrâzam, düşmanlarının hâinâne entrikalarını hissettiğinden, kaymakam paşaya bir mektup yazarak serzenişte bulundu. Mehmed Paşa, cereyan eden ahvâli en küçük tafsîlâtına varıncaya kadar anlatan mpktuplarla kendini temize çıkardı. Üçlü hey'et, bu haberleşmeden gizlice haberdâr olarak, yeni bir tuzak kurup da kaymakamı, sahte bir muhabbet gösterisiyle o tuzağa düşürmeye karar verdi. Mehmed Paşa'mn, Eflâk voyvodaliğim Moldavya, voyvodası T,eopoï'un oğlu olan ve kendi himâyesi altındaki bîr adam

için arzu etmekte olduğu malûmları idi. Kaymakam Paşa iğfale kapılarak, ikinci mîrâhor Siyâvuş'u, Matyas. Besaraba'yı azletmek emriyle Eflâk'a gönderdi. Matyas ise, kendisinin azl olunmaması hakkında Boyarlar'ın -kıymetli hediyelerle birlikte- bir istidânâme-siyle Siyavuş'un

⁷⁴⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/

iadesi için üçler hey'etinden hafif bir nasihat aldı. Mirâhor ile birlikte seyahat eden kapıcı-başı Süleyman, Silâhdâr'-dan Voyvoda Matyas'a gizli bir tâlîmât da götürüyordu. Siyâvuş vazifesini ifâ edemeden geriye dönünce, bu hâin müşavirler, mâhi-râne bir surette Pâdişâh'ı gazaba getirdiler.

- «Böyle neticesiz kalmış bir azl teşebbüsünün Besaraba'yı Misel veyâhud Râkoçi gibi âsî yapmasından korkulura diyorlardı.

Müteakiben, kaymakam paşanın Yedikule'de habsine emir verildi. Mehmed Paşa'mn elinde, Besaraba'nın azline teşvikine dâir Silâhdâr tarafından yazılmış bir mektup vardı; kendisini tevkifle görevlendirilmiş olan mübaşir vâsıtasıyla bunu Pâdişâh'a takdim etmek isterdi. Lâkin Silâhdâr'ın korkusu herkesin kalbinde öyle yer tutmuş idi ki, ne mübaşir, ne de başkası mektubu alıp da götürmeye cür'et edemedi. Silâhdâr ise Mehmed Paşa'mn katlini çabuklaştırmak için Üsküdar'da huzûr-ı şahaneye çıktı; bostancı-başınm îdâm emrini icra ettirmek üzere gönderilmesi gecikmedi. Kaymakam boğuldu; onun ev halkından Bergamalı Fazlî Ağa, kedhudâsı Macar Alî Ağa, reîsülküttâb Kadrî Efendi, hazinedarı, kâtibi tevkif edilerek bütün mallan müsadere edildi. Lâkin yalnız Fazlî Ağa velinimetine sadâkatini hayatiyle ödedi ve ötekiler saliverildiler. Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesini beklemek üzere, Hüseyin Paşa kaymakam oldu (20 Şâbân 1049 - 16 Aralık 1639).⁷⁴⁸

Sadrâzâmın İran Hududundaki Harekâtı

Pâdişâh'ın hükümetteki son faaliyetlerinin hikâyesine girişmeden evvel, sadrâzâmın Asya'daki harekâtına kısaca bir göz atmak münâsib olur. Kara Mustafa Paşa, askerin mevâcibini ödedikten sonra (14 Ramazan 1048 - 19 Ocak 1639), Mar'aş beğlerbeğiliğini Nogay Paşa'nın oğlu Arslan Paşa'ya, Karaman beğlerbeğiliğini Niğde mutasarrıfı Hasan Paşa'ya vermişti. O zamana kadar orduda mevcudiyetini hissettirmiş olan fiatların yüksekliği, çöl develeri ve kelekler vâsıtasıyla nakledilen zahire sayesinde ortadan kaldırıldı. İran elçisi, Musul taraflarında huzûr-ı şahaneye kabul olunduktan

⁷⁴⁸ Naîmâ, Hacı Kalfa'ya, sadrâzâmın mühûrdfin VecHîi, 5ar1hü'l-Menâr-zâdcfye atfen kaymakamın tdâtm hakkında hayli tafsilât verir (s. 421-428). Şmid'in raporunda ise şunlar okunur: «Kaymakam Mehmed Paşa, 15 Aralık'ta îdâm olundu. Adamı Fazlı Ağa, sadrâzâmın aleyhinde bulunduğu için îdâm edildi • (Mehmed Pasa'mn .müsteşarı ve cümle'te' ir'ûlki» (??) Fazlı Ağa. Sultân Murad'ın huzuruna getirilerek, boynu vuruldu.» Nalntâ'dan telhis, c. 3, s. 428. Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/258-259.

sonra, Bağdâd'a geldiği vakit, Hamza Paşa-zâde kendisinin refakatinde idi.

Ordu, Bağdâd duvarlarını tamirden sonra, Mart ortasında hareket ederek Başdolab'a kondu (10 Zilka'de 1048 - 15 Mart 1639); burada kapıcılar kedhudâsı orduya gelerek sadrâzama hatt-ı hümayûn, kılıç, kaftan ve 15 milyon akçe (150 yük akçe) getirdi. Zilka'-de'nin 18'inde (23 Mart 1639) İran'a doğru yönelinerek, Lokman Hekim Menzîlî'ne doğru hareket edildi. O gün 12.000 Bağdâd askeriyle 8.000 muhafız yeniçeri, 1.000 kadar sipâhî îmâm-ı Âzam Kapısı'y-la Sultân Murad'ın muzaffer bir şekilde girişinden beri Tılsım Kapısı denilen Ak-Kapi arasına dizildi. Sadrâzam sağına, soluna selâm vererek, asker saflarının Önünden geçti. Müteakiben, Çubuk Köp-rü'de duruldu (28 Zilka'de 1048 - 1 Nîsân 1639); Diyâle üzerine köprü kurulduktan sonra, ordu Şehribân'a doğru yürüdü (10 Zilhicce 1048 - 14 Nîsân 1639). Mısır Çerkeş beğlerinden Mustafa Beğ ile diğer bir şahıs, zirâat yapılmış arazî içine konmuş oldukları için, îdâm edildiler.

Şehribân yakınında Rüstem Hân'ın mektuplarını hâmil üç İran-lı geldi. Müteakiben, Şâh'ın büyük-mîrahoru Mehmed Kulı Hân ile Hamzapaşa-zade'nin gelmekte oldukları anlaşılaraq, elçinin karşılanması için Revâye mevkiine kadar yalnız çavuşlar gönderildi (19 Zilhicce 1048 - 23 Nîsân 1639) Kızıl Ribat'ta vezîr-i âzamin dîvânına kabul olunan İran sefiri. Sultân Süleyman zamanında yapılan hudud anlaşmasında Kars'ın İran'a terki yâhud tahribi yazılı olmasına sözü getirerek, böyle yapılmasının arzu olunduğunu söylemesi üzerine, sadrâzam:

- «Bu muhaldir; sen de Dertenek anahtarlarını beraber getir-mediysen, beyhude gelmişsin. Eğer sulh üzerinde isen, Dertenek anahtarlarını getir, Rüstem Hân da Bağdâd hududundan çekilsin; ve illâ biz yine muharebeye başlamaya hâzırız.» cevâbını verdi.

Mustafa Paşa, Rüstem Hân'a ve bizzat Şâh'a bu mealde mektup yazdı. Klçt Rüstem Hân'dan üç güne, Şâh'dan altı güne kadnr cevap gplr-ceğine söz verdi. Sadrâzam, ileri gitmek isteyince, elçi lâ-tîfe voilu:

- «Bir elçimizi kılavuz ederek Bağdâd üzerine yürüdünüz, gâ-îbâ bu defa da bu kulunuzu kılavuz ederek, İsfahan fethine gidiyorsunuz. Lâkin mukaavele ettiğimiz (sözleştiğimiz) veçhile, Şâh'ımın cevâbım bekleyiniz.» dedi.⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/259-261.

İran İle Kasrı Şirin Anlaşması

Sadrâzam bu sözü dinleyerek, ordunun harekâtını durdurdu. 1 Muharrem 1049 (4 Mayıs 1639)'da Rüstem Hân'ın Dertenek'i terket-tiği haberi geldi; ertesi gün, sadrâzam «Hankah-Küçük» mevkiinde Bağdâd beğlerbeği Hasan Paşa'yı Van beğlerbeğliğine tâyin etti ve Bağdâd beğlerbeğliğini Mehmed Paşa'ya verdi. Ordu Bağdâd muhasarası sırasında Şâh'ın bulunduğu yer olan Rahâr (Zehâb?) sahrasında vâki Kasr-ı Şîrîn mevkiinde iken (5 Muharrem 1049 - 8 Mayıs 1639), Dertenek'in tahliye olduğunu ve sulh akdiyle görevli Sarı Hân'ın yakında geleceğini bildiren Rüstem Hân'dan bir kâğıd geldi. Hakîkaten San Hân, altı gün sonra orduya iltihak etti (11 Muharrem 1049 - 14 Mayıs 1639); çavuşlarla bir miktar Mısır ve Rumeli askeri tarafından karşılandı. İki İran elçisiyle bunların kırk elli kişiyi bulan maiyyetlerine dîvânda hil'at giydirildi; askere de onların huzurunda son üç aylık maaşları dağıtıldı.

Üç gün sonra, bütün beğlerbeğleri, beğler, ağalar, ordunun eskileri hazır bulunduğu halde, sadrâzâmın otağında anlaşma işi neticelendi. Bu yeni anlaşma mucibince, Bağdâd eyâletinden Hassan, Bedre, Mendelcin, Deme, Dertenek ile tâ Sermedi! denilen yere kadar aradaki sahralar, Caf aşiretinin Ziyâüddîn ve Hârûnî kabileleri, Zencir kalesinin batı tarafındaki köyler ve Şehr-i Zor yakınında Zâlim Alî kalesinin yukarısmdaki dağların kaleye bakan tarafları Şehr-i Zor*a çıkan gedîge kadar, bir de Kızılca Kale ve ona bağlı yerler Pâdişâh tarafından zabt olunarak, bunlardan başka Ahıs-ha, Kars, Van, Şehr-i Zor ile Bağdâd ve Basra'nın şâir yerleri dahilindeki kaleler, mıntikalar, nahiye, arazî, dağ ve tepelerine şâh tarafından asla müdâhele olunmaması, Mendelcîn'den Dertenek'e varıncaya kadar olan kaleler. Bîre ve Zerduvî -ki «Zümrüd-i Me'vâ» dahî denilir- Zencir kalesinin doğu tarafındaki karye ve kaleler, orman ve ona bağlı olan karyeler, Mihribân ve taallukâtı Şâh tarafından zabt edilerek, bunlara da Osmanlılar tarafından müdâhele edilmemesi; dağ tepesinde bulunan Zenoir kalesiyle Van serhaddin-de Kotur, Makûr ve Kars canibinde Magazberd adlı kalelerin iki tarafça yıkılması kararlaştırılmıştı.

Bu ahidnâme Muharrem'in 14'üncü⁷⁵⁰ günü saat 4'te (zevali) Kasr-ı Şîrîn yakınında bulunan Sehâb mevkiinde imza ve teâtî olundu (14

⁷⁵⁰ Hammer'öV Muharrem'in dördüncü günü yazılmış olması yanlıştır; doğrusu gösterildi. (Mütercim)

Muharrem 1049 - 17 Mayıs 1639).⁷⁵¹ Üç gün sonra, Şâh'a gönderilmiş olan ahidnâme, el yazısıyla imzalanmış ve mührüyle mühürlenmiş olarak gelip, İstanbul'a ulaştırmakla görevlendirilmiş bulunan Mehmed Kulî Hân'a tevdi edildi. San Hân İran'a döndü; sadrâzam Diyâle'yi geçerek, Kerkük'e yöneldi. Kerkük Paşası Aş Mehmed, hakkında şiddetli şikâyetler olduğundan dolayı, kalede hab-sedildi; Mısır askerinin memleketlerine dönmesine izin verildi. Ordu Zab nehrine köprü atmakta iken, Ayntâb beği Osman Beğ hap-sedilerek mallan müsadere edildi. Seyyîd Hân memleketinin idaresi, oğullarından birine verildi. Ordu, Musul'dan Diyârbekir'e doğru yoluna devam etti.⁷⁵²

Sadrâzâmın Dönüşü

Sadrâzam Kara Mustafa Paşa 27 Safer 1049 - 29 Haziran 1639'-da Musul'dan çıkmıştı. Eski Musul'da, Receb Ağa vâsıtasıyla, akdedilmiş olan muahedenin Pâdişâh'ca makbul olduğuna dâir bir hat aldı. Üç menzil Ötede, Bağdâd'ın fethi haberini ulaştırmak için Eflâk ile Bogdân'a gönderilmiş olan vezîr-i âzam mftteferrika-başısı' (orduya döndü; ve bu eyâletlerde⁷⁵³ zulümler yapmış olmasına dâir haber alındığından, hemen îdâm edildi. RebûlevvePin 15'-inde (15 Rebûlevvel 1049 - 16 Temmuz 1639) ordu Diyârbekir'e kondu. Tarablûs, Mar'aş, Haleb askerine yolda izin verilmişti. Dokuz gün sonra, Derviş Paşa'mn Bağdâd eyâletine me'mûriyetini tasdiğe ve Anadolu eyâletinin mirâhor Hüseyin Ağa'ya verildiğine dâir, İstanbul'dan iki berât geldi. Lâkin vezîr-i âzam, Gürcî Mehmed Paşa'ya merhameten, bu son berâtı bir ay meydana çıkarmadı.

Bu vak'alar sırasında idi ki, sadrâzâmın Diyârbekir taraflarında beklemesinden endişeye kapılan Şâh tarafından,⁷⁵⁴ ahidnâme-nin kat'î

⁷⁵¹ San Abdullah Kfendi'nin Mtnşeât'ında (nu: 34), Sultân Murad'ın tasdiknamesine bakınız. Bunda İsimlerin yanlış bakımından bâzı ihtilâflar vardır: Bilhassa «Serdin» denilen mevki bu tasdiknamede «Dizûli» diye adlandırılmış, Caf aşiretine <Cak>, Sermenil mevkiine «Şerhini denilmiştir. Asıl isimler acaba nedir? Bunlar ileride seyyahların bulacağı şeylerdir. Bendeki Farsça Münşeft'ta -ki ahidnameyi bütünüyle içine almaktadır, nu: 134, varak: 104- akld mahalli «Şâb» gösterilmiştir. Sermenil, Naîmâ'nın bizdeki nüshasında «Sermenel» şeklindedir; bunun doğrusu «Sermîl» olmalıdır, «Mîl», bir yere dikilen işaretir: Fuzûlt'den:

Mezfîrmî öze mfl koyman, eğer kûyinde cân vîrsem Koyun bir saye düşün kabirime ol serv-kaametden.

⁷⁵² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/261-262.

⁷⁵³ Hainmer. bunu kendi nüshasında .İlerde, okuyarak, ve mânâsız görerek, «İlerde, şeklinde düzeltip «bu eyâletlerde, mânâsıyla tercüme etmiştir. Bizdeki nüshada «yollarda, şeklinde basılmıştır. (Mütercim)

⁷⁵⁴ İran tarafından ahde aykırı bir vaziyet çıkacağından endişe edildiği için, ordu, hareketinde ağır davranmayı tercih etmişti. Naimâ'ya bkz: c- 3, s- 432. <Müterciro>

tasdiknamesini almak memuriyetiyle yeni bir sefir geldi. Daha önce Revan'da esîr düşmüş olan Murtaza Paşa kedhudâsı Zül-fekaar, Urfa'dan azledilmiş Memi Paşa, Çıldır*dan ma'zûl Murtaza Paşa, birkaç sancak beği, 200 kadar asker, anlaşmanın sağlamlığına medar olmak üzere, sefir ile iade olunmuştu. Elçiye pek ehemmiyet verilmedi.

Aştî Kürd aşireti hâkimi Alî Paşa, Pâdişâh'ın Bağdâd'a gidişi esnasında itaat muamelesi göstermemiş olduğu için, bu defa husûsî bir tedbîrle orduya getirildi ve katledildi. Hakkârî hâkimi Mîr İmâ-meddîn de Van beğlerbeği Hasan Paşa'mn sevkedilmesiyle ortadan kaldırıldı.

Ekim ayı sonlarında, sadrâzam İstanbul'a gelmek üzere emir aldı (1 Receb 1049 - 28 Ekim 1639). Sivas ve Tokat arasında olup harâb olmuş bulunan Mehmed Paşa Hâm'mn tâmîri için me'mûr bırakıldıktan sonra, Bolu sahrasına gelindiğinde, acele etmesini bildiren bir emir geldi. GÖynük'de İstanbul'dan dönmekte olan İran elçisi Mehmed Kulî Hân'a tesadûf olundu. Ocak ayı başlarında (11 Ramazan 1049 - 5 Ocak 1640) Kara Mustafa Paşa Üsküdar'a vâsıl oldu. Vezirler, ulemâ yan merhaleden kendisini karşıladılar. Sultânın imrâhoru murassa eyerli bir at getirdi. Şeyhülislâm Yahya Efendi ile vezirler Alay Köşkü'ne kadar sadrâzama refakat ettiler. Kara Mustafa Paşa, Livây-ı Saâdet'i (sancağ-ı şerifi) bizzat Pâdi-şâh'a teslim eyledi; hâk-i pâ-yi şahaneye yüz sürdükten sonra, ellerini bağlayıp, huzûr-ı hümayûnda durdu.

Sultân IV. Murad sadrâzâmı:

- «Lala, hoş geldin! Ekmeğim sana helâl olsun!» sözleriyle ve birçok hil'atlerle taltif etti.

Mustafa Paşa, saray-ı hümayûndan kendi sarayına gitti. El Öpmeye gelmiş olan bütün me'mûrlara hil'atler giydirerek, iltifatlar göstererek, ruhsat verdi. Bilhassa kaymakam büyük övgüye nail olmuştu. Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın idamından, yâni yirmi günden beri kaymakamlığı idare eden Hüseyin Paşa, defterhâne-yi aç-mıyarak ve mühim devlet işlerini sadrâzâmın gelişine bırakarak, sâdece günlük işlerle uğraşmıştı.⁷⁵⁵

Piyale Kedhuda'nın Kazaklar'la Muharebesi

Bu senenin yaz mevsiminde ve Bağdâd seferi esnasında, tersane kedhudâsı Piyâle, 40 kadırgadan mürekkeb bir donanma ile Karadeniz'de

⁷⁵⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/262-264.

Kazaklar üzerine bâzı zaferler kazanmıştı. Tatarlar'ı ve Kırım Hânı Bahâdır Giray'ı Tamân adasında «Han Geçidi» denilen Sabaç Boğazı'na çıkardıktan sonra, Piyâle Kerç'e (Kerş) çekilmişti. 1.700 Kazak'ı taşıyan 53 kayık (Sinob'u vurmak üzere) Taman önünden Tuzla Burnu'na gelerek, oraya adam çıkarmışlardı. Lâkin tesadüf eseri orada bulunan Kefe beğlerbeği Yûsuf Paşa fırkası, Piyâle kedhudânın da yardımlarıyla bunları defetti. Mağlûb Kazaklar Kuban'ın denize karıştığı yerde Arhon Körfezi'ne sığındılar. Yorulmak bilmeyen Piyâle, Körfez'in ağzını kapadıktan sonra, Kerç'-ten 40 nakliye gemisi ve 40 sandal getirterek, bunlarla düşmana hü-cûm etti. 500 Kazak'tan bir kısmı öldürüldü ve bir kısmı boğuldu, beş kayık Osmanîîar'ın eline geçti; geri kalanları Kuban Çayından yukarı çıktılar. Piyâle, 20 parça yeni gemi ile düşmandan alman beş kayığa asker ve top koyarak, dehşete kapılmış olan Kazaklar'm üzerine yeniden hücum etti (4 Rebîülâhir 1049 - 4 Ağustos 1639).⁷⁵⁶ Kazaklar, nehrin denize karıştığı yeri sandallarla kapanmış bulduklarından, sahil kenarındaki bataklıklara kaçtılar; bu son kaçtıkları yerde dahî tâkîb edilerek, 250 kişi esir ve geri kalanları öldürüldüler. Gaalib, 60 kayığı (şayka'yı) beraber çekerek, esirlerini İstanbul'a getirdi ve zât-ı şahanenin gelmesinden Önce limana girdi.⁷⁵⁷

Meşhed Türbedarı İle Bir Kimyacının İdamı

Bağdâd'da Bektaş Hân'ın yaptırdığı sarayı ikaametgâh ittihâz eden yeni Vâlî Derviş Paşa. Meşhed-i îmâm Hüseyin türbedân Sey-yîd Dtrâc'ı îdâm etti. Seyyîd Dırâc, kendisi Şîî olmakla beraber, Şâh Abbâs'ın Bağdâd'ı fethinde, pek çok Sünnî'yi kurtarmıştı. Daha Önceleri eski Tarabltis beglerbegi Şahin Paşa tarafından tâkîb olunan Seyf-oğlu Emîr Süleyman îlo kardeşi bti defa yine oralarda ayaklanmış oldukları halde, o taraf ümerâsından Hüseyin Paşa v.âsitasiyle tenkil olundu.

Sultân Murad, Diyârbekir'de Fahreddîn'in kızı tarafından arz edilen hayâlperestâne vâadlerin hakikatle alâkasızlığını görmüş olmakla beraber, İstanbul'a döndüğünde Mağribî'nin, yâni Afrika'nın garbı (batı) tarafı

⁷⁵⁶ Bu muharebe, Naîmâ'da 1048 vekaayinde yazılıdır; Naî-mâ'mn 3. cildinde 397. sahifeden kaynaklanmış olmak lâzım gelen bu târihin doğrusu 4 Rebîülâhir 1048 - 16 Ağustos 1638 olmak gerekir. Muharebe, Hammer'in yazdığından daha mühimdir. Sultân Murâd'm İstanbul'a dönüşünden sonra, Piyâle Kedhudâ Karadeniz'e bir sefer daha yaparak, Özü Kalesi'ne kadar gitmiş ve orayı sağlamlaştırmış, döndüğünde Osmanlı memleketlerine hasar veren 10 şaykayı tutmuş, içindeki Müslüman esirleri memleketlerine göndererek, kendisi 1049 - 1639 Kasım gününden evvel İstanbul limanına gelmiştir. Naîmâ. c. 3, s. 420-421.

⁷⁵⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/264.

ahâlîsinden birinin altın yapmak san'atına mâlik olduğu hakkındaki iddiasına kapıldı (Receb 1049 - Kasım 1639). Simyâgere her ne lâzım ise tedârik edilmesini bostancı-başıya em-rettinden sonra, bir gün bizzat Sinan Paşa Köşkû'ne giderek, Mağribî'yi aletleriyle ve kuyumcu-başıyla beraber getirtti. Mağribî potaya bir miktar gümüş atarak, üzeri altın ile kaplı bir mâden çıkardı. Lâkin bu mâden ölçüye vurulunca, hâlis altın olmadığı anlaşıldığından, simyagerin ikinci bir ameliyede daha iyi bir netice alınacağı hakkındaki te'mînâtma rağmen, Pâdişâh, silâhdârâ cellâdî getirmesini emretti. Cellâd sofa merdiveni yanında hazırda. Mağribî'yi çöktetti; boynunu vurdu. Maktulün başı ve cüssesi bornosu-na sarılarak Köşk'ün penceresinden denire atıldı.⁷⁵⁸

Kısa bir zaman önce zât-ı şahane Diyârbekir'de Urmiye Şeyhi*-nin idamından sonra⁷⁵⁹ şiddetli bir nıkris darbesine ma'rûz kalarak, bu ıztırâbında Şeyh'in haksız yere uğradığı durumdan mü-tevellid semavî bir gazab eseri görülmek zannında bulunulmuştu. İstanbul'a gelişinden sonra ve Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde Beykoz'da bir av sonrasında, hastalık yeniden o kadar şiddetle nükzetti ki, on gün kadar Pâdişâh'ın hayâtı bakımından endîşeler hâsıl oldu.⁷⁶⁰

Arnavudlar'ın İsyanı

Bağdâd seferi esnasında Arnavudluk hududunda asayişsizlik zuhur ederek, Venedik hududunu tehdîd etmişti. Evvelâ, Selanik ile Üsküb arasında Arnavudluk âsîleri ve Klemantin Dağlan⁷⁶¹ eşkıyası tarafından meydana getirilen karışıklıkları beyân etmek lâzımdır. Yenipazar, Vişgrad'dan Rogoşna Boğazı ile ayrılmıştır ki, o boğaz Tulyane ve Selânik-Kavaklı'ya gider. Arnavud eşkıyası bu tehlikeli geçide hâkim olarak, kervanları yağma ederlerdi. Müteakiben Bosna hududunda bulunan Podgoriçe Arnavudları da isyan bayrağını kaldırdılar. İşkodra mutasarrıfı, isyanı başlar başlamaz söndürmekte ihmâl gösterdiği gibi, Ohri beğinin de kuvveti yetişmediğinden, bir vezirin gönderilmesine ihtiyaç duyuldu. Daha

⁷⁵⁸ Naîmâ; Fahreddîn (Maan-oğlu) o zaman hademe-i hassa arasında bulunarak Mağribî'nin îdâtını vak'asında o nakl etmiştir. Nahnft der kii: «Maan-zade» Sultân Murâd Hân hazretleri vefat etdikten sonra, hazine kedhudfı oldu, merhum Sultân Murad'ın kendi çekmecesinde ol mağribinin ma'-mflî olan terkibi bir kuti içinde buldum, hiddet ve harâkatle zarfını çürüt-miş idi. diye hHtâyet iderdi.- s. (392).

⁷⁵⁹ Naîmâ ve EvByfl'ya nazaran. Evliya. Şeyh'in şehâdetini büyük bir incelikle yazar. Ancak Evliya, topografik tafsilâtan çıkıp da, tarihi tafsilâta girdikçe olduğu gibi, bu hususta dahi tamfimiyle i'timâda şayan değildir.

⁷⁶⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/264-265.

⁷⁶¹ Na'ûma'da «Kilemmete». s- 399. (Mütercim)

evvel bostancı-başı ve şimdi Bosna Valisi olan Duçe Paşa, Tatarlar'ın teh-dîd ettikleri Tuna hududunda asayîşi sağlamış bulunduğundan, mühim bir hizmet olan Arnavudluğu yatıştırmak işine me'mûr oldu. Duçe Paşa, Edirte'den hareketle Filibe'den geçerek, Yenipazar'a vardı. Orada Zârâ ile Sebeniko'yu⁷⁶² ele geçirmiş olan Venedikliler otuz iki köyü istilâ ettiğini ve hudud muhafazasına memur askerin kumandanı Burak-oğlu Mustafa'nın bu hususta dîvân-ı hümayûna verdiği malûmat üzerine îstanbul tarafından tahkikat yapılmasının kararlaştırıldığını haber aldı.⁷⁶³ Duçe Paşa, bir müddet sonra, Bosnasarayı kadısı ile birlikte bu tahkikatın yapılmasıyla vazîfelendirildiğine dâir, Yûsuf Çavuş marifetiyle aldığı emîr üzerine, doğruca Bosnasaray'na gitti. Ancak vardığında, Molla Efendi'yi, evvelce aldığı emir üzerine, tahkikat için Klis'e gitmiş bulması üzerine, Yûsuf Çavuş'u Zârâ'ya doğru yoluna devam ettirerek, kendisi «Kılaftuz-sfide Bahçesi» denilen çayıra çadır kurdu. Bosna Sarayı ileri gelenleri tarafından verilen bir ziyafette, doğu tarafından şehre bakan Tirepoyek⁷⁶⁴ Dağı'ndan korkunç bir fırtına çıktı; çadırlar devrildi, sâyebân (gölgelik) altında paşa için kurulan sofrayı rüzgâr alıp götürd. Bu hâî Duçe Paşa'mn bu mansıbdan istifâde edemeyeceğine delîl sayıldı.

Yûsuf Çavuş ise Zârâ'da Venedik Vâlîsi (general Prokürotar) tarafından tevkif olunmuş idi.⁷⁶⁵ Bosnasarayı kadısı, Gerşuh (Kerşova) (Krasua) nahiyesinde Peşince üzerinden yoluna devam etmişti. Mu'tedil miktarda tuz ihtiva eden⁷⁶⁶ bir mâden suyu menbâını gördükten sonra, Yenihan, Neter, Akhisar, Yebükşe ile

Köprü Yaylağı denilen yüksek dağı geçtikten sonra, Klis beğlerbe-ğinin ikaametgâhı olan Ehlûne sahrasına vâsıl olarak, orada yirmi gün müddetle, kadîm misafirperverliği ihya eden iki kardeş tarafından ziyafetler verildi. Kadı Efendi, Yûsuf Çavuş'tan bir haber almadığı cihetle, Klis kalesine ve

⁷⁶² NataA'da «Zadre. ve .Sebenik». (Mütercim)

⁷⁶³ Venedik balyosu hayli mal arz i der ek, Burak-oğlu'nun îdâm ettirilmesine çalışmış idi, fakat müsmir olmadı.. Naîmâ'dan. s. 400. (Mütercim)

⁷⁶⁴ Sesli harfler mevcut olmadığı takdride. hiçbir Şarklı özel ismin telâffuz şeklini bilemez; meğer ki işitmiş ola. (Bu kelime Natmâ'da «Tirpovik» şeklindedir; cTre-po-vik» olması da muhtemeldir. Mütercim)

⁷⁶⁵ Naîmâ, Venedik hükûmeti hakkında şu malûmatı verir: «Resm-i kabinleri budur ki, içlerinde mülûk, irs ile ol-mayup, istihkaak-ı arızî ile *Docluk' yâni «melik'lik rütbesine vâsıl olurlar.» Konsolosların «balyos», general (prokûratore, generale), ve generallerin 'doc* rütbesini aldıklarını beyân ederek, ilâve eder ki: «Baş doc olan hmzîr mürd oldukda, ceneral doc olur» (Naîmâ'dan aynen alındı). Anlaşıldığına göre doc olan Venedikliler, Naîmâ'nın teveccühünü kazanmışlardır.)

⁷⁶⁶ «EDçsi-Su didikleri cın-ı hamızı anda temaşa idüp. Katma (402). (Memle ketimizde mahalli halkın ve genel olarak ticâret erbabının yüzlerini gpldü-recek birçok «ekşi sular» vardır ki, Frenk sularından âlâ oldukları îalde bosyere akıp gitmektedirler. Mütercim).

oradan derya kenarında Visiteç⁷⁶⁷ kasabasına geldi. Vaktiyle Ferhad Paşa,;- ki sonraları Budin'de bir askerî ihtilâlde telef olmuştur- burada deniz kenarında durarak, topuzunu havaya atmış ve topuzun beri tarafında kalan yerlerin Osmanlı Devleti'ne ait olacağını söyleyerek, hududu bu şekilde tâyin etmişti.

Venedikliler, tahkikat komisyonunun Kerka (Karka) sancağı tarafından (Odovina ve Derlika Türkleri bu cihetten hududu tecâvüz etmişlerdi) vazifesine başlamasını istemiş idiler. Cumhur, bu suretle vakit kazanmak ve otuz iki köyün arada çekişme konusu olduğu⁷⁶⁸ Klis tarafına Türk memurlarının gitmesini geciktirmek arzusunda idi. Molla Efendi, birkaç defa Duçe Paşa'ya kâğıd yazdı; Duçe Paşa ise (Venediklilerdin ne hîlekar olduğunu bildiğinden) bu can sıkıcı memuriyetten yakasını kurtarmak için Ösek valiliğini istemiş, ve nail olmuştu. Bosnasaray'ında yirmi gün bekledikten sonra Visoka nahiyesinde Dravandak kalesi üzerinden Banaluka'ya ve oradan yeni me'mûriyetinin merkezi Ösek'e gitti. Yûsuf Çavuş ise nihayet esaretten kurtularak, hududun ahvâlîni, Venediklilerin ne cevap verdiklerini Kotar (Kataro) ve Klis kadılarına tescil ettirmiş ve bu evrakla komşu eyâletler ahâlîsinin muhdırlarını alarak Bosnasarayı yolunu tutmuştu.

Duçe Paşa, Ösek'e gider gitmez Arnavudluk âsîlerini tenkile memur oldu; Gacka sahrasında Hersek, îzvornik, Karka sancaklarını askerlerini alarak, Ösek'ten Banaluka'ya gitti. Podgoriçe'ye vardığında Bidlobalık⁷⁶⁹ ve Pîr nahiyeleri itaatlerini arzettirler. Kış ortası idi; Arnavudluğun dağlıktan ibaret olan bu havâlisinde ancak bu mevsimde yapılacak bir askerî harekâtta netice ümîd edilebilirdi. Duçe, Karka tüfekçilerini Klemantin Dağlarına gönderdi. Bu dağlar dört kola ayrılır ve ortalarından «Cem Nehri» denilen ve suyunun letâfetiyle meşhur olan su akar. Oraların ahâlîsi bir nevi vahşîdirler; aralarında hükümet ve intizam bilinmez. Harbe ve sapan kullanmakta, «meç» tâbir olunan iki yüzlü kılıç kullanmakta mahirdirler; en dik kayalardan tırmanıp çıktıkları gibi, öyle uçurumlardan yuvarlanırlar ki, bir başkasının bunu yapması muhaldir. Dağ keçisi gibi çeviktirler. Bunlar, bütün mallarını, hayvanlarını mağaralara koyarak ve pusular kurarak, savaş

⁷⁶⁷ Nalmâ'da «Verine», s. 402 (Mütercim)

⁷⁶⁸ Ferhad Paşa'mn topuzunun vâsıl olduğu yere nişan konulmuş İken, Venedikliler beri tarafa geçerek 'Sultân Süleyman'ın tayin eylediği eski stnur» diye otuz iki pfire köye tegallîb etmişlerdi.* Naîmft,v403. (Mütercim)

⁷⁶⁹ Bizdeki Nalmâ'da (s. 406) -Bilonadlık.. (Mütercim)

için beklediler.⁷⁷⁰

Gönderilen tüfekçilerin reîsi Halil Beğ, Duçe Paşa'nın bizzat imdada geleceğini ümîd ederek, o dağlara girmekte tereddüd etmemişti. Lâkin Duçe, eşyasını kedhudâsıyla Podgoriçe'de bırakarak, Işkodra'ya gitti. Oralarda bir iş göremiyerek, Halîl Beğ'le birleşmek üzere döndüğünde ise, Klemantin Dağlıları her taraftan yolları kapadılar. Boğazların üstünden Duçe'nin maiyyeti üzerine büyük taşlar yuvarladılar. Ancak vuku bulan bir muharebede Knezleri olan «Vukododm»⁷⁷¹ vurulup öldürülmesi üzerine, Dağlılar cesaretlerini kaybettiler. Bir kısmının eski gibi harâc vermek ve dağlardan inip yurt tutmak şartıyla, itaatleri kabul olundu; geri kalanları dağıldı. Klemantin ahâlîsi, dağlarının dört kısma ayrılmasına benzeterek, saçlarından dört perçem yapıp bunları gümüş zincirlerle kılakîardaki küpeleriyle istanbul'a gönderdi. Sultan Murad bunları görünce, içlerinde asılları Arnavud bâzı saray büyükleri dahi bulunan huzzâra:

- «Bu zencirli Arnavudları Duçene⁷⁷² kıyafete koymuş, gördünüz mü?» demiştir.

Duçe Paşa'nın bu suretle devlete hizmeti ve kış ortasında ve zahîresizlik içinde gösterdiği kahramanlığı Pâdişâh nezdinde takdir olunduğuna dâir kendisine mektup yazıldı. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya'daki muharebelerinden beri bu kadar müşkîlâtli sefer görülmemişti. Duçe Paşa bile zeytin yağıyla pişirilmiş pirinçten başka bir şey bulamazdı.⁷⁷³ Tirgoşna kazâsındaki Rozay kalesi harâb olduğundan, Arnavudlar'ın oradan Tirgoşna, Volçetrin, Yenipazar, Dukakin taraflarına ve Alacahisar'a kadar her tarafa hasar verdiklerinden bahisle, kalenin tamiri hakkında Duçe Paşa tarafından vâki olan iş'âr iyi karşılandı. Mübtelâ olduğu nikrîse rağmen, kimsenin gözüne kestiremediği kayıklara çiviler çakarak çıkmaya alışmış olan Duçe⁷⁷⁴ muharebeyi kahramanca bir darbeye bitirmeye azmetti: Hotaş namıyla

⁷⁷⁰ Naîmâ'da. s. 399-407- (Mütercim)

⁷⁷¹ BibdmJe.yi hatıra getirir; özellikle ki bâzı lisanlarda vav ile ba'nın ibdâli yaygındır. Naîmâ. bunun başının kesildiğini tâkiben şu fıkrayı ilâve eder: «Yasam Çam denilen mel'undur ki, gümüş araba ile meclisinde kadeh dev-retidir ve -Kimseden korkmayız: bu cebeli azîmin sahibiyiz, diye lâf urur imiş.* (Mütercim)

⁷⁷² Hammer «Duçe» lâfzım hop «c» ile yarar: Naîrr.â'da bâzan -Duce-, bazen -Duçe» olarak görülüyor. Bizim tercih ettiğimiz şekil daha doğru olsa ge-rrktir. (Mütercim)

⁷⁷³ Kış sebebi ilr ziyâde kaM olup, bir kurs ekmek elli akçeye, o da İta ahi 1i ek! di'ffil idi. H.ıkkaa ki, asker ol seferde merhum Özdemir oğlu Temür-kapuda çekdiğin çekdiler. Paşa zeyt ile pilâv pişirdüp, gayri n~.at'ûmât bulunmaz İdi.» Natmâ, s. 407 (Mütercim)

⁷⁷⁴ Naîmâ, askerın çıkamadığı bir kayalıktan, Duçe'nin bir öküzü nasıl tutup getirdiğini nakleder (s. 40&-409).

anılan Knezlerini ansızın ele geçirdi,⁷⁷⁵ öldürdü; karısını çocuklarını, ahâlînin birçoğunu -kendisine me'zûniyet verilmiş olmadığı halde- esîr olarak sattı. Müteakiben, Rozay kalesini* yaptırdı ve içine kâfi miktarda muhafız koyduğu gibi, ulaşımın emniyeti için Izlip Tepesi üzerine bir ka-rakolhâne yaptırdı (Muharrem 1048- Mayıs 1638). Bu zincirleme icrââtta sonra Podgoriçe, Certice, Gaçka yoluyla me'mûriyeti merkezine gitti.⁷⁷⁶

Bosna Hududunda Karışıklık

Duçe Akodya'ya⁷⁷⁷ vardığında, kapıcıbaşıardan Dâvudpaşa-zâde Mustafa Beğ eliyle bir fermân-ı hümayûn aldı ki, meali bâzı izahlara muhtaçtır. Karloviç kumandanı Gaspar'ın oğlu Tire, hu-dud muhafazasında bulunan bir miktar Macar ile Sava nehrini geçerek, nehrin sağ sahiline yakın Bihke (Behaç) kalesi etrafında akınlar yapmıştı. Bihke muhâfızlarıyla bir muharebesinde sarhoş olarak atından düştü; Osmanlılar düşmanı kaçırdıkları sırada, yerliden cenk meydanında bulunan birkaç kişi, Macarların başı olan Tire'yi yakalayarak, evvelâ Korvovya'ya sonra Sazine, oradan Kos-taniçe'ye ve nihayet Una'nın öte tarafında Bazin kalesine götürdüler. Bihke kumandanı İdrîs, esîri Korovya (Korvovya)lılardan istedi. Lâkin bunlar onun talebine kulak vermediler; söylediğimiz diğer kale muhafızlarına müracaat olunduysa da, bundan da bir netice çıkmadı, tdrîs ise Bosnasaray'na gelerek, defterdar ile mütte-fikan, tutulan esîrin împarator'un birinci alemdarının oğlu ve 40.000 kişinin kumandanı olduğunu ve bundan dolayı değerinin pek çok olacağını îmâ etti. Bu yanlış malûmat üzerine, bir taraftan Budin Valisi Mûsâ, bir taraftan da Bosna Vâlîsi Duçe, bu ehemmiyetli esîrin kendilerine teslimini talep ettiler. Korovya ahâlîsinin muhalefeti üzerine de İstanbul'a müracaat ettiler.

Pâdişâh bu keyfiyeti anlayınca, böyle büyük esirler tutulduğu zaman dîvân-ı hümayûna gönderilmesi kanun gereği olduğunu söyleyerek, esiri kendisi için istedi. Hâlbuki Duçe Paşa, Mûsâ Pa-şa'nın malûmatı olmaksızın, esîrin babası Gaspar ile pazarlığa girişmişti. Fidyeye necat 12.000 gurus ve

⁷⁷⁵ Pîr nahiyesi Arnavudları, askerin çekdiği meşakkatlere bakarak «Duçe'nin aklıdan soğukdan dişleri, pençesi kalmadı; meğer ki bundan sonra avı kuyruğuyla vursun!, demiş idiler; Duçe bu sözden Öfkelenerek, ve -Bakınız, kurd kuyruğuyla nasıl çarpar!» diyerek, son darbeyi vurmağa yazıldığı veçhile azmetmiş, ve Hotas'i tutmazdan evvel Pîr nahiyesini vurup, baş knez-lerinin başını kulağında altın küpesiyle Pâdişâh'a göndermişti. Naîmâ'dan, s. 409. (Mütercim)

⁷⁷⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 265-269.

⁷⁷⁷ NnfmA'Hnn Hersek, s. 413 (Mütercim)

btr miktar gümüş evânî olmak üzere kararlaştırılarak, esîr bırakıldı. Bihkeli îdrîs ve Bosna-sarayı defterdarı bu hileden dolayı öfkelenerek, İstanbul'a, Kosta-niçe ve diğer kaleler ahâlîsinin esîri 40.000 guruşa satmış olduklarını yazdılar. Zât-ı şâhâne bu işe ehemmiyet vererek, Korovya, Ostroniç, Kostaniçe ileri gelenlerinden altı âsînin başını kesip, 40.000 guruşu da İstanbul'a göndermesini Duçe'ye bildirdi. Kalelerin muhafızları bu adamların başlarıyla paraları vermeyecek olurlarsa, Du-çe'nin bütün memleket yerlilerini toplayarak (nefir-i âmm tarikiyle) üzerlerine varup, muhafızları kılıçtan geçirmesi, yerlerine başka asker yazması emrin gereklerindendi. Sultân Murâd fermana kendi eliyle şu sözleri ilâve etmişti:

- «Eğer başları ve kırkbin guruşu göndermezsen, ve emrime muhalif hareket olunursa cümlenizi kırarım (yâni îdâm ederim)».

İşte Duçe Paşa'nın Akodya'da kapıcı-başı Mustafa'dan aldığı emir, bu idi. Duçe, hatayı, o yakınlarda azletmiş olduğu ve henüz Mostar'da bulunan kedhudâsına yıktı. Ancak Rûz-nâmeci îbrâhîm Efendi'nin adamlarından olan kedhudâyı cebren yakalamaya cür'et edemiyerek, yanına çağırarakla iktifa etti. Kedhudâ, davete icabet etmemek için hastalık bahanesini ileri sürdü. Bu sırada Pâdişâh'in kanlı irâdesi her tarafta duyuldu ve tehdîd olunan kaleler ahâlîsini telâşa düşürdü. Duçe, büyük bir sür'atle Bosnasaray'ına giderek, defterdar Mahmûd'u beraberine aldı ve Banaluka'da îbrâhîm Paşa Sa ray'ına indi (Muharrem 1048 -Mayıs 1638). Âsîleri korkutmak için fermân-ı hümâyûnun suretini kendileriyle gönderdi. Lâkin beş-altı bin kişi toplanarak, ferman suretini getiren adamı tard ettiler ve hattâ üzerine top attılar. Askersiz, yalnız kendi maiyyetiyle gelmiş olan paşa, segbanlarına zinhar taarruz tememelerini ihtar ederek, saraya kapandı. Kapıcı-başı Mustafa, Sofya Valisi iken vefat eden Hüseyin Paşa'nın kardeşi Banaluka müftisi Beşir Efendi, Banaluka kadısı Murad Efendi, şehrin ileri gelenleri Duçe'nin yanında idiler. Müteakiben asiler sarayı istila ederek, Padişah'a kendilerini çekiştirmiş olan defterdar Mahmud'un teslimini talep ettiler. Duçe Paşa'nın, eline bir mektup vererek, gece bırakmış olduğu defterdar, iki gün ve iki gecelik bir mesafeyi on saatte alarak⁷⁷⁸ evvela doğumyeri olan Visince'ye, sonra Bosnasaray'ına iltica etmişti. Asiler ubunun kaçtığını haber alınca, dört taraftan Duçe'nin bulunduğu sarayı tutuşturdular. Paşa'nın maiyeti halkının hemen cümlesi kaçtılar. Birtakımı da sarayın önünde akan

⁷⁷⁸ NaimaDya göre kırkbeş saatlik yolu sekiz saatte almıştı. Hammer bunda mübalağa görerek, düzeltmiştir. (Mütercim)

Verbas ırmağına atılıp boğuldular. Duçe, evvelce çekişmeden uzak tutmak maksadıyle ahırda habsetmiş olduğu segbanları çıkarıp da, onlarla birlikte hücum etmekten başka bir çare bulamadı. Yesuki Derviş namında bir bölük-başı, Paşa'nın sancağını alarak ileri vardı; duçe de onu takib ediyordu. Bunlardan bir nefer kurşunla vuruldu. Lakin cesur segbanlar öyle tüfek serptiler (kurşun yağdırdılar) ki, asiler birkaç dakika içinde dağıldılar. şehir ahalisi derhal yangının söndürmeye gittilerse de, sarayın matbahı ve Paşa'nın kürkleri yanmıştı.⁷⁷⁹

Duçe Bdosnasarayı kadısına birmektup yazarak, saray halkını derhal nefir-i amm ile kaldırıp imdadına gelmesini dbildirmişti. Kadı, Paşa'nın emrine uyarak, hemen Gorie Tepesi'ne çıktı, ahali ve esnaf da geldi (1 Safer 1049 – 3 Haziran 1639). Ancak halk toplanınca defterdarın aleyhinde ileri geri konuşarak, yürümekten imtina ettiler. S kunun iadesi için ne yayıldıysa faydası olmadı. Ertesi gün Husrev Paşa Camii'ne çekilmiş olan kadı, az kaldı, halkın hiddetine kurban olacaktı:

-Bizimle gel, defterdarı elimizle tutalım; kavga bertaraf olsun! Diyorlardı.

Kadı, ateşe zeytinyağı atmanın akıl karı olmadığını bildiğinden:

-Merakınız ne ise onu izah ediniz; tescil edelim; ondan sonra şer'-i şerifin muktezasına göre size cevap verelim sözüyle mukabele etti.

Halk biraz sükûn buldu. O gece Banaluka'dan bir ulak gelerek, âsîler dağılmış, nef r-i amma hacet kalmamış olduğunu haber verdi. Bu güzel netice ile kadı efendi ıztırabdan kurtuldu. Duçe Paşa, Banaluka sarayının henüz t tmekte olan enkazı üzerine çadır kurdu. Müftî Beşîr Efendi ile diğer birkaç kişiyi fermân-ı hümâyûn mealini serhad ah l sine hatırlatmaya memur etti.  s ler akıllarını başlarına toplayarak, defterdarın iftiralarından şikâyet ile 12.000 guruşu vermeyi, yâhud mahbusu yeniden ele geçirmeyi teklif ettiler. Bu suretle  s yiş sağlandığından, Duçe Paşa Saraybosna yolunu tuttu; ahâlî de kendisini muzafferâne şehre girmek üzere istikbâline ıktılar.

Biraz sonra Pâdişâh irâdesinin başını istediği  s lerden Dizdar  mer ile âsîlerin başlıca önderlerinden Nasûh Ağa, vak'anın cereyan şekline dâir kadı tarafından yazılan hüccet-i şer'iyye ile ahâlînin istidanamesini ve v l nin arzını hamilen istanbul'a gitti. Sultan Murad, Bağdâd seferinde iken bu

⁷⁷⁹ Padiah'ın bizzat arkasından çıkarıp da verdiği ve Paşa'nın tebr r ken sakladığı birkaç kaftan yanmıştı; Duçe en ziyade bunlara yanıyordu. Naima'dan, s. 416. (Mütercim)

kâğıdın alınca, evvelâ Du-çe'yi Bosna valiliğinden azl ederek, onun yerine Şahin Paşa'yı tâ-yîn etti. Duçe de bir taraftan âsîlerin ileri gelenlerini mahv etmiş, fakat defterdar Mahmud, Silâhdâr Paşa'nın himâyesi altındaki kişilerden olduğu için, ona ilişmemişti. Bağdâd fethinden dolayı Bosna'da yapılan şenlikler sona ermek üzereydi ki, Duçe Paşa, kendisinin azl olunduğunu, Bosna'nın Çelebî-Pazarı ahâlîsinden olan halefi Şâhîn Paşa'nın yakında geleceğini haber aldı. Ümerâ arasında carî olan bir i'tikada göre, Bayrak direğinin üzerindeki hilâli değiştiren vâlî azl olunageldiğinden, Duçe Paşa da, azil ümidiyle aleminin mahçesini değiştirmişti.

Bosna taraflarında vâki Radne adlı mahalde her sene kurulan panayırdan gelen tacirler, Abdurrahmân Voyvoda nâmında bir eşkiya sergerdesiyle arkadaşı Zoko tarafından vurulmuştu. Âsîler 19 müslüman öldürdükten sonra, Akhisar yolunu tutmuş idiler. Orada bunlardan yirmidört yük çalınmış eşya geri alındı. Şahin Paşa ilk icrââtı olmak üzere Akhisar'da araştırma yaptırdı. Bu ise ahâliden birçoğunun mağduriyetine sebep oldu. Ondan sonra yeni vâlî Bos-nasarayı'na yöneldi.⁷⁸⁰

Podgoriço'cîe bir dîvân toplayarak, mağrur ve nüfuzlu defterdar Mahmûd'u îdâm etti ve bu muamele herkesin memnuniyetine yol açtı (14 Rebîütevvel 1049 - 15 Temmuz 1639). Osmanlı mâliyesinin en menfur adamlarından olan bu adam, Devlet hazînesini doldurmak için bin türlü zulüm yapmıştı. Özellikle «Müftî beytû'l-mâl» nâmıyla bir memuriyet ihdas ederek, o müftîden aldığı fetvalarla hükümet menfaatına türlü türlü zulümler yapar ve birçok terekeleri zabt ederdi. Bu zorbaca tedbîrlerle zâten halkın gayz ve kinini davet etmiş olduğu halde, serhad ahâlîsinin ahvâlî hakkında iftira yollu imâlarda da bulunmuştu. Bununla beraber, bunun idamında, Avlonya vak'alarıyla târihiyle husûsî irtibatı olan bir sebep daha vardır.⁷⁸¹

Venedik'le Barışın Bozulup Tekrar Sağlanması

Geçen sene (1637), Cezayir ve Tunus gemilerinden mürekkep Ali Piçenino kumandasında 16 gemilik bir donanma, Loret hazînesini yağma etmek kasdiyle Adriyatik Denizi'nde görünmüştü. Teşebbüste muvaffakiyet

⁷⁸⁰ Akhisar kadısı Sîm-zâde nrfri fîtm çıkarak. haydutlardan birkaçını tc-pelemig, birkaçını diri tutmuş, gasbedilen eşyadan yirmidört yükü alarak, . fsShiptmne iade etmişti. Şahin Paşa, *teftiş» nümüyle lbfiidillaha belâ olmuş idi. Naiinâ'dan, s. 4.T7. (Mütercim)

⁷⁸¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/269-273.

görülemedi: Berberiyeye donanması Polya sahillerine asker çıkararak, Nikona (Nikota) havalisini tahrîb ve Ka-taro önünde bir Venedik gemisini zabt ettiler. Malta, Floransa, îs-panya harb gemileri o zaman muhtelif mahallerde bulunduklarından, 28 kadırgadan mürekkeb bir Venedik filosu korsanlardan intikam almaya kalkıştı (1638). Berberiyeye gemileri şiddetle sıkıştırılarak, Osmanlı limanı olan Avlonya'ya sığındılar ve muahedeler hilâfına kabul ve himaye gördüler.⁷⁸² Ali Piçenino'nun topları Venedik gemilerinden birinin direğini kırdı; Venedik donanması da şehrin bir minaresini yıktı.⁷⁸³ Venedik donanması kumandanı Ka-pello, Berberiyeye donanmasını bir ay mahsur bulundurduktan sonra, Avlonya kalesinin topları altında zabtetti.⁷⁸⁴ 15 Berberiyeye gemisi Korfu'da batındı; amiral gemisi, harb armağanı olarak, Venedik tersanesine gönderildi. Sultân Murad, Bağdâd seferi esnasında bu vak'ayı haber aldı; Osmanlı memleketlerinde bulunan Vene-dikliler'in hepsinin îdâmı emretti. Silâhdâr ile sadrâzam, on üç

gün bu kanlı itfâdeyi götürmeye memur olan ulağı alıkoydular; nihayet îdâm hükmünü mahbusluk hükmüne çevirmeye muvaffak oldular. Balyos Luiçi Kontareni, evvelâ sadâret kaymakamı kedhu-dası dâiresinde, daha sonra, Avrupa elçilerinin elbirliğiyle taleb etmeleri üzerine, kendi hanesinde dört çavuş ma'rifetiyle göz habsi-ne alındı..

O sırada bir taraftan da Spaletro⁷⁸⁵ limanının kapanmasına ve Venedik ile Bosna arasında her türlü ticarî münâsebetlerin kesilmesine emir verildi. Bosnasarayı defterdarı, Spaletro gümrüğünden hazîneye en az beş milyon akçe sağlandığını hatırlatarak, bu tasavvura şiddetle muhalefet gösterdi. Pâdişâh, buna dâir takdim olunan arıza okunduğu zaman:

- «Venedik mel'unlarından intikam almak murâdımdır; ben o paradan geçdim; böyle bir şeyi bana kim arz ederse, husûsî menfaa-tına hizmet eyler ve îdâma müstehak olur.» cevabıyla iktifa etti.

Bu tehdide rağmen, defterdar, bir kere daha kaymakam paşaya kâğıd yazarak, bu yanlış tedbîrin Bosna ahvâlini bilmeyen acemi bir beğlerbeği oîan Şahin Paşa'nın iş'ârmdan dolayı alınmış olması lâzım geleceğini

⁷⁸² Hammer bu ftkrayî kısmen Avrupa târihlerinden almıştır- Cezayir donanmasının kabulünün ahidlere aykırı olması, kendi zannıdır. Asıl muahedeye aykırı olan şey, ileride görüleceği üzere, Venedikliler tarafından Osmanlı limanının ve Osmanlı limanındaki Berberiyeye gemilerinin vurulmasıdır. (Mütr.)

⁷⁸³ Natmâ'da «îspelet-. s. 440- (Mütercim)

⁷⁸⁴ ttalyanlar'm selefleri olan Venedikliler, yalnız .kalenin» minaresini değil, birçok yerlerini de yıTonişlardı. Naîmâ'dan, s. 440. (Mütercim)

⁷⁸⁵ Mağribîler, yüklerini esirlere yükleyerek karadan Selfnik'e gittiler. Kezâlık. (Mütercim)

bildirdi.⁷⁸⁶ Defterdar, Pâdişâh'm beş milyon akçeye ehemmiyet vereceğini ümîd ederek, düşüncesizce birçok jihtarlarda bulunmuştu. Mektup Şahin Paşa'ya gösterildiğinden, o da defterdara kızarak, Bosna serhadlilerinin şikâyetlerini destekleyerek, defterdar hakkında îdâm fermam aldı.

Berberiye donanmasının kaybı, Cezayir'de endîşeye yol açtı. AH Piçenino orada îdâma mahkûm olarak, İstanbul'a iltica etti. Pâdişâh 10 kadirga yaptırıp da bunlara Mağribîleri bindirmek isterdi. Lâkin Piçenino, daimî surette donanma hizmetinde kalacağından korka-. rak, bu teklîfe muvafakat göstermedi; kendi akçesiyle iki kadirga inşâ ettirdi. Mağribîler payitaht ortasında mu'tâdlandan vazgeç-miyerek, İstanbul limanında bile hırsızlık ve yağmaya cesaret ettiler. Geceleri Yahudi hanelerini yağma eder, Rum çocuklarını alıp götürürlerdi. Cür'etî o dereceye çıkardılar ki, kolundaki bileziği almak için bir Türk kadınının elini kestiler. Balyos, bu kötü hallerden fırsatı ganimet bilerek, zâten iyi Hristiyan olmayan bir takım

mühtedîlerin ancak her iki dîne düşman fena müslüman olacaklarını ortaya koydu. Balyos:

- «Bu deniz haydudlan hırsızlıktan başka bir şeye tapmazlar; dîvâna bir elleriyle verdiklerini öteki elleriyle alırlar.» diyordu.

Balyos, mahbûs olmakla beraber, XIV. Lui'nin doğduğunu Fransa elçisi Kont Sezi'den evvel haber almıştı (5 Eylül 1638). Bu müjdeyi elçiye haber vermesi üzerine, o da hemen bir «Tede'um» duası okuttu, top attırdı. Bu alışılmamış gürültüden endîşeye kapılan sultanlar (kadınlar) bostancıbaşı vâsitasıyla sebebini sordular. Bostan-cıbaşı sefirin oğluna tesadûf etti; bu delikanlı Türkçe olarak:

- «Pâdişâhımızın (Kralımızın) ilk çocuğunun doğumunu îlân ediyor» dedi.

Bostancı-başı:

- «Nasıl nevzâd? Nasıl pâdişâh? Dünyâda ancak bir pâdişâh vardır, o da Osmanlı Pâdişâhı'dır» diyerek, sefîr-zâdeyi birlikte götürdü. Lâkin müteakiben elçi bizzat gelerek, ya oğlunun verilmesini, yâhud kendisinin de birlikte habs edilmesini ve bu takdirde efendisi nâmina Devlet'e harb îlân edeceğini beyân etti.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ Bosna defterdarı «Bu sîl'i-i tedbîr, brglerbegi Şahin Paşa'nın olmak gerek; o acemi beglerbegi bu tarafın ahvîl'i ne bilir? Hazîneye bu kadar zarar olfıttı, siz lütfen zâtî şahaneye arz ile. bir çâre bulunuz!» meali' le kaymakam MıWâ Papaya uzun kâğıd yazmıştı. Naîmâ. c 3, s. '•JO. C. itercim)

⁷⁸⁷ I. Fransuva'nın istîtafanâmesi o târihlerde büsbütün unutulmamış olduğundan, Fransa elçisinin böyle kahramanlık göstermesi hayalî olsa gerekdir. (Mütercim)

Sultânlar, Pâdişâh'ın İstanbul'da bulunmasını gerektirecek bir deniz muharebesini hoş gördüklerinden, Venedik mes'elesini ağırlaştırmak için ellerinden geleni yaptılar. Bununla beraber henüz Bağdâd'da bulunan Sultân Murad, tazminat kabulüne haylî müsâid görünüyordu. Binâenaleyh Venedik'e, Bağdâd fethinin haberi ve i'ti-lâfçı mektuplarla bir çavuş gönderildi.⁷⁸⁸ Pâdişâhın dönmesinden ve balyos ile Mûsâ Paşa arasında bâzı müzâkerelerden sonra, ihtilâf düzeltildi ve bir mukaavele-nâme imza olundu: Eski kapitülasyonların ahkâmı tamâmiyle muhafaza olunacak, Mağrib gemilerinin Venedik tebea ve gemilerine ilişmiyecekleri te'mînâtına istinaden bu gemiler Osmanlı limanlarına kabul edilecekti. Muahedeye mugayir hareket edecek kumandanların cezalandırılması kararlaştırılmıştı. Venedikliler açık denizde korsanlara taarruz edebilecek olup, tazmînât dahî sekizer akçelik beş milyon sikke, yâni 250.000 altın olmak üzere tâ'yîn olunmuştu.⁷⁸⁹ Venedik ile Dîvân-i Hümâyûn arasında bu suretle münâsebetler eski hâline döndürüldü.⁷⁹⁰

Sultan Murad Köşkü: «Revan Köşkü»

Dîvân, bu senenin başında yanan Galata Kilisesi'nin tekrar inşâsı için Hristiyanlar'a müsâade etmedi (15 Rebîülevvel 1049 - 16 Temmuz 1639)⁷⁹¹ lâkin, buna mukabil, İstanbul iki köşkün tamamlandığını gördü, ki Pâdişâh Bağdâd'a azimetinde saray içinde Enderun odaları yanında büyük havuzlar karşısında yapılmalarını emretmişti. İki köşkün en güzeli ve en büyüğü, Sultân Murad'ın Revan seferinden dönüşünde ilk taşını koymuş olduğu için «Revan Köşkü» adı verilen kasırdır ki, sarayın en yüksek noktasında yapılmış ve iki denize nazırdır. Duvarları altın levhalarla ve oymalı minelerle süslenmiş; İstanbul'un birinci hattatı Tophaneli Mahmûd Efendi Kur'ân-ı Kerîm'in bâzı âyetlerini ve bilhassa «Ve iz yerfeu îbrâhîmü'l-kavâ'id»⁷⁹² kelâmıyla başlayan âyeti yazmaya me'mûr olmuştu.

⁷⁸⁸ Gerek Bağdâd fetihnemesi, gerek 1034 (1624)'de balyos Kornaro'nun İtimâd nâmesi cevabıyla Sultân Mustafa'nın 1032 (1622)'de ikinci ve 1026 (1617)'de birinci cülusuna dâir mektupları için Venedik kütüphanelerine müracaat. Viyana İmparatorluk Kütüphanesinde Türkçe Vesikalar Mecmuasında Sultân IV. Murad'ın tarziye talebi hakkında (15 Zilhicce 1046 - 10 Mayıs 1637) nâme-siyle hudud münazaalarına müteallik (1047) nâmelerine müracaat.

⁷⁸⁹ Riko (s. 46), «Beş milyon» diyecek yerde, «Beşyüz bin sikkelik, ki ikiyüz elli bin altın zekiniye muâdildir» diyerek, büyük bir hesap yanlışlığı yapar.

⁷⁹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/273-276.

⁷⁹¹ SaRtvdo, s. 724. Riko, s- 4fi. Hor ikisi, yanlış olarak. 15 Rebîülevvel hicri târihini Eylül'e rastlamış gösterirler.

⁷⁹² NnfnA, r. 3. s. 447 ve UR. (Mütercim)

Sultân Murad, bu köşkün tezyinine böylesine mesâî sarfetme-sinin, pek yakında Osmanlı tahtında kendisine halef olacak olan kardeşi İbrahim'in zevklerine hizmet olduğunu hatırına getirmiyordu.⁷⁹³

Sultan IV. Murad'ın İrtihali

IV. Murad, Bağdâd'dan döndüğünden beri arakü'n-nisâ (siya-tik)'dan pek muztarip idi; bu marazdan ilk hissettiği darbenin, Şeyh Urmevî'nin haksız yere îdâm olunmasından dolayı, bir gazab-ı âsu-mânî olmak üzere telâkki olunduğu zikredilmişti. Tabîblerin nasî-hatlarmdan dolayı üç dört aydan beri perhizkârâne hareket ediyordu. Bununla beraber Ramazan esnasında daha şiddetli bir darbeye dûcâr olarak, hayâtından korkuldu. Bayramda (1 Şevval 1049 - 25 Ocak 1640), sıhhî vaziyeti, Devlet büyüklerini el öpme merasimine kabulüne müsâid oldu. Merasim son bulunca, mu'tâdı veçhile Sinan Paşa KÖşkü'ne giderek, hassa hademelerinin askerî oyunlarını ve cirid oyunlarını seyretti. Ondan sonra Silâhdnr Paşa'mn Atmeydanı'ndaki sarayına giderek, sağlığına dönmesinin şükranı olmak üzere, bermu'tnd, beraberliklerinden haz duyduğu kimselerle bir «sefâhat-ı şebâne» (gece sefahati)⁷⁹⁴ icra eyledi. Bu kimselerden biri eski Revan Hânı olan Emîr Güne idi: Sultân Murad, İran'a ilk seferinden beri bunu husûsî meclislerine kabul etmiş, hâs-âhır yanında bir sarayla Istinye Körfezi'nin nihâyetinde, vaktiyle Kiparo-dos denilen yerde ve kadîm Hekat Ma'bedi'nin bulunduğu mahaldeki Feridun Köşkü'nü ihsan etmiş idi. Emîr Güne, vatanının zevkine göre tezyin olunan ve bugün nâmını taşıyan (Emirgân) bu sarayın içinde, uzlete çekilmiş, Acem çalgıcıları arasında sefîhâne ve rezî-lâne bir ömür sürmekte idi. Pâdişâh Bağdâd fethinden döndüğünde arkadaşlarına birçok ihsanlarla teveccüh gösterdi: Emirgüne on kese, Acem Alî Yâr Hân beş kese altın aldılar. Az evvel Pâdişâh'ın kızma nişanlanmış olan Silâhdâr Paşa, Biyanki nâmında bir Venedik mühtedîsi, Emîr Güne IV. Murad'ın şahane meclîslerinde bihakkin yerlerini alıyorlardı. Tuzu çok yemeklerden, bol baharattan aldıkları harareti malovazî ve rozoglio üzümlerinin sarhoş edici usâreleriyle teskîn ederlerdi.⁷⁹⁵

⁷⁹³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/276.

⁷⁹⁴ Naîmâ'ya nazaran Sultan Murad köşte gündüz kalarak saraya gelmiş olduğundan «şebâne. kaydı doğru görünmez. (Mütercim)

⁷⁹⁵ Rosoglio, aslında .Rosaselis, Riko, s. 47. Osmanlı müverrihleri. Sultan Murad'ın sekkerât kullanmasındaki ifratını teslim ederler. Lâkin zarîfane bâzı tabîrlerle. Özellikle Naîmâ der ki. (s. 445): «(Atmeydam'ndaki köşte ziya-fet günü) SUâhdâr Paşa ve ba'zı mahreman-ı sohbet-i dilârâ. tahrîk-i şevk ve

Bu son işret gecesinde beri Sultân Murad'ın sıhhati bozulmaya devam etti. Geçen senenin yazında doğumunun rastladığı burçta vukua gelen bir kûsûf (tutulma) da evhamlı korkularını tahrik etmişti. Bu gök hâdisesini ölümünün yakınlığına alâmet olarak telâkki etti. Ne saray müneccimlerinin, ne de îâmâm-ı sultanînin sözleri, kendisini daha ma'kûl bir fikre irca ettiremedi. İlâçlardan bir fayda görmediğini müşahede ederek, doktorları eğer kendisini kur-tamazlarsa öldüreceğini söyleyip tehdîd etti. Bunların mesaîsinden . şüphelenmeye başlayarak -Osmanlı tahtını Osmanlı hanedanın ta-mâmiyle bitirilmesiyle nedimi Silâhdâr Paşa'ya teslim etmek azminde bulunmasından yâhud karanlık tabiatı te'sîriyle Dev-let'in tahtını kendisiyle birlikte mezara götürerek, arkasında here ü mereden başka bir şey bırakmamak istemesinden dolayı- kardeşi îbrâhîm'in de vücûdunu ortadan kaldırmak istedi. İhtimâlki hayâtının sonunun o kadar yaklaştığını zannetmeyerek, hastalığının yeni tasavvurlara bahane ve İbrahim isminin Devletin düşmanları için bir alem olabilmesinden korkuyordu. Belki de yeni bitmiş olan köşkünde kardeşinin ismini ihtiva eden âyet-i kerîmeyi hâvi olan kitabeyi hatırlıyordu. Yâhud biraderinin îdâmı hükmü kendisini mahvetmekte olan ateşli bir hummanın sarsıntısı eseri idi. Herne hâlise. Sultân IV. Murad'm son saatleri, saltanatının son yedi senesi gibi geçti.

Sultân İbrahim, Vâlide-Sultânın muhâfazasıyla kurtulabilmişti. Lâkin Sultân Murad'a, irâdesi icra edildiği bildirilerek, çehresine iltica eden Ölüm karanlığının memnuniyet verici son bir şulesi ile mukabele etmeye çalışmıştır. Hasta kardeşinin na'şim görmek istiyordu. Bu arzusuna muhalefet olunduğu ve tabîbler bu manzaranın hastalığının şiddetlenmesine yol açacağını söylediklerinden, yatağından fırladığı halde, Silâhdâr Paşa, zaafından istifâde ederek kollan arasında tutabilmiştir.⁷⁹⁶

neşât ve isticlâb-ı inşirah ve inbisât kasdıyla, âyine-î câtn-ı gülfâme ni-gâh-endâz obularım rica ve niyaz etdiler; reüferrah-ı kuvv-ı nefsanîyye, ve muharrik-î şâhiyye (ba...?) ve harâret-î azîztye olmak zu'miyle, kenrîy-yet-î sebk-1 seyr-i sahbâyı meydân-ı rağbete sevk eyediler.» Ravzat8*1-Eb-râr'da dahî şöyle kayıtlıdır (s. 608): «Sultân-ı Cem-haşem hazretleri şifte-i ışk u muhabbet ve dildâde-i iş ü işreti oldukları duhter-i rez sohbetinden te-nefför ve tevbe ve inabetle izhâr-ı nedamet ve teessür buyurup, bir kaç sene minnasa-ı safa-i safâda cflve-s&z olan sfir-i sahbâ, öç dört aydan berû mir'ât-ı nazar-ı rağbet ve iltirâtlannda rûnûmâ olmamış iken, ycvn-i evveli iyd-i şevvalde Atmeydam'na nazır Silâhdâr Paşa Saray'ında galiba ba'zı mahremânı sohbeti hassü'l-hâs recâslye ol fahişe verâ-1 câm-ı billû-ründen pertev-endâz-ı ireclis-î şâhâne olup, belki sâktyâfl-ı slmînber ibrâ-miyle bûs-i leb-i la'Hni câm-ı gülfâme dahî ikdam buyurulmuş idi. ki rûzi diğer derd-i ser-i hurcâr-i tevbe-şkeni pâdişâhı cemştd-tneniş gül-i pîrfiheni üftâde-i bister-i bîmârı idöp, akıbet virdi mutray-ı rûy-ı zjbâlan te'slr-i bâdsarsar-ı fenft ile hemgfne-i berki hazân ve sahn-ı sarayl âlemşiven ve mâtem-i girân ile nice eyyam beytû'l-ahzân oldu.» (Hammer'In tercümesi yerine asıllarından alındı. Möterchn)

⁷⁹⁶ DustfrrîM-tnşa, mı: 92. Sultan Murad'm bir hihe'zine dâir 1040 (1639) tarihli bir vesikasını şâmindir. Bu hibe Silâhdâr'ın Pâdişâh ile birlikte büyütölmüş olmasına dayanmaktadır.

Saray İmâmı Yûsuf Efendi -ki hastalığında birkaç defa Sultân Murad'ı tevbeye teşvik etmeye cesaret göstermiştir- son hizmetini ifâ etmek üzere dâimi surette girişteki odada hazır bulunmaktaydı (16 Şevval 1049 - 9 Şubat 1640). Hastalığının onbeşinci günü⁷⁹⁷ güneş battıktan sonra can verme hâline gelmesiyle, hepsi gözyaşı döken hademe, imamı, efendilerinin yatağı yanına götürdüler. Murad, ruhunu teslim edinceye kadar Yûsuf Efendi, ölmek üzere olanlara okunan «Yâ-Sîn» Sûresinin kıraa-tiyle meşgul oldu.⁷⁹⁸

Sultan Murad'ın Şahsiyeti

Sultân Murad, Orta boylu fakat kuvvetli idi.⁷⁹⁹ Saçları kara, sakalı siyah ve gür, gözleri siyah ve parlaktı. İki kaşının arasındaki derin çizgiler, çehresini bir kat daha müdhiş gösteriyordu.⁸⁰⁰ Kaşları hareket eder etmez, binlerce kol yukarı kalkardı, bu tehdîdkâr hatların sıkışmasıyla binlerce baş toprağa düşerdi. Emsali nâdir derecede kuvvetli ve çevik olduğundan, ok ve yay oyunlarında fevkalâdeydi. Demirden pazusu okları tüfek kurşunundan daha ileri götürürdü. Bir cirid darbesiyle dört parmak kalınlıkta tahtaları ve kuvvetli topuzu (haset) ile fil derisinden yapılmış ve gergedan derisiyle kaplanmış Hind miğferini delmeye muktedir idi. Geyik, karaca, tavşan, yaban domuzu, keçi, yabanî keçi avını severdi; fakat en çok hazzettiği yirmi-

⁷⁹⁷ Sullân İbrahim'in cülusu teblîf pden namerlerde Sultan Murad'm ölitm târihi . Plnrafç yazılmış olan 16 Şevval 1049. 9 Şubat 1640, persenbeve tesfldtif eder-Hastalığı 26 Oeak'tan 9 Subat'a kadar, yâni 15 gün sürmüştür. Bundan dolayı Doluvar'ın şu iki ifâdesi yanlıştır: 1. s. II: «Hastalığı onbir günden faz la sürmedi.» 2, s. 118: «Şubafın ve hastalığının onbirinci günü hayâtının otuzaltıncı senesinde akşam saat altıya doğru ruhunu teslbn^etti...» (Ancak yirmisekiz yaşındaydı). Venedik balyosu da Pâdişâh'ın ölüm gününden ve yaşından daha çok haberdâr değildi: tSultân Murad, 7 Şubat'ta 32 yadında vefat etmiştir.» Şmid'in eserinde vefat târihi 8 Şubat gösterilmiştir. (Sultân Murad, Şevval'ın onbeşinci çarşamba akşamı ve perşembe gecesi yatısı vakitleri irtihfil ederek, ertesi perşembe günü Sultân İbrahim'in cülus merasimi yapılmıştır- Natmâ. c. 3, s. 450 ve 452. 16 Şevval 1049, 9 Şubat 1640 ile aynı güne rastlar. 9 Şubat gecesi 8 Şubat akşamı dernektir. Mütercim)

⁷⁹⁸ Sultân Murad'm son hastalığı ve ölüme karşı insanın elinden birşey gelemi-yeceği hakkında Naîmâ, İrân şâirlerinden (birinci beyit Mesnevî-i Şerif beyitlerinden, ikincisi Kaan'den) iktibas olunmuş beyitler kaydeder ki birisi şudur: (Meâlen):

O gördüğün adalet diyarı harâb oldu O isittiğin kerem ırmağı da serâb oldu.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/276-279.

⁷⁹⁹ «Devletin en güzel adamı, en seçi neferi idi: zîrâ bünyevî kuvvete mâlik olduğu gibi, çehresinden şevket ve mehabet nümâyîn idi.. I. Osman'dan IV. Murad'a kadar Osmanlı Pâdişâhlarının Muhtasar Tercime-i Hâli, Amster-dam, 1666.

⁸⁰⁰ «Sultan Murad, orta boylu, kalın kemikli, mülâhham fakat çevik, koyu kumral saçlı, sakalı (siyah), adetâ büyükçe gaga burunlu idi; bâzan kaşlarını çattığı vakit tehdîd saçan latif kara gözleri, çatık ve geniş alnı, beyaz teni ile şâir âzâsı, endamı o kadar mütenâsib idi ki, bunların teşkil ettiği hey'et-i mecmuaya (vücûd kadrosuna) ciddi ve müdhiş tâbiri pek yakışır. Çok mahir binici olan Murad, icâbında, yere inmeksiz, bir eyerden başka eyere sıçramak suretiyle at değiştirebilirdi.» İstanbul Venedik Sefarethanesi Vekaayinâmesi'nden. Arşiv.

otuz bin kişi ile sürgün avı idi. Bu şiddetli m m rese (askeri oyun) İran seferinden getirmiş olduğu arak 'n-nisâ (siyatik) illetini unuttururdu. Her sözünden, her hareketinden korkulur; her sözü, her hareketi hükm-i kaza gibi- karşısında itaat edilirdi. Fırtına yaklaştığı zaman kuşlar susup yaprakların arasına gizlendiği gibi, o yaklaşırken herkes sükût eder, kaşardı. Sultân Murad'ın huzurunda özellikle meramını hissettirmek ihtiy c , dilsiz lis n n  son derecede genişletti. G z kırpmaları, dudak kımıldatmaları, diş gıcırdatmaları söz yerini tutmuştu. Casusluğun m kemelliği de, IV. Murad zamanındadır. Kovuculara en parlak m k fatlar kâfi görülmezdi.⁸⁰¹ Sultan Murad at ile çıktıkça, yeniçeriler halkı değnek ve taş darbeleriyle yolundan uzaklaştırırlardı. Hademe-i hassas , maiyyeti halkı, vaktiyle şeyh l-Ce-bel karşısında Haşiş ler gibi, en hafif işaretine dikkatle bakarlardı. Bir gün Sultân Murad, bulunduğu balkondan zem ne bir k ğid düşürdü. Hademesi birbirleriyle yarışırcasına merdivene doğru koştular; lâkin içlerinden b ri daha kısa bir yol buldu: Pencereden atladı: Her ne kadar bir bacağı kırıldıysa da, kâğıdı muzafferâne getirdi; has ret derecesinde gösterilen bu gayy r ne sad kat, kendisine devletin en yüksek mevkilerine kadar yol açtı.

IV. Murad , eniştesi Receb Paşa'nın idamında b r milyon altının maktulün haz nesinden kendi haz nesine intikal ettiği zaman uyanmış; nediminin katli suretiyle ortaya çıkan sipahiler isyanı dahî kan dökmeye olan meylini şiddetlendirmişti. Rica ve istirhamların, kanun ve adaletin alamadığı şeyi. Devletin sahibinden bir mikd r hediye sağlayabilirdi.

Altın ve gümüş evânî, erkeklere ipek kullanılmasını yasaklayan şeriat hükmü, Tiber asrında olduğu gibi, şiddetle c ri idi. Raks eden kadınları; l ub l  tavırları hoşuna gitmediği için, suda boğdur-muştu. Diğer b zi kadınların da çarşıda pazarlıkla uğraştıklarını g r rek, bundan böyle kadınların  arsıl ra çıkmalarını yasakladı.

kadınlar bulunan bir kayık, sarayın duvarı kenarına pek yakın gelmiş olduğu için batındı. İran hududuna gitmeden önce, Devlet düşmanlarının şecaatini öven bir Acem şarkısı söylemiş olmak bahanesiyle, bir saray müezzinin, huzurunda başını kestirdi. Hâlbuki kendisine mühim bir sır söyleyeceğini haber veren ş h K l  nâmında bir Acem  algcısının canından vazgeçti. ş h K l  Sultân Murad'ın huzuruna getirilince:

- «İtirhamım, kendi hayâtım için değil, benimle beraber lah-de girecek

⁸⁰¹ «Stc delatores, gomis hotrinum pnMion exito rppehim et poenis qui<tem nun-quam eoercitum, per proemia eliciaeantur.. Tasit. Vekayf. 4. 50. «Kendisince hiçbir şey meçhul kalmaması için. her şehirde casusları vardı.» Sagredo, 12. s. 750.

olan san'at içindir» dedi; altı kırıklı bir mûsikaar isteyerek, bununla evvelâ hüzün verici bir şiir, sonra Bağdâd katliâm ve fethi hakkında bir zafer manzumesini tegannî etti. Sultân Murad, san'atkârın hünerini takdir ederek, beraberinde İstanbul'a getirdi. Acem mûsikîsinin Osmanlı payitahtına girişi, Şâh Kulu zamanından başlar.

Sultân Murad, şarâb kullanılmasını men* eden irâdeyi yeniledikten az bir müddet sonra, bir gece kol gezerken, halk arasından Bekrî Mustafa nâmında⁸⁰² birine tesadüf etti. Bekrî Mustafa, sarhoşluk sâikasıyla İstanbul'u ve câriye-oğlunu (yâni «bir çerkes kızından doğduğu için» Pâdişâhı) satın almak teklifinde bulunuyordu. Ertesi gün Pâdişâh, Mustafa'yı huzuruna getirterek, gece yaptığı teklifi hatırına getirdi. Bekrî, koynundan bir şişe şarâb çıkararak, bir dilenciye cihangir ve en nasîbsiz bir şahsı Zülkarneyn⁸⁰³ yapan bu zeheb-i mâyi'in (altın suyunun) cihânın bütün ha-zînelerinden üstün olduğunu te'mîn etti. IV. Murad, sarhoşun şetâ-retli sözlerine şaşırarak, şişeyi boşalttı. Bekri Mustafa bundan sonra Pâdişâh'ın başta gelen işret arkadaşlarından biri oldu. Günde bin-beşyüz kişinin ölümüne yol açan büyük tâûn (veba) sırasında Sultân Murad, gecelerini nedîmleriyle işret meclisi teşkil ederek geçirir, ve:

- «Bu yaz. Allah kötülerin cezasını veriyor; bu kış da iyilere sıra gelecektir» diyerek, her türlü kederli düşünceyi terketmek için, Beyoğlu'nda bulunabilen en büyük kadehleri boşaltırdı.

Sultân Murad'ın son yedi senelik hayâtı müddetince, husûsî iradesiyle 50.000 kişi telef olmuştu.⁸⁰⁴ Saltanatı süresince öldürülenlerin umûmî yekûnu 100.000 tahmin olunur. Ve bu târihte görülen yüz bin maktul⁸⁰⁵

⁸⁰² Türkçe'de yâhud Arabça'da -Bekrî. keliesinin sarhoş mânâsına geldiği doğru değildir; bil'akis bu kelimenin mânâsı «perhîzkâr» mefhûmuna muâdildir.

⁸⁰³ İskender-i Zülkarneyn, iki asrın sahibi, yâni (banlarına göre) I. Büyük Alek-sandr (Büyük İskender)'dir. Oziris Yâhud Bakûs «Comua addit puaperi.*

⁸⁰⁴ 1632'den 1637'ye kadar tahmîn olunan 25.000 ve Bağdâd'daki 30.000 zâten 55.000'i bulur. (Bağdâd fethinde öldürülen İranlılar, kendilerinin mukabele ve mukatelesinden dolayı öldürülmüş olduklarından, onlar çıkarıldığı ve mübalağadan sarf-ı nazar olunduğu takdirde, bu 100.000 rakamı oldukça eksilir. IV. Murad'm kan dökücü olduğu ma'lûmdur- Fakat onun bu şiddetinin Dev-let'in bünyesini sağlamlaş*ırdığı, bir iki sahife sonra, bizzat müverrih tarafından da itiraf edilecek olmakla beraber, 100.000 adedinde pek büyük mübalağa vardır. Mütercim)

⁸⁰⁵ (Müverrih bu haşiyede, Murad zamanında îdâm olunan ve târih metninde zikr edilen şahıslardan yüzünün isimlerini sayarak, Almanca nüshadan anlaşıldığı üzere, bunlardan her birini Karaçelebî-zâde'nin «Ravzotü'l-Ebrâr»-ında tabîî surette vefat ettikleri, yâhud Öldürüldükleri kaydedilmiş olan tanınmış Müslüman kişilerden yüzüne tekabül ettirir, ve bunların her birinin vefatını, yâhud katlini —hüner göstermek için süslü bir üslûb kullanan— Karaçelebî-zâde'nin nasıl ifâde etmiş olduğunu nakleder. Ancak, Murad asrında îdâm olunan adamların, islâtn târihinin büyüklerinden müverrihin seçtiği adamlarla ek-seriya hiçbir münâsebeti yoktur. Meselâ Biber Mehmed Paşa'yi, Emîrül-Mü'minîn Hazret-i Ömer ile, Kavala Be-ğî'ni Osmân-ı Zi'n-nûreyn hazretleriyle karşılaştırıyor ki, bu kıyasların hakikatten ârî olduğunu beyâna bile hacet görülemez. Karaçelebî'nin süslü üslûbu ise bizce ma'lûm ve Ravzatü'l-Ehrâr basılmış ve mevcut

başlarında kardeşleri ve kuvvetli ihtimâle göre amcası Mustafa⁸⁰⁶ bulunan-bu yüzbinlik maktuller ordusundan bir numunedir.

Sultân Murad'ın, Türkçe'ye tercüme edilmiş olan⁸⁰⁷ Makyavel'i okumuş Makyavel'den kalan: «İntikamın saçı sakalı ağarabi-lirse de, kocamaz» sözünde şâyân-ı hayret bir surette tasvir olunmuştur. Murad'ın taht üzerinde geçirdiği 17 sene zarfında, bizzat saltanatı, son yedi seneden ibarettir. Vâlîde-Sultân ve vezirlerin idaresiyle, yeniçeri ve sipahilerin kanlı vesâyetiyle dolu olan diğer seneleri çocukluğunda, yâhud bedenlen ve fikren gelişmekle meşgul olduğu devrede geçirmiştir. Şiiri sever, kendisi de şiir söylerdi. Arabaya, ata da pek meraklı idi. Sultân Murad'ın atları, altın eyerli dokuz attan, silsileleri mazbut ve en asîl 40 Arab atından,⁸⁰⁸ üç-dört yüz koşu hayvanından az değildi.⁸⁰⁹ Bu ihtişamı, sonra merasime müteallik emirlerinde bile muhafaza etti.⁸¹⁰ Her sefere gittikçe, üç ahırhk at, bayraklarla beraber ordunun Önünden gider, diğer üç ahırlık at da ordugâhda bulunurdu. Her ahırda yedi sekiz tavla at vardı. Pâdişâhın ahırlarından ekserisinde yemliklerle atla-rın bağlandıkları zincirler gümüşlendi. Bundan başka, Sultân Murad'm -dört yüzü yeniçeriler, sekiz yüzü hazîne için olmak üzere- 1.200 katar devesi ile 700 katar katırı vardı;

olduğundan, aynı mânâyı ihtiva eden yüz ifâde şeklinin naklinde târihi ve edebî bir fâide yoktur. Yalnız nümüne olarak, birkaçını, mezkûr târihin metninden aynen nakl ediyoruz:

Hız. Ömer hakkında: «Hançer-i zehr-âbdâr ile zahm-dâr ve ser-nihâde-i balın ihtizâr» oldu. (Ravza, s. 134)

Hız. Osman hakkında: «Hazret-i Zi'n-nûreyn şehîd, ve fülk-i vücûd-ı mes'ûdeleri deryây-ı rahmetde nâ-bedîd oldu». s. 138.

Hız. Âlî hakkında: «İbnü Mülcem... vücûd-ı mes'ûde-lerine alâ gafletin zahm-ı şemşîr-i zehr-âlûd irişdirip, şehâdet ile şehd-kâm eyledi.» s. 140.

Rubûbiyyet (Allahîlik) iddia eden İbnü Mukanna* hakkında: «Ol bedgirdâr, def-i âr kaskına kendüyi ve evlâd u ayalini semm-i sâ'a ile (derhâl te'sîr eden zehir ile) ihlâk ve vücûd-ı bedbuudından arsa-i hâki pâk eyledi.» s. 164. Hammer, İbnü Mukanna'yı Receb Paşa'ya tekabül ettirir; «Topal zorba» mağrur bir hilekâr ise de, ulûhiyyet dâvasında bulunmuş değildi.

Murad zamanında öldürülmüş olan yüz mâruf zâtı, aşağıdaki şekilde icmal eder: 3 şehzade, Sultân Murad'ın biraderleri: Bâyezîd, Süleyman, Kaasım; 5 sadrazâm: Kemankeş, Mere Hüseyin, Husrev, Receb, Mehmed Paşalar; 6 defterdar; 5 yeniçeri ağası; 1 sipâhî ağası; 1 müf-tî; 1 şâir; 16 paşa; 7 sancak-beği; 10 kadı; 4 kâhya; 20 meşhur zorba; 2 kâtib; 3 vergi muhassılı; 1 tabîb; 3 şeyh; 1 Dürzî beği ve 1 oğlu; 1 Nogay beği ve 1 oğlu; 1 patrik; 1 Kırım Hânı; 1 Gürcî hânı; 1 Moldavya voyvodası; 2 Fransız tercümanı; 1 Eflâk voyvodası kapı kâhyası; 1 Venedik taciri; Yekûn 100.)

⁸⁰⁶ Bu ihtimâl zayıftır. Meczûb olmasından dolayı iki defa halledilen Sultân Mustafa'nın, ikinci hal'inden 17 sene sonra üçüncü defa tahta çıkarılmasına ihtimâl verilebilir mi ki. Sultân Murad onu idâm ettirsin? Sultân Mustafa hal' edildikten sonra o kadar yaşadı: aklın feabül edebileceği en kuvvetli ihtimâle göre, ihtiyar sayılacak bir senede ve maluliyet içinde eceliyle vefat etti; acaba hiç mi ölmeyecekti? (Mütercim).

⁸⁰⁷ «Makyavel'den mirâs kalan kitâb, Türkçe'ye tercüme edihnîştîr. Sagredo, 1, 12. s. 734.

⁸⁰⁸ Cirit atı.

⁸⁰⁹ YeHcendest

⁸¹⁰ Sultân IV. Murad'm binip de gazaya gittiği üç at, oenâze alayında tersine eyerlenerek, tâbutu Önceye götürülmüştür. Nafmâ. c. 3, s. 453- Galiba müverrihin maksadı buna işaret olacaktır. (Mütercim)

hademe-i hassadan her birinin yirmi-otuz hayvanı bulunuyordu.⁸¹¹

Göriceli Koçı Beğ'in Tesiri

Kabe'de sel felâketi vukuuna ve askerin umûmî isyanına doğru, Murad'ın Neff'nin Sihâm-ı Kaza'sını okurken ayaklarının önüne yıldırım düşmesi üzerine, baygınlıktan uyanır gibi silkindiğini görmekteyiz. Beşiktaş fırtınasından sonra, müftünün nasihatı üzerine, dilsizleri ve iltifatına mazhar olan diğer kişileri uzaklaştırdı. Ertesi sene, Pâdişâh'ın mahremi Göriceli Koçı Beğ, Devlet'in ve müesseselerin inhitatına dâir kıymetli bir eser yazmıştır,⁸¹² ki Osmanlı edebiyatında, MonteskiyÖ'nün Roma Devleti inhitatına dâir olan ölümsüz eserinin yerini tutar. Müellif, Devlet'in kanlı yaralarını açıktan açığa gösterir; ondan sonra, Osmanlı hükümetinin eski kuvvet ve ma'mûriyetinin sebeblerini sayar ki, ona göre, sadrâzamların mutlak iktidarından, mansıb sahihlerinin azledilemez olmasından, adaletin (emr-i kazâ'nın) serbestçe uygulanmasından, gerek maaş, gerek timâr ve zeamet ile istihdam olunan asker saflarında mutlak itaatin muhafazasından ibaretti.⁸¹³ Göriceli, bu fikrinin tafsilini, Şâh Abbâs'm cûlusunu müteâkib etrafına davet edip toplamış olduğu Acem hanlarının lisânına vaz' ederek, ondan sonra, Şâh Abbâs'm tezyinat bakımından uyguladığı tasarruflar sayesinde 12.000 kişilik ve maaşlı bir muntazam ordu tedârik etmiş ve hanlarından 40.000 kişilik ikinci bir ordu istemiş olduğunu zât-ı şâ-haneyeye arz ederek,⁸¹⁴ paşaların

⁸¹¹ 1637 seferi sırasında kendisine malûmat veren Halil Paşa'dan naklen Pe-çevi. (Peçevi'nin -c. 3, s. 422- İfâdesinin meali şudur : -Merhum Pâdişâhın ciridilikte üstadı ve Bağdâd seferinde emir-1 âhuru olup. ben Tamışvar defterdarı iken, vezâretle Tamışvar muhafızı olan Halil Paşa nakl eder ki: Sultân Murad'ın hademesi, hayvanları hesabsız İdi. Hademesinin de hademe ve hayvanları bulunurdu- Osmanlılar'ı yerleşmiş âdeti mucibince mevkeb-İ hümâyûnda çekilmesi mutâd olan altın ve murassa takımlı dokuz yedekten başka, «cirid atı» nâmiyle ata ve baba tarafından şecereli kırk atı vardı. Üç-dört1 yüz de «yolkendest* denilen seçme atları sayılırdı ki, cirid oynadıkları vakit onlara binerlerdi. Bunlar güneşten, rüzgârdan, yağmurdan muhafaza olunmak için konak yerlerinde üç ahır, önden giden tuğ-ı hümâyûnun ineceği yerde dahi üç ahır tertib edilirdi. Her ahırda yedişer sekizer tavla at dururdu. En has atların yemlikleri gömüştendi- Pâdişâh atlarını o kadar severdi ki, otağ-ı hümâyûnun sâye-bânı önünde gümüş zincirli yirmi otuz hayvan bulundurmak mu'tâd idi. Bin ikiyüz katar devesi vardı; bunların dortyüz katan yeniçerilere, küsuru hazine ve levazım ve mühimmat ve şâire nakline tahsis kılınmıştı. Yedi yüz katar da ester bulunurdu. Bunlardan mâada, iç halkı tâbir olunan haremi hümâyûn hademe ve ağalarının yigirmişer otuz atı, ona göre maiyyetleri vardı. Mütercim.)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/279-283.

⁸¹² Koçı Beğ Risalesi, Berlin Kütüphanesinde Diez el yazmaları arasında, nu : 17, varak: 37. Beşiktaş saikasının ve Mekke sel baskınının ertesi senesi, yâni 1040 -1630 senesinde yazmıştır. (Birkaç defa basılmıştır. Birisi, taş-basmasıdır, İstanbul 1294, s. 70. Bir de ince hurufatla Londra ir.atbuu var-dır. Sonraları merhum Ebuzziyâ basmıştır. Mütercim.)

⁸¹³ Müverrih bu fıkrayı Risâle'nin muhtelif sahîfelerinden hulâsa etmiştir. (Mütercim)

⁸¹⁴ Koç! Be' FîsAlesî, varak : 31. (1284 Taşbasmasında 48. 49, 50).

husûsî muhafız askerleri, aylıklı askerden alınmayıp, kanun mucibince, gayrimüslim milletlerden mü-bâyaa edilir ve alınan esirlerden terkîb edilir, timâr ve zeametler, evvelki gibi beğlerbeğiler tarafından tevzî edilir, ilmiyye hizmetleri iltimasa göre değil, ehline verilir, rüşvet ortadan kalkarsa, Devlet'in eski şevketinin tekrar avdet edeceğini ifâde eder.⁸¹⁵

Diğer bir fıkrada kendinden Önceki pâdişâhların yatıştırmaya muvaffak olduğu büyük gailerden birçok misâller nakl eder. II. Mehmed zamanında, kırk bin kişilik bir kuvvete mâlik olan âsî Mustafa'nın Dobruca Tataristanı'nda Ahmed Beğ tarafından nasıl ten-kîl olduğunu; II. Bâyezîd zamanında Bosna Vâlîsi Yâkûb'un Hir-vatlık kumandanının isyanını nasıl bastırdığını; III, Murad zamanında Knznklar'ın Gâzî Turhan Beğ tarafından nasıl itaat altına alındığını; ITI. Mehmed zamanında Hasan Paşa'nın İstanbul kapılarını kapayarak ve başlıca mücrimleri yakalayarak, yeniçerilerin isyanını nasıl yatıştırdığını Pâdişâh'a ihtar eder.⁸¹⁶

Göriceli, eserini, İran seferi ve Bağdâd'ın kurtarılması hakkında akıllıca nasihatlerle bitirir: Düşmana, gerek Kars tarikiyle Revan üzerine yürüyerek, gerek ÇUdır'dan doğru Tiflis üzerine giderek, iki suretle hücum etmenin mümkün olduğunu; ne suretle hareket olunursa olunsun, ordunun Bağdâd'da kışlaması lâzım gelmeyip, Diyârbekir ve Erzurum taraflarında kışlak tertîb edilmesi iktizâ edeceğini; ser-asferin harekâtını nazar-ı dikkat altında bulundurmak için, vezirlerden birinin kedhudâ olarak yanma verilmesinin ihtiyat gereği olacağını isbât eder.⁸¹⁷

İşte Koçi Beğ'in bu akıllıca nasihatları ve Rûznâme'ci İbrâhîm Efendi'nin ma'rûzâtı üzerinedir ki, iki sene sonra mülâzimlikler lâğv edilerek, timâr ve

⁸¹⁵ Bu da muhtelif sahîfelerden hülâsa edilmiştir. (Mütercim)

⁸¹⁶ Koçi TV#. sancak hejşlerinin ve beğlerbeglerinin, istikaametle uzun vakitler mansıblarında bekaalarından Mayı. pek kuvvetli bulunarak, etrâf-ı mereâ-Hkfe dü-jman zuhur etse, bunun haberi gelmeden, düşmanların rûs-ı mak-tuâsı geldiğini ve ezcümle BAVEZD-i sâni zamanında, Bosna henüz sancak iken, Bosna vâlîsi Yâkûb Beğ'in. ale'l-gafle taarruz eden Hirvat hâkiminin muknabelesine «şitâb ederek, onu münhezim eylediğini: Ebû'l-megaazî Sul-tfîn Sîlpyntftn-ı Kaanûnî. asrında (Hammer'in bunu TI. Mehmed asrında demesi yanlıştır, vak'a bu tariftin altıncı cildinde Süleyman zamân vak'alarında gösterilmiştir) Dobruca'da otuz kırk bin kişi ile zuhur eden Düzmece Mustafa'yı Render mirlivası Ah-med Beg'in perişan ettiğini; Selim-i sâni asrında İspanya ve Venedik donanmalı donanmay-ı hümâyûna galebe ede-rok Ay.ımıvra'yı muhasara ettiği vakit, Oâzî Turhan (Turahan) nSlu Mustafa TVj?'in düşman donanmasını nerîs.An ederpk. kaleyi kurtardığını; Mn-rad t sâlis zarrântında dahî yfne o Mustafa Bfg'in, Akkırman üzerine yürü-yim Kaz;ıklır"i tenkil ettiğini beyân ecle, 12fl4 Tagbasması. s. 7 ve 8. Ye mişçi Hasan Paşa «Yeniçeri ocağını kola alup» yâni taltif ile gönüllerini cezb edip, ale'l-gafle İstanbul kapılarını kapadıktan sonra, eşkıya ve eşrârını bir anda ifna ile haklarından geldiği halde, paşanın erbâb-ı hased ilkaasıyle idâm edilmiş bulunduğunu da, bu türlü erbâb-ı istikaamet ye hidmetden ba'-zılarının uğradığı avâkıb-ı vahîmeyi ta'dâd sırasında tezkrl eylemiştir, s. 18 (Mütercim) (195) Bu fıkraya eldeki nüshada rastlanmadı. (Mütercim)

⁸¹⁷ Bu fıkraya eldeki nüshada rasdtlanılamadı. (Mütercim)

zeamet ve askerin esâmî defterleri yoklanmış ve bu zâtların gizlice yaptıkları te'sîr Sultân Murâd'a, hükümet dizginlerini kuvvetle ele almak azmini telkin etmiştir. Mutantan surette icra edilen bir yemin ve daha ziyâde kılıç korkusu askeri itaat dâiresinde tutmuştur. Bağdâd seferinden az evvel, zeamet ve timâr defterleri kamilen yoklama edildi. Tezyinatın men'ine müteallik kanunlar icra mevkiine konuldu. Ulûfeli, ulûfesiz, muntazam ve gayri muntazam askerin miktarı 200.000'e çıkarıldı: Şu suretle ki, 162 yeri niçeri ortasında 30.000 kişilik ve 60.000'i bulan cebeciler arasında 1.000 kişilik seçkin bir fırka teşkil olundu. Devletin varidatı sekiz milyon altına, timâr ve zeametlerin varidatı altı milyona çıkarıldı.⁸¹⁸

Harem'de, her ikisi de aslen Rum olan Vâlide-Sultân ile Hasekî-Sultan hüküm sürmekteydi. Haseki, Sultân Murad nezdinde, yüksek fikirli ve siyâsî düşünceye sahip, ihtişama meyilli ve cömert olan Vâlide-Sultân kadar nüfuzlu değildi.⁸¹⁹ Vâlide-Sultân, zekâsı, güzelliği, beşi erkek, beşi kız on çocuk anası olması sayesinde, zevci I. Ahmed nezdinde elde ettiği nüfuzu, oğlunun saltanatının ilk beş senesinde muhafaza etmiştir. Sonraları, nüfuzunu Si-lâhdâr Mustafa'ya terk etmeye mecbur olmuş, Silâhdâr ise IV. Mırad'ın son nefesine kadar iktidarda kalmıştır.⁸²⁰ Sultân IV, Murad, ne kadar bir istibdâd icra etmiş olursa olsun, târih onun hakkında şu şekilde şehâdette bulunmaktan istin-kâf edemez: Sultân Murâd, zayıf olan kendisinden öncekiler zamanında paslanmış olan İslâm kılıcına kan içinde yeniden su vermiş; ihtilâl ejderini öldürmüş; Osmanlı memleketlerinin

⁸¹⁸ «Mısır varidatı 600.000 zekino (altın); Şâm 60.000; Ta-rablus 50.000; Diyârbekir 120.000; Haleb 50.000; Kıbrıs 50.000; Erzurum 105.000 Zekino; Anadolu, 325.000 hâne itibariyle ve her haneden takriben 3 zekino demek olan 3 sultanino vergi alınmak hesabıyla 975.000 zekino; Rûm mıntıkasından (Sivas eyâleti) Karasu 430.000; ondan maada (yine Rûm mıntıkasında) her biri 3 sultanino verir 130.000 hâne bulunduğu rivayet olduğundan, bu da 390.000 zekino tutar; Karesi'den 150.000 sultanino ve diğer memleketlerden 836.000 zekino; kısacası, diğer vergiler, âşâr, mâdenler hâsılatı, zahîre bahâsı, rûsum vesaire bütün ülkede 10.000 yük akçe'yi bularak hepsi 8 milyon sultanino'ya varır ve her sultanino 15 «ciofi» kıy-metindedir. Timârlar hâsılatına geline, bunlara mutasarrıf olan sipahiler kılıç başına bir adam çıkarmaya mecbur olup, her kılıç için 50 riyal varidat tahmin olduğundan (Timârlar hâsılatından her 5.000 akçesi veyâhud yerine göre buna yakın mikdârı için bir cebeli çıkarılmak hesabıyla) demek istiyor. Mütercim), Timarlar'm toplam hâsılatı 6 milyon sultaninodur.» İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi'nde Venedik Hulâsası.

⁸¹⁹ Vâlide-Sultân aslen Rum olup, takriben 45 yaşındadır. Gayet güzel, tavırları nazikâne, iyi tabiatlı, tenezzüh ve eğlenmeye meyli ziyâde, faziletli, akıllı, ihtiyatlı, son derecede âlicenâb ve cömerd, bütün parasını sarfetmeye alışık, istisnasız her türlü hayır işlerine râğbetkârdır. Benim zamanımda iki defa hapishaneleri (mahbus borçluları) tahliye ettirmiştir.

⁸²⁰ «IV. Murad'ın has nedimidir. Bu Türk, uzun zaman Venedik şehrinde ticâretle işigâl eden babasının halen oturmakta olduğu Saraybosna'da doğmuş ve henüz pek genç iken bence malûm olmayan bir suretle saray-ı hümâyûna intisâb ederek, silâhdârlık mertebesine kadar yükselmiştir, Yirmialtı yaşını ikmâl etmemiş olduğu halde, ve-zâret rütbesini hâizdir. Merdâne tavırlı, oldukça çok ve Itümrâl biyıklı olup, yürürlükteki âdete rağmen, sakal koyvermemiştir. Sadrazâm olması kendisi bakımından pek kolay iken, vazifenin ağırlığından çekinerek, o makama geçmeye heves etmemiştir.» Venedik Hulâsası (İtalyanca'nın o zamanki şivesine göre yazılmış olan muğlak aslından meâlen tercüme ettirilmiştir. Mütercim).

serhadd-i kadîmi olan Bağdâd'ı, yâni İslâm'ın selâmetini ve hiç olmazsa Devlet'in şark hududlarındaki emniyetini muhafaza eden «Dârü's-Selâm»ı iade etmiş, birçok sû-i istimleri ortadan kaldırmış⁸²¹ vâridâ-tı artırmaya ve orduyu güçlendirmeye muvaffak olmuş; sipahilerden vakıfların idaresini, diğer hükümet hizmetlerini almış; yeniçeri esâmî defterlerine ve timâr ve zeamet sâhibleri arasına fuzûlî olarak geçenleri kayıttan düşürmüş; kahvehaneleri, meyhaneleri, tütün içilen yerleri kapatmasıyla her vakit tehlikeli olan işsiz adamlarla bid'at erbabı için toplanacak yer bırakmamıştır. Valilerin ve vergi muhassıllarının başlarına inmeye hazır bulunan Pâdişâh'ın kılıcı, halkı gaddarca ezmekten onları men* etmiştir. Kısacası, Sultân Murad'ın kanlı saltanatı devresinde, kendinden Öncekilerin zaafı ve ehliyetsizliği ile kuvvetten düşen, III. Murad'ın atâleti, III. Meh-med'in iktidarsızlığı, I. Ahmed'in tecrübesizliği, Mustafa'nın belâ-hati (mecrûbluğu) ile harâb olan, dahilî muharebelerle, halkın ve askerin isyânıyla her taraftan yaralanmış bulunan Osmanlı Devleti yeni bir hayat buldu. Şimdi bu Devlet'in -hakikî çöküşünün başlangıcına, yâni felâketli Karlofça Muâhdesi'ne kadar kudretli ve her taraftan hürmete mazhar olarak, iki asır daha, mevkiinde kaldığını (durumunu muhafaza ettiğini) göreceğiz.⁸²²

⁸²¹ «Sipahileri intizam ve itaat altına almak ve fesâd çıkarmak arzusunda bulunanların toplandıkları yerler olan kahvehaneleri tamamen kapatılarak emir hilâfına böyle yerlerde toplananları idâma mahkûm etmek suretiyle asayiş te'mîn ve yeniçerilik tahsisatının şuna buna peşkeş çekilmesi tarzındaki kötü alışkanlığı kaldırarak yeniçerilerin ahvâlini ıslâh eylemiştir. Varidatı artırmakla beraber, Enderun hazînesinde hesaba sığmayacak derecelerde para birikmesine muvaffak olmuştur. Ancak şiddetli muameleleri yi e umûmî nefreti celb ettiği gibi, askerden bir takımının idâm korkusuyla şurada burada saklanmasıyla dolayı, ordunun kuvveti azalmıştır,

«Kendisi son derecede cimri olduğu gibi, gerek şahsı, gerek ailesi efradı hakkında halkın ihtiras ve düşmanlığım celb edip, tehlikede kalmamak için, kölelerinin bile giymek istemedikleri derecede pejmürde esvâb ile gezer ve içinde yaşadığı karışık zamanda ihtiyaç duyulduğunda can kurtarabilecek yegâne vâsitanın para olduğunu bildiğinden, servetini büyük bir ihtimamla muhafaza ederdi.» Venedik Hulâsası.

⁸²² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/283-286.